

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ**

ВІСНИК

**Східноукраїнського
національного університету
імені ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ**

**№ 8 (215)
2014**

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

Луганськ 2014

ВІСНИК

СХІДНОУКРАЇНСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ

№ 8 (215) 2014

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
ЗАСНОВАНО У 1996 РОЦІ
ВИХІД З ДРУКУ - ВІСІМНАДЦЯТЬ РАЗІВ НА РІК
Засновник

Східноукраїнський національний університет
імені Володимира Даля

Журнал зареєстровано
в Міністерстві юстиції України

Свідоцтво про державну реєстрацію
серія КВ № 15607-4079ПР
від 18.08.2009 р.

VISNIK

OF THE VOLODYMYR DAHL EAST
UKRAINIAN NATIONAL UNIVERSITY

№ 8 (215) 2014

THE SCIENTIFIC JOURNAL
WAS FOUNDED IN 1996
IT IS ISSUED EIGHTEEN TIMES A YEAR

Founder
Volodymyr Dahl East Ukrainian National
University

Registered by the Ministry
of Justice of Ukraine

Registration Certificate
KB № 15607-4079ПР
dated 18.08.2009

Журнал включено до Переліків наукових видань ВАК України (Бюл. ВАК №3 2010 р.), (Бюл. ВАК №5 2010 р.), (Бюл. ВАК №3 2010 р.), (Бюл. ВАК №11 2010 р.), (Бюл. ВАК №7 2011 р.) в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з *технічних, економічних, історичних, хімічних та фізико-математичних наук* відповідно.

ISSN 1998-7927

Головна редакційна колегія:

Голубенко О.Л., член-кор. Національної академії педагогічних наук, докт. техн. наук (головний редактор),
Осенін Ю.І., докт. техн. наук (заступник головного редактора),
Смирний М.Ф., докт. техн. наук (заступник головного редактора),
Ber R., dr hab,
Idjer M., dr hab,
Krasowski E., dr hab,
Будіков Л.Я., докт. техн. наук,
Гутько Ю.І., докт. техн. наук,
Дейнека І.Г., докт. техн. наук,
Куликов Ю.А., докт. техн. наук,
Нечаєв Г.І., докт. техн. наук,
Носко П.Л., докт. техн. наук,
Рач В.А., докт. техн. наук,
Соколов В.І., докт. техн. наук,
Ульшин В.О., докт. техн. наук,
Чернецька-Білецька Н.Б., докт. техн. наук,
Шарка М., dr hab,
Рамазанов С.К., докт. техн. наук, докт. екон. наук,
Бузько І.Р., докт. екон. наук,
Козаченко Г.В., докт. екон. наук,
Максимов В.В., докт. екон. наук,
Третяк В.В., докт. екон. наук,

Даніч В.М., докт. екон. наук,
Заблоцька І.В., докт. екон. наук,
Свірідова Н.Д., докт. екон. наук,
Арлінський Ю.М., докт. фіз.-мат. наук,
Голубничий П.І., докт. фіз.-мат. наук,
Філоненко А.Д., докт. фіз.-мат. наук,
Горшков В.Н., докт. фіз.-мат. наук,
Nowakowski A., dr. hab,
Галстян Г.А., докт. хім. наук,
Глікін М.А., докт. техн. наук,
Захаров І.І., докт. хім. наук,
Кондратов С.О., докт. хім. наук,
Кудюков Ю.П., докт. хім. наук,
Суворін О.В., докт. техн. наук,
Новаков В.П., докт. хім. наук,
Голосман Е. З., докт. хім. наук.,
Chernyavskij G., dr. hab,
Gadushova Z., dr hab,
Довжук І.В., докт. іст. наук,
Михайлюк В.П., докт. іст. наук,
Сергієнко Ю.Г., докт. іст. наук,
Євдокимов М.О., докт. іст. наук,
Санжаров С.М., докт. іст. наук,
Фомин А.И., докт. іст. наук,
Єліна О.Ю., докт. іст. наук,

Відповідальний за випуск: Л.А. Костирко, докт. економ. наук, проф.

Рекомендовано до друку Вченою радою Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (Протокол № 9 від 30 травня 2014 р.)

Матеріали номера друкуються мовою оригіналу.

ЗМІСТ

Бондаренко О.С. СИСТЕМА КОНТРОЛІНГУ НА ПІДПРИЄМСТВІ	7
Борулько Н.М. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ САНАТОРНО-КУРОРТНОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ.....	10
Велентейчик Н.Ю. БЮДЖЕТНЕ ПРОГНОЗУВАННЯ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ	16
Гелюх О.В. ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ	23
Гречишкіна О.О., Ковалев А.С. ПОДАТКОВІ ІНСТРУМЕНТИ РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ	26
Данільєва Ю.Г. СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ПОЛІТИКИ	30
Іванов С.В., Шиманова С.В. СПОЖИВАННЯ ДОМОГОСПОДАРСТВ В УКРАЇНІ	36
Каламбет С.В., Глазунов А.О. ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ВАЛЮТНОГО РИНКУ В УКРАЇНІ.....	41
Каламбет С.В., Іванов С.В., Ярош О.Г. МІСЦЕВІ ФІНАНСИ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ	46
Каламбет С.В., Скомороха Т.В. ОСОБЛИВОСТІ ОПОДАТКУВАННЯ ДОМОГОСПОДАРСТВ В УКРАЇНІ	50
Клітинський Ю.С. ВПЛИВ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ НА ФІНАНСОВУ САМОДОСТАТНІСТЬ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ	55
Клюс Ю.І. ЗАСТОСУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В КОРПОРАТИВНОМУ УПРАВЛІННІ ІННОВАЦІЯМИ	61
Коваленко Н.В. ЗАСТОСУВАННЯ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ ДО КОНКУРЕНТНОГО ПОЗИЦІОНУВАННЯ В СФЕРІ ПІДПРИЄМНИЦТВА	66
Корецька-Гармаш В.О. ОПОДАТКУВАННЯ НЕПРИБУТКОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ НА ПРИКЛАДІ КРЕДИТНИХ СПІЛОК	71
Кордубайло Г.В., Чиж В.І. ЕТАПИ РОЗВИТКУ ІНТЕРНЕТ МАРКЕТИНГУ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ	78
Косова Т.Д., Тімарцев О.Ю. ОЦІНКА ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ПОДАТКОВОГО НАВАНТАЖЕННЯ ТОРГІВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ	83
Костирко Л.А. ПРІОРИТЕТИ ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОСТІ	88
Костирко Р.О. ВНУТРІШНІЙ КОНТРОЛЬ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ СТІЙКІСТЮ ГОСПОДАРЮЮЧИХ СУБ'ЄКТІВ.....	94
Кудріна О.Ю. НОРМАТИВНО-ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ПРОЦЕСІВ РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОСТІ В СХІДНИХ РЕГІОНАХ УКРАЇНИ	100
Ліхоносова Г.С. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ УСУНЕННЯ АКЦЕНТІВ ФУНКЦІЙ ОПОДАТКУВАННЯ	107
Мартинів А.А. ІННОВАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ	113
Мартинова Л.В. РОЗРОБКА ІНСТРУМЕНТАРІЮ ФОРМУВАННЯ АДАПТИВНОЇ СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗЕРНОПЕРЕРОБНОГО ПІДПРИЄМСТВА НА ОСНОВІ ТЕОРІЇ ІГОР	119
Онїкієнко О.В., Передерієва С.О. СУТНІСТЬ ФІНАНСОВОГО РИНКУ, ЙОГО РОЛЬ У ФІНАНСОВІЙ СИСТЕМІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ	127
Пелісей А.О. КОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТ ТРАНСФЕРУ ТЕХНОЛОГІЙ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ	135
Перловська Н.В. РОЗВИТОК ДОБРОВІЛЬНОГО МЕДИЧНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ	144

Рахмана І.А. ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЕКСПЕРТНОЇ ОЦІНКИ УВИМІРЮВАННІ НАСЛІДКІВ ЗМІН ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА ПОСТІНВЕСТИЦІЙНОГО ПЕРІОДУ	150
Розмислов О.М. ДОСЛІДЖЕННЯ УМОВ ФІНАНСУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ	154
Рудова А.Ю. ВИРІШЕННЯ КОНФЛІКТУ ІНТЕРЕСІВ ЕКОНОМІЧНИХ ТА ПРИРОДНИХ СИСТЕМ В РАМКАХ ТЕХНОЛОГІЇ ЗЕМЛЕРОБСТВА	159
Саліта С.В. ПРІОРИТЕТИ ФІНАНСОВОГО АНАЛІЗУ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ	164
Серебрянська Д.С. ПЕРЕДУМОВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ БЮДЖЕТНОГО МОНІТОРИНГУ В УКРАЇНІ	172
Серета О.О. СТРАТЕГІЯ ФІНАНСУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ	176
Соломатина Т.В. ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ АГРАРНИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ ЩОДО РЕСУРСОЗБЕРІГАЮЧИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА ОСНОВІ SWOT-АНАЛІЗУ	180
Степура В.В. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ	185
Тітова Т.І., Коба О.В. РЕЗЕРВУВАННЯ, ЯК СПОСІБ БАНКІВСЬКОГО НАГЛЯДУ	179
Темнікова Н.В. ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ СПРОМОЖНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА	184
Тищенко В.В. РЕЗУЛЬТАТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА	189
Фірсова С.М. ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТІ	196
Чернодубова Е.В. ВПЛИВ ІННОВАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ НА ПРИБУТКОВІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА	202
Ширяєва І. В. ВПЛИВ ПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ АПК НА ЯКІСТЬ ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА РЕГІОНУ	207

CONTENTS

Bondarenko E.S. CONTROLLING SYSTEM IN THE ENTERPRISE	7
Borulko N.M. CURRENT STATUS AND FUTURE DEVELOPMENT RESORT COMPLEX OF UKRAINE	10
Velenteichyk N.Yu. BUDGETARY PROGNOSTICATION IS IN PROVIDING OF STEADY DEVELOPMENT OF REGION	16
Gelyukh O.V. BASIC GOING IS NEAR ESTIMATION OF ECONOMIC EFFICIENCY OF INFORMATIVE SYSTEM OF RECORD-KEEPING	23
Grechyshkina E.A., Kovalev A.S. TAX INSTRUMENTS OF REGULATION OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY IN UKRAINE	26
Daniliyeva J.G. STIMULATING THE DEVELOPMENT OF TOURISM POLICY	30
Ivanov S.V., Shymanova S.V. HOUSEHOLD CONUMPTION IN UKRAINE	36
Kalambet S.V., Glazunov A.O. TRENDS OF DEVELOPMENT OF THE FOREIGNEXCHANGE MARKET OF UKRAINE	41
Kalambet S.V., Ivanov S.V., Yarosh O.G. LOCAL FINANCE IN CONDITIONS TRANSFORMATION OF THE ECONOMY OF UKRAINE	46
Kalambet S.V., Skomorokha T.V. SPECIFIC TAXATION HOUSEHOLDS IN UKRAINE	50
Klitynsky Yu.S. THE IMPACT OF INVESTMENT POLICIES ON THE FINANCIAL SUSTAINABILITY SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE REGION	55
Klus Y.I. USE OF INFORMATION TECHNOLOGY IN CORPORATE GOVERNANCE INNOVATION	61
Kovalenko N.V. THE APPLICATION OF A COMPETENCE APPROACH TO COMPETITIVE POSITIONING IN THE FIELD OF ENTREPRENEURSHIP	66
Koretskaya-Garmash V.A. TAXATION OF NON-PROFIT INSTITUTIONS ON THE EXAMPLE CREDIT UNIONS	71
Kordubailo G.V., Chyzh V.I. STAGES OF DEVELOPMENT THE INTERNET MARKETING OF INDUSTRIAL ENTERPRISES	78
Kosova T.D., Timartsev O.Y. ESTIMATION OF DIFFERENTIATION OF TAX LOADING OF ENTERPRISES OF TRADE	83
Kostyrko L.A. PRIORITIES OF FINANCIAL MECHANISM OF STEADY DEVELOPMENT OF INDUSTRY	88
Kostyrko R.A. INTERNAL CONTROL IN THE MANAGEMENT OF FINANCIAL STABILITY OF BUSINESS ENTITIES	94
Kudrina O.Y. NORMATIVELY-LEGAL REGULATION OF PROCESSES OF DEVELOPMENT OF INDUSTRY IS IN EAST REGIONS OF UKRAINE	100
Likhonosova G.S. SOCIO-ECONOMIC RATIONALE FOR REMOVAL EMPHASIS FUNCTIONS OF TAXATION	107
Martynov A.A. INNOVATION CAPACITY AND EFFICIENCY OF THE INNOVATIVE ACTIVITY OF INDUSTRIAL ENTERPRISES	113
Martynova L.V. DEVELOPMENT OF TOOLS OF FORMATION OF ADAPTIVE STRATEGY OF RISK MANAGEMENT OF ECONOMIC ACTIVITY OF THE GRAIN PROCESSING ENTERPRISES BASED ON THEORY OF GAMES	119
Onikienko O.V., Peredereeva S.A. THE ESSENCE OF THE FINANCIAL MARKET, ITS ROLE IN THE FINANCIAL SYSTEM AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT	127
Pelipey A.O. COMMUNICATIVE ASPECT OF TECHNOLOGY TRANSFER IN AN INFORMATION ECONOMY	135
Perlovska N.V. DEVELOPMENT OF VOLUNTARY HEALTH INSURANCE IN UKRAINE	144

Rakhmana I.A. THE SPECIFICS OF EXPERT EVALUATION USAGE APPLIED TO THE CHANGES EFFICIENCY ASSESSMENT FOR AN ENTERPRISE'S ACTIVITIES IN THE POSTINVESTMENT PERIOD	150
Rozmyslov A.N. FORECASTING FINANCING TERMS OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT	154
Rudova A.Y. THE CONFLICT RESOLUTION OF INTERESTS OF ECONOMIC AND NATURAL SYSTEMS IN THE FRAMEWORK OF THE AGRICULTURE TECHNOLOGY	159
Salita S.V. PRIORITIES OF FINANCIAL ANALYSIS OF ACTIVITY OF ENTERPRISES IN THE CONDITIONS OF FINANCIAL CRISIS	164
Serebrynska D.S. PREREQUISITES FOR IMPROVING BUDGET MONITORING SYSTEM IN UKRAINE	172
Sereda O.O. STRATEGY OF FINANCING OF ACTIVITY OF ENTERPRISES	176
Solomatina T.V. DECISION-MAKING AGRICULTURAL ENTERPRISES RELATIVELY RESOURCE-SAVING TECHNOLOGIES ON THE BASIS OF THE SWOT ANALYSIS	180
Stepura V.V. ANALYSIS OF THE CURRENT STATE AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF NON-STATE PENSION PROVISION IN UKRAINE	185
Titova T.I., Koba O.V. BACKUPING, AS METHOD OF BANKS SUPERVISION	179
Temnikova N.V. INFORMATIVE PROVIDING IN SYSTEM MANAGEMENT FINANCIAL POSSIBILITY OF ENTERPRISE	184
Tishchenko V.V. THE RESULTS OF FUNCTIONING OF THE SYSTEM OF ECONOMIC SAFETY OF THE ENTERPRISE	189
Firsova S.N. THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF MANAGEMENT OF INNOVATIVE ACTIVITY IN INDUSTRIAL ENTERPRISES OF LUHANSK REGION	196
Chernodubova E.V. INFLUENCE OF INNOVATIVE POLICY IS ON PROFITABILITY OF ENTERPRISE	202
Shyryaeva I.V. THE INFLUENCE OF THE PROCESSING ENTERPRISES OF AGRARIAN AND INDUSTRIAL COMPLEX ON THE QUALITY OF THE NATURAL ENVIRONMENT OF THE REGION	207

УДК 658.12

СИСТЕМА КОНТРОЛІНГУ НА ПІДПРИЄМСТВІ**Бондаренко О.С.****CONTROLLING SYSTEM IN THE ENTERPRISE****Bondarenko E.S.**

У статті розглянута сутність контролінгу - напрямку, що інтенсивно розвивається в галузі теорії й практики управління підприємствами. Узагальнено вивчені концепції контролінгу засновані на різних підходах. Визначено відмінності контролінгу від управлінського обліку та запропонована схема система контролінгу на підприємстві.

Ключові слова: контролінг, система контролінгу, підприємство, управлінський облік, управлінські рішення.

Постановка проблеми. Практика застосування контролінгу закордонними компаніями свідчить про те, що без його інструментарію як у період розвитку економіки так і кризових явищ неможливо витримувати конкуренцію з тими компаніями, які його успішно застосовують. Служба контролінгу забезпечує системний збір, обробку і аналіз інформації по всіх підрозділах компанії, визначає її відповідність прийнятої стратегії розвитку, готує конструктивні пропозиції для керівництва і менеджменту щодо ефективного вирішення проблем.

На підприємствах України запровадження системи контролінгу знаходиться на початковому етапі. Немає єдиної, чітко сформульованої і обґрунтованої концепції його формування і розвитку. Зазвичай задіяні лише окремі його елементи (планування, контроль, управлінський облік, бюджетування тощо), що істотно гальмує становлення цілісної системи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На сучасному етапі багато вчених приділяють велику увагу визначенню та дослідженню сутності контролінгу, зокрема серед зарубіжних авторів це Р. Буайє, Р. Буч, Дж. Бюкенен, Дж. Ван Хорн, Р. Вейтилінгер, Дж. Фокс, Дж. Майк, Дж., Р. Доусон, Д. Кембел, Дж. Стонхаус, Б. Х'юстон, Е. Майєр, М. Робсон, Ф. Уллах, С. Фінкельштейн, Р. Тейл, Х.Й. Фольмут, Д. Хан та ін. В їх працях детально характеризується теорія і практика контролінгу та основні підходи до його вивчення.

А також вітчизняні та російські вчені, які розглядали методологічні та практичні засади

розробки і впровадження системи контролінгу на підприємствах, зокрема О. Амош, О. Ананькін, І. Балабанов, М. Білуха, Т. Головін, С. Данілочкін, Н. Данілочкіна, В. Савчук, Г. Семенов, В. Сопко, О.Терещенко, С. Фалько, М. Чумаченко, Е. Уткін та ін. Незважаючи на науковий внесок науковців в цій сфері, питання формування системи контролінгу на вітчизняних підприємстві залишається дискусійним та знаходиться на етапі становлення.

Мета статті. Дослідження системи контролінгу на підприємстві та уточнення його сутності і відмінності від управлінського обліку.

Матеріали і результати дослідження. Контролінг як система підтримки управлінських рішень був уперше запроваджений на підприємствах США наприкінці XIX – на початку XX ст. У вітчизняній практиці контролінг як цілісна система починає впроваджуватися лише в кінці XX ст. В теорії і практиці існує досить велика кількість думок щодо трактування сутності контролінгу та його функцій. У систематизованому вигляді можна виділити п'ять основних концепцій контролінгу: орієнтована на інформаційну функцію (Д. Хан [7], І. Бородушко, Е. Васильєва [6], О. Терещенко[2]); орієнтована на функцію координації (Й. Вебер, П. Хорват [5]); орієнтована на функції планування і контролю (Е. Еткінсон, Р. Каплан, С. Петренко [4], С. Рубцов [3]); орієнтована на цільову спрямованість контролінгу (Р. Манн [5], Е. Майєр [10], В. Івашкевич [9]) та на багатогранності контролінгу (Н. Г. Данилочкіна [1], Е. Майєр [10], Ю. Аніскін, А. Павлова [11]).

Контролінг представляє собою обліково-аналітичну категорію, яка інтегрує в собі декілька складових, що обумовлює різноманіття трактувань її сутності та призначення. При цьому можна виділити чотири аспекти контролінгу:

- філософія - філософія і образ мислення керівників, орієнтовані на використання ресурсів і розвиток організації в довгостроковій перспективі;

- інструмент - орієнтована на досягнення цілей інтегрована система інформаційно-аналітичної і методичної підтримки керівника в процесі планування, контролю, аналізу та прийняття

управлінських рішень по всіх функціональних сферах діяльності підприємства;

- організаційна одиниця - структурний підрозділ, що здійснює функції контролінгу, закріплені внутрішніми документами організації;

- наукова дисципліна - розробка теорії, методів та інструментів вимірювання ресурсів та результатів виробничо-господарської діяльності і бізнес-процесів. Залежно від цього контролінг поділяється на стратегічний і оперативний.

Стратегічний контролінг повинен забезпечити виживання підприємства, відстеження намічених цілей і досягнення довгострокового сталого розвитку. Він орієнтований на довгострокові перспективи. об'єктами стратегічного контролю є: цілі, стратегії, потенціали, фактори успіху, сильні і слабкі сторони підприємства, шанси і ризики, рубежі і наслідки.

Оперативний контролінг орієнтований на короткострокові цілі, використовує такі показники, як рентабельність, ліквідність, продуктивність, прибуток.

Рішення і поточних, і стратегічних завдань представляється можливим тільки при регулярному надходженні повної і достовірної інформації про фінансову ситуацію і результатах у розрізі всіх процесів господарської діяльності підприємства.

Одним з найбільш складних питань є співвіднесення понять «управлінський облік» і «контролінг».

Існуючі на сьогоднішній день трактування можна умовно поділити на два основних напрямки:

- інформаційний підхід - управлінський облік є частиною інформаційної бази, що забезпечує функціонування управлінської системи (у тому числі контролінгу);

- синонімічний підхід - тотожність систем управлінського обліку та контролінгу.

По суті, мова йде про різний структурному наповненні управлінського обліку та контролінгу з точки зору різних авторів. Це дозволяє виділити наступні підходи до структурування елементів системи управлінського обліку:

- функціональний (планування, бюджетування, нормування та ін.);

- процесний (система організації даних, система збору даних, система агрегування даних);

- структурний (центри відповідальності, бізнес-процеси та ін.).

До появи умов для створення контролінгу привели наступні фактори: децентралізація управління; високий рівень диверсифікації діяльності та професійної самосвідомості (прагнення до досягнення цілей компанії); потреба в забезпеченні прозорості інформації та системи управління; прагнення керівництва модернізувати управлінський процес.

2) системність (повнота) - принцип свідчить про застосування контролінгом необхідних для усунення конкретної проблеми прийомів і способів,

незалежно від їх приналежності до якої-небудь галузі знань;

3) цілеспрямованість - система контролінгу сприяє вирішенню певних завдань і вдосконалення бізнес-процесів, тобто є інструментом втілення в реальність цілей менеджменту компанії;

4) економічність - єдине обмеження контролінгу - це раціональне його впровадження, тобто вигоди від застосування методик повинні перевищувати витрати на впровадження.

Впровадження контролінгу здійснюється в єдності двох аспектів:

- організаційного, що включає і технічні аспекти (наприклад, програмне забезпечення);

- методичного з урахуванням розробок у галузі методології управління та обліку.

При зіставленні сутності управлінського обліку в ширшому сенсі цього поняття і концепції контролінгу виявлені безсумнівні переваги контролінгу перед управлінським обліком.

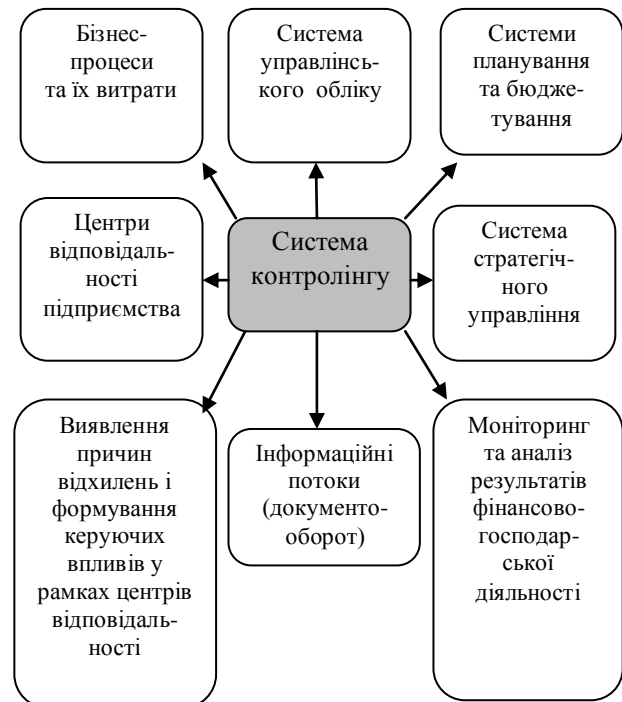

Рис. 1. Схема системи контролінгу

Головна перевага контролінгу полягає в системній комунікації управлінських функцій, у взаємозв'язку між ними, формуванні єдиної інформаційної бази, координації заходів з досягнення цілей, які організація ставить перед собою. Контролінг, на відміну від управлінського обліку, віддає перевагу попередньому, а не подальшому аналізу і контролю. При цьому розглядаються і оцінюються різні варіанти досягнення наміченої мети, розробляються прогнозні баланси і плани, орієнтовані на стратегічні цілі організації, створюється система інформаційного забезпечення всіх управлінських служб організації. У процесі господарської діяльності накопичується інформація про

відхилення від планових завдань, норм, нормативів, кошторисних призначень по всіх позиціях плану, контрольним точкам, орієнтирів, дані про причини і винуватців відхилень. Отримана інформація використовується для аналізу виявлених відхилень, всебічного обговорення його результатів з фахівцями різних управлінських підрозділів, для перетворення отриманих в ході обговорення ідей, поглядів, думок у форму управлінських рішень.

Тому вважаємо, що контролінг покликаний базуватися на основі управлінського обліку, що доводить практика і мати наступні складові.

Висновки. Приведені аспекти дозволяють сформулювати наступне визначення: контролінг - орієнтована на виконання місії компанії система надання допомоги керівництву, що дозволяє контролювати, аналізувати, прогнозувати та корегувати діяльність організації з урахуванням впливу факторів постійно змінного як внутрішнього так і зовнішнього середовища.

Література

1. Контроллинг как инструмент управления предприятием / [Под ред. Н. Г. Данилочкиной]. - М. : ЮНИТИ, 2001. - 279 с.
2. Терещенко О.О. Антикризове фінансове управління на підприємстві: Монографія / О.О. Терещенко. - К.: КНЕУ, 2008. - 272с.
3. Рубцов С. В. Целевое управление корпорациями. Управление изменениями / С. В. Рубцов. - М., 2001 [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.uran.donetsk.ua/~masters/2002/fvti/serezentinov/diss/corporation.zip>
4. Петренко С. Н. Контроллинг / С. Н. Петренко. - Казань : Ника-Центр; Эльга, 2004. - 328 с.
5. Манн Р. Контроллинг для начинающих : [пер. с нем] / Р. Манн, Э. Майер. - М. : Финансы и статистика, 1992. - 184с.
6. Бородушко И. В. Стратегическое планирование и контроллинг / И. В. Бородушко, Э. К. Васильева. - СПб. : Питер, 2006. - 192 с.
7. Хан Д. Планирование и контроль : концепция контроллинга / Д. Хан. - М. : Финансы и статистика, 1997. - 894 с.
8. Манн Р. Контроллинг для начинающих : [пер. с нем Ю.Г. Жукова] / Р. Манн, Э. Майер; [под ред. и с предисл. д-ра экон. наук В. Б. Ивашкевича]. - М. : Финансы и статистика, 1995. -304 с.
9. Ивашкевич В. Б. Контроллинг - сущность и назначение / В. Б. Ивашкевич // Бухгалтерский учет. - 1997. - № 7. - С. 8-12.
10. Майер Э. Контроллинг как система мышления и управления / Э. Майер. - М. : Финансы и статистика, 1993. - 96 с.
11. Анискин Ю. П. Планирование и контроллинг / Ю.П. Анискин, А. М. Павлова - М. : Омега-Л, 2003. - 280 с.

References

1. Controlling as a tool for enterprise management / [Ed. N.G. Danilochkina]. - Moscow: UNITY 2001. - 279s.

2. Tereshchenko O.O. Antikrizisnoe finans business management: Monograph / O.O. Tereshchenko. - K.: KNEU, 2008. - 272s
3. Rubtsov S.V. Target management corporations. PU poisonings changes / S.V. Rubtsov. - Moscow, 2001 [E-resource]. - Mode of access: <http://www.uran.donetsk.ua/~masters/2002/fvti/serezentinov/diss/corporation.zip>
4. Controlling Petrenko S.N. / S.N. Petrenko. - Kazan: Nick Center; Elga, 2004. - 328s.
5. R. Mann Controlling for Beginners: [In. with it] / R.Mann, E. Meyer. - Moscow: Finance and Statistics, 1992. - 184s.
6. Borodushko I.V. Strategic planning and controlling / I.V. Borodushko, EK Vasiliev. - St. Petersburg. Peter, 2006. - 192s.
7. D. Khan Planning and control: the concept of controllerlinga / D. Khan. - Moscow: Finance and Statistics, 1997. - 894s.
8. R. Mann Controlling for Beginners: [In. with it G. Zhukov] / R. Mann, E. Meyer; [Ed. and foreword. Dr. ehkon. VB Ivashkevicha Sciences]. - Moscow: Finance and Statistics, 1995. -304 P.
9. Ivashkevich V.B. Controlling - Essence and appointmenttion / V.B. Ivashkevich // Accounting. - 1997. - № 7.-С. 8-12.
10. Mayer E. Controlling the system thinking and management / E. Meyer. - Moscow: Finance and Statistics, 1993. - 96.
11. Aniskin P. Planning and Controlling / P. Aniskin, A. Pavlov - M: Omega-L, 2003. - 280.

Бондаренко Е.С. Система контроллинга на предприятии.

В статье рассмотрена сущность контроллинга - направления, которое интенсивно развивается в области теории и практики управления предприятиями. Изучены концепции контроллинга и его отличия от управленческого учета и предложена схема системы контроллинга на предприятии.

Ключевые слова: контроллинг, система контроллинга, предприятие, управленческий учет, управленческие решения

Bondarenko E.S. Controlling system in the enterprise.

The article discusses the essence of controlling - a direction that is developing intensively in the theory and practice of business management. Explored the concept of controlling and its differences from management accounting and controlling system, a scheme of the enterprise.

Keywords: controlling, controlling system, enterprise management accounting, management decisions.

Бондаренко О.С. – к.е.н кафедри аудиту і контролінгу, Луганського національного аграрного університету. oliakol@rambler.ru

Рецензент: Чиж В.І. - доктор економічних наук, професор, завідувача кафедрою обліку і аудиту Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Луганськ, Україна.

УДК 338.48

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ САНАТОРНО-КУРОРТНОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

Борулько Н.М.

CURRENT STATUS AND FUTURE DEVELOPMENT RESORT COMPLEX OF UKRAINE

Borulko N.M.

У статті проведено аналіз основних статистичних показників розвитку закладів санаторно-курортного комплексу України. На основі динаміки статистичних даних та за результатами проведеного порівняльного аналізу визначено основні проблеми розвитку санаторно-курортного комплексу України та запропоновано шляхи їх вирішення.

Ключові слова: санаторно-курортний комплекс, якість обслуговування, ціна, місткість, послуга, доходи, заощадження

Постановка проблеми. В Україні наявні різноманітні курортні ресурси та існує розвинута мережа санаторно-курортних установ, великий науковий та практичний досвід роботи науково-технічного персоналу. На сучасному етапі роль санаторно-курортних установ значно зростає у зв'язку з необхідністю оздоровлення великої частки населення України, яке потрапило під вплив різних негативних екологічних факторів.

Санаторно-курортна діяльність позитивно впливає на економіку держави:

прямий ефект - доходи санаторно-курортних закладів, туристичних агентств, закладів харчування, історико-культурних об'єктів та інших підприємств туристичної індустрії, а також доходи магазинів від покупок, що їх здійснюють відпочиваючі;

непрямий ефект - доходи будівельних організацій, банків, постачальників харчів, комунальних служб, отриманих ними від реалізації продукції та послуг, що забезпечують комфортне перебування відпочиваючих у санаторно-курортних закладах;

індукований ефект - доходи інших місцевих резидентів у вигляді заробітної плати, дивідендів, орендної плати та інших видів платежів, отриманих ними від реалізації продукції та послуг усім суб'єктам, котрі причетні до санаторно-курортної діяльності;

соціальний ефект – збереження стану здоров'я населення та покращення соціально-демографічної ситуації.

Економічний розвиток рекреаційної галузі в регіонах з сезонною спрямованістю відпочинку і оздоровлення у більшості випадків поступається рівню розвитку галузей промисловості і торгівлі. Негативними чинниками впливу в даному випадку виступають короткочасність курортного сезону, непрогнозованість погодних умов, невизначеність об'єму споживаних послуг, висока міра їх безкоштовного надання окремим категоріям населення. В той же час, санаторно-курортний комплекс при ефективній стратегії і тактиці його функціонування, а також оптимальній системі регіонального менеджменту може стати пріоритетною і бюджетоутворюючою галуззю в територіях, що мають природно-кліматичні передумови для його розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемні питання розвитку санаторно-курортного комплексу знайшли відображення у працях багатьох вчених-економістів і практиків. Наукові розробки з проблем формування соціально-економічного механізму розвитку санаторно-курортного комплексу регіону викладено у роботі Н.М. Влащенко [1]. Оцінці стану розвитку туристичних підприємств та в тому числі санаторно-курортних закладів присвячені роботи А.Г. Охріменко [2], І.О. Федорова [3], Ю.Б. Забалдіної [4].

Аналіз публікацій вказаних авторів дозволяє зауважити, що наявний статистичний аналіз тенденцій розвитку санаторно-курортного комплексу, який здійснював О. О. Колесник [5] вже дещо застарів, потребує певного оновлення та корегування. Деякі автори, торкаючись тільки окремих аспектів діяльності підприємств санаторно-курортного комплексу, а саме: проблеми теорії і практики формування стратегій розвитку підприємств санаторно-курортного комплексу досліджувалися В.В. Лебедевою [6], тенденції розвитку ціноутворення в санаторно-курортному комплексі – О.В. Столяренко [7]. Інші автори досліджували стан та перспективи розвитку

санаторно-курортного комплексу в окремих регіонах країни [8].

Отже з усього вище зазначеного можна зробити висновок, що за останні роки не було проведено ґрунтового аналізу стану та тенденцій розвитку санаторно-курортного комплексу України на основі статистичних даних. Проблема залишається недостатньо вивченою і вимагає подальшого дослідження, що зумовлює актуальність обраної теми.

Метою статті є визначення стану та тенденцій розвитку санаторно-курортного комплексу України.

Для досягнення зазначеної мети необхідно вирішити наступні **завдання**:

систематизувати наявну статистичну інформацію щодо діяльності підприємств санаторно-курортного комплексу;

визначити основні проблеми та шляхи подальшого розвитку санаторно-курортного комплексу України.

Матеріали і результати дослідження.

Санаторно-курортний комплекс – це сукупність на певній території різних установ (інтегрованих за кластерним типом), які задовольняють потреби в оздоровленні населення та сформовані на оригінальній інституціональній основі [1].

Територіальна організація санаторно-курортного комплексу представлена поєднанням рекреаційних ресурсів, рекреантів, закладів їх розміщення, місць розселення обслуговуючого персоналу, підприємств інфраструктури та інших закладів, які забезпечують умови для відпочинку і оздоровлення населення.

Сукупність закладів санаторно-курортного комплексу складають: санаторії, пансіонати з лікуванням, санаторії-профілакторії, будинки і пансіонати відпочинку, інші оздоровчі заклади.

Перехід від єдиної системи управління санаторно-курортним комплексом, яка склалась у рамках колишнього СРСР, на ринкові методи господарювання змусив кардинально переглянути старі підходи до управління його підприємствами.

До недавнього часу керівництво на рівні конкретного санаторно-курортного закладу практично не впливало на ефективність його господарської діяльності. Основною причиною такої ситуації було централізоване управління туристичною сферою та відсутність комерційної діяльності. Кошториси витрат і доходів не вирішували питання про отримання чи неотримання прибутку. Ефективність роботи здравниці відбивалась переважно показниками збільшення кількості оздоровлених та зменшення коефіцієнту захворюваності серед населення. Саме тому інформація для оцінки прибутковості та рентабельності санаторно-курортного комплексу країни була відсутня.

Звичайно, ефективності роботи даної галузі також сприяли стовідсоткова заповнюваність ліжкового фонду здравниць протягом року, державні програми розвитку курортів, стабільне фінансування санаторно-курортних підприємств з боку фондів соціального страхування та профспілкових установ. Крім того, значне перевищення попиту над пропозицією та спеціалізація курортів по групам захворювань значно спрощувало процес управління ними.

Реалії сучасного стану розвитку санаторно-курортного комплексу України наведено в табл. 1.

Станом на 01.01.2014 року в Україні функціонувало 2,8 тисяч санаторно-курортних установ різного відомчого підпорядкування загальною місткістю 407 тис. ліжок у місяць максимального розгортання, без урахування туристичних організацій.

Таблиця 1

Динаміка кількості санаторно-курортних закладів у Україні та наявних в них ліжко-місць

Показники	2008/09	2009/10	2010/11	2011/12	2012/13	Відхилення 2012/13 до 2008/09	
						+/-	%
Кількість закладів*	3041	3011	3012	2897	2829	-212	-7,0
Санаторії	460	456	453	445	440	-20	-4,3
у тому числі дитячі	171	168	167	161	158	-13	-7,6
Пансіонати з лікуванням	53	54	55	39	37	-16	-30,2
Санаторії-профілакторії	252	234	224	185	165	-87	-34,5
Будинки і пансіонати відпочинку	296	290	280	286	271	-25	-8,4
Бази та інші заклади відпочинку	1940	1948	1979	1925	1903	-37	-1,9
Заклади 1–2 денного перебування	40	29	21	17	13	-27	-67,5
У них ліжок (місць), тис.*	453	449	445	421	407	-46	-10,2
Санаторії	127	126	126	123	93	-34	-26,8
у тому числі дитячі	32	32	32	30	30	-2	-6,3
Пансіонати з лікуванням	14	14	15	10	9	-5	-35,7
Санаторії-профілакторії	21	19	19	18	15	-6	-28,6
Будинки і пансіонати відпочинку	62	60	58	60	57	-5	-8,1
Бази та інші заклади відпочинку	226	228	225	208	201	-25	-11,1
Заклади 1–2 денного перебування	3	2	2	2	2	-1	-33,3

Розраховано автором за даними Державної служби статистики України [9,10,11,12]

* У загальній кількості враховані заклади, які з різних причин не працювали протягом року, та ліжка (місця) в них складало відповідно 7% та 10,2%.

Таблиця 2

Динаміка кількості оздоровлених в санаторно-курортних закладах України

Показники	2008/09	2009/10	2010/11	2011/12	2012/13	Відхилення 2012/13 до 2008/09	
						+/-	%
Кількість оздоровлених	3122	2987	2942	2904	2835	-287	-9,2
Санаторії	1330	1198	1278	1209	1030	-300	-22,6
у тому числі дитячі	247	223	338	215	219	-28	-11,3
Пансіонати з лікуванням	119	116	99	70	63	-56	-47,1
Санаторії-профілакторії	211	198	193	156	130	-81	-38,4
Будинки і пансіонати відпочинку	318	338	325	373	361	43	13,5
Бази та інші заклади відпочинку	1130	1126	1038	1080	1018	-112	-9,9
Зклади 1–2 денного перебування	14	11	9	16	14	0	0,0

Розраховано автором за даними Державної служби статистики України [10,11,12]

Наведені офіційні дані характеризують загальне скорочення чисельності санаторно-курортних закладів та кількості ліжок-місць в них як в цілому, так і за всіма структурними групами. Дана тенденція простежується за весь період реформування санаторно-курортної сфери – з 1995 року. За період з 2008/09-2012/13 рр. відбулося зниження кількості санаторно-курортних закладів на 212 підприємств та кількості ліжок-місць в них на 46 тис. місць, що

Разом зі зниженням кількості санаторно-курортних установ за період з 2009/10-2012/13 рр. відбулося скорочення середньооблікової кількості працюючих у цих спеціалізованих засобах розміщення на 17928 осіб (16,8%), у тому числі лікарів – на 4539 осіб (16%) та середнього медичного персоналу на 14005 осіб (11,7%).

Доречно відмітити, що більшість закладів, що підлягали закриттю, знаходилися у державній власності, а ті, що відкрилися – у приватній. Даний факт черговий раз підтверджує необхідність підсилити вплив держави на санаторно-курортні підприємства, що знаходяться в її віданні та забезпечити ефективність їх функціонування.

Коефіцієнт використання місткості санаторно-курортних установ, які є фізичними особами-підприємцями, у 2013 році зменшився на 0,03 пункти порівняно з попереднім роком і склав 0,35. У санаторно-курортних закладах, що є юридичними особами, значення даного показника збільшилось на 0,01 порівняно з 2012 р. і склало 0,51.

Негативні тенденції спостерігаються і в динаміці кількості оздоровлених в санаторно-курортних і оздоровчих закладах. Це підтверджують дані табл. 2.

Аналіз динаміки кількості відпочиваючих в санаторно-курортних закладах свідчить про їх загальне скорочення на 287 тис. осіб (- 9,2%).

Темпи зниження кількості рекреантів, що відпочивали і лікувалися в Україні, неоднакові для різних установ. Найбільше скорочення спостерігається у пансіонатах з лікуванням, санаторіях-профілакторіях та санаторіях. За період з 2008/09-2012/13 рр. зниження кількості

оздоровлених в даних закладах склало відповідно 47,1%, 38,4% та 22,6 %. Найбільш стабільно виглядають будинки і пансіонати відпочинку, де за цей період відбулося навіть підвищення попиту на 13,5%, та заклади 1-2 денного перебування, кількість оздоровлених в яких залишилася незмінною.

Санаторно-курортні установи нерівномірно розташовані на території країни. Найбільша кількість санаторно-курортних закладів України розміщена на території АР Крим – 18%, та областях: Одеській – 14%, Донецькій – 11%, Херсонській – 8%, Запорізькій та Миколаївській - по 7 %.

Щодо структури відпочиваючих за регіонами, то найбільшу питому вагу тут також займає АР Крим, в санаторно-курортних установах якої у 2013 році відпочило 29% рекреантів та Одеська область, де цей показник складає 9,6%. Також попитом у відпочиваючих користуються санаторно-курортні заклади Львівської (7,9%), Донецької (7,8%), Дніпропетровської (7,1%), Запорізької (6,5) та Херсонської (5%) областей.

Отже, сучасний етап розвитку санаторно-курортної сфери характеризується різким падінням попиту на санаторно-курортні послуги. Це призводить до зниження показників заповнюваності ліжкового фонду санаторно-курортних установ, суттєвого зниження рівня ефективності їх діяльності.

Основними причинами такого стану є:

неспроможність населення оплачувати відпочинок у санаторно-курортних закладах внаслідок зменшення реальних доходів в умовах високої інфляції та зростання вартості путівок;

зменшення державного фінансування соціально-лікувальних путівок Фондом соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності для застрахованих осіб, Міністерством України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи, а також міністерством праці та соціальної політики України;

невідповідність високих цін якості санаторно-курортних послуг;

відсутність ефективної державної політики, як в сфері соціальної підтримки населення, так і в напрямі економічного та податкового сприяння діяльності закладів даного сектору.

Перехід до ринкових відносин підвищив зацікавленість власників санаторно-курортних закладів в ефективності їх роботи та забезпеченості конкурентоздатності наданих ними послуг. Цей факт підтверджується зростанням кількості структурних підрозділів сфери сервісу у санаторно-курортних закладах, незважаючи на скорочення кількості самих закладів. В той же час власники закладів стали залежними від можливості громадян України купувати санаторно-курортний продукт, від їх платоспроможності.

Показники формування і використання доходів населення наведено в табл. 3.

Таблиця 3

**Формування і використання доходів населення
України**

Роки	Доходи населення	Витрати населення	Заощадж. населення	Довідково: заощадж. на одну особу, грн.
2008	845641	793630	22496	484,83
2009	894286	813909	69884	1515,92
2010	1101175	939308	142289	3093,24
2011	1266753	1143630	124282	2713,58
2012	1407197	1302637	86035	1886,73
2013	1529406	1396836	106468	2337,23

Розраховано автором за даними Державної служби статистики України [13,14]

Дані таблиці 3 демонструють зростання доходів населення у 2013 році в 1,8 рази в порівнянні з 2008 р. і зростання заощаджень в 4,7 рази, відповідно. Це позитивна тенденція, що повинна свідчити про покращення рівня життя населення країни, зростання купівельної спроможності придбання санаторно-курортних послуг.

Але аналіз показників середнього рівня заощаджень на одну особу спростовує дану тенденцію. В умовах високої інфляції громадянин України, працюючи протягом року, не в змозі заощадити достатню кількість коштів для відпочинку у санаторії. Зазначимо, що рекомендований термін такого відпочинку повинен складати 24 дні (мінімальний – 12 днів).

Вартість санаторно-курортних послуг в Одеській області варіюється від 213 грн. до 578 грн. у день на одну особу, в Донецькій області - від 466 грн. до 591 грн., в Харківській – від 300 грн. до 400 грн., Дніпропетровській – 280-400 грн., Львівській області – 330-2000 грн. та АР Крим – 203-3900 грн. Звичайно на вартість впливає категорія номеру та сезон. На основі цих даних було розраховано середню вартість лікувальних послуг за регіонами: Одеська область – 368,65 грн., Донецька – 536 грн., Харківська – 355 грн., Дніпропетровська – 330 грн., Львівська – 637 грн., АР Крим – 908 грн.

Середня вартість путівок відповідно до здійсненого вибіркового спостереження на кінець 2013 року в залежності від регіону складала від 330 до 908 грн. на добу. З урахуванням визначеної вартості путівки, можна сказати, що громадянин України мав можливість у 2013 році придбати путівку на період відпочинку та оздоровлення на період від 3 днів (у АР Крим) до 7 днів (у Дніпропетровській області).

Цей факт засвідчує, що незважаючи на зростання доходів, населення країни не має купівельної спроможності користуватися туристичними послугами, зокрема оплачувати відпочинок у санаторії, навіть, на мінімальний термін (12 днів).

Подолання такої ситуації вимагає від держави проведення ефективної соціальної політики щодо підвищення рівня та якості життя населення України, збільшення не лише номінальних його доходів, але й реальних.

Отже, для споживачів санаторно-курортного продукту найбільш стримуючим фактором є завищені ціни. Можливо, зростання вартості санаторно-курортних путівок є вимогами часу, однак мала б покращуватися і якість надання послуг в таких закладах. Натомість на фоні високої конкуренції з боку іноземних курортів підвищення цін призводить до зменшення завантаженості санаторно-курортних закладів, але в більшості випадків не впливає на покращення матеріально-технічної бази або удосконалення якості надання послуг.

Розвинена інфраструктура, яка відповідала б світовим стандартам та сприяла підвищенню конкурентоспроможності санаторно-курортного комплексу є важливою умовою його ефективного функціонування. Натомість участь держави в інвестиційному процесі санаторно-курортної сфери є вкрай низькою, а недосконале податкове законодавство перешкоджає зростанню інвестицій в рекреаційну інфраструктуру та санаторно-курортний комплекс з боку приватних інвесторів.

Важливою складовою неефективного функціонування санаторно-курортного комплексу України є також відсутність розгорнутої системи інформаційно-рекламного забезпечення діяльності та низький рівень менеджменту закладів санаторно-курортної сфери. Отже, на сьогодні існує об'єктивна необхідність у зміні пріоритетів управління, що приведе галузь до європейських стандартів.

Висновки. Аналіз стану санаторно-курортного комплексу України свідчить, що країна володіє досить великою часткою підприємств санаторно-курортного профілю, що є позитивним аспектом для рекреаційної діяльності. В останні роки показники, що характеризують функціонування санаторно-курортних і оздоровчих установ, мають тенденцію до зниження.

Розвиток закладів санаторно-курортного комплексу стримує ряд економічних, інвестиційних

та організаційних проблем, які вимагають негайного вирішення. При цьому загострюються кризові наслідки проведених ринкових перетворень у частині економічної нестабільності підприємств, відсутні реальні інвестиції, характерні низький рівень сервісу, нерозвиненість інфраструктури, висока конкуренція з боку іноземних курортів, зниження доступності послуг санаторно-курортного комплексу для населення.

Задля усунення зазначених негативних факторів розвитку санаторно-курортного комплексу доцільно:

реалізувати державну соціальну політику щодо подальшого підвищення рівня та якості життя населення;

підвищити ефективність державного регулювання курортно-рекреаційної сфери;

розробити та впровадити комплекс заходів з метою залучення інвестицій для розвитку інфраструктури санаторно-курортного комплексу;

удосконалити системи інформування про можливості санаторно-курортної галузі країни в цілому, позиціонувати Україну на світовому ринку санаторно-курортних послуг як великий центр лікування та реабілітації;

розвивати інформаційно-рекламну й маркетингову діяльність санаторно-курортних установ;

збалансувати цінову політику та якість основних і додаткових санаторно-курортних послуг, впроваджувати систему знижок;

удосконалити організацію діяльності санаторно-курортних закладів, спрямовану на зменшення витрат з їх утримання та здешевлення вартості путівок;

підприємствам санаторно-курортного приділяти більше уваги розробці та впровадженню інноваційних заходів для індивідуалізації курортної пропозиції та формування нових вітчизняних брендів на ринку санаторно-курортних послуг України;

забезпечення санаторно-курортних установ кваліфікованими фахівцями.

Вирішення цих проблем дозволить ефективно розвивати санаторно-курортну сферу, створити доступний та ефективний ринок оздоровчих послуг для максимального задоволення попиту населення. У свою чергу все це буде сприяти покращенню фінансового стану санаторно-курортних закладів та подальшому розвитку санаторно-курортної інфраструктури країни.

Л і т е р а т у р а

1. Власенко Н.М. Соціально-економічний механізм розвитку санаторно-курортного комплексу регіону: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.05 / Власенко Н.М.; Харківська нац. академія міського господарства. – Х., 2009. – 21 с.
2. Охріменко А.Г. Удосконалення територіальної організації рекреаційного комплексу Подільського регіону: автореф. дис... канд. екон. наук.: 08.10.01 /

Охріменко А.Г.; НАН України, Рада по вивч. продукт. сил України. – К., 2001. – 18 с.

3. Федоров І.О. Оцінка ефективності фінансово-господарської діяльності підприємств санаторно-курортного комплексу: автореф. дис... канд. екон. наук.: 08.04.01 / Федоров І.О. / Укр. акад. банк. справи. – Суми, 2002. – 19 с.
4. Забалдіна Ю.Б. Економічна діагностика та прогнозування розвитку регіонального ринку туристичних послуг: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.10.01 / Забалдіна Ю. Б.; Науково-дослідний економічний ін-т Міністерства економіки України. – К., 2006. – 20 с.
5. Колесник О.О. Оцінка стану санаторно-курортного комплексу та його впливу на розвиток туристичної індустрії України / Колесник О.О. // Вісник ЖДТУ. – 2008. - №3 (45). – С. 264-270.
6. Лебедева В.В. Стратегія розвитку підприємств санаторно-курортного комплексу: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.04 / Лебедева В.В.; Одеський держ. екон. університет. – Одеса, 2011. – 18 с.
7. Столяренко А.В. Тенденції розвитку ценообразования в санаторно-курортном комплексі [Електронний ресурс] / А.В. Столяренко // Культура народів Причорномор'я. – 2013. – № 262. – С. 106-110.
8. Пегушина Г.О. Сучасний стан та тенденції розвитку ринку санаторно-курортних послуг АР Крим [Електронний ресурс] / Г.О. Пегушина, Н.В. Ушенко // Культура народів Причорномор'я. – 2013. – № 254. – С. 88-94.
9. Статистичний бюлетень «Санаторно-курортне лікування, організований відпочинок та туризм в Україні» – К. : Держкомстат України, 2010. – 99 с.
10. Статистичний бюлетень «Колективні засоби розміщення в Україні у 2011 році» – К. : Державна служба статистики України, 2012. – 190 с.
11. Статистичний бюлетень «Туристична діяльність в Україні у 2012 році» – К. : Державна служба статистики України, 2013. – 272 с.
12. Статистичний бюлетень «Туристична діяльність в Україні у 2013 році» – К. : Державна служба статистики, 2014. – 272 с.
13. Статистичний щорічник України за 2012 рік / за ред. О.Г. Осаулєнка – К. : Державна служба статистики України, 2013. – 552 с. 337
14. Державна служба статистики України: офіційний сайт [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

R e f e r e n c e s

1. Vlashhenko N.M. Social'no-jekonomychnyj mehanizm rozvtku sanatorn-kurortnogo kompleksu regionu: avtoref. dis... kand. jekon. nauk: 08.00.05 / Vlashhenko N.M.; Harkivs'ka nac. akademija mis'kogo gospodarstva. - H., 2009. - 21 s.
2. Ohrimenko A.G. Udoskonalennja terytorial'noji organizaciji rekreacijnogo kompleksu Podil'skogo regionu: avtoref. dis... kand. jekon. nauk: 08.10.01 / Ohrimenko A.G.; NAN Ukrajinu, Rada po vyvch. produkt. sil Ukrajinu. - K., 2001. - 18 s.
3. Federov I.O. Ocinka efektyvnosti finansovo-gospodars'koi dijal'nosti pidpryjemstv sanatorno-kurortnogo kompleksu: avtoref. dis... kand. jekon. nauk: 08.04.01 / Federov I.O. / Ukr akad. bank. spravy. - Sumy, 2002. -19 s.

4. Zababdyna Ju.B. Ekonomichna diagnostyka ta prognozuvannya rozvytku regional'nogo rynku turystychnykh poslug: avtoref. dis... kand. jekon. nauk: 08.10.01 / Zababdyna Ju.B.; Naukovo doslidnyj ekonomichnyj instytut Ministerstva ekonomiky Ukrainy. - K. - 2006. - 20 s.
5. Kolesnik O.O. Ocinka stanu sanatorno kurortnogo kompleksu ta jogo vplyvu na rozvytok turystychnoji industriji Ukrainy/ Kolesnik O.O // Visnyk DDTU. - 2008. - №3 (45). - S. 264-270.
6. Lebedeva V.V. Strategija rozvytku pidpryemstv sanatorno-kurortnogo kompleksu: avtoref. dis... kand. jekon. nauk: 08.00.04 / Lebedeva V.V.; Odes'kyj derzh. jekon. unyversitet. - Odesa, 2011. - 18 s.
7. Stoljarenko A.V. Tendencii razvitija cenoobrazovanija v sanatorno-kurortnom komplekse [Elektronnyj resurs] / A.V. Stoljarenko// Kul'tura narodov Prichernomor'ja. - 2013. - №262. - s. 106-110.
8. Pegushina G. O. Suchasnyj stan ta tendenciji rozvytku rynku sanatorno-kurortnykh poslug AR Krym [Elektronnyj resurs] / G. O. Pegushina, N.V. Ushenko // Kul'tura narodov Prichernomor'ja. - 2013. - № 254. - С. 88-94.
9. Statystychnyj bjuleten' "Sanatorno-kurortne likuvannya, organizovanyj vidpochynok ta turizm v Ukraini" - K.: Derzhkomstat Ukrainy, 2010. - 99 s.
10. Statystychnyj bjuleten' "Kolektyvni zasoby rozmishhcvannya v Ukraini u 2012 roci" - K.: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2012. - 190 s.
11. Statystychnyj bjuleten' "Turystychna dijal'nyst' v Ukraini u 2012 roci" - K.: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2013. - 272 s.
12. Statystychnyj bjuleten' "Turystychna dijal'nyst' v Ukraini u 2013 roci" - K.: Derzhavna sluzhba statystyky, 2014. - 272 s.
13. Statystychnyj shhorichnyk Ukrainy za 2012 rik / za red. O.G. Osaulenka - K. : Derzhavna sluzhba statystyky, 2013. - 552 s.
14. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy: oficijnyj sait [Elektronnyj resurs] - rezhym dostupa: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Борулько Н.М. Современное состояние и перспективы развития санитарно-курортного комплекса Украины

В статье проведен анализ основных статистических показателей развития учреждений санаторно-курортного комплекса Украины. На основе динамики статистических данных и по результатам проведенного сравнительного анализа определены основные проблемы развития санаторно-курортного комплекса Украины и предложены пути их решения.

Ключевые слова: санаторно-курортный комплекс, качество обслуживания, цена, вместимость, услуга, доходы, сбережения

Borulko N.M. Current status and future development resort complex of Ukraine

In the item were analyzed the main statistical indicators of establishments of resort complex in Ukraine. Based on the dynamics of the statistical data and the results of the comparative analysis revealed the basic problems of resort complex in Ukraine and the ways to solve them.

Keywords: resort complex, quality of service, price, capacity, service, income, savings.

Борулько Наталія Михайлівна – ас. каф. туризму і готельного господарства Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. borulyad@lds.net.ua

Рецензент: Костирко Л.А., доктор економічних наук, професор, завідувача кафедрою фінансів Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Луганськ, Україна.

Стаття подана 12.06.2014 р.

УДК 336.14:352

БЮДЖЕТНЕ ПРОГНОЗУВАННЯ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ**Велентейчик Н.Ю.****BUDGETARY PROGNOSTICATION IS IN PROVIDING OF STEADY DEVELOPMENT OF REGION****Velenteichyk N.Yu.**

Обґрунтовано доцільність використання економіко-математичних, експертних методів та методів бюджетного планування для прогнозування показників бюджету регіону. Наведено послідовність та визначена система показників прогнозування фінансового стану місцевого бюджету. На основі методів екстраполяції здійснено прогнозування показників зведеного бюджету Луганської області. Запропоновано інтегральний показник оцінки фінансового стану місцевого бюджету.

Ключові слова: прогнозування, бюджет регіону, фінансовий стан, бюджетне планування, оцінка, стійкий розвиток.

Постановка проблеми. Прогнозування показників фінансового стану місцевих бюджетів є важливим інструментом механізму регулювання міжбюджетних відносин та забезпечення стійкого розвитку регіонів. Фінансовий стан місцевих бюджетів є узагальненою характеристикою результатів фінансової діяльності органів місцевого самоврядування. Його оцінка надає інформацію щодо очікуваної ефективності місцевого управління, рівня автономії від державної влади та достатності коштів для здійснення покладених на них функцій та зобов'язань. Це є основою для кращого розуміння фінансової ситуації, ефективного управління бюджетними ресурсами та індикатором інвестиційної привабливості регіонів для потенційних інвесторів/кредиторів. За умов нестабільності економічного розвитку в Україні при прогнозуванні бюджетних показників важливо ураховувати показники інфляції, обмінного курсу національної валюти, державного боргу та їхні зміни в прогнозованому періоді. Тому стає необхідною розробка нових підходів до бюджетного прогнозування, які дозволять більш об'єктивно й прозоро визначати реальні можливості й потреби різних регіонів у бюджетних коштах, вести постійний моніторинг, оперативно розраховувати й обґрунтовувати різні варіанти узгодження інтересів центрального й регіонального бюджетів.

Проблемам прогнозування доходів і видатків місцевих бюджетів в сучасних умовах розвитку економіки України присвячені роботи таких

вітчизняних вчених як Воробйов Ю.М., Дегтяр О., Іляшенко А. Х., Плескач В., Сибірянська Ю.В., Сукрушева Г.О. [1-4; 6; 7]. Проте потребують подальшого дослідження питання щодо прогнозування показників фінансового стану місцевого бюджету. Серед науковців немає єдиної думки стосовно показників фінансового стану місцевих бюджетів та підходів до його оцінки. Основна увага вітчизняних науковців зосереджена на аналізі фінансового стану місцевих бюджетів за двома аспектами: фінансової стійкості (І.М. Камінська, В.І. Щербакова, Г.М. Манєров, О.Р. Західна, Л.В. Лисяк, М.К. Дяченко, Т.Ю. Коритько) та фінансової автономії (В.І. Кравченко, Л.Є. Клець, М.В. Корнєєв). Невирішеними залишаються питання оцінки ефективності та якості управління місцевими фінансами, обґрунтування вибору методів прогнозування показників бюджету регіону, інтегральної оцінки та прогнозування фінансового стану місцевого бюджету.

Мета статті – обґрунтування науково-методичних рекомендацій щодо бюджетного прогнозування с позицій стійкого розвитку регіонів.

Матеріали і результати дослідження. Аналіз наукової літератури [1-4; 6; 7] дозволив виділити чотири узагальнені групи методів бюджетного прогнозування (табл. 1).

Основними методами бюджетного планування є методи економічного аналізу, нормативний, програмно-цільовий, балансовий, індексний. Метод економічного аналізу оцінює ступінь виконання бюджетних показників за минулий період шляхом порівняння фактичних даних з плановими та використовується під час складання проекту бюджету з метою виявлення резервів збільшення доходів бюджету та підвищення ефективності використання бюджетних коштів. Відповідно до нормативного методу планові бюджетні показники розраховуються на основі встановлених норм і фінансово-бюджетних нормативів.

Таблиця 1

Класифікація методів бюджетного прогнозування

Назва групи	1 група Макроекономічні моделі	2 група Економіко-математичні методи (формалізовані)	3 група Методи бюджетного планування (економічного аналізу)	4 група Експертні методи (інтуїтивні)
Склад методів	<ul style="list-style-type: none"> ▪ метод макроекономічних показників ▪ макроекономічний інтегрований метод ▪ метод міжгалузевого балансу 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ методи екстраполяції (трендовий аналіз, експоненціальне згладжування) ▪ методи моделювання (економетричні, детерміновані моделі, імітаційне моделювання) 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ нормативний; ▪ програмно-цільовий ▪ метод системного аналізу та синтезу ▪ балансовий ▪ метод економічного аналізу ▪ індексний 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ індивідуальні (інтерв'ю, аналітичні, побудова сценаріїв), ▪ колективні експертні оцінки (метод колективної генерації ідей, метод «комісії», метод Дельфі, матричний метод, групова згода)

Програмно-цільовий метод дозволяє оцінити і вибрати кращі варіанти соціально-економічного розвитку в цільовому, галузевому і територіальному аспектах. Балансовий метод дозволяє ув'язати фінансові ресурси органів державної влади з їх потребами, збалансувати видатки бюджетів з їх доходами та на основі цього розрахувати джерела покриття бюджетного дефіциту. Індексний метод передбачає широке використання системи різноманітних індексів при розрахунку планових бюджетних показників та врахування інфляційних процесів.

Експертні методи передбачають складання прогнозу на базі оцінок, зроблених і обґрунтованих компетентними фахівцями в окремих галузях науки і народного господарства. Ефективність цих методів залежить від професіоналізму та компетентності експертів. Таке прогнозування може бути досить точним, однак експертні оцінки носять суб'єктивний характер, залежать від «відчуттів» експерта та не враховують інформацію про минуле досліджуваних процесів.

Найбільш розповсюдженими методами для прогнозування доходів бюджету є економіко-математичні. Вони можуть бути поділені на дві групи: методи екстраполяції та методи моделювання. Методи екстраполяції передбачають складання прогнозів виходячи з встановленої стійкої динаміки розвитку бюджетних показників в попередніх періодах. Розрахунок прогнозних

показників здійснюється шляхом коригування досягнутого в базовому періоді рівня показників на відносно стійкий темп їх зростання. Методи екстраполяції призводять до задовільних результатів лише в тих випадках, коли тенденції розвитку прогнозованого показника, виявлені на період розроблення прогнозу, збережуться також і на прогнозний період. Методи моделювання дозволяють врахувати безліч взаємопов'язаних факторів, що впливають на бюджетні показники та спрямовані на розробку і використання моделей, в яких значення бюджетних показників представляється у вигляді залежності від факторів, що його складають. Прогнозне значення кожного елемента показника розраховується за допомогою цієї залежності за прогнозними значеннями факторів.

Пропонована система прогнозування фінансового стану місцевого бюджету представлена на рис. 1.

Прогнозування показників зведеного бюджету Луганської області пропонується здійснювати на основі методів екстраполяції показників податкових доходів, міжбюджетних трансфертів та видатків в минулому періоді із застосуванням трендів, забезпечуючи реалізацію принципів справедливості регулювання міжбюджетних відносин та стійкого розвитку регіону (табл. 2).

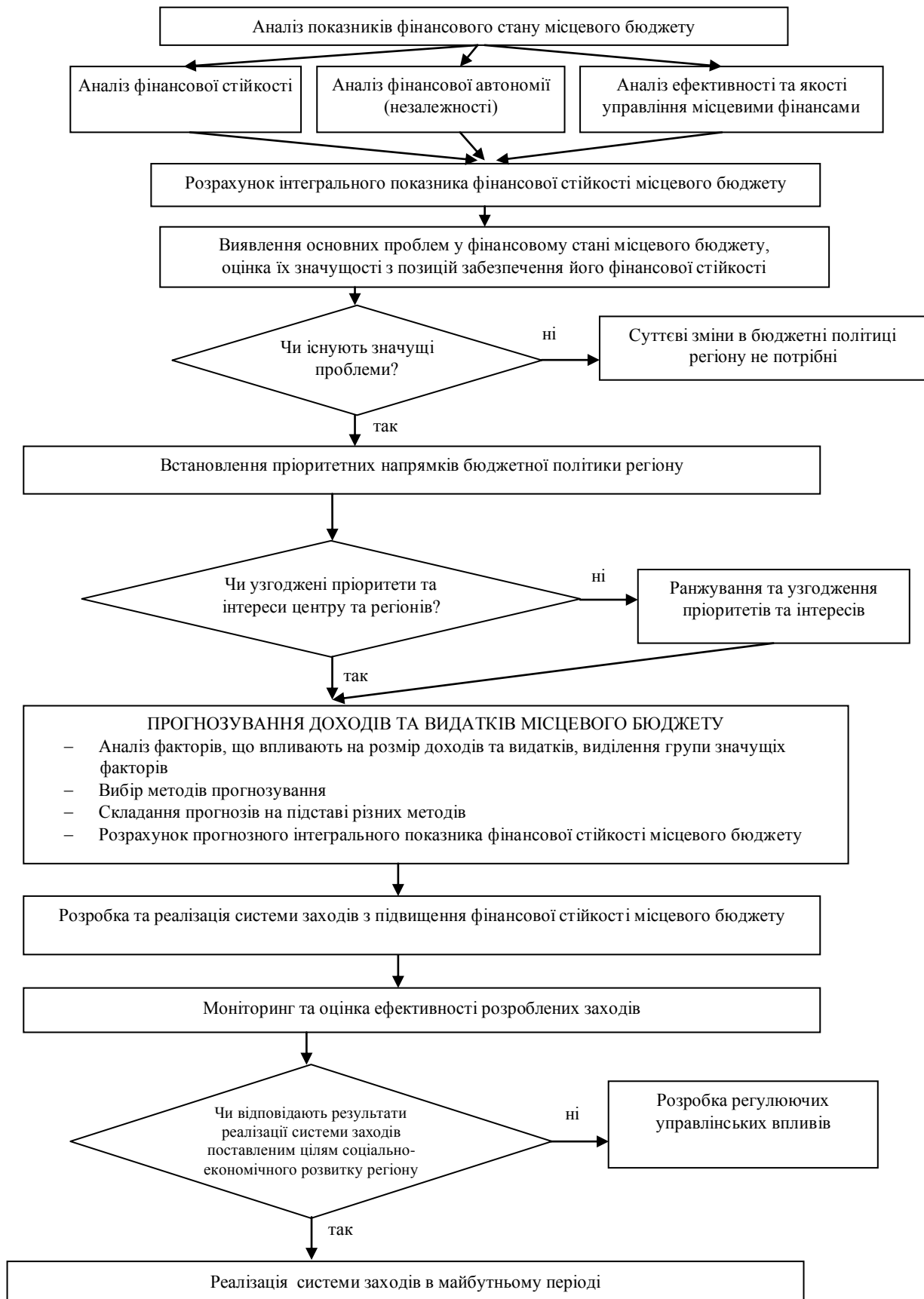

Рис. 1. Послідовність прогнозування фінансового стану місцевого бюджету

Таблиця 2

Результати прогнозування показників зведеного бюджету Луганської області, млн. грн.

	Функція прогнозування	Розрахункові показники*				Прогноз		
		2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Податкові надходження:	$y = 455,07x + 1991,6$	2 446,67	2 901,74	3 356,81	3 811,88	4 266,95	4 722,02	5 177,09
Місцеві податки і збори	$y = 24,834x^2 - 72,375x + 81,914$	34,37	36,50	88,30	189,76	340,89	541,69	792,16
Неподаткові надходження	$y = 27,874x^2 - 37,751x + 382,08$	372,203	418,074	519,693	677,06	890,175	1159,038	1483,649
Доходи	$y = 73,721x^2 + 171,89x + 2745,6$	2 991,21	3 384,26	3 924,76	4 612,70	5 448,08	6 430,90	7 561,16
Міжбюджетні трансферти	$y = 2273,1e^{0,2061x}$	2 793,36	3 432,69	4 218,35	5 183,83	6 370,29	7 828,29	9 620,00
Дотація вирівнювання	$y = 555,55\ln(x) + 1424,5$	1 424,50	1 809,58	2 034,83	2 194,66	2 318,62	2 419,91	2 505,55
Субвенції	$y = 964,34e^{0,2469x}$	1 234,40	1 580,10	2 022,61	2 589,04	3 314,11	4 242,23	5 430,27
Видатки	$y = 4774,2e^{0,1734x}$	5 678,16	6 753,27	8 031,94	9 552,72	11 361,45	13 512,65	16 071,16
Доходи спец фонду	$y = 364,84e^{0,2399x}$	463,76	589,49	749,31	952,47	1 210,71	1 538,96	1 956,20
Видатки спецфонду	$y = 727,24e^{0,199x}$	887,37	1 082,75	1 321,15	1 612,04	1 966,98	2 400,08	2 928,53
Середня чисельність населення	$y = -0,0191x + 2,3401$	2,32	2,30	2,28	2,26	2,25	2,23	2,21
Валовий регіональний продукт	$y = 15685\ln(x) + 37528$	37 528,00	48 400,01	54 759,73	59 272,03	62 772,03	65 631,75	68 049,60

* за даними Офіційного сайту Луганської обласної державної адміністрації [5]

Прогнозування показників фінансового стану місцевих бюджетів здійснюється за такими аспектами: фінансова стійкість, фінансова незалежність (автономія), ефективність та якість управління місцевими фінансами. Запропонована система показників враховує здатність бюджету покривати його видатки за рахунок різних статей надходжень, ступінь автономії від державного бюджету, а також показники, що відображають результативність фінансової діяльності місцевих органів управління.

Для прогнозування оцінки фінансового стану місцевого бюджету пропонується розраховувати інтегральний показник:

$$I_{\phi} = USP_{\phi c} \cdot g_{\phi c} + USP_{\phi a} \cdot g_{\phi a} + USP_{\phi y} \cdot g_{\phi y}, \quad (1)$$

I_{ϕ} – інтегральний показник фінансового стану місцевого бюджету;

$USP_{\phi c}$ – укрупнений стандартизований показник за блоком фінансової стійкості;

$USP_{\phi a}$ – укрупнений стандартизований показник за блоком фінансової автономії;

$USP_{\phi y}$ – укрупнений стандартизований показник за блоком ефективності та якості управління місцевими фінансами;

$g_{\phi c} \cdot g_{\phi a} \cdot g_{\phi y}$ – вага укрупненого стандартизованого показника за блоком фінансової стійкості, фінансової автономії та якості управління місцевими фінансами відповідно.

Результати інтегральної оцінки фінансового стану зведеного бюджету Луганської області у фактичному і прогнозному періодах наведено в табл. 3.

Стандартизація показників здійснюється шляхом порівняння індивідуальних бюджетних коефіцієнтів регіону із середнім значенням по Україні та розрахунок рівня такого відхилення.

Результати розрахунку прогнозних показників показали, що протягом 2013-2015 рр. очікується зростання інтегрального показника фінансового стану зведеного бюджету Луганської області з 0,985 в 2012 р. до 1,142 за рахунок підвищення показників усіх складових фінансового стану: фінансової стійкості, фінансової незалежності, ефективності та якості управління місцевими фінансами (рис. 2).

Таблиця 3

Результати інтегральної оцінки фінансового стану зведеного бюджету Луганської області у фактичному і прогнозованому періодах

Блок	Значущість групи	Назва коефіцієнта	Значущість показників в групі	Значення стандартизованих показників з урахуванням їх значущості			Інтегральний показник з урахуванням значущості групи			
				2013	2014	2015	Фактичний 2012	2013	2014	2015
Аналіз фінансової стійкості	0,41	Коефіцієнт бюджетного покриття	0,25	0,282	0,300	0,318				
		Коефіцієнт покриття з урахуванням трансфертів	0,2	0,206	0,209	0,211				
		Коефіцієнт стійкості бюджету	0,18	0,213	0,229	0,246				
		Коефіцієнт власної (чистої) податкової стійкості	0,09	0,112	0,144	0,177				
		Коефіцієнт загальної податкової стійкості	0,13	0,138	0,141	0,144				
		Коефіцієнт «критичної оцінки»	0,12	0,133	0,140	0,147				
		Коефіцієнт покриття спецфонду	0,03	0,031	0,031	0,030				
		Укрупнений стандартизований показник за блоком аналізу УСП_{фс}		1,114	1,193	1,273	0,411	0,457	0,489	0,522
Аналіз фінансової автономії	0,32	Коефіцієнт бюджетної залежності	0,35	0,377	0,388	0,397				
		Коефіцієнт дотаційної залежності	0,16	0,166	0,168	0,170				
		Коефіцієнт залежності від цільової фінансової допомоги	0,15	0,100	0,089	0,078				
		Коефіцієнт податкової самостійності	0,14	0,132	0,126	0,122				
		Коефіцієнт стійкості доходної бази	0,12	0,118	0,117	0,116				
		Коефіцієнт чистої податкової незалежності	0,08	0,094	0,118	0,142				
		Укрупнений стандартизований показник за блоком аналізу УСП_{фа}		0,985	1,005	1,024	0,304	0,315	0,322	0,328
		Аналіз якості управління місцевими фінансами	0,27	Коефіцієнт дефіцитності місцевого бюджету	0,3	0,331	0,345	0,357		
Коефіцієнт бюджетної результативності	0,14			0,139	0,147	0,155				
Коефіцієнт бюджетної забезпеченості населення	0,14			0,123	0,122	0,122				
Показник якості доходів	0,1			0,073	0,064	0,056				
Показник стабільності доходної частини бюджету	0,09			0,100	0,103	0,107				
Коефіцієнт режиму економії	0,11			0,116	0,119	0,119				
Коефіцієнт податкового навантаження	0,08			0,094	0,101	0,108				
Коефіцієнт стратегічної спрямованості бюджету	0,04			0,048	0,052	0,057				
Укрупнений стандартизований показник за блоком аналізу УСП_{дв}				1,024	1,054	1,081	0,270	0,276	0,285	0,292
Інтегральний показник фінансового стану місцевого бюджету ІП_ф							0,985	1,048	1,095	1,142

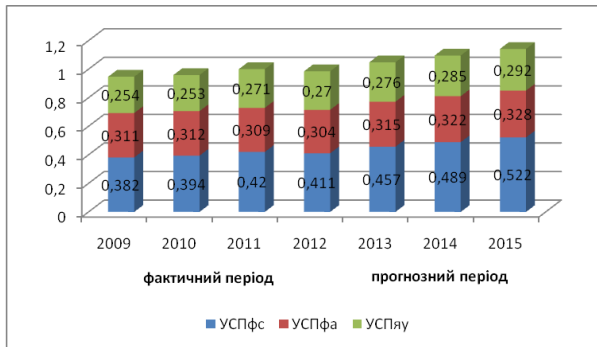

Рис. 2. Динаміка інтегральних показників фінансової стійкості, фінансової незалежності, ефективності та якості управління місцевими фінансами зведеного бюджету Луганської області

Визначення інтегрального показника фінансового стану зведеного бюджету Луганської області обґрунтовує правильність обраного напрямку розвитку бюджету з позицій його сучасного стану й сформованої системи управління.

Висновки. Бюджетне прогнозування є складовою механізмом забезпечення стійкого розвитку регіону. Воно спрямоване на формування інформації щодо фінансової стійкості, фінансової автономії та якості управління місцевими фінансами в прогнозному періоді. Фінансовий стан місцевих бюджетів складається під впливом як об'єктивних, так і суб'єктивних факторів: географічні, кліматичні, історичні умови, рівень розвитку економіки, спеціалізація, розміщення продуктивних сил, якість управління місцевими органами влади. Запропонований підхід до прогнозування показників фінансового стану місцевого бюджету передбачає використання інтегрального показника з метою оцінки фактичної і очікуваної ефективності стратегії розвитку місцевого бюджету та обґрунтування вибору альтернативних варіантів прогнозу.

Подальші дослідження в цьому напрямку передбачають розробку сценарію розвитку міжбюджетних відносин для підвищення фінансової самостійності регіонів.

Література

1. Воробйов Ю.М. Прогнозування податкових надходжень в контексті Податкового кодексу України / Ю. М. Воробйов, Л.З. Сітшаєва // Науковий вісник: фінанси, банки, інвестиції : наук.-практ. журнал. - 2010. - N 4. - С. 13-23.
2. Дегтяр О. Прогнозування величини бюджетних надходжень: методологічний аспект // Публічне управління: теорія та практика. - 2012. - №2(10). - <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/putp/2012-2/doc/4/03.pdf>
3. Ляшенко А.Х. Методологічні підходи фінансового планування та прогнозування // Теорія та практика державного управління. - Вип. 3 (38). - С. 357-365.
4. Плєскач В. Статистичний аналіз податкових надходжень до зведеного бюджету України // Вісник

Київського національного університету імені Тараса Шевченка. економіка. 2012. - № 139. - С. 5-10.

5. Показники зведеного бюджету Луганської області. Офіційний сайт Луганської обласної державної адміністрації. Режим доступу: <http://www.loga.gov.ua/oda/about/depart/finance/activity/budget-lugreg/>
6. Сибірянська Ю.В. Прогнозування доходів бюджету: обґрунтування вибору методів і моделей та апробація їх на практиці http://www.rusnauka.com/28_NII_2012/Economics/8_115_858.doc.htm
7. Сукрушева Г.О. Необхідність прогнозування видатків місцевих бюджетів в сучасних умовах розвитку економіки України // Вісник економіки транспорту і промисловості. - 2011. - № 36. С. 86-89.

References

1. Vorobjov Ju.M. Prognozuvannya podatkovih nadhodzen' v konteksti Podatkovogo kodeksu Ukraini / Ju. M. Vorobjov, L. Z. Sitshaeva // Naukovij visnik: finansi, banki, investicii : nauk.-prakt. zhurnal. - 2010. - N 4. - S. 13-23.
2. Degtyar O. Prognozuvannya velichini bjudzhetnih nadhodzen': metodologichnij aspekt // Publichne upravlinnja: teoriya ta praktika. - 2012. - №2(10). - <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/putp/2012-2/doc/4/03.pdf>
3. Iljashenko A. H. Metodologichni pidhodi finansovogo planuvannja ta prognozuvannja // Teoriya ta praktika derzhavnogo upravlinnja. - Vip. 3 (38). - S. 357-365.
4. Pleskach V. Statistichnij analiz podatkovih nadhodzen' do zvedenogo bjudzhetu Ukraini // Visnik Kiivs'kogo nacional'nogo universitetu imeni Tarasa Shevchenka. ekonomika. 2012. - № 139. - С. 5-10.
5. Pokazniki zvedenogo bjudzhetu Lugans'koї oblasti. Oficijnij sajt Lugans'koї oblasnoї derzhavnoї administracii. Rezhim dostupu: <http://www.loga.gov.ua/oda/about/depart/finance/activity/budget-lugreg/>
6. Sibirjans'ka Ju.V. Prognozuvannja dohodiv bjudzhetu: obruntuvannja vioru metodiv i modelej ta aprobacija ih na praktici http://www.rusnauka.com/28_NII_2012/Economics/8_115_858.doc.htm
7. Sukrusheva G.O. Neobhidnist' prognozuvannja vidatktiv miscevih bjudzhetiv v suchasnih umovah rozvitku ekonomiki Ukraini // Visnik ekonomiki transportu i promislovosti. - 2011. - № 36. S. 86-89.

Велентейчик Н.Ю. Бюджетное прогнозирование в обеспечении устойчивого развития региона

Обоснована целесообразность использования экономико-математических, экспертных методов и методов бюджетного планирования для прогнозирования показателей бюджета региона. Приведено последовательность и определенная система показателей прогнозирования финансового состояния местного бюджета. На основе методов экстраполяции осуществлено прогнозирование показателей возведенного бюджета Луганской области. Предложен интегральный показатель оценки финансового состояния местного бюджета.

Ключевые слова: прогнозирование, бюджет региона, финансовое состояние, бюджетное планирование, оценка, устойчивое развитие.

Velenteichyk N.Yu. Budgetary prognostication is in providing of steady development of region

Expediency of the use of economic mathematical, expert methods and methods of the budgetary planning is reasonable for prognostication of indexes of budget of region. It of is resulted sequence and certain system of indexes of prognostication of the financial state of local budget. On of the basis of methods of extrapolation prognostication of indexes of the erected budget of the of Luhansk of area is carried out. Offered of approach near prognostication of indexes of the financial state of local budget foresees the use of integral index with the purpose of estimation of actual and expected efficiency of strategy of development of local budget and ground of choice of alternative variants of prognosis. The of worked out going near the complex estimation of the financial state of local budget consists in forming systems of

the standardized indexes, which allow to analyse him the financial state after the aspects of financial firmness, autonomy, quality of local financial management, and to define directions of adjusting of interbudgetary relations in a next period.

Keywords: prognostication, budget of region, financial state, budgetary planning, estimation, steady development.

Велентейчик Наталія Юрїївна – провідний інженер кафедри «Фінанси» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, velentejchiknata@mail.ru

Рецензент: Костирко Л.А., доктор економічних наук, професор, завідувача кафедрою фінансів Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Луганськ, Україна.

Стаття подана 17.05.2014 р.

УДК 657.004

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ

Гелюх О.В.

BASIC GOING IS NEAR ESTIMATION OF ECONOMIC EFFICIENCY OF INFORMATIVE SYSTEM OF RECORD-KEEPING

Gelyukh O.V.

Визначено необхідність та доцільність оцінки економічної ефективності інформаційних систем (ІС). Розглянуто методи оцінки ефективності інформаційних систем бухгалтерського обліку і відповідно до цього запропоновано порядок його розрахунку та комплекс показників, що можуть використовуватись при визначенні ефективності різних складових системи, передбачених структурою бухгалтерської служби підприємства.

Ключові слова: інформаційні системи бухгалтерського обліку, економічна ефективність, ефективність впровадження інформаційних технологій, показники оцінки ефективності інформаційних систем.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку інформаційних систем бухгалтерського обліку на підприємствах України характеризується переходом на якісно новий ступінь, обумовлений впливом науково-технічного прогресу на специфіку використовуваних інформаційних технологій.

Інформаційні системи бухгалтерського обліку - одна з найбільш традиційних сфер застосування інформаційних технологій у всьому світі, тому економічні перетворення в Україні не могли не накласти характерний відбиток на цю достатньою мірою типову інформаційну галузь.

Розквіт бухгалтерських програм припав на 1992-97 рр. У цей період формуються основні концепції і моделі комп'ютерного обліку для українських підприємств в умовах нестабільного економічного середовища. Базовими принципами роботи бухгалтерських програм найбільш прогресивних провідних фірм виробників стають: незалежність, відвертість, інтегрованість з широким спектром програмних продуктів.

Проте за рамками очевидних досягнень існує ряд невирішених проблем, а саме: оцінка ефективності інформаційної системи бухгалтерського обліку, яка повинна передувати розробці і впровадженню системи для конкретного підприємства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема проектування, розробки, моделювання та впровадження інформаційних систем бухгалтерського обліку займалися Б.В.Алахов,

А.Л. Бікмулін, С.І. Вовків, В.М. Жеребін, М.А. Ібрагімов, В.І. Ісаков, В.Б., О.Г. Мурадян, О.М. Островський, В.Ф. Палій, В.І. Подольський, Р.С. Рашитов, О.М. Романів, В.С. Рожнів, К.Г. Скріпкин, Я.В. Соколов, С.А. Харігонов, Д.В. Чистов, Є.Л. Шуремов та інші [1, 3]. Однак, на сьогодні залишаються невирішеними питання з визначення ефективності впровадження інформаційної системи бухгалтерського обліку, встановлення її складових, які впливають на економію ресурсів підприємства.

Мета статті. Основною метою статті є вивчення існуючих методик інформаційних систем, в тому числі й системи бухгалтерського обліку.

Матеріали і результати дослідження. Інформаційні системи бухгалтерського обліку пройшли великий історичний шлях становлення й розвитку. Вони змінювалися паралельно зі змінами інформаційних технологій, програмних і технічних засобів оброблення інформації, методів і засобів розроблення, концепції побудови ІС. Сьогодні існує велика кількість різноманітних програмних засобів автоматизації бухгалтерського обліку: від засобів автоматизації локальної задачі бухгалтерського обліку до повнофункціональної інформаційної системи обліку в складі ІС підприємства.

Вибір та впровадження інформаційних технологій пов'язане з капітальними вкладеннями як на придбання техніки, так і на розробку проектів, виконання підготовчих робіт, і підготовку кадрів. Тому впровадженню повинне передувати економічне обґрунтування доцільності вибору саме цієї інформаційної системи бухгалтерського обліку.

Серед можливих підходів до оцінювання ефективності найбільшої популярності набув класичний принцип її виміру, який полягає у співвідношенні між ефектом та ресурсами або витратами. Для покращення ефективності результат такого співвідношення повинний прямувати до максимуму.

Не заперечуючи важливість розглянутого підходу, деякі автори вважають за необхідне доповнити його низкою специфічних показників (табл. 1)

Таблиця 1

Показники ефективності інформаційної системи бухгалтерського обліку

Показник	Формула	Опис складових
1. Зменшення трудомісткості робіт	$T_{ек} = T_p - T_k$	T_p – сума трудових витрат при ручному способі обробки інформації. T_k – сума трудових витрат при комп'ютеризованій обробці даних.
2. Чисельність облікових працівників, які підлягають вивільненню	$Ч_{вив} = \frac{T_{ек}}{\Phi_m}$	$T_{ек}$ – величина абсолютного скорочення трудових витрат (у місяць) в результаті комп'ютеризації обліку. Φ_m – місячний фонд часу одного облікового працівника.
3. Кількість типових операцій, які можна додатково виконати за одиницю часу:	$K_{то} = (T_p - T_k) \cdot K_{то}$	T_p – трудомісткість виконання типової операції при ручних технологіях роботи. T_k – трудомісткість виконання типової операції при комп'ютерних технологіях роботи. $K_{то}$ – середня кількість типових операцій, які виконуються в даний момент.
4. Термін окупності витрат на розробку ІС	$C = \frac{B}{P_p}$	$У$ – вартість розробки ІС P_p – середній прибуток, отриманий при використанні ІС за період.
5. Вартість розробки ІС	$B = \theta_0 + \theta_1 + \theta_2 + \theta_3 + \theta_4$	θ_0 – вартість проектування ІС; θ_1 – вартість програмно-апаратних засобів; θ_2 – вартість створення локальної обчислювальної мережі; θ_3 – вартість розробки і налагодження прикладного програмного забезпечення в рамках ІС; θ_4 – вартість розробки експлуатаційної документації і навчання фахівців.
6. Ефективність використання комп'ютерів	$I_{nm} = \frac{T_k}{T_p}$	T_k – сума трудових витрат при комп'ютеризованій обробці даних; T_p – сума трудових витрат при ручному способі обробки інформації.
	$B_{ек} = B_p - B_k$	B_p – витрати при ручному способі обробки облікової інформації. B_k – витрати при комп'ютеризованому способі обробки облікової інформації.
7. Індекс грошових витрат	$I_{грош.випр} = \frac{B_k}{B_p}$	
8. Повна економічна ефективність:	$\Delta B = \sum_{ji=1}^n B_{ji}^p - \sum_{ji=1}^m B_{ji}^k$	ΔB – економія при застосуванні засобів комп'ютерної техніки. $\sum_{ji=1}^n B_{ji}^p$ – сума витрат на обробку інформації при ручному способі обробки облікової інформації. $\sum_{ji=1}^m B_{ji}^k$ – сума витрат на обробку інформації при комп'ютеризованому способі обробки облікової інформації.

Оцінка економічної ефективності ІС бухгалтерського обліку здійснюється на стадії її проектування у декілька етапів. На першому етапі показником ефективності використання ІС обліку є відносна трудомісткість процесу виконання типових операцій (банківські операції, операції збуту продукції, обробка замовлень клієнта, і тому подібне) при паперових і комп'ютерних технологіях роботи. Величину трудомісткості визначають як суму витрат часу всіх структурних підрозділів, зайнятих в цій типовій операції. Нові технології виконання типових операцій і засобів їх комп'ютеризації передбачають перерозподіл

функцій між підрозділами. Вони дозволяють істотно зменшити витрати часу на типову операцію і при відповідному перерозподілі функцій і співробітників сконцентрувати основну увагу на самій операції.

На другому етапі оцінки ефективності необхідно визначити кількість типових операцій (наприклад, при підготовці документа), які можна додатково виконати за одиницю часу.

Третій етап оцінки пов'язаний з визначенням терміну окупності витрат на розробку ІС. На цьому етапі термін окупності витрат на розробку ІС

визначається за формулою (4), а вартість розробки ІС – за формулою (5).

Потрібно відзначити, що термін окупності розраховується, виходячи з прибутку, який виходить від здійснення додаткових типових операцій.

Економічну ефективність визначають за допомогою трудових і вартісних показників. Основним при розрахунках є метод порівняння даних базисного і звітного періоду. За базисний період приймають період проведення витрат на обробку інформації до застосування комп'ютерних систем (при ручній обробці). Слід враховувати, що трудові показники (як абсолютні, так і відносні), не завжди відображають ефективність застосування систем комп'ютеризованої обробки інформації. Вони не враховують витрату на впровадження і експлуатацію системи, тому поряд з трудовими необхідно розраховувати вартісні показники, тобто визначити витрати на обробку інформації в базисному і звітному варіантах в грошовому виразі. Розрахунки проводять за методами, які використовуються при визначенні трудових показників (за допомогою формул).

При рішенні питання про використання комп'ютерів в управлінні велике значення мають такі чинники, як збільшення престижу підприємства і загальна тенденція до комп'ютеризації.

Висновки. Розширення і посилення функцій бухгалтерського обліку, використання його аналітичного потенціалу на сьогодні – основне і достовірне джерело управлінської інформації. Поява потужних спеціалізованих програмних продуктів, здатних моделювати варіанти дій з оцінкою можливих фінансових і виробничо-економічних результатів, дозволяє створити повний управлінський цикл і використовувати інформативність бухгалтерського обліку у внутрішньому управлінні на більш високому рівні. Запропонований підхід для розрахунку ефективності впровадження ІС дає можливість оцінити та кількісно виразити суму ефекту функціонування ІС.

Література

1. Скрипкин К.Г. Экономическая эффективность информационных систем / К.Г. Скрипкин. – М.: ДМК Пресс, 2002. – 256 с.
2. Мурадян А.Г. Тайное и явное / А.Г. Мурадян // Business online. – 2001. – № 4. – С. 57–62.
3. Козаченко В.Е. Управление общей стоимостью владения КИС / В.Е. Козаченко // Корпоративные системы. – 2002. – № 2. – с. 13-20 // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.library.dgtu.donetsk.ua/fem/vip97/97_03.pdf.
4. Мурадян А.Г. ИТ-бюджет – приятного аппетита! / А.Г. Мурадян // Business Online. – 2001. – № 4. – С. 53–56.

References

1. Skripkin K.G. Jekonomicheskaja jeffektivnost' informacionnyh sistem / K.G. Skripkin. – M.: DMK Press, 2002. – 256 s.
2. Muradjan A.G. Tajnoe i javnoe // Business online. – 2001. – № 4. – S. 57–62.
3. Kozachenko V.E. Upravlenie obshhej stoimost'ju vladenija KIS // Korporativnye sistemy. – 2002. – № 2. – s. 13-20 // [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: http://www.library.dgtu.donetsk.ua/fem/vip97/97_03.pdf.
4. Muradjan A.G. IT-bjudzhet – prijatnogo appetita! / A.G. Muradjan // Business Online. – 2001. – № 4. – S. 53–56.

Гелюх О.В. Основные подходы к оценке экономической эффективности информационной системы бухгалтерского учета

Определена необходимость и целесообразность оценки экономической эффективности информационных систем (ИС). Рассмотрены методы оценки эффективности информационных систем бухгалтерского учета и в соответствии с этим предложен порядок его расчета и комплекс показателей, которые могут использоваться при определении эффективности разных составляющих системы, предусмотренных структурой бухгалтерской службы предприятия.

Ключевые слова: информационные системы бухгалтерского учета, экономическая эффективность, эффективность внедрения информационных технологий, показатели оценки эффективности информационных систем.

Gelyukh O.V. Basic going is near estimation of economic efficiency of informative system of record-keeping

A necessity and expedience of estimation of economic efficiency of the informative systems is certain (IC). The methods of estimation of efficiency of the informative systems of record-keeping are considered and in accordance with it the order of his calculation and complex of indexes, which can be used for determination of efficiency of different of constituents of the system, foreseen the structure of book-keeping service of enterprise, is offered.

Keywords: informative systems of record-keeping, economic efficiency, efficiency of introduction of information technologies, indexes of estimation of efficiency of the informative systems.

Гелюх Ольга Володимирівна – к.е.н кафедри економічної кібернетики Луганського національного аграрного університету, oliakol@rambler.ru

Рецензент: Чиж В.І. - доктор економічних наук, професор, завідувача кафедрою обліку і аудиту Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Луганськ, Україна.

Стаття подана 22.05.2014 р.

УДК 339.54

ПОДАТКОВІ ІНСТРУМЕНТИ РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Гречишкіна О.О., Ковалев А.С.

TAX INSTRUMENTS OF REGULATION OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY IN UKRAINE

Grechyshkina E.A., Kovalev A.S.

У статті проведено аналіз податкових інструментів регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні. Охарактеризовано податкові інструменти з урахуванням вітчизняного досвіду. Досліджено інструменти податкового регулювання, як акцизний податок, ПДВ, мито, які впливають на розвиток системи оподаткування держави.

Ключові слова: податкові інструменти, зовнішньоекономічна діяльність, ПДВ, податкове регулювання, податкові реформи, податкові пільги.

Постановка проблеми. В умовах глобалізації одним з найважливіших напрямів підвищення ефективності економіки України є розвиток зовнішньоекономічної діяльності. Податкове регулювання з однієї сторони – це сукупність податкових форм, методів та інструментів, за допомогою яких регламентується діяльність суб'єктів у сфері зовнішньоекономічних відносин. А з іншої – це система заходів регуляторного, нормативного, законодавчого характерів, яка може адаптуватися до зміни соціально-економічної ситуації в країні та міжнародної кон'юнктури, постійно вдосконалюватися й контролювати досягнення основних цілей податкового регулювання ЗЕД [2, с. 39].

Світова фінансова криза показала неефективність заходів держави в забезпеченні ефективного ведення зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання. Різке падіння світової економічної активності значно скоротило обсяги міжнародної торгівлі. Надмірна експортна зорієнтованість в умовах падіння світових цін на сировину та згортання світового попиту призвела до різкого скорочення обсягів вітчизняної промисловості. Тому постає питання проведення виваженої податкової політики, спрямованої на збільшення та покращення зовнішньоторговельного обороту країни, залучення іноземного капіталу в національну економіку, забезпечення виконання державою своїх безпосередніх функцій без збільшення навантажень на національну господарську систему.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам податкового інструментарію регулювання ЗЕД України присвячені роботи провідних вітчизняних вчених, серед яких О.П.Гребельник [3], В.П. Мартинюк [4], Т.М.Мельник [5], а також інших провідних економістів. Незважаючи на досить велику кількість наукових напрацювань за даною тематикою, залишаються відкритими питання щодо вдосконалення інструментів податкового регулювання ЗЕД.

Тому **метою статті** є дослідження податкових інструментів регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні і формування пропозицій щодо їхнього вдосконалення.

Матеріали і результати дослідження. Сучасний стан інтеграції національних економічних систем вимагає постійного пошуку механізмів регулювання зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання для забезпечення їх конкурентоспроможності на зовнішньому ринку. Однією з складових такого регулювання є податкові інструменти регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Для нашої держави як для країни, у якій економічна система продовжує своє формування і яка прагне бути залучена до глобального господарського механізму, дуже важливо не опинитися на периферії консолідаційних процесів, щоб не стати споживачем низькоякісних товарів і застарілих технологій.

В наш час саме зовнішньоторговельна сфера стала каналом поширення негативного впливу світової фінансово-економічної кризи на економіку України [1, с. 155]. Зважаючи на надмірно експортну зорієнтованість, що в умовах падіння світових цін на сировину та згортання світового попиту призвело до різкого скорочення обсягів виробництва вітчизняної промисловості, криза торкнулася майже всіх галузей господарства. Світова фінансова криза показала неефективність заходів держави у забезпеченні ефективного ведення зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання. Різке падіння світової економічної

активності значно скоротило обсяги міжнародної торгівлі. [2, с.38]. Такий стан речей спричинив те, що домінуючими тенденціями в зовнішній торгівлі України за підсумками 2013 р. стали [6]:

- значне падіння обсягів зовнішньоторговельного обороту (обсяги експорту та імпорту у 2013 р. скоротились на 50,9 та 41,5 % порівняно з 2012 р.);

- скорочення обсягів зовнішньої торгівлі з усіма торговельними партнерами України;

- збільшення від'ємного сальдо зовнішньоторговельного обороту. За підсумками 2013 року перевищення імпорту над експортом становило 6214 млн. дол. США.

Справедливим постає питання проведення виваженої податкової політики, спрямованої на збільшення та покращення зовнішньоторговельного обороту країни, залучення іноземного капіталу в національну економіку. На даному етапі розвитку ринкових відносин податки не можуть виконувати тільки фіскальну функцію, яку вони виконують зараз, адже це дієвий фактор стимулювання зовнішньоекономічної діяльності. Саме податки повинні стати ефективним регулятором соціально справедливого перерозподілу доходів [3, с. 200].

Податкові реформи мають набирати нового змісту й сприяти формуванню ефективної системи регулювання ЗЕД, яка враховувала б особливості соціально-економічного розвитку України, стан реформування економіки, рівень конкурентоспроможності вітчизняного виробництва. Ефективне використання податків як важливого інструменту державного регулювання ЗЕД неможливе без з'ясування їхньої суті, функцій та принципів оподаткування.

Головною формою вияву податкової політики у сфері ЗЕД є система оподаткування експортно-імпортних операцій, яка складається із встановлених видів податків та обов'язкових платежів. Оптимізацію такої системи оподаткування треба здійснювати шляхом надання податкових пільг, що надаються суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності, які відповідають таким критеріям [9, с. 456]:

- експорт перевищує імпорт за фінансовий рік;

- обсяг експорту становить не менше 5% від обсягу реалізованих за фінансовий рік товарів;

- стабільна реалізація наукових товарів, а також товарів, в яких частина доданої вартості становить не менше 30%;

Зазначеним суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності надаються пільги по амортизації основних виробничих фондів у вигляді: пільгових норм амортизації основних фондів, створених за рахунок нових інвестицій, що використовуються для виробництва експортних товарів; норм амортизації на імпортне обладнання, яке використовується для виробництва експортних товарів, не менше ніж ті,

що встановлені в країні походження такого обладнання.

Податкове регулювання ЗЕД в Україні здебільшого розглядається тотожно до митно-тарифного регулювання, а його об'єктом виступають експортно-імпортні операції.

В економічному розвитку України велику роль відіграють прямі іноземні інвестиції інноваційного спрямування, які також виступають об'єктом зовнішньоекономічних відносин і відповідно – податкового регулювання ЗЕД [7, с. 80]. Тому пропонується ширше розглядати інструменти податкового регулювання ЗЕД, а саме доцільно виокремити окрім інструментів митно-тарифного регулювання, інструменти податкового регулювання ЗЕД, а саме:

- акцизний податок;

- мито;

- податок на додану вартість.

Митні платежі виступають найважливішим важелем регулювання зовнішньоекономічної діяльності, важливим джерелом наповнення доходної частини державного бюджету України. За даними табл. 1 пропонується розглянути основні показники активності ЗЕД у вигляді показників оподаткованого товарообігу.

Таблиця 1

Основні показники активності суб'єктів ЗЕД за 2011–2013 рр.

Товарообіг, млн. дол. США, оподаткований	2011 р.	2012 р.	2013 р.	Зміни % (2013 до 2011)
Митом	19285,3	28644,0	11763,2	-39
Акцизним податком	6611,4	11965,3	3134,0	-52,6
ПДВ	38933,3	73605,8	43614,4	12

Джерело: узагальнено автором на основі [6]

У 2013 р. відбулося певне зменшення обсягів з оподаткування товарами, насамперед за митом і акцизним податком. Збільшились обсяги з оподаткування ПДВ. Це пояснюється збільшенням товарообігом експортованої та імпортованої продукції й більшою кількістю суб'єктів, що здійснили операції ЗЕД.

Важливим інструментом податкового регулювання ЗЕД є податок на додану вартість (ПДВ) і його величина. Аналіз відношення ПДВ до обсягів доходу від реалізації товарів, робіт, послуг і відношення цього податку до сумарного обсягу виробничих запасів, готової продукції та товарів виявив множинні зв'язки між податковим навантаженням і зовнішньоекономічною діяльністю суб'єкта господарювання. В деяких випадках саме проблеми з відшкодуванням цього податку створюють для суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності певні труднощі, а це, у свою чергу, ускладнює вибір стратегій дій. Наприклад, упродовж чотирьох років сума надходжень податку на додану вартість до бюджету (за звітними даними) зростала вкрай повільно – з 7,5 млрд грн у 2011 році

до 12,6 млрд грн у 2012 році, або тільки на 68,9 %, тобто щорічні темпи його зростання становили лише 11 %. При цьому у 2012 році абсолютна сума таких надходжень навіть зменшилася, порівняно з 2011 роком [6].

Можна стверджувати, що податок на додану вартість загалом негативно впливає на розвиток зовнішньоекономічної діяльності. Проте, зважаючи на значний регулюючий вплив цього податку, його доцільно використовувати як дієвий важіль стимулювання, у першу чергу, інвестиційної діяльності, імпорту для забезпечення виробництва експортної продукції та імпорту, що має соціальне спрямування.

Науковці у своїх дослідженнях [2, с. 39] пропонують використовувати розмір ставки ПДВ для стимулювання імпорту стратегічних товарів залежно від рівня насиченості внутрішнього ринку даним товаром. Якщо товар, який можна віднести до групи стратегічного імпорту, з'являється на ринку, то пропонується для нього встановлювати ставку ПДВ на рівні 5% або взагалі оподатковувати за нульовою ставкою. У міру зростання насиченості зростатиме й ставка ПДВ.

Врахувавши вітчизняні реалії економіки України, ці пропозиції буде важко використовувати в практичній діяльності і їх потрібно піддавати модифікації. Реалізація викладених положень вимагає розробки заходів, які стосуються концептуального, нормативно-правового й оперативного забезпечення.

Поряд з ПДВ у податковому регулюванні зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання важливе значення має акцизний податок. Як правило, ставки, за якими стягується акцизний податок для імпортованих товарів, є вищими, ніж для аналогічних вітчизняних. З кожним роком відбувається скорочення кількості підакцизних товарів і це є сприятливим фактором. Це знижує податковий тиск на виробників та імпортерів і створює передумови для здійснення податкової реформи. На жаль, Податковий кодекс не вніс кардинальних змін в оподаткування суб'єктів, що здійснюють ЗЕД.

Як свідчить світовий досвід, значущим елементом податкового регулювання ЗЕД є і податкові пільги, а саме [13, с. 115]:

- повернення сум мита й податків, сплачених при імпорті сировини, комплектуючих виробів і готових товарів, необхідних для виробництва експортної продукції;
- звільнення постачальників експортних товарів і послуг на визначений період від сплати податків на частину поточної виручки від експортних операцій;
- відтермінування сплати певних податків;
- надання пільгових умов щодо амортизаційних відрахувань;

- переведення коштів, що надходять від експортних операцій, на рахунки, які не оподатковуються;

- повне або часткове звільнення від сплати податку на прибуток на визначений термін підприємств з іноземними інвестиціями;

- створення резерву розвитку зарубіжних ринків для експортної продукції;

- створення фонду для погашення витрат від інвестування за кордоном.

У міжнародній практиці для стимулювання експортної діяльності застосовують метод фінансових пільг. Цей метод базується на поверненні митних податків, сплачених при імпортуванні сировини для потреб експортного виробництва та звільненні від непрямих податків не дефіцитні в певній країні матеріали.

В процесі вдосконалення діючої податкової системи України в напрямку посилення її стимулюючого впливу на національних суб'єктів ЗЕД доцільно вивчити й випробувати такі альтернативні форми їх податкового заохочення, як [11, с. 536]:

- розробка комплексу заходів щодо зниження непрямих оподаткування експорту послуг і приведення механізму регулювання відповідно до міжнародних вимог;

- скасування ПДВ на вироби, що виготовляються за ліцензіями як для зовнішнього, так і для внутрішнього ринку. Це дозволить ліцензійній продукції стати більш конкурентоспроможною (у порівнянні з витратами виробництва українське підприємство-ліцензіат має додаткові витрати щодо сплати ПДВ і мита на імпортовані комплектуючі);

- скорочення розмірів державного мита при розгляді в господарських судах позовів, пов'язаних з виробництвом і наступним експортом товарів і послуг.

Результати дослідження. Податкове регулювання ЗЕД на сучасному етапі розвитку економіки повинне стати дієвим інструментом досягнення цілей економічного розвитку України, зокрема інвестиційно-інноваційних, які не можливо реалізувати без прямих іноземних інвестицій та стимулювання вітчизняного виробника. Результатом цього буде нарощення бази оподаткування і відповідно зростання надходжень до бюджету.

Висновки. Оптимальне оподаткування зовнішньоекономічних операцій повинно давати змогу покривати існуючі фінансові потреби держави з мінімальними втратами народногосподарської ефективності. Воно має забезпечувати фінансову стабільність і передумови розвитку й країни в цілому, й окремих суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. У зв'язку із цим, податкове регулювання потребує особливого контролю з боку держави. Необхідно здійснювати постійний моніторинг з метою виявлення впливу податкових важелів на розвиток зовнішньоекономічної діяльності.

Література

1. Арутюнян С.С. Фінансовий механізм зовнішньоекономічної діяльності: навч. посіб. / С. С. Арутюнян. – О.: Вид-во ОРІДУ НАДУ, 2006. – 166 с.
2. Васюренко В. О. Аналіз впливу фінансового регулювання на сталість зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання / В.О. Васюренко // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики: зб. наук. праць. – Х. 2009. – Вип. 2 (7). – С. 37–42.
3. Гребельник О. П. Митне регулювання зовнішньоекономічної діяльності підручник / О. П. Гребельник. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 696 с.
4. Державне регулювання розвитку ЗЕД в умовах міжнародних інтеграційних процесів: / ред. С. Ф. Поважний. – Донецьк, 2010. – 296 с.
5. Дідківський М. І. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства: навчальний посібник / М. І. Дідківський. – К.: Знання, 2009 – 463 с.
6. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
7. Жук М. Територіальні чинники інтенсифікації зовнішньоекономічної діяльності / М. Жук // Економіка України. – 2002. – № 10. – С. 79–84.
8. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16.04.1991 № 960-ХІІ (960-12) зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/959-12>
9. Зовнішньоекономічна діяльність підприємств : навчальний посібник / [Ю. Г. Козак, Н. С. Логвінова І. Ю. Сіваченко та ін.]. – 2-ге вид., переробл. та доповн. – К.: Центр навч. л-ри, 2010. – 791 с
10. Кіян О. В. Методи нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні / О. В. Кіян // Митна справа. – 2010. – № 2. – С. 13–16.
11. Колінець Л. Б. Вдосконалення системи стимулювання імпортової діяльності України / Л. Б. Колінець // Економіка: проблеми теорії та практики : - 2005. – Вип. 202. Т.3. – С. 532-538
12. Мартинюк В.П. Чинники впливу на прогнозовані обсяги надходжень до державного бюджету від митних платежів / В.П. Мартинюк // Фінанси України. – 2010. – № 1. – С. 29–37.
13. Мельник Т. М. Напрями удосконалення митно-тарифного регулювання зовнішньої торгівлі в Україні / Т. М. Мельник // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. – № 11 (54). – С. 110–117.
7. Zhuk M. Teritorialni chinniki intensifikatsiyi zovnishnoekonomichnoyi diyalnosti / M. Zhuk // Ekonomika Ukraini. – 2002. – # 10. – S. 79–84.
8. Zakon Ukraini «Pro zovnishnoekonomichnu diyalnist» vid 16.04.1991 # 960-XII (960-12) zi zminami ta dopovnenniyami [elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/959-12>
9. Zovnishnoekonomichna diyalnist pidpriemstv : navchalniy posibnik / [Yu. G. Kozak, N. S. Logvinova I. Yu. Slvachenko ta in.]. – 2-ge vid., pererobl. ta dopovn. – K.: Tsentri navch. l-ri, 2010. – 791 s
10. Kiyan O. V. Metodi netarifnogo reguluyuvannya zovnishnoekonomichnoyi diyalnosti v Ukraini / O. V. Kiyan // Mitna sprava. – 2010. – # 2. – S. 13–16.
11. Kolinets L. B. Vdoskonalennya sistemi stimulyuvannya importnoyi diyalnosti ukraini / L. B. Kolinets // Ekonomika: problemi teorii ta praktiki : - 2005. – Vip. 202. T.3. – S. 532-538
12. Martinyuk V.P. Chinniki vplivu na prognozovani obsyagi nadhodzhen do derzhavnogo byudzhetu vid mitnih platezhi / V.P. Martinyuk // Finansi Ukraini. – 2010. – # 1. – S. 29–37.
13. Melnik T. M. Napryami udoskonalennya mitno-tarifnogo reguluyuvannya zovnishnoyi torgivli v Ukraini / T. M. Melnik // Formuvannya rinkovih vidnosin v Ukraini. – 2008. – # 11 (54). – S. 110–117.

References

1. Arutyunyan S. S. Finansoviy mehanizm zovnishnoekonomichnoyi diyalnosti: navch. posib. / S. S. Arutyunyan. – O.: Vid-vo ORIDU NADU, 2006. – 166 s.
2. Vasyurenko V. O. Analiz vplivu finansovogo reguluyuvannya na stalist zovnishnoekonomichnoyi diyalnosti sub'ektiv gospodaryuvannya / V. O. Vasyurenko // Finansovo-kreditna diya-lnist: problemi teorii ta praktiki: zb. na-uk. prats. – H. 2009. – Vip. 2 (7). – S. 37–42.
3. Grebelnik O. P. Mitne reguluyuvannya zovnishnoekonomichnoyi diyalnosti pidruchnik / O. P. Grebelnik. – K.: tsentr navchalnoyi literaturi, 2005. – 696 s.
4. Derzhavne reguluyuvannya rozvritku ZED v umovah mizhnarodnih integratsiynih protsesiv: / red. S. F. Povazhniy. – Donetsk, 2010. – 296 s.
5. Didkivskiy M. I. Zovnishnoekonomichna diya-lnist pidpriemstva: navchalniy posibnik / M. I. Didkivskiy. – K.: Znannya, 2009 – 463 s.
6. Derzhavniy komitet statistiki Ukraini [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

Гречишкіна Е.А., Ковалев А.С. Налоговые инструменты регулирования внешнеэкономической деятельности в Украине

В статье проведен анализ налоговых инструментов регулирования внешнеэкономической деятельности в Украине. Охарактеризованы налоговые инструменты с учетом отечественного опыта. Исследованы инструменты налогового регулирования, как акцизный налог, НДС, пошлина, которые влияют на развитие системы налогообложения государства.

Ключевые слова: налоговые инструменты, внешнеэкономическая деятельность, налоговое регулирование, налоговые реформы, налоговые льготы.

Grechishkina O.O., Kovalev A.S. Tax instruments of regulation of foreign economic activity in Ukraine.

Analysis of tax instruments to regulate foreign economic activity in Ukraine is carried out in the article. Tax instruments based on national experiences are described. Tools of tax regulation are investigated, such as excise taxes, VAT, customs duties, which affect the development of the tax system of the state. Determined that the optimal taxation of foreign economic transactions should enable to cover current financial needs of the state with minimal loss of national economic efficiency. Therefore, tax regulations require special monitoring by the state. It is necessary to carry out continuous monitoring to identify the impact of tax instruments for the development of foreign economic activity.

Keywords: fiscal instruments, foreign economic activity, tax regulation, tax reform, tax relief.

Гречишкіна Олена Олександрівна – к.е.н., доцент кафедри оподаткування Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, l_grechishkina@mail.ru

Ковалев Артем Семенович – слухач магістратури Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, спеціальність «Оподаткування», temilyao@gmail.com

Рецензент: Третяк В.В. – доктор економічних наук, професор кафедри міжнародної економіки Східноукраїнського національного університету ім. В.Даля, Україна

Стаття подана 15.05.2014 р.

УДК 338.48

СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ПОЛІТИКИ

Данільєва Ю.Г.

STIMULATING THE DEVELOPMENT OF TOURISM POLICY

Daniliyeva J.G.

У статті розглянуто принципи формування та реалізації туристичної політики України, питання фінансування туристичної сфери. Досліджено умови залучення іноземних інвестицій у туристичну галузь України. Доведено, що високий рівень надійності стратегічному інвестору можливо лише за наявності чітко налагодженої системи страхування інвестицій та кредитів у галузі туризму. В зв'язку з цим необхідно створити консорціум у формі акціонерного товариства з дольовою участю держави. Розглянуто практику впровадження рентних платежів як основного джерела самофінансування і саморозвитку туризму. Запропоновано стратегічні напрями реалізації концепції розвитку туризму. Визначено перспективні напрями розвитку туризму: соціалізація, екологізація та інформатизація. Наголошено на необхідності регіоналізації процесів стимулювання розвитку туристичної сфери із провідною роллю місцевих, обласних та регіональних органів влади. Разом із тим визначено пріоритетне завдання туристичної політики - формування ринкової інфраструктури у сфері туризму, що передбачає необхідність створення відповідних інститутів ринкового регулювання, забезпечення інформаційного обслуговування туристичних процесів, розвитку законодавчо-нормативної бази туризму.

Ключові слова: туристична політика, інвестиції, фінансування, ринкове регулювання, соціалізація, екологізація, інформатизація.

Постановка проблеми. Складна політична та соціально-економічна ситуація, в якій відбувається розвиток державності України, вимагає певних змін і реформ, орієнтованих на загальноєвропейські інтеграційні тенденції.

Особливої уваги у цьому сенсі заслуговує сфера туризму, яка є однією з найбільш перспективних, динамічних і прибуткових галузей світового господарства. Саме туризм у повній мірі акумулює наявний природно-рекреаційний потенціал, професійне використання якого створює можливості для отримання значних доходів.

Велике значення в даному напрямку має активна політика держави щодо підтримки та розбудови туристичної сфери, розвитку туристичної інфраструктури, створення умов для підвищення привабливості регіонів, покращення якості туристичних послуг, забезпечення їх комплексності.

Необхідно відзначити існування ще однієї проблеми, яка пов'язана з державним регулюванням розвитку туристичної галузі, зокрема недостатнє державне фінансування для просування туристичного іміджу України за кордоном. Туристична галузь, завдяки її значному впливу на економічний і соціальний розвиток країни, повинна регулюватися державою за допомогою фінансового механізму, оскільки процес акумуляції фінансових ресурсів та ефективний та раціональний їх розподіл забезпечує саме цей механізм.

Тому вирішення проблем фінансування суб'єктів туристичної галузі України викликає необхідність надання ґрунтовних пропозицій щодо фінансового механізму державного управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку туризму як економічної складової світового господарства розглядалися багатьма науковцями. Питому вагу серед них складають праці вітчизняних вчених Агафонові Л.В. [1], Азар В.І. [2], Дядечко Л.П. [5], Іванові О.М. [6], Квартальнова В.А. [7], Шаптала О. [11].

На думку відомих фахівців в туристичній індустрії Гуляєва В.Г. [4], Кифяка В.Ф. [8], Павлюка К.В. [9], для успішного розвитку туристичної галузі України необхідно, передусім, стабілізувати існуючий фінансовий механізм державного управління. Крім того, у зв'язку з нестабільним станом економіки, як в Україні, так і у світі загалом, питання підтримки розвитку туристичної політики потребують постійних досліджень та практичних пропозицій.

Мета статті. Основною метою статті є дослідження принципів формування та механізмів стимулювання туристичної політики, вивчення умов залучення іноземних інвестицій у туристичну галузь України, розробка стратегічних напрямків реалізації концепції розвитку туризму.

Матеріали і результати дослідження. Дефіцит інвестицій у царині українського туризму існував завжди. У зв'язку із цим виникає потреба в обґрунтуванні тактики практичних дій та їх фінансово-ресурсному забезпеченні. Враховуючи те,

що реальний попит на туристичні послуги в регіонах чітко не окреслений, чимало туристичних об'єктів знаходяться не в належному стані, нерационально в сучасних умовах було б запроваджувати нове будівництво. Більш прийнятним, на наш погляд, є інвестиційний курс на реконструкцію та модернізацію діючого туристичного господарства, організацію зон короткотривалого відпочинку населення.

Розв'язання питання фінансування туристичної сфери потребує змін в існуючій фінансово-кредитній та податковій політиці. Необхідно істотно зменшити податковий тиск на суб'єкти туристичної діяльності, оптимізувати кількість податків і зборів. З цією метою в практику економічних відносин доцільно впровадити рентні платежі, які можуть стати основним джерелом самофінансування і саморозвитку туризму.

Крім цього, значну увагу потрібно приділити такому аспекту, як позабюджетні асигнування під державні гарантії. В першу чергу для цього потрібно залучити державні обласні адміністрації, комерційні банки, фінансово-промислові групи, спільні підприємства та туристичні підприємства. Таке співробітництво своєю кінцевою метою повинно мати створення фінансового концерну, а діяльність такого угруповання повинна бути направлена на будівництво саме нових, що відповідають світовим вимогам, об'єктів туристичної сфери [9, с.236].

Обов'язковою передумовою даних заходів є те, що гарантом тут повинна виступити держава в особі Уряду або Національного банку України.

Дослідження доводять, що забезпечити високий рівень надійності стратегічному інвестору можливо лише за наявності чітко налагодженої системи страхування інвестицій та кредитів у галузі туризму. В зв'язку з цим необхідно створити консорціум у формі акціонерного товариства з дольовою участю держави. Першочерговим завданням такого формування повинно стати страхування кредитів та інвестицій. Практичний досвід переконує, що формування потужної, власної фінансової бази підприємств цієї сфери дозволить значно швидше провести реформування туристичної галузі України в цілому.

Аналізуючи зарубіжний та вітчизняний досвід реалізації державної господарської політики в сфері туризму, можна зробити висновок, що в Україні туристична політика знаходиться в стадії формування, а її реалізація, насамперед, залежить від економічних чинників. За таких умов вихід із ситуації вбачається в активізації туристичної політики на регіональному рівні, пошуку нетрадиційних джерел фінансування туристичної сфери та впровадженні методів економічного стимулювання її розвитку.

Серед принципів формування та реалізації туристичної політики виділимо наступні [3]:

принцип відповідності, що відображає відповідність регіональної туристичної політики державній туристичній політиці;

принцип узгодженості державної з регіональною політикою загалом;

принцип ієрархічності, де кожна ланка управлінської вертикалі туристичної галузі повинна чітко виконувати свої функції в управлінні;

принцип раціонального поєднання економічного та соціального критеріїв у туристичній політиці, що забезпечить, поряд з економічною вигодою, одночасно і фінансову підтримку для реалізації соціальних завдань;

принцип комплексності – ілюструє розвиток туристичної галузі у комплексі з іншими, що забезпечують туристичну сферу і визначають соціально-інфраструктурний стан регіону;

принцип об'єктивності – відображає відповідність темпів і масштабів туристичного освоєння території об'єктивним можливостям фінансово-ресурсного забезпечення проєктів і програм;

принцип синхронізації означає, що швидкість реалізації туристичних програм та ініціатив має відповідати темпам здійснюваних економічних реформ;

принцип забезпечення внутрішньої та зовнішньої конвертованості туристичних послуг орієнтується на відродження як внутрішнього, так і зовнішнього туризму.

Також необхідно створити сприятливі умови для залучення іноземних інвестицій, зокрема:

залишити пільги для територій пріоритетного розвитку (ТПР) з тим, щоб залучити інвестиції в розвиток туристичної інфраструктури;

надавати пільгові кредити на будівництво та реконструкцію об'єктів туристичної інфраструктури (готелі, мотелі та ін.);

ввести зменшений розмір ПДВ для туристично-рекреаційних послуг, що сприятиме конкурентоспроможності туристичних продуктів та туристичних послуг;

запропонувати відтермінування сплати податку з прибутку в разі реалізації великих інвестиційних проєктів у сфері розвитку туризму та рекреації (будівництво готелів, відпочинкових комплексів з облаштуванням навколишньої території та збереження екології та ін.);

скористатися досвідом Туреччини щодо надання державою в оренду землі під будівництво відпочинково-готельних комплексів (наприклад, на узбережжі Азовського моря) з чітко виробленим механізмом передачі та повернення землі, здійснення, збереження природних ресурсів та дотримання екологічної безпеки;

з метою розвитку туристично-рекреаційної інфраструктури (будівництво готелів, відпочинкових баз, культурно-розважальних центрів та закладів тощо) та просування українських туристичних продуктів на міжнародний ринок сприяти створенню неурядової туристичної організації, яка б здійснювала пошук інвесторів, надавала їм консультації з питань організації бізнесу

в Україні, інформацію щодо існуючих інвестиційних проєктів, популяризувала та рекламувала туристичні можливості;

запровадити субсидування – передбачає безповоротне надання коштів малому підприємству для покриття ним своїх витрат чи збільшення прибутків;

впровадити пайове фінансування, що припускає фінансування лише певної частини потреб у коштах малого підприємства за рахунок ресурсів бюджету чи державних цільових фондів. Інша частина фінансується за рахунок коштів фізичних та юридичних осіб;

стимулювати підтримку сектора малих підприємств з боку підприємницьких організацій: банків, страхових компаній, корпорації;

розробити план фінансово-кредитної та інвестиційної підтримки туризму з наданням пільгових кредитів для будівництва, державних грантів на розробку туристичного продукту, запровадження податкових канікул та переваг для інвесторів, у тому числі іноземних; додатково слід проводити у містах та областях семінари і тренінги з підготовки фахівців з розробки інвестиційних проєктів туристичної інфраструктури;

створити певний орган регулювання туристичної діяльності, який забезпечить координування та регулювання процесів інвестування туризму для забезпечення надійності вливання іноземних коштів;

надавати пільги у оподаткуванні доходів комерційних банків, що надають кредити на розвиток особливо важливих для регіону підприємств сфери бізнесу;

звільнити від податку на прибуток недержавні юридичні особи, які спрямовують частину прибутку до фонду підтримки підприємництва та аналогічні державні фонди;

звільнити від податку на доходи фізичних осіб, які спрямували свої доходи на такі самі цілі, як зазначалося вище;

надавати пільги у оподаткуванні підприємств, установ, організацій і громадян, якщо вони здійснюють реалізацію заходів щодо раціонального використання природних ресурсів та охорони навколишнього природного середовища;

звільнити від оподаткування фонди охорони навколишнього природного середовища;

уможливити отримання природних ресурсів під заставу;

надавати на пільгових умовах позички для реалізації заходів щодо забезпечення раціонального використання природних ресурсів та охорони навколишнього природного середовища [6, с.23].

Слід звернути увагу на створення та реалізацію концепції перспективного розвитку туризму, яка базуватиметься на принципах соціалізації, екологізації та інформатизації туристичної діяльності (рис. 1).

Рис. 1. Стратегічні напрями реалізації концепції розвитку туризму

Слід зазначити, що соціалізація туризму має відбуватися не тільки в напрямі залучення до туристичної діяльності широких верств населення, а й через створення необхідних умов для організації короткотривалого відпочинку.

Другим важливим напрямом розвитку туризму є його екологізація. Актуальність цього питання пояснюється не лише необхідністю збереження природного середовища в процесі туристичної діяльності, а й стрімким зростанням популярності нового виду туризму – екологічного.

Важливе місце в туристичній політиці посідає проблема запровадження ефективних механізмів економічного стимулювання розвитку туризму. У цьому напрямі ключовими є три аспекти: а) фінансування туризму; б) податкова політика в цій сфері; в) взаємовідносини між органами влади та суб'єктами туристичної діяльності [2, с.69].

Вирішенню даних проблем сприяло би запровадження в практику механізму економічних відносин, побудованого на принципах туристичної ренти. Джерелом походження туристичної ренти є більш сприятливі природні та економічні умови господарювання туристичних об'єктів, які експлуатують кількісно обмежені туристичні ресурси: природні, історико-культурні, соціально-економічні.

Створені в процесі використання цих ресурсів туристичні послуги мають всі ознаки товару. У ринкових умовах саме кількісна обмеженість та якісна диференціація туристичних ресурсів об'єктивно зумовлюють відмінності в результатах господарського використання цих ресурсів. Матеріальним проявом цих відмінностей є додатковий прибуток (надприбуток), що є вартісною основою туристичної ренти.

У зв'язку з цим наголошуємо на доцільності запровадження механізму рентних платежів у практику туристичного господарювання, який пропонується побудувати на економіко-правових засадах, що наведено нижче:

проводити детальний аналіз діючої системи оподаткування всіх об'єктів та видів туристичної діяльності та економічних результатів функціонування туристичних об'єктів;

здійснювати інвентаризацію всіх туристичних ресурсів області та їх власників, а також всіх суб'єктів туристичної діяльності;

між державними та місцевими органами влади – власниками туристичних ресурсів та суб'єктами господарювання – користувачами повинні укладатися угоди про розмежування прав власності в процесі використання туристичних ресурсів;

протягом найближчого періоду найбільш доречно туристичну ренту стягувати з валової виручки, тобто від обсягу реалізації туристичних послуг.

доцільно встановити єдину для всіх суб'єктів туристичного господарювання ставку рентних платежів;

використання туристичної ренти повинно мати винятково цільовий характер, тобто всі кошти повинні йти на розвиток туризму.

раціонально встановити такі пропорції туристичної ренти: половину суми процентної ставки туристична організація перераховує у місцевий бюджет, другу половину залишає в своєму розпорядженні для саморозвитку.

Отже, використання туристичної ренти в системі економічних відносин може стати вагомим інструментом забезпечення самофінансування та саморозвитку туристичної сфери в умовах дефіциту коштів. Запропонований механізм економічного стимулювання розвитку туризму в області сприятиме активізації туристичної діяльності, результати якої дадуть відчутний не лише економічний, а й соціальний та екологічний ефект.

Висновки. Проведене дослідження дало змогу зробити ряд теоретичних та практичних рекомендацій, зокрема:

Сучасний стан розвитку туристичної індустрії в Україні не відповідає наявному потенціалу туристичних ресурсів, низькою є її економічна ефективність.

Через певні обставини, передусім політико-економічного характеру, активізація державної туристичної політики в найближчі роки є примарною. Тому найбільш прийнятним сьогодні є курс на регіоналізацію процесів стимулювання розвитку туристичної сфери, де провідна роль буде належати місцевим, обласним та регіональним органам влади.

Перспективними напрямками розвитку туризму слід вважати його соціалізацію, екологізацію та інформатизацію. При цьому політика формування ринку туристичних послуг має відповідати критеріям економічної результативності, соціальної ефективності та екологічної безпеки. У її реалізації активну участь повинні взяти як Держкомтуризму України, місцеві органи державної виконавчої влади в галузі туризму, так і суб'єкти туристичної діяльності, профспілки, громадські об'єднання.

До числа пріоритетних завдань туристичної політики належить формування ринкової інфраструктури у сфері туризму. Це передбачає необхідність створення відповідних інститутів ринкового регулювання, забезпечення інформаційного обслуговування туристичних процесів, розвитку законодавчо-нормативної бази туризму. У цьому процесі важливу роль повинні відігравати органи законодавчої і виконавчої влади України, суб'єкти туристичної діяльності.

Пріоритетним завданням розвитку туризму є запровадження ефективних методів економічного стимулювання, побудованих на принципах туристичної ренти. Схема розподілу та використання цих платежів спрямована на забезпечення самофінансування та саморозвитку туристичної сфери.

Отже, для отримання суттєвого результату на практиці необхідно здійснювати реальні заходи. Це одне із завдань держави, яка повинна змінити свій статус із кредитора та спонсора окремих одиниць суб'єктів малого підприємництва на роль стимулятора, регулятора та контролера у справі

сприяння розвитку малого підприємництва, зокрема туристичної галузі України.

Література

1. Агафонова Л. Туризм, готельний та ресторанный бізнес: ціноутворення, конкуренція, державне регулювання : Навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів/Л. Агафонова, О. Агафонова; Київський ун-т туризму, економіки і права. -К.: Знання України, 2008. -351 с.
2. Азар В.И. Экономика туристского рынка/В.И. Азар, С.Ю. Туманов//. - М.: ИПК госслужбы, 2009. - 203 с.: ил. - ISBN 5-94125-050-9
3. Аналіз динаміки та головні тенденції розвитку туризму: [Електронний ресурс]//Офіційний сайт Державної служби туризму і курортів України. - Режим доступу: www.tourism.gov.ua
4. Гуляев В.Г. Организация туристической деятельности: учеб. пособ. /В.Г. Гуляев. - М.: Нолидж, 2006. - 312 с.
5. Дядечко Л.П. Экономика туристического бизнеса/Л.П.Дядечко - К.: Центр учебной литературы, 2007. - 224 с.
6. Иванова О.М. Проблемы развития туристических предприятий в Украине: [Електронний ресурс]// За матеріалами VIII Міжнародної науково-практичної конференції «Соціально-економічні реформи в контексті інтеграційного вибору України» (29-30 листопада 2012 г.).- WEB-ресурс науково-практичних конференцій. - Режим доступу: <http://www.confcontact.com/node/345>
7. Квартальнов В.А. Туризм: Учебник/В. Квартальнов; Российская международная академия туризма. - М.: Финансы и статистика, 2009.-314 с.
8. Кифяк В.Ф. Організація туристичної діяльності в Україні/ В.Ф. Кифяк. - Чернівці: Зелена Буковина, 2007. - 312 с.
9. Павлюк К.В. Фінансові ресурси держави /К.В.Павлюк. - К.: НІОМС, 2006. - 332 с.
10. Туризм как вид деятельности: Учебник для студентов высш. учебн. заведений/И.В. Зорин, Т.П. Каверина, В.А. Квартальнов; Российская междунар. академия туризма.-2-е изд., перераб.-М.: Финансы и статистика, - 2008. - 286 с.
11. Шаптала О. Рекреация і туризм: взаємозв'язки, відносини і проблеми/О.Шаптала//Вісник Української Академії державного управління при Президентові України. - 2009. - № 3. - С. 395-399.

References

1. Agafonova L. Turizm, gotel'niy ta restoranniy biznes: tsinoutvorenniya, konkurentsia, derzhavne reguluvannya: Navch. posibnik dlya stud. vishch. navch. zakladiv/L. Agafonova, O. Agafonova; Kii'vs'kiy un-t turizmu, ekonomiki i prava.-K.: Znannya Ukraini, 2008.-351s.
2. Azar V.I., Ekonomika turist'skogo rynka/V.I. Azar, S.Yu. Tumanov// - M: IPK gossluzhby, 2009. - 203 s: il. - ISBN 5-94125-050-9
3. Analiz dinamiki ta golovni tendentsii' rozvitku turizmu: [Elektronniy resurs]//Ofitsiyniy sayt Derzhavnoi' sluzhbi turizmu i kurortiv Ukrai'ni. - Rezhim dostupu: www.tourism.gov.ua

4. Guljaev V.G. Organizacija turistichej dejate-l'nosti: ucheb. Posob. /V.G. Guljaev. - M.: Nolidzh, 2006. - 312 s.
5. Dyadechko L.P. Ekonomika turistichnogo biznesu/L.P.Dyadechko - K.: Tsentri uchbovoi' literaturi, 2007. - 224 s.
6. Ivanova O.M. Problemi rozvitku turistichnikh pidpriemstv v Ukrai'ni: [Elektronniy resurs]//Za materialami VIII Mezhdunarodnoi' naukoivo - praktichnoi' konferentsii' « Sotsial'no - ekonomicheskiye reformy v kontekste integratsionnogo vybora Ukrainy» (29-30 noyabrya 2012g.) - web-resurs naukoivo-praktichnikh konferentsiy. - Rezhim dostupu: <http://www.confcontact.com/node/345>
7. Kvartal'nov V. Turizm: Uchebnik/V. Kvartal'nov, Rossiyskaya - mezhdunarodnaya akademiya turizma. M.: Finansy i statistika, 2009.-314 s.
8. Kifjak V.F. Organizacija turistichnoi' dijalnosti v Ukrai'ni/ V.F. Kifjak. - Chernivci: Zelena Bukovina, 2007. - 312 s.
9. Pavljuk K.V. Finansovi resursi derzhavi /K.V.Pavljuk. - K.: NIOMS, 2006. - 332 s.
10. Turizm kak vid deyatel'nosti: Uchebnik dlya studentov vyssh. uchebn. zavedeniy/I.V. Zorin, T.P. Kaverina, V.A. Kvartal'nov; Rossiyskaya mezhdunar. akademiya turizma. - 2- ye izd, pererab. -M.: Finansy i statistika, - 2008. - 286 s.
11. Shaptala O. Rekreatsija i turizm: vzajemozvyazki, vidnosini i problemi/O.Shaptala//Visnik Ukrai'ns'koi' Akademii' derzhavnogo upravlinnya pri Prezidentovi Ukrai'ni. - 2009. - № 3. - S. 395-399.

Данильєва Ю.Г. Стимулювання розвитку туристическої політики

В статті розглянуті принципи формування і реалізації туристическої політики України, питання фінансування туристическої сфери. Досліджені умови привлечення іноземних інвестицій в туристическую отрасль України. Доведено, що високий рівень надійності стратегіческого інвестора можливий тільки при наявності чіткої отлаженної системи страхування інвестицій і кредитів в області туризму. В зв'язі з цим актуальним може бути створення консорціуму в формі акціонерного товариства з долевим участием держави. Розглянута практика впровадження рентних платежів як основного джерела самофінансування і саморозвитку туризму. Предложено стратегіческіє напрямки реалізації концепції розвитку туризму. Визначено перспективні напрямки розвитку туризму: соціалізація, екологізація і інформатизація. Відзначено необхідність регіоналізації процесів стимулювання розвитку туристическої сфери з вівуючою роллю місцевих, областних і регіональних органів влади. Вмісте з тем визначено пріоритетною задачею туристическої політики формування рыночної інфраструктури в сфері туризму, передбачуючою необхідність створення відповідуючих інститутів рыночного регулювання, забезпечення інформаційного обслуговування туристических процесів, розвитку нормативно-правової бази туризму.

Ключеві слова: туристическа політика, інвестиції, фінансування, рыночне регулювання, соціалізація, екологізація, інформатизація.

Daniliyeva J.G. Stimulating the development of tourism policy

The article explores the principles of formation and implementation of tourism policy of Ukraine, issues of financing the tourism sector. The conditions for attracting foreign investment in the tourism industry of Ukraine. Proved that the high level of reliability of a strategic investor is only possible if the debugged system security investments and loans in tourism. Recommended the establishment of a consortium in the form of a joint stock company with equity participation of the state. The practical implementation of rent payments as a major source of self-financing and self-development of tourism. Strategic directions of the concept of tourism development. Identified areas of tourism development : socialization, greening and informatization. The necessity of regionalization processes stimulate the development of the tourism sector. Highlighted the leading role of local, provincial and regional authorities. The priority task of tourism policy is the formation of a market infrastructure in

the tourism sector, which includes the need to create appropriate institutions of market regulation, provide tourist information service processes, the development of the legal framework of tourism.

Keywords: *tourism policy, investment, financing, market regulation, socialization, greening, informatization.*

Данільєва Юлія Геннадіївна – к.і.н., доцент кафедри туризму і готельного господарства Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Луганськ. julija1227@rambler.ru

Рецензент: Костирко Л.А., доктор економічних наук, професор, завідувача кафедрою фінансів Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Луганськ, Україна.

Стаття подана 17.05.2014 р..

УДК 336.744

СПОЖИВАННЯ ДОМОГОСПОДАРСТВ В УКРАЇНІ

Іванов С.В., Шиманова С.В.

HOUSEHOLD CONSUMPTION IN UKRAINE

Ivanov S.V., Shymanova S.V.

У статті розглянуто напрямки використання доходу домогосподарств, показано непрямий вплив держави на формування витрат домогосподарств через встановлення розміру прожиткового мінімуму, споживчого коштика, мінімальної заробітної плати та інших соціальних стандартів.

Показані норми української споживчого коштика в порівнянні з деякими країнами ринкової економіки. Показано, що витрати домогосподарств на споживання займають ліву частку сукупних витрат домогосподарств і грають важливу роль в макроекономічних процесах.

Ключові слова: домогосподарство, споживання домогосподарства, споживчий коштик, мінімальна заробітна плата, витрати домогосподарств.

Вступ. Домогосподарства належать до числа головних, проте найменш досліджених суб'єктів національної економіки. Як інституційний сектор, домогосподарства приймають участь у всіх фазах економічного циклу: виробництві благ, постачанні економічних ресурсів, створенні, розподілі та перерозподілі національного продукту, формуванні кінцевих доходів, споживанні товарів і послуг, здійсненні заощаджень та інвестуванні. Визначальною роллю домогосподарств є те, що вони приймають активну участь у кінцевому споживанні, ніж інші сектора економіки. Витрати домогосподарств на споживання займають ліву частку їх сукупних витрат та відіграють важливу роль у макроекономічних процесах, оскільки задоволення споживчого попиту населення є, у кінцевому підсумку, тією метою, задля якої, по суті, й функціонує економічна система держави. Тим самим сектор домогосподарств приймає активну участь у створенні валового внутрішнього продукту (ВВП) країни, зростання якого забезпечує динаміку всієї соціально-економічної системи.

Сьогодні в суспільстві стрімкого поширення набуває розуміння необхідності глибокого та всебічного вивчення витрат домогосподарств як важливої сфери фінансової системи, що обумовлено їх суттєвою роллю та вагомим соціальним значенням в сучасних економічних умовах. Сучасна

економічна ситуація з особливою гостротою актуалізувала вирішення зазначених проблем.

Проблеми задоволення потреб людини та оптимізації витрат на їх реалізацію досліджувалися представниками багатьох течій світової економічної науки. При цьому основний акцент, як правило, робився на вивчення процесів споживання та заощадження (Дж.М. Кейнс, А. Маршал, Ф. Модільяні, І. Фішер, М. Фрідман), а також дослідженні особливостей родинного розподілу доходів та їх спрямування на певні цілі (Г. Беккер, У.С. Джевонс) [1].

Сучасні дослідники економічної діяльності домогосподарств свої зусилля скеровують в основному на вивчення джерел та тенденцій формування, а також напрямів регулювання доходів домогосподарств, не приділяючи уваги ефективності використання цих доходів, тобто здійсненню членами домогосподарств витрат. Свого часу відомий економіст А. Маршал відмічав: «...в грошовій економіці відзнакою гарного ведення господарства є такий розподіл меж виділення коштів на кожен вид витрат, щоб гранична корисність товарів...у всіх випадках була однаковою». Тому ми вважаємо, що дослідження структури та основних тенденцій здійснення домогосподарствами витрат є надзвичайно актуальним.

Рівень та структура витрат домогосподарств є важливими індикаторами економічного і соціального стану домогосподарств, тому їх діяльність має велике значення при розробці та реалізації державних програм, спрямованих на усунення диспропорцій у життєвому рівні різних соціально-економічних груп населення. На формування та ступінь задоволення потреб домогосподарств впливають різні фактори, але, безумовно, найсуттєвіший вплив мають рівень, джерела та регулярність надходження загальних доходів домогосподарств.

Постановка проблеми. Тому, метою статті є визначення структури та розміру споживання

домогосподарств в Україні і особливостей його регулювання в сучасних мовах.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Домогосподарство є важливим елементом економічного кругообігу. Окремі аспекти економіки домогосподарства вже тривалий час є об'єктом уваги провідних вчених світу. У. Петті розглядав проблему доходів домогосподарства, їх витрат на харчування, житлові умови. Е. Енгель досліджував залежність між характером споживання та рівнем доходів. Взаємозв'язок доходів, споживання та заощадження домогосподарств розглядається у працях Дж. Кейнса [2].

Сучасна фінансова наука приділяє суттєву увагу питанням функціонування домогосподарств, досліджуючи їх як окремих суб'єктів ринкових відносин, оскільки домогосподарство постає не тільки в ролі споживача, але й у ролі виробника матеріальних благ та суспільних послуг. В узагальненому вигляді домогосподарство виконує подвійну роль у сучасній економіці. З одного боку, воно є активним суб'єктом ринкових відносин, а з іншого – важливою ланкою в економічному кругообігу ресурсів, товарів (послуг) та доходів [3].

Між зростанням доходів домогосподарств і питомою вагою витрат на різні потреби спостерігається тісний взаємозв'язок. Ці закономірності вперше дослідив німецький економіст Е. Енгель. На його думку, чим бідніша сім'я, тим більша частка всіх витрат виділяється на придбання продуктів харчування. В міру зростання доходів родини питома вага витрат на харчування скорочується, частка витрат на житло, комунальні послуги, одяг може не змінюватися, а питома вага всіх інших витрат збільшується [3, с. 287].

В той же час, необхідно зазначити, що на загальну величину витрат домогосподарств впливають певні зовнішні та внутрішні фактори. До внутрішніх факторів належать: величина сукупних грошових доходів домогосподарства; ступінь забезпечення його потреб за рахунок ведення натурального господарства; рівень організації та ведення бюджету домогосподарства; рівень матеріальних і духовних потреб членів домогосподарства тощо. До зовнішніх чинників відносяться: рівень роздрібних цін на товари і послуги, які споживають члени домогосподарства; обсяги державних дотацій, що спрямовуються на фінансування охорони здоров'я, освіти, житлово-комунального господарства, транспорту та зв'язку; суми сплачених домогосподарством податків та інших обов'язкових платежів; рівень розвитку споживчого кредитування в національній економіці. Крім того, у різних країнах світу на величину, структуру і динаміку витрат домогосподарств суттєво впливають історичні, кліматичні умови, а також умови проживання та стереотипи поведінки населення.

Виокремлюючи різні напрями використання доходу домогосподарств, їх часто ототожнюють з витратами, що, певною мірою, є не зовсім вірно. Так, професор А.Ю. Чернов залежно від функціонального призначення виокремлює такі

групи витрат домогосподарства: особисті споживчі витрати (придбання матеріальних благ і оплата послуг); податки та інші обов'язкові платежі; грошові накопичення і заощадження [4, с. 109].

Схожої точки зору дотримується Є.А. Дмитрієва, що пропонує поділяти витратну частину бюджету домогосподарств на три основні розділи: обов'язкові платежі, витрати на споживання та грошові заощадження. До обов'язкових платежів домогосподарства Є.А. Дмитрієва пропонує віднести повернення основної суми отриманого в банку кредиту та виплату відсотків по ньому, а також страхові внески, якщо учасники домогосподарства користуються послугами особистого або майнового страхування, будучи при цьому страхувальниками [5, с. 16].

З таким підходом, в основному, погоджуються й автори колективної монографії «Фінансова система і економіка», які вважають, що «грошові витрати бюджетів домогосподарств доцільно поділяти на: споживчі витрати (купівля товарів і оплата послуг); обов'язкові платежі та добровільні внески, які передбачають сплату податків та обов'язкових зборів, внесків на соціальне страхування, внесків у громадські та кооперативні організації, повернення позик, придбання лотерейних квитків тощо; грошові накопичення і заощадження, які включають: здійснення населенням внесків до ощадних установ, в комерційні банки, придбання облігацій» тощо [6, с. 399].

На наш погляд, зарахування «грошових накопичень і заощаджень» до витрат домогосподарства не є правомірним, адже, наприклад, кошти, що зберігаються «на руках» у населення за економічною природою не є витратами, оскільки лише тимчасово виведені з обігу і відкладені на випадок непередбачених подій, однак у наступних часових періодах можуть стати витратами за умови використання на ті чи інші цілі.

Як один з варіантів, Н. Смірнова та К. Полякова пропонують витрати домогосподарств поділяти за наступними категоріями: витрати на поточну діяльність; витрати на активи; витрати на кредити і борги; соціальні витрати. До витрат на поточну діяльність вони включають всі затрати, які несе домогосподарство на свою життєдіяльність. Ці витрати пов'язані з існуванням людини і реалізацією її потреб в харчуванні, одязі, відпочинку тощо [7].

Фетісов В.Д. у складі витрат домогосподарств виокремлює чотири агреговані групи: витрати громадян на особисте споживання (споживчі витрати); соціально обов'язкові (примусові) витрати; інвестиційні витрати; інші витрати. Перша група витрат пов'язана з відтворенням людини як фізіологічного організму і соціального індивіда. До другої групи належать податки й інші обов'язкові платежі. До складу третьої групи входять витрати на придбання об'єктів, які використовуються домашніми господарствами протягом тривалого періоду часу. Склад четвертої групи – витрати, не віднесені до жодної з перших трьох груп [8, с. 297].

Значимо, що серед українських та зарубіжних учених до сьогодні не сформувалося єдиної позиції щодо доцільності зарахування витрат на придбання житла до загальної величини заощаджень населення. Так, Ю. Кашин та І. Хомініч до загального обсягу заощаджень не зараховують витрати населення на придбання необоротних активів (зокрема житла), оскільки, на думку вчених, такі витрати громадяни здійснюють за рахунок заощаджень і тому вони повинні належати до споживчих витрат [9, с. 107]. У свою чергу, О. Ватаманюк та С. Шашнов витрати населення на придбання житла зараховують до заощаджень, а не до споживчих витрат [10, с. 189]. У цьому питанні можемо погодитися з Т.О. Кизимом: «якщо особа вкладає кошти у нерухомість з метою її подальшого перепродажу за вищою ціною або здавання в оренду з метою отримання доходу, то такі витрати слід вважати інвестиційними; якщо нерухомість купується з метою постійного проживання, то такі витрати слід відносити до споживчих» [3].

Необхідно зауважити, що поділ витрат домогосподарств на споживчі і неспоживчі є дещо умовним і його можна застосовувати лише тоді, коли йдеться про використання частини доходу в конкретному часовому періоді, адже, зрештою, майже будь-яке використання отриманого домогосподарством доходу прямо або опосередковано спрямовано на задоволення потреб членів домогосподарства, тобто на споживання.

Отже, узагальнено витрати домогосподарств за цільовим призначенням пропонується поділяти на три основні групи: обов'язкові платежі, які передбачають сплату податків, внесків на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, страхових платежів за добровільним страхуванням, відсотків за користування кредитом тощо; споживчі витрати, які включають витрати на харчування, придбання непродовольчих товарів, оплату житлово-комунальних послуг, послуг освіти, охорони здоров'я, транспорту та зв'язку, на відпочинок тощо; неспоживчі витрати, до складу яких входять інвестиційні витрати (купівля цінних паперів, валюти, вклади до банківських установ тощо) та інші витрати (допомога родичам, капітальний ремонт і будівництво житла, придбання худоби тощо).

Держава опосередковано впливає на формування витрат домогосподарств, завдяки встановленню та регулюванню таких соціальних показників як споживчий кошик, прожитковий мінімум, мінімальна заробітна плата та рівень оподаткування.

З метою забезпечення нормального рівня життя держава визначає розмір прожиткового мінімуму, який в Україні застосовується для загальної оцінки рівня життя, визначення розмірів мінімальної заробітної плати, мінімальних пенсій за віком, розмірів соціальної допомоги, стандартів обслуговування та забезпечення в галузях охорони здоров'я, освіти, соціального обслуговування, неоподаткованого мінімуму доходів громадян [11].

В свою чергу, основою розрахунку прожиткового мінімуму для основних соціальних і демографічних груп населення є споживчий кошик.

Споживчий кошик – асортимент товарів, що характеризує типовий рівень та структуру місячного (річного) споживання людини або сім'ї. Такий набір використовується для розрахунку мінімального споживчого бюджету, виходячи з вартості споживчого кошику у діючих цінах [12].

Поняття «споживчий кошик» нерозривно пов'язане із поняттям «споживчий бюджет», який, у свою чергу, може бути двох видів: мінімальний споживчий бюджет (МСБ) і раціональний споживчий бюджет (РСБ). Перший визначається як набір продовольчих і непродовольчих товарів та послуг у натуральному і вартісному вираженні, що забезпечує задоволення основних фізіологічних і соціально-культурних потреб людини.

Відповідно до Закону «Про прожитковий мінімум», набори продуктів харчування, непродовольчих товарів та послуг для основних соціальних і демографічних груп населення мають переглядатися не рідше одного разу на п'ять років, проте досі при розрахунку прожиткового мінімуму використовується і методика, і мінімальний набір продуктів харчування, непродовольчих товарів та послуг, затверджені ще у 2000 році [13]. Тому норми споживчого кошика сьогодні не враховують багатьох реалій, натомість містять ряд непотрібних або застарілих продуктів та послуг.

За РСБ споживчий кошик може мати наступну структуру: продукти харчування не повинні перевищувати 30 %, непродовольчі товари – 47 % (із них тканини, одяг, взуття – 20 %; меблі, предмети культури і побуту – 18 %; інші товари – 9 %) і всі послуги – 23 % [14].

США особливе місце серед споживчих бюджетів займає бюджет Геллера, що характеризує «загальноприйнятий рівень життя», заснований на наборі тих товарів і послуг, які суспільство вважає в даний час необхідними для здорового і досить комфортного життя. Розміри цього бюджету істотно перевищують середній рівень споживання країни.

За структурою бюджету Геллера продукти харчування не повинні перевищувати 30 % «кошика», непродовольчі товари – 47 %, інші товари і послуги – 23 %. В українському споживчому кошику комунальні послуги складають тільки близько 11 %, а продукти харчування – понад 50 %.

Споживчий кошик американця нараховує 350 продуктів і послуг, французя – 507, англійця – 350, німця – 475. Український споживчий кошик нещодавно було розширено до 297 найменувань.

Американський кошик передбачає витрати на тютюнові і алкогольні вироби, витрати на освіту, мобільний і комп'ютерний зв'язок. В Англії у кошик закладено шампанське і пиво, плеєр з музичними записами, а також акустична гітара і великий перелік товарів для будинку, включаючи дверні ручки і витрати на садівника. Французи заклали в споживчий кошик витрати на відвідування перукарні, купівлю лаків для волосся, гелів для душу та інших косметичних засобів. Окрім цього передбачені апарати для виправлення зубів, оренда

автомобілів, проїзд на таксі, а також харчування для кішок і собак [15].

Відповідно до цих потреб введені і мінімальні зарплати. У США місячний прожитковий мінімум складає близько 700 доларів, а мінімальна зарплата – 1230 доларів на місяць. У країнах Європи вони різні, але все одно виходять за 1000 євро, що підтверджує правоту ООН, яка підрахувала, що за межею бідності живуть четверо з 5 українців [16].

Собівартість чинного споживчого кошика українця з урахуванням цін складає близько 1800 грн. Тобто, це і є межа бідності. Згідно з бюджетом 2012 року, прожитковий мінімум на одну людину з розрахунку на місяць складає з 1 січня – 1017 грн., з 1 квітня – 1037 грн., з 1 липня – 1044 грн., з 1 жовтня – 1060 грн., з 1 грудня – 1095 грн. Мінімальна заробітна плата в місячному розмірі: з 1 січня – 1073 грн. з 1 квітня – 1094 грн., з 1 липня – 1102 грн., з 1 жовтня – 1118 грн., з 1 грудня – 1134 грн.

Прожитковий мінімум є базовим державним соціальним стандартом, що встановлюється законом і на основі якого визначаються державні соціальні гарантії та стандарти у сферах доходів населення, житлово-комунального, побутового, соціально-культурного обслуговування, охорони здоров'я та освіти. Тому будь-який перегляд споживчого кошика призводить до автоматичного підвищення розмірів мінімальних соціальних стандартів. А підвищення прожиткового мінімуму означає, що треба змінювати бюджет і виділяти додаткові кошти на соціальний захист населення.

Крім того, сучасне обчислення споживчого кошику та прожиткового мінімуму не враховує нерівномірність зростання індексів споживчих цін на продовольчі, непродовольчі товари та послуги.

Набір продуктів харчування у складі прожиткового мінімуму для українців потрібно переглянути з урахуванням того, щоб вони були збалансовані та мали користь для здоров'я споживачів.

За оцінками експертів, якщо поррахувати реальні витрати на асортимент кошику і прийняти їх на державному рівні, то видаткова частина бюджету збільшиться в 3 – 5 разів.

Висновки. 1. Сьогодні в суспільстві стрімкого поширення набуває розуміння необхідності глибокого та всебічного вивчення витрат домогосподарств як важливої сфери фінансової системи, що обумовлено їх суттєвою роллю та вагомим соціальним значенням в сучасних економічних умовах. Сучасна економічна ситуація з особливою гостротою актуалізувала вирішення зазначених проблем.

2. Визначальною роллю домогосподарств є те, що вони приймають активнішу участь у кінцевому споживанні, ніж інші сектора економіки. Витрати домогосподарств на споживання займають лівову частку їх сукупних витрат та відіграють важливу роль у макроекономічних процесах, оскільки задоволення споживчого попиту населення є, у кінцевому підсумку, тією метою, задля якої, по суті, й функціонує економічна система держави. Тим самим сектор домогосподарств приймає активну

участь у створенні валового внутрішнього продукту (ВВП) країни, зростання якого забезпечує динаміку всієї соціально-економічної системи.

3. Споживчі витрати домогосподарств займають найбільшу частку у структурі сукупних витрат домогосподарств України (близько 90%), адже домогосподарства є основними споживачами товарів і послуг.

4. З метою забезпечення соціально-економічного обґрунтування визначення прожиткового мінімуму на одну особу та для осіб, які належать до основних соціальних і демографічних груп населення, розглянути доцільність розробки Закону України «Про споживчий кошик».

5. Відповідно до змін до Закону «Про прожитковий мінімум» щодо оприлюднення розрахунків фактичного розміру прожиткового мінімуму до Закону України «Про інформацію» забезпечити інформаційну прозорість моніторингу фактичного розміру прожиткового мінімуму у спосіб широкого оприлюднення щомісячних результатів розрахунків такого розміру та забезпечення можливості його коригування залежно від показників рівня життя в Україні.

6. В основу мінімальної заробітної плати покласти соціальний стандарт нормального відтворення робітника. Мінімальна заробітна плата повинна перевищувати прожитковий мінімум у 1,2 – 1,5 рази для того, щоб дорівнювати вартості об'єму ресурсів, необхідних для відтворення робітника та його родини

7. Забезпечивши обґрунтований рівень мінімальні зарплати, держава б збільшила попит, що стимулювало б вітчизняних виробників, які могли б конкурувати в гонитві за покупцем, знижуючи ціни на свою продукцію. У результаті відбувалося б реальне скорочення інфляції.

Література

1. Всемирная история экономической мысли. В 6 т. Т. 4. Теории социализма и капитализма в межвоенный период/МГУ им. М. В. Ломоносова; Гл. редкол.: В. Н. Черковец (гл. ред.) и др. — М.: Мысль, 1990. — [1] 590 с.
2. Всемирная история экономической мысли: В 6 т. Т. 2. Теория социализма и капитализма в межвоенный период / МГУ им. М.В. Ломоносова; Гл. редкол.: В. Н. Черковец (гл. ред.) и др. — М.: Мысль, 1990. — 574, [1] с.
3. Кізима Т.О. Фінанси домогосподарств: сучасна парадигма та доміанти розвитку [Текст]: монографія / Т.О. Кізима. — К.: Знання, 2010. — 431 с.
4. Чернов А.Ю. Личные финансы: доходы и расходы семейного бюджета [Текст] / А.Ю. Чернов. — М.: Перспектива, 2000. — 176 с.
5. Дмитриева Е.А. Финансы домохозяйств [Текст]: учебное пособие / Е. А. Дмитриева. — Магадан: Кордис, 2007. — 61 с.
6. Оспішева В.І. Фінанси: курс для фінансистів [Текст]: навч. посіб. / за ред. В.І. Оспішева. — К.: Знання, 2008. — 567 с.
7. Полякова К. Секреты личного финансового плана [Електронний ресурс]. — Режим доступа: <http://www.prodengy.com/2010/06/24/pub-290/>

8. Фетисов В.Д. Финансы граждан [Текст]: монография / В.Д. Фетисов. – Нижний Новгород: Изд-во ННГУ им. Н.И. Лобачевского, 2000. – 383 с.
9. Кашин Ю.И. О мониторинге сберегательного процесса [Текст] / Ю.И. Кашин // Вопр. экономики. – 2003. – № 6. – С. 100-110.
10. Ватаманюк О.З. Заощадження в економіці України: макроекономічний аналіз [Текст]: монографія / О.З. Ватаманюк. – Л.: Видавничий, центр Львів. нац. ун-ту імені Івана Франка, 2007. – 536 с.
11. Лібанова Е. Аналіз бідності та соціальних наслідків економічної кризи в Україні [Електронний ресурс] / Елла Лібанова; Інститут демографії та соціальних досліджень НАНУ. – К., 2010. – Режим доступу: http://www.undp.org.ua/files/ua_35927
12. Писаревська А. К. Основні аспекти формування споживчого кошика в Україні [Текст] / А. К. Писаревська // Вісник державної фінансової академії: Економічні науки. – 2010. – № 1. С. 33 – 39
13. Про прожитковий мінімум [Електронний ресурс]: закон України від 15.07.1999 № 966-XIV – Режим доступу: <http://zakon2.Rada.gov.ua/laws/show/966-14>
14. У новому році вартість споживчого кошика зросте [Електронний ресурс] / О. Олійник // Українське інформаційне агентство. – Режим доступу: <http://www.ukrinform.ua>
15. У споживчий кошик українця додали ноутбук та флешку [Електронний ресурс] / Українське інформаційне агентство. – Режим доступу: <http://www.mukachevo.net/ua/News/view/48573>
16. Карпенко О.В. Мінімальна заробітна плата та проблеми її реформування [Текст] / О.В. Карпенко // Збірник наукових праць ДВНЗ «УАБС НБУ» «Проблеми та перспективи розвитку банківської системи України». – 2010. – Т. 30. – С. 128-136.

References

1. Vsemirnaja istorija ekonomicheskoy misli: V 6 t. T. 4 Teorija socializma i kapitalizma v mezhoennij period / MGU im. M.V. Lomonosova; Gl. Redakol.: V.N. Cherkovec (gl. Red..) i dr. – M.: Misl', 1990. – 590, [1] s.
2. Vsemirnaja istorija ekonomicheskoy misli: V 6 t. T. 2 Teorija socializma i kapitalizma v mezhoennij period / MGU im. M.V. Lomonosova; Gl. Redakol.: V.N. Cherkovec (gl. Red..) i dr. – M.: Misl', 1990. – 574, [1] s.
3. Kizima T.O. Finansi domogospodarstv: suchasna paradigma ta dominantni rozvitku [Tekst]: monografija / T.O. Kizima. – K.: Znannja, 2010. – 431 s.
4. Chernov A.Ju. Lichnye finansy: dohody i rashody semejnogo bjudzhetu [Tekst] / A.Ju. Chernov. – M.: Perspektiva, 2000. – 176 s.
5. Dmitrieva E.A. Finansy domozhazjstv [Tekst]: uchebnoe posobie / E. A. Dmitrieva. – Magadan: Kordis, 2007. – 61 s.
6. Ospishheva V.I. Finansi: kurs dlja finansistiv [Tekst]: navch. Posib. / za red. V.I. Ospishheva. – K.: Znannja, 2008. – 567 s.
7. Poljakova K. Sekrety lichnogo finansovogo plana [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupa: <http://www.prodengy.com/2010/06/24/pub-290/>
8. Fetisov V.D. Finansy grazhdan [Tekst]: monografija / V.D. Fetisov. – Nizhnij Novgorod: Izd-vo NNGU im. N.I. Lobachevskogo, 2000. – 383 s.
9. Kashin Ju.I. O monitoringe sberegatel'nogo processa [Tekst] / Ju.I. Kashin // Vopr. Jekonomiki. – 2003. – № 6. – S. 100-110.
10. Vatamanjuk O.Z. Zaoshhadzhenija v ekonomici Ukraini: makroekonomichnij analiz [Tekst]: monografija / O.Z. Vatamanjuk. – L.: Vidav. Centr L'viv. Nac. Un-tu po. Ivana Franka, 2007. – 536 s.
11. Libanova E. Analiz bidnosti ta social'nih naslidkiv ekonomichnoї krizi v Ukraini [Elektronnij resurs] / Ella

- Libanova; Institut demografii ta social'nih doslidzhen' NANU. – K., 2010. – Rezhim dostupa: http://www.undp.org.ua/files/ua_35927
12. Pisarevs'ka A. K. Osnovni aspekti formuvannja spozhivchogo koshika v Ukraini [Tekst] / A. K. Pisarevs'ka // Visnik derzhavnoї finansovoї areropi: Ekonomichni nauki. – 2010. – № 1. S. 33 – 39
13. Pro prozhitkovij minimum [Elektronnij resurs]: zakon Ukraini vid 15.07.1999 № 966-XIV – Rezhim dostupa: <http://zakon2.Rada.gov.ua/laws/show/966-14>
14. U novomu roci vartist' spozhivchogo koshika zroste [Elektronnij resurs] / O. Olijnik // Ukrain's'ke informacijne agentstvo. – Rezhim dostupa: <http://www.ukrinform.ua>
15. U spozhivchij koshik ukraїncja dodali noutbuk ta fleshku [Elektronnij resurs] / Ukrain's'ke informacijne agentstvo. – Rezhim dostupa: <http://www.mukachevo.net/ua/News/view/48573>
16. Karpenko O.V. Minimal'na zarobitna plata ta problemi її reformuvannja [Tekst] / O.V. Karpenko // Zbirnik naukovih prac' DVNZ «UABS NBU» «Problemi ta perspektivi rozvitku bankivs'koї sistemi Ukraini». – 2010. – vip. 30. – С. 128-136.

Іванов С.В., Шиманова С.В. Потребление домохозяйств в Украине

В статье рассмотрены направления использования дохода домохозяйств, показано косвенное влияние государства на формирование расходов домохозяйств через установление размера прожиточного минимума, потребительской корзины, минимальной заработной платы и других социальных стандартов.

Показаны нормы украинской потребительской корзины по сравнению с некоторыми странами рыночной экономики. Показано, что расходы домохозяйств на потребление занимают львиную долю совокупных расходов домохозяйств и играют важную роль в макроэкономических процессах

Ключевые слова: домохозяйство, потребление домохозяйства, потребительская корзина, минимальная заработная плата, расходы домохозяйств.

Ivanov S., Shymanova S. Household consumption in Ukraine.

The article describes the uses of household income shows an indirect effect on the formation of the state of household expenditure by setting the amount of the subsistence minimum consumer basket, the minimum wage and other social standards.

Showing norms Ukrainian consumer basket compared to some countries of market economy. Shows that household consumption expenditure occupy the lion's share of total household spending and play an important role in macroeconomic processes.

Keywords: home improvement, household consumption basket, the minimum wage expenditures.

Іванов Сергій Володимирович - д.е.н., професор Придніпровська державна академія будівництва та архітектури. lion0647@mail.ru

Шиманова Сніжана Володимирівна – магістр, Дніпродзержинський державний технічний університет. lion0647@mail.ru

Рецензент: Костирко Л.А., доктор економічних наук, професор, завідувача кафедрою фінансів Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Луганськ, Україна.

УДК 336.744

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ВАЛЮТНОГО РИНКУ В УКРАЇНІ**Каламбет С.В., Глазунов А.О.****TRENDS OF DEVELOPMENT OF THE FOREIGN EXCHANGE MARKET OF UKRAINE****Kalambet S.V., Glazunov A.O.**

У статті розглянуто різні підходи щодо визначення, сутності та критеріїв оцінки бідності. Представлені напрями її подолання за допомогою виділених концепцій та підходів, що застосовують у світовій практиці. Проаналізовано соціально-економічне положення України. Досліджено її досягнення стосовно питання бідності та соціальної нерівності. Виявлено та пояснено причини низького рівня життя. Сформульовано чіткі привілеї, які відкриває для України вступ до Європейського Союзу. Зазначено, що якщо не вирішити проблеми бідності, то знизиться людський потенціал країни, а така ситуація негативно вплине на подальший розвиток суспільства. Виділено основні перепони розвитку валютного ринку України та запропоновано шляхи вдосконалення проведення валютних операцій суб'єктами валютного ринку.

Ключові слова: економічна наука, категорія, валютний ринок, дефініція, глобалізація, регіоналізація.

Вступ. В сучасних умовах досить гостро стоїть питання щодо повної розробки та удосконалення наукових основ формування та реалізації регулювання національного валютного ринку, адже його наслідки мають глибокий вплив на економіку та світові господарські зв'язки. Інтеграція України у сучасне світове співтовариство визначає необхідність вдосконалення функціонування внутрішнього валютного ринку як механізму забезпечення взаємозв'язку між вітчизняною та світовою економікою. Таким чином в умовах підвищення впливу процесів глобалізації на економіку України та в умовах світової фінансової кризи проблеми функціонування вітчизняного валютного ринку набувають особливої актуальності.

Постановка проблеми. Таким чином, мета статті полягає у визначенні основних напрямків розвитку валютного ринку України і особливостей його регулювання в умовах інтеграції країни у світову економіку та безпосередньо в сучасних умовах світової фінансової кризи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Досліджуючи сутність поняття «валютний ринок», варто зазначити, що у сучасній вітчизняній та іноземній літературі не існує загальноприйнятого підходу до визначення цієї економічної категорії.

Деякі дослідники-економісти не надають їй належного значення, не включаючи до підручників з економіки або лише згадуючи про валютний ринок.

Дослідження стану валютних ринків турбують багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених. Українськими авторами досліджень є такі науковці: А.С. Філіпенко, О.І. Береславська, С.Я. Боринець, А.С. Гальчинський, З.О. Луцишин, А.М. Мороз, М.І. Савлук.

Інтеграційні тенденції, які відбуваються в економічних відносинах, зумовлюють необхідність врахування закордонного досвіду розвитку валютних ринків. Тому необхідно виділити науково-практичні праці зарубіжних економістів, серед яких: Л. Бальцеревич, М. Пейбро, Дж. Кейнс, Л.Н. Красавіна, Р. МакКінон, І.Я. Носкова, М. Фрідмен, Г. Хогарт.

Таким чином, першим етапом дослідження є аналіз різноманітних поглядів щодо трактування категорії «валютний ринок», визначення його основних функцій та структури.

Валютний ринок – складне економічне поняття. Тому в економічній літературі важко знайти два однакові його визначення. Отже, кращому розумінню сутності валютного ринку сприятиме наведення різних визначень, що акцентують увагу на його певних аспектах.

Поняття валютного ринку не є новим, воно зустрічається в Українській радянській енциклопедії 1978 р.: «Валютний ринок – це особлива сфера економічних відносин за капіталізму, пов'язана з проведенням операцій з іноземною валютою і платіжними документами в іноземних валютах (чеки, векселі, телеграфні й поштові перекази, акредитиви)» [1].

Описову характеристику валютного ринку подає Ф.С. Мишкін: «Більшість країн світу мають свої власні валюти: США мають долар, Швейцарія – франк, Бразилія – крузейро, а Індія – рупію. Торгівля між країнами викликає обмін різних валют одна на одну» [2].

Міклошевська Н.А. і Холопов А.В. при визначенні валютного ринку акцентують увагу лише на функції обміну валюти: «Валютний ринок – це

особливий ринок, на якому здійснюють обмін валюти однієї країни на валюту іншої країни за визначеним валютним курсом» [3].

Платонова І.Н. у навчальному посібнику «Валютний ринок и валютное регулирование» подає наступне визначення: «Валютний ринок у широкому розумінні слова – це сфера економічних відносин, яка проявляється при здійсненні операцій з купівлі-продажу іноземної валюти, а також операцій інвестування валютного капіталу. Саме на валютному ринку відбувається узгодження інтересів продавців і покупців валютних цінностей» [4].

Боринець С.Я. вважає, що валютний ринок – це переважно міжбанківський ринок, адже саме в процесі проведення міжбанківських операцій здійснюється основний обсяг угод з купівлі-продажу іноземних валют [5].

Досить різні визначення поняття валютного ринку подаються у сучасній довідниковій літературі. Так, наприклад, С.В. Мочерний в «Економічному словнику-довіднику» зазначає, що валютний ринок – важлива сфера економічних відносин з приводу купівлі-продажу іноземних валют і платіжних документів (чеків, векселів, акредитивів, телеграфних і поштових переказів). На ринку здійснюються операції щодо зовнішньої торгівлі, розрахунків, міграції капіталів та робочої сили, туризму [6].

У банківсько-фінансово-правовому словнику-довіднику уточнюється попереднє визначення, а саме підкреслюється, що валютний ринок – сфера економічних відносин між країнами, пов'язаних з операціями купівлі-продажу, обміну іноземних валют та з використанням платіжних документів в іноземних валютах. Подібне визначення подає фінансовий словник-довідник за редакцією М.Я. Дем'яненка [7].

У словнику з бізнесу із серії оксфордських довідників сутність валютного ринку інтерпретується так: «Валютний ринок – міжнародний ринок, на якому продають іноземні валюти» [8].

Мороз А.М. дає таке визначення: «Валютний ринок за своїм економічним змістом – це сектор грошового ринку, на якому урівноважуються попит і пропозиція на такий специфічний товар, як валюта» [9].

Ющенко В.А. та Міщенко В.І. пропонують розглядати валютний ринок і як економічну категорію, і з практичної точки зору, подаючи таке визначення: «Валютний ринок як економічна категорія відображає певну сукупність відносин щодо здійснення операцій з купівлі-продажу іноземної валюти, інших валютних цінностей, цінних паперів у іноземній валюті та руху іноземних капіталів. З практичної точки зору, під валютним ринком розуміють офіційні фінансові центри, в яких зосереджено здійснення валютних операцій» [10].

Сенейко Ю.В. дає визначення, що валютний ринок – це особливий ринок, на якому діють

учасники, що продають, купують і обмінюють такий специфічний товар, як валюту, де роль ціни виконує валютний курс [11].

Лаврушин О.І. вважає, що валютний ринок – відносини не тільки між банками, а й між їх клієнтами. Головна характерна риса валютного ринку полягає в тому, що тут грошові одиниці протидіють одна одній лише у вигляді записів на кореспондентських рахунках [12].

Савлук М.І. подає наступне визначення: «Валютний ринок за своїм економічним змістом – сектор грошового ринку, на якому врівноважуються попит і пропозиція на такий специфічний товар, як валюта» [13].

Гальчинський А.С. характеризує валютний ринок як відносини не тільки між банками, а й між їх клієнтами. Головна характерна риса валютного ринку полягає у тому, що тут грошові одиниці протидіють одна одній тільки у вигляді записів на кореспондентських рахунках [14].

Досить широке визначення подає С.В. Савельєв, стверджуючи, що валютний ринок є:

- по-перше, особливим ринком, на якому продають шляхом обміну не матеріальні цінності, а валютні цінності (грошові знаки) різних країн;

- по-друге, як ціни на ньому виступають номінальні валютні курси;

- по-третє, здійснення обмінних операцій на валютному ринку дає змогу проводити операції з обміну факторами виробництва, товарами і послугами;

- по-четверте, в організаційно-технічному аспекті валютні ринки складаються з їх учасників і певної сукупності сучасних засобів збору, передачі й обробки інформації, що розділені на національні та світові валютні ринки [15].

Досить влучним є визначення, яке у своєму підручнику «Валютна політика» пропонує О.В. Дзюблюк: «Валютний ринок – це система економічних відносин, що виникають при здійсненні операцій із купівлі-продажу іноземної валюти за курсом, що формується на основі попиту і пропозиції» [16].

У працях деяких науковців є згадки про валютний ринок, але не дано його визначення і не досліджено його сутність, хоча розглянуто основні його складові: валюта, валютні цінності, валютний, курс, валютні операції, валютні ризики тощо.

Перелік визначень поняття «валютний ринок» можна продовжити, але їх аналіз і порівняння дозволяє дати наступне визначення цієї економічної категорії: валютний ринок – це система економічних відносин між його суб'єктами щодо здійснення операцій з купівлі-продажу іноземних валют, цінних паперів, фінансових деривативів, банківських металів, інших валютних цінностей, де цінами виступають встановлені під впливом попиту і пропозиції валютні курси.

Таким чином, поняття валютного ринку як економічної категорії стоїть в одному ряду з іншими

видами ринків, однак його специфікою є об'єкт торгівлі, тобто валюта і валютні цінності, а також ціна, виражена обмінним курсом, що складається під впливом ринкової кон'юнктури. Саме на валютному ринку узгоджуються інтереси продавців і покупців валютних цінностей через співвідношення попиту і пропозиції.

Потреба в єдиному платіжному засобі, що може бути використаний для розрахунків у зовнішній торгівлі по послугах, кредитах, інвестиціях, міждержавних платежах тощо, реалізується на цьому особливому ринку, де різні валюти стикаються в точці рівноважної ціни. А розширення зв'язків між національними валютними ринками, встановлення регулярних кореспондентських відносин між банками різних країн, посилення концентрації банківського капіталу у фінансових центрах, на думку Є.О. Пашко [18, 8], лише стали передумовами формування єдиного світового валютного ринку. На думку автора цього дослідження, головними причинами є розвиток міжнародних економічних зв'язків і формування світової валютної системи. Таким чином, за баченням Є.О. Пашко [18, 8], валютний ринок являє собою сферу економічних відносин, які виникають під час здійснення операцій стосовно купівлі-продажу іноземної валюти й цінних паперів, деномінованих в іноземній валюті, а також операцій щодо інвестування капіталу в іноземній валюті. Незрозуміло, чому у своєму визначенні Є.О. Пашко використовує термін «деномінація», бо в класичному розумінні «деномінація» – це укрупнення грошової одиниці держави без зміни її назви. Деномінація відбувається шляхом обміну, за встановленим співвідношенням, старих грошових знаків на нові [17].

В Україні валютний ринок досліджується не так давно. У вітчизняній економічній літературі існують різні його визначення.

З функціонального погляду, валютні ринки забезпечують своєчасне здійснення міжнародних розрахунків, хеджування від валютних ризиків, диверсифікацію валютних резервів.

З інституціонального погляду, валютні ринки представлені сукупністю банків, інвестиційних компаній, валютних бірж, брокерських контор, які здійснюють валютні операції.

З організаційно-технічного погляду, валютний ринок є сукупністю телеграфних, телефонних, телексних, електронних й інших комунікаційних систем, які зв'язують між собою учасників ринків з різних країн, що здійснюють міжнародні розрахунки й інші валютні операції.

Попри те, що операції, які зараз здійснюються на валютних ринках, відомі ще з античного періоду, їхнє формування у сучасному розумінні припадає на кінець XIX – початок XX ст. Інтенсифікація цього процесу саме у вказаний період відбувалася під дією сукупності таких основних факторів:

- зростання масштабів світової торгівлі та розширення на цій основі регулярних економічних зв'язків між різними країнами;

- поступове витіснення золота з міжнародного платіжного обороту і поширення кредитних засобів обігу у вигляді національних валют різних країн і платіжних інструментів, виражених у цих валютах;

- зростання масштабів міжнародної діяльності банків та інших фінансово-кредитних установ, які забезпечують належну концентрацію капіталів для безперебійного переміщення значних обсягів коштів у зовнішньоторговому обороті;

- інтенсивний розвиток інформаційних технологій та удосконалення засобів зв'язку, що сприяє оптимізації обміну даними між ринками різних країн та зниженню рівня ризику при здійсненні валютно-обмінних операцій.

Інтенсивне зростання масштабів валютних ринків пов'язане передусім із занепадом Бреттон-Вудської валютної системи і переходом до системи плаваючих валютних курсів. Ямайська валютна система, яка передбачала вільний вибір режимів обмінних курсів національних валют, хоч і надає центральним банкам більш широкі можливості для маневру, проте сприяє нестабільності валютних курсів та зростанню обсягів спекулятивних операцій. До речі, саме у 70-х роках XX ст. почалося активне формування міжнародного валютного ринку «Gorex».

Сутність валютного ринку знаходить безпосереднє відображення у його функціях. Основні функції валютного ринку:

- мінімізація ризику, пов'язаного з коливанням обмінних курсів іноземних валют, шляхом формування відповідних механізмів для розподілу цього ризику між різними суб'єктами ринку;

- своєчасне здійснення міжнародних розрахунків шляхом обміну валют різних країн та переказу коштів через міжнародні платіжні системи банківських установ;

- визначення та регулювання валютних курсів, формування попиту та пропозиції на іноземні валюти;

- можливість використання операцій з валютними деривативами як з метою хеджування валютних ризиків, так і з метою валютного арбітражу;

- диверсифікація валютних резервів підприємств, банків, держави шляхом своєчасного обміну одних валют на інші та формування портфеля валютних вкладень із найстабільніших валют;

- отримання прибутку учасниками ринку у вигляді різниці, що виникає при обміні іноземних валют унаслідок коливання обмінних курсів;

- сприяння поглибленню міжнародного розподілу праці та розширенню обсягів міжнародної торгівлі;

- забезпечення можливості реалізації валютної політики, спрямованої на державне регулювання

економічних процесів на національному рівні, а також узгодження відповідних регулятивних заходів у рамках світового господарства.

На сьогодні власне розвиток валютних ринків є одним із ключових факторів нормального функціонування світової економіки та міжнародної торгівлі. В умовах глобалізації економічних процесів швидкість та ефективність міжнародних розрахунків, що здійснюються на основі своєчасного, оптимального обміну іноземних валют, є необхідним підґрунтям міжнародного обороту товарів, послуг, робіт і капіталів.

Саме валютний ринок сьогодні є однією з головних форм забезпечення світових господарських зв'язків, виконуючи по суті функції міжнародної грошової системи та сприяючи здійсненню міжнародних інвестицій і торгівлі. Він обслуговує не лише експортерів та імпортерів, а й величезні міжнародні потоки капіталів, розширившись від ланцюга окремих національних фінансових центрів до єдиного інтегрованого міжнародного ринку, який відіграє значно важливішу роль у функціонуванні національних економік, впливаючи на всі аспекти життя суспільства.

Висновки. У сучасній вітчизняній та іноземній літературі немає загальноприйнятого підходу до визначення категорії валютного ринку. Деякі автори бачать валютний ринок з якоїсь однієї точки зору, інші, навпаки, розрізняють декілька аспектів. Основний науковий результат статті полягає в узагальненні поглядів українських і зарубіжних економістів на категорію валютного ринку й виокремленні інституційної, організаційно-технічної, функціональної та загальноекономічної точок зору. Наведений аналіз трактувань у цій роботі дозволяє зробити висновок, що представлена в них різноплановість не дає можливості містко й точно сформулювати актуальну парадигму валютного ринку. Тому запропоновано дефініцію валютного ринку як комплексного поняття, а також за кожним аспектом окремо з пропозицією використання саме того визначення, яке відповідає завданням конкретного дослідження.

Література

- Українська радянська енциклопедія : у 12 т. – К., 1978. – Т. 2. 542 с.
- Мишкін Ф.С. Економіка грошей, банківської справи і фінансових ринків / Ф.С. Мишкін; пер. з англ. С. Панчишин, Г. Стеблій, А. Стасишин. – К.: Основи, 1998. – 561 с.
- Миклошевская Н.А. Международная экономика: учебник / Н.А. Миклошевская, А.В. Холопов. – М.: МГУ им. М.В. Ломоносова: Дело и Сервис, 1998. – 272 с.
- Валютный рынок и валютное регулирование: учеб. пособие / под ред. И.Н. Платоновой. – М.: БЕК, 1996. – 475 с.
- Боринець С.Я. Міжнародні валютно-фінансові відносини : підручник / С.Я. Боринець. – 4-те вид., переробл. і доповн. – К.: Знання, 2004. – 409 с.
- Мочерний С.В. Економічний словник-довідник / С.В. Мочерний. – К.: Феміна, 1995. – 367 с.
- Фінансовий словник-довідник / М.Я. Дем'яненко, Ю.Я. Лузан, П.Т. Савлук та ін.; за ред. М.Я. Дем'яненка. – К.: ІААН, 2003. – 555 с.
- Финансы: Оксфордский толковый словарь: Англо-русский. – М.: Весь Мир, 1997. – 496 с.
- Гроші та кредит: Підручник – 3-те вид., перероб. і доп. / М.І.Савлук, А.М.Мороз, М.Ф.Пуховкіна та ін.; за заг. ред. М.І.Савлука – К.: КНЕУ, 2002. – 598 с.
- Ющенко В.А. Валютне регулювання : навч. посіб. / В.А. Ющенко, В.І. Міщенко. – К.: Т-во «Знання», КОО, 1999. – 359 с.
- Сенейко Ю.В. Інфраструктура валютного ринку України / Ю.В. Сенейко // Регіональна економіка. – 2006. – № 4. – 199 – 206 с.
- Банковское дело : учеб. для студ. вузов / под ред. О.И. Лаврушина. М.: Финансы и статистика, 1998. – 576 с.
- Гроші та кредит: підручник / М. І. Савлук, А.М. Мороз, М.Ф. Пуховкіна та ін.; за заг. ред. М.І. Савлука. – К.: КНЕУ, 2001. – 604 с.
- Сучасна валютна система [Текст] / А.С. Гальчинський. – К.: Либра, 1993. – 96 с.
- Савельев С.В. Міжнародна економіка: теорія міжнародної торгівлі і фінансів: підруч. для магістрантів з курсу економіки і держ. служби / С.В. Савельев. – Т.: Екон. думка, 2002. – 504 с.
- Валютна політика: Підручник. Затверджено МОН/Дзюблук О.В. – К., 2007.- 422 с.
- Деноминация: справочная информация ИАЦ «ЛИГА» от 25.04.2007. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/find:деноминация/TS000214.htm>.
- Пашко С.О. Механізм інтеграції України до світового валютного ринку: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.05.01 / С.О. Пашко. – Донецьк: ДонНУ, 2004. – 20 с.

References

- Ukrains'ka radjans'ka enciklopedija : u 12 t. – K., 1978. – T. 2. 542 s.
- Mishkin F.S. Ekonomika groshej, bankiv's'koї справи i finansovih rinkiv / F.S. Mishkin; per. Z angl. S. Panchishin, G. Stebljij, A. Stasishin. – K.: Osnovi, 1998. – 561 s.
- Mikloshevskaja N.A. Mezhdunarodnaja jekonomika: uchebnik / N.A. Mikloshevskaja, A.V. Holopov. – M.: MGU im. M.V. Lomonosova: Delo i Servis, 1998. – 272 s.
- Valjutnyj rynek i valjutnoe regulirovanie: ucheb. Posobie / pod red. I.N. Platonovoj. – M.: BEK, 1996. – 475 s.
- Borinec' S.Ja. Mizhnarodni valjutno-finansovi vidnosini : pidruchnik / S.Ja. Borinec'. – 4-te vid., pererobl. I dopovn. – K.: Znannja, 2004. – 409 s.
- Mochernij S.V. Ekonomichnij slovník-dovidnik / S.V. Mochernij. – K.: Femina, 1995. – 367 s.
- Finansovij slovník-dovidnik / M.Ja. Dem'janenko, Ju.Ja. Luzan, P.T. Savluk ta in.; za red. M.Ja. Dem'janenka. – K.: IAAN, 2003. – 555 s.
- Finansy: Oksfordskij tolkovyj slovar': Anglo-russkij. – M.: Ves' Mir, 1997. – 496 s.
- Groshti ta kredit: Pidruchnik – 3-te vid., pererob. I dop. / M.I.Savluk, A.M.Moroz, M.F.Puhovkina ta in.; za Red.. M.I.Savluka – K.: kneu, 2002. – 598 s.
- Jushhenko V.A. Valjutne reguljuvannja : navch. Posib. / V.A. Jushhenko, V.I. Mishhenko. – K.: T-vo «Znannja», KOO, 1999. – 359 s.

11. Senejko Ju.V. Infrastruktura valjutnogo rinku Ukraïni / Ju.V. Senejko // Regional'na ekonomika. – 2006. – № 4. – 199 – 206 s.
12. Bankovskoe delo: ucheb. Dlja stud. Vuzov / pod red. O.I. Lavrushina. – M.: Finansy i statistika, 1998. – 576 s.
13. Groshi ta kredit: pidruchnik / M. I. Savluk, A.M. Moroz, M.F. Puhovkina ta in.; za zag. red. M.I. Savluka. – K.: KNEU, 2001. – 604 s.
14. Suchasna valjutna sistema [Tekst] / A.S. Gal'chins'kij. – K.: Libra, 1993. – 96 s.
15. Savel'ev Є.B. Mizhnarodna ateroprija: teorija mizhnarodnoi torgivli i finansiv : pidruch. Dlja magistrantiv z mizhnar. Ekonomiki i derzh. Sluzhbi / Є.V. Savel'ev. – T.: Ekon. Dumka, 2002. – 504 s.
16. Valjutna politika: Pidruchnik. zatverdzheno MON/Dzjubljuk O.V. – K., 2007.- 422 s.
17. Denominacija: spravocna informacija IAC «LIGA» ot 25.04.2007. – [Elektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: <http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/find:denominacija/TS000214.htm>.
18. Pashko Є.O. Mehanizm integracii Ukraïni do svitovogo valjutnogo rinku: avtoref. Dis. ... kand. Ekon. Nauk: 08.05.01 / Є.O. Pashko. – Donec'k: DonNU, 2004. – 20 s.

Каламбет С.В., Глазунов А.О. Тенденции развития валютного рынка в Украине

В статье рассмотрены различные подходы к определению, сущности и критериев оценки бедности. Представлены направления ее преодоления с помощью выделенных концепций и подходов, применяемых в мировой практике. Проанализированы социально - экономическое положение Украины. Исследованы ее достижения по вопросу бедности и социального неравенства. Выявлены и объяснены причины низкого уровня жизни. Сформулированы четкие привилегии, которые открывает для Украины вступление в Европейский Союз. Отмечено, что если не решить проблемы бедности, то снизится человеческий потенциал страны, а такая ситуация негативно повлияет на дальнейшее развитие общества. Выделены основные преграды развития валютного рынка Украины и предложены пути совершенствования проведения валютных операций субъектами валютного рынка.

Ключевые слова: экономическая наука, категория, валютный рынок, дефиниция, глобализация, регионализация.

Kalambet S.V., Glazunov A.O. Trends of development of the foreign exchange market of Ukraine

In this article authors made the analysis of major features in development of the Foreign Exchange Market of Ukraine, approaches to determination the nature of the Foreign Exchange Market, considered the views of Ukrainian and foreign economics science in the category of «foreign exchange market», and distinguishes institutional, organizational – technical, functional and overall point of view. Also author gives proof of necessity of the definition of Foreign Exchange Market and proposes its clear conception, considering modern processes of globalization and regionalization of economies, problematic aspects of the national system of currency regulation. Special attention is paid to main drawbacks of the development of Ukrainian Foreign Exchange Market. The ways to improve foreign exchange transactions by subjects foreign exchange market are proposed. Besides, authors define main directions of the development of Ukrainian foreign exchange market and specialties of it's regulation in terms of integration in the global economy and global economic crisis itself. It is the foreign exchange market, that accommodates interests of buyers and sellers of currency values through supply and demand.

Keywords: economy science, category, foreign exchange market, definition, globalization, regionalization

Каламбет Світлана Валеріївна – д.е.н., професор, академік Академії економічних наук, завідувача кафедрою «Фінанси та кредит» Дніпродзержинського державного технічного університету. lion0647@mail.ru

Глазунов Артем Олегович – Дніпродзержинський державний технічний університет. lion0647@mail.ru

Рецензент: Костирко Л.А., доктор економічних наук, професор, завідувача кафедрою фінансів Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Луганськ, Україна.

Стаття подана 14.05.2014 р.

УДК 336.1:352

МІСЦЕВІ ФІНАНСИ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ**Каламбет С.В., Іванов С.В., Ярош О.Г.****LOCAL FINANCE IN CONDITIONS TRANSFORMATION OF THE ECONOMY OF UKRAINE****Kalambet S.V., Ivanov S.V., Yarosh O.G.**

У статті досліджено значення місцевих фінансів для економічного розвитку держави. Проаналізовано основні проблеми функціонування місцевих фінансів в сучасних умовах трансформації економіки України. Запропоновано шляхи вдосконалення системи міжбюджетних відносин та пріоритетні напрями реформування бюджетного регулювання. Розглянуто програму нового уряду України щодо ситуації, яка склалась в Україні на початку 2014 року. Зазначено, що в умовах політичної та економічної кризи, ринкових трансформацій місцеві фінанси і місцеві бюджети стають основними фінансовими гарантантами існування і розвитку демократії та надання населенню суспільних послуг і благ.

Ключові слова: місцеві фінанси, місцеві бюджети, роль місцевих фінансів, доходи місцевих бюджетів, видатки місцевих бюджетів, міжбюджетні трансферти.

Вступ. У умовах трансформації економіки України, її євроінтеграційного курсу розвитку система бюджетного регулювання має бути спрямована на забезпечення ефективного і раціонального вирівнювання дохідного потенціалу територіальних утворень, забезпечення обґрунтованого розподілу дохідних джерел і видаткових повноважень між рівнями бюджетів. Механізм бюджетного регулювання повинен сприяти регулюванню соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць, забезпечувати стимулювання розвитку податкового потенціалу місцевих органів влади. [1]

Проблеми розвитку системи місцевих фінансів досліджувались такими українськими ученими: В.Г. Бодрова, О.П. Кириленко, В.І. Кравченко, В.М. Опарін, Ю.С.Пасічник, Ю.В. Петренко.

Постановка проблеми. Отже, метою статті є дослідження місцевих фінансів в умовах трансформації економіки України та виявлення пріоритетних напрямів реформування бюджетного регулювання.

Матеріали і результати дослідження. Фінанси місцевих органів влади як системи охоплюють кілька основних взаємопов'язаних структурних елементів. Це - видатки, доходи, способи їх формування, місцеві фінансові інститути,

суб'єкти й об'єкти системи та відносини між суб'єктами системи, системою й іншими ланками фінансової системи держави.

Склад видатків місцевих бюджетів і джерела їх фінансування охарактеризовані рис. 1.

Головним елементом фінансів місцевих органів влади є видатки. Саме вони є точним відображенням функцій та завдань, що покладаються на місцеву владу.

Видатки місцевих органів влади, залежно від їх завдань, поділяють на декілька видів. Насамперед розрізняють обов'язкові видатки, тобто видатки, спрямовані на виконання обов'язкових завдань, покладених на органи місцевої влади з метою забезпечення певних стандартів послуг у масштабах країни. До обов'язкових видатків належать також видатки місцевих органів влади, пов'язані з їх борговими зобов'язаннями за кредитами.

Крім цього розрізняють поточні, або адміністративні видатки, які фінансуються із поточного бюджету і капітальні, або інвестиційні, які фінансуються з бюджету розвитку. Наявність видатків місцевих органів влади є причиною утворення доходів цих органів влади. Їх можна класифікувати за джерелами й економічною природою.

За джерелами доходи місцевих органів влади поділяють на податкові, неподаткові (платежі, доходи від оренди майна, що належить місцевій владі, та від господарської діяльності підприємств комунальної форми власності), доходи за рахунок кредитів і позик, трансферти від центральної влади та органів влади вищого територіального рівня.

За економічною природою доходи місцевих органів влади поділяють на власні й передані. До власних доходів належать доходи, мобілізовані місцевою владою самостійно на основі власних рішень і за рахунок джерел, визначених місцевим органом влади. Це - місцеві податки і збори, доходи від майна, що належить місцевій владі, та від господарської діяльності комунальних підприємств, комунальні платежі, доходи за рахунок комунальних кредитів і позик.

Рис. 1 Доходи та видатки поточного бюджету та бюджету розвитку місцевого бюджету.

Розглянемо вплив фінансів місцевих органів влади на економіку та соціальну сферу держави.

По-перше, до фінансових систем місцевих органів влади мобілізується значна частина валового внутрішнього продукту. Через них здійснюється розподіл і перерозподіл цієї частини валового внутрішнього продукту. Отже, місцеві фінанси є інструментом регулювання економічного й соціального розвитку держави.

По-друге, місцеві фінанси виконують фіскальну функцію. Це дозволяє забезпечувати фінансовими ресурсами розв'язання завдань, покладених на місцеві органи влади.

Місцеві органи влади мають право в межах чинного законодавства встановлювати місцеві податки та збори, надавати пільги зі сплати податків, що надходять до місцевих бюджетів.

Створюючи пільговий режим оподаткування, місцева влада залучає додаткові кошти, сприяє новому будівництву, створенню спеціальних економічних зон. Досвід інших країн показує, що чим менше розвинена та чи інша територія, тим більші податкові пільги надають її органи влади з метою подолання відставання.

По-третє, місцеві фінанси є інструментом забезпечення економічного зростання країни. Вплив фінансів місцевих органів влади на економічне зростання здійснюється через капітальні витрати, діяльність на ринках позичкового капіталу, нерухомості, землі [2].

В умовах ринкових трансформацій місцеві фінанси і місцеві бюджети стають основними фінансовими гарантами існування і розвитку демократії та надання населенню суспільних послуг і благ. Місцеві бюджети перетворилися на основне джерело фінансових ресурсів, необхідних органам місцевого самоврядування для виконання покладених на них функцій відповідно до чинного в державі розподілу повноважень між рівнями і гілками влади.

Особливої ваги набувають проблеми забезпечення місцевого самоврядування фінансовими ресурсами адекватними новим завданням, які стоять перед ними. Існує проблема формування місцевих бюджетів, адже основна частина їх доходів – трансферти, що свідчить про надмірну централізацію доходів місцевих бюджетів.

Ситуації, яка склалась в Україні на початку 2014 року – політична і економічна криза, змусила новий уряд Яценюка А.П. скласти програму виходу з кризи. Суть програми - збереження цілісності держави, підписання асоціації з Євросоюзом і боротьба з корупцією.

До основних завдань програми виходу з кризи є:

Забезпечення суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності України.

Підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом, невідкладна імплементація її положень. Виконання всіх необхідних умов для якнайшвидшого досягнення безвізового режиму з країнами Європейського Союзу для українських громадян.

Невідкладна стабілізація фінансової ситуації. Жорстка економія бюджетних коштів. Ретельний перегляд податкових пільг, виданих на індивідуальній або галузевій основі, на предмет їх реальної ефективності в сприянні розвитку та соціальної доцільності. Кардинальне зменшення різного роду субсидій, що спотворюють умови конкуренції, дестабілізуючих державні фінанси і сприяють поширенню корупції.

Відновлення програм співробітництва з МВФ і виконання всіх умов, необхідних для отримання допомоги від МВФ і ЄС.

Забезпечення жорсткого контролю з боку суспільства за використанням бюджетних коштів. Забезпечення прозорості державних закупівель. Скорочення витрат на утримання влади, скасування необґрунтованих пільг чиновникам.

Прийняття (в короткостроковій перспективі) необхідних непопулярних рішень щодо цін і тарифів, з введенням відповідних компенсаторних механізмів адресного характеру.

Демонізація економіки. Усунення обмежень для конкуренції та штучних преференцій окремим суб'єктам господарської діяльності. Розширення свободи підприємницької діяльності, істотне скорочення функцій адміністративного регулювання економіки.

Відновлення довіри з боку інвесторів до України, заохочення іноземних інвестицій. Введення прозорих і єдиних правил для всіх суб'єктів економічної діяльності.

Крім того можна зазначити, що виконання програми повинно забезпечити :

- зниження рівня суспільно-політичної напруженості, відновлення законності і правопорядку, функціонування діяльності органів державної влади на конституційних принципах, зниження рівня корупції, посилення правового захисту та безпеки громадян;

- зміцнення суспільної єдності і громадянської злагоди в Україні;

- бюджетну збалансованість, формування реалістичних бюджетів, підвищення прозорості та раціональності бюджетного процесу.

Економічне відновлення, закладання основ кардинальної реструктуризації економіки в напрямі інноваційної моделі - створення привабливого інвестиційного клімату, належних умов розвитку малого та середнього підприємництва, стимулювання національного бізнесу у створенні конкурентних товарів і послуг та їх виведення на міжнародні ринки;

- прискорення залучення країни в міжнародні економічні та фінансові мережі [3].

В контексті трансформаційних процесів, що відбуваються в державі можна виділити такі актуальні проблеми формування місцевих бюджетів в Україні як:

- існування істотних протиріч в нормативно-законодавчій базі, що регулює формування і використання фінансових ресурсів місцевих бюджетів;

- надмірна централізація управління місцевими бюджетами та відсутність чіткого розподілу компетенції щодо вирішення конкретних завдань між центральними органами влади і органами регіонального та місцевого самоврядування;

- нестабільність джерел формування доходів місцевих бюджетів та відсутність ефективного механізму міжрегіонального перерозподілу державних доходів;

- недосконалість міжбюджетних відносин, що зумовлена їх невідповідністю швидким змінам, що відбуваються.

Наслідок існування вищезазначених проблем є виникнення дисбалансу в самих місцевих бюджетах дефіцит бюджетних коштів, неможливості вирішення важливих життєвих проблем людей, занепад всього місцевого господарства [4].

Висновки. На сучасному етапі представляється необхідною системна реалізація наступних пріоритетних напрямів реформування бюджетного регулювання:

- упорядкування бюджетного устрою в Україні;
- формування і розвиток об'єктивних і прозорих механізмів фінансової підтримки регіональних і місцевих бюджетів;

- підвищення якості управління суспільними фінансами на регіональному і місцевому рівнях;

- розширення бюджетних повноважень органів місцевого самоврядування і законодавче розмежування між обласним бюджетом і бюджетами територіальних утворень повноважень щодо здійснення видатків;

- збільшення власних доходів місцевих бюджетів, розмежування на довготривалій основі між обласним бюджетом і бюджетами територіальних утворень надходжень від ряду дохідних джерел бюджету області;

- забезпечення податково-бюджетної автономії місцевих органів влади;

- надання поточної та інвестиційної фінансової допомоги місцевим органам влади, підтримка депресивних територій;

- створення умов для проведення на місцевому рівні раціональної і відповідальної бюджетної політики, а також розвитку й ефективного використання податкового потенціалу територіальних утворень;

- забезпечення транспарентності й об'єктивності методик і процедур визначення напрямів і розмірів підтримки місцевих органів влади на основі: регулярної і системної оцінки фінансового положення територіальних утворень.

Література

1. Усков І.В. Бюджетне регулювання в умовах розвитку системи місцевих фінансів / І.В. Усков // Экономика и управление. - 2012. - №3. - С. 63-68
2. Юхименко П.І. Теорія фінансів. Підручник / За ред. проф. В.М. Федосова, С. І. Юрія. - К.: ЦУЛ. - 2010. - 576 с.
3. Delo.ua [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://delo.ua/ukraine/kak-kabmin-jacenjuka-nameren-spasat-ekonomiku-programma-pravitel-228573/?supdated_new=1395742966
4. Савчин В. Видатки місцевих бюджетів, проблеми питання обслуговування / В. Савчин, В. Стоян // Казна України. - 2011. - №4. - С. 24-27

References

1. Uskov I.V. Bjudzhetne reguljuvannja v umovah rozvitku sistemi miscevih finansiv / I.V. Uskov // Jekonomika i upravlenie. - 2012. - №3. - S. 63-68
2. Juhimenko P.I. Teorija finansiv. Pidručnik / Za red. prof. V.M. Fedosova, S. I. Jurija. - K.: CUL. - 2010. - 576 s.
3. Delo.ua [Elektronnij resurs]. - Rezhim dostupu: http://delo.ua/ukraine/kak-kabmin-jacenjuka-nameren-spasat-ekonomiku-programma-pravitel-228573/?supdated_new=1395742966
4. Savchin V., Vidatki miscevih bjudzhetiv, problemi pitannja obslugovuvannja / V. Savchin, V. Stojan // Kazna Ukraïni. - 2011. - №4. - S. 24-27

Каламбет С.В., Иванов С.В., Ярош О.Г. Местные финансы в условиях трансформации экономики Украины

В статье исследовано значение местных финансов для экономического развития государства. Проанализированы основные проблемы функционирования местных финансов в современных условиях трансформации экономики Украины. Предложены пути совершенствования системы межбюджетных

отношений и приоритетные направления реформирования бюджетного регулирования. Рассмотрена программа нового правительства Украины относительно ситуации, которая сложилась в Украине в начале 2014 года. Отмечено, что в условиях политического и экономического кризиса, рыночных трансформаций местные финансы и местные бюджеты становятся основными финансовыми гарантиями существования и развития демократии и предоставления населению общественных услуг и благ.

Ключевые слова: *местные финансы, местные бюджеты, роль местных финансов, доходы местных бюджетов, расходы местных бюджетов, межбюджетные трансферты.*

Kalambet S.V., Ivanov S., Yarosh O. Local finance in conditions transformation of the economy of Ukraine

The article investigates the importance of local finance for economic development. The basic problems in the functioning of local finance in the current conditions of the transformation of the economy of Ukraine. The ways of improving the system of intergovernmental relations and priorities of reform of budgetary control. We consider the application of the new government of Ukraine on of the situation in Ukraine in early 2014. It is noted that in terms of political and economic crisis, market transformation, local finances and local governments are the main financial guarantees and existence of democracy and the provision of public services and benefits.

Keywords: *local finances, local budget, the role of local finance, revenues of local budget, expenditures of local budgets, intergovernmental transfers.*

Каламбет Світлана Валеріївна – д.е.н., професор, академік Академії економічних наук, завідувача кафедрою «Фінанси та кредит» Дніпродзержинського державного технічного університету. lion0647@mail.ru

Іванов Сергій Володимирович - д.е.н., професор Придніпровська державна академія будівництва та архітектури. lion0647@mail.ru

Ярош Олександр Геннадійович - магістр, Дніпродзержинський державний технічний університет. lion0647@mail.ru

Рецензент: Костирко Л.А., доктор економічних наук, професор, завідувача кафедрою фінансів Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Луганськ, Україна.

Стаття подана 30.05.2014 р.

УДК 336.744

ОСОБЛИВОСТІ ОПОДАТКУВАННЯ ДОМОГОСПОДАРСТВ В УКРАЇНІ

Каламбет С.В., Скомороха Т.В.

SPECIFIC TAXATION HOUSEHOLDS IN UKRAINE

Kalambet S.V., Skomorokha T.V.

У статті розглянуто особливості оподаткування домогосподарств в Україні. Розглянуто два підсектора системи оподаткування домогосподарств; а саме: найманих працівників та одержувачів доходів від власності та роботодавців і самостійно зайнятих працівників. Запропоновано напрямки реформування оподаткування домогосподарств в Україні.

Ключові слова: домогосподарство, оподаткування домогосподарств, податки на доходи, податки на споживання, мінімальна заробітна плата, прожитковий мінімум.

Вступ. В сучасних умовах відбувається трансформація функцій традиційних учасників ринкових відносин, включених в розширену модель грошових потоків доходів і витрат, в якій домогосподарства представлені як один з найбільш масових економічних суб'єктів.

На сьогодні домогосподарства є повноправними господарюючими суб'єктами, що функціонують на основі законів ринку і беруть участь у всіх фазах відтворювального процесу, а їх фінанси виступають невід'ємною частиною національної фінансової системи як сукупності фінансових відносин між усіма інституційними секторами економіки.

Домогосподарства з одного боку, є кінцевими споживачами вироблених товарів і послуг, а з іншого боку, виступають виробниками товарів і послуг. Таке функціонування домогосподарств породжує свої особливості виникнення податкових відносин між ними і державою.

Оподаткуванню домогосподарств у вітчизняній літературі приділено мало уваги. Дослідження зводяться до вивчення окремих податків, що сплачуються фізичними особами. Однак, можна виділити наступних учених, що зачепили дану проблематику: Кизима Т. [1], Рудая М. [2], Чеховська І. [3], Жиров В. [4], Нікітішін А.А. [5]. В умовах дії нового законодавства виникла необхідність уточнити систему оподаткування домогосподарств на основі їхнього виявлення особливостей оподаткування.

Постановка проблеми. Тому, метою статті є визначення основних підходів оподаткування домогосподарств в Україні і особливостей його реформування в умовах інтеграції країни у світову економіку.

Матеріали і результати дослідження. Сучасне українське законодавство не розглядає домогосподарство як платника податків. В даному випадку, платниками податків виступають члени домогосподарств - окремі фізичні особи, що однозначно визначено у Податковому кодексі України [6].

Система оподаткування домогосподарств - це сукупність законодавчо встановлених податків і обов'язкових зборів, які сплачує домогосподарство за результатами своєї фінансово-господарської діяльності і задоволення власних матеріальних і духовних потреб до бюджетів різних рівнів.

Існування різних типів домогосподарств і наявність у них певних видів економічних ресурсів припускає наявність доходів від їх реалізації. Тому члени домогосподарств сплачують податки з доходів та майна, тобто прямі податки. А оскільки домогосподарства виступають основним споживачем товарів, робіт і послуг це передбачає сплату непрямих податків.

Як відомо непряме оподаткування збільшує податкове навантаження домогосподарств.

Основним прямим податком, який сплачують домогосподарства, є податок на доходи фізичних осіб. Згідно із законодавством базовою ставкою є 15%, також діє ставка в 17% (на суму перевищення) для тих членів домогосподарств, чий дохід перевищив десятикратний розмір мінімальної заробітної плати на 1 січня поточного року, а також 10% для окремих платників податків [6].

Крім заробітної плати в базу оподаткування податку на доходи фізичних осіб включаються сума відсотків і дивідендів, вигащів, спадщина та інші види доходів згідно з чинним законодавством.

Спрощена система оподаткування представлена єдиним податком. В умовах дії нового законодавства з 4 існуючих груп платників єдиного податку для членів домогосподарств, які займаються

підприємницькою діяльністю, можливий вибір з 3 груп.

Якщо члени домогосподарств виступають платниками першої або другої групи, то ставка відповідно в межах від 1 до 10% і від 2 до 20% розміру мінімальної заробітної плати. Якщо ж є платниками єдиного податку по 3 групі, то ставка 3% (якщо сплачують ПДВ) або 5% (у разі включення податку на додану вартість до складу єдиного податку) [6].

Оскільки фінансово-господарська діяльність окремих членів домогосподарств є різною, то в даному випадку можна розглядати два підсектори системи оподаткування домогосподарств: перший - найманих працівників та одержувачів доходів від власності та другий - роботодавців і самостійно зайнятих працівників. У цьому й полягає особливість оподаткування домашніх господарств.

Перший підсектор системи оподаткування домашніх господарств представлений членами домогосподарств, які працюють найманими працівниками. Основним прямим податком, який у цьому випадку сплачують члени домогосподарства є податок з доходів фізичних осіб.

Другий підсектор системи оподаткування домашніх господарств представлена тими членами домогосподарств, які ведуть підприємницьку діяльність і обрали або загальну систему оподаткування або спрощену. Залежно від обраного виду підприємницької діяльності члени домогосподарств можуть бути платниками єдиного податку, збору за провадження певних видів діяльності.

Взагалі група витрат домогосподарств, що включає обов'язкові платежі, передбачає витрати домогосподарств на сплату податків та обов'язкових зборів, внесків на соціальне страхування, страхових внесків за умови особистого або майнового страхування і скорочує реальні доходи домогосподарств у конкретному часовому періоді,

зменшуючи тим самим обсяги їх поточного споживання і заощадження.

Застосовуючи оподаткування фізичних осіб, держава ставить кілька цілей: по-перше, забезпечує надходження необхідних ресурсів до бюджетів усіх рівнів, а, по-друге, перерозподіляє частину доходів на користь найменш захищених верств населення.

Як уже зазначалося оскільки члени домогосподарства отримують різноманітні доходи, у тому числі від підприємницької діяльності, то платниками податків у такому випадку, вони є як фізичні особи та індивідуальні підприємці без утворення юридичної особи. В Україні, згідно з чинним законодавством, суб'єктом податку з доходів фізичних осіб може бути лише конкретна фізична особа. Виділення суб'єктом оподаткування подружжя, сім'ї чи домогосподарства не передбачено. Відповідно, чинну систему оподаткування домогосподарств в Україні доцільно позиціонувати як систему оподаткування фізичних осіб та індивідуальних підприємців (рис. 1).

Згідно з законодавством України не підлягають оподаткуванню три види витрат: податковий кредит, соціальна пільга і неоподатковувані суми доходів. У переліку сум, які можна відносити до податкового кредиту, витрати на утримання дитини не передбачені (крім витрат на навчання). На соціальну податкову пільгу мають право лише неповні сім'ї (одинок мати або батько, вдова або вдовець), а також сім'ї, що мають трьох і більше дітей.

Фактично це означає, що більшість сімей не має жодних прав на пільги, хоча вони й існують. Як наслідок, останніми роками в Україні спостерігається чітко виражена тенденція зростання частки бездітних сімей та сімей з однією дитиною (за даними Державного комітету статистики України, у 2011 році 77,2 % домогосподарств склалися з однієї, двох або трьох осіб; частка домогосподарств без дітей сягнула 62,1 %, а серед домогосподарств з дітьми 75,3 % мають одну дитину і 22,1 % – двох дітей) [7].

Рис. 1. Основні елементи системи оподаткування домогосподарств в Україні

Податкове навантаження в розрізі окремих груп домогосподарств може суттєво різнитися. Скажімо, рівень податкового навантаження на домогосподарство, яке складається з подружжя пенсіонерів, відрізнятиметься від рівня податкового навантаження на домогосподарство найвищої децильної групи хоча б тому, що пенсіонери сплачують, як правило, мінімум податків і споживають значно менше товарів та послуг (сплачуючи, відповідно, й менше податків на споживання) порівняно із заможними громадянами.

Отже, питання оподаткування домогосподарств є актуальними й пов'язано з визначенням розміру споживчого кошику, прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати. Питання вдосконалення державного, в т.ч. податкового регулювання цих показників в Україні потребують невідкладного вирішення, насамперед шляхом перегляду механізму державного регулювання у частині посилення контролюючих функцій держави за процесом визначення їхнього розміру, структури та дотриманням вимог чинного законодавства у цій сфері.

Звичайно, найважливішим у системі оподаткування домогосподарств є податок з доходів фізичних осіб, і роль цього податку останніми роками динамічно зростає як в Україні, так і в інших країнах світу. Зокрема, найвищий рівень частки податків з доходів фізичних осіб у ВВП за кілька останніх років було зафіксовано у Канаді (13,3 %), а найнижчий – в Аргентині (2,3 %). Найбільше значення частки податку з доходів фізичних осіб у загальній сумі доходів бюджету спостерігається в Австралії (35,2 %); найнижче – в Угорщині (9,2 %). В Україні частка цього податку у валовому внутрішньому продукті за 2011 рік склала 5,8 %, а в доходах зведеного бюджету – 15,1 %, а 2012 році відповідно 4,8 % та 15,3 % [8].

Відповідно до концепції комплексного доходу, в Україні запроваджено оподаткування сукупного доходу платника, до якого зараховують доходи з усіх джерел. З розвитком ринкових відносин в Україні з'явилося багато різних напрямів діяльності фізичних осіб та можливостей вкладання коштів, результатом чого стало отримання громадянами доходів із найрізноманітніших джерел. Відтак, усі доходи, які мають ознаки прибутковості, незалежно від джерела їхнього утворення чи отримання, повинні оподатковуватися. Це більш справедливо, ніж встановлення надмірно високих податкових ставок для одних доходів і виведення з-під оподаткування інших. Однак для того, аби за загальної позитивної тенденції зростання особистих доходів не погіршувався добробут платників з найменшими доходами, невід'ємною складовою механізму оподаткування доходів фізичних осіб вважається неоподатковуваний мінімум доходів громадян, котрий займає важливе місце в механізмі оподаткування доходів фізичних осіб. Його розмір має бути економічно обґрунтованим і дорівнювати

реальній величині прожиткового мінімуму. Безперечно, оптимальною і надзвичайно бажаною є ситуація рівності між неоподатковуваним мінімумом доходів громадян, мінімальною заробітною платою і прожитковим мінімумом для спрощення оподаткування і виведенню з-під нього доходів найменш забезпечених верств населення.

Держава не повинна формувати бюджет за рахунок громадян, рівень доходів яких не може забезпечити навіть їхні мінімальні потреби, адже кожна гривня доходу для таких людей має значно більшу цінність, ніж для осіб з високим рівнем добробуту.

На доходи фізичних осіб впливають не лише прямі податки, а й непрямі (податки на споживання), які населення сплачує, купуючи товари і послуги за роздрібними цінами. Загальновідомо, що непрямі податки за допомогою цінового механізму перекладаються, в основному, на кінцевого споживача (населення, а також державні установи і громадські організації, що надають безплатні послуги громадянам).

Серед факторів, які впливають на рівень податкового навантаження на домогосподарства, найбільшу частку традиційно мають податки на споживання (близько 50 - 60 %). Частка податків на доходи та майно у загальній величині сплачених населенням податків і зборів коливається в межах 30 - 40 %. Внески на соціальне страхування, які утримуються із заробітної плати найманих працівників, становлять лише 8 - 9 %, тому значного впливу на рівень податкового навантаження вони не чинять.

Необхідно відзначити, що в Україні немає загального оподаткування домогосподарств. У розпорядженні домогосподарства знаходиться та сума фінансових коштів, яка залишається у кожного члена після сплати податків і обов'язкових зборів. Але цієї суми іноді може бути недостатньо для забезпечення домогосподарств. Або, наприклад, у складі домогосподарств один його член є підприємцем, а інші знаходяться на його забезпеченні, і його місячної суми фінансових коштів може бути також недостатньо для необхідного рівня забезпечення усіх членів домогосподарств.

Тому, ми згодні з висловом Нікітішіна А.А. про закордонний досвід: «Системи оподаткування розвинених країн світу дають можливість формувати кінцевий дохід домогосподарств таким чином, щоб кожна фізична особа мала в користуванні дохід, достатній для фінансування всіх необхідних витрат на задоволення своїх потреб, а висока питома вага прямих податків у структурі ВВП і загальних податкових надходжень дає підстави говорити про досить значному економічному добробуті».

Також необхідність загального оподаткування сімейних домогосподарств розглядає Чеховська І.В.: «Враховуючи те, що 89% громадян України

проживають в сім'ї, питання забезпечення належного матеріального стану сім'ї, від якого залежить прогресивний розвиток нашої країни, є актуальним і з огляду на те, що в більшості випадків сім'я є єдиним економічним співтовариством з загальними доходами та витратами. Досить актуальним і своєчасним питання впровадження практики сімейного оподаткування в Україні виглядає і на тлі ініціюють урядом адміністративної та податкової реформ».

Такої ж думки дотримується Рудая М.І.: «У багатьох країнах домогосподарство розглядається як окремий суб'єкт оподаткування. У порівнянні з оподаткуванням подружжя, порядок оподаткування домогосподарства є складнішим, оскільки передбачає право вибору суб'єктом режиму оподаткування з урахуванням наявних обставин і застосування різних ставок податку залежно від складу домогосподарства і напрямків його діяльності».

Жирів В. У своєму дослідженні пропонує справляння податку на доходи фізичних осіб при спільному декларування подружжя у відповідності зі шкалою [4, с. 16]. Кизима Т.А. також вважає за необхідне здійснення поступового переходу до оподаткування сім'ї за прикладом розвинених країн, що дозволить платника податку вибрати саме той варіант оподаткування доходу, який буде економічно найбільш вигідним для сім'ї [1, с. 254].

Дійсно, можливість спільного оподаткування сім'ї в сучасних умовах функціонування вітчизняних домашніх господарств стає необхідним для реалізації соціальної політики держави, спрямованої на підвищення добробуту домогосподарств. Так, низькі доходи родини, можна звільнити від оподаткування, для інших доходів передбачити пільги, в залежності від кількості та статусу членів домогосподарств. Однак не варто позбавляти вибору домашніх господарств обкладати свої доходи роздільно.

Існуючу систему оподаткування доходів домашніх господарств необхідно також пов'язати з сумою витрат домашніх господарств, яка включає: витрати на житлово-комунальні послуги, виплату сум основного боргу і відсотків по іпотечному кредитуванню, навчання членів домашніх господарств у ВУЗах тощо.

Висновки. 1. Держава опосередковано впливає на формування витрат домогосподарств завдяки встановленню та регулюванню таких соціальних показників як споживчий кошик, прожитковий мінімум, мінімальна заробітна плата та рівень оподаткування домогосподарств.

2. В умовах дії нового законодавства виникла необхідність уточнити систему оподаткування домогосподарств, а саме переглянути підходи щодо оподаткування доходів домогосподарств в Україні з тим, щоб рівень оподаткування залежав ні тільки від рівня доходів членів домогосподарств а й сукупного доходу домогосподарств.

3. Держава не повинна формувати бюджет за рахунок громадян, рівень доходів яких не може забезпечити навіть їх мінімальні потреби.

4. Оподаткування загального сімейного доходу в сучасних умовах функціонування вітчизняних домашніх господарств стає необхідним для реалізації соціальної політики держави, спрямованої на підвищення добробуту домогосподарств. Так, низькі доходи сім'ї, можна звільнити від оподаткування, для інших доходів передбачити пільги, залежно від кількості і статусу членів домогосподарств. Однак не варто позбавляти вибору домогосподарств обкладати свої доходи роздільно.

Л і т е р а т у р а

1. Кизима Т.О. Фінанси домогосподарств: сучасна парадигма та доміанти розвитку / Т.О. Кизима; [вст. слово С.І. Юрія]. – К.: Знання, 2010. – 431 с.
2. Рудая М.І. Податкові відносини домогосподарств як специфічного сектору економічної системи держави / М.І. Рудая. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Evd/2010_3/14.pdf.
3. Чеховська І.В. Правові підстави запровадження сімейного оподаткування в Україні / І.В. Чеховська. — Науковий вісник Національного університету ВІС України (економіка, право). - 2011. - №4(55). - С. 160 - 168.
4. Жиров В.И. Налогообложение домашних хозяйств: автореферат диссертации на соискание ученой степени канд. экон. наук 08.00.10 / В.И. Жиров. – Саратов, 2005. – 20 с.
5. Никитишин А.А. Роль налогообложения в обеспечении реализации социальной политики государства / А.А. Никитишин – К.: БИЗНЕСИНФОРМ. – 2010. – № 10. – С.113 –119.
6. Податковий Кодекс України від 02.12.2010 р., № 2755—VI. [Електронний ресурс]- Режим доступу: <http://www.portal.rada.gov.ua>.
7. Соціально-економічне становище домогосподарств України [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу: http://www.ukrstat.org/uk/operativ/operativ2007/gdvdg_ri_kdop_sesd_2006/arh_sesd.htm.
8. Сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua/>

R e f e r e n c e s

1. Kizima T.O. Finansi domogospodarstv: suchasna paradigma ta dominantni rozvitku / T.O. Kizima; [vst. slovo S.I. Jurija]. – K.: Znannja, 2010. – 431 s.
2. Rudaja M.I. Podatkovi vidnosini domogospodarstv jak specifichnogo sektoru ekonomichnoji sistemi derzhavi / M.I. Rudaja. [Elektronij resurs]. - Rezhim dostupu: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Evd/2010_3/14.pdf.
3. Chehov's'ka I.V. Pravovi pidstavi zaprovadzhenja simejnogo opodatkuvannja v ukraїni / I.V. Chehov's'ka. — Naukovij visnik Nacional'nogo universitetu DPS Ukraїni (ekonomika, pravo). - 2011. - №4(55). - S. 160 -168.
4. Zhirov V.I. Nalogooblozhenie domashnih hozjajstv: avtoreferat dissertacii na soiskanie uchenoj stepeni kand. jekon. nauk 08.00.10 / V.I. Zhirov. – Saratov, 2005. – 20 s.

5. Nikitishin A.A. Rol' nalogooblozhenija v obespechenii realizacii social'noj politiki gosudarstva / A.A. Nikitishin – K.: BIZNESINFORM. – 2010. – № 10. – S.113 –119.
6. Podatkovij Kodeks Ukraїni vid 02.12.2010 r., № 2755—VI. [Elektronnij resurs]- Rezhim dostupu: <http://www.portal.rada.gov.ua>.
7. Social'no-ekonomichne stanovishhe domogospodarstv Ukraїni [Elektronnij resurs] / Derzhavna sluzhba statistiki Ukraїni. – Rezhim dostupa: http://www.ukrstat.org/uk/operativ/operativ2007/gdvdg_ri_kdop_sesd_2006/arh_sesd.htm.
8. Sajt Ministerstva finansiv Ukraїni [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupa: <http://www.minfin.gov.ua/>

Каламбет С.В., Скомороха Т.В. Особенности налогообложения домохозяйств в Украине

В статье рассмотрены особенности налогообложения домохозяйств в Украине. Рассмотрены два подсектора системы налогообложения домохозяйств; а именно: наемных работников и получателей доходов от собственности и работодателей и самостоятельно занятых работников. Предложены направления реформирования налогообложения домохозяйств в Украине.

Ключевые слова: домохозяйство, налогообложение домохозяйств, налоги на доходы, налоги на потребление, минимальная заработная плата, прожиточный минимум.

Kalambet S.V., Skomorokha T. Specific taxation households in Ukraine

In the article the Taxation of households in Ukraine. Two sub taxation of households; namely, employees and recipients of property income and employers and self-employed workers. Directions reforming the taxation of households in Ukraine.

Keywords: home improvement, tax household income taxes, consumption taxes, minimum wage, living wage.

Каламбет Світлана Валеріївна – д.е.н., професор, академік Академії економічних наук, завідувача кафедрою «Фінанси та кредит» Дніпродзержинського державного технічного університету. lion0647@mail.ru

Скомороха Тетяна Вікторівна – магістр, Дніпродзержинський державний технічний університет. lion0647@mail.ru

Рецензент: Костирко Л.А., доктор економічних наук, професор, завідувача кафедрою фінансів Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Луганськ, Україна.

Стаття подана 16.06.2014 р.

УДК 336.1

ВПЛИВ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ НА ФІНАНСОВУ САМОДОСТАТНІСТЬ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

Клітинський Ю.С.

THE IMPACT OF INVESTMENT POLICIES ON THE FINANCIAL SUSTAINABILITY SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE REGION

Klitynsky Yu.S.

На підставі системного аналізу тенденції інвестиційної діяльності в Україні визначено проблеми пов'язані з використанням інвестиційного потенціалу. Обґрунтовано принципи і послідовність формування інвестиційної політики на макро- і мікро- рівнях. Наведено порядок розробки інвестиційних програм та методика оцінки їх вибору та визначено шляхи удосконалення інвестиційної політики. Обґрунтовано механізм та основні напрями державного регулювання інвестиційної діяльності підприємств в умовах невизначеності ринкової економіки. Показано взаємозв'язок основних елементів процесу управління інвестиційною діяльністю при розробці і реалізації інвестиційної політики.

Ключеві слова: інвестиційна політика, держава, регіон, фінансова самодостатність, стійкий розвиток, інвестиційні проекти, інвестиційні програми.

Постановка проблеми. В умовах відкритості національної економіки і посилення залежності її розвитку від динаміки світової економіки, процесів фінансової інтеграції та глобалізації, одним з пріоритетних напрямків є розробка ефективної інвестиційної політики спрямованої на оптимальне використання внутрішніх резервів з метою забезпечення фінансової самодостатності стійкого розвитку регіонів. Загострення цієї проблеми пов'язано з наслідками впливу фінансово-економічних криз та політико-економічною нестабільністю в країні. Місце України у світових рейтингах свідчить про наявність системних проблем в управлінні інвестиційною діяльністю. За результатами рейтингової оцінки «Ведення бізнесу – 2013», проведеної Всесвітнім банком, Україна займає 137 позицію із 185 країн світу [4]. Національна економіка України виявилася невідповідною: структурні деформації економіки, низький рівень конкурентоспроможності провідних галузей та інноваційного розвитку промисловості, монополізація, порушення паритету між споживанням і інвестуванням, незбалансованість фінансової системи. Неприятливий інвестиційний клімат, дефіцит внутрішніх інвестиційних ресурсів негативно впливають на результати господарської

діяльності та конкурентоспроможність вітчизняних підприємств і перспективи розвитку економіки взагалі. Основні причини виникнення цієї проблеми полягають у наступному:

недооцінка інвестиційного клімату в межах регіону, галузі, окремого суб'єкта підприємницької діяльності;

недосконалість законодавства з питань захисту права власності та діяльності підприємств (вимоги щодо ліцензування, сертифікації, оподаткування);

недостатній рівень державної підтримки інвестиційної діяльності, не розвинута система інвестиційних програм і проектів надання інвестицій для пріоритетних галузей країни;

нерозвинутість інвестиційних інструментів, зокрема, венчурного фінансування на принципах державно-приватного партнерства;

Перспективи розвитку економіки України залежать від стратегії регулювання інвестиційної діяльності реального сектору економіки. Це вимагає від вітчизняних компаній значних інвестиційних ресурсів і якісних методів управління інвестиційною діяльністю. Інвестиційна політика є ключовою складовою фінансової політики країни і кожного підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Значний внесок у вирішення проблем теорії і практики проблем з формування інвестиційної політики зробили вітчизняні вчені, серед яких: Васильєва Т. А., Єпіфанов А. О., Кириленко В.І., Кузнецова А.Я., Лукінов І., Пересада А.А., Смерічевський С.Ф., Харазішвілі Ю. М., Череп А. В. а також зарубіжні: Александер Г., Бейлі Дж., Беренс В., Бірман Г., Боді З., Брейлі Р., Бріггем С. Ф., Гітман Л. Дж., Дамодаран А., Джонк М. Д., Кейн А., Майерс С., Маркус А., Мертон Р., Мілер М., Модільяні Ф., Ніл Б., Пайк Р., Хавранек П. М., Шарп У., Шмідт С., Ерхард М.С.

Окремим аспектам проблем, пов'язаних з особливостями інвестиційною діяльністю на макrorівні присвячені наукові праці Войнаренко М.П., Гончарова В. М.,

Кузнецової А.Я., Кузьміна О.Є., Пешко А.В., Правдюк Н.Л., Скриньковського Р.М., Ястремської О.М., Яцик А.А. В той же час, існує необхідність подальших теоретичних досліджень питання вдосконалення методів і форм регулювання інвестиційної сфери, розробки інвестиційної політики в умовах невизначеності ринкової економіки.

Мета статті – на основі аналізу сучасних тенденцій розвитку інвестиційної діяльності визначити проблеми та основні напрями вдосконалення державної інвестиційної політики з метою забезпечення фінансової самодостатності регіону.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інвестиційна політика є частиною загальної фінансової політики країни. Вона є підґрунтям створення механізмів захисту інтересів учасників інвестиційного процесу, забезпечення умов використання інвестиційних ресурсів і збереження цілісності фінансової системи [6, с. 56-57]. Недосконалість інструментів інвестиційної політики призводить до зниження впливу на розвиток вітчизняної економіки. Обсяги інвестиційних вкладень впливають на результати господарської діяльності та конкурентоспроможність вітчизняних підприємств і перспективи розвитку економіки. Результати дослідження інвестиційних процесів України дозволили встановити їх тенденції розвитку та виокремити ряд проблем пов'язаних з використанням інвестиційного потенціалу.

Перша група проблем – недостатність обсягу капітальних інвестицій для забезпечення стійкого розвитку економіки країни. Варто зазначити, що для України характерним є недостатній рівень інвестування по відношенню до ВВП і основного капіталу. Так, у 2012-2014 рр. спостерігалось зниження рівня капітальних інвестицій до ВВП з 24,03% до 18,49% (табл. 1). Тенденції зниження характерні і для інвестування в основні засоби: у 2011 році на гривню вартості основних засобів припадало 8,14 копійок інвестицій, у 2012 році – 5,25 копійки, а в 2013 та 2014 рр. лише 4,38 та 3,32 коп. відповідно. Якщо згадати, що ступінь зношеності основних засобів в Україні досягає

катастрофічного розміру (в середньому 77,3%, а в деяких галузях більше 90%), то такі темпи не сприяють оновлення основного капіталу в Україні. Для країн Європейського Союзу обов'язковою є вимога інвестування в основний капітал не менш ніж 30% від валового внутрішнього продукту [2, с. 36].

Друга група проблем – неефективність системи механізмів стимулювання інвестиційної діяльності. Понад 90 % активів фінансової системи припадає на банківську систему, яка на даному етапі відіграє ключову роль у фінансуванні інвестиційного процесу. Тим часом, активізації банківського кредитування не відбудеться без позитивних монетарних стимулів. Це вимагає цілеспрямованого формування НБУ достатнього обсягу грошової пропозиції за доступної вартості грошових ресурсів. Втім, облікова ставка НБУ зростає з 7,5 % у 2010 р. до 14 % (з 13.11.2014 р.), наслідком чого стало зростання вартості кредитів (середня ставка 25,5%) та погіршення можливостей зовнішнього фінансування з боку суб'єктів підприємницької діяльності. Несприятливою для інвестиційних процесів була і динаміка реального ефективного обмінного курсу (РЕОК).

Третя група проблем – не розвинутість фондового ринку. Про незадовільне з точки зору переходу на інноваційний шлях розвитку фінансування інвестиційних тенденцій свідчить галузева структура торгів на вітчизняному фондовому ринку. Фондовий ринок України залишається надзвичайно закритим: біля 90 % усіх операцій здійснюються у приватному режимі. Невеликий обсяг цінних паперів, що вільно обертаються на ринку, та операцій з ними перешкоджають встановленню об'єктивної вартості та доходності вітчизняних цінних паперів. Це унеможливило активне використання цінних паперів як інструменту ліквідної застави, звужуючи можливості рефінансування банків та здійснення операцій на відкритому ринку, а також є одним з чинників невисокої чутливості грошової маси та реального сектору економіки до змін відсоткових ставок, труднощів для інвесторів щодо залучення коштів з фондового ринку.

Таблиця 1

Оцінка динаміки валового внутрішнього продукту, вартості основних засобів та капітальних інвестицій за період 2011-2014 рр. (січень-червень)

Показники	Рік			
	2011	2012	2013	2014
Валовий внутрішній продукт, у фактичних цінах, млн. грн.	144877,70	112221,3	103330,3	86860
Вартість основних засобів, млн. грн.	436527,7	466995,1	458335,3	469840,1
Капітальні інвестиції, млн. грн.	1780059	2135987	2356962	2618585
у % до ВВП	33,19	24,03	22,54	18,49
у % до вартості основних засобів	8,14	5,25	4,38	3,32

*[1]

Таблиця 2

Розподіл капітальних інвестицій за джерелами фінансування

Показники	Рік			
	2010	2011	2012	2013
Капітальні інвестиції (у фактичних цінах, млн. грн.)	189060,6	259932,3	293691,9	247891,6
у т. ч. за рахунок				
- коштів держбюджету	10952,2	18394,6	17141,2	6243,5
% до підсумку	5,8	7,1	5,8	2,5
- коштів місцевих бюджетів	6367,7	8801,3	9149,2	7036,7
% до підсумку	3,4	3,4	3,1	2,8
- власних коштів підприємств	114963,6	152279,1	175423,9	157122,0
% до підсумку	60,8	58,6	59,7	63,4
- кредитів банків та інших позик	23336,2	42324,4	50104,9	36650,0
% до підсумку	12,3	16,3	17,1	14,8
- коштів іноземних інвесторів	4067,7	7196,1	5040,6	4009,5
% до підсумку	2,1	2,8	1,7	1,6
- коштів населення на будівництво власних квартир	4654,2	4470,0	3651,0	5916,2
% до підсумку	2,5	1,7	1,3	2,4
- коштів населення на індивідуальне житлове будівництво	16176,0	15102,9	21975,1	21770,0
% до підсумку	8,6	5,8	7,5	8,8
- інших джерел фінансування	8543,0	11363,9	11206,0	9143,7
% до підсумку	4,5	4,3	3,8	3,7

*[3]

Четверта група проблем – невеликі обсяги бюджетного інвестування та кредитних ресурсів. Власні інвестиційні кошти підприємств відіграють визначальну роль у структурі джерел інвестування української економіки, їхня питома вага становить понад половину обсягів капітальних інвестицій (63,4%). В 2013 р. підприємства за рахунок власних коштів профінансували 63,4% капітальних інвестицій – 157,12 млрд. грн. Частка коштів державного і місцевих бюджетів становила 2,5 та 2,8% відповідно. За рахунок кредитів банків та інших позик освоєно 14,8% загального обсягу капітальних інвестицій, коштів іноземних інвесторів – 1,6% (табл. 2).

У 2013 р. спостерігається незначне збільшення коштів населення на індивідуальне будівництво житла та інших джерел фінансування (+0,2% у порівнянні з 2010 р.), зниження питомої ваги у загальній сумі інвестицій до основного капіталу: коштів місцевих бюджетів – на 0,6%; коштів іноземних інвесторів та коштів населення на будівництво власних квартир – на 0,5% та 0,1% відповідно. Також не достатньо використовується такий ресурс, як залучені кошти іноземних інвесторів. Їх частка залишається вкрай низькою – 1,6% в 2013 р.

Визначальним завданням державної політики в інвестиційній діяльності сьогодні є створення рівних умов для ведення бізнесу та інвестування економіки України підприємств різної форми власності, інвестування на прозорих засадах, поліпшення структури джерел інвестування.

Взаємодію всіх учасників інвестиційних процесів регламентують такі принципи формування і реалізації інвестиційної політики:

1. Мінімальне втручання органів державної влади в господарську діяльність інвесторів.

2. Забезпечення сприятливого і стабільного законодавчого режиму інвестиційної діяльності з метою підвищення інвестиційної активності.

3. Прозорість і доступність для всіх інвесторів інформації, необхідної для здійснення інвестиційної діяльності.

4. Узгодження інтересів всіх учасників інвестиційного процесу.

5. Забезпечення соціально-економічної ефективності інвестиційної політики.

Суб'єктами інвестиційної політики є органи державної влади різного рівня та окремі господарюючі суб'єкти, які приймають участь в її формуванні та реалізації. Об'єктом інвестиційної політики є сфера або зона безпосередньої дії суб'єкта: галузі економіки, регіони, промислові комплекси, кластери, підприємства. Виходячи з цього розрізняють такі види інвестиційної політики: державна, регіональна, інвестиційна політика підприємств (рис. 1).

Ключовим аспектом державної інвестиційної політики є розробка інвестиційних програм, орієнтованих на фінансову самодостатність регіону. Порядок розробки інвестиційних програм, орієнтованих на фінансову самодостатність регіону залежать від різних підходів до їх формування (проектного та портфельного). При цьому доцільно виділяти наступні етапи: визначення основних напрямів інвестиційної діяльності; розробку цільових показників і обмежуючих умов; уточнення програми; визначення переліку проектів та підготовку вихідних даних по проектам; ранжування проектів; створення та структурування портфеля проектів; оптимізацію інвестиційного портфеля. На державні інвестиційні програми в умовах кризи, встановлюється ліміт інвестиційних витрат, та скорочується строк фінансування в межах одного року.

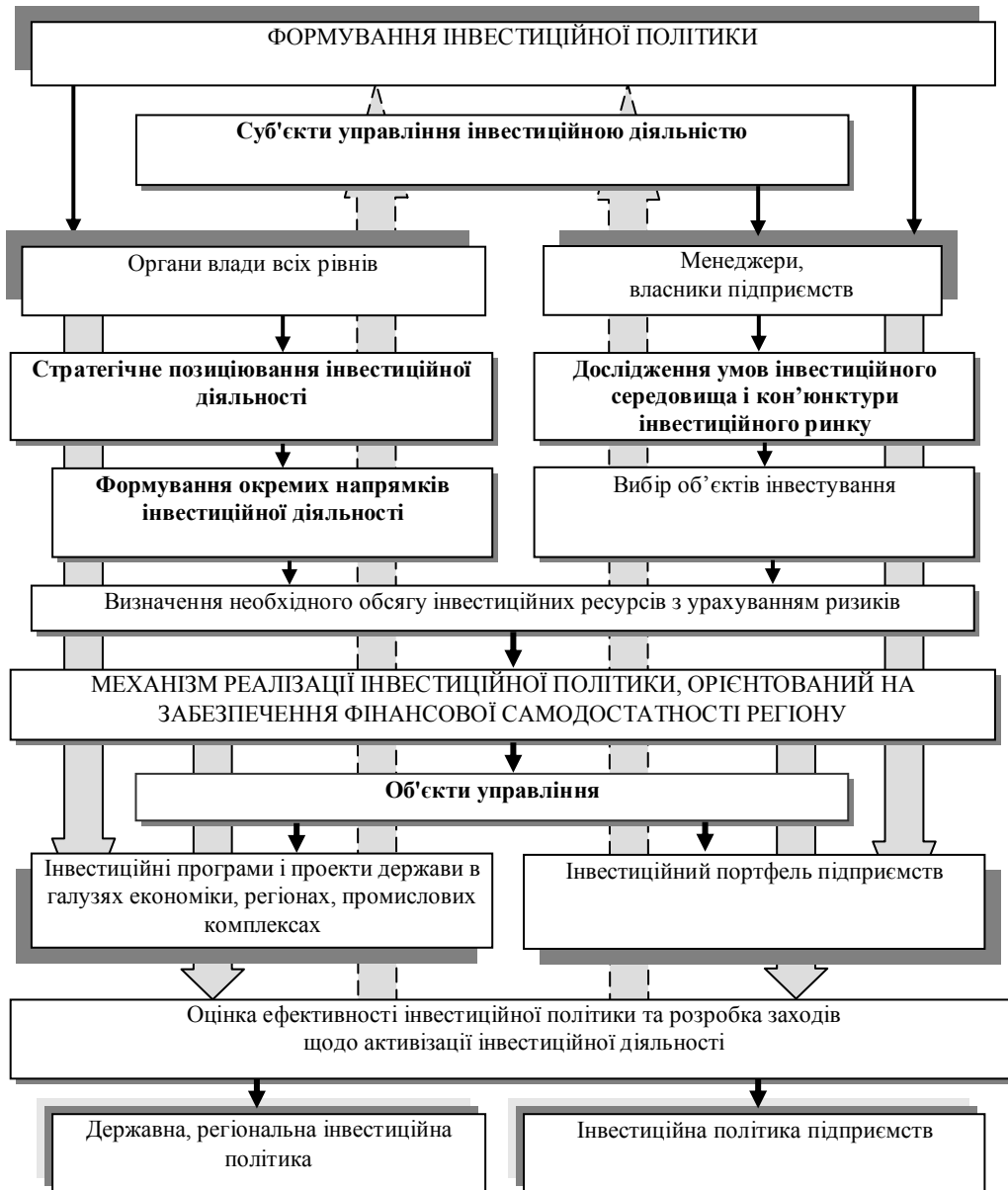

Рис. 1. Формування інвестиційної політики на підставі об'єктно-суб'єктного підходу

Методика оцінки регіональних інвестиційних проектів (РІП), повинна містити порядок відбору інвестиційних проектів на стадії формування інвестиційної програми. Процес вибору інвестиційних проектів передбачає проведення експертних методів порівняння проектів за обраними кількісними і якісними критеріями оцінки. Основними етапами аналізу та вибору інвестиційних проектів для формування регіональних інвестиційних програм є: формування сукупності оціночних якісних і кількісних критеріїв аналізу відповідно за класифікаційними ознаками інвестиційного проекту; здійснення аналізу та оцінки (експертизи) РІП за визначеними критеріями і методами; вибір проектів для включення в інвестиційну програму на основі ранжирування залежно від внутрішньої прибутковості. Для аналізу

та вибору проектів (що мають економічний ефект) в якості обов'язкових критеріїв можуть використовуватися: ступінь відповідності РІП стратегії і пріоритетних напрямів розвитку підприємства; значущість РІП; період отримання повної віддачі на вкладений капітал (термін окупності); період часу, через який почнеться відшкодування капітальних витрат; тривалість інвестиційного періоду (термін окупності); співвідношення обсягу реалізації та інвестицій через 2 роки (віддача або оборотність інвестицій).

Обов'язкові критерії аналізу та відбору РІП вибирають відповідно до напрямів діяльності та специфіки об'єкту інвестування.

Основними напрямами державної інвестиційної політики є визначення оптимальних пропорцій між накопиченням і споживанням,

структури і напрямів використання фондів накопичення і споживання, участь у фінансуванні інвестиційної діяльності підприємств, стимулювання приватних інвестицій.

Державні проекти мають не комерційний характер, тому їх потрібно класифікувати з позиції стратегічної важливості наступним чином:

- проекти соціальної спрямованості (ранг 1);
- проекти, що забезпечують перспективний розвиток продуктів підприємств і підвищення їх конкурентоспроможності на ринках товарів (ранг 2);
- проекти, що забезпечують підтримку основної діяльності (ранг 3);
- проекти, спрямовані на перспективний розвиток підприємств (ранг 4).

Реалізація некомерційних проектів, що входять до групи з найменшим рангом, є більш пріоритетною в порівнянні з реалізацією проектів, що входять до групи з великим рангом.

Інвестиційний потенціал вітчизняних підприємств залежить від видів економічної діяльності. Надмірна концентрація наявних доходів у секторі фінансових корпорацій порушує рівновагу між доходами підприємств і фінансових корпорацій, що обмежує відтворення власного капіталу реального сектору економіки.

Заходи стратегії в плануванні знаходять своє відображення в плані інновацій, які характеризують якісні зміни у виробництві. Вони можуть відноситися як до техніки і технології, так і до форм організації виробництва і управління. Пошук ідей є найбільш відповідальним етапом планування нововведень. На стадії формулювання і вибору проектів ідеї перетворюються в чітко оформлені проекти нововведень. В першу чергу розраховують якісні і кількісні показники інноваційних проектів, які дозволяють зробити висновок про доцільність подальших досліджень щодо даної ідеї. При розробці бізнес-плану первісна оцінка проекту значно впливає на його вибір. Кінцевий вибір проектів здійснюється за критеріями рентабельності, що не суперечить стратегічним цілям.

Ключовими напрямками вдосконалення інвестиційної політики є:

- узгодження із фінансовою політикою, орієнтованою на досягнення стратегічних цілей соціально-економічного розвитку;
- удосконалення законодавства з регулювання інвестиційних процесів в Україні, спрямованого на розвиток інвестиційного ринку та інвестиційної інфраструктури;
- удосконалення методології розроблення, оцінювання та відбору об'єктів державного інвестування, запровадження механізму оцінки результатів державного інвестування;
- впровадження державних програм, бюджетного фінансування на проекти пріоритетних галузей економіки країни. Поєднання бюджетного та приватного фінансування інвестиційних проектів. Вдосконалення контролю за ефективним використанням бюджетних коштів, наданих для реалізації інвестиційних проектів;
- пошук резервів використання фінансового потенціалу інвестиційної діяльності за рахунок

коштів іноземних інвесторів. Створення умов для залучення інвестицій на міжнародних ринках капіталу;

- забезпечення фінансово-інвестиційної безпеки за рахунок страхування інвестиційних проектів;
- розвиток індустрії прямого інвестування та венчурного капіталу;
- вдосконалення фінансово-кредитних механізмів. Підвищення доступності банківських кредитів. Процентні ставки за кредитами мають бути співставними з рівнем рентабельності виробництва.
- впровадження механізмів державно-приватного партнерства. Створення додаткових економічних стимулів для залучення інвестицій у пріоритетні галузі економіки;

Висновки. Дослідження інвестиційних процесів в Україні свідчить, що фінансова самодостатність регіону залежить від ефективності державної інвестиційної політики. Впровадження державних інвестиційних програм на підставі залучення приватних інвестицій і бюджетного фінансування створює умови для підвищення конкурентоспроможності і соціально-економічного розвитку країни. Запропонована методика оцінки і вибору регіональних інвестиційних проектів надає можливість здійснювати раціональне формування державних інвестиційних програм.

Подальші розробки в даному напрямку наукового дослідження передбачають розкриття методичних засад щодо аналізу інвестиційно-кредитного потенціалу регіону для розробки інвестиційної стратегії.

Л і т е р а т у р а

1. Бортнікова Н., Бортніков О. Аналіз інвестиційної діяльності в Україні // Економічний аналіз. – 2011. – Вип. 8, Ч. 1. – С. 35-38.
3. Динаміка основних показників, що характеризують інвестиційні процеси в Україні в 2002-2014 рр. [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Державної служби статистики України. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Місце України за рейтингом “Ведення бізнесу 2013”: інформаційно-аналітичні матеріали [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. — Режим доступу: http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/category/main?c_at_id=191587.
5. Пріоритети інвестиційної політики у контексті модернізації економіки України. - К.: НІСД, 2013. – 48 с.
6. Крупка М.І., Ванькович Д.В., Демчишак Н.Б., Кульчицький М.І. Формування фінансового потенціалу інвестиційної діяльності в економіці України: монографія.- Львів: ЛНУ ім.Івана Франка, 2011.- 404с.
7. Щодо особливостей та напрямів стимулювання інвестиційної діяльності підприємств у післякризовий період [Аналітична записка] / А.П. Павлюк, Н.С. Медведкова. – К.: НІСД, 2013. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1053/>

References

1. Bortnikova N., Bortnikov O. Analiz investycijnoi' dijial'nosti v Ukraïni // Ekonomichnyj analiz. – 2011. – Вур. 8, Ch. 1. – S. 35-38.
3. Dynamika osnovnyh pokaznykiv, shho harakteryzujut' investycijni procesy v Ukraïni v 2002-2014 rr. [Elektronnyj resurs] / Oficijnyj sajt Derzhavnoi' sluzhby statystyky Ukraïny. — Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Misce Ukraïny za rejtyngom “Vedennja biznesu 2013”: informacijno-analitychni materialy [Elektronnyj resurs] / Oficijnyj sajt Ministerstva ekonomichnogo rozvytku i torgivli Ukraïny. — Rezhym dostupu: http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/category/main?c_at_id=191587.
5. Priorytety investycijnoi' polityky u konteksti modernizacii' ekonomiky Ukraïny. - K.: NISD, 2013. - 48 s.
6. Krupka M.I., Van'kovych D.V., Demchysyak N.B, Kul'chych'kyj M.I. Formuvannja finansovogo potencialu investycijnoi' dijial'nosti v ekonomici Ukraïny: monografija.- L'viv: LNU im.Ivana Franka, 2011.- 404s.
7. Shhodo osoblyvostej ta naprjamiv stymuljuvannja investycijnoi' dijial'nosti pidpryjemstv u pisljakryzovyj period [Analitychna zapyska] / A.P. Pavljuk, N.S. Mjedvedkova. – K.: NISD, 2013. [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.niss.gov.ua/articles/1053/>

Клитинский Ю.С. Влияние инвестиционной политики государства на финансовую самодостаточность устойчивого развития региона

На основании системного анализа тенденций инвестиционной деятельности в Украине определены проблемы связанные с использованием инвестиционного потенциала. Обоснованы принципы и последовательность формирования инвестиционной политики на макро - и микро - уровнях. Приведен порядок разработки инвестиционных программ и методика оценки их выбора и определены пути совершенствования инвестиционной политики. Обоснован механизм и основные направления государственного регулирования

инвестиционной деятельности предприятий в условиях неопределенности рыночной экономики. Показана взаимосвязь основных элементов процесса управления инвестиционной деятельностью при разработке и реализации инвестиционной политики.

Ключевые слова: инвестиционная политика, государство, регион, финансовая самодостаточность, устойчивой развитие, инвестиционные проекты, инвестиционные программы.

Klitynsky Yr.S. The impact of investment policy for financial self-sufficiency sustainable development of the region

On the basis of a systematic analysis of trends in investment activity in Ukraine identified problems associated with the use of investment potential. Ciples and the sequence of formation of investment policy at the macro - and micro - levels. Given the order of development of investment programs and assessment tool of their choice and the ways of improvement of the investment policy. Proved the mechanism and the main directions of state regulation of investment activity of enterprises in the conditions of uncertainty of the market economy. Shows the relationship of the basic elements of the process of investment management in the development and implementation of investment policy

Keywords: investment policy, state, region, financial sustainability, sustainable development, investment projects, investment programs.

Клітинський Юрій Сергійович – аспірант кафедри фінансів Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, lid_kost@mail.ru

Рецензент: Чиж В.І. - доктор економічних наук, професор, завідувача кафедрою обліку і аудиту Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Луганськ, Україна.

Стаття подана 12.05.2014 р.

УДК 338.931

ЗАСТОСУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В КОРПОРАТИВНОМУ УПРАВЛІННІ ІННОВАЦІЯМИ

Клюс Ю.І.

USE OF INFORMATION TECHNOLOGY IN CORPORATE GOVERNANCE INNOVATION

Klus Y.I.

В статті доведено необхідність використання інформаційних технологій в корпоративному управлінні інноваційною діяльністю; розглянуто типи технологій, що забезпечують функціональні рішення в галузі управління інноваціями; розроблено корпоративну мережеву гетерогенну інформаційну систему як інструмент управління інноваціями та детально досліджено усі її складники; виявлено типи інформаційних систем зовнішніх опитувань; виділено групи інструментів, що використовуються для організації пошуку в інформаційно-пошукових системах; розглянуто структуру корпоративного порталу управління інноваціями.

Ключові слова: інформаційні технології, корпорація, інновації, модуль, управління

Постановка проблеми. Для сучасних умов характерне застосування вискоєфективних внутрішньофірмових систем інформації, що ґрунтуються на використанні найновіших інформаційних технологій, зокрема єдиної локальної комп'ютерної мережі. Управлінська внутрішня інформаційна система являє собою сукупність інформаційних процесів для задоволення потреб в інформації на різних рівнях прийняття рішень. Інформаційна система включає компоненти оброблення інформації, внутрішні і зовнішні канали передачі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У багатьох вчених, а саме: В. Горніка, О. Дація, В. Селіванова, Н. Туленкова, А. Шадріна та інших вітчизняних і зарубіжних дослідників, проблема правління інноваційними процесами стала однією з пріоритетних. В їхніх працях систематизовано досвід управління інноваційними процесами, виділено цільовий аспект такого управління. Проте і на сьогоднішній день питання застосування інформаційних технологій в корпоративному управлінні інноваційною діяльністю підприємства залишається об'єктом дискусій.

Тому **метою** даної **статті** є висвітлення необхідності впровадження інформаційних технологій в управлінні інноваціями підприємств та їх застосування в умовах кризового стану.

Завдання роботи: для досягнення вищезазваної мети обґрунтувати необхідність застосування інформаційних технологій в корпоративному управлінні інноваціями.

Матеріали і результати дослідження. Інформаційні технології відіграють важливу роль в успішному управлінні інноваціями. Їх реалізація, як правило, здійснюється у вигляді мережевих багатофункціональних інформаційних систем, що складаються з настроюваних модулів, в яких використовуються різні підходи до зберігання даних, мережевого спілкування і методам передачі інформаційних ресурсів.

При розробці інструментів інформаційного управління інноваціями організації необхідно виходити з можливості використання та трансформування інформаційних технологій для управління знаннями та інноваціями [3].

Можна виділити чотири типи технологій, що забезпечують функціональні рішення в галузі управління інноваціями:

- семантичні технології;
- технології спільної роботи;
- технології візуалізації;
- технології масштабування.

Семантичні технології - це інструменти суміщення термінології користувачів з термінологією інформаційної системи, а також організація їх взаємозв'язку. У даному випадку семантична функціональність використовує такі технології, як вилучення даних, категоризація, кластеризація, вилучення даних лінгвістичного аналізу та побудова семантичних мереж, що забезпечують належний рівень релевантності між запитами користувачів і одержуваною інформацією. Дані технології можуть бути реалізовані як простими способами, наприклад, за допомогою вибірки тільки тих документів (інформаційних ресурсів), які містять певний термін, так і більш складними, як наприклад, використання семантичного аналізу для трансформації запиту користувача і алгоритму TF-IDF для обмеження результуючої вибірки, що дозволяє досягти більш високого рівня точності результатів [5].

Технології спільної роботи дозволяють співробітникам організації здійснювати спільну діяльність, спрямовану на відбір інновацій та організацію комунікації з носіями інновацій або експертами. У дану категорію можна віднести засоби об'єднання користувачів в активні робочі групи, співтовариства (такі засоби часто називають Groupware), засоби ідентифікації експертів, організації фільтрації, вибірки на основі результатів спільної роботи. Технології можуть бути як внутрішніми, тобто забезпечувати доступ до даних та інформації власних інновацій, так і зовнішніми, тобто забезпечують доступ до корпоративних інновацій зовнішнім контрагентам (мережі, спільноти, експерти, носії).

Технології візуалізації несуть в собі функціональність забезпечення навігації і способи швидкого вилучення інформації в середовищі управління інноваціями. Дані технології використовуються для підтримки аналізу вмісту інновацій. Прикладом такої технології навігації видається застосування карт інновацій для незалежної від знаходження і першоджерела орієнтації в інформаційних ресурсах.

Технології масштабування призначені для вирішення питань, пов'язаних з гетерогенністю, з точки зору різноманітності, типів зберігання і надання інформації для забезпечення їх доступності користувачам. Як приклади таких типів зберігання можна навести: реляційні бази даних, документарні бази даних, об'єктні бази даних, звукові і відеоінформаційні ресурси. Слід звернути увагу на

те, що співробітники, як користувачі таких технологій, не повинні замислюватися про фізичне розташування даних, які можуть розташовуватися як у межах організації (або її частини), так і в зовнішньому світі на «віддалених» джерелах [1].

Як інструмент управління інноваціями представляється корпоративна мережева гетерогенна інформаційна система (рис. 1), основу якої складають модулі трансферного, алгоритмічного, креативного управління інноваціями, об'єднані єдиним корпоративним порталом в єдине інформаційно-комунікаційне інформаційне середовище. Модулі корпоративної інформаційної системи управління інноваціями реалізують певний тип управління інноваціями та забезпечують її функціонування.

Модуль трансферного управління інноваціями забезпечує функціонування соціальної мережі компанії, системи блогів співробітників та їх персональних сайтів, а також єдину wiki-систему.

Соціальна мережа організації дозволяє значним чином підвищити ефективність командної роботи. Кожен співробітник є користувачем соціальної мережі і має свій персональний простір. Внутрішньокорпоративні спільноти формуються як робочі групи, що визначають зміст соціальної мережі і, відповідно, її якість. Таке об'єднання необхідно для трансферного управління інноваціями, у зв'язку з тим що в робочих групах відбуваються колективні тематичні обговорення, диспути, результати яких обов'язковим чином записуються.

Рис. 1. Структура корпоративного порталу управління інноваціями

У соціальній мережі організації має бути присутня своя система класифікації, на основі якої описуються створювані в ній спільноти. Таким чином, відбувається формування груп співробітників для роботи над певними проектами. Обов'язковою є наявність механізмів аутентифікації і авторизації, незважаючи на внутрішню публічність соціальної мережі організації.

Блоги співробітників, як і соціальна мережа, покращують комунікацію як між співробітниками організації, так і між бізнес-партнерами і співробітниками організації в цілому.

Система блогів дозволяє об'єднувати дані про інновації багатьох людей в тих чи інших сферах діяльності організації, отримуючи на виході якісну і опрацьовану інформацію. У блозі можна відповідати на робочі питання і обговорювати їх.

Відмінність персонального сайту і блогу полягає в тому, що інформація в блозі представляється у вигляді набору записів і пов'язаних з ними обговорень в хронологічному порядку, а персональний сайт дозволяє структурувати інноваційні знання в довільній формі і фіксувати їх [2].

Система wiki призначена для спільного створення контенту, забезпечуючи спільне редагування матеріалу або деякого інформаційного ресурсу. При цьому wiki-система обов'язковим чином реєструє всі зміни, що дозволяє переглянути старі версії, забезпечує можливість створення нових сторінок. У даному контексті система wiki може розглядатися в якості засобу для зберігання, оновлення та використання матеріалів. Технологія дозволяє не тільки створювати нові сторінки, встановлювати посилання між сторінками, а й автоматично розставляти по тексту документа гіпертекстові посилання на терміни або ключові слова, навіть в тому випадку, коли опис терміна ще не внесений в дану систему.

Модуль алгоритмічного управління надає можливості використання таких систем, як інформаційно-пошукові, інформаційні системи організації опитувань, інформаційні системи виявлення знань.

Інформаційно-пошукові системи забезпечують пошук і фільтрацію необхідних інновацій у спеціальній базі, в мережі Інтернет з описами джерел інформації на основі інформаційно-пошукової мови і відповідних правил пошуку. Інформаційно-пошукові системи повинні здійснювати пошук релевантної інформації, тобто відповідної інформаційним потребам користувача.

Можна розділити всі пошукові системи на локальні, що здійснюють пошук в межах окремого інформаційного ресурсу, сервера і глобальні інформаційно-пошукові системи, які дозволяють здійснювати пошук по всьому інформаційному простору мережі Інтернет.

Інструменти, використовувані для організації пошуку в інформаційно-пошукових системах можна розбити на наступні групи:

пошукові машини, індекуючі переважно більшість веб-сторінок Інтернету. Їх головною перевагою є те, що вони дозволяють знайти велику кількість інформації. Однак це призводить до того, що виникає необхідність опрацювання значного обсягу інформації, що вимагає великої кількості часу. Більш того, істотний обсяг витягнутої інформації може виявитися не відповідним цілям управління інноваціями;

мета-засоби пошуку за рахунок використання термінів і наборів ключових слів дозволяють удосконалити виконання пошукового процесу шляхом передачі спеціальних аргументів декількох пошукових систем, однак такі кошти не дозволяють використовувати функціонал мов запитів кожної із застосовуваних пошукових систем;

спеціалізовані програми, або «роботи», в автоматичному режимі переглядають сторінки мережі Інтернет і виявляють на них потрібну інформацію;

каталоги, які, за аналогією з пошуковими машинами, здійснюють пошук необхідної інформації, але на основі впорядкованої ієрархічної структури інформаційних ресурсів, внесених користувачами. У даному випадку обсяг корисної інформації є ранжируваним і обмеженим завдяки організації ієрархічної структури, так, наприклад, пошук інновацій у сфері будівництва може бути обмежений тільки інформаційними ресурсами, що відносяться до елементів каталогу, пов'язаним з будівництвом.

Інформаційні системи організації опитувань є досить зрозумілими, проте необхідно їх класифікувати залежно від опитувальної аудиторії. Їх можна розглядати як інформаційні системи внутрішнього опитування (працівників) та інформаційні системи зовнішнього опитування (бізнес-партнерів, представників різних спільнот, експертів, співробітників інших організацій).

Інформаційні системи проведення внутрішніх опитувань надають керівнику повну інформацію про попередні і поточні результати атестації співробітників та опитувань, про відповіді на значущі з точки зору пошуку інновацій питання, мають засоби візуалізації результатів, причому як самих опитувань, так і атестації.

Інформаційні системи зовнішніх опитувань можуть бути двох типів: інтернет-системи та термінальні системи.

Ефективність опитувань в Інтернеті пояснюється тим, що він максимально «зближує» анкетованих і інтерв'юера. Завдяки Інтернету знижується час, що витрачається на проходження анкети «інтерв'юер - анкетовані - анкета - введення інформації в базу даних - аналіз анкети - представлення результатів».

Одним з найскладніших питань при організації опитування в мережі Інтернет є питання визначення вибірки, тобто вибір аудиторії контакту, на якій буде дослідження [8].

Існують різні способи організації опитування: розміщення анкети на сайтах, відвідуваних контактної аудиторією, за допомогою електронної розсилки, в блогах, соціальних мережах, надання доступу до опитувальників на інтернет-сайті організації, за допомогою пропозицій заповнити анкету в конференціях, участь у телеконференціях, причому в телеконференції разом з ключовими питаннями можна помістити посилання на повну анкету, розташовану на інтернет-сайті організації.

Термінал для збору даних про думки споживачів або для організації опитувань складається з сторінки пред'явлення питань і кнопки для відповіді на поставлені питання. Простота термінальної конструкції дозволяє споживачеві інтуїтивно зрозуміти спосіб взаємодії з терміналом і акцентуватися на сенсі питання, а не на те, яким чином він може на це питання відповісти. Термінал є зовнішнім пристроєм введення-виведення для комп'ютера, які забезпечує автоматичний збір статистики відповідей на питання анкети.

Модуль креативного управління містить засоби організації спільної роботи співробітників, експертні системи, системи підтримки прийняття рішень. Засоби спільної роботи забезпечують практично всі форми переходу знань з неявних в явні (зафіксовані в інформаційних системах). З їх допомогою організуються віртуальні простори для взаємодії робочих груп користувачів і проектних команд. У рамках спільної роботи користувачів застосовуються, як правило, такі засоби, як: робота групи користувачів з електронною поштою, організація зустрічей на основі спільного календаря, ведення списку завдань робочої групи, відправка миттєвих повідомлень, управління особистим профілем, зберігання і управління документами в різних форматах, включаючи фотографії, організація робочих груп, організація спільного доступу, формування віртуального простору робочої групи.

Системи підтримки прийняття рішень (СППР) дозволяють особам, які приймають рішення, скористатися даними і знаннями об'єктивного і суб'єктивного характеру для вирішення слабо формалізованих проблем. Обов'язковою умовою для використання СППР є наявність трьох первинних модулів: модуля управління, модуля управління даними для збору та ручної обробки даних і модуля управління діалогом для полегшення роботи користувачів до СППР.

Взаємодія користувачів з СППР відбувається за допомогою інтерфейсу користувача, в якому вибирається приватна модель і набір даних, які потрібно використовувати, а потім СППР представляє результати користувачеві через той же самий користувальницький інтерфейс. Моделі

управління даними діють в основному непомітно і варіюються від простої моделі до складної, комплексної моделі планування, заснованої на математичному програмуванні.

Експертні системи (ЕС) в організації з точки зору управління інноваціями орієнтовані на виявлення досвіду або вже створеного несуперечливого результату висококваліфікованих фахівців у чітко обмеженій предметній області, з можливістю пояснення ходу і результату вже існуючого рішення зрозумілим для користувача способом і поповненням бази знань, нарощуванням системи.

Експертні системи (ЕС) в організації з точки зору управління інноваціями орієнтовані на тиражування досвіду висококваліфікованих фахівців в областях, де якість прийняття рішень традиційно залежить від рівня експертизи [7].

Характерними рисами експертної системи є:

- чітка обмеженість предметної області;
- здатність приймати рішення в умовах невизначеності;
- здатність пояснювати хід і результат рішення зрозумілим для користувача способом;
- чіткий поділ декларативних і процедурних знань (фактів і механізмів виводу);
- здатність поповнювати базу знань, можливість нарощування системи;
- видача результату у вигляді конкретних рекомендацій для дій в ситуації, що склалася, не поступливих рішенням кращих фахівців;
- орієнтація на вирішення неформалізованих задач (спосіб формалізації поки не відомий);
- побудова алгоритму рішення самої експертною системою, а не опис його заздалегідь;
- відсутність гарантії знаходження оптимального рішення з можливістю вчитися на помилках.

Крім описаних модулів, корпоративна система управління інноваціями включає в себе базу знань для акумуляції знань і корпоративний портал як точку персоналізованого доступу до модулів корпоративної інформаційної системи.

Висновки. Таким чином, дослідження проблем успішного корпоративного управління інноваційними процесами за допомогою використання інформаційних технологій дало змогу виявити чинники, які стимулюють його і забезпечують прогресивний розвиток. Безперечно, є і залишаються проблеми, з якими зустрічаються менеджери у процесі управління нововведеннями. Детальніше вивчення цієї проблематики може бути перспективним напрямом досліджень.

Л і т е р а т у р а

1. Кокорин Д. И. Инновационная деятельность / И. Д. Кокорин. – М.: Экзамен, 2011. – 576 с.
2. Иноземцев В.Л. За пределами экономического общества: Постиндустриальные теории и постэкономические тенденции в современном мире / В. Л. Иноземцев. – М.: Наука, 2008 – 475 с.

3. Инновационный менеджмент: Учеб. пособие / Под ред. Л.Н. Оголевой. – М.: ИНФРА-М, 2003. – 238 с.
4. Туленков Н. В. Особенности государственного управления в переходном обществе / Н. В. Туленков // Экономика та держава. – 2005. – № 2. – С. 12–14.
5. Шадрин А. Е. Направления и параметры российской административной реформы / А. Е. Шадрин // ПОЛИС. – 2003. – № 4. – С. 59–70.
6. Селіванов В. Людський вимір політики трансформації державного управління в Україні / В. Селіванов // Право України. – 2011. – № 10. – С. 4–10.
7. Горник В. Концепція та система управління інноваційним розвитком промисловості України / В. Горник // Вісник НАДУ. – 2012. – № 4. – С. 168–174.
8. Даций О. Формування моделі інноваційно активних підприємств / О. Даций // Вісник НАДУ. – 2012. – № 4. – С. 174–179.

References

1. Kokorin D. I. Innovatsionnaya deyatelnost / I. D. Kokorin. – М.: Ekzamen, 2011. – 576 s.
2. Inozemtsev V.L. Za predelami ekonomicheskogo obshchestva: Postindustrialnyie teorii i postekonomicheskie tendentsii v sovremennom mire / V. L. Inozemtsev. – М.: Nauka, 2008 – 475 s.
3. Innovatsionnyiy menedzhment: Ucheb. posobie / Pod red. L.N. Ogolevoy. – М.: INFRA-M, 2003. – 238 s.
4. Tulenkov N. V. Osobennosti gosudarstvennogo upravleniya v perehodnom obschestve / N. V. Tulenkov // Ekonomika ta derzhava. – 2005. – № 2. – С. 12–14.
5. Shadrin A. E. Napravleniya i parametryi rossiyskoy administrativnoy reformy / A. E. Shadrin // POLIS. – 2003. – № 4. – С. 59–70.
6. Selivanov V. Lyudskiy vimir politiki transformatsiyi derzhavnogo upravlinnya v Ukraini / V. Selivanov // Pravo Ukraini. – 2011. – № 10. – С. 4–10.
7. Gornik V. KontseptsIya ta sistema upravlinnya innovatsiynim rozvitkom promislovostI Ukraini / V. Gornik // VIsnik NADU. – 2012. – № 4. – С. 168–174.
8. DatsIy O. Formuvannya modeli innovatsiyno aktivnih pidpriemstv / O. Datsiy // Visnik NADU. – 2012. – # 4. – С. 174–179.

Клюс Ю.И. Использование информационных технологий в корпоративном управлении инновациями

В статье доказана необходимость использования информационных технологий в корпоративном управлении инновационной деятельностью; рассмотрены типы технологий, обеспечивающих функциональные решения в области управления инновациями; разработана корпоративная сетевая гетерогенная информационная система как инструмент управления инновациями и подробно исследованы все ее составляющие; выявлены типы информационных систем внешних опросов; выделены группы инструментов, используемых для организации поиска в информационно-поисковых системах; рассмотрена структура корпоративного портала управления инновациями.

Ключевые слова: информационные технологии, корпорация, инновации, модуль, управление

Klus Y.I. Use of information technology in corporate governance innovation

We prove the necessity of using information technologies in the corporate management of innovative activity; the types of technologies that provide functional solutions in the field of innovation management; developed a corporate network heterogeneous information system as a tool for innovation management and studied in detail all its components; identified types of information systems external surveys; the groups of tools used to organize search in information retrieval systems; examined the structure of corporate innovation management portal.

Keywords: information technology, corporation, innovation, module management

Клюс Юлія Ігорівна - к.е.н., доцент кафедри обліку і аудиту Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. klus_control@mail.ru

Рецензент: Максимов В.В. д.е.н., проф., завідувач кафедри економіки підприємств Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля, Україна.

Стаття подана 15.05.2014 р.

УДК 339.137

ЗАСТОСУВАННЯ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ ДО КОНКУРЕНТНОГО ПОЗИЦІОНУВАННЯ В СФЕРІ ПІДПРИЄМНИЦТВА

Коваленко Н.В.

THE APPLICATION OF A COMPETENCE APPROACH TO COMPETITIVE POSITIONING IN THE FIELD OF ENTREPRENEURSHIP

Kovalenko N.V.

У статті визначено сутність поняття конкурентного позиціонування та формування конкурентних переваг у сфері підприємництва. Вивчено процес впровадження і складання компетенцій підприємства та застосування компетентнісного підходу до конкурентного позиціонування загалом. Метою статті є вивчення теоретичних аспектів та розробка практичних рекомендацій щодо застосування компетентнісного підходу до конкурентного позиціонування у сфері підприємництва. Виявлено, що компетентнісний підхід в управлінні персоналом та формуванні конкурентних позицій підприємства – це технологічний інструмент відповіді на питання, як в постійно мінливих ситуаціях при дефіциті трудових ресурсів, все більшої і більшої залежності підприємства від кваліфікації співробітників, не просто підтримувати наявний рівень ефективності підприємства, але і рухатися вперед, розвиватися, добиватися успіхів у конкуренції, бути кращими. Зроблено висновок, що конкурентоспроможність, з одного боку, забезпечується конкурентними перевагами та конкурентним потенціалом підприємства, а з іншого вимагає розроблення та реалізації ефективної конкурентної стратегії. Компетенції повинні бути реалізовані підприємством з метою досягнення вигідної конкурентної позиції на ринку та адаптації до впливу зовнішнього середовища.

Ключові слова: конкурентне позиціонування, компетенції, компетентнісний підхід, підприємництво.

Вступ. Динамічне формування постіндустріального етапу економічного розвитку вносить корективи в перелік традиційних джерел досягнення успіху в бізнесі, завоювання конкурентної позиції та забезпечення довгострокового розвитку підприємства. Підприємства повинні боротися за збереження свого становища на ринку. Вирішальним для виживання підприємства є не реакція на вже відому всім учасникам ринку тенденцію, а можливо більш раннє виявлення напрямів майбутнього розвитку і їх ефективне використання. У зв'язку з цим потрібно кваліфіковано оцінювати нинішній стан і перспективи розвитку підприємництва, вміти ідентифікувати і сформулювати конкурентні

переваги, утримання і розвиток яких надасть можливість підприємству вистояти в конкурентній боротьбі і зайняти лідируючу позицію. Кваліфіковано оцінити нинішній стан і перспективи розвитку підприємства ми зможемо, дізнавшись, наскільки успішно вона здійснює конкурентну взаємодію, яку конкурентну позицію вона займає.

Сьогодні до основних факторів економічного зростання підприємств відносять інтелект, знання та компетенції, які персоніфіковані в працівниках. У зв'язку з цим значно посилилася увага до управління персоналом на основі моделювання, розвитку та використання компетенцій.

Працівники підприємства є носіями інновацій, а їх сукупна компетентність являє собою джерело конкурентних переваг підприємства та формування його конкурентної позиції.

Важливим елементом системи управління людським капіталом є процес формування моделі компетенцій персоналу, які створюють основу для конкурентних переваг підприємств корпоративного типу. Універсальна модель компетенцій персоналу підприємства не розроблена, так як кожне підприємство виявляє свої компетенції, які будуть сприяти формуванню своїх конкурентних переваг. Процес формування ключових компетенцій персоналу сприяє забезпеченню для підприємства сталої переваги над конкурентами, формуванню росту обсягів продажу, розширенню кола споживачів, розвитку здатності підприємства до нововведень та ефективного партнерства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивченню проблем управління людськими ресурсами та аналізу застосування компетентнісного підходу в економічній науці присвячено низка робіт вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема: О. Кузьміна, В. Рульєва, Х. Грехема, М. Афанасьєва, Г. Хемела, Дж. Тідда, Т.А. Андрусенка, К. Прахальда та ін.. Основні аспекти конкурентного позиціонування підприємств вивчали такі зарубіжні та вітчизняні вчені, як: Т. Пітерс, М. Круглов, Є. Коротков, М. Портер,

Г. Азоев, І. Ансоф, Р. Фатхутдінов, А. Бранденбургер. За висновками цих праць конкурентне позиціонування підприємства, засноване на компетенціях, стає підґрунтям формування сталої конкурентної позиції підприємства. Але, незважаючи на велику теоретичну базу, робіт, які присвячені аналізу компетенцій персоналу у розрізі конкурентного позиціонування небагато, тому поза увагою залишилося застосування компетентнісного підходу до конкурентного позиціонування у сфері підприємництва.

Метою статті є вивчення теоретичних аспектів та розробка практичних рекомендацій щодо застосування компетентнісного підходу до конкурентного позиціонування у сфері підприємництва.

Матеріали і результати дослідження. Для будь-якої галузі і сфери здійснення діяльності, з урахуванням умов ринкової економіки, основним фактором успіху є конкурентоспроможність. Це дуже складне поняття, що охоплює не тільки якісні, економічні, естетичні, технічні характеристики наданої послуги або виробленого товару, а й ті процеси, які відбуваються паралельно основній діяльності підприємства.

Конкурентне позиціонування підприємства починається з пошуку переваг і недоліків бізнесу. Інакше не буде підстав щодо вибору найкращих кроків, які дозволять захистити або підсилити існуючі позиції. Тому з'ясування своїх конкурентних переваг має велике значення для ефективної діяльності підприємства на ринку.

Конкурентне позиціонування, процес визначення у відповідності з конкурентними цілями підприємства його конкурентної позиції, її зайняття і утримання. Якщо конкурентна позиція підприємства статична величина, то конкурентне позиціонування – це процес, він включає декілька етапів:

- вибір конкурентної позиції, що задовольняє конкурентним цілям;
- визначення набору та порядку конкурентних дій, за допомогою яких підприємство займе бажану конкурентну позицію (вибір стратегій і тактик конкурентних дій).

Під конкурентним цілепокладанням розуміються дії підприємства, що полягають в усвідомленні, формуванні та висуванні цілей суперництва цих підприємств зі своїм оточенням. Іноді зустрічаються такі трактування конкурентного цілепокладання, згідно з якими цільові установки підприємства включають в себе максимізацію прибутку, забезпечення компенсації витрат за принципом беззбитковості, насичення ринку товарами, розширення виробництва, відкриття фірмами регіональних філій тощо [10].

Конкурентна перевага співвідноситься з характеристиками або атрибутами товару чи торговельної марки, які забезпечують підприємству

переваги над конкурентами. Ці характеристики можуть бути різноманітними і мати відношення як до товару, так і до способів його продажу та рекламної підтримки. Перевага над конкурентами має відносний характер, вона встановлюється шляхом порівняння з кращим конкурентом на даному ринку або у сегменті (так званім пріоритетним конкурентом).

Конкурентна перевага, яка базується на якості, має підвищену цінність для споживача або за рахунок зменшення витрат, пов'язаних з товаром, або за рахунок підвищення його ефективності. У підприємства, таким чином, з'являється можливість встановлювати на товар більш високу ціну, ніж конкурент. Ця зовнішня конкурентна перевага забезпечує підприємству підвищену ринкову владу.

Конкурентна перевага, яка базується на витратах, обумовлена можливостями підприємства контролювати ціни і мати собівартість товару нижчою, ніж у конкурента. Ця внутрішня перевага є результатом підвищеної продуктивності, що робить підприємство більш прибутковим і стійким до зниження цін, які нав'язує ринок або конкурент.

Порівняльний огляд підходів до визначення чинників конкурентоспроможності підприємства виявив, що серед таких внутрішніх факторів поряд з виробничим, фінансовим, науково-технічним і збутовим потенціалом виділяється управлінська та кадрова складові. Кадровий та управлінський потенціал підприємства знаходять відображення в такому понятті, як система управління персоналом. Ефективність управління персоналом є одним з найважливіших параметрів, що визначають конкурентоспроможність підприємства. Управління персоналом являє собою комплекс взаємопов'язаних економічних, організаційних, і соціально-психологічних методів, що забезпечують ефективність трудової діяльності і конкурентоспроможність підприємства. Управління персоналом можна розглядати з двох позицій як процес, тобто послідовність дій, і як систему, тобто сукупність взаємопов'язаних і взаємодіючих один з одним і з зовнішнім середовищем елементів.

Компетентнісний підхід в управлінні персоналом та формуванні конкурентних позицій підприємства – це технологічний інструмент відповіді на питання, як в постійно мінливих ситуаціях при дефіциті трудових ресурсів, все більшої і більшої залежності підприємства від кваліфікації співробітників, не просто підтримувати наявний рівень ефективності підприємства, але і рухатися вперед, розвиватися, досягати успіхів у конкуренції, бути кращими. Компетентнісний підхід стає основою, яка дозволяє розробити систему, що поєднує вимоги бізнесу та управління персоналом. Суть компетентнісного підходу полягає в розробці та застосуванні на практиці моделей компетенцій співробітників, їх підбору, оцінці та підготовці у відповідності з цими моделями [7].

Модель компетенції – це повний набір компетенцій та індикаторів поведінки, необхідних

для успішного виконання співробітником його функцій, які проявляються у відповідних ситуаціях і часу, для конкретного підприємства з її індивідуальними цілями і корпоративною культурою

Конкурентна позиція, а отже і конкурентні переваги, які базуються на ключових компетенціях, дають можливість підприємству за допомогою особливих навиків або технологій створити унікальну цінність для споживача. За умов правильного застосування ключові компетенції дозволяють визначити стійкі джерела конкурентної переваги.

Наявність ключової компетенції, а отже, і конкурентної переваги виводить компанію в лідери ринку і робить дуже стійкою при запеклості конкуренції.

Компетенції підприємства є невід'ємною складовою його стратегічних активів, яка віддзеркалює комплекс колективного знання, досвіду та здібностей підприємства, що в поєднанні з унікальною технологією дозволяє створювати (підтримувати) конкурентні переваги та забезпечувати неповторну відмінність підприємства у певному ринковому оточенні.

Як правило, ключові компетенції не мають прямого впливу на успіх чи невдачу товарної марки, оскільки не орієнтуються безпосередньо на потреби споживачів і тому не можуть сприяти закріпленню позиції торгової марки. Видатних досягнень на ринку можна домогтися не просто за допомогою унікальних ресурсів і спроможностей підприємства, а завдяки їх належному застосуванню. Наприклад, такі параметри, як кваліфікація персоналу або організаційна культура, стають основою зміцнення позиції товарної марки у свідомості споживача, якщо завдяки їх використанню створюється ефективна послуга [11].

Ключову компетенцію можна вважати стійкою, якщо вона:

- являє значну цінність для споживачів у порівнянні з пропозиціями конкурентів;
- складна для повторення конкурентами, що створює конкурентні бар'єри для входу на ринок;
- відкриває підприємству доступ до різноманітних і зовнішньо не пов'язаних між собою ринків за рахунок об'єднання навиків і технологій традиційних бізнес-одиниць [5].

Ключова компетенція – стратегічний потенціал підприємства. Оперативне управління підприємством (вміння ефективно вести справи) – засіб вилучення вигоди з потенціалу.

Основними ознаками ключової компетенції є:

- значущість споживачів, їх готовність передплачувати компетенцію за більшу частину одержуваної цінності;
- здатність змінюватися і налаштовуватися відповідно до нових вимог ринку;
- унікальність, неможливість прямої імітації конкурентами;
- ґрунтовність на знаннях та унікальних спроможностях;

- пов'язаність з кількома видами діяльності чи продуктами;

- актуальність, відповідність стратегічним прагненням ринку виробництва і підприємства;

- можливість партнерства до створення нової ключової компетенції;

- ясність, доступність формулювання компетенції для однозначного тлумачення.

Не важко помітити, що ключові компетенції відповідають конкурентним перевагам високого порядку, а отже, забезпечують підґрунтя для формування сталої конкурентної позиції підприємства.

Дж. Равен під компетентністю розуміє якість особистості, наявність яких значно підвищує ефективність здійснення трудової діяльності. При цьому передбачається, що найбільш важливу роль при визначенні компетентності відіграє саме цінність діяльності для суб'єкта. Для її оцінки необхідно спочатку виміряти цінність діяльності і лише потім – сукупність внутрішніх цінностей, за допомогою яких суб'єкт досягає певного результату в даній діяльності. Науковець стверджує, що для різних сфер діяльності необхідний різний набір компетенцій. Він говорить про те, що сучасне суспільство має потребу в людях, які готові до роботи, коли потрібно, до нових завдань і нововведень проявляють високу адаптивність, особисто зацікавлені в підвищенні ефективності праці, у перспективному плануванні й у наявності планів на майбутнє, а також готові брати на себе особисту відповідальність і виправляти помилки. З цих позицій у сучасних умовах важливою складовою загального управління є процес формування організаційного знання, який у найтісніший спосіб пов'язується з концепцією ключових компетенцій (рис. 1) [6].

У цьому контексті ключова компетенція являє собою спеціальну категорію організаційної компетенції, що допомагає підприємству у формуванні й підтримці його конкурентної позиції. У деяких публікаціях зустрічається спроба доповнити перелік знань, досвіду й навичок набором компетенцій підприємства, обґрунтований необхідністю індивідуалізувати профіль посади, застосовуючи для цього особливості окремо взятого підприємства.

Компетентнісний підхід як інструмент управління персоналом та формування конкурентної позиції підприємства дає чітке уявлення про професійні і поведінкові вимоги, що пред'являються до працівника залежно від його керівного рівня, професії, посади і виконуваних завдань. Компетенції слугують критерієм побудови системи корпоративного навчання: вони дають змогу встановити, кого, як і чому навчати. Практика свідчить про те, що впливати на професійні знання, досвід (тобто компетентність) легше і простіше, ніж на компетенції. Незважаючи на складність зміни внутрішніх установок поведінки людини, впливу на його мотиви, фахівці підпорядковують навчати персонал саме компетенціями.

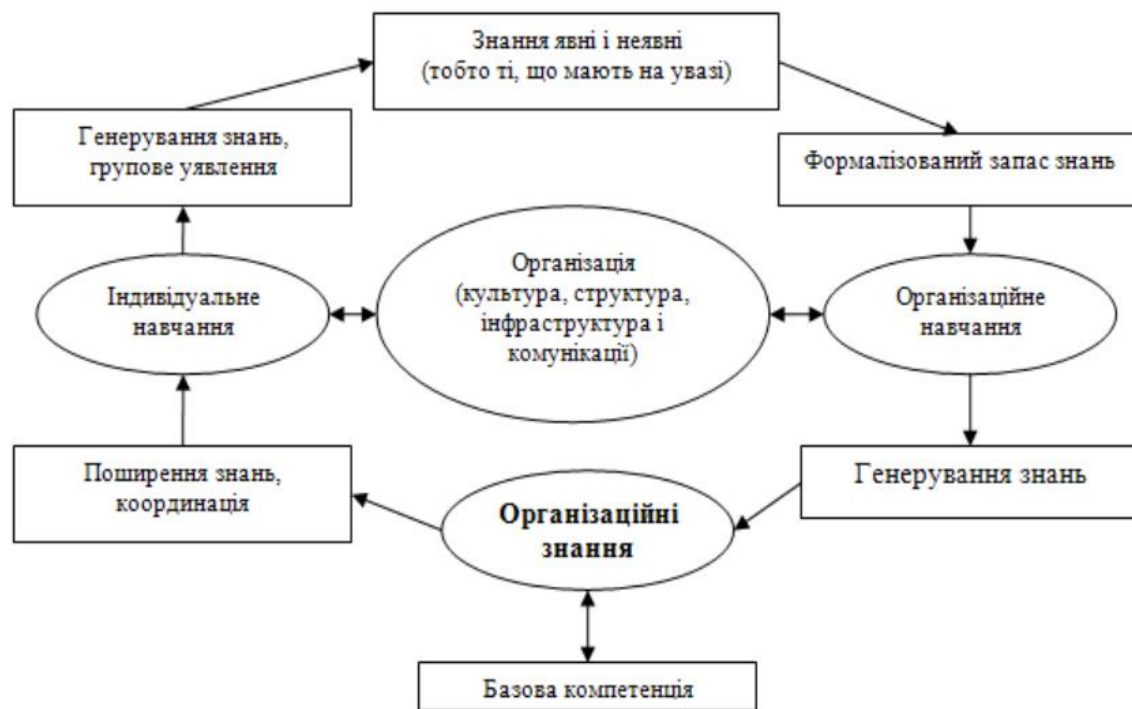

Рис. 1. Процес формування організаційного знання та базової компетенції [6]

Існування прикладів успішного застосування компетентнісного підходу в управлінні персоналом підприємства є дуже важливим для підвищення конкурентоспроможності підприємств. Підприємства взаємодіють між собою, надають взаємну підтримку, що призводить до зміцнення конкурентних позицій, а отже до отримання конкурентних переваг. Застосування компетентнісного підходу в управлінні персоналом забезпечує підвищення конкурентоспроможності підприємства у цілому.

Застосування та успішна реалізація компетентнісного підходу дозволить підвищити темпи інноваційного розвитку та підвищити конкурентоспроможність підприємства [8].

Успіх підприємства в конкурентній боротьбі визначається спроможністю підприємства формувати унікальні, складно відтворювані конкурентні компетенції, які, при використанні їх у створенні нових продуктів та послуг, стають джерелом конкурентних переваг та підґрунтям для ефективної конкуренції. Виходячи з цього, можна сказати, що компетенції підприємства можуть використовуватися в конкурентному позиціонуванні підприємства, адже саме вони визначають унікальність створюваних підприємством продуктів та забезпечують його неповторність у конкурентному середовищі [9].

Висновки. Аналізуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що конкурентоспроможність, з одного боку, забезпечується конкурентними перевагами та конкурентним потенціалом підприємства, а з іншого вимагає розроблення та реалізації ефективної конкурентної стратегії. Для успішного досягнення обраної конкурентної позиції потрібно використовувати всі можливі інструменти,

якими володіє підприємство. Таким інструментом, зокрема, є компетенції підприємства, які можуть бути сформовані на основі досвіду функціонування підприємства і забезпечують підприємству стійкі та довгострокові конкурентні переваги за рахунок створення додаткової споживчої цінності продукту (чи послуги) та підвищують захисні бар'єри на існуючому ринку. Вони мають бути реалізовані підприємством з метою досягнення вигідної конкурентної позиції на ринку та адаптації до впливу зовнішнього середовища. Конкурентна позиція в свою чергу дозволяє завоюванню найбільшого конкурентного статусу на ринку в процесі конкурентного суперництва.

Література

1. Гарашенко Н.М. Компетентний напрямок в теорії стратегії підприємства // Теорія управління організацією: стан та перспективи. Матеріали VI міжнародної науково-практичної конференції. 6-7 квітня 2000 р. Київ-Трускавець: НТУУ „КПІ”, КНЕУ, ДДПУ, 2000. – С. 36-37.
2. Белякова Г.Я., Сумина Е.В. Ключевые компетенции как основа устойчивого конкурентного преимущества предприятия // Электронный журнал «Исследовано в России». - <http://zhurnal.ape.relarn.ru/articles/2005/104.pdf>
3. Верба В.А., Гребешкова О.М. Проблемы идентификации компетенций предприятия // Проблемы науки. – 2004. – №7. – С.23-28
4. C.K. Prahalad and Gary Hamel, «The Core Competence of Corporation», Harvard Business Review, May-June 1990.
5. Ламбен Жан-Жак Менеджмент, ориентированный на рынок / Пер. с англ. под ред. В.Б. Колчанова. – СПб.: Питер, 2008. – 800 с.: ил. – (Серия «Классика МВА»).

6. Стоунхауз Д. Управление организационным знанием / Д. Стоунхауз // Менеджмент в России и за рубежом. – 1999. – № 1. – С. 24.
7. Бояцис Р. Компетентный менеджер. Модель эффективной работы / Р. Бояцис. – М.: Гиппо, 2011. – 352 с.
8. Компетентнісний підхід як чинник підвищення конкурентоспроможності підприємства [Електронний ресурс] / О.М. Арапова, В.П. Фрідріф, В.А. Модирка // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2013. – № 1 (6). – С. 207-211. – Режим доступу до журн.: <http://economics.opu.ua/files/archive/2013/n1.html>
9. Рекиянов С. О. Компетенція як джерело конкурентних переваг у стратегічному управлінні підприємством / С. О. Рекиянов // Культура народів Причорномор'я. — 2011. — № 218. — С. 154–156.
10. Бабошин А.В. Конкурентное позиционирование компании / А.В. Бабошин // Экономические науки. – М., 2006. – №7(20). – С. 53-56
11. Клименко С.М. Управління конкурентоспроможністю підприємства: Навчальний посібник. – К.: КНЕУ, 2006. — 527 с.

References

1. Garashhenko N.M. Kompetencijni naprjamok v teorii strategii pidpriemstva // Teorija upravlinnja organizacij: stan ta perspektivi. Materiali VI mizhnarodnoi naukovopraktichnoi konferencii. 6-7 kvitnja 2000 r. Kiiv-Truskavec': NTUU „KPI», KNEU, DDPU, 2000. – S. 36-37.
2. Beljakova G.Ja., Sumina E.V. Kljuचेve kompetencii kak osnova ustojchivogo konkurentnogo preimushhestva predpriyatija // Jelektronnyj zhurnal «Issledovano v rossii». - <http://zhurnal.ape.relarn.ru/articles/2005/104.pdf>
3. Verba V.A., Grebeshkova O.M. Problemi identifikacii kompetencij pidpriemstva // Problemi nauki. – 2004. – №7. – S.23-28
4. C.K. Prahalad and Gary Hamel, «The Core Competence of Corporation», Harvard Business Review, May-June 1990.
5. Lamben Zhan-Zhak Menedzhment, orientirovannyj na rynok / Per. S angl. pod red. V.B. Kolchanova. – SPb.: Piter, 2008. – 800 s.: il. – (Serija «Klassika MVA»).
6. Stounhauz D. Upravlenie organizacionnym znaniem / D. Stounhauz // Menedzhment v Rossii i za rubezhom. – 1999. – № 1. – S. 24.
7. Bojacis R. Kompetentnyj menedzher. Model' jeffektivnoj raboty / R. Bojacis. – М.: Gippo, 2011. – 352 s
8. Kompetentnisnij pidhid jak chinnik pidvishhennja konkurentospromozhnosti pidpriemstva [Elektronnij resurs] / О.М. Арапова, V.P. Fridrif, V.A. Modirka // Экономика: realii chasu. Naukovij zhurnal. – 2013. – № 1 (6). – С. 207-211. – Rezhim dostupu do zhurn.: <http://economics.opu.ua/files/archive/2013/n1.html>
9. Rekijanov S. O. Kompetencija jak dzherelo konkurentnih perevag u strategichnomu upravlinni pidpriemstvom / S. O. Rekijanov // Kul'tura narodov Prichernomor'ja. — 2011. — № 218. — S. 154–156.
10. Baboshin A.V. Konkurentnoe pozicionirovanie kompanii / A.V. Baboshin // Jekonomicheskie nauki. – М.,2006. – №7(20). – s. 53-56
11. Klimenko S.M., Upravlinnja konkurentospromozhnistju pidpriemstva: Navchal'nij posibnik. – К.: KNEU, 2006. — 527 s.

Коваленко Н.В. Применение компетентностного подхода к конкурентному позиционированию в сфере предпринимательства

В статье определена сущность понятия конкурентного позиционирования и формирования конкурентных преимуществ в сфере предпринимательства. Изучен процесс внедрения и составлению компетенций предприятия и применение компетентностного подхода к конкурентному позиционированию в целом. Целью статьи является изучение теоретических аспектов и разработка практических рекомендаций относительно применения компетентностного подхода к конкурентному позиционированию в сфере предпринимательства. Выявлено, что компетентностный подход в управлении персоналом и формировании конкурентных позиций предприятия - это технологический инструмент ответа на вопрос, как в постоянно меняющихся ситуациях при дефиците трудовых ресурсов, все большей и большей зависимости предприятия от квалификации сотрудников, не просто поддерживать имеющийся уровень эффективности предприятия, но и двигаться вперед, развиваться, добиваться успехов в конкуренции. Сделан вывод, что конкурентоспособность, с одной стороны, обеспечивается конкурентными преимуществами и конкурентным потенциалом предприятия, а с другой требует разработки и реализации эффективной конкурентной стратегии. Компетенции должны быть реализованы предприятием с целью достижения выгодной конкурентной позиции на рынке и адаптации к воздействию внешней среды.

Ключевые слова: конкурентное позиционирование, компетенции, компетентностный подход, предпринимательство.

Kovalenko N. The application of a competence approach to competitive positioning in the field of entrepreneurship

The article defines the essence of the concept of competitive positioning and formation of competitive advantages in the field of entrepreneurship. Was studied the process of implementation and the compilation of the competencies of the enterprise and application of the competency-based approach to competitive positioning in general.

Key words: competitive positioning, competence, competence approach, entrepreneurship.

Коваленко Наталія Валеріївна – д.е.н., професор, завідувача кафедрою економіки та управління, Донбаський державний технічний університет (м. Алчевськ), sonatak@rambler.ru

Рецензент: Чиж В.І. - доктор економічних наук, професор, завідувача кафедрою обліку і аудиту Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Луганськ, Україна.

Стаття подана 12.05.2014 р.

УДК 336.221

ОПОДАТКУВАННЯ НЕПРИБУТКОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ НА ПРИКЛАДІ КРЕДИТНИХ СПІЛОК

Корецька-Гармаш В.О.

TAXATION OF NON-PROFIT INSTITUTIONS ON THE EXAMPLE CREDIT UNIONS

Koretskaya-Garmash V.A.

У статті виявлено особливості створення кредитних спілок відповідно до українського законодавства у сфері державного регулювання ринків фінансових послуг, розглянуто результати діяльності кредитних спілок за 2008-2013 роки, досліджено практику оподаткування кредитних спілок відповідно до прийнятого Податкового кодексу України: податком на прибуток, податком на доходи фізичних осіб, ПДВ, запропоновано податковий календар для сплати та нарахування податків, зборів з метою своєчасної їхньої сплати для запобігання порушення податкового законодавства та застосування штрафних санкцій.

Ключові слова: оподаткування, неприбуткові організації, кредитні спілки, ПДВ, податок на прибуток, податковий календар.

Постановка проблеми. Оподаткування є невід'ємним елементом економічної політики будь-якої держави, адже забезпечує акумулювання коштів у бюджеті, що дозволяє державі виконувати свої функції. Фінансово-кредитні установи є з'єднуючою ланкою між державними органами влади у якості яких виступають територіальні відділення Міністерства доходів і зборів України і платниками податків щодо повного і своєчасного перерахування податкових платежів до казначейських відділень, а також вони надають послуги зі зберігання та нарощування капіталів, розрахунково-касового обслуговування, кредитування, ведення та відкриття валютних рахунків. В цьому контексті особливої уваги заслуговують неприбуткові установи та практика їхнього оподаткування – кредитні спілки, які кредитують населення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Загальними питаннями оподаткування кредитних спілок займаються українські та іноземні науковці – Калюга Є. [1], Гончаренко В.В. [2], Мешко О.І. [3], Правда М. [4], Пожар А.А. [5] та інші, але вони всі робили свої дослідження до впровадження у дію Податкового кодексу України.

Метою статті є практика оподаткування українських кредитних спілок після прийняття Податкового кодексу України.

Матеріали і результати дослідження.

Відповідно до ст. 157 ПКУ [6] до неприбуткових установ та організацій, зареєстрованих згідно з вимогами законодавства та внесених органами державної податкової служби в установленому порядку до Реєстру неприбуткових організацій та установ, належать: кредитні спілки, пенсійні фонди, створені в порядку, визначеному відповідними законами.

В Україні відсутня законодавча база що визначає поняття «неприбуткові установи та організації», вимоги щодо їхнього створення та функціонування, але проектом Закону України «Про неприбуткові організації» [7, ст. 1] зазначається, що ними можуть бути юридичні особи, що утворюються без мети отримання прибутку для забезпечення діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, сприяння виконанню функцій держави або місцевого самоврядування, розвитку громадянського суспільства та реалізації прав і свобод громадян.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про кредитні спілки» [8] кредитна спілка – це неприбуткова організація, заснована фізичними особами, професійними спілками, їхніми об'єднаннями на кооперативних засадах з метою задоволення потреб її членів у взаємному кредитуванні та наданні фінансових послуг завдяки об'єднаним грошовим внескам членів кредитної спілки.

Отже, кредитні спілки створюються та діють на кооперативних засадах з метою акумулювання та надання кредитних ресурсів своїм пайовикам для вирішення їхніх соціальних потреб. Результати діяльності українських кредитних спілок представлені у табл. 1 [9].

За даними табл. 1, можна стверджувати, що відбувається зменшення кількості зареєстрованих кредитних спілок з 829 у 2008 році до 624 у 2013 році, а максимальна кількість виключених кредитних спілок спостерігалася у 2009 році у кількості 73 одиниць, зменшилася кількість членів кредитної спілки з 2669,4 тис. осіб у 2008 році до

980,9 тис. осіб у 2013 році. Фінансовий результат діяльності кредитних спілок представлений наявністю хронічного явища у вигляді непокритого збитку, максимальний розмір якого становив 612,5 млн. грн. у 2009 році. Необхідно відзначити зменшення обсягу наданих кредитів членам кредитних спілок з 6908,8 млн. грн. у 2008 році до 2576,2 млн. грн. у 2013 році, як наслідок, зменшення розміру внесків членів кредитної спілки з 5349,7 млн. грн. у 2008 році до 1772,4 млн. грн. у 2013 році. За наявності негативних явищ, які характеризують діяльність кредитних спілок, необхідно відзначити і позитивне явище щодо зменшення розміру заборгованості за неповернутими та простроченими кредитами з 675 млн. грн. у 2008 році до 407,6 млн. грн. у 2012 році.

Діяльність кредитної спілки ґрунтується на таких основних принципах [8, ст. 2]: добровільності вступу та свободи виходу з кредитної спілки; рівноправності членів кредитної спілки; самоврядування; гласності.

Кредитна спілка є юридичною особою, має самостійний баланс, банківські рахунки, які відкриває і використовує згідно із законодавством у самостійно обраних банківських установах, а також печатку, штамп та бланки із своїм найменуванням, власну символіку. Вона набуває статусу юридичної особи з моменту її державної реєстрації.

Неприбуткова організація діє на основі самофінансування, несе відповідальність за наслідки

своєї діяльності та виконання зобов'язань перед своїми членами, партнерами, державним та місцевими бюджетами. Вона несе відповідальність за своїми зобов'язаннями у межах вартості майна, яке належить їй на праві власності.

Майно кредитної спілки формується шляхом [8, ст. 19]:

вступних, обов'язкових пайових та інших внесків членів кредитної спілки (крім внесків (вкладів) на депозитні рахунки);

плати за надання своїм членам кредитів та інших послуг, а також доходів від провадження інших видів статутної діяльності;

доходів від придбаних кредитною спілкою державних цінних паперів;

грошових та інших майнових пожертвувань, благодійних внесків, грантів, безоплатної технічної допомоги як юридичних, так і фізичних осіб, у тому числі іноземних;

інших надходжень, не заборонених законодавством.

Капітал кредитної спілки складається з [8, ст. 20]: пайового, резервного та додаткового капіталів, а також залишку нерозподіленого доходу спілки і не може бути меншим 10 відсотків від суми її загальних зобов'язань. У разі ліквідації спілки залишок додаткового капіталу зараховується до Державного бюджету України.

Таблиця 1

Інформація про стан та розвиток кредитних спілок за 2008-2013 роки

Показники	Роки					
	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Кількість зареєстрованих кредитних спілок	829	755	659	613	617	624
Включено до Державного реєстру	12	7	7	5	3	4
Виключено з Державного реєстру	2	73	24	2	0	8
Кількість членів кредитної спілки, тис. осіб, з них	2669,4	2190,3	1570,3	1062,4	1095,9	980,9
члени, які мають внески на депозитних рахунках	164,0	117,0	78,9	48	44,9	40,3
члени, які мають заборгованість за кредитами	578,1	423,6	343,0	249,3	254,0	233,6
Активи, млн. грн., з них	6064,9	4218,0	3432,2	2386,5	2656,9	2598,8
продуктивні	5550,2	3630,5	3059,4	2111,1	2354,1	2261,1
непродуктивні	514,7	587,5	372,8	275,1	302,8	337,7
Капітал, млн. грн.	1714,0	765,8	1117,3	942,9	1088,7	1055,6
Дохід кредитної спілки, млн. грн.	1799,9	1086,1	706,2	672,2	755,1	764,6
Витрати кредитної спілки, млн. грн.	1642,0	1533,0	681,8	585,5	625,8	665,3
Нерозподілений дохід (непокритий збиток), млн. грн.	-67,6	-612,5	-247,0	-7,3	67,7	-8,2
Кредити надані членам кредитних спілок, млн. грн.	5572,8	3909,1	3349,5	2237,4	2531,0	2349,1
Обсяг кредитів, наданих членам кредитних спілок, млн. грн.	6908,8	2415,9	2134,9	2319,2	2665,7	2576,2
Кількість кредитів, наданих членам кредитних спілок, од.	680316	289633	300319	280898	266213	246484
Внески членів кредитної спілки на депозитні рахунки, млн. грн.	5349,7	2610,0	1643,8	1574,6	1750,7	1772,4
Заборгованість за неповерненими та простроченими кредитами, млн. грн.	675,0	1177,9	1357,5	410,6	407,6	412,9

Джерело: систематизовано автором за даними [9]

Кредитна спілка має право самостійно встановлювати:

розмір плати (процентів), яка розподіляється на пайові членські внески та нараховується на внески (вклади), що знаходяться на депозитних рахунках членів кредитної спілки;

розмір плати (процентів) за користування кредитами, наданими кредитною спілкою;

ціни (тарифи) на послуги, що надаються кредитною спілкою;

види кредитів, що надаються кредитною спілкою, умови надання та строки повернення кредитів;

способи забезпечення кредитних зобов'язань, вимоги щодо забезпечення погашення кредитів.

Кредитна спілка та її посадові особи зобов'язані зберігати таємницю щодо рахунків, внесків та інших фінансових операцій, здійснених членами кредитної спілки. Довідки видаються особисто членам кредитної спілки (їхніми представникам) лише щодо їхніх рахунків, внесків та інших фінансових операцій за відповідною заявою, а також судам, органам прокуратури, служби безпеки, органам внутрішніх справ, іншим правоохоронним органам та органам державної податкової служби у випадках та в порядку, передбачених законом. У разі смерті члена кредитної спілки довідки про його внески та рахунки видаються спадкоємцям, нотаріусам та консульським установам іноземних держав, у провадженні яких знаходяться справи про спадщину.

Кредитна спілка зобов'язана вести оперативний і бухгалтерський облік результатів своєї діяльності відповідно до законодавства України [6; 8], а також статистичну звітність та подавати її в установлених порядку та обсязі органам статистики [10].

Кредитна спілка подає Уповноваженому органу фінансову звітність та інші звітні дані в обсягах, формах та у строки, встановлені Уповноваженим органом, а також надає на запити Уповноваженого органу необхідні пояснення щодо звітних даних. Голова правління несе персональну відповідальність за достовірність та повноту фінансової звітності та інших звітних даних.

Достовірність і повнота річної звітності кредитної спілки має бути підтверджена незалежним аудитором (аудиторською фірмою), визначеним загальними зборами кредитної спілки. Аудиторський висновок подається Уповноваженому органу та представляється загальним зборам кредитної спілки.

Результати фінансової діяльності кредитної спілки визначаються на підставі річної звітності, включаючи баланс та звіт про доходи і витрати. Звітність про фінансово-господарську діяльність за рік підлягає затвердженню загальними зборами членів кредитної спілки [8, ст. 22].

Внески (вклади) членів кредитної спілки на депозитні рахунки, а також нарахована на такі кошти та пайові внески плата (проценти) належать

членам кредитної спілки на праві приватної власності. Кошти, що належать членам кредитної спілки, обліковуються окремо.

Кошти, що належать членам кредитної спілки, використовуються для надання кредитів членам кредитної спілки, а у разі наявності тимчасово вільних коштів членів кредитної спілки – можуть розміщуватися спілкою на депозитних рахунках в установах банків, які мають ліцензію на право роботи з вкладами громадян, і в об'єднаній кредитній спілці, а також у державні цінні папери, перелік яких встановлюється Уповноваженим органом.

З метою оподаткування Міністерство доходів і зборів України веде реєстр всіх неприбуткових організацій та їхніх відокремлених підрозділів [6, п. 1 ст. 157]. Право неприбуткової організації на користування пільгами в оподаткуванні податком на прибуток виникає після внесення такої організації до реєстру [11].

Від оподаткування звільняються доходи неприбуткових організацій, визначених у підпункті «в» пункту 1 ст. 157 [6], отримані у вигляді:

коштів, які надходять до кредитних спілок у вигляді внесків на недержавне пенсійне забезпечення або внесків на інші потреби, передбачені законом;

доходів від здійснення операцій з активами (у тому числі пасивних доходів) кредитних спілок, за пенсійними вкладками (внесками), рахунками учасників фондів банківського управління відповідно до закону з цих питань;

дотацій або субсидій, отриманих з державного або місцевого бюджетів, державних цільових фондів або в межах технічної чи благодійної, у тому числі гуманітарної, допомоги, крім дотацій на регулювання цін на платні послуги, які надаються таким неприбутковим організаціям або через них їхнім одержувачам згідно із законодавством, з метою зниження рівня таких цін;

коштів як третейський збір.

Відповідно до п. 157.14 ст. 157 Податкового Кодексу [6] Міністерство доходів і зборів України може прийняти рішення про виключення із Реєстру у разі порушення кредитною спілкою положень Податкового Кодексу [6] та інших законодавчих актів про неприбуткові організації [8]. До порушень віднесено використання звільнених від оподаткування коштів на цілі, не передбачені статутом, зокрема для провадження господарської діяльності. У зв'язку з цим потрібно врахувати особливості здійснення господарської діяльності кредитною спілкою, встановлені статтею 21 Закону України [8], оскільки не допускається провадження кредитною спілкою іншої діяльності, крім фінансової.

Відповідно норм Податкового кодексу України [6] суми податку та збору, не сплачені суб'єктом господарювання до бюджету у зв'язку з отриманням

податкових пільг, обліковуються таким суб'єктом – платником податків.

Порядок обліку сум податків та зборів, не сплачених суб'єктом господарювання до бюджету у зв'язку з отриманням податкових пільг, затверджений постановою Кабінету Міністрів України [12].

Суб'єкт господарювання, що не сплачує податки та збори у зв'язку з отриманням податкових пільг, веде облік сум таких пільг та складає звіт про суми податкових пільг. У разі коли суб'єкт господарювання пільгами не користується, вищезгаданий Звіт не подається.

Відповідно до п.4 Порядку №1233 [12] у графах «Код пільги згідно з довідником пільг» та «Найменування податкової пільги» Звіту зазначається код та найменування податкової пільги за кожним видом податкових пільг відповідно до довідника пільг, форма та порядок ведення якого затверджуються Державною податковою службою. У графі «Сума податкових пільг» Звіту відображається сума податку на прибуток, яку неприбуткова організація мала сплатити до бюджету у випадку врахування отриманих сум у складі доходу.

Відповідно до Довідника пільг, наданих чинним законодавством по сплаті податків, зборів, під кодами пільг 11020193 – 11020204, вказуються пільги з оподаткування неприбуткових установ і організацій, зокрема доходи неприбуткових установ і організацій, звільнених від оподаткування податком на прибуток відповідно до ст.157 Податкового кодексу [6].

Неприбуткова організація має право не пізніше ніж за десять днів до закінчення граничного строку подання Податкового звіту надіслати його на адресу відповідного контролюючого органу поштою з повідомленням про вручення та з описом вкладення.

Податковий звіт заповнюється особами, які забезпечують вільне читання тексту (цифр) та збереження цих записів протягом установленого терміну зберігання звітності. Заповнення олівцем не дозволяється. У Податковому звіті не має бути підчисток, помарок та виправлень.

Другим за значенням прямим податком є податок з доходів фізичних осіб, що сплачується кредитними спілками за осіб, які знаходяться з нею у трудових відносинах і отримують заробітну плату, тобто вони виступають в ролі податкових агентів.

При визначенні суми податку з доходів фізичних осіб базою оподаткування є чистий річний оподатковуваний дохід, який визначається шляхом зменшення загального оподаткованого доходу на суму єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, а також на суму податкової соціальної пільги звітного року [6, п. 6 ст. 164].

Ставка податку з доходів фізичних осіб становить 15% бази оподаткування щодо доходів, які не перевищують 10-кратний розмір мінімальної

зарплати, встановленої на 1 січня податкового року. Для сум доходів, які перевищують зазначену межу, – 17% [6, п. 1 ст. 167].

Податковим агентом платника податку при нарахуванні (виплаті) на його користь плати (відсотків), що розподіляється на пайові членські внески членів кредитної спілки, є кредитна спілка, що оподатковує такий дохід за ставкою 5%, визначеною в пункті 167.2 статті 167 [6].

Кредитна спілка, що виплачує плату (відсотки), що розподіляється на пайові членські внески членів кредитної спілки, платникам цього податку, надає податковому органу у строки, встановлені цим Кодексом для податкового кварталу, податковий розрахунок про нараховану плату (відсотки) та утриманий на неї податок [6, пп. 2 п. 12 ст. 170].

Відповідно до наказу ДПА України [13] щодо заповнення та подання податковими агентами-кредитними спілками податкового розрахунку № 1ДФ сум доходу, нарахованого (сплаченого) на користь платників податку, і сум утриманого з них податку розрахунок подається до податкового органу на бланку встановленої форми. Заповнення та подання податкового розрахунку з податку на доходи фізичних осіб поширюється на юридичних осіб (їхні філії, відділення, інші відокремлені підрозділи), які незалежно від їхнього організаційно-правового статусу та способу оподаткування іншими податками зобов'язані нараховувати, утримувати та сплачувати податок на доходи фізичних осіб до бюджету від імені та за кошти фізичної особи з доходів, що нараховуються (виплачуються) такій особі, та є податковими агентами відповідно до пп. 180. п. 1 ст. 14 [6].

Подання податковими агентами розрахунку за період, у якому здійснювалась ліквідація (припинення діяльності) податкового агента, проводиться до оформлення його ліквідації (припинення діяльності).

Податковий розрахунок подається окремо за кожний квартал (податковий період) протягом 40 календарних днів, що настають за останнім календарним днем звітного кварталу. Окремий податковий розрахунок за календарний рік не подається.

Якщо останній день строку подання податкового розрахунку припадає на вихідний або святковий день, то останнім днем строку вважається операційний (банківський) день, що настає за вихідним або святковим днем.

Якщо після подачі податкового розрахунку за звітний період податковий агент подає новий податковий розрахунок з виправленими показниками до закінчення граничного строку подання податкового розрахунку за такий самий звітний період, то штрафи, визначені у п. 1 ст. 50 Податкового Кодексу [6], не застосовуються.

Податковий розрахунок подається незалежно від того, виплачує чи не виплачує доходи платникам

податку податковий агент протягом звітного періоду.

Податковий розрахунок подається до територіального органу Міністерства доходів і зборів України за місцезнаходженням податкового агента - юридичної особи або її відокремлених підрозділів чи за податковою адресою фізичної особи - податкового агента.

Податковий розрахунок готується у двох примірниках. Один примірник подається до територіального органу Міністерства доходів і зборів України. Другий – з підписом особи, відповідальної за приймання розрахунку, штампом та проставленим номером порції, отриманим при обов'язковій реєстрації розрахунку в територіальному органі Міністерства доходів і зборів України, – повертається податковому агенту. Податковий розрахунок може бути наданий контролюючому органу в електронній формі за добровільним рішенням податкового агента.

У разі якщо відокремлений підрозділ юридичної особи не уповноважений нараховувати, утримувати і сплачувати податок до бюджету, податковий розрахунок у вигляді окремої порції за такий підрозділ подає юридична особа до контролюючого органу за своїм місцезнаходженням та надсилає копію такого розрахунку до органу за місцезнаходженням такого відокремленого підрозділу.

Розрахунок, отриманий податковим органом від податкового агента, заповнений у супереч правилам, а саме: якщо в ньому не зазначено обов'язкових реквізитів, не підписано відповідними посадовими особами, не скріплено печаткою

податкового агента, може бути не визнана податковим органом як податковий розрахунок.

Особливістю оподаткування доходів членів кредитної спілки, які надають свої внески на договірних умовах є те, що основна сума депозиту (вкладу), внесеного платником податку до кредитної спілки, яка повертається йому, а також основна сума кредиту, що отримується платником податку (протягом строку дії договору), у тому числі фінансового кредиту на визначений строк та під проценти не включається до розрахунку загального оподаткованого доходу [6, пп. 29 п.1 ст. 165].

Кредитні спілки разом із сплатою ПДФО сплачують єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування за ставками, які залежать від класу професійного ризику виробництва. Звичайно єдиний внесок на соціальне страхування страховальники мають право відносити до складу своїх витрат, але виходячи із специфіки діяльності кредитних спілок, вони не є платниками податку на прибуток і тому відповідно не визначають об'єкт оподаткування – прибуток.

Відповідно до пп. 9 п. 1 ст. 196 ПКУ [6] надання фінансовими установами, якими є кредитні спілки, послуг, в межах управління фондами операцій з нерухомістю, а також відповідно до пп. 5 п. 1 ст. 196 [6] розміщення та повернення коштів за договорами позики, депозиту, вкладу, управління коштами не є об'єктом оподаткування ПДВ.

Сплата податків і зборів та подання податкової звітності кредитними спілками відбувається на підставі податкового календарю (табл. 2) [14] з метою запобігання порушення податкового законодавства та застосування штрафних санкцій.

Таблиця 2

Податковий календар кредитних спілок

Перелік податкових платежів	Строки сплати податкових платежів до бюджетів	Нормативно-законодавче забезпечення
Подати до податкових органів: квартальну фінансову звітність (форму № 1 (баланс), форму № 2 (звіт про фінансові результати))	протягом 40 календарних днів, що настають за останнім календарним днем звітного періоду	Пункт 46.2 статті 46, пункт 49.18 статті 49 Податкового кодексу України
Річну фінансову звітність (форму № 1 (баланс), форму № 2 (звіт про фінансові результати), форму № 3 (звіт про рух грошових коштів), форму № 4 (звіт про власний капітал), форму № 5 та примітки в довільній формі)	протягом 40 календарних днів, що настають за останнім календарним днем звітного періоду	Пункт 46.2 статті 46, пункт 49.18 статті 49 Податкового кодексу України
Податкову декларацію в разі сплати податку на прибуток	протягом 40 календарних днів, що настають за останнім календарним днем звітного (податкового) кварталу	Підпункт 49.18.2 пункту 18 статті 49 Податкового кодексу України
Податковий розрахунок суми доходу, нарахованого (сплаченого) на користь платників податку, а також суми утриманого з них податку (форма №1ДФ)	протягом 40 календарних днів, що настають за останнім календарним днем звітного (податкового) кварталу	Підпункт 49.18.2 пункту 18 статті 49 Податкового кодексу України Підпункт 2.1 пункту 2 Порядку заповнення та подання податковими агентами Податкового розрахунку сум доходу, нарахованого (сплаченого) на користь платників податку, і сум утриманого з них податку, затвердженого наказом Державної податкової адміністрації України від 24.12.2010 № 1020

Продовження табл. 2

1	2	3
Податковий звіт про використання коштів неприбуткових установ та організацій	протягом 40 календарних днів, що настають за останнім календарним днем звітного (податкового) кварталу	Підпункт 49.18.2 пункту 18 статті 49 Податкового кодексу України
Звіт про суми податкових пільг	протягом 40 календарних днів, що настають за останнім календарним днем звітного (податкового) кварталу	Підпункт 49.18.2 пункту 18 статті 49 Податкового кодексу України, Пункт 3 Порядку обліку сум податків та зборів, не сплачених суб'єктом господарювання до бюджету у зв'язку з отриманням податкових пільг, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 27.12.2010р. №1233
Звіт щодо сум нарахованого єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування	не пізніше 20 числа місяця, що настає за базовим звітним періодом (базовим звітним періодом є календарний місяць)	Пункт 3.1 розділу III Порядку формування та подання страхувальниками звіту щодо сум нарахованого єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, затвердженого постановою правління Пенсійного фонду України № 22-2 від 08.10.2010

Джерело: систематизовано автором на підставі [11]

Висновки. Кредитні спілки є потужним фінансовим інститутом, який дозволяє на привабливих умовах кредитувати населення під різноманітні цілі, але на відмінну від звичайних юридичних осіб, вони не переслідують мету – отримання прибутку. Фізичні особи, які не відповідають вимогам фінансово-кредитних установ щодо отримання кредиту звертаються за допомогою саме до неприбуткових організацій. Кредитні спілки відповідно до Податкового кодексу України є платниками податку на доходи фізичних осіб, внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, плати за землю, плати за першу реєстрацію транспортних засобів, екологічного податку, податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, збору за паркування транспортних засобів.

Л і т е р а т у р а

1. Гончаренко В.В. Кредитні спілки як фінансові кооперативи: міжнародний досвід та українська практика / В.В. Гончаренко // - К.: Наукова думка, 1997. – 240 с.
2. Мешко О.І. Аналіз активів неприбуткових фінансових установ: методика та організація: дис. канд.. економ. наук: 08.00.09 / О.І. Мешко. – К. – 2008. – 150 с.
3. Пожар А.А. Економічні та організаційні особливості розвитку кредитної кооперації в Україні: дис. канд.. економ. наук: 08.00.04 / А.А. Пожар. – Полтава. – 2007. – 250 с.
4. Правда М. Кредитна спілка: реєстрація, діяльність, застава. Бухгалтерський та податковий облік / М. Правда // Дебет-Кредет. – 2001. - №20. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dtk.com.ua/debet/ukr/2001/20/20pr16.html>
5. Калюга Є. Особливості оподаткування кредитних спілок / Є. Калюга // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. – 2010. - №118. – С. 19-21.
6. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI із змінами та доповненнями

7. Проект Закон України «Про неприбуткові організації»
8. Закон України «Про кредитні спілки» від 20.12.2001 № 2908-III із змінами та доповненнями
9. Інформація про стан і розвиток кредитних спілок України за 2008-2013 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dfp.gov.ua>
10. Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України «Про затвердження Порядку складання та подання звітності кредитними спілками та об'єднаними кредитними спілками до Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України» від 25.12.2003 № 177
11. Наказ ДПА України «Про затвердження Положення про Реєстр неприбуткових установ та організацій» від 24.01.2011 № 37
12. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку обліку сум податків та зборів, не сплачених суб'єктом господарювання до бюджету у зв'язку з отриманням податкових пільг» від 27.12.2010 № 1233
13. Наказ ДПА України «Про затвердження форми Податкового розрахунку сум доходу, нарахованого (сплаченого) на користь платників податку, і сум утриманого з них податку (форма № 1ДФ) та Порядку заповнення та подання податковими агентами Податкового розрахунку сум доходу, нарахованого (сплаченого) на користь платників податку, і сум утриманого з них податку» від 24.12.2010 № 1020
14. Річний календар кредитної спілки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vaks.org.ua>

References

1. Goncharenko V.V. Kreditni spilki yak finansovi kooperativi: mizhnarodniy dosvid ta ukrayinska praktika / V.V. Goncharenko // - K.: Naukova dumka, 1997. – 240 s.
2. Meshko O.I. Analiz aktiviv nepributkovih finansovih ustanov: metodika ta organizatsiya: dis. kand.. ekonom. nauk: 08.00.09 / O.I. MESHKO. – K. – 2008. – 150 s.
3. Pozhar A.A. ekonomichni ta organizatsiyni osoblivosti rozvitku kreditnoyi koo-peratsiyi v Ukrayini: dis. kand.. ekonom. nauk: 08.00.04 / A.A. Pozhar. – Poltava. – 2007. – 250 s.
4. Pravda M. Kreditna spilka: reestratsiya, diyalnist, zastava. buhgalterskiy ta podatkoviy oblik / M. Pravda // Debet-

- Kredet. – 2001. - #20. - [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: <http://dtk.com.ua/debet/ukr/2001/20/20pr16.html>
5. Kalyuga E. Osoblivosti opodatkovannya kreditnih spilok / e. kalyuga // Visnik Kiyivskogo natsionalnogo universitetu im. T. Shevchenka. – 2010. - #118. – S. 19-21.
  6. Podatkoviy kodeks Ukrayini vid 02.12.2010 r. # 2755-VI iz zminami zakon ta dopovnenniyami
  7. Proekt Ukrayini «Pro nepributkovi organizatsiyi»
  8. Zakon Ukrayini «Pro kreditni spilki» vid 20.12.2001 # 2908-III iz zminami ta dopovnenniyami
  9. informatsiya pro stan i rozvitok kreditnih spilok Ukrayini za 2008-2013 roki [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: <http://www.dfp.gov.ua>
  10. Rozporyadzhennya derzhavnoyi komisiyi z reguluyuvannya rinkiv finansovih poslug Ukrayini «Pro zatverdzhennya poryadku skladannya ta podannya zvitnosti kreditnimi spilkami ta ob'ednanimi kreditnimi spilkami do derzhavnoyi komisiyi z reguluyuvannya rinkiv finansovih poslug Ukrayini» vid 25.12.2003 # 177
  11. Nakaz DPA Ukrayini «Pro zatverdzhennya Polozhennya pro reestr nepributkovih ustanov ta organizatsiy» vid 24.01.2011 # 37
  12. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayini «Pro zatverdzhennya poryadku obliku sum podatkov ta zboriv, ne splachenih sub'ektom gospodaryuvannya do byudzhetu u zv'yazku z otrimanniyam podatkovih pilg» vid 27.12.2010 # 1233
  13. Nakaz DPA Ukrayini «Pro zatverdzhennya formi podatkovogo rozrahunku sum dohodu, narahovanogo (splachenogo) na korist platnikov podatku, i sum utrimanogo z nih podatku (forma # 1DF) ta Poryadku zapovnennya ta podannya podatkovimi agentami Podatkovogo rozrahunku sum dohodu, narahovanogo (splachenogo) na korist platnikov podatku, i sum utrimanogo z nih podatku» vid 24.12.2010 # 1020
  14. richniy kalendar kreditnoyi spilki. [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: <http://vaks.org.ua>

Корецкая-Гармаш В.А. Налогообложения неприбыльных организаций на примере кредитных союзов

В статье выявлены особенности создания кредитных союзов согласно украинского

законодательства в сфере государственного регулирования рынков финансовых курсовых услуг, рассмотрены результаты деятельности кредитных союзов за 2008-2013 годы, исследована практика налогообложения кредитных союзов в соответствии с принятым Налогового кодекса Украины: налогом на прибыль, налогом на доходы физических лиц, НДС, предложено налоговый календарь для уплаты и начисления налогов, сборов с целью своевременной их уплаты для предупреждения нарушения налогового законодательства и применения штрафных санкций.

Ключевые слова: налогообложение, неприбыльные учреждения, кредитные союзы, НДС, налог на прибыль, налоговый календарь.

Koretskaya-Garmash V.A. Taxation of non-profit institutions on the example credit unions

In the article the peculiarities of the creation of credit unions in accordance with the Ukrainian legislation in the sphere of state regulation of financial markets foreign exchange services, discussed results of activity of credit unions for 2008-2013, studied the practice of the taxation of credit unions in accordance with the Tax code of Ukraine: the profit tax, the tax to incomes of physical persons, VAT, proposed tax calendar for the payment and accrual of taxes, fees with the aim of timely payment for tapabtion of tax legislation violation and penalty San capabilities.

Key words: taxation, non-profit institutions, credit unions, VAT, profit tax, tax calendar.

Корецька-Гармаш Вікторія Олександрівна – к.е.н., доц. кафедри «Оподаткування і соціальна економіка» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, kgvika@ukr.net

Рецензент: Максимов В.В. д.е.н., проф., завідувач кафедри економіки підприємств Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля, Україна.

Стаття подана 29.05.2014 р.

УДК 658.8.012.12

ЕТАПИ РОЗВИТКУ ІНТЕРНЕТ МАРКЕТИНГУ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ**Кордубайло Г.В., Чиж В.І.****STAGES OF DEVELOPMENT THE INTERNET MARKETING OF INDUSTRIAL ENTERPRISES****Kordubailo G.V., Chyzh V.I.**

У статті розглянуто основні етапи розвитку інтернет маркетингу промислових підприємств, його ролі та функції, проаналізовано вплив інтернет-технологій на маркетингову діяльність підприємств. Висвітлено основні моделі інтеграції нових інформаційних технологій у господарську діяльність підприємств.

Ключові слова: маркетинг, медіаканал, інтернет-технології, стратегія, планування, розвиток, бізнес-модель.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку маркетингу пов'язаний з використанням у ньому інформаційних технологій і глобального інформаційного середовища Інтернет, яке сприяло розвитку традиційних методів ведення бізнесу та появи інтернет-маркетингу. Останній виступає перспективним напрямком розвитку маркетингової діяльності підприємств, оскільки містить у собі інноваційний потенціал і розширення економічних можливостей підприємств.

У сучасних дослідженнях інтернет-маркетинг розглядається як один з різновидів персонального маркетингу, що сприяє посиленню конкурентних переваг підприємства. При цьому реальна практика використання інтернет-технологій у діяльності підприємств демонструє значно серйозніший вплив мережі Інтернет на їхню економічну діяльність і, зокрема, на маркетинг. Це пов'язано з тим, що швидкі темпи зміни інформаційного середовища призводять до аналогічного прискорення змін ролі інтернет-маркетингу в маркетинговій діяльності підприємств. Він перестає бути різновидом персонального маркетингу і набуває в економічній діяльності підприємств нових функцій, які ще не досліджені у достатній мірі. Не отримали обґрунтування уявлення про вплив інтернет-технологій на маркетингову діяльність підприємств та на можливості її розвитку, що стримує повноцінне використання маркетингу в їхній економічній діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Співвідношенню маркетингу та інтернет-технологій приділяють увагу в своїх роботах Д. Хоффман,

Т.Р. Новак [1], Р. Кіані [2], Ж.-Б. Стенкамп [3], вивчення розвитку частин маркетингового комплексу через застосування інтернет-технологій знайшло відображення в працях Е. Аржіроу, П.Дж. Кітчен, Т. К. Мелевар [4], В. Доу, К. Сандіп [5], питанням плануванні стратегій інтернет-маркетингу присвячені дослідження Р. Вілсон [6], М. Портера [7], Е. Кім, Д. Нам, Дж. Л. Штімперта [8].

Основними напрямками досліджень інтернет-маркетингу є: планування стратегії інтернет-маркетингу (Р. Вілсон), використання електронної реклами, електронних сторінок і електронної пошти як специфічних інструментів маркетингу (Р. Вілсон, Р. Кіані, Ф. Котлер); організації системи медіа каналів маркетингу (Д. Чаффі, Р. Майер, К. Джонстон); персоналізація маркетингу (Дж. Дейтон); брендінг (Е. Аржіроу, В. Доу, П.Дж. Кітчен, Т. К. Мелевар, К. Сандіп); вплив інтернет-маркетингу на макроекономічні показники підприємств (Ж.-Б. Стінкамп); зміна конкурентних позицій підприємств на основі інтернет-маркетингу (М. Портер, Е. Кім, Д. Нам, Дж. Л. Штімперт). Ці роботи дозволяють обґрунтовано використовувати інтернет-маркетинг для підвищення продажів товарів та послуг, проведення рекламних кампаній, реорганізації маркетингових структур підприємств під впливом нових технологій, розвитку маркетингової діяльності. Однак, питання адаптації маркетингової діяльності підприємств до ринкових умов під дією інтернет-технологій потребують додаткового вивчення.

Мета статті полягає у дослідженні етапів розвитку маркетингової діяльності підприємств на основі інтернет-технологій в умовах мінливого інформаційного середовища.

Матеріали і результати дослідження. Інтернет-маркетинг визначають як діяльність, що пов'язана з досягненням маркетингових цілей, шляхом застосування цифрових технологій [9]. Початком практичного вивчення застосування інтернет-технологій у вирішенні маркетингових завдань є 1991 рік – час появи першої електронної сторінки у мережі Інтернет. Дослідження до цього

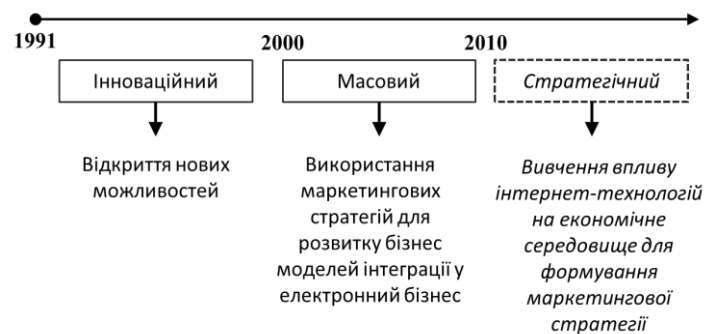

Рис. 1. Етапи розвитку Інтернет маркетингу

періоду є теоретичними передумовами в області інформатизації економічного середовища та розвитку маркетингу. У розвитку уявлень щодо Інтернет-маркетингу після 1991 року слід виділити три етапи: інноваційний, масовий та стратегічний (рис. 1). Основна причина появи і зміни етапів полягає у поступовому зростанні доступності інтернет-технологій в економічному середовищі і відповідній зміні уявлень про можливості інтернет-маркетингу з плином часу.

Перший етап розвитку поглядів на застосування інтернет-технологій є «інноваційним», що було обумовлено прогресивністю технологій і відсутністю практичного досвіду їхнього застосування в економічному середовищі. У цей період дослідники зосередили увагу на питаннях принципових змін, відмінностей, нових можливостей для підприємств, а також основ застосування інтернет-технологій у маркетинговій діяльності. Умовною межею завершення першого етапу є 2000 рік. До цього часу країни лідери з використання глобальної інформаційної мережі, такі як США перейшли у фазу масового поширення інтернет-технологій в економічному середовищі, що вплинуло на подальший хід розвитку поглядів [9].

У перших публікаціях з питань розвитку маркетингу в інтернет-середовищі [1] було показано, що воно є фундаментально відмінним оточенням для маркетингової діяльності, ніж традиційне середовище. Це пов'язано з особливим характером інформаційного обміну між учасниками ринку, що виникають у такому середовищі. Так, до появи мережі Інтернет, взаємодія відбувалася в односторонньому порядку – від підприємства до споживачів. З розвитком технологій з'явилася можливість здійснювати багатосторонній діалог між підприємствами та споживачами. Центральною ланкою нової моделі взаємодії став медіаканал, тобто інструмент електронної взаємодії між підприємствами та споживачами, побудований на інтернет-технологіях [1]. Маючи на меті накопичення знань про продукти і пошук вигоди, споживачі в умовах середовища Інтернет демонструють високий рівень спрямованості в поведінці. При цьому різні види активності в мережі Інтернет по-різному впливають на збільшення

аудиторії споживачів і на зростання їхнього впливу на ринок при послабленні ролі самих підприємств у цьому процесі.

У підприємств з'являється можливість здійснювати вибір зацікавлених споживачів, а також збирати інформацію про них та їхні уподобання засобами інтернет-технологій, скорочуючи широкомовні розсилання в пасивній аудиторії [2].

На інноваційному етапі були виявлені основні переваги інтернет-технологій у маркетинговій діяльності підприємств та визначено, що перспективним напрямком розвитку бізнесу має стати створення інтернет-орієнтованих підприємств. У цей період тенденції інтернет-маркетингу збігаються із загальною спрямованістю маркетингу – підвищення ролі споживачів у діяльності підприємств. Проте, інтернет-технології ще не мають широкого розповсюдження в економічному середовищі, у зв'язку з чим, пропонувані в інноваційний період моделі мають обмежене практичне використання. При цьому успішні рішення дійсні тільки в сформованих економічних умовах, оскільки інтернет-технології відрізняються високою швидкістю розвитку і поширення в економічному середовищі. Отже, стабільними у цей період залишаються тільки основні властивості інтернет-технологій: адресність, гнучкість, доступність, активність споживачів, двосторонній діалог.

Поширення персональних комп'ютерів та інтернет-технологій в економічному середовищі стало поштовхом для переходу до другого – «масового» етапу розвитку уявлень про інтернет-маркетинг. Відмінними рисами цього періоду є: розвиток уявлень про персоналізації відносин зі споживачем; посилення властивості глобальності інтернет-середовища; посилення ролі медіаканалів; застосування інтернет-технологій у сфері поширення товарів і послуг масового споживання; створення конкурентних стратегій за рахунок впровадження інтернет-технологій у маркетингову практику підприємств.

Робота із зростаючим обсягом маркетингової інформації обумовила необхідність вивчення можливостей структурної реорганізації маркетингових підрозділів [10]; до розвитку

навичок роботи співробітників з базами даних та інтернет-технологіями [11]; до організації управління інформацією для підвищення ефективності та оптимізації роботи підприємства [2]; до багатокритеріального вибору та оцінки актуальності програмних засобів, що застосовуються для вирішення маркетингових завдань.

У масовий період розвитку уявлень про застосування інтернет-технологій у маркетинговій діяльності підприємств було посилено напрямок прямої взаємодії із споживачем засобами інтернет-технологій. Застосування медіаканалів стало основою інтернет-маркетингу. Поширене використання інтернет-технологій у сфері товарів і послуг масового споживання дозволило розвинути такі види діяльності як: електронна комерція, інтерактивна реклама, масові розсилки електронної пошти [9]. Серед інших виділилися поняття: відвідуваність електронної сторінки, лояльність споживачів, цифрова форма товару. Відбувся поділ маркетингового простору підприємства на два: віртуальне і реальне. Провідною ідеєю масового етапу стало використання маркетингових стратегій для розвитку бізнес моделей інтеграції у електронний бізнес.

Залежно від ступеня інтеграції нових інформаційних технологій у господарську діяльність підприємства можна виділити кілька бізнес-моделей (рис. 2).

Початковим етапом інтеграції підприємства у інтернет простір можна назвати створення внутрішньої інформаційної системи – системи типу інтранет (модель B0). На цьому етапі інтернет використовується як інструмент для реалізації ефективної системи внутрішніх комунікацій на підприємстві. Доступ до інформаційних ресурсів такої системи наданий тільки співробітникам даного підприємства і захищений від зовнішнього світу спеціальними засобами. Інтранет-системи підвищують оперативність обміну інформацією між усіма співробітниками, полегшують встановлення зворотних зв'язків, дозволяють персоналу вести спільну роботу незалежно від місцезнаходження.

Доступ до інформаційної системи типу екстранет можливий не тільки з боку співробітників підприємства, а й із зовнішнього світу. Прозора для партнерів, але закрита для сторонніх система обслуговування клієнтів працює як візитна картка або довідник підприємства (модель B1): містить інформацію про асортимент, ціни на товар, про знижки та пільги, базу даних клієнта (стан його рахунків, інформацію про розміщені замовленнях і т.д.). У підприємства з'являється можливість не тільки інформувати споживачів про свою діяльність та продукції, а й здійснювати зворотний зв'язок із споживачем за допомогою електронної пошти, процедури впізнання, процедури підписки на web-сервері [12].

Модель електронного замовлення (модель B2) – залучення клієнтів до роботи безпосередньо в інформаційній системі, поява зворотного зв'язку із споживачем через систему електронного замовлення. У рамках цієї моделі технології інтернету дозволяють зв'язати в єдиний ланцюжок постачальника - виробника і виробника - споживача. Користувачем такої електронної системи може бути як корпоративний клієнт (взаємодія business-to-business, B2B), так і кінцевий споживач (взаємодія business-to-consumer, B2C).

Модель повної автоматизації (модель B3) поєднує систему електронного замовлення, автоматизацію процесу закупівель і просування товару до кінцевого споживача через власні електронні магазини. Подібне підприємство працює з корпоративними клієнтами, надаючи останнім доступ до баз даних, що містять інформацію про товарні, складські запаси і поточний стан виконання контрактів; автоматизує процес замовлень і власних закупівель; а також здійснює роздрібні продажі у власних електронних магазинах. У цій моделі використовується складніша схема взаємодії (business-to-business-to-consumer, B2B2C), яка дозволяє всім учасникам інтерактивного ланцюга значно скоротити свої накладні витрати, вигравачи при цьому в часі [12].

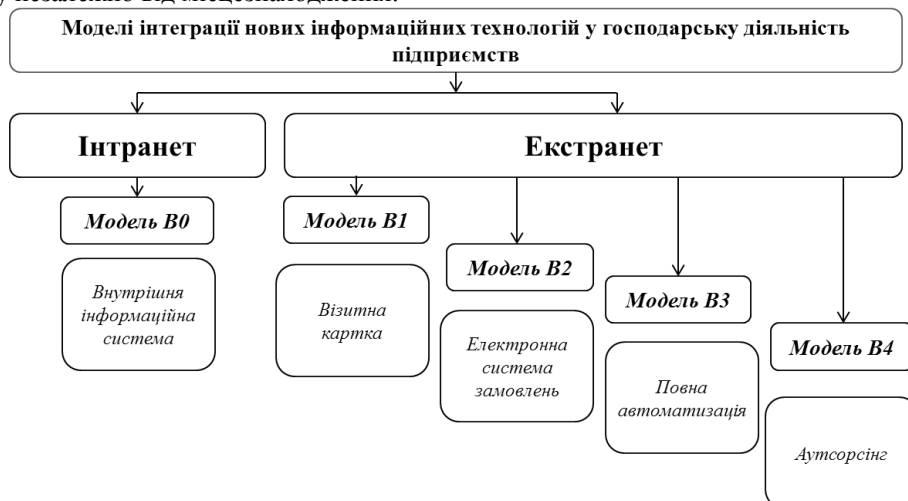

Рис. 2. Бізнес моделі за рівнем інтеграції в електронний бізнес

Повна автоматизація багатьох бізнес - процесів, спрощення схем взаємодії, розширення можливостей і підвищення швидкості і якості координації робіт змінюють структуру функцій і конфігурацію підприємства. Стає дешевше передавати частину функцій підприємства для виконання іншим підприємствам, що спеціалізуються в цій області, тобто проводити аутсорсінг, використовуючи Інтернет (модель В4). Підприємство може віддати на аутсорсінг: виробництво, маркетинг (деякі функції, наприклад: дослідження ринку, проведення рекламної кампанії і т.п.), логістику, фінанси, залишаючи собі найбільш значущі: стратегічне управління, розробку і розвиток продукту і технологій, продажу та обслуговування клієнтів. Застосування аутсорсінгу веде до зменшення оптимального розміру підприємства і до скорочення постійних витрат, що також є додатковим джерелом конкурентних переваг та підвищує ефективність діяльності підприємства.

Залежно від ступеня інтеграції нових інформаційних технологій у бізнес змінюється зовнішнє середовище підприємства. Для моделей інтеграції В2, В3 та В4 середовище інтернету зливається з мікросередовищем підприємства: відбувається поступова інтеграція бізнесу в електронний простір не тільки для підприємства, але і для більшості його контактних аудиторій. У зв'язку з цим стратегічне планування і управління підприємством, яке інтегрує інтернет-технології в свої бізнес-процеси, необхідно здійснювати, враховуючи не тільки вплив сил і суб'єктів традиційного середовища, але й фактори впливу інтернет-середовища.

Зіставляючи дослідження інноваційного та масового періодів, можна сформулювати такі ролі інтернет-маркетингу, присутні в діяльності підприємств:

1. Персоналізація – полягає у створенні прямої взаємодії зі споживачами засобами інтернет-технологій. Провідне положення цієї ролі серед інших визначено змінами в характері взаємодії зі споживачами, що дозволило підприємствам підвищити точності оцінки потреб ринку, і вплинуло на розвиток уявлень про маркетинг.

2. Інформування – ця роль полягає у зборі розширеної інформації про оточення та надання необхідної інформації про підприємство. У результаті, розвиваються напрямки інтернет-брендінгу, інтерактивної реклами, інформаційні сторінки, соціальні мережі, інтернет-маркетинг позиціонується як замітник традиційних маркетингових заходів.

3. Розвиток – полягає в посиленні частин маркетингового комплексу за рахунок автоматизації окремих його процесів засобами інтернет-технологій, що дозволяє досягти технічної та процесної оптимізації.

Наступний «стратегічний» етап розвитку уявлень про інтернет-маркетинг передбачає усвідомлення необхідності створення конкурентної переваги за рахунок формування унікальної стратегії розвитку підприємства в умовах мінливого інформаційного середовища бізнесу. Ключовою ідеєю цього етапу стає вивчення впливу інтернет-технологій на економічне середовище для формування маркетингової стратегії підприємства. Для визначення актуальності ролі інтернет-маркетингу у діяльності підприємств потрібно вивчення поточних змін, які відбуваються в економічному середовищі під дією інтернет-технологій. Однак, це не можливо, якщо інтернет-маркетинг використовується на підприємстві лише як медіаканал. Це обмежує підприємства у можливостях, тому що спрямовує їх діяльність на пошук і розвиток інструментів взаємодії, а не на вивчення відповідності діяльності підприємства середовищу [9].

Відбувається усереднення маркетингового комплексу з конкурентами. У таких умовах підприємства змушені знаходитися у стані постійного пошуку нових інструментів для утримання конкурентної позиції. Це веде до того, що при розвитку інтернет-маркетингу підприємства схильні до часткового впровадження технологій в маркетингову практику. Однак окремі рішення можуть бути скопійовані конкурентами на відміну від всієї маркетингової діяльності підприємства, і не дають довгострокового переваги [7]. Це означає, що, враховуючи зростання впливу інтернет-технологій на економічне середовище, для посилення маркетингового комплексу підприємств необхідно здійснювати спільний розвиток інтернет-маркетингу та маркетингу підприємств, зміщуючи увагу від медіаканалів до вивчення діяльності підприємств. У процесі проходження змін економічного середовища під дією інтернет-технологій, медіаканали займають другорядне становище порівняно з питаннями розвитку філософії взаємодії підприємства і оточення в новому економічному середовищі. Все більш актуальним стає розширення ролі інтернет-маркетингу в економічній діяльності підприємства в сторону виконання ним адаптивної функції.

Висновки. Проведений аналіз етапів розвитку інтернет-маркетингу підприємств дозволив розширити теоретичні уявлення про інтернет-технології за рахунок посилення їхнього значення у інноваційно-адаптаційній діяльності підприємства. Теоретично обґрунтований підхід до розвитку маркетингу підприємств на основі інтернет-технологій може сприяти підвищенню економічної ефективності підприємств в умовах високих вимог до якості товарів і послуг та репутації підприємства. Це можливо за рахунок перетворення маркетингу в діяльність, яка виступає в якості інноваційно-адаптаційної підсистеми підприємств, адекватно реагує на зміни інформаційного середовища під дією інтернет-технологій.

Література

- Hoffman, D.L. A new marketing paradigm for electronic commerce / D.L. Hoffman, T.P. Novak // The Information society. - 1997. - vol.13. - P.43-54.
- Kiani, R.G. Marketing opportunities in the digital world / R.G. Kiani // Internet Research: Electronic Networking Applications and Policy. - 1998. - Vol.8.-P.185-194.
- Steenkamp, J-B. How country characteristics affect the perceived value of web sites / J-B Steenkamp, I. Geyskens // Journal of marketing. - 2006. - Vol. 70.-P.136-150.
- Argyriou, E. The relationship between corporate websites and brand equity: a conceptual framework and research agenda / E. Argyriou, P.J. Kitchen, T.C. Melewar // The market research society. - 2006. - p.575-599.
- Dou, W. Using brand website to build brands online: A product versus services brand comparison / W. Dou, K. Sandeep// Journal of advertising research. -2007.-P.193-206.
- Wilson, R. F. Planning Your Internet Marketing Strategy: A Doctor Ebiz Guide /R.F. Wilson. -New York: John Wiley & Sons, 2002. - 272 p.
- Porter, M. E. Strategy and Internet / M.E. Porter // Harvard Business Review. -2001.-Vol.79.-P.63-78.
- Kim, E. The applicability of Porter's generic strategy in the digital age: assumptions, conjectures and suggestions / E. Kim, D. Nam, J.L. Stimpert // Journal of management. - 2004. - 30(5). - P.569-589.
- Самойлов И. В. Развитие маркетинга промышленных предприятий на основе интернет-технологий: дис. канд. эк. наук: 08.00.05 / Самойлов Иван Витальевич. – М., 2011. – 138 с.
- Манн, И. Арифметика маркетинга / И. Манн // Новый маркетинг. -2010. - №4. - С.22-29.
- Титоренко, Г.А. Информационные технологии в маркетинге: учебник для вузов / Г.А. Титоренко, Г.Л. Макарова, Д.М. Дайтбегов и др.; Под ред. проф. Г.А. Титоренко. - М.; ЮНИТИ-ДАНА, 2000. - 335 с.
- Рублевская Ю. В. Моделирование бизнеса в интернет среде / Ю. В. Рублевская, Попов Е. В. // Маркетинг в России и за рубежом. – 2001. – № 2. – С. 87-102.

References

- Hoffman, D.L. A new marketing paradigm for electronic commerce / D.L. Hoffman, T.P. Novak // The Information society. - 1997. - vol.13. - P.43-54.
- Kiani, R.G. Marketing opportunities in the digital world / R.G. Kiani // Internet Research: Electronic Networking Applications and Policy. - 1998. - Vol.8.-P.185-194.
- Steenkamp, J-B. How country characteristics affect the perceived value of web sites / J-B Steenkamp, I. Geyskens // Journal of marketing. - 2006. - Vol. 70.-P.136-150.
- Argyriou, E. The relationship between corporate websites and brand equity: a conceptual framework and research agenda / E. Argyriou, P.J. Kitchen, T.C. Melewar // The market research society. - 2006. - p. 575-599.
- Dou, W. Using brand website to build brands online: A product versus services brand comparison / W. Dou, K. Sandeep// Journal of advertising research. - 2007. - P.193-206.
- Wilson, R. F. Planning Your Internet Marketing Strategy: A Doctor Ebiz Guide /R.F. Wilson. - New York: John Wiley & Sons, 2002. - 272 p.

- Porter, M. E. Strategy and Internet / M.E. Porter // Harvard Business Review. -2001. - Vol.79. - P.63-78.
- Kim, E. The applicability of Porter's generic strategy in the digital age: assumptions, conjectures and suggestions / E. Kim, D. Nam, J.L. Stimpert // Journal of management. - 2004. - 30(5). - P.569-589.
- Samoylov I. V. Development of marketing of the industrial enterprises on the basis of Internet technologies: yew. edging. ec. sciences: 08.00.05 / Samoylov Ivan Vitalyevich. – М, 2011. – 138 pages.
- Mann, I. Arifmetika of marketing / I. Mann//New marketing. -2010. - No.4. – P. 22-29.
- Titorenko, G. A. information technologies in marketing: the textbook for higher education institutions/G A. Titorenko, G. L. Makarov, D. M. Daytbegov, etc.; Under the editorship of the prof. G. A. Titorenko. - М.; YUNITI-DANA, 2000. - 335 p.
- Rublevskaya Y. V. Business modeling in the Internet to the environment / Y. V. Rublevskaya, Popov E. V.//Marketing in Russia and abroad. – 2001. – No.2. – P. 87-102.

Кордубайло А.В., Чиж В.И. Этапы развития интернет маркетинга промышленных предприятий

В статье рассмотрены основные этапы развития интернет маркетинга промышленных предприятий, его роли и функции, проанализировано влияние интернет-технологий на маркетинговую деятельность предприятий. Освещены основные модели интеграции новых информационных технологий в хозяйственную деятельность предприятий.

Ключевые слова: маркетинг, медиаканал, интернет-технологии, стратегия, планирование, развитие, бизнес-модель.

Kordubailo G., Chyzh V. Stages of development the internet marketing of industrial enterprises

The article describes the main stages of development of the Internet marketing industry, its role and functions, the influence of Internet technologies on the marketing activities of enterprises. Highlight the major models of integration of new information technologies in the economic activity of enterprises.

Keywords: marketing, media channel, internet technology, strategy, planning, development, business model.

Кордубайло Ганна Володимирівна, аспірант кафедри обліку і аудиту Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Чиж Віра Іванівна, д.е.н., професор, завідувача кафедрою обліку і аудиту Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, E-mail vera-chyzh@yandex.ru

Рецензент: Костирко Л.А. - доктор економічних наук, професор, завідувача кафедрою фінансів Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, Україна.

Стаття подана 27.03. 2014 р.

УДК 336.221+339.3

ОЦІНКА ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ПОДАТКОВОГО НАВАНТАЖЕННЯ ТОРГІВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Косова Т.Д., Тимарцев О.Ю.

ESTIMATION OF DIFFERENTIATION OF TAX LOADING OF ENTERPRISES OF TRADE

Kosova T.D., Timartsev O.Y.

Розроблено методичний підхід до оцінки диференціації податкового навантаження підприємств на основі аналізу статистичних розподілень питомої ваги окремих видів податків. Проведено його апробацію на торговельних підприємствах Запорізької і Чернівецької областей. Визначено оцінку податкового навантаження на товарооборот, працю, прибуток, землю та інші фактори. Надано інтерпретацію загальних та специфічних факторів, які визначають схожість і відмінність рівнів податкового навантаження торговельних підприємств досліджуваних областей.

Ключові слова: податкове навантаження, торговельні підприємства, диференціація, оцінка.

Вступ. Податкове навантаження є результатом суперечливої взаємодії фіскальної та регулюючої функцій податків [1, с. 10]. Посилення податкового навантаження сприяє більш повній реалізації фіскальної функції у короткотерміновому періоді, але при цьому підриває економічні стимули розвитку. Тому у довгостроковому періоді за рахунок посилення ділової активності податкові доходи держави будуть зростати навіть в умовах зменшення податкового навантаження [2].

Податкове навантаження відображає результат дії податкових чинників на економіку у цілому, суб'єктів господарювання, фізичних осіб і привертає до себе увагу багатьох учених. Шайда О.Є. [3, с. 10] акцентує увагу на необхідності коректної оцінки податкового навантаження на підприємства, тому що рівень заборгованості по податках, зборах і податкових платежах в Україні є досить високим. Податкове навантаження може розподілятися між платниками податків, перекладання податків є явищем системним і поширеним. Підприємці прагнуть перекласти тягар оподаткування на кінцевого споживача, включивши всю суму податків у ціну товару [4, с. 14]. Цуркан І.М. обґрунтовує систему показників для оцінки податкового навантаження на рівні підприємства [5, с.8]. Дослідження основних підходів до управління податковим навантаженням, а саме до податкового планування, податкового менеджменту, податкової

оптимізації на підприємстві, дозволило Ястребової Г.С. виявити певні їх недоліки [6]. Податкове навантаження є об'єктом регулювання діяльності підприємства і використовується в процесі податкового контролю підприємств з урахуванням показника податкового ризику [7, с. 5]. Високо оцінюючи науковий доробок вказаних учених, слід визнати, що дослідженню податкового навантаження у галузевому аспекті не приділяється належної уваги. Проблема ускладнюється відсутністю офіційної статистики про нарахування і сплату податків за видами економічної діяльності.

Постановка проблеми – обґрунтування методичного підходу до оцінки податкового навантаження торговельних підприємств та проведення його апробації.

Матеріали і результати дослідження. Інформаційну основу оцінки податкового навантаження у галузевому аспекті слугували дані, генеровані інформаційною системою Міністерства доходів і зборів у Запорізькій і Чернівецькій областях.

Ці області презентують східні і західні регіони. Запорізька область - потужний індустріальний комплекс, а також один із найбільших виробників сільськогосподарської продукції та виробів харчової промисловості серед регіонів України. Відповідно до галузевої структури виробництва Чернівецька область належить до індустріально-аграрної категорії. Досліджувані області різняться розмірами. Площа Запорізької області в 3,5 рази більше, ніж Чернівецької, населення – в 2 рази, податковий потенціал – в 5 разів. Але у галузевому аспекті в обох областях торговельні підприємства презентують найбільшу частку платників податків.

Під диференціацією податкового навантаження розуміємо його поділ, розчленування серед окремих податків у загальній структурі на рівні країни, регіону, галузі, підприємства тощо. У табл. 1 і 2 наведено диференціацію податкового навантаження у розрізі Запорізької і Чернівецької областей.

Таблиця 1
Обсяг нарахованих і сплачених податків і зборів підприємствами Запорізької області (власні розрахунки)

Рік	Сума податків, тис. грн.	Структура, %					
		всього	ПДВ	Податок на прибуток	Акцизний збір	ПДФО	Інші
Нараховані							
2006	2544065,4	100,00	2,80	54,13	19,70	1,09	22,28
2007	2331123,6	100,00	-16,75	54,74	35,29	1,45	25,27
2008	2189446,8	100,00	-62,73	87,49	36,77	1,76	36,71
2009	1779866,4	100,00	-60,62	53,13	52,02	2,57	52,91
2010	3038418,9	100,00	-21,67	57,60	29,62	1,83	32,63
2011	4661699,6	100,00	-1,36	45,06	21,05	11,72	23,53
середнє	2757436,7	100,00	-26,72	58,69	32,41	3,40	32,22
Сплачені							
2006	4695889,1	100,00	22,88	28,35	13,00	21,12	14,66
2007	5669341,6	100,00	19,38	28,04	13,20	26,03	13,35
2008	6866169,4	100,00	16,34	31,71	10,94	27,85	13,16
2009	5821097,7	100,00	17,96	18,47	15,76	30,63	17,17
2010	6547809,2	100,00	21,28	19,68	14,04	28,57	16,43
2011	8682069,1	100,00	23,31	22,34	12,54	28,30	13,52
середнє	6380396,0	100,00	20,19	24,77	13,25	27,08	14,72

Таблиця 2
Обсяг нарахованих і сплачених податків і зборів підприємствами Чернівецької області (власні розрахунки)

Рік	Сума податків, тис. грн.	Структура, %					
		всього	ПДВ	Податок на прибуток	Акцизний збір	ПДФО	Інші
Нараховано							
2008	672759,9	100,00	36,25	29,92	2,70	0,93	30,20
2009	629362,6	100,00	35,80	19,50	2,86	1,38	40,46
2010	669851,4	100,00	36,68	18,85	0,54	1,75	42,18
2011	877100,2	100,00	33,78	21,26	0,02	13,42	31,51
2012	969626,4	100,00	46,43	20,99	0,01	0,83	31,75
середнє	763740,1	100,00	37,79	22,10	1,23	3,66	35,22
Сплачено							
2008	1109503,3	100,00	25,63	16,69	1,51	39,64	16,53
2009	1132411,3	100,00	24,47	12,56	1,75	39,13	22,09
2010	1274593,8	100,00	24,38	10,06	0,09	39,47	26,01
2011	1309141,5	100,00	23,94	10,62	0,02	43,62	21,80
2012	1490108,1	100,00	24,42	10,50	0,00	41,92	23,16
середнє	1263151,6	100,00	24,57	12,09	0,67	40,76	21,92

У структурі нарахованих податків і зборів підприємств Запорізької області основна питома вага приходить на податок на прибуток (58,69%), акцизний збір (32,41%), інші податки (32,22%), питома вага ПДВ є від'ємною і складає 26,72%. Диференціація навантаження зі сплачених податків і

зборів є більш рівномірною. Основна питома вага приходить на податок із доходів фізичних осіб (ПДФО) (27,08%), податок на прибуток (24,77%), ПДВ (20,10%). Частка акцизного збору та інших податків складає відповідно 13,25% і 14,72%.

У структурі нарахованих податків і зборів підприємств Чернівецької області основна питома вага приходить на ПДВ (37,79%), інші податки (35,22%), податок на прибуток (37,79%). Більш диференційованим є навантаження зі сплачених податків: частка податку з доходів фізичних осіб становить 40,76%, ПДВ – 24,57%, інших податків – 21,92%. На відміну від Запорізької області податок на прибуток виконує другорядну роль, займаючи 12,09% у структурі сплачених податків.

Для дослідження обрано 55 торговельних підприємств Запорізької області (за 6 років, 330 спостережень) і 45 торговельних підприємств Чернівецької області (за 5 років 225 спостережень). Річні обсяги податків, сплачуваних торговельними підприємствами Запорізької області, мають нормальне розподілення. В інтервалі до 10 млн. грн./рік знаходяться 309 підприємств, або 93,63% дослідженої сукупності підприємств. На рис. 1 і 2 наведено гістограму розподілення питомих ваг ПДВ і податку на прибуток.

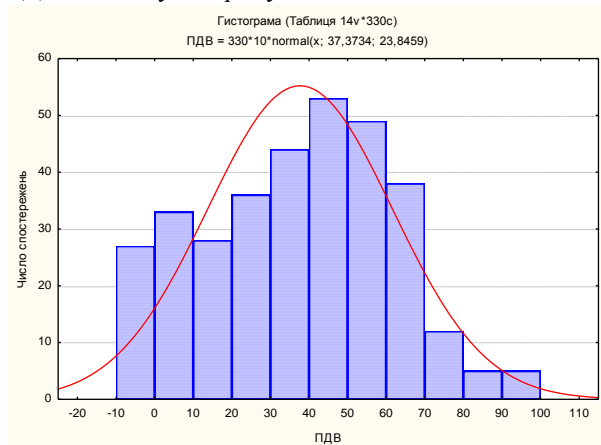

Рис. 1. Гістограма розподілу питомих ваг ПДВ, сплаченого торговельними підприємствами Запорізької області (власні розрахунки)

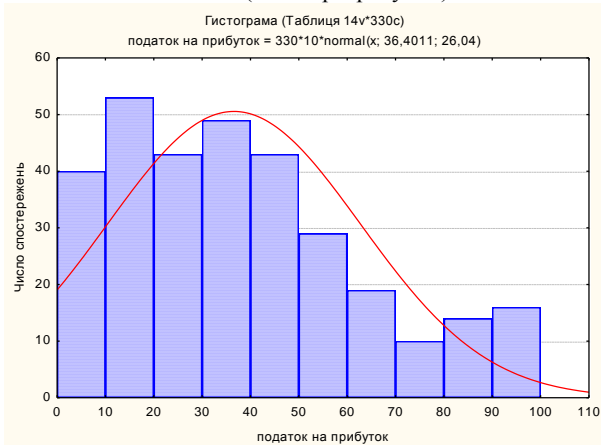

Рис. 2. Гістограма розподілу питомих ваг податку на прибуток, сплаченого торговельними підприємствами Запорізької області (власні розрахунки)

Розподілення сум ПДВ, сплачених торговельними підприємствами, є нормальним. Найбільша сума спостережень (44, або 13,3%) приходить на інтервал [30; 40%], кумулятивно в інтервалі [20%; 50%] знаходиться 133 спостереження, або 40,3%.

Питома вага податку на прибуток має нормальне розподілення. В інтервалі до 50% знаходиться 242 спостереження, або 73,33% їх сукупної кількості. 29 спостережень, або 8,79%, припадає на інтервал [50%; 60%], в інтервалі від 60% до 100% знаходиться ще 59 спостережень, або 17,88%. Таким чином, податок на прибуток посідає важливе місце в структурі податкового навантаження торговельних підприємств Запорізької області.

Питома вага ПДФО також має нормальне розподілення з найбільшою концентрацією в інтервалі до 10%, на який приходить 118 спостережень, або 35,78% їх загальної кількості. Також значна кількість спостережень припадає на інтервали [10%; 20%[і [20%; 30%[- відповідно 81 і 60 (або 24,54% і 18,18%). Більше половини досліджуваних торговельних підприємств Запорізької області (173, або 52,42%) не є платниками податку на землю, на інтервал до 10% приходить 135 спостережень, або 40,9% їх загальної кількості. Як і у випадку з платою за землю, питома вага інших податків має нормальне розподілення і переважна більшість торговельних підприємств (240, або 72,72%) не сплачує їх. На інтервал до 5% припадає 59 підприємств, або 17,88%, на інтервал [5%; 10%] – 16, або 4,84%.

Середній розмір податків, сплачуваних одним підприємством у Запорізькій області значно вище, ніж у Чернівецькій. Найбільша кількість спостережень (156, або 76,1% їх загальної кількості) припадає на інтервал до 2,0 млн. грн., 29 спостережень (14,14%) знаходяться в інтервалі від 2,0 до 4,0 млн. грн. Тестування на нормальний розподіл питомих ваг ПДВ виявилось невдалим, оскільки p - рівень складає 0,11568, оскільки мали місце «викиди», пов'язані з від'ємними значеннями питомих ваг по ТОВ «Боянівка», а також значеннями, які перевищують 100% - рівень унаслідок від'ємного значення податку на прибуток. Виключення аномальних показників і проведення його на інтервалі [0; 100] дозволило виявити нормальний характер розподілення (рис. 3). Найбільша кількість спостережень (114 або 62,9%) приходить на інтервал [40%; 70%].

Питома вага податку на прибуток має нормальне розподілення з максимальною концентрацією на інтервалі [20%; 40%], на який припадає 73 спостереження, або 35,8% (рис. 4). Питома вага податку на доходи фізичних осіб також

має нормальне розподілення із найбільшою концентрацією в інтервалі [0; 20], на який припадає 131 спостереження, або 64,21% їх загальної кількості. Найбільша кількість спостережень із питомої ваги податку на землю складає 0 (110 або 53,92% їх загальної кількості), тобто, підприємства не були платниками цього податку.

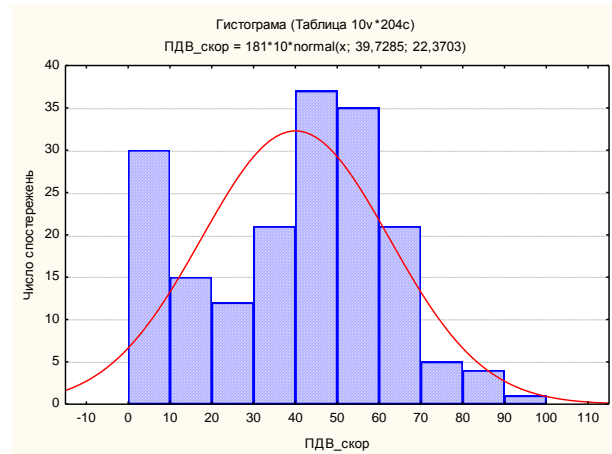

Рис. 3. Гістограма розподілення питомих ваг ПДВ у структурі податкових платежів торговельних підприємств Чернівецької області

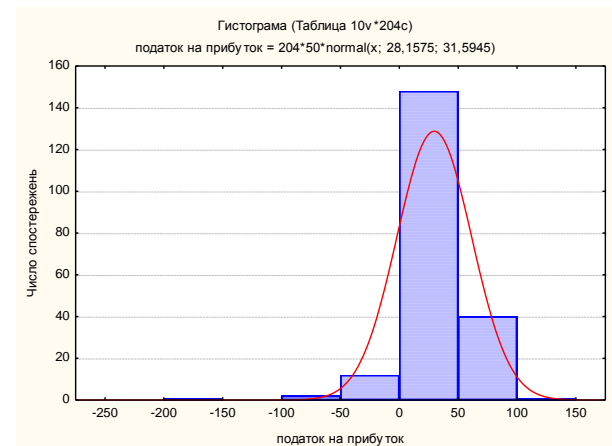

Рис. 4. Гістограма розподілення питомих ваг податку на прибуток у структурі податкових платежів торговельних підприємств Чернівецької області

У підприємств, які були платниками податку на землю, його частка у податкових платежах підприємства найчастіше припадала на інтервал [0; 20]: 74 спостереження, або 36,27% їх загальної кількості. Питома вага інших податків має нормальне розподілення, найбільша кількість спостережень припадає на інтервал [0; 10]: 147, або 72,4% їх загальної кількості.

Таким чином, питома вага усіх досліджених податків у структурі податкових платежів торговельних підприємств має нормальне розподілення із характеристиками, наведеними у табл. 3.

Таблиця 3

Показники статистичного розподілення податкового навантаження торговельних підприємств Запорізької і Чернівецької областей (власні розрахунки)

Податок	a	σ^2	σ	межі інтервалу		P-рівень
Запорізька область						
ПДВ	37,37	23,84	4,88	32,49	42,25	0,00
Податок на прибуток	36,40	26,04	5,10	31,30	41,50	0,00
ПДФО	20,18	19,34	4,40	15,78	24,58	0,00
Податок на землю	4,40	14,02	3,74	0,66	8,14	0,00
Інші податки	1,64	4,67	2,16	0,00	3,80	0,00
Чернівецька область						
ПДВ	39,73	22,37	4,73	35,00	44,46	0,00
Податок на прибуток	28,15	31,59	5,62	22,53	33,77	0,00
ПДФО	20,17	19,49	4,41	15,76	24,58	0,00
Податок на землю	6,41	19,12	4,37	2,04	10,78	0,00
Інші податки	7,54	13,00	3,61	0,00	11,15	0,00

Отримані показники щільності розподілу є достовірними, оскільки р-рівень складає 0,00000 при граничному 0,05.

Нормальне розподілення має місце, коли дані групуються біля центру, позитивні та від'ємні відхилення від центру рівновірогідні, частота відхилення швидко спадає, коли відхилення від центру становляться більшими. Формула щільності розподілу має вигляд:

$$\varphi(x; a, \sigma^2) = \frac{1}{\sqrt{2\pi \cdot \sigma^2}} e^{-\frac{(x-a)^2}{2 \cdot \sigma^2}}, \quad (1)$$

де a - середнє значення питомої ваги, %;

σ^2 – дисперсія випадкової величини.

Незважаючи на якісні і кількісні відмінності торговельних підприємств Запорізької і Чернівецької областей, отримані результати дуже схожі. Основна частина податкового навантаження торговельних підприємств припадає на ПДВ (близько 39%), значним є навантаження на прибуток (близько 36% у запорізькій області і 28% у Чернівецькій області), а також на доходи фізичних осіб (близько 20%). Дисперсія питомої ваги ПДВ, податку з доходів фізичних осіб знаходиться на рівні 20%, що відображає схожість умов функціонування дослідженого кола підприємств. Дисперсія податку на прибуток значно вище – 26,04% у Запорізькій області і 31,59% у Чернівецькій області, що визначається значною варіацією фінансових результатів підприємств. Вища питома вага податку на прибуток у податковому навантаженні торговельних підприємств Запорізької області пояснюється більшим абсолютним розміром оподаткованої бази порівняно з Чернівецькою областю. Питома вага податку на землю та інших податків у Чернівецькій області становить 13,95%, у Запорізькій області менше – 6,04% за рахунок більш високої питомої ваги податку на прибуток.

Висновки.

1. Розроблено методичний підхід до оцінки диференціації податкового навантаження підприємств на основі аналізу статистичних розподілень питомої ваги окремих видів податків. Проведено його апробацію на торговельних підприємствах двох областей України, які презентують східні і західні регіони: Запорізька (55 підприємств протягом 6 років) і Чернівецька (55 підприємств протягом 5 років).

2. За рівнем податкового навантаження в обох областях об'єкти оподаткування розташовуються у такому порядку: товарооборот, прибуток, праця, інші об'єкти. Відмінність полягає у більшому навантаженні на прибуток та меншому навантаженні на інші фактори унаслідок більшого розміру оподаткованого прибутку торговельних підприємств Запорізької області.

3. Порівняння податкового навантаження торговельних підприємств із середніми даними по відповідним регіонам свідчать про більшу питому вагу ПДВ, податку на прибуток і меншу - податку з доходів фізичних осіб. Це пояснюється відносно меншим рівнем оплати праці у торгівлі порівняно з іншими видами економічної діяльності.

Перспективами подальших досліджень є розробка рекомендацій із врахування об'єктивних чинників диференціації податкового навантаження торговельних підприємств при формуванні їх податкової політики.

Література

1. Ярова Н.В. Податкове навантаження та його оцінка: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.08 [Текст] / Н.В. Ярова; Ін-т економіки та прогнозування НАН України. - К., 2010. - 19 с.
2. Котова М.В. Податок на прибуток як фактор активізації інвестиційної діяльності промисловості [Текст] / М.В. Котова // Труды Одесского политехнического университета. - 2004. - Вып. 1(21). - С.1-5.
3. Шайда О.Є. Моделювання впливу податкової політики на ділову активність суб'єктів підприємницької діяльності: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.03.02 [Текст] / О.Є. Шайда; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. - Л., 2001. - 19 с.
4. Гуляєва О.Є. Аналіз впливу зміни ставки податку на прибуток на розвиток економіки країни [Текст] / О.Є. Гуляєва // Праці Одеського політехнічного університету. - 2011. - Вип. 3 (37). - С.13-16.
5. Цуркан І.М. Управління податковим навантаженням підприємства на основі підвищення ефективності використання виробничих ресурсів: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.04 [Текст] / І.М. Цуркан; Нац. гірн. ун-т. — Д., 2008.- 20 с.
6. Ястребова Г.С. Моделювання податкового навантаження підприємства в умовах трансформаційної економіки: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.11 [Текст] / Г. С. Ястребова; Харківський національний економічний ун-т. - Х., 2009. -20 с.
7. Денисова А. Є. Стимулюючий механізм податкового контролю підприємств: автореф. дис... канд. екон.

наук : 08.00.04 [Текст] / А. С. Денисова; Донец. нац. ун-т. - Донецьк, 2010. - 20 с.

References

1. Jarova N.V. Podatkove navantazhennja ta jogo ocinka: avtoref. dis.... kand. ekon. nauk: 08.00.08 [Текст] / N.V. Jarova; In-t ekonomiki ta prognozuvannja NAN Ukraini. - K., 2010. - 19 s.
2. Kotova M.V. Podatok na pributok jak faktor aktivizacii investicijnoi dijal'nosti promislovosti [Текст] / M.V. Kotova // Trudy Odesskogo politehnicheskogo universiteta. - 2004. - Vyp. 1(21). - S.1-5.
3. Shajda O.C. Modeljuvannja vplivu podatkovoi politiki na dilovu aktivnist' sub'ektiv pidpriemnic'koї dijal'nosti: Avtoref. dis... kand. ekon. nauk: 08.03.02 [Текст] / O.C. Shajda; L'viv. nac. un-t im. I. Franka. - L., 2001. - 19 s.
4. Guljaeva O.C. Analiz vplivu zmini stavki podatku na pributok na rozvitok ekonomiki kraїni [Текст] / O.C. Guljaeva // Praci Odes'kogo politehnichnogo universitetu. - 2011. - Vip. 3 (37). - S.13-16.
5. Curkan I.M. Upravlinnja podatkovim navantazhennjam pidpriemstva na osnovi pidvishhennja efekтивности vikoristannja virobnychih resursiv: avtoref. dis... kand. ekon. nauk: 08.00.04 [Текст] / I.M. Curkan; Nac. girn. un-t. — D., 2008.- 20 s.
6. Jastrebova G.S. Modeljuvannja podatkovogo navantazhennja pidpriemstva v umovah transformacijnoi ekonomiki: avtoref. dis... kand. ekon. nauk: 08.00.11 [Текст] / G. S. Jastrebova; Harkivs'kij nacional'nij ekonomichnij un-t. - H., 2009. -20 s.
7. Denisova A. С. Stimuljujuchij mehanizm podatkovogo kontrolju pidpriemstv: avtoref. dis... kand. ekon. nauk : 08.00.04 [Текст] / А. С. Denisova; Donec. nac. un-t. - Donec'k, 2010. - 20 s.

Косова Т.Д., Тимарцев А. Ю. Оценка дифференциации налоговой нагрузки предприятий торговли

Разработан методический подход к оценке дифференциации налоговой нагрузки предприятий на основе анализа статистических распределений удельного веса отдельных видов налогов. Проведена его апробация

на предприятиях торговли Запорожской и Черновицкой областей. Определена оценка налоговой нагрузки на товарооборот, труд, прибыль, землю и другие факторы. Дана интерпретация общих и специфических факторов, которые определяют сходство и отличие уровней налоговой нагрузки предприятий торговли исследуемых областей.

Ключевые слова: *налоговая нагрузка, предприятия торговли, дифференциация, оценка.*

Kosova T. D., Timartsev O. Y. The estimation of tax loading differentiation of trade enterprises

The methodical approach is worked out near the estimation of differentiation of the tax loading of enterprises on the basis of analysis of statistical distributions of specific gravity of separate types of taxes. It approbation is conducted on the enterprises of trade of the Zaporizhzhya and Chernivtsi areas. The estimation of the tax loading is certain on commodity turnover, labour, income, earth and other factors. Interpretation of general and specific factors which determine likeness and difference of levels of the tax loading of enterprises of trade of the investigated areas is given.

Keywords: *tax loading, enterprises of trade, differentiation, estimation.*

Косова Тетяна Дмитрівна – д.е.н., професор кафедри контролю і аналізу господарської діяльності Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, znatok777@meta.ua

Тимарцев Олексій Юрійович – к.е.н., доцент кафедри прикладної економіки Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського

Рецензент: Костирко Л.А., доктор економічних наук, професор, завідувача кафедрою фінансів Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Луганськ, Україна.

Стаття подана 22.05.2014 р.

УДК 336.13 + 658.1

ПРІОРИТЕТИ ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОСТІ

Костирко Л.А.

PRIORITIES OF FINANCIAL MECHANISM OF STEADY DEVELOPMENT OF INDUSTRY

Kostyrko L.A.

На основі аналізу тенденцій розвитку підприємств реального сектора економіки України визначено проблеми та напрями формування фінансового механізму. Обґрунтовано концептуальні положення механізму фінансової стратегії стійкого розвитку промисловості. Запропоновано вибір стратегічних альтернатив фінансової стратегії господарюючого суб'єкту з урахуванням його потенціалу фінансової стійкості. Доведено необхідність збалансованості економічних інтересів різних груп учасників ринкових відносин для забезпечення фінансової стійкості.

Ключові слова: фінансовий механізм, фінансова стратегія, стійкий розвиток, промислові підприємства, економічні інтереси, фінансова рівновага.

Постановка проблеми. Забезпечення стійкості економіки відноситься до первинних стратегічних завдань, що стоять сьогодні перед господарюючими суб'єктами країни. Сучасна економічна ситуація в Україні демонструє жорстку асиметрію в розвитку промислових підприємств з позицій фінансової стійкості. Загальносистемна криза, яка охопила більшість промислових підприємств України, привела до зниження потенціалу фінансової стійкості господарюючих суб'єктів і до загострення фінансових проблем майже по усьому спектру економічних відносин. Досягнення їх фінансової стійкості вимагає, в першу чергу, рішення задачі впровадження стимулюючих механізмів зміцнення свого фінансового потенціалу. Вирішити це завдання без стратегічної оцінки наявних фінансових можливостей практично неможливо. Сьогодні відсутня адекватна теоретична база трактування рушійних сил стійкого розвитку, зокрема, фінансової стратегії. Цим обґрунтовується необхідність перегляду положень фінансової теорії, вибору пропорцій відтворення капіталу та стратегічних орієнтирів розвитку підприємств. Визначення параметрів фінансової стратегії стійкого розвитку промислових підприємств на основі аналізу їх здатності до фінансової самодостатності вимагає розробки нових підходів до фінансового механізму. Формування фінансового механізму стійкого розвитку є актуальною проблемою, що вимагає невідкладного рішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблеми формування фінансового механізму характеризуються різноманітним аспектів і досліджується багатьма ученими і фахівцями:

- фундаментальні дослідження фінансового механізму представлені в наукових концепціях і монографіях Н. А. Дехтяр, О. М. Ковалюка, О. І. Кремень, М. І. Крупки, В. П. Москаленко, І. Плікуса, В. М. Полечук;

- дослідження концептуальних основ фінансової стійкості представлені в розробках А. Амоши, А. Гальчинського, М. Долішного, М. Чумаченко, І. Лукінова, Л. Масловської, В. Опаріна, В. Федосова, В. Геєця, М. Павловського;

- механізм фінансової стратегії висвітлено в працях М. Білик, Г. Блакити, І. Бланка, І. Богатої, У. Ліхоти, П. Макаренко, Л. Ніколасенко, А. Семенова, В. Терьохіна, А. Ткаченко, І. Хомініч.

Проте, разом з наявністю фундаментальних підходів до досліджуваної проблеми, можна вказати на відсутність комплексних методологічних уявлень щодо забезпечення внутрішньої збалансованості інтересів, механізму фінансової стратегії стійкого розвитку та розробки фінансового механізму стійкого розвитку підприємств. Цим пояснюється необхідність проведення досліджень в сфері розвитку фінансового механізму.

Метою статті є розкриття пріоритетних напрямів фінансового механізму з позицій забезпечення стійкого розвитку промислових підприємств.

Матеріали і результати дослідження. В економічній науці України простежується постійний науковий інтерес до дослідження проблем стійкого розвитку. Компонентами стійкої економіки є екологічна безпека, економічна ефективність і соціальна відповідальність. Ключові принципи концепції стійкого розвитку набули розвитку в Концептуальних засадах стратегії економічного і соціального розвитку України на 2002-2011 рр., Стратегії національної безпеки України та Стратегії економічного та соціального розвитку України на 2004-2015 рр., що відображають національне бачення наслідків проблем стійкого розвитку. Їх

особливістю є орієнтація на такі ключові пріоритети: 1) забезпечення розвитку і соціальних гарантій людства; 2) макроекономічне перетворення і соціальна спрямованість структури матеріального виробництва і споживання, що трансформується на ринкових основах; 3) створення режиму найбільшого сприяння розвитку бізнесу; 4) розвиток окремих галузей, структурно важливих для економіки; 5) еколого-економічна політика держави.

Для з'ясування передумов формування фінансового механізму, виявлення проблем і суперечностей, які вимагають невідкладного рішення, потрібно виконати аналіз і дати критичну оцінку фінансового стану підприємств реального сектора економіки. В цьому зв'язку можна виділити чотири групи проблем.

Перша група проблем пов'язана з відтворювальними процесами в реальному секторі економіки і впливом на них макроекономічних чинників. У зв'язку з дефіцитом фінансових ресурсів і незадовільними наслідками їх вкладень

ускладнюються відтворювальні процеси, які здатні забезпечити стійкий розвиток промислових підприємств. Аналіз впливу макроекономічних чинників на економічні процеси в Україні (табл. 1) свідчить про наявність великої частки збиткових підприємств промисловості (2010–2011 рр. – 40,8%; 2013 р. – 43,1%). В 2012-2013 рр. скоротилися обсяги реалізації продукції промисловості: 2012 р. – 98,2%; 2013 р. – 95,3%.

Друга група проблем – обмежені можливості стійкого розвитку промислових підприємств, оскільки велика частка підприємств збиткові та обсяг амортизаційного фонду незначний – 6,85% від загального обсягу внутрішніх фінансових ресурсів в 2012 р. Оцінюючи вплив структури капітальних вкладень за джерелами фінансування на розвиток реального сектора економіки України, слід підкреслити, що як і в попередні роки основним джерелом фінансування були і залишаються оборотні кошти: 2010 р. – 92,67%, 2011 р. – 94,12 %, 2012 р. – 92,85% (табл. 2).

Таблиця 1

Динаміка основних показників, що характеризують розвиток економіки України в 2002-2013 рр. [3]

Показник	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Валовий внутрішній продукт у фактичних цінах, млрд. грн.	225,8	267,3	345,1	441,5	544,2	720,7	948,1	913,3	1082,6	1302,1	1411,2	1444,0
Обсяг реалізованої продукції промисловості, млн. грн.	229634,4	289117,3	400757,4	468562,6	551729,0	717076,7	17035,3	306550,6	1065108,2	1120325,4	1014906,6	1006280,5
Індекси промислової продукції (у % до попереднього року)	107,0	115,8	112,5	103,1	106,2	110,2	96,9	78,1	111,2	107,6	98,2	95,3
Частка збиткових підприємств, %	38,8	37,1	34,8	34,2	33,5	32,5	37,2	39,9	41,0	36,0	35,5	40,2*
Частка збиткових підприємств промисловості, %	41,8	39,9	37,5	36,5	34,7	33,4	38,9	40,3	40,8	40,8	37,6	43,1*
Фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування підприємств, млн. грн.	14641,2	19643,3	44578,4	64370,8	76253,4	135897,9	8954,2	-42414,7	54443,5	112930,3	101884,7	22844,4*
Фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування підприємств промисловості, млн. грн.	2866,5	7137,0	18936,9	28264,3	34699,6	43700,9	20243,2	-4788,1	26845,9	64656,3	21353,4	11312,8*

*за січень-вересень

Таблиця 2

Динаміка внутрішніх фінансових ресурсів реального сектора економіки України [3]

Види фінансових ресурсів	2007		2008		2009		2010		2011		2012	
	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%
Оборотні кошти номінальний обсяг	364159,7	87,16	481216,6	93,27	541252,1	93,72	631647,4	92,67	713575,4	94,12	786102,5	92,85
обсяг з урахуванням інфляції	295344,4		391233,0		473536,4		532137,7		624847,1		783751,2	
Чистий прибуток номінальний обсяг	29286,9	7,01	5542,5	1,08	-14192,5*	-	11889,6	1,74	25341,3	3,34	2592,4	0,31
обсяг з урахуванням інфляції	23752,6		4506,1		-		10016,51		22190,3		2584,6	
Амортизаційний фонд номінальний обсяг	24347,1	5,83	29161,9	5,65	36257,5	6,28	38052,6	5,58	19245,2	2,54	57970,7	6,85
обсяг з урахуванням інфляції	19746,2		23708,9		31721,3		32057,8		16852,2		57797,3	
Разом внутрішні фінансові ресурси	417793,7	100	515921,0	100	577509,6	100	681589,6	100	758161,9	100	846665,6	100
обсяг з урахуванням інфляції	338843,2		419448,0		505257,7		574212,0		663839,6		844133,2	
Індекс цін виробників промислової продукції**	123,3		123,0		114,3		118,7		114,2		100,3	

* у розрахунках загального обсягу фінансових ресурсів не використовувалися

** грудень у % до грудня попереднього року

Власні інвестиційні кошти підприємств відіграють визначальну роль у структурі джерел інвестування української економіки, їхня питома вага становить понад половину обсягів капітальних інвестицій. В період фінансово-економічної кризи 2009 р. частка власних коштів у фінансуванні інвестиційної діяльності підприємств становила 63,3 % від загального обсягу інвестицій. В 2012 р. підприємства за рахунок власних коштів профінансували 59,7 % капітальних інвестицій – 175,4 млрд. грн. В січні-вересні 2013 р. за рахунок власних коштів профінансовано 63,9 % капітальних інвестицій [3].

Третя група проблем – зменшення бюджетного інвестування та ускладнення доступності кредитних ресурсів. В 2012 р. спостерігається зниження питомої ваги у загальній сумі інвестицій до основного капіталу: коштів держбюджету – до 5,8%, коштів місцевих бюджетів – до 3,1%, коштів іноземних інвесторів та коштів населення на будівництво власних квартир – до 1,7% та 1,3% відповідно. В 2011 році за рахунок коштів державного бюджету було освоєно 7,1% загального обсягу капітальних інвестицій. Вивчення складу інвестицій показує, що в Україні не достатньо використовується такий ресурс, як залучені кошти, у тому числі кошти іноземних інвесторів. Їх частка залишається вкрай низькою – 1,7% в 2012 р. [3].

Четверта група проблем – недостатні обсяги інвестиційних ресурсів. Показником, що характеризує ступінь розвитку країни, є співвідношення обсягу інвестицій в основний капітал і валового внутрішнього продукту (ВВП). Так, для країн Європейського Союзу обов'язковою є вимога інвестування в основний капітал не менш

ніж 30% від валового внутрішнього продукту. В Україні частка інвестицій у ВВП має недостатній рівень – 20,8% в 2012 р., що менше, ніж рекомендований європейський рівень. Найбільш сприятливим був 2007 рік, оскільки, питома вага капітальних інвестицій у ВВП України за період 2006-2007 рр. збільшилась з 27,4% до 30,9%. У 2008-2009 рр. ситуація погіршувалася (28,7% та 21,1% відповідно), а у 2010 питома вага інвестицій у ВВП знизилась до 17,5% [3].

В 2007-2012 роки спостерігалось значне коливання співвідношення величини інвестицій і вартості основних засобів. У 2007 році на гривню вартості основних засобів припадало 10,9 копійок інвестицій, а в 2010 та 2012 рр. лише 2,8 та 3,2 коп. відповідно [3]. Якщо згадати, що ступінь зношеності основних засобів в Україні досяг катастрофічного розміру (в середньому 60%, а в деяких галузях більше 80%), то такі темпи оновлення основного капіталу України ускладнюють створення матеріально-технічної бази, адекватної вимогам постіндустріального суспільства.

Протягом 2013 р. умови інвестиційного процесу погіршилися, як наслідок, за січень-вересень 2013 р. відбулося скорочення обсягу капітальних інвестицій по Україні на 12,3 % порівняно з відповідним періодом 2012 р. [3].

П'ята група проблем – постійне зростання податкового навантаження промисловості: з 9,9% у 2004 р. до 17,3% у 2009 р. За останні три роки динаміка податкового тягаря нестабільна: в 2010 р. – зниження до 14,6%, в 2011 р. – зростання до 16,5%, в 2012 р. – зниження до 15,6% (табл. 3). Співвідношення податків, сплачених промисловими підприємствами, до валової доданої вартості

Таблиця 3

Динаміка податкового навантаження в промисловості в 2004-2012 рр. [2, с. 82; 3]

Показники	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Податки, сплачені підприємствами промисловості, млн. грн.	39599,6	65213,2	85176,9	104357,7	152722,5	139269,2	154991,1	219110	157966
Обсяг реалізованої промислової продукції, млн. грн.	400800	468562,6	551729,0	717076,7	917035,5	806550,6	1065108,2	1329266,3	1014906,6
Валова додана вартість промислових підприємств, млн. грн.	89065	119971	150090	198368	247872	214358	266637	318279	260970
Відношення податків до обсягу промислового виробництва, %	9,9	13,9	15,4	14,6	16,7	17,3	14,6	16,5	15,6
Відношення податків до валової доданої вартості промислових підприємств, %	44,5	54,4	56,8	52,6	61,6	65,0	58,1	68,8	60,5

коливається в межах 44,5 у 2004 р. – 68,8% в 2011 р., що свідчить про те, що податкова політика в промисловості носить переважно фіскальний характер. Проблема полягає в тому, що в ринкових умовах не забезпечується рівномірність розподілу доходів за галузями економіки. Тому для різних галузей критичним є різний рівень податкового тиску по відношенню до доданої вартості.

Результати аналізу зміни структури податкових надходжень до бюджету України в 2007-2013 рр. свідчать про тенденції зниження частки податку на прибуток промислових підприємств з 21% до 17% у зв'язку з законодавчими змінами, спрямованими на зменшення податкового навантаження, та збільшення частки податку на додану вартість з 37% до 57% і акцизного збору з 7% до 11% [4, с. 24].

Негативний ефект (втрати), породжений застосуванням податкових пільг, в 2011 р. сягнув 59166,6 млн. грн., за перше півріччя 2012 р. – 22 209,6 млн. грн., з яких: 12139,3 млн. грн. (54,7%) – податку на додану вартість, 8694,8 млн. грн. (39,1%) – податку на прибуток [1]. Це є наслідком недостатньої реалізації регулюючої функції податкового механізму України: фіскальна спрямованість, недосконалість податкового законодавства, нерівномірність податкового навантаження та розподілу грошових коштів за рахунок стимулюючих пільг, неузгодженість податкового і бухгалтерського обліку фінансових результатів підприємств, подвійне оподаткування дивідендів.

Рішення проблем економічного розвитку України вимагає посилення уваги і наявності нових підходів до розробки фінансового механізму стійкого розвитку промислових підприємств. Мова йде про необхідність адаптації промислових підприємств до діючих умов економічних трансформацій на основі формування цілісної концепції адаптивного фінансового механізму стійкого розвитку. Вирішення цієї проблеми в теоретичному плані пропонується здійснити на основі розвитку методологічних засад щодо формування моделі фінансового механізму стійкого

розвитку підприємства, а в прикладному – механізму його впровадження.

Передумовою стійкого розвитку промисловості є збалансованість інтересів різних груп учасників ринкових відносин. Виникнення і розвиток поняття «інтереси» діалектично обумовлено і практично виправдано, тому що воно у цілому відображає сутність змін в економіці, коли гостро встало питання про зіставлення розмірів вкладених ресурсів з результатами їх використання, тобто оцінки економічної вигоди.

Особливу увагу необхідно, насамперед, зосередити на усуненні економічних протиріч, що впливають на збереження і відновлення вартості підприємства. Необхідність цього об'єкта дослідження викликана рядом обставин: 1) зміною статусу підприємства і наявністю проблем корпоративного управління; 2) конфліктністю і нерівноправним положенням різних зацікавлених груп на об'єкт власності, а точніше на дохід, як форму її реалізації; 3) перерозподілом власності на користь домінуючої групи впливу на підприємства і у зв'язку з цим поділом інтересів власників і адміністрації.

Забезпечення внутрішньої збалансованості інтересів є складним питанням, рішення якого ґрунтується на збалансованості інтересів господарюючих суб'єктів з інтересами суб'єктів зовнішнього середовища. До того ж у кожній функціональній сфері діяльності існують свої інтереси. В управлінській практиці досить складно забезпечити внутрішню збалансованість інтересів підприємства навіть при використанні оптимальної стратегії. Інтереси господарюючого суб'єкта, особливо стратегічні, не завжди можуть бути чітко й однозначно сформульовані в умовах невизначеності зовнішнього середовища. Вони мають визначений ступінь суб'єктивізму, оскільки їхня постановка є в значній мірі прерогативою керівництва, якщо мова йде про державні та акціонерні підприємства, і повною мірою – їх власників.

Фінансова стратегія стійкого розвитку компанії передбачає адаптацію фінансового механізму до

зміни внутрішніх і зовнішніх умов шляхом формування фінансових цілей довгострокового розвитку господарюючого суб'єкта і механізму їх реалізації з врахуванням впливу соціальних, екологічних і економічних чинників. З методологічної точки зору формування механізму фінансової стратегії будуватиметься на основі таких концептуальних положень.

1. Фінансова стратегія є елементом загальної корпоративної стратегії, що обумовлює розгляд її сутності та змісту в контексті стратегічного менеджменту. Розробка фінансової стратегії має бути органічно вбудована в діяльність з підготовки і реалізації загальної стратегії. Фінансова стратегія повинна мати управлінську орієнтацію, тобто бути спрямована на досягнення загальної мети управління щодо забезпечення стійкого зростання вартості господарюючого суб'єкта. З іншого боку, фінансова стратегія істотно впливає на формування загальної стратегії розвитку господарюючого суб'єкта, оскільки зміна ситуації на фінансовому ринку спричиняє коригування фінансової, а потім, як правило, і загальної стратегії розвитку (зворотний зв'язок).

2. Фінансова стратегія як одна з функціональних стратегій виконує координуючу функцію в стратегічному управлінні. Фінансові умови (обмеження, можливості та загрози) є критичними чинниками здійснення господарської діяльності в тактичному і стратегічному періодах. Вони визначають вибір цілей і завдань фінансового управління та ефективних напрямів їх досягнення. Через фінансові показники відображається головна мета і критерій результативності ведення бізнесу. Вибір цільових установок компанії здійснюється на підставі аналізу динаміки цих показників. З цієї точки зору, фінансова стратегія є центральним елементом корпоративної стратегії і має універсальний характер.

3. Фінансова стратегія виступає інструментом, що забезпечує цілеспрямовану інтеграцію основних напрямів розвитку фінансової діяльності, всіх функціональних стратегій (конкурентної, виробничої, інвестиційної, інноваційної) в єдину корпоративну стратегію. В цьому проявляється її універсальність – фінансовий аспект властивий кожній з функціональних стратегій і для всіх них є суттєвим; фінансові аспекти всіх функціональних стратегій і загальної стратегії — це елементи фінансової стратегії.

4. Фінансова стратегія є засобом, що дозволяє управляти змінами на базі нейтралізації негативних і активного використання позитивних чинників розвитку. Фінансову стратегію формують ті ж умови і фактори, які відіграють визначальну роль у забезпеченні ефективності реалізації загальної економічної стратегії. До таких факторів варто віднести, динамічні зміни характеристик зовнішнього (коливання валютних курсів, процентних ставок, інфляція, податкова політика, ризики) і внутрішнього середовища (ефективність операційної і фінансової діяльності, фінансова рівновага, потенціал фінансової стійкості,

можливості доступу підприємства до фінансових інструментів ринку капіталів).

В процесі розробки механізму фінансової стратегії перед господарюючим суб'єктом виникає проблема забезпечення пропорційності відтворення його вартості, дотримання якої можливе за умов підтримки фінансової рівноваги і усунення розбіжностей між її елементами. Основним моментом в розробці фінансової стратегії господарюючого суб'єкта є розгляд усіх економічних процесів і фінансового стану не в статичності, а в динаміці. Це пов'язано з тим, що змінюються обсяги виробництва, попит і ціни на товари і відповідно потреби в основному і оборотному капіталі, структура ринку і вартість капіталу. Усі ці чинники пов'язані з ризиком (несуть загрозу втрати активів підприємства), тому при вирішенні цих питань необхідно враховувати зміни співвідношення між власними оборотними коштами, поточними фінансовими потребами і грошовим капіталом, а також вплив структури джерел фінансових ресурсів на фінансову рівновагу господарюючого суб'єкта.

Крім методів державного регулювання кризових ситуацій, у господарюючих суб'єктів існує реальна можливість саморегулювання. Проблема полягає саме у виборі такої фінансової структури, що враховувала б одночасно рентабельність, ліквідність, фінансову стійкість і ризик. Дане твердження ґрунтується на припущенні про те, що для кожного господарюючого суб'єкта існує своя точка фінансової рівноваги. Ідеальної фінансової рівноваги досягти неможливо, до неї можна тільки нескінченно наближатися, оскільки динамічно змінюються вхідний і вихідний потенціали фінансової стійкості. Крім того, на рівноважний стан економічної системи впливають протиріччя, викликані прагненням господарюючих суб'єктів до досягнення максимального економічного зростання між ліквідністю і рентабельністю; фінансовою стійкістю, рентабельністю і ризиком. Виходячи з цього, методологічний підхід до вибору фінансової стратегії на підставі діагностики фінансової рівноваги будуватиметься на основі заздалегідь визначених цільових векторів, як, наприклад, «ліквідність – рентабельність», «рентабельність – фінансова стійкість – ризик». В цьому контексті, економічна категорія «фінансова рівновага» буде використовуватися як інтегральна характеристика сталого співвідношення між ліквідністю-рентабельністю і фінансовою стійкістю-ризиком.

Проведені дослідження дозволили сформулювати розвиток методичних підходів до організації вибору відповідного варіанту стратегії господарюючого суб'єкта і науково обґрунтувати рекомендації з її реалізації, які припускають три етапи: 1) упорядкування її елементів вибору; 2) виявлення стратегічних альтернатив (визначення умов вибору) обмежень фінансових показників; 3) формування оптимальної альтернативи цільових векторів фінансової стратегії відповідно до дійсного потенціалу господарюючого суб'єкта.

Вибір стратегічних альтернатив фінансової стратегії господарюючого суб'єкта пропонується

здійснювати за трьома аспектами: визначення цільових векторів розвитку експертним шляхом; формування варіантів групування статей чистих активів і чистих пасивів залежно від ситуації та визначення відповідних обмежень.

Для координації і своєчасного перегляду стратегічних орієнтирів необхідно використовувати метод моделювання фінансових ситуацій, що дозволяє оптимізувати процедуру прогнозування цільових векторів господарюючого суб'єкту у відповідності з його дійсним потенціалом фінансової стійкості.

Висновки. Активізація ринкових трансформацій в економіці України вимагає нових підходів до розробки методологічних засад фінансового механізму стійкого розвитку господарюючих суб'єктів, орієнтованого на підвищення ефективності фінансового управління. Пріоритетними напрямками фінансового механізму є: визначення проблем пов'язаних з відтворювальними процесами в реальному секторі економіки, забезпечення збалансованості економічних інтересів різних зацікавлених груп суб'єктів, розробка механізму фінансової стратегії з урахуванням потенціалу фінансової стійкості. Дослідження циклічного характеру стійкого розвитку господарюючих суб'єктів ґрунтується на оцінці ключових індикаторів фінансового результату – оновленні вартості та запасу фінансової міцності. Умовою гармонізації економічних інтересів різних зацікавлених груп суб'єктів є збереження вартості промислових підприємств. Сформовані положення фінансової стратегії сприяють розвитку методологічних засад фінансового механізму стійкого розвитку господарюючих суб'єктів.

Перспективи подальшого дослідження в цьому напрямі полягають у розкритті методологічних положень механізму реалізації фінансової стратегії промислових підприємств в контексті стабільного відтворення їх вартості, зокрема:

- 1) підходу до стратегічного фінансового планування як системи підтримки фінансової стратегії, адекватного сучасному рівню розвитку економічних процесів і динамічних змін ринкового середовища;
- 2) моделі прогнозування стійкого розвитку підприємств на підставі їх стратегічної вартості;
- 3) інформаційної системи забезпечення механізму реалізації фінансової стратегії підприємств.

Література

1. Інформація про втрати бюджету внаслідок податкових пільг за 2011 рік та за перше півріччя 2012 року [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Міністерства доходів і зборів України. — Режим доступу: <http://minrd.gov.ua>.
2. Національні рахунки України за 2012 рік [статистичний збірник]. — За редакцією І.М. Нікітіної. — Державна служба статистики України, Київ, 2014. — 151 с.
3. Офіційний сайт Державної служби статистики України. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

4. Річний звіт Міністерства доходів і зборів України, 2013. — 62 с.

References

1. Informacija pro vtrati bjudzhetu vnaslidok podatkovih pil'g za 2011 rik ta za pershe pivrichchja 2012 roku [Elektronnij resurs] / Oficijnij sajt Ministerstva dohodiv i zboriv Ukraїni. — Rezhim dostupu: <http://minrd.gov.ua>.
2. Nacional'ni rahunki Ukraїni za 2012 rik [statistichnij zbirk]. — Za redakcieju I.M. Nikitinoї. — Derzhavna sluzhba statistiki Ukraїni, Kiїv, 2014. — 151 s.
3. Oficijnij sajt Derzhavnoї sluzhbi statistiki Ukraїni. — [Elektronnij resurs]. — Rezhim dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Richnij zvit Ministerstva dohodiv i zboriv Ukraїni, 2013. — 62 s.

Костырко Л.А. Приоритеты финансового механизма устойчивого развития промышленности

На основе анализа тенденций развития предпринимательского реального сектора экономики Украины определены проблемы и направления формирования финансового механизма. Обоснованы концептуальные положения механизма финансовой стратегии устойчивого развития промышленности. Предложено выбрать стратегических альтернатив финансовой стратегии хозяйствующего субъекта с учетом потенциала финансовой устойчивости. Доказано, что обеспечение финансовой устойчивости зависит от достижения финансового равновесия и сбалансированности экономических интересов разных групп участников рыночных отношений.

Ключевые слова: финансовый механизм, финансовая стратегия, устойчивое развитие, промышленные предприятия, экономические интересы, финансовое равновесие.

Kostyrko L.A. Priorities of financial mechanism of steady development of industrial enterprises

On the basis of analysis of progress of enterprises of the real sector of economy of Ukraine trends problems and directions of forming of financial mechanism are exposed. Unity of functions of entrepreneurial activity is certain basis of steady development of industrial enterprises : to the utility (economic value), capacities for a recreation (updating), continuity, proportion. Conceptual positions of mechanism of financial strategy of steady development of industry are reasonable. The choice of strategic alternatives of financial strategy is offered managing to the subject taking into account potential of financial firmness. It is well-proven that providing of financial firmness depends on achievement of financial equilibrium and balanced of economic interests of different groups of participants of market relations. Priorities of support, organizationally-methodical base and mechanism of realization of strategy, harmonization of economic interests of the different interested groups of subjects.

Keywords: financial mechanism, financial strategy, steady development, industrial enterprises, economic interests, financial equilibrium.

Костырко Лідія Андріївна, д.е.н., професор, завідувач кафедри "Фінанси" Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, lid_kost@mail.ru

Рецензент: Чиж В.І. - доктор економічних наук, професор, завідувача кафедрою обліку і аудиту Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Луганськ, Україна.

УДК 336.67.1

ВНУТРІШНІЙ КОНТРОЛЬ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ СТІЙКІСТЮ ГОСПОДАРЮЮЧИХ СУБ'ЄКТІВ

Костирко Р.О.

INTERNAL CONTROL IN THE MANAGEMENT OF FINANCIAL STABILITY OF BUSINESS ENTITIES

Kostyrko R.A.

У статті розкрито передумови зміни методології внутрішнього контролю та його роль у забезпеченні фінансової стійкості господарюючих суб'єктів в умовах невизначеності ринкового середовища. Обґрунтована нова парадигма внутрішнього контролю фінансової стійкості господарюючих суб'єктів. Висвітлено напрямки контролю резервів фінансової стійкості за рівнями (попередній контроль, поточний контроль, контроль виконання бюджетів, коригуючий контроль, моніторинг) та система показників. Запропоновано критерії оцінки внутрішнього контролю фінансової стійкості.

Ключові слова: фінансова стійкість, внутрішній контроль, парадигма, ризики, резерви, результативність, управління

Постанова проблеми. В сучасних умовах ринкової економіки України зростає роль внутрішнього контролю, який є однією з важливих складових системи підтримки управління фінансовою стійкістю господарюючого суб'єкта. Динамічні зміни зовнішнього середовища і умови невизначеності ринкового середовища, вимагають відповідності внутрішнього контролю в системі управління. На будь-якому етапі життєвого циклу господарюючого суб'єкта об'єктивно присутні ризики фінансово-господарської діяльності, тому завжди існує необхідність контролю резервів фінансової стійкості. Це пояснюється в першу чергу необхідністю отримання достовірної інформації про дійсний економічний потенціал забезпечення стійкого розвитку господарюючого суб'єкта. Визначення та оцінка чинників, що впливають на потенціал фінансової стійкості підприємств на підставі даних внутрішнього контролю є інформаційною базою для прийняття управлінських рішень. Саме за допомогою контрольної інформації можна виявити і оцінити резерви, спрогнозувати параметри зміни фінансової стійкості та перспективи розвитку господарюючого суб'єкта. Разом з тим, існуючі форми та методи внутрішнього контролю не орієнтовані на ухвалення рішень по виявленню резервів фінансової стійкості.

Нездатність внутрішнього контролю реагувати на зміни умов функціонування господарюючих суб'єктів призводить до необхідності боротьби з наслідками недосконалих форм і методів управління. Формування якісної системи контролю потребує відповідного розвитку його методології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретичним та методичним питанням внутрішнього контролю присвячено багато наукових праць зарубіжних та вітчизняних вчених, серед яких: Х. Андерсон, Н.Г. Виговська, Д. Друрі, Ч. Хорнгрен, Монтгомері, Д. Хан, С. Арнс, М. Мескон, Чумаченко М.Г., Шевчук В.О., Бутинець Ф.Ф., Валуєв Б.І., Бурцев В.В., Максимова В.Ф., Мних Є.В., Т.О. Каменська, Кужельний Н.В., Сопко В.В. Однак ряд питань внутрішнього контролю в системі управління підприємств потребує поглибленого дослідження, серед яких: розвиток парадигми та методологічних засад внутрішнього контролю забезпечення фінансової стійкості господарюючих суб'єктів, організація контролю резервів потенціалу фінансової стійкості, формування контрольної-аналітичної інформації для створення проти ризикового механізму в системі управління. Нова парадигма внутрішнього контролю господарюючого суб'єкта повинна бути орієнтована на контроль резервів його фінансової стійкості.

Мета статті полягає у розкритті нової парадигми внутрішнього контролю в системі управління фінансовою стійкістю господарюючих суб'єктів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Значущість внутрішнього контролю в забезпеченні фінансової стійкості господарюючих суб'єктів посилюється в умовах невизначеності та підвищення ризику бізнесу. Основними завданнями внутрішнього контролю господарюючих суб'єктів є:

- контроль резервів фінансової стійкості господарюючого суб'єкта (відтворення основного і власного капіталу; платоспроможності та ліквідності; ефективності діяльності);

- моніторинг збереження та ефективного використання активів;
- задоволення потреб менеджменту в якісній контрольно-аналітичній інформації для коригування параметрів поточного управління і розробки стратегії фінансової стійкості;
- ідентифікація ризиків з метою створення захисного механізму зменшення їх впливу на зміни фінансової стійкості.

Основою розвитку запропонованої методології внутрішнього контролю резервів фінансової стійкості господарюючого суб'єкта є побудова теоретичної моделі, яка буде враховувати взаємозв'язок елементів впливу на фінансову стійкість: відтворення основного капіталу, ефективності операційної, фінансової діяльності та фінансової активності. Концептуальний підхід полягає в тому, що фінансова стійкість може розглядатися і досліджуватися на основі діалектики в цілому і безпосередньо через взаємозв'язок і взаємодія елементів. Такий підхід формує наукову базу для подальшого розвитку методології внутрішнього контролю фінансової стійкості. Це дозволить, по-перше, дослідити традиційно ізольовані аспекти управління фінансовою стійкістю

господарюючого суб'єкта з урахуванням їх взаємозв'язків; по-друге, сформувати якісну інформацію для обґрунтування управлінських рішень у сфері виявлення та використання резервів фінансової стійкості; по-третє, забезпечити якість і гнучкість системи внутрішнього контролю фінансової стійкості.

Положення системного підходу дозволили сформувати вихідні посилки методології внутрішнього контролю фінансової стійкості господарюючого суб'єкта, визначити ключові напрями, принципи і його функціональну спрямованість на прийняття управлінських рішень. Загальна схема парадигми внутрішнього контролю фінансової стійкості господарюючого суб'єкта наведена на рис. 1. У її основу покладено такі постулати: залежність управління економічним потенціалом від результативності контролю; орієнтованість на забезпечення інформаційних потреб управління і користувачів; адаптація до кризових умов; спрямованість на прийняття управлінських рішень щодо зміни параметрів управління потенціалом та запобігання ризикам шляхом формування й використання резервів.

Рис. 1. Модель парадигми внутрішнього контролю в системі управління фінансовою стійкістю підприємства

Системне використання наукових підходів: системного, комплексного, цільового, функціонального, інтеграційного, сценарного, оптимізаційного, синергетичного та об'єктно-орієнтованого дозволяють отримати цілісне уявлення щодо внутрішнього контролю в управлінні фінансовою стійкістю господарюючого суб'єкта. У відповідності з таким підходом внутрішній контроль розглядається, з одного боку, як один з етапів управління, а з іншого, - як об'єктно-орієнтована система, яка є однією з підсистем інформаційного забезпечення управління господарюючим суб'єктом. Використання системного підходу дозволило розглянути кожен елемент внутрішнього контролю у взаємозв'язку з іншими. Застосування функціонального підходу слугує основою для визначення функцій внутрішнього контролю.

Базовими концепціями організації внутрішнього контролю фінансової стійкості господарюючого суб'єкта є: обліково-контрольна - орієнтована на постійний контроль господарських операцій; координаційна - при прийнятті управлінських рішень і координації планів для досягнення поставленої мети; безперервності - проявляється в процесі моніторингу і оцінки резервів фінансової стійкості за умови безперервності функціонування господарюючого суб'єкта; «ланцюжка» приросту цінностей - при здійсненні контролю і аналізу резервів оптимізації витрат за видами діяльності; фінансова концепція - у процесі контролю відтворення вартості за видами діяльності й максимізацію доходів акціонерів.

Головна ідея запропонованого підходу - формування, узагальнення та використання якісної контрольної-аналітичної інформації про об'єкт дослідження для прийняття управлінських рішень щодо виявлення і повного використання резервів фінансово-економічної стійкості підприємства.

Формування структури концептуальної системи передбачає визначення структури цілей, структури підконтрольного об'єкта, нормативних структур зовнішнього середовища; класифікації категорій. Структура цілей внутрішнього контролю включає зовнішні і внутрішні цілі. Структура економічного об'єкта включає: організаційну структуру управління, структуру елементів виробництва, технічну, технологічну, та інші структури. До структури зовнішнього середовища належать законодавчі норми, показники бухгалтерського обліку та фінансової звітності. Класифікації категорій - теоретичних абстракцій, за допомогою яких відображається сутність внутрішнього контролю, утворюють структуру концептуальної системи. Вона залежить від функціональних систем і виду контролю.

Вихідними посилками парадигми внутрішнього контролю фінансової стійкості господарюючого суб'єкта є: модель управління фінансовою стійкістю, принципи, методичне та організаційне забезпечення.

Методологічною основою парадигми внутрішнього контролю фінансової стійкості господарюючого суб'єкта є принципи. Фундаментальні принципи внутрішнього контролю детально розглянуті в економічній літературі та у документах Базельського комітету [4, с. 73-75; 6]. На сьогодні в літературі зустрічається більш ніж 20 принципів внутрішнього контролю. При цьому майже кожен автор конструє свою систему принципів, більшість з яких повторюються. Крім того, наведені принципи не узгоджуються з Принципами корпоративного управління [8]. Серед фундаментальних принципів, які детально розглянуті в економічній літературі, до найважливіших для формування методологічної основи внутрішнього контролю можна віднести: системність, комплексність, ієрархічність, координацію, науковість. На основі системного підходу для побудови якісної системи внутрішнього контролю фінансової стійкості господарюючого суб'єкта пропонується фундаментальні принципи доповнити наступними принципами: об'єктної орієнтованості - структуризація об'єктів, показників та критеріїв внутрішнього контролю за трьома напрямками: ресурси - процеси - результати; цілеспрямованості - цілі внутрішнього контролю поставлені в залежність від потреб менеджменту; альтернативності - вибір альтернатив управлінських рішень на основі контрольної-аналітичної інформації про резервах фінансової стійкості за різними сценаріями досягнення результату; адаптивності - забезпечується шляхом здійснення моніторингу та аналізу результатів контролю з метою коригування управлінських рішень; стратегічної орієнтованості - передбачає використання контрольної інформації для прийняття стратегічних управлінських рішень; результативності внутрішнього контролю - проявляється на етапі оцінки результативності контролю; попередження ризику бізнесу - використання контрольної інформації для мінімізації впливу несприятливих факторів на фінансову стійкість господарюючого суб'єкта.

Функції контролю як основного постачальника інформації для моніторингу і оцінки поточної та перспективної фінансової стійкості господарюючого суб'єкта зміщуються на стратегічний рівень. Функція контролю в забезпеченні фінансової стійкості господарюючого суб'єкта визначається тим, що в центрі його уваги знаходяться економічні об'єкти (витрати виробництва, фінансові результати, засоби праці, предмети праці, трудові ресурси), результативність використання яких оцінюється з позиції відповідності планам, нормам, стандартам, нормативних правил, які регламентують стан економічних об'єктів і характер їх змін. Структуризація процесу внутрішнього контролю представлена у вигляді моделі взаємозв'язку «ресурси-процеси-результат» і сукупності об'єктів і груп показників його предметної області за трьома рівнями:

1 рівень: ресурси - показники, які характеризують фактори виробництва;

2 рівень: показники, які характеризують процес трансформації вихідних ресурсів у кінцевий результат;

3 рівень: результати - показники, які характеризують кінцеві результати центрів відповідальності та діяльності господарюючого суб'єкта.

Таким чином, внутрішній контроль охоплює всі сторони діяльності, пов'язані з використанням наявного потенціалу, і є передумовою прийняття рішень по виявленню резервів фінансової стійкості і запобігання ризику.

В даний час має місце невизначеність у формуванні цілісної системи внутрішнього контролю фінансової стійкості господарюючого суб'єкта і використанні його результатів для прийняття управлінських рішень; не впорядковані складові елементи внутрішнього контролю, важливе місце серед яких займає моніторинг; відсутнє належне інформаційне та методичний кабінет-організаційне забезпечення контрольної системи.

Необхідними умовами формування системи внутрішнього контролю для прийняття управлінських рішень є: поступове розвиток та приведення у відповідність з завданнями забезпечення фінансової стійкості господарюючого суб'єкта; дотримання принципу зростання вартості господарюючого суб'єкта; забезпечення кваліфікованим персоналом; підтримка менеджменту на всіх рівнях; розробка рекомендацій з виявлення, формування і повного використання резервів фінансової стійкості. Саме в такому аспекті змінюються сутність, функції, завдання та напрямки внутрішнього контролю.

Важливе місце належить внутрішнього контролю фінансово-економічної стійкості господарюючого суб'єкта на етапі реалізації управлінських рішень. Внутрішній контроль забезпечує перевірку виконання прийнятих рішень і створює зворотний зв'язок для прийняття рішень по виявленню внутрішніх резервів фінансової стійкості господарюючого суб'єкта. Відповідно, фінансова стійкість системи залежить від рішень, а рішення - від якості контролю та інформаційно-аналітичного забезпечення. Таким чином, відбувається взаємодія між суб'єктами (менеджером і контролером).

Формування концепції внутрішнього контролю для прийняття управлінських рішень інтегрують такі системи забезпечення: методологічна, інформаційна, аналітична, методична, організаційна та оцінка результативності контролю.

Методологічне забезпечення передбачає конкретизацію цілей внутрішнього контролю, формування критеріїв та показників, базові концепції, наукові підходи і принципи внутрішнього контролю. Виходячи з того, що параметри фінансової стійкості визначаються цільовими орієнтирами, ієрархію цілей внутрішнього контролю

можна сформулювати за їх важливості: стратегічні цілі, тактичні цілі, цільові орієнтири. Так, взаємозв'язок головної мети фінансової стійкості господарюючого суб'єкта з управлінськими орієнтирами можна представити у вигляді системи показників потенціалів фінансової стійкості (відтворення основного капіталу, ефективності операційної і фінансової діяльності, фінансової активності і зниження ризику):

Інформаційне забезпечення внутрішнього контролю спрямована на формування контрольної інформації для потреб менеджменту та узагальнення контрольної-аналітичної інформації для прийняття внутрішнього рішення. Інформаційне забезпечення внутрішнього контролю складають: нормативно-правове забезпечення, фактографічне та аналітичне забезпечення. Нормативно-правове забезпечення об'єднує нормативні законодавчі акти, які регулюють фінансово-економічну діяльність господарських систем, стратегічні і тактичні плани їх економічного розвитку. Фактографічне забезпечення внутрішнього контролю формується на підставі інформаційних даних моніторингу, внутрішнього та фінансового обліку господарських операцій.

Аналітичне забезпечення внутрішнього контролю об'єднує інструментарій операційного, фінансового та функціонально-вартісного аналізу, який використовується для виявлення та оцінки факторів загроз небажаного стану фінансової стійкості та стану контрольованого об'єкта.

Методичне забезпечення внутрішнього контролю передбачає визначення технологій, методів і процедур внутрішнього контролю.

Організація внутрішнього контролю передбачає розробку стандарту внутрішнього контролю в межах окремої господарської системи, в рамках якого визначаються регламенти внутрішнього контролю, форми документального супроводу, та порядок узагальнення та модифікації контрольної-оцінної інформації для прийняття управлінських рішень. Основними напрямками внутрішнього контролю фінансової стійкості є: відтворення основного капіталу, ефективності операційної і фінансової діяльності, фінансової активності.

Ефективність прийняття управлінських рішень досягається шляхом контролю резервів фінансової стійкості за такими рівнями: 1) попередній контроль - попередження помилок, перевірка гіпотез для вибору підконтрольних показників; 2) поточний контроль - здійснюється для оперативного прийняття рішень з координації бізнес-процесів з метою виявлення потенційних відхилень від стандартів; 3) контроль виконання бюджетів - дозволяє виявити недоліки попереднього і поточного контролю; 4) коригуючий контроль - передбачає контрольні дії для прийняття управлінських рішень щодо вибору коригувальних заходів; 5) слідкуючий контроль - передбачає

постійний моніторинг "зон ризику" та їх попередження.

Результативність внутрішнього контролю доцільно оцінювати за критеріями організаційного, документального, методологічного відповідності, ефективності та відповідності контрольно-аналітичної інформації з використанням бальної системи. Організаційна відповідність - відповідність структури системи внутрішнього контролю цілям, завданням і структурою управління фінансовою стійкістю господарюючого суб'єкта. Методологічне відповідність - відповідність методик і методів внутрішнього контролю стандартам і завданням внутрішнього контролю. Документальне відповідності означає відповідність документообігу внутрішнього контролю видами операцій у сфері внутрішнього контролю, контрольних процедур і загальноствореними принципів організації документообігу. Ефективність визначається на основі бальної оцінки процедур внутрішнього контролю на окремих його етапах. Відповідність контрольно-аналітичної інформації вимогам досягнення цілей оцінюється за критеріями оперативності, повноти, точності, універсальності та аналітичності.

Прийняття внутрішнього рішення, спрямованого на забезпечення фінансової стійкості господарюючого суб'єкта, передбачає: розробку і оцінку альтернативних рішень на основі багатоваріантних розрахунків; визначення критерію вибору оптимального рішення; вибір доцільної альтернативи внутрішнього рішення.

Висновки. Розвиток методології внутрішнього контролю фінансової стійкості господарюючих суб'єктів ґрунтується на комплексному використанні наукових підходів, доповнених розробленими положеннями об'єктно-орієнтованого підходу і принципів (адаптивності, альтернативності, об'єктної орієнтованості, залежно від ризиків). Нова парадигма внутрішнього контролю, яка охоплює методологічне забезпечення, організаційні положення та функціональну спрямованість контролю, надає цілісне уявлення про систему внутрішнього контролю фінансової стійкості господарюючого суб'єкта. Сформований підхід орієнтований на побудову якісної системи внутрішнього контролю для прийняття рішень у сфері мобілізації резервів фінансової стійкості та прогнозування зміни фінансової стійкості господарюючого суб'єкта. Принциповим підходом до формування якісної системи внутрішнього контролю фінансово-економічної стійкості підприємства є переорієнтація контролю з контрольно-аналітичної функції на прогнозно-діагностичну.

Література

1. Виговська Н.Г. Господарський контроль в Україні: теорія, методологія, організація : монографія. - Житомир: ЖДТУ, 2008. - 532 с.

2. Друри К. Управленческий и производственный учет: Пер. с англ.; Учебник. - М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2003. - 1071 с.
3. Карпова Т.П. Управленческий учет. - М.: Аудит, ЮНИТИ, 2000. - 347 с.
4. Комплексный экономический анализ предприятия / Под ред. Н.В. Войтоловского, А.П. Калининой, И.И. Мазуровой. - СПб.: Питер, 2009. - 576 с.: ил. - (Серия «Учебник для вузов»).
5. Контроль в системе внутрихозяйственного хозрасчета / Б.И. Валуев, Л.П. Горлова, В.В. Муравская и др. - М.: Финансы и статистика, 1987. - 239 с.
6. Контроль і аналіз в системі управління економічним потенціалом господарюючого суб'єкта: методологія та організація: [монографія] / Р. О. Костирко. - Луганськ: СХУ ім. В. Даля, 2010. - 728 с. (42,31 д. а.).
7. Костирко Р.О., Щеголькова С.В. Організація внутрішнього контролю в управлінні витратами машинобудівного підприємства: Монографія. - Луганськ: вид-во СХУ ім. В. Даля, 2009. - 296 с.
8. Максимова В.Ф. Внутрішній контроль економічної діяльності промислового підприємства - системний підхід до розвитку - К.: АВРІО, 2005. - 264 с.
9. Нападівка Л.В. Внутрішньогосподарський контроль в ринковій економіці: Монографія. - Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2000. - 224 с.
10. Петренко С.М. Інформаційне забезпечення внутрішнього контролю господарських систем: Монографія. - Донецьк: ДонНУЕТ, 2007. - 290 с.
11. Хан Д. Планирование и контроль: концепция контроллинга: Пер. с нем. / Под. ред. и с предисл. А.А. Турчака, Л.Г. Головача, М.Л. Лукашевича. - М.: Финансы и статистика, 1997. - 800 с.
12. Tumbull N. Internal control: guidance for directors on the combined code / Institute of Chartered Accountants in England and Wales. London. - ICAEW, 1999. - P. 210.

References

1. Vygovs'ka N.G. Gospodars'kyj kontrol' v Ukraïni: teorija, metodologija, organizacija: Monografija. - Zhytomyr: ZhDTU, 2008. - 532 s.
2. Drury K. Upravlencheskyj y proyvodstvennyj uchet: Per. s angl.; Uchebnyk. - M.: JuNYTY-DANA, 2003. - 1071 s.
3. Karpova T.P. Upravlencheskyj uchet. - M.: Audyt, JuNYTY, 2000. - 347 s.
4. Kompleksnyj ekonomycheskyj analiz predprijatyja / Pod red. N.V. Vojtolovskogo, A.P. Kalynynoj, Y.Y. Mazurovoj. - SPb.: Pyter, 2009. - 576 s.: yl. - (Seryja «Uchebnyk dlja vuzov»).
5. Kontrol' v systeme vnutyhohzajstvennogo hozrascheta / B.Y. Valuev, L.P. Gorlova, V.V. Muravskaja y dr. - M.: Fynansy y statystyka, 1987. - 239 s.
6. Kontrol' i analiz v systemi upravlinnja ekonomichnym potencialom gospodarjujuchoho sub'jekta: metodologija ta organizacija: [monografija] / R. O. Kostyrko. - Lugans'k: SNU im. V. Dalja, 2010. - 728 s. (42,31 d. a.).
7. Kostyrko R.O., Shhegol'kova S.V. Organizacija vnutrishn'ogo kontrolju v upravlinni vytratamy mashynobudivnogo pidprijemstva: Monografija. - Lugans'k: vyd-vo SNU im. V. Dalja, 2009. - 296 s.
8. Maksymova V.F. Vnutrishnij kontrol' ekonomichnoi' dijal'nosti promyslovogo pidprijemstva - systemnij pidhid do rozvytku - K.: AVRIO, 2005. - 264 s.
9. Napadov'ka L.V. Vnutrishn'ogospodars'kyj kontrol' v rynkovij ekonomici: Monografija. - Dnipropetrovs'k: Nauka i osvita, 2000. - 224 s.

10. Petrenko S.M. Informacijne zabezpechennja vnutrishn'ogo kontrolju gospodars'kyh system: Monografija. - Donec'k: DonNUET, 2007. - 290 s.
11. Han D. Planirovanye u kontrol': koncepcyja kontrolynga: Per. s nem. / Pod. red. y s predysl. A.A. Turchaka, L.G. Golovacha, M.L. Lukashevycha. – M.: Fynansy u statystyka, 1997. - 800 s.
12. Turnbull N. Internal control: guidance for directors on the combined code / Institute of Chartered Accountants in England and Wales. London. - ICAEW, 1999. - P. 210.

Костирко Р.А. Внутренний контроль в системе управления финансовой устойчивостью хозяйствующих субъектов

В статье раскрыты предпосылки изменения методологии внутреннего контроля и его роль в обеспечении финансовой устойчивости хозяйствующих субъектов в условиях неопределенности рыночной среды. Обоснована новая парадигма внутреннего контроля финансовой устойчивости хозяйствующих субъектов. Освещены направления контроля резервов финансовой устойчивости по уровням (предварительный контроль, текущий контроль, контроль исполнения бюджетов, корректирующий контроль, мониторинг) и система показателей. Предложены критерии оценки внутреннего контроля финансовой устойчивости.

Ключевые слова: финансовая устойчивость, внутренний контроль, парадигма, риски, резервы, результативность, управление.

Kostyrko R.A. Internal control in the management of financial stability of business entities

The article reveals the background of changes in the methodology of internal control and its role in ensuring the financial sustainability of the economic entities in the uncertainty of the market environment. Justified new paradigm of internal control of the financial stability of businesses. Directions for control reserves financial stability levels (pre-control, current control, budgetary control, corrective control, monitoring and system performance. Proposed criteria for evaluation of internal control of financial stability.

Keywords: financial stability, internal control, paradigm, risks, reserves, effectiveness, management

Костирко Руслан Александрович – д.е.н., професор, завідувач кафедри обліку і аудиту Інституту магістерської і післядипломної освіти Університету банківської справи НБУ, м. Київ. ruslankostyrko@gmail.com

Рецензент: Чиж В.І. - доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри обліку і аудиту Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Луганськ, Україна.

Стаття подана 25.05.2014 р.

УДК 332

НОРМАТИВНО-ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ПРОЦЕСІВ РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОСТІ В СХІДНИХ РЕГІОНАХ УКРАЇНИ

Кудріна О.Ю.

NORMATIVELY-LEGAL REGULATION OF PROCESSES OF DEVELOPMENT OF INDUSTRY IN EAST REGIONS OF UKRAINE

Kudrina O.Y.

У статті розглянуто чинні нормативно-правові акти, які регламентують розвиток промисловості країни. Досліджено реальні темпи зростання обсягів промислового виробництва та активізації розвитку української промисловості. На основі аналізу тенденцій розвитку промисловості визначено проблеми державної промислової політики. Доведено, що стратегія розвитку промисловості повинна бути орієнтована на підвищення конкурентоспроможності економіки і забезпечення входження України до кола економічно розвинених країн світу. Запропоновано необхідні напрямки і перспективи регіональної промислової політики, а саме нормативно-правове забезпечення промислового розвитку держави та регіонів. Внесено пропозиції, щодо затвердження базових принципів державної підтримки бізнесу, які стануть чітким сигналом українським та іноземним виробникам щодо готовності розвивати внутрішній ринок. Визначено основні шляхи вдосконалення організаційного устрою промислового комплексу.

Ключові слова: *нормативно-правові акти, промисловість, регіон, розвиток, державна політика, регіональна політика, регулювання.*

Постановка проблеми. Дослідження сучасного стану промисловості дозволяють дійти висновку, що зрушити економіку регіонів у бік їхнього розвитку за умови використання застарілого інструментарію фактично є неможливим. Накопичені упродовж десятиліть проблеми традиційних галузей промисловості, які в умовах трансформації світового розподілу виробництва майже повністю залишилися в стані, що існував ще за часів радянської планово-адміністративної економіки, виявляються потужними гальмами на шляху модернізації виробництва.

Прагнучи якимось чином відтворити втрачений потенціал вітчизняної промисловості, держава впроваджує чисельні загальнодержавні, регіональні й місцеві програми стимулювання промисловості та окремих її галузей, регіонів, певних територій, промислових підприємств тощо.

Утім, як показують результати втілення цих «економічних стимулів», освоєння у межах

регіональних і місцевих програм підтримки підприємництва значних фінансових ресурсів не сприяє покращанню соціально-економічного становища України, Донбасу, а також Луганської області. Нижченаведені приклади впровадження чисельних програм й їхні невтішні підсумки – наглядна демонстрація зазначеної нами закономірності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Високої оцінки, з питання розвитку промисловості регіонів, заслуговують праці сучасних українських науковців: О. Амоші, П. Беленького, Б. Буркинського, З. Варналія, А. Гальчинського, В. Гейця, Б. Данилишина, М. Долішнього, С. Злупка, І. Лукінова, В. Новицького, Б. Пасхавера, В. Пілюшенка, О. Поважного, Ф. Поклонського, І. Сала, С. Соколенка, Д. Стеценка, М. Чумаченка, Л. Яковенко.

Метою статті є розгляд чинних нормативно-правових актів, що регламентують розвиток промисловості в східних регіонах України.

Матеріали і результати дослідження. Нині в Україні нормативно-правова база, ідеєю якої є стимулювання вітчизняної промисловості, налічує значний обсяг правових актів. На досягнення мети – підвищення рівня розвитку регіональної промисловості до бажаного – спрямований велика кількість нормативних документів:

Укази Президента України «Про Концепцію державної регіональної політики» від 25 травня 2001 року N 341/2001 та «Про Концепцію державної промислової політики» від 12 лютого 2003 року N 102/2003;

Закони України «Про затвердження Загальнодержавної програми розвитку мінерально-сировинної бази України на період до 2030 року» (зі змінами і доповненнями, внесеними Законом України від 17 травня 2012 року N 4731-VI); «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» (зі змінами і доповненнями, внесеними Законами України від 17 травня 2012 року N 4731-VI та від

16 жовтня 2012 року N 5463-VI); «Про стимулювання розвитку регіонів» (зі змінами і доповненнями, внесеними Законами України від 20 грудня 2005 року N 3235-IV, від 25 червня 2009 року N 1562-VI, від 21 квітня 2011 року N 3275-VI, від 17 травня 2012 року N 4731-VI, від 16 жовтня 2012 року N 5463-VI);

Постанова Верховної Ради України від 19 травня 2011 року N 3400-VI «Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Про стан і перспективи розвитку економічних відносин України з ЄС (зона вільної торгівлі) та Митним союзом»;

Постанови Кабінету Міністрів України від 12 вересня 2011 р. N 1130 «Про затвердження Державної програми розвитку внутрішнього виробництва» (зі змінами і доповненнями, внесеними Постановами Кабінету Міністрів України від 7 березня 2012 року N 174, від 8 березня 2012 року N 256, від 10 вересня 2012 року N 839, від 24 жовтня 2012 року N 970, від 28 листопада 2012 року N 1107); «Про схвалення Державної програми розвитку промисловості на 2003–2011 роки» від 28 липня 2003 р. N 1174 (зі змінами і доповненнями, внесеними постановою Кабінету Міністрів України від 11 лютого 2004 року N 162); «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року» від 21 липня 2006 р. N 1001 (зі змінами і доповненнями, внесеними Постановами Кабінету Міністрів України від 16 травня 2007 року N 750, від 16 листопада 2011 року N 1190); «Про затвердження Державної програми активізації розвитку економіки на 2013–2014 роки» від 27 лютого 2013 р. N 187 (зі змінами і доповненнями, внесеними Постановою Кабінету Міністрів України від 3 липня 2013 року N 459); «Про розроблення прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку та складання проекту державного бюджету» від 26 квітня 2003 р. N 621 (зі змінами і доповненнями, внесеними Постановами Кабінету Міністрів України від 11 лютого 2004 року N 165, від 29 червня 2011 року N 702, від 28 березня 2012 року N 256, від 28 листопада 2012 року N 1134); «Про затвердження Порядку розроблення, моніторингу та оцінки результатів реалізації Державної стратегії регіонального розвитку» від 16 листопада 2011 р. N 1189; «Про Міжвідомчу координаційну раду з питань промислової політики» від 28.10.2004 № 1456; «Типове положення про управління (Головне управління) промисловості, енергетики, транспорту та зв'язку обласних державних адміністрацій» від 31.12.2004 № 1784;

Розпорядження Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2012 р. N 690-р «Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми розвитку конкуренції на 2014–2024 роки» (зі змінами і доповненнями, внесеними Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 грудня 2012 року N 1027-р) (у назві та тексті розпорядження цифри «2013–2023» замінено цифрами «2014 –2024» згідно

з розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 грудня 2012 року N 1027-р); «Про організацію проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи в процесі виконання Національного плану дій на 2013 рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010–2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава»» від 4 березня 2013 р. N 125-р;

Наказ Міністерство промислової політики України та Міністерство вугільної промисловості України від 18 грудня 2009 року N 887/574 «Про затвердження Науково-технічної програми використання антрациту та вугілля для вдування пиловугільного палива в доменні печі на період до 2014 року»; Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 14 лютого 2012 року N 171 «Про розроблення проекту прогнозу економічного і соціального розвитку України на 2013 рік та основних макропоказників економічного і соціального розвитку України на 2014 і 2015 роки»; Наказ Міністерства економіки України від 20 червня 2001 року N 128 «Про план науково-дослідних робіт Мінекономіки на 2001 рік» (зі змінами і доповненнями, внесеними Наказами Міністерства економіки України від 2 серпня 2001 року N 162, від 17 серпня 2001 року N 182, від 31 серпня 2001 року N 194, Наказами Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України від 26 вересня 2001 року N 217, від 16 листопада 2001 року N 275); Комітет з економічних реформ при Президентові України «Програма економічних реформ на 2010–2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» від 2 червня 2010 року; Наказ Міністерство економіки та з питань європейської інтеграції України від 29 липня 2002 року N 224 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо формування регіональних стратегій розвитку».

Слід зазначити, що поданий вище список правових актів – лише незначна частина законодавчої бази у сфері регулювання промисловості. Ми наводимо їх для підтвердження тези про ґрунтовність державного підходу (із формальної точки зору) до питання стимулювання й розвитку національної промисловості. Основне завдання дослідження – провести системний аналіз запроваджуваних державою заходів із покращання стану промисловості, результативності заходів, виокремлення причин невдач, а також напрацювання пропозицій по удосконаленню програм у сфері розвитку промисловості.

Значна увага в сфері удосконалення процесів організації промисловості приділяється в Основних положеннях промислової політики, ухвалених Указом Президента України «Про Концепцію державної промислової політики» від 12.02.2003 р. № 102, та в Державній програмі розвитку промисловості на 2003–2011 роки, що затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 28 липня 2003 р. № 1174 [1, 2]. В Державній програмі

наголошується, що в організаційному устрої промисловості відбулися значні зміни. Зазначається: ознаками цього процесу у сфері великого бізнесу є концентрація ресурсів, вертикальна й горизонтальна інтеграція, збільшення капіталізації бізнесу, а також розвиток малого та середнього бізнесу в напрямі утворення регіональних кластерів [2]. Фахівці зазначають: хоча деякі позитивні зміни і відбулися у зв'язку із запровадженням аналізованих програм, але їх недостатньо, щоб зберегти промисловий потенціал України та вивести, врешті-решт, цю галузь із занепаду, в якому вона нині перебуває.

Глобалізаційні процеси економічного і технологічного порядку загострили міжнародну конкуренцію не тільки на рівні окремих виробників, а й цілих країн. В таких жорстких умовах конкурентної боротьби Україна втратила значну частину промислових підприємств, більшість з котрих залишилися незахищеними державою перед іноземними конкурентами, а також через дію багатьох інших причин (рейдерство, корупція тощо). Зміна організаційних структур промислових підприємств зумовила їхнє тимчасове послаблення і неможливість інноваційної діяльності загалом та диверсифікацію інноваційної діяльності зокрема. В Державній програмі розвитку промисловості на 2003–2011 роки підкреслюється, що у той час, коли провідні країни світу широко використовуючи можливості інноваційної розбудови економіки формують постіндустріальне суспільство, промисловість України оснований переважно на традиційних технологіях, започаткованих ще на ранніх стадіях індустріалізації [2].

Оскільки стратегічною метою Державної програми розвитку промисловості на 2003–2011 роки є підвищення конкурентоспроможності економіки і забезпечення входження України до кола економічно розвинених країн світу за рахунок створення сучасного, інтегрованого у світове виробництво і здатного до інноваційного розвитку промислового комплексу, то очевидно, що досягнення розглядової цілі вимагає удосконалення наявних та розвитку новітніх організаційних структур у промисловості. Саме від організаційної структури управління промисловістю, як на нашу думку, залежать структурні зміни, котрі згідно з Державною програмою розвитку промисловості на 2003–2011 роки передбачено здійснювати за такою стратегією:

- орієнтація на конкретні сегменти внутрішнього і зовнішнього ринків, де вітчизняні товаровиробники мають або можуть отримати протягом короткого часу конкурентні переваги, спираючись на внутрішні сприятливі умови національної економіки;

- повніше використання національних науково-технічних розробок, новітніх результатів фундаментальних і прикладних досліджень, із широким залученням переваг, які відкривають процеси інтеграції і глобалізації;

- поглиблення потенціалу промислово-технологічної переробки та створення умов для вдосконалення відтворювальної структури промисловості за технологічними укладами вищого рівня;

- державне стимулювання випереджувального розвитку виробництва продукції переробних галузей, насамперед наукоємних і високотехнологічних виробництв, сприяння розробленню та впровадженню у виробництво нових видів продукції, матеріалів і технологій;

- стимулювання виробників до змін моделі ресурсоємного виробництва, впровадження стандартів системи управління навколишнім природним середовищем;

- орієнтація на досягнення ефективного масштабу і розширення складу перспективних технологій, особливо на серединних і завершальних стадіях технологічного циклу, що забезпечують зростання доданої вартості первинних ресурсів;

- створення інституційно-правових основ для запровадження державної підтримки розвитку високотехнологічного та промислового експорту, з визначенням відповідного фінансування у державному бюджеті України [2].

Виконання названих вище стратегічних завдань вимагає оновлення організаційного устрою галузі з урахуванням світових тенденцій формування організаційних структур та власного досвіду ринкових перетворень [2]. При цьому, увага акцентується на тому, що держава має всіляко сприяти формуванню новітніх організаційних структур [2]. У зв'язку зі сказаним викликає сумнів поява документа «Стратегія модернізації України: бачення незалежних експертів», котра опублікована в засобах масової інформації 12 грудня 2009 року [3] і у якій не знайшлося розділу, який би стосувався розвитку та модернізації промисловості. Цей документ, як зазначено в пресі, створено незалежними експертами за ініціативи Міжнародного фонду «Відродження», організаційно-консультаційної підтримки «Лабораторія законодавчих ініціатив» та фінансового сприяння Pact. Inc., Програми «Об'єднуємося заради реформ» (UNITER).

Складається враження, що в такий спосіб ігнорується і нищиться промисловість України як конкурент для інших країн світу, зокрема розвинених. Адже Україна, як зазначається у Державній програмі розвитку промисловості на 2003–2011 роки, враховуючи потенціал академічної, вузівської і галузевої наук, може і має можливості активніше долучитися до створення нових поколінь техніки і технологій в таких напрямках, як:

- інформаційні технології та системи зв'язку;

- авіа – та ракетно-космічні технології;

- технології спеціального призначення з освоєнням виробництва продукції цивільного та подвійного використання;

- функціональні та конструкційні матеріали та вироби з них;
- хіміко-фармацевтичні технології;
- медичні діагностичні системи, профілактичні та лікувальні засоби;
- розроблення енергоефективних і ресурсозаощаджувальних технологій, безвідхідних, та екологічно безпечних технологічних процесів;
- біотехнології [2].

Водночас, проаналізуємо результати реалізації Державної програми розвитку промисловості на 2003–2011 роки (Програма), затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 28 липня 2003 р. № 1174. Так, відповідно до Концепції державної промислової політики, схваленої Указом Президента України від 12 лютого 2003 року № 102, а також ураховуючи, що Програма охоплює досить тривалий період, її цільові завдання були структуровані за наступними етапами:

- Перший підготовчий етап (2003 рік). Урядом передбачалося створити умови для активізації державних зусиль щодо розвитку промисловості;

- Другий середньостроковий етап (2004–2006 роки). Урядом передбачалося здійснити заходи з реалізації основних трансформацій, які дозволять забезпечити перетворення промислового комплексу у високоефективну систему на засадах самовідтворення та стабільного прискореного розвитку;

- Третій довгостроковий етап (2007–2011 роки). Урядом передбачалося з урахуванням досягнень та результатів попередніх етапів, здійснити деякі заходи направлені на розвиток промислової політики, у тому числі в інвестиційній сфері.

Державним замовником Програми у 2003 році виступило Міністерство промислової політики України.

Тепер розглянемо підсумки програм за 2003–2011 роки. У 2003–2005 роках спостерігалось помірне падіння індексу обсягів виробництва (із 115,8 процентів до 103,1 процентів), з 2005 до 2007 – помірне зростання (до 107,6 процентів), а у 2008–2009 роках відбувся різкий спад обсягів промислового виробництва (до 78,1 процентів – у 2009 р.), який спричинила структурна та фінансова криза.

В 2010 році спостерігалось швидке і відчутне зростання індексу обсягів виробництва, що склав 111,2 процентів у порівнянні з 2009 роком та дещо менше зростання у 2011 році у порівнянні з 2010 роком, а саме: 107,6 процентів.

Аналіз основних показників діяльності промисловості за 2003–2011 рр. свідчить, що реальні темпи зростання обсягів промислового виробництва незважаючи на потужні бюджетні впливання виявилися меншими у 4 рази, а в машинобудуванні – у 2–2,5 рази, аніж заплановані Державною

програмою розвитку промисловості на 2003–2011 рр. показники.

Доречно відмітити, що на сьогодні український Уряд продовжує розробляти відповідні програми й неухильно інвестувати ресурси в гірничо-металургійний комплекс. Хоча, більш логічним було б здійснювати інвестиції у наукоємні інноваційні галузі промисловості. Так, розвиток зазначеної сфери промисловості ставиться як пріоритет промислової політики держави і відповідно до Концепції Національної програми розвитку та реформування гірничо-металургійного комплексу України (затверджена Постановою Верховної Ради України від 17.10.1995 р. № 385/95-ВР), і відповідно до вимог положень Законів України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 01.12.1998 р. № 284-XIV, «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» від 11.07.2001 р. № 2623-III, «Про інноваційну діяльність» від 04.07.2002 р. № 40-IV, «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» від 16.01.2003 р. № 433-IV, згідно Указів Президента України «Про заходи щодо охорони інтелектуальної власності в Україні» від 27.04.2001 р. № 285/2001, «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України» від 03.07.2001 р., «Про невідкладні заходи щодо виводу з кризового стану науково-технологічної сфери України і створення реальних умов для переходу економіки на інноваційну модель розвитку» від 20.08.2001 р. № 640/2001 р. тощо.

Слід зазначити, що розвиток гірничо-металургійного комплексу можливий при наявності цілісної системи управлінських програмних заходів та відповідних програм фінансування. Однак на ділі спостерігається парадокс – «системна безсистемність»: певна важлива програма приймається, проте через не підкріплення її фінансово – вона залишається на папері, потім, коли віднаходяться певні кошти, до програми вже потрібно вносити зміни, потім знов-таки не винаходиться необхідний обсяг коштів для фінансування вже знову відкоригованої програми. В кінцевому підсумку немовби щось робиться, процес триває, проте, на жаль, ґрунтовних результатів, здебільшого, не видно.

Для прикладу, в 1999 році відповідною Постановою Кабінету Міністрів України за № 1917 була затверджена Комплексна програми розвитку кольорової металургії України на період до 2010 року. І хоча дана програма передбачала чіткий перелік заходів, який мав би планомірно виконуватися і фінансуватися до 2010 року, фактично фінансування цієї програми проводилося лише до кінця 2005 року, а з 2006 по 2010 роки завдання та заходи програми не фінансувалися взагалі.

Навіть за умови відсутності бюджетного фінансування й відсутності реальної реалізації заходів у межах указаної програми, жодних зміни до неї внесено не було. В 2010 році, тобто коли термін

дії Комплексної програми розвитку кольорової металургії України закінчився, Мінпромполітики підготувало звіт за результатами виконання завдань програми і залишкову, невиконану частину програмних заходів вбудувало в іншу програму, а саме: в Державну програму розвитку та реформування гірничо-металургійного комплексу на період до 2011 року.

Аналогічна безсистемна ситуація спостерігалася і по інших державним програмам, які в той же самий час реалізувалися в державі по інших напрямкам сфери підтримки гірничо-металургійного комплексу. Зокрема реалізовувалася Державна цільова науково-технічна програма «Створення хіміко-металургійної галузі виробництва чистого кремнію за період 2009-2012 роки» (концепція якої була схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 08.10.2008 р. № 1317-р.). Ця Програма у 2009 році була затверджена постановою Кабінету Міністрів України, але у 2010 році її було відмінено.

Певною мірою хаотичне, ситуативне нормотворення спостерігалось надалі й спостерігається нині. В країні одночасно «реалізуються» на папері безліч програм, не підкріплених фінансово, й спостерігається тенденція до їх масового збільшення в геометричній прогресії.

У зв'язку із необхідністю вирішення невідкладних проблем хімічної галузі, у 2010 році розглядане Міністерство промислової політики України підготувало проект Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції державної цільової економічної програми розвитку та реформування хімічного комплексу України на 2011 – 2022 роки». Априорі виконання програми мало на меті забезпечити сталий та ефективний розвиток хімічної галузі на принципах конкурентоздатності, інноваційності, екологічної безпеки та в цілях усунення внутрішніх й зовнішніх причин, що стримують розвиток галузі. Ця Концепція була схвалена рішенням наради Мінпромполітики, що відбулася 07.07.2010 року, і направлена на погодження до зацікавлених міністерств та відомств (листи Мінпромполітики від 26.10.2010 р. № 13/4-2-3062 та від 26.08.2010 р. № 13/4-2-2417). Її погодили без зауважень Міносвіти, Мінагрополітики, МНС, Мінтранс, Держінвестицій та Мінтранс. Концепція була погоджена із зауваженнями Мінприроди та Мінпраці. Надали зауваження до Концепції НАЕР, МОЗ, КРУ. Мінфін запропонував доопрацювати Концепцію в частині подання розрахунків та обґрунтувань обсягів фінансування державного бюджету, з визначенням відповідних джерел надходження коштів, та подати її повторно.

Процес погодження Концепції було зупинено у зв'язку з реорганізацією Мінпромполітики в Агентство держмайна України, що почався відповідно до Указу Президента України від 09.12.2010 р. № 1085. За відсутності повноважень у

Агентства держмайна України щодо розроблення та організації реалізації державних цільових програм розвитку промисловості, які перейшли до Мінекономрозвитку, процес погодження Концепції державної цільової економічної програми розвитку та реформування хімічного комплексу України на 2011-2022 роки застоювався.

Іншими словами, бюрократичні, занадто формалізовані процедури створюють зайві, жодним чином не обґрунтовані перешкоди в реалізації державної промислової політики по усім без виключенням напрямкам. Безумовно, що в такій ситуації говорити про якийсь науково-технічний прогрес взагалі є зайвим.

Результат такої непродуктивної волокіти очевидний. Не зважаючи на яскраві перспективи, в 2012 році стан промислового виробництва характеризувався погіршенням структури інвестування промислового виробництва. За I півріччя 2012 року 36 процентів промислових інвестицій було спрямовано у добувну промисловість, із них 27 процентів – у видобування паливно-енергетичних корисних копалин, 22,4 проценти становила частка виробництва електроенергії, газу та води, 10,3 проценти – металургії. Водночас, низьким є інвестиційне забезпечення переробних галузей, зокрема, лише 7,7 проценти промислових інвестицій було спрямовано у машинобудування.

Загалом зростання промислового виробництва за підсумками січня – вересня 2012 року сповільнилося і становило мінус 1,2 проценти (0,4 проценти у січні – серпні 2012 року), що є найнижчим кумулятивним показником поточного року (вересень 2012 року до вересня 2011 року – мінус 7 процентів).

Економіка України, як і в попередні періоди, виявилася не підготовленою до такого різкого спаду. Хоча країна й мала запас міцності й можливості для реформування економіки та здійснення структурних змін більше двох років, однак через відсутність конструктивних змін, можна сказати, пролог кризи запущено у дію.

Обмежене кредитування реального сектору економіки та високі процентні ставки за кредитами стали каталізаторами уповільнення економічного зростання. Ці явища посилюються девальваційними тенденціями на валютному ринку багатьох країн світу, в той час як курс гривні відносно долара США утримується на фіксованому рівні впродовж тривалого періоду, що негативно впливає на конкурентоспроможність вітчизняної продукції та супроводжується втратою ринків збуту – як зовнішніх, так і внутрішніх.

У минулому році міністерством економічного розвитку представлено проект Державної програми з активізації розвитку економіки до 2014 року. Подібні кроки Уряду, звичайно, варто тільки вітати. Тим більше, що там правильно визнаються проблеми у багатьох галузях: енергетиці,

машинобудуванні, автомобільній промисловості, сільському господарстві. Не менш правильно формулюються очікувані результати, яких планується одержати за підсумками виконання програм щодо зростання та модернізації. Але за кадром залишаються, власне, механізми досягнення цих результатів.

Слід підкреслити, що більшість нормативних актів, які регулюють механізм державної підтримки різних сфер промисловості, умовно містять три елементи. Перший – визначення категорії підприємств, які отримують державну допомогу. Другий елемент – визначення критеріїв державної допомоги. Третій – процедурні питання щодо оформлення державної підтримки. Однак у підсумку залишається поза увагою питання, навіщо надається державна допомога. Чи стануть її результатом нові робочі місця, розвиток нових видів виробництва і залучення іноземних партнерів? Отже, відповідний закон повинен надавати на лише імперативні установки, але й бути механізмом ухвалення політичних рішень. Саме в цьому і полягає європейський підхід, у Лісабонському договорі прописано, що державна підтримка повинна спрямовуватися, насамперед, на розвиток нових видів діяльності та на усунення диспропорцій між регіонами.

Важливим напрямком загальнодержавної промислової політики є узгодження напрямків і перспектив регіональної промислової політики. Нормативно-правове забезпечення загальнодержавного промислового розвитку здійснюється відповідно до положень Державної програми соціально-економічного розвитку України, Державної програми розвитку промисловості на 2003–2011 роки, Державної програми активізації розвитку економіки на 2013–2014 роки, Концепції загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2017 року, Закону України «Про стимулювання розвитку регіонів», Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року, Концепції нової державної регіональної політики тощо. Основним завданням регіональної промислової політики є поєднання галузевих і регіональних механізмів для забезпечення ефективності діяльності промисловості за рахунок: оптимізації регіональних промислових кластерів; використання сприятливих умов регіонів для розширення виробництв, спроможних позитивно впливати на галузеві та міжгалузеві результати діяльності; залучення для розвитку промисловості державних і регіональних ресурсів; надання підтримки регіонам в створенні і освоєнні виробництва промислової продукції [4].

Висновки. Для активізації розвитку української промисловості Уряду необхідно затвердити базові принципи в сфері державної підтримки бізнесу. Це стане чітким сигналом українським та іноземним виробникам щодо

готовності розвивати внутрішній ринок на основі принципу конкуренції.

Концепцією загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2017 року передбачено низка напрямків розвитку регіональної політики. Регіональна політика покликана сприяти формуванню автономного механізму розвитку підприємств регіону шляхом оптимального використання ресурсів; створення наукомістких та високотехнологічних виробництв, створення передумов для структурно-інноваційних змін, посилення зовнішньоекономічної діяльності.

Основними шляхами вдосконалення організаційного устрою промислового комплексу визнаються:

- капіталізація, вертикальна та горизонтальна інтеграція підприємств, розвиток корпоративного сектору;

- здійснення процесів концентрації промислового виробництва на засадах підвищення конкурентоздатності та недопущення істотних обмежень конкуренції чи монополізації;

- розроблення і впровадження моделі кластерної організації промисловості у межах територіального устрою.

Подальшим напрямом дослідження є розкриття механізму формування політики фінансової самодостатності регіону.

Л і т е р а т у р а

1. Про Концепцію державної промислової політики: Указ Президента України від 12.02.2003 р. № 102/2003 // Офіційний вісник України. – 2003. – № 7. – Ст. 278.
2. Державна програма розвитку промисловості на 2003–2011 роки // Затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 28 липня 2003 р. № 1174.
3. Стратегія модернізації України: бачення незалежних експертів // Дзеркало тижня. – 2009. № 48–49 (776–777).
4. Загальнодержавна цільова економічна програма розвитку промисловості на період до 2017 року [Електронний ресурс] // Міністерство промислової політики України. – Режим доступу: www.industry.kmu.gov.ua.

References

1. Pro Konceptiju derzhavnoi promislivoi politiki: Ukaz Prezidenta Ukraini vid 12.02.2003 r. № 102/2003 // Oficijnij visnik Ukraini. – 2003. – № 7. – St. 278.
2. Derzhavna programa rozvitku promislivosti na 2003–2011 roki // Zatverdzhena Postanovoju Kabinetu Ministriv Ukraini vid 28 lipnja 2003 r. № 1174.
3. Strategija modernizacii Ukraini: bachenja nezaleznhih ekspertiv // Dzerkalo tizhnja. – 2009. № 48–49 (776–777).
4. Zagal'noderzhavna cil'ova ekonomichna programa rozvitku promislivosti na period do 2017 roku [Elektronnij resurs] // Ministerstvo promislivoi politiki Ukraini. – Rezhim dostupu: www.industry.kmu.gov.ua.

Кудрина О.Ю. Нормативно-правовая регламентация процессов развития промышленности в восточных регионах Украины

В статье рассмотрены действующие нормативно-правовые акты, которые регламентируют развитие промышленности страны. Исследованы реальные темпы роста объемов промышленного производства и активизации развития украинской промышленности. На основе анализа тенденций развития промышленности определены проблемы государственной промышленной политики. Доказано, что стратегия развития промышленности должна быть ориентирована на повышение конкурентоспособности экономики и обеспечение вхождения Украины в круг экономически развитых стран мира. Предложены необходимые направления и перспективы региональной промышленной политики, а именно нормативно-правовое обеспечение промышленного развития государства и регионов. Внесены предложения по утверждению базовых принципов государственной поддержки бизнеса, которые станут четким сигналом украинским и иностранным производителям о готовности развивать внутренний рынок. Определены основные пути совершенствования организационного уклада промышленного комплекса.

Ключевые слова : *нормативно-правовые акты, промышленность, регион, развитие, государственная политика, региональная политика, регулирование.*

Kudrina O.Y. Normatively-legal regulation of processes of development of industry is in east regions of Ukraine

Operating normatively-legal acts which regulate development of industry of country are considered in the

article. The real rates of increase of industrial production and activation of development of Ukrainian industry volumes are investigational. On the basis of analysis of progress of industry trends the problems of public industrial policy are certain. It is well-proven that strategy of development of industry must be oriented to the increase of competitiveness of economy providing of including of Ukraine to the circle of the economic developed countries of the world. Necessary directions and prospects of regional industrial policy are offered, namely normatively-legal providing of industrial development of the state and regions. Suggestions are brought in, in relation to claim of base principles of state support of business, which will become a clear signal to the Ukrainian and foreign producers in relation to a willingness to develop an internal market. The basic ways of perfection of the organizational mode of industrial complex are certain.

Keywords: *normatively-legal acts, industry, region, development, public policy, regional policy, adjusting.*

Кудріна Ольга Юрійвна, к.е.н., доцент кафедри маркетингу ДЗ «Луганський Національний університет імені Тараса Шевченка», olya.dina@gmail.com

Рецензент: Костирко Л.А., доктор економічних наук, професор, завідувача кафедрою фінансів Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Луганськ, Україна.

Стаття подана 04.05.2014 р.

УДК 338.23

**СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ УСУНЕННЯ АКЦЕНТІВ ФУНКЦІЙ
ОПОДАТКУВАННЯ****Ліхоносова Г.С.****SOCIO-ECONOMIC RATIONALE FOR REMOVAL EMPHASIS FUNCTIONS OF TAXATION****Likhonosova G.S.**

Сьогоднішні реалії суцільної світової економічної кризи, соціальної напруженості та значної диференціації доходів ставлять перед Україною завдання не лише подальшого існування, а й соціально-економічного розвитку в умовах глобалізаційного тиску. Наразі українські податки повністю виконують свою фіскальну функцію, бюджети всіх рівнів наповнюються згідно запланованих показників, проте деякі прошарки населення залишаються або близькі до межі бідності, або зовсім поза неї. Все це вимагає соціального, економічного обґрунтування та законодавчого закріплення в вигляді перенесення акцентів оподаткування з фіскальної спрямованості на його соціальні та розподільчі зобов'язання.

Ключові слова: доцільність, стимулювання, фіскальне навантаження, соціально-економічний розвиток, суспільне значення.

Постановка проблеми. Механізм реалізації сучасної системи прямого оподаткування України по суті залишається переважно фіскальним і потребує подальшого реформування та удосконалення в контексті забезпечення повноцінної інтеграції нашої країни у світову систему господарювання.

Для забезпечення стійкого зростання необхідною і доцільною представляється переорієнтація прямого оподаткування з переважно фіскального важеля до системи з органічним поєднанням її фіскальної, регулюючої та стимулюючої складових. Ця трансформація повинна стимулювати бізнес на створення і розширення високопродуктивних виробництв, активізувати інвестиційну та інноваційну діяльність, забезпечувати підтримку соціально-економічної рівноваги, орієнтуватися на зміцнення державних фінансів.

Питання системи прямого оподаткування розглядали такі українські та зарубіжні вчені: В. Лащак [1, с. 26-32; 2 с. 279-286, 3 с. 120-128], В. Андрущенко [4, с. 36-43], О. Василик [5, с. 234-25], П. Мельник [6, с. 66-77], П. Забродський [7, с. 10-26] та ін.

Важливим завданням сучасної економіки є формування головних принципів становлення, функціонування і розвитку податкової системи ринкового типу, від успішного вирішення якої багато в чому залежить економічний потенціал країни, соціальна стабільність у суспільстві, підвищення рівня добробуту малозабезпечених верств населення.

Метою статті є розробка нових та удосконалення діючих теоретичних і прикладних засад реалізації стимулюючої та регулюючої функцій механізму прямого оподаткування в Україні щодо усунення акцентів саме з фіскальної функції оподаткування.

Матеріали і результати дослідження. Система прямого оподаткування України має суттєві недоліки і є набагато більш обтяжливою як для ведення бізнесу, так і для споживчого попиту порівняно з податковими системами країн ЄС. Вона має бути реформована в частині зниження загального податкового навантаження, зміни структури податкових вимог підприємствам, покращення податкового клімату, вдосконалення виконання фіскальної та регулюючої функцій податків, реорганізації самої податково-митної служби і т.д. Причому орієнтуватися потрібно на динамічні трансформації, що спостерігаються в країнах - нових членах ЄС, які є одними з головних конкурентів України на світових ринках товарів і капіталів.

Означені принципи необхідні для реалізації методів посилення регулюючої та стимулюючої функцій механізму прямого оподаткування суб'єктів ринкової економіки, якими є [1, с.26] :

1) підвищення рівня відповідальності платників податків за своєчасну і повну сплату належних до бюджету платежів, включаючи встановлення матеріальної та кримінальної відповідальності з одночасним заохоченням і моральним стимулюванням до сплати податків;

2) оптимізація співвідношення між прямими і непрямими податками, в першу чергу в напрямі

узгодження та диференціації ставок прибуткового оподаткування юридичних і фізичних осіб;

3) вдосконалення порядку адміністрування прямих податків;

4) упорядкування надання пільг юридичним і фізичним особам; ліквідація необгрунтованих пільг з прибуткового оподаткування, що спотворюють вартісні показники в економіці і знижують конкурентоспроможність виробників;

5) впровадження спеціальних економічних, зокрема фіскальних, режимів економічної діяльності;

6) бюджетне кредитування;

7) пряме фінансування;

Масштаб використання податкових інструментів для стимулювання інноваційної діяльності в Україні значний. Їх перелік включає [1, с. 27]:

- звільнення від перерахування до бюджету сум ввізного мита для суб'єктів інноваційної діяльності технологічних парків та наукових парків;

- застосування 20 - відсоткової норми прискореної амортизації основних фондів груп 3 і 4 - для суб'єктів технологічних парків.

Так, станом на 01.01.2013 р. до Державного реєстру інноваційних проектів внесені тільки 15 інноваційних проектів (з яких тільки один кваліфікований як пріоритетний), Реєстр інноваційних проектів технологічних парків - 12 [7, с. 11]. При цьому з 2010 р. не зареєстровано жодного нового інноваційного проекту. З 2010 р. (з моменту вступу рамкового закону про наукові парки в дію) процедура державної реєстрації (для отримання державної допомоги) пройшов жоден науковий парк. Зауважимо, що значною проблемою для розвитку інноваційної діяльності в рамках наукових парків є відсутність достатньо привабливих фіскальних стимулів для інвесторів. На єдиний діючий пілотний проект створення наукового парку - Науковий парк «Київська політехніка» вони поки не поширюється, оскільки пільги не були передбачені законом з його створення і не були поширені на нього після

прийняття рамкового закону про наукових парків [7, с.12 - 13].

Домінуюче фіскальне значення прямого оподаткування індивідуальних доходів у структурі державних доходів відображає високу ефективність ринкової економіки США, матеріальний добробут американського суспільства, де абсолютна більшість громадян мають високі доходи з відповідно високою купівельною та податковою здатністю [2, с.282].

У Державному бюджеті України в 2013 надійшло 118158,2 тис. грн [7, с.20], з яких прямі податки склали 49 %, а саме найбільшу частину податок на прибуток, податок з доходів фізичних осіб. Місцевий бюджет Луганська в 2013 отримав від Жовтневій ДПП 60153,5 тис. грн. [7, с.21], а саме надходження від таких податків як єдиного податку, податку на нерухоме майно, а також від зборів: збір за першу реєстрацію транспортних засобів, збір за провадження деяких видів підприємницької діяльності, збір за місяця для паркування транспортних засобів [7, с.22].

Для поліпшення системи прямого оподаткування можна запропонувати такі методи удосконалення [3, с.127] (табл. 1).

Таким чином, більш перспективною для Жовтневої ДПП у м. Луганську є стратегія поетапного зниження податкового навантаження за рахунок скасування неефективних (витратних) податків і зборів, підвищення фіскальної ефективності податків на основі розширення бази оподаткування, надання пільг суб'єктам підприємства, які розробляють і впроваджують інновації та випускають інноваційну продукцію, поліпшення адміністрування, зменшення масштабів ухилення від сплати податків, формування доходів місцевих бюджетів на основі проведення збалансованої бюджетної політики на середньострокову перспективу і напрямок податкових надходжень у сфері, від яких залежить довгострокове економічне зростання.

Розглянемо структуру податкових надходжень до зведеного бюджету України у 2012 році (рис. 1).

Таблиця 1

Методи посилення стимулюючої та регулюючої функцій прямого оподаткування

Методи посилення стимулюючої та регулюючої функцій прямого оподаткування	
1)	зміна порядку обчислення податку з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів на такий, при якому розмір платежу залежить не від виду транспортного засобу та об'єму його двигуна, а від екологічної досконалості двигуна, типу, категорії, повної маси транспортного засобу і терміну його експлуатації
2)	ввести рентний принцип оподаткування видобутку всіх видів корисних копалин та використання природних ресурсів
3)	забезпечити нарахування плати за землю лише за процентними ставками від грошової оцінки земель, мінімізувати кількість пільг і преференцій по сплаті земельного податку
4)	підвищити нормативи екологічного податку, а при розрахунку збору враховувати місце розташування забруднюючої об'єкта
5)	зберегти і вдосконалити спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва

Джерело: узагальнено автором на підставі [3, с.127 - 128]

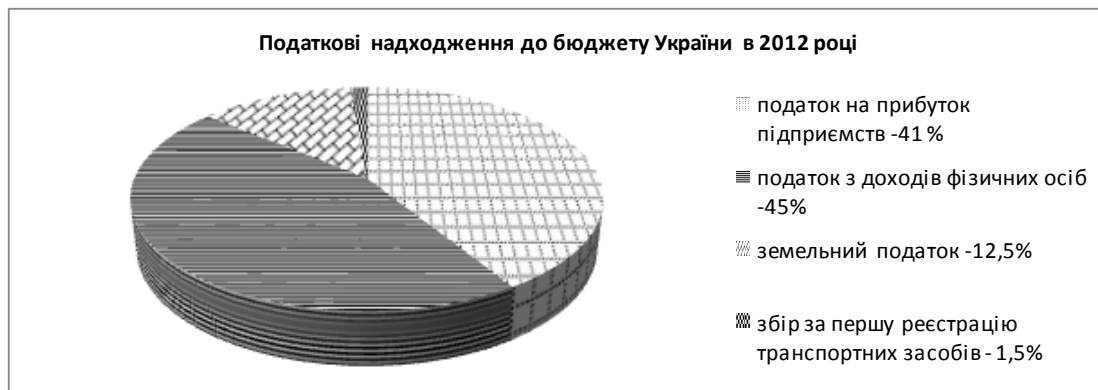

Рис. 1. Податкові надходження в бюджет України, 2012 р.

Джерело: розроблено автором на підставі [3, с. 125]

Можна зробити висновок, що провідна роль у формуванні державного бюджету відведена податку на доходи з фізичних осіб та податку на прибуток підприємств, які забезпечили понад 75% всіх надходжень. За оперативними даними, в 2013 році в бюджет України сплачено 413 млрд. грн. платежів (+31,8 млрд. грн., або +8,3% до минулого року), що контролюються податковими та митними органами, з них до державного бюджету - 326 млрд. грн. (+19,1 млрд. грн.).

Отже, як видно з рис. 2, протягом 2013 року по бюджету України питому вагу становили надходження від податку на прибуток підприємств 48,3 % або 82931,00 млн. грн. Трохи менший обсяг становлять надходження від податку на дохід з фізичних осіб - 34,3 %, або 55569,00 млн. грн. і по земельному податку - 17 % або 26822,40 млн. грн. Зовсім незначну частку податкових надходжень зведеного бюджету в частині прямих податків становлять надходження від збору за першу реєстрацію транспортного засобу - 0,4 % або 1985,9 млн. грн.

З цього випливає, що за минулий рік надходження до бюджету збільшилися приблизно в 1,7 рази, що складає 49 000 млн. грн. На відміну від 2012 в 2013 році значну частину доходів складають надходження від податків на прибуток підприємств [7, с.21].

У 2013 році працівниками Жовтневої ДПІ м. Луганську були досягнуті набагато кращі результати в порівнянні з 2012 роком. Це спостерігається як в масштабах податкових надходжень, кількості перевірок та виявлення податкових правопорушень, проведення масово-роз'яснювальних робіт з населенням, тлумачення нового Податкового Кодексу [4, с. 36].

Таким чином, робота Жовтневій державної податкової інспекції у м. Луганську по 2011-2013 роки свідчить про те, що в підсумку проведених організаційних та практичних заходів щодо посилення регулюючої та стимулюючої функцій реалізації механізму прямого оподаткування суб'єктів ринкової економіки, забезпечено виконання завдань, встановлених міським та обласною радами, не повністю. Але таке відносно стабільне надходження до місцевого бюджету повинно позитивно відбитися на плануванні кошторису та стратегічному плануванні розвитку міста Луганська.

За результатами контрольно-перевірочної та аналітичної роботи Жовтневій ДПІ у м. Луганськ проводяться заходи, які стимулюють платників податків до своєчасного порушення податкового зобов'язання та зростання податкової свідомості.

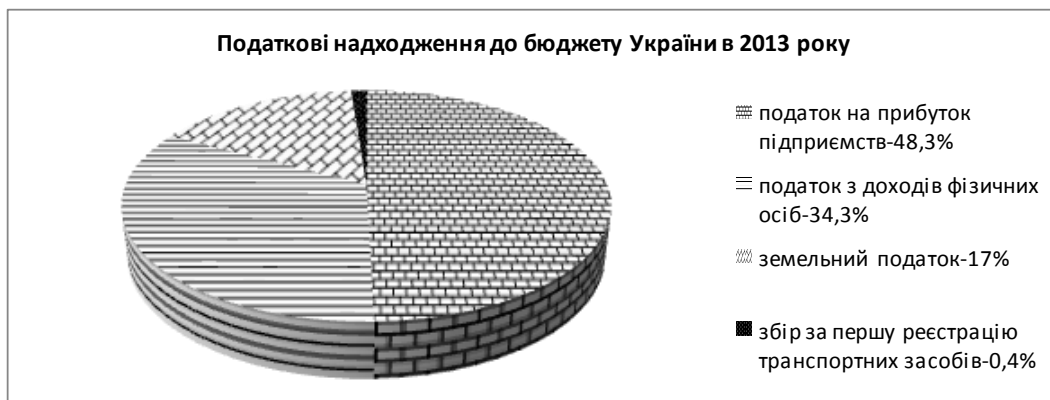

Рис. 2. Податкові надходження в бюджет України, 2013 р.

Джерело: розроблено автором на підставі [3, с. 125]

Кількість складених протоколів і кількість осіб, притягнутих до адміністративної відповідальності збільшилися на 54,5 % порівняно з 2011 роком. Сума накладених адміністративних штрафів зменшилася на 1,8 тис. грн, кількість прийнятих рішень про застосування фінансових санкцій збільшилися на 7,23 %, а сума фінансових санкцій, у свою чергу збільшилася на 8,54 % [5, с. 235].

Оцінка результатів посилення регулюючої та стимулюючої функцій реалізації механізму прямого оподаткування суб'єктів ринкової економіки можливе через визначення ефективності функціонування механізму прямого оподаткування. Ефективне функціонування механізму прямого оподаткування [6, с. 66-67] - досягнення найбільших результатів з надходження прямих податків з фізичних та юридичних осіб при найменших витратах податковими органами на їх стягнення при використанні ефективних правових та організаційних форм, способів, методів, інструментів, що регулюють відносини, які виникають у зв'язку зі сплатою прямих податків між податковими органами та суб'єктами господарювання. Головним критерієм результативності функціонування податкового механізму є критерій її фінансової ефективності.

Фінансова ефективність податкового механізму зазвичай визначається як співвідношення податкових надходжень до бази оподаткування. Якщо оцінюється фінансова ефективність окремого податку, то податкові надходження за цим податком в чисельнику співвідносяться з вартісною оцінкою його бази. Існує також показник фінансової ефективності податку, визначають так:

$$\text{ФЕН} = (\text{НП} / \text{СБ}) / \text{НСТ}, \quad (1)$$

де ФЕН - фінансова ефективність податку;

НП - податкові надходження до бюджету з цього податку, грн;

СБ - вартісний вимір бази даним податком, грн;

НСТ - нормативна ставка даного податку. При цьому ФЕН $\in [0, 1]$, а для фінансово ефективного податку показник ФЕН $\rightarrow 1$.

Розрахуємо фінансову ефективність податкового механізму на прибуток по Жовтневій ДП у м. Луганську. Показник фінансової ефективності податку на прибуток має наступний вигляд [3, с.122]:

$$\text{ФЕНпр} = (\text{НПпр} / \text{СБпр}) / \text{НСТпр} \quad (2)$$

де ФЕНпр - фінансова ефективність податку на прибуток;

НПпр - надходження податку на прибуток до бюджету, грн;

СБпр - вартісне вимірювання бази податку на прибуток, грн;

НСТпр - нормативна ставка податку на прибуток.

$$\text{За 2011 рік ФЕНпр} = 25824,9 / 1902 / 21 = 0,65$$

$$\text{За 2012 рік ФЕНпр} = 19248,9 / 1805 / 19 = 0,56$$

$$\text{2013 ФЕНпр} = 30760,1 / 2003 / 19 = 0,8$$

(розраховано за даними табл. 2).

У 2011 р. спостерігається достатня фінансова ефективність податку на прибуток (0,65). У 2012 р. - низька фінансова ефективність податку на прибуток (0,56), це обумовлено зниженням ставки податку на прибуток з 21 % до 19 %. Але незважаючи на це в 2013 ситуація змінилася в кращу сторону, а саме 0,8, що є достатньою ефективністю податку на прибуток. Це пов'язано із збільшенням платників податків на прибуток і підприємці ведуть майже прозору господарську діяльність, не приховуючи своїх доходів [3, с.123].

Таким чином, фінансова ефективність податку на прибуток за 2013 р. є достатнім, що сприятливо поширюється загалом на систему оподаткування.

У процесі реформування вітчизняної економіки в Україні була створена нова система оподаткування, за принципами побудови відповідає європейським стандартам, але принципово відрізняється від них за формами управління процесами справляння податків, методами нарахування величини податків, характером соціально-економічних відносин, що виникають між державою та платниками податків. В останні роки в українській системі оподаткування починалися прогресивні тенденції в напрямках посилення ролі прямого оподаткування в забезпеченні ефективного розвитку національної економіки. Проте в цілому структура податків залишається недосконалою, вимагає введення нових механізмів справляння податків, спрямованих на реалізацію розподільчих і стимулюючих функцій прямого оподаткування. Стратегічним напрямком у формуванні державної політики прямого оподаткування юридичних і фізичних осіб має стати забезпечення переходу від переважно фінансових до регулюючих і стимулюючих функцій податків. Реалізація такого напрямку здатна забезпечити зменшення частки збиткових підприємств, зниження рівня тіньової економічної діяльності, в кінцевій формі створює можливості для розширення бази оподаткування, активізації підприємницької діяльності [2, с.283].

Таблиця 2

Надходження податку на прибуток до Держбюджету за Жовтневій ДП у м. Луганську

Роки	Сума надходжень податку на прибуток, тис грн	Вартісна зміна бази оподаткування податком на прибуток, тис грн.
2011	25824,9	1902
2012	19248,9	1805
2013	30760,1	2003

Джерело: розроблено автором на підставі [3, с.123]

Висновки. Отже, реформування системи прямого оподаткування в напрямку посилення регулюючих і стимулюючих функцій прямих податків повинно здійснюватися в контексті зменшення податкового навантаження на економіку, удосконалення способів адміністрування податків, оптимізації структури податків, усунення причин зростання податкової заборгованості.

Для усунення акцентів з фіскального спрямування оподаткування та посилення впливу регулюючих і стимулюючих функцій прямого оподаткування для забезпечення сталого розвитку національної економіки можна запропонувати:

- Звільнити від оподаткування прибуток юридичних осіб, що інвестується в межах України;

- Уточнити і обмежити область використання пільг в оподаткуванні прибутку підприємств при одночасному посиленні контролю за цільовим використанням наданих пільг;

- Вести диференційовані ставки оподаткування прибутку підприємств залежно від рівня рентабельності його виробництва;

- Дозволити використання неоподаткованого мінімуму при оплаті податку на прибуток підприємств залежно від кількості працюючих;

- Ввести механізми надання податкових канікул (строком на 2-3 роки) для знову малих і середніх підприємств, діяльність яких носить інноваційний характер;

- Перейти від прибуткового податку фізичних осіб до оподаткування сім'ї;

- Забезпечити достовірний облік нерухомості та ввести податок на майно юридичних і фізичних осіб, виходячи з його ринкової вартості;

- Забезпечити прозорий механізм справляння прямих податків та їх використання у вітчизняній економіці.

Література

1. Лашак В.В. Удосконалення системи прямого оподаткування в Україні / В.В. Лашак // Фінанси України. - 2008. - № 15. - С. 26-32.
2. Лашак В. В. Посилення стимулюючої ролі прямого оподаткування на інноваційний розвиток промисловості / В. В. Лашак // Теорії мікроекономіки: збірник наукових праць АМУ МОН України. Випуск 22 (відп. ред. д.е.н., проф. Ніколенко Ю.В.). - 2012. - С. 279-286.
3. Лашак В.В. Напрями подальшого удосконалення підсистеми прямого оподаткування в Україні / В.В. Лашак // Науковий вісник Національної академії державної податкової служби України. - 2013. - № 10. - С. 120-128.
4. Андрущенко В. Л. Економічні та поза-економічні аспекти оподаткування / В. Л. Андрущенко, Ю. І. Ляшенко // Фінанси України. - 2010. - №8. - С. 36-43.
5. Василик О.Д. Податкова система України: навчальний посібник. / О.Д. Василик // - К.: УДФА, 2007. - с. 234-247.
6. Мельник В.М. Механізм прямого оподаткування у фінансовій теорії / В.М. Мельник, Г. Л. Пенякова // Фінанси України. - 2012. - № 9. - С. 66-77.

7. Щорічник статистичний, Державний комітет статистики України: Україна у цифрах 2012-2013 Статистичний збірник / За редакцією О. Г. Осауленка, відповідальний за випуск П. П. Забродський/ Київ-2013. - С. 10-26.

8. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит. - М.: Знание, 1962. - С. 365-371.

References

1. Lashchak V.V. Udoshkonalennya systemy pryamoho opodatkovannya v Ukraini / V.V. Lashchak // Finansy Ukrainy. - 2008. - № 15. - S. 26-32.
2. Lashchak V.V. Posylennya stymulyuyuchoyi roli pryamoho opodatkovannya na innovatsiynyy rozvytok promyslovosti / V.V. Lashchak // Teoriyi mikro-makroekonomiky: zbirnyk naukovykh prats' AMU MON Ukrainy. Vypusk 22 (vidp. red. d.e.n., prof. Nikolenko YU.V.). - 2012. - S. 279-286.
3. Lashchak V.V. Napryamy podal'shoho udoshkonalennya pidsystemy pryamoho opodatkovannya v Ukraini / V.V. Lashchak // Naukovyy visnyk Natsional'noyi akademiyi derzhavnoyi podatkovoyi sluzhby Ukrainy. - 2013. - № 10. - S. 120-128.
4. Andrushchenko V.L. Ekonomichni ta poza-ekonomichni aspekty opodatkovannya /V.L. Andrushchenko, Yu.I. Lyashenko // Finansy Ukrainy. - 2010. - №8. - S. 36-43.
5. Vasylyk O.D. Podatkova sistema Ukrainy: navchal'nyy posibnyk. / O.D. Vasylyk // - K.: UDFA, 2007. - с. 234-247.
6. Mel'nyk V.M. Mekhanizm pryamoho opodatkovannya u finansoviy teorii / V.M. Mel'nyk, H. L. Penyakova // Finansy Ukrainy. - 2012. - № 9. - S. 66-77.
7. Shchorichnyk statystychnyy, Derzhavnyy komitet statystyky Ukrainy: Ukrainy u tsyfrakh 2012-2013 Statystychnyy zbirnyk / Za redaktsiyeyu O. H. Osaulenka, vidpovidal'nyy za vypusk P. P. Zabrods'kyi/ Kyiv-2013, S. 10-26.
8. Smyt A. Issledovanye o pryrode y prychnakh bohat'stva narodov /A. Smyt -M. : 1962: -s.365-371

Лихоносова А.С. Социально-экономическое обоснование смещения акцентов функций налогообложения

Сегодняшние реалии сплошного мирового экономического кризиса, социальной напряженности и значительной дифференциации доходов ставят перед Украиной задачу не только дальнейшего существования, но и социально-экономического развития в условиях глобализационного давления. Сейчас украинские налоги полностью выполняют свою фискальную функцию, бюджеты всех уровней наполняются согласно запланированных показателей, однако некоторые слои населения остаются или близкие к черте бедности, или снаружи вне ее. Все это требует социального, экономического обоснования и законодательного закрепления в виде переноса акцентов налогообложения с фискальной направленности на его социальные и распределительные обязательства.

Ключевые слова: *целесообразность, стимулирование, фискальные нагрузки, социально-экономическое развитие, публичных значение.*

Likhonosova G. Socio-economic rationale for removal emphasis functions of taxation

Present realities solid global economic crisis, social unrest and large income differences pose Ukraine tasks not only continued existence, but also the socio- economic development under globalization pressures. Currently, Ukrainian are completely fulfill its fiscal function, budgets of all levels are filled according to its performance, but some segments of the population are either close to the poverty line, or outside it. This requires social, economic justification and the law on the transfer of accents in the form of fiscal taxation focus on its social and distributive obligations.

Keywords: *appropriateness, incentives, fiscal burden, socio-economic development and social significance.*

Ліхоносова Ганна Сергіївна, к.е.н., доцент кафедри оподаткування Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, lihonosova@bk.ru

Рецензент: Третяк В.В. – доктор економічних наук, професор кафедри «Міжнародна економіка» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Стаття подана 17.05.2014 р.

УДК 338.2

ІННОВАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

Мартинов А.А.

INNOVATION CAPACITY AND EFFICIENCY OF THE INNOVATIVE ACTIVITY OF INDUSTRIAL ENTERPRISES

Martynov A.A.

Досліджено сутність інноваційного потенціалу промислового підприємства. Визначено структуру інноваційного потенціалу підприємства та обґрунтовано підходи до оцінювання окремих елементів інноваційного потенціалу підприємства. Запропоновано інструментарій оцінювання ефективності інноваційної діяльності промислового підприємства із врахуванням зовнішніх ефектів від реалізації інноваційних проектів на підприємстві.

Ключові слова: інновації, інноваційний потенціал, інноваційні проекти, промислове підприємство, ефективність, інструментарій.

Постановка проблеми. В умовах становлення інформаційної економіки, посилення процесів інтеграції в світовому господарстві та підвищення конкуренції на міжнародному ринку важливого значення набуває інтенсифікація інноваційного розвитку підприємств. Саме в інноваційній сфері найбільш яскраво відображаються можливості використання переваг від володіння інформаційними ресурсами та їх застосування в конкурентній боротьбі за рахунок впровадження новітніх технологій виробництва, випуску нової продукції, застосування нових способів управління підприємствами. При цьому важливим завданням є оцінка передумов реалізації інноваційної діяльності з метою найбільш повного використання інноваційного потенціалу вітчизняних підприємств та формування підходів до оцінювання ефективності інноваційних проектів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань інноваційної діяльності присвячені численні роботи вітчизняних та зарубіжних вчених, проте проблема ефективної організації інноваційного процесу й досі не є остаточно вирішеною. Притаманний інноваційній діяльності підвищений ризик обумовлює необхідність більш ґрунтовного дослідження передумов інноваційної діяльності, розробки ефективного інструментарію оцінки ефективності інноваційних проектів.

Мета статті. Метою наукового дослідження є дослідження передумов реалізації інноваційної діяльності в Україні та вибір підходів до формування інструментарію оцінки ефективності інноваційної діяльності підприємств.

Матеріали і результати дослідження. Реалізація інноваційного потенціалу підприємств є одним із головних завдань здійснення інноваційної діяльності. При цьому суб'єкти інноваційної діяльності повинні дотримуватися умов раціонального використання наявних ресурсів, забезпечення прийняттого рівня ризику та найбільш повного отримання вигід від реалізації інноваційних проектів.

Дослідження наукової літератури дозволило зробити висновки про неоднозначність підходів до визначення категорій інноваційної сфери, зокрема понять «інноваційна діяльність» та «інноваційний потенціал», що обумовлюється комплексним характером та неоднозначністю інноваційного процесу.

На наш погляд, найбільш вдалим є визначення категорії «інноваційна діяльність», наведене в Модельному законі «Про інноваційну діяльність», прийнятому на двадцять сьомому пленарному засіданні Міжпарламентської Асамблеї держав-учасників СНД (постанова 27-16 від 16.11.06 р.), відповідно до якого інноваційна діяльність – це діяльність, що забезпечує створення та реалізацію (введення в цивільний обіг) новачків та отримання на їх основі практичного результату (нововведення) у вигляді нової продукції (товару, послуги), нового способу виробництва (технології), а також реалізованих на практиці рішень (мір) організаційного, виробничо-технічного, соціально-економічного і іншого характеру, що позитивно впливають на сферу виробництва, цивільні відносини та сферу управління громадою [1].

Доповнює сутнісні ознаки поняття «інноваційна діяльність» визначення Д.І. Кокоріна, відповідно до якого інноваційна діяльність дозволяє розв'язувати протиріччя, пов'язані із тим, що в

кожній речі (процесі, явищі, відносінах) містяться об'єктивні тенденції розвитку (потенції) [2, с. 11].

Метою інноваційної діяльності є прогресивний розвиток (інтенсивний шлях розвитку виробництва), її засоби включають засоби праці і виробництва підприємства-інноватора, а результат виявляється у вигляді низки матеріальних та нематеріальних вигод підприємства, держави та суспільства.

Як вказує Вікарчук О.І., у широкому розумінні поняття «потенціал» характеризує засоби, запаси, джерела, які є в наявності і можуть бути використані, приведені в дію для досягнення певної мети, виконання плану, розв'язання завдань, можливості будь-якої соціальної системи у певній сфері [3, с. 137].

В цілому, категорія «інноваційний потенціал» в науковій літературі розглядається в двох основних аспектах: як здатність та можливість організації до впровадження інновацій та як сукупність ресурсів, які можуть бути використані в процесі реалізації інноваційних проектів.

Перший підхід ілюструє визначення Галушко Є.С., який визначає інноваційний потенціал промислового підприємства як здатність підприємства розробляти і впроваджувати нововведення у відповідності з необхідними якісними стандартами з метою адаптації до змін у зовнішньому середовищі [4].

Прихильник другого підходу - Балабанов І.Т. дає визначення інноваційного потенціалу як сукупності різних видів ресурсів, включаючи матеріальні, фінансові, інтелектуальні, науково-технічні і інші ресурси, необхідні для здійснення інноваційної діяльності [5, с.201].

На наш погляд, найбільш придатним є комплексне розуміння сутності категорії «інноваційний потенціал», що поєднує в собі ознаки як першого так і другого підходів.

Узагальнене визначення «інноваційного потенціалу» надає Кривенко Л.В., який вважає, що інноваційний потенціал – це характеристика підприємства, яка відображає забезпеченість підприємства науковими кадрами і висококваліфікованими спеціалістами, сприйняття інновацій зовні і можливість реалізації нововведень у виробництві або організаційній структурі, ринковий потенціал, що влаштовує власника виробництва [6, с. 275].

Проведене дослідження структури інноваційного потенціалу дозволило виділити такі основні його елементи: потенціал інноваційної сприйнятливості ринку, потенціал інноваційної здатності персоналу, техніко-технологічний потенціал, науково-дослідний потенціал, інформаційний потенціал, фінансовий потенціал, потенціал нормативно-правової бази інноваційної діяльності (рис. 1).

Оцінка потенціалу інноваційної сприйнятливості ринку проводиться на основі маркетингових досліджень, при цьому оцінюється реальний і прогнозований рівень попиту на ринку в цілому, вивчаються потреби потенційних покупців, переваги і недоліки конкурентів, особливості кон'юнктури ринку, можливості просування товару на ринку.

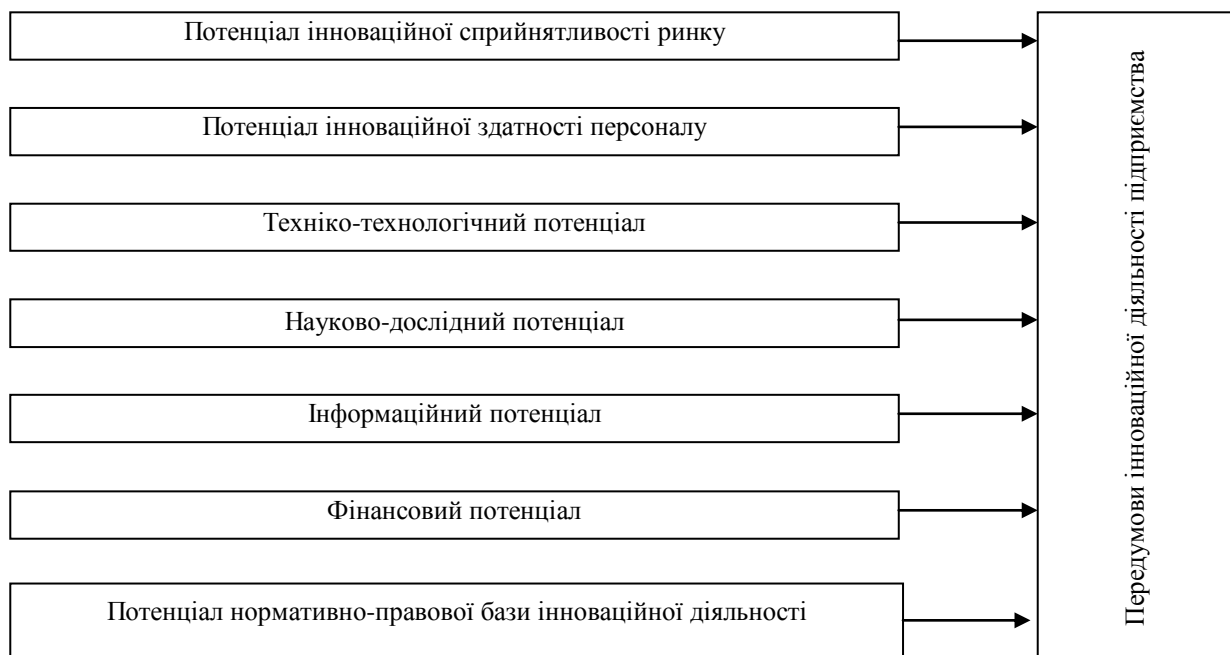

Рис. 1. Складові інноваційного потенціалу підприємства

Рівень інноваційної сприйнятливості ринку багато в чому визначається розвитком інноваційної культури. Роль інноваційної культури виявляється в позитивній сприйнятливості нового особою або людською спільнотою, а також в готовності і здатності брати участь, сприяти або, врешті-решт, не протидіяти реалізації інновацій з прогнозованим позитивним ефектом [7, с. 85]. Основоположні аспекти інноваційної культури в міжнародному масштабі відображені Хартією інноваційної культури [8, с. 55], яка системно визначає коло проблем і задач, від розв'язання яких залежать рівні інноваційної сприйнятливості суспільства і економіки.

Потенціал інноваційної здатності персоналу визначається рівнем спеціальної професійної підготовки, психологічними якостями (у тому числі, здатністю до генерації нових ідей і їх реалізації), рівнем інтелекту та інноваційної культури персоналу, гнучкістю і адаптивністю окремих працівників, рівнем корпоративної культури. Показники інноваційної здатності персоналу характеризують динаміку раціоналізаторської активності, рівень освіти і активність працівників у сфері підвищення кваліфікації, проведенні досліджень, вікові і психологічні характеристики, досвід участі персоналу в реалізації інноваційних проектів.

Техніко-технологічний й науково-дослідний потенціали характеризують відповідно стан і можливості перебудови, переорієнтації виробничої системи на випуск нової продукції, наявність науково-дослідних розробок, а також можливості їх подальшого проведення з метою розробки інноваційних проектів.

Інформаційний потенціал характеризує рівень інформаційного забезпечення інноваційних проектів. Новизну нематеріальної складової інноваційного проекту визначає питома вага нової інформації і ступінь радикальності проекту. Особливістю нової інформації в умовах зростаючих темпів науково-технічного прогресу є порівняно швидке зниження вартості в результаті дифузії і морального зносу інноваційного продукту. Вартість нової інформації характеризується двома показниками: вартістю створення даної інформації і додатковою вартістю, яку може принести її використання. При цьому ці два види вартості можуть значно відрізнятись.

Фінансовий потенціал характеризує можливості і обмеження фінансового забезпечення реалізації інноваційних проектів, при цьому враховується рівень інвестиційної привабливості підприємства і наявність власних фінансових ресурсів.

Важливою передумовою для здійснення інноваційної діяльності є стан нормативно-правової бази, яка на сьогодні характеризується недосконалістю та нестабільністю. Інститут інноваційного права зародився ще з часів радянської

системи господарювання в рамках законодавства про науково-технічну діяльність, проте найбухливіший його розвиток в Україні почався з переходом на ринкову систему відносин, у зв'язку з чим відбувається поступова його трансформація в галузь права. Предметом інноваційного законодавства виступає сукупність суспільних відносин, що виникають у сфері інноваційної діяльності. Інноваційне законодавство переслідує наступні цілі: стимулювання НТП, переозброєння промисловості, інтеграція техніки, науки і виробництва, координація прикладних і фундаментальних досліджень, дослідницько-конструкторських і технологічних робіт стосовно створення нової, високоефективної техніки.

Реалізація інноваційного потенціалу багато в чому залежить від взаємного впливу численних факторів зовнішнього та внутрішнього середовища. При цьому, використання потенційних можливостей інноваційного розвитку потребує здійснення певних витрат, які в поєднанні із іншими складовими інноваційного потенціалу забезпечують отримання вигід від реалізації інноваційних проектів. В зв'язку із цим невід'ємним елементом оцінки інноваційного потенціалу є прогнозна оцінка ефективності реалізації перспективних інноваційних проектів. Ключовою рисою інноваційної діяльності є виникнення зовнішніх ефектів, які характеризують розповсюдження ефектів від реалізації інноваційної діяльності за межі підприємства.

Значення впливу позитивних і негативних зовнішніх ефектів докладно розглядається в роботах таких дослідників, як Р. Піндайк і Д. Рабінфельд [9, с. 569-571], в яких вони вказують на важливість урахування цього фактора.

Отже, запропонуємо наступний інструментарій оцінювання ефективності інноваційної діяльності промислового підприємства.

Чисті суспільні вигоди від інноваційної діяльності можна представити як різницю між сумарним позитивним і негативним суспільним ефектом від реалізації інновацій (1):

$$Bч = a_1^* + B - Y, \quad (1)$$

де $Bч$ – чисті вигоди від інноваційної діяльності; B – суспільні вигоди від інноваційної діяльності; Y – суспільні затрати і збитки від інноваційної діяльності; a_1^* – показник, коректуючий розрахунок на величину неадитивності. При цьому враховуються як внутрішні вигоди, затрати і збитки від інноваційної діяльності підприємства, так і зовнішні. У процесі проведення такого роду оцінювання можуть застосовуватися як грошові, так і натурально-речовинні одиниці вимірювання.

В умовах сучасного розвиненого ринку невід'ємною частиною політики підприємства є політика соціальної відповідальності, й тому повне оцінювання ефективності підприємства неможливе без урахування зовнішньої складової.

Взаємозв'язок двох традиційно існуючих підходів до визначення ефективності затрат на інноваційну діяльність полягає в тому, що оцінювання ефективності проекту в цілому проводиться на первинному етапі розробки інноваційного проекту, а остаточне рішення про ефективність проекту ухвалюється після оцінювання ефективності участі в інноваційному проекті кожного інвестора. При цьому вважається, що проект, неефективний "у цілому", буде неефективним для більшості його учасників.

Позитивний ефект від інноваційної діяльності (суспільні вигоди) можна розділити на дві складові: вигоди прямих учасників інноваційної діяльності (внутрішні вигоди) та інші загальногосподарські вигоди (зовнішні вигоди) (2).

$$B = a_2^* + \sum_{i=1}^{i=n} Bv_i + \sum_{k=1}^{k=m} Bo_k, \quad (2)$$

де B – сукупні вигоди від реалізації інноваційного проекту; Bv – внутрішні вигоди від реалізації інноваційного проекту; Bo – зовнішні вигоди від реалізації інноваційного проекту; a_2^* – показник, коректуючий розрахунок на величину неадитивності.

Внутрішні вигоди включають отримання прибутку, зростання вартості майна, зміцнення позицій на ринку тощо, і розподіляються між учасниками інноваційного проекту.

Інші загальногосподарські вигоди включають: зростання національного внутрішнього продукту, зменшення забруднення навколишнього середовища, розв'язання соціально-політичних проблем, розвиток науково-технічного прогресу тощо, і розподіляються в суміжні галузі економіки, в сферу споживання та ін.

У свою чергу негативний ефект від інноваційної діяльності можна також розділити на дві складові: затрати і збитки прямих учасників інноваційної діяльності (внутрішні) й інші загальногосподарські затрати і збитки (зовнішні) (3).

$$Y = a_3^* + \sum_{i=1}^{i=n} Yv_i + \sum_{k=1}^{k=m} Yo_k, \quad (3)$$

де Y – затрати і збитки від реалізації інноваційного проекту; Yv – i -е внутрішні затрати і збитки від реалізації інноваційного проекту; Yo – k -е зовнішні затрати і збитки від реалізації інноваційного проекту; a_3^* – показник, коректуючий розрахунок на величину неадитивності.

Внутрішні затрати і збитки включають затрати, безпосередньо пов'язані з реалізацією інноваційного проекту, передбачені кошторисом, а також непередбачені затрати, що виникають у процесі реалізації проекту, і збитки, обумовлені впливом інноваційних чинників (наприклад, упровадивши нову більш ефективну технологію виробництва, підприємство втрачає частину ринку за рахунок більш повного задоволення потреб споживачів меншою кількістю товару). Внутрішні затрати і

збитки розподіляються між учасниками інноваційної діяльності.

Зовнішні затрати і збитки включають споживання суспільних благ у процесі реалізації інноваційного проекту, нанесення шкоди екології, створення соціальних проблем (наприклад, скорочення робочих місць за рахунок роботизації виробництва), зниження податкових зборів і платежів, вичерпність природних ресурсів тощо. Вони розподіляються між непрямими учасниками інноваційної діяльності.

У разі надання державного фінансування, учасником інноваційної діяльності виступає держава, яка у свою чергу несе певні затрати й одержує вигоди, які оцінюються в грошовій формі, а також і в негрошовій формі – за якісними характеристиками ступеня реалізації державою своїх функцій (вузлових сторін діяльності, що формують соціальну роль і зміст держави).

"У цілому" прибутковий проект може виявитися неефективним з позицій суспільної корисності і навпаки. При цьому треба враховувати співвідношення інтересів учасників інноваційного проекту. З позицій системного принципу вимагає уваги також феномен синергетичного ефекту, який може мати як позитивне, так і негативне значення.

У рамках ресурсної концепції діяльності фірми, Дж. Барні розділяє ресурси компанії на фізичний, людський і організаційний капітали [10, с. 31]. На наш погляд, саме організаційний капітал визначає можливість практичної реалізації синергетичного потенціалу.

Оцінювання ефективності затрат на інноваційну діяльність на підставі формул (3.1) і (3.2), передбачає також розрахунок наступних коефіцієнтів:

1. Структурного коефіцієнта, що характеризує співвідношення внутрішніх і зовнішніх вигод (формула 4).

$$K_{св} = \frac{\sum_{i=1}^{i=n} Bv_i}{\sum_{k=1}^{k=m} Bo_k}, \quad (4)$$

де $K_{св}$ – структурний коефіцієнт, що характеризує співвідношення внутрішніх і зовнішніх вигод.

На підставі розрахунку даного коефіцієнта інноваційні проекти можна класифікувати таким чином:

$K_{св} > 1$ – проект з переважаючими внутрішніми вигодами;

$K_{св} < 1$ – проект з переважаючими зовнішніми вигодами;

якщо $K_{св} = 1$ – проект з рівною питомою вагою зовнішніх і внутрішніх вигод.

2. Структурного коефіцієнта, що характеризує співвідношення внутрішніх і зовнішніх затрат і збитків (формула 5).

$$K_{cy} = \frac{\sum_{i=1}^{i=n} Y\theta_i}{\sum_{k=1}^{k=m} Y\theta_k}, \quad (5)$$

де K_{cy} – структурний коефіцієнт, що характеризує співвідношення внутрішніх і зовнішніх збитків;

На підставі розрахунку даного коефіцієнта інноваційні проекти можна класифікувати таким чином:

$K_{cy} > 1$ – проект з переважаючим внутрішнім фінансуванням;

$K_{cy} < 1$ – проект з переважаючим зовнішнім фінансуванням;

якщо $K_{cy} = 1$ – проект з рівною питомою вагою зовнішнього і внутрішнього фінансування.

3. Чистого внутрішнього (6) і чистого зовнішнього коефіцієнтів рентабельності (7).

$$K_{cp} = \frac{\sum_{l=1}^{l=p} 3\theta_l}{\sum_{i=1}^{i=n} B\theta_i}, \quad (6)$$

$$K_{op} = \frac{\sum_{l=1}^{l=p} 3\theta_l}{\sum_{k=1}^{k=m} B\theta_k}. \quad (7)$$

При цьому проекти можуть бути рентабельними, якщо $K_{cp}, K_{op} < 1$, нерентабельними при $K_{cp}, K_{op} > 1$ і такими, що окупаються, але неприбутковими, при $K_{cp}, K_{op} = 1$.

4. Загального коефіцієнта рентабельності (8).

$$K_{cp} = \frac{\sum_{l=1}^{l=p} 3\theta_l + \sum_{k=1}^{k=m} 3\theta_k}{\sum_{i=1}^{i=n} B\theta_i + \sum_{k=1}^{k=m} B\theta_k} \quad (8)$$

Проте з позиції теорії систем аналіз буде неповним без оцінювання взаємозв'язку показників, тому слід розрахувати змішані коефіцієнти рентабельності (9, 10):

$$K_{erc} = \frac{\sum_{l=1}^{l=p} 3\theta_l + \sum_{l=1}^{l=p} 3\theta_l}{\sum_{i=1}^{i=n} B\theta_i}, \quad (9)$$

$$K_{orc} = \frac{\sum_{l=1}^{l=p} 3\theta_l + \sum_{l=1}^{l=p} 3\theta_l}{\sum_{k=1}^{k=m} B\theta_k}. \quad (10)$$

Сукупні вигоди від реалізації інноваційного проекту, що зіставляються із затратами, дають можливість одержати уявлення про ефективність інноваційного проекту в глобальному масштабі.

Оцінювання ефективності участі в інноваційній діяльності передбачає також розбиття внутрішнього ефекту від інноваційної діяльності на окремі складові, що характеризують вигоди прямих учасників інноваційних проектів. Розв'язання цієї задачі багато в чому визначає мотивацію потенційних інвесторів. При цьому треба враховувати, що вкладення засобів у дану сферу пов'язане з певним ризиком, який має бути забезпечений відповідною премією.

Особливий інтерес при цьому викликає оцінювання впливу участі в інноваційному проекті на фінансовий стан учасника. Засоби, вкладені в інноваційний проект є високоризиковими інвестиціями, що обумовлює підвищення загального ризику діяльності учасника. При цьому відбувається вилучення засобів суб'єкта господарювання, що здатне понизити його фінансову стійкість.

Оцінювання ефективності учасника інноваційного проекту може здійснюватися також у протилежному напрямку – з позицій корисності окремого учасника в процесі досягнення мети реалізації інноваційного проекту. Таким чином, корисність окремих учасників можна виміряти та порівняти на основі співвідношення затрат на їх залучення (затрат на забезпечення норми їх прибутку та премії за ризик) та їх позитивного внеску в ході реалізації інноваційного проекту.

При цьому необхідно відзначити, що частина показників, які характеризують позитивний і негативний ефект від інноваційної діяльності, неможливо виразити достовірно у вартісній або натурально-речовинній формі (наприклад, збиток, нанесений екології; внесок у науку, духовний розвиток тощо), у такому разі традиційно використовуються наближені експертні оцінки (бальна система та ін.). У випадку, якщо зіставне оцінювання будь-якого показника ускладнене або є неможливим, доцільно оцінювати його за рівнем опосередкованого впливу на інші показники або за обсягом затрат на цілеспрямоване досягнення його рівня.

Висновки. Таким чином, в ході проведеного дослідження розглянуто сутність інноваційного потенціалу промислових підприємств, визначено його структуру та сформовано підходи до оцінювання інноваційного потенціалу, запропоновано інструментарій оцінювання ефективності інноваційної діяльності із врахуванням зовнішніх ефектів від реалізації інноваційних проектів.

Структуризація інноваційного потенціалу створює передумови для комплексної оцінки можливостей розвитку підприємства в інноваційній сфері, визначення інноваційно-інвестиційної привабливості підприємства. Інструментарій оцінки

ефективності інноваційної діяльності із врахуванням зовнішніх ефектів доповнює загальну оцінку інноваційного потенціалу та визначає пріоритетність і важливість інноваційних проектів з позицій зовнішнього середовища функціонування підприємства.

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на формування інструментарію та індикаторів оцінки ефективності інноваційної діяльності за слабо формалізованими критеріями.

Література

1. Модельний закон "Про інноваційну діяльність": [Електронний ресурс] / Постанова 27-го пленарного засідання Міжпарламентської Асамблеї держав-учасників СНД від 16.11.06 р. № 27-16. — Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=997_g12.
2. Кокурин Д.И. Инновационная деятельность : [монография] / Д.И. Кокурин. — М.: Экзамен, 2001. — 576 с.
3. Вікарчук О.І. Інноваційний потенціал: основа розробки стратегії розвитку підприємства // Вісник ХНПІ. — Харків: НТУ «ХПІ» — 2009. — №8. — с. 136-143.
4. Галушко Є.С. Підвищення ефективності використання інноваційного потенціалу в умовах переходу до ринкових відносин (на прикладі промислових підприємств Донбасу). Автореф. дис. канд. екон. наук.: 08.06.02 /Інститут економіки промисловості. — Донецьк, 1999. — 23 с.
5. Балабанов И.Т. Краткий курс инновационного менеджмента. Учебное пособие. Санкт-Петербург, 2000. — 350 с.
6. Кривенко Л.В., Лощина Л.В., Мілашенко В.М. Розвиток інноваційного потенціалу підприємства у контексті інтелектуальної складової // Економічний простір. — 2008. — №18. — ст. 281-286.
7. Николаев А.И. Инновационная культура как культура перемен / А.И. Николаев, Б.К. Лисин // Инновации. — 2002. — № 2-3 (49-50). — С. 85-87.
8. Хартия инновационной культуры // Инновации. — № 9-10. — 1999. — С. 55.
9. Пиндайк Р. Микроэкономика. / Р. Пиндайк, Д. Рабинфельд; пер. с англ. — СПб.: Питер, 2002. — 608 с.
10. Кемпбелл Э. Стратегический синергизм / Э. Кемпбелл, К. Саммерс Лачс. — [2-е изд.]. — СПб.: Питер, 2004. — 416 с.

References

1. Model'nyy zakon "Pro innovatsiynu diyal'nist'": [Elektronnyy resurs] / Postanova 27-ho plenarnoho zasidannya Mizhparlament's'koyi Asambleyi derzhav-uchasnykiv SND vid 16.11.06 r. # 27-16. — Rezhym dostupu: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=997_g12.
2. Kokurn D.Y. Ynnovatsyonnaya deyatel'nost' : [monohrafiya] / D.Y. Kokurn. — M.: Ekzamen, 2001. — 576 s.
3. Vikarchuk O.I. Innovatsiynyu potentsial: osnova rozrobky stratehiyi rozvytku pidpryyemstva // Visnyk KhNPI. — Kharkiv: NTU «KhPI» — 2009. — #8. — s. 136-143.
4. Halushko Ye.S. Pidvyshchennya efektyvnosti vykorystannya innovatsiynoho potentsialu v umovakh perekhodu do rynkovykh vidnosyn (na prykladi

- promyslovykh pidpryyemstv Donbasu). Avtoref. dys. kand. ekon. nauk.: 08.06.02 /Instytut ekonomiky promyslovosti. — Donetsk, 1999. — 23 s.
5. Balabanov Y.T. Kratkyy kurs ynnovatsyonnoho menedzhmenta. Uchebnoe posobyе. Sankt-Peterburh, 2000. — 350 s.
  6. Kryvenko L.V., Loshchyna L.V., Milashenko V.M. Rozvytok innovatsiynoho potentsialu pidpryyemstva u konteksti intelektual'noyi skladovoyi // Ekonomichnyy prostir. — 2008. — #18. — st. 281-286.
  7. Nykolaev A.Y. Ynnovatsyonnaya kultura kak kultura peremen / A.Y. Nykolaev, B.K. Lysin // Ynnovatsyy. — 2002. — # 2-3 (49-50). — S. 85-87.
  8. Khartyya ynnovatsyonnoy kul'tury // Ynnovatsyy. — # 9-10. — 1999. — S. 55.
  9. Pyndayk R. Mykroekonomyka. / R. Pyndayk, D. Rabynefel'd; per. s anhl. — SPb.: Pyter, 2002. — 608 s.
  10. Kempbell Э. Stratehycheskyy synerhyzm / Э. Kempbell, K. Sammers Lachs. — [2-e yzd.]. — SPb.: Pyter, 2004. — 416 s.

Мартынов А.А. Инновационный потенциал и эффективность инновационной деятельности промышленных предприятий

Исследована сущность инновационного потенциала промышленного предприятия. Определена структура инновационного потенциала предприятия и обоснованы подходы к оценке отдельных элементов инновационного потенциала предприятия. Предложен инструментарий оценки эффективности инновационной деятельности промышленного предприятия с учетом внешних эффектов от реализации инновационных проектов на предприятии.

Ключевые слова: инновации, инновационный потенциал, инновационные проекты, промышленное предприятие, эффективность, инструментарий.

Martynov A.A. Innovation capacity and efficiency of innovative activity of industrial enterprises

The essence of the innovation potential of the industrial enterprise. Held structuring innovative capacity of industrial enterprise and has developed an approach to the assessment of individual elements of the potential of the enterprise. The proposed development creates the preconditions for a comprehensive evaluation of enterprise development opportunities for innovation and provides a definition of innovation and investment potential. Developed tools for assessing the effectiveness of innovative activity of industrial enterprises with regard to the internal and external effects of the implementation of innovative projects, which complements the overall economic evaluation of innovative potential and determines the priority and importance of innovative projects from the standpoint of foreign entities operating environment of the enterprise.

Keywords: innovation, innovation potential, innovative projects, industrial enterprise, efficiency, tools.

Мартынов Андрей Анатолійович — к.е.н., доцент кафедри фінансів, Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Луганськ, Україна, e-mail: pubrealin@yandex.ru.

Рецензент: Гончаров В.М., завідувач кафедрою Економіки підприємства та управління трудовими ресурсами Луганського національного аграрного університету, д.е.н., проф., заслужений діяч науки і техніки України

Стаття подана 22.05.2014 р.

УДК 330.131.7

РОЗРОБКА ІНСТРУМЕНТАРІЮ ФОРМУВАННЯ АДАПТИВНОЇ СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗЕРНОПЕРЕРОБНОГО ПІДПРИЄМСТВА НА ОСНОВІ ТЕОРІЇ ІГОР

Мартинова Л.В.

DEVELOPMENT OF TOOLS OF FORMATION OF ADAPTIVE STRATEGY OF RISK MANAGEMENT OF ECONOMIC ACTIVITY OF THE GRAIN PROCESSING ENTERPRISES BASED ON THEORY OF GAMES

Martynova L.V.

У статті визначено пріоритетність стратегічної складової управління ризиками господарської діяльності зернопереробного підприємства як засобу реалізації цільового підходу в управлінні. Запропоновано використання елементів теорії ігор для моделювання процесу прийняття стратегічних управлінських рішень в сфері ризик-менеджменту зернопереробних підприємств. Сформовано модель вибору стратегії управління ризиками господарської діяльності зернопереробного підприємства, що формується на базі інструментарію теорії ігор з використанням адаптивного принципу.

Ключові слова: стратегія, ризик, стратегія управління ризиками, теорія ігор, адаптивна модель

Постановка проблеми. В сучасних умовах все більшої актуальності набуває розвиток стратегічної складової управління, яка визначає загальні принципи та пріоритети управління окремими сферами господарської діяльності та підприємством в цілому. Стратегія визначає ключові засади та орієнтири розвитку господарюючого суб'єкта, обумовлює умови та механізм прийняття оперативних управлінських рішень. Актуальним напрямом наукового дослідження в сфері ризик-менеджменту, сьогодні, є формування дієвої стратегії управління ризиками господарської діяльності, що враховує особливості господарювання зернопереробного підприємства в умовах транзитивної економіки, що характеризується мінливістю економічного середовища господарювання та яскраво вираженими кризовими явищами.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема стратегічного управління в сфері ризик-менеджменту займалося багато вчених, серед яких варто виділити: Клебанова Т.С., Костирко Л.А., Мізюк Б.М., Останкова Л.А., Рихтікова та ін. [7;8;1;5;4].

Проте, не зважаючи на широке висвітлення в науковій літературі проблем управління ризиками господарської діяльності, й досі не сформовано

єдиного підходу до побудови ефективної стратегії управління ризиками господарської діяльності на підприємствах АПК в умовах мінливого середовища господарювання. Актуальним науковим завданням сьогодні є розробка інструментарію формування адаптивної стратегії управління ризиками господарської діяльності зернопереробного підприємства АПК України.

Мета статті. Метою статті є розробка інструментарію формування адаптивної стратегії управління ризиками господарської діяльності зернопереробного підприємства на основі теорії ігор

Матеріали і результати дослідження. Як вказує Б.М. Мізюк, поняття «стратегія» можна розуміти у двох основних аспектах: як визначення конкретного кінцевого стану або результату, який повинна досягнути фірма, організація чи підприємство через тривалий проміжок часу та як довготерміновий і якісно виражений напрям розвитку фірми, що належить до сфери засобів і форм діяльності, системи взаємовідносин всередині фірми, позицій в зовнішньому оточенні, що в сукупності дозволяє досягти поставлених цілей [1, с. 11].

Стратегія є найважливішим компонентом системи стратегічного управління, яке забезпечує реалізацію цільового підходу в сучасній системі управління на підприємстві. Формування та реалізації стратегії характеризують зміст стратегічного управління.

Як визначають О.І. Панов та І.О. Коробейников, стратегічне управління уявляє собою симбіоз інтуїції та мистецтва вищого керівництва вести організацію до стратегічних цілей, високий професіоналізм та творчість службовців, що забезпечують зв'язок організації із середовищем, оновлення організації та її продукції, а також реалізацію поточних планів і, нарешті, активне включення всіх робітників в реалізацію завдань

організації, в пошук найкращих шляхів досягнення її цілей [2, с. 10].

Будь-яка система управління є орієнтованою на досягнення конкретних цілей. І в цьому аспекті важливе значення має усвідомлення та встановлення чіткої мети, що є вихідною передумовою пошуку та застосування ефективних способів її реалізації. Отже, формування мети, визначення шляхів її досягнення – базова проблема, яка постає перед підприємством і характеризує реалізацію цільового підходу в управлінні.

Цільовий підхід характеризує систему методів та методичних прийомів, що забезпечують постійну орієнтацію управлінської діяльності, планово-управлінських рішень, процес виконання цих рішень та їх вплив на кінцеві результати з урахуванням соціально-економічних характеристик, що постійно змінюються, унаслідок розвитку системи потреб, кількісних та якісних змін у виробничому потенціалі системи, стосовно якої застосовується цільовий підхід [3, с. 177].

Реалізація прийнятих у відповідності до цілей підприємства рішень знаходиться під неминучим впливом факторів невизначеності, об'єктивний прояв яких збільшує період часу, необхідний для реалізації управлінських рішень, змінює результати господарської діяльності або взагалі призводить до незапланованого розвитку подій. Можливість небажаного розвитку подій в ході реалізації прийнятих управлінських рішень оцінюється в межах системи аналізу ризиків господарської діяльності. При цьому ризик сприймається як невід'ємний атрибут господарської діяльності, своєрідна платня за свободу підприємницької діяльності.

На наш погляд, в умовах високої нестабільності середовища господарювання накопиченні негативних наслідків впливу факторів фінансової кризи єдиним оптимальним рішенням є прийняття стратегії активного управління ризиками.

Як вказує Рихтікова Н.О., активне управління ризиками характеризує постійне проведення заходів із обліку та контролю впливу ризиків, створення динамічної системи ризик-менеджменту, яка стабільно розвивається із використанням сучасних наукових технологій оцінки та управління ризиками [4, с. 130].

В сучасних умовах формування системи управління ризиками підприємства, в тому числі підсистеми стратегічного управління ризиками господарської діяльності агропромислового підприємства, базується на використанні концепції прийняттного ризику.

У відповідності із положеннями концепції прийняттного ризику, для досягнення головної мети завжди можна знайти рішення, що забезпечує деякий компромісний «прийнятний» рівень ризику, який відповідає балансу між очікуваною вигодою та загрозю втрат [4, с. 128].

При цьому, обґрунтування рівня прийняттного ризику господарської діяльності підприємства здійснюється на основі використання критерію мінімізації суми витрат, пов'язаних із здійсненням заходів з мінімізації негативного впливу факторів ризику на результати господарської діяльності підприємства, та безпосередньо втрат, пов'язаних із впливом факторів ризику. Використання в практиці ризик-менеджменту концепції прийняттного ризику характеризує комплексний підхід до управління ризиками, який характеризує широке використання аналітичного інструментарію, інструментів превентивного характеру та розробку заходів із подолання негативного впливу факторів ризику на результати господарської діяльності агропромислового підприємства.

Математичний апарат теорії ризику визначається характером початкової інформації і обраним способом опису невизначеності. Найбільш поширеними класами математичних моделей опису невизначеності є: стохастичні, в яких невизначеність описується розподілом ймовірностей на заданій множині; лінгвістичні, в яких невизначеність задається вербальною функцією приналежності; ігрові – для яких задається лише множина станів економічного середовища, множина рішень і функціонал їх оцінки [1, с. 268].

На наш погляд, найбільш придатним, у відповідності до цілей представленої дослідження, аналітичним підґрунтям розробки ефективної організаційно-економічної стратегії управління ризиками господарської діяльності є використання елементів теорії ігор для моделювання процесу прийняття стратегічних управлінських рішень в сфері ризик-менеджменту агропромислових підприємств.

Теорія гри – це розділ сучасної математики, який вивчає математичні моделі прийняття рішень за умов невизначеності, конфліктності, тобто в ситуаціях, коли інтереси сторін (гравців) або протилежні, або не збігаються, хоча й не є протилежними [5, с. 95].

Особливістю умов застосування теорії ігор при побудові стратегії управління ризиком господарської діяльності є мінімум наявної інформації про невизначеність подій, пов'язаних із формуванням факторів ризику та постановка завдання зменшення ступеню суб'єктивізму при прийнятті стратегічних рішень в сфері управління ризиком господарської діяльності.

Важливим фактором, що визначає особливості застосування інструментарію теорії ігор в процесі прийняття стратегічних рішень в сфері управління ризиком господарської діяльності є характер інформаційної ситуації.

Під інформаційною ситуацією розуміють ступінь градації невизначеності вибору станів у момент прийняття рішень [1, с. 273]. Тобто, в системі управління ризиками господарської діяльності можуть існувати різні рівні

невизначеності станів середовища господарювання в умовах ризику. При цьому, характер інформаційної ситуації визначає вибір конкретних математичних критеріїв прийняття управлінських рішень в умовах ризику господарської діяльності на підприємстві.

При формуванні моделі вибору стратегії управління ризиком господарської діяльності зернопереробного підприємства визначимо трьох умовних гравців: гравець *П* – природа (природно-кліматичні фактори, що обумовлюють врожайність зернових та відповідно впливають на обсяги виробництва зернопереробного підприємства); гравець *Р* – ринок (кон'юнктура ринку, яка визначає сприятливі чи несприятливі умови для господарської діяльності підприємства) та гравець *ПП* – підприємство, яке обирає стратегію управління ризиком господарської діяльності.

Природно-кліматичні фактори, що характеризують вплив природи на результати гри слабо піддаються прогнозуванню, але ми можемо виділити три основні варіанти впливу: *ПС* – сприятливі природно-кліматичні умови, що забезпечують високу врожайність зернових культур; *ПН* – нормальні природно-кліматичні умови, які забезпечують середню врожайність зернових культур та *ПНС* – несприятливі природно-кліматичні умови, які відповідно призводять до низької врожайності зернових.

Слід визначити, що суттєвою особливістю гравця *П* (природа) є його випадкова поведінка.

Як вказує Кісельова І.А., відмінною рисою гри з «природою» є той факт, що в цій грі свідомо діють всі гравці, окрім гравця «природа». Гравець «природа» свідомо не діє проти інших гравців, а виступає як партнер, що не має конкретної мети і випадково обирає чергові «ходи» [6, с. 62].

З метою формування моделі вибору стратегії управління ризиком господарської діяльності зернопереробного підприємства виділимо три основних стану кон'юнктури ринку: *РВ* – висока кон'юнктура ринку, яка забезпечує найбільш сприятливі умови для виробничо-збутової діяльності підприємства; *РС* – середня кон'юнктура ринку, що характеризує стабільний стан ринку та, відповідно, нормальні умови для виробничо-збутової діяльності підприємства та *РН* – низька кон'юнктура ринку, що характеризує найменш сприятливі умови для виробничо-господарської діяльності підприємства.

Поведінка гравця *Р* формується під впливом численної кількості факторів ризику політичного, соціального, економічного характерів тощо, і інтегрує в собі сукупний вплив факторів ризику зовнішнього середовища господарювання. При цьому, слід вказати, що між стратегією поведінки гравців *Р* і *П* існує односторонній зв'язок, який характеризує часткову залежність поведінки гравця *Р* від поведінки гравця *П*.

Підприємство, як умовний гравець *ПП* може використовувати наступні стратегії управління

ризиком господарської діяльності: *ППО* – обережна стратегія, яка характеризує відмову від ризиків або їх передачу (безризикова стратегія), орієнтована на отримання мінімального стабільного прибутку, *ППЗ* – зважена стратегія, що характеризує підтримку прийняттого рівня ризику, та забезпечує знаходження оптимального співвідношення між рівнем ризику та очікуваним прибутком; *ППР* – ризикова, «агресивна» стратегія, орієнтована на отримання високого прибутку із допустимим високим рівнем ризику прийняття управлінських рішень.

Головним критерієм, що визначає результати гри виступає *РР* – рівень рентабельності підприємства, який формується під впливом природно-кліматичних факторів, кон'юнктури ринку та внутрішніх факторів, що знаходять свій вираз в обраній стратегії управління ризиком господарської діяльності зернопереробного підприємства. При цьому рівень рентабельності *РР* може приймати наступні значення: *РРВ* – високий рівень рентабельності; *РРС* – середній рівень рентабельності та *РРН* – низький або від'ємний рівень рентабельності. Бажаним результатом до якого прагне гравець *ПП* є досягнення найвищого рівня рентабельності за найнижчого рівня ризику господарської діяльності.

Опис ситуації вибору стратегії управління ризиками господарської діяльності із трьома гравцями *П*, *Р* та *ПП* можна здійснити на основі трьохвимірної матриці та відобразити графічно у вигляді рис. 1.

Отже, характер поведінки обраних трьох гравців *П* (природа), *Р* (ринок) та *ПП* (підприємство) описують відповідно три осі координат. Як бачимо з рис. 1 кожній ситуації вибору стратегій поведінки гравців відповідає один із 27 кубів, що характеризують результуючий показник (результат гри), в якості критерію оцінки якого обрано вплив факторів ризику на рівень рентабельності зернопереробного підприємства. В якості результуючого показника було обрано рентабельність в зв'язку із тим, що цей показник найбільш повно характеризує ефективність діяльності підприємства та є виміром досягнення головної мети його діяльності (отримання найбільш можливого прибутку у відношенні до ресурсів, використаних у господарській діяльності).

Вплив поведінки кожного із гравців на формування результуючого показника можна охарактеризувати за наступною схемою (табл. 1).

Для більш детального опису трьохвимірної матриці опису ситуації вибору стратегії управління ризиками господарської діяльності на основі теорії ігор розкладемо її у двохвимірний вигляд за критерієм вибору стратегії управління ризиком гравця *П* – «Підприємство» (табл. 2).

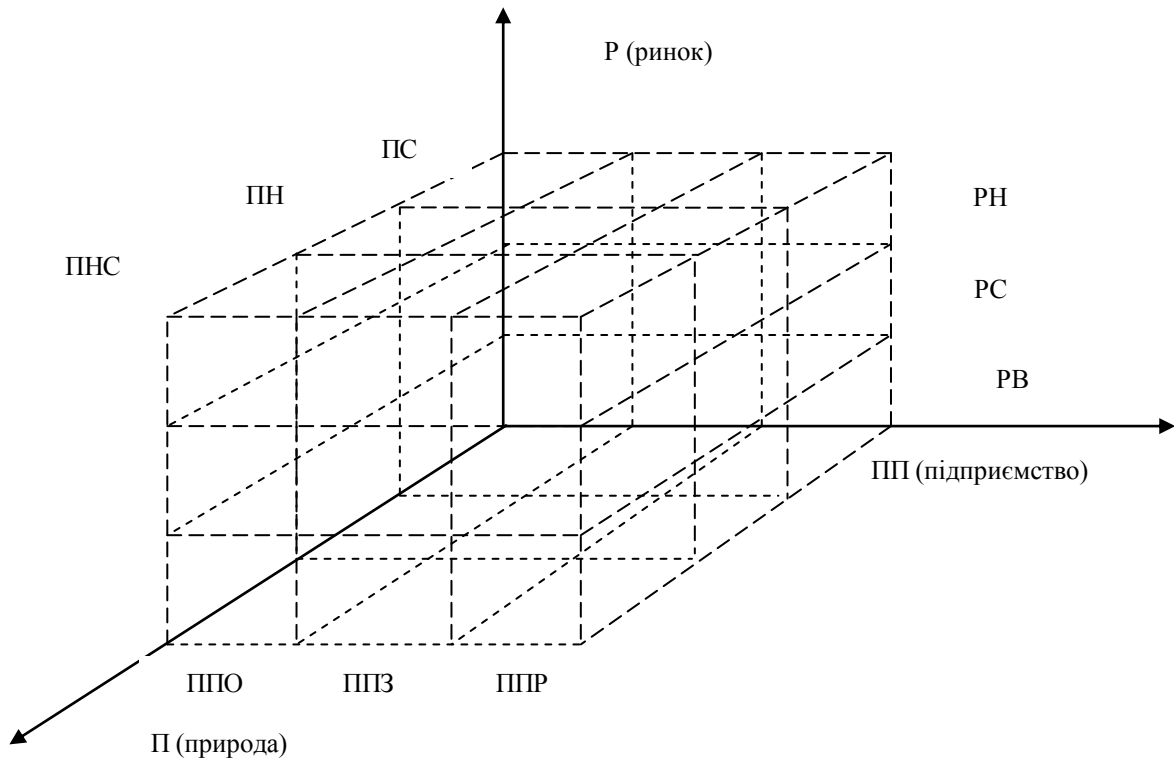

Рис. 1. Трьохвимірна матриця опису ситуації вибору стратегії управління ризиками господарської діяльності на основі теорії ігор

Таблиця 1

Характеристика впливу поведінки гравців П, Р та ПП на результуючий показник гри (рентабельність)

Гравець	Характер поведінки гравців	Характер впливу на результуючий показник (рентабельність)
П (природа)	ПС	позитивний
	ПН	нейтральний
	ПНС	негативний
Р (ринок)	РВ	позитивний
	РС	нейтральний
	РН	негативний
ПП (підприємство)	ППО	↓ рентабельність (↓ ризик)
	ППЗ	нейтральний
	ППР	↑ рентабельність (↑ ризик)

Характеризуючи ситуації обумовлені різними варіантами дій гравців П, Р та ПП, слід визначити, що в залежності від характеру впливу на результуючий показник «рентабельність», підприємство може здійснювати вибір стратегії управління ризиком наступним чином: за сприятливих умов – обирати більш ризикову стратегію, за несприятливих – переходити до зваженої або обережної стратегії. Класифікуючи можливі ситуації у відповідності до даних табл. 2 приймемо наступні умовні позначення: позитивний вплив фактора на результуючий показник «+1», негативний вплив фактора на результуючий показник «-1» та нейтральний вплив фактора «0». Для отримання більш повної картини результуючий показник представимо у вигляді двох критеріїв: загальний вплив на рентабельність (сума кодів факторів П, Р, ПП) та загальний рівень ризику, який розраховується як сума оцінок впливу гравців на рівень ризику (при цьому позитивне значення факторів П і Р знижує ризик та навпаки, а позитивне значення фактору ПП підвищує ризик, а негативне – знижує. Отже, інтерпретація оцінки факторів ризику для ігрових ситуацій 1-27 здійснюється за такими правилами табл. 3.

Таблиця 2

Матриця опису ситуації вибору стратегії управління ризиком господарської діяльності на основі використання інструментарію теорії ігор

Варіанти поведінки гравця П (природа)	Стратегії поведінки гравця Р (ринок)								
	РВ	РС	РН	РВ	РС	РН	РВ	РС	РН
ПС	1	2	3	10	11	12	19	20	21
ПН	4	5	6	13	14	15	22	23	24
ПНС	7	8	9	16	17	18	25	26	27
	ППО (обережна стратегія)			ППЗ (зважена стратегія)			ППР (ризикова стратегія)		
	Стратегії поведінки гравця ПП (підприємство)								

Таблиця 3
Інтерпретація оцінок факторів ризику ігрових ситуацій

Гравець	Характер поведінки гравців	Характер впливу на рівень ризику	Умове позначення впливу фактора ризику
П (природа)	ПС	позитивний	-1
	ПН	нейтральний	0
	ПНС	негативний	+1
Р (ринок)	РВ	позитивний	-1
	РС	нейтральний	0
	РН	негативний	+1
ПП (підприємство)	ППО	позитивний	-1
	ППЗ	нейтральний	0
	ППР	негативний	+1

Кодифікацію проведемо у такому порядку: П, Р, ПП. Результуючий показник представимо у наступному вигляді: узагальнена оцінка впливу на рентабельність / загальний рівень ризику. У відповідності до обраної методики кодифікації надамо характеристику результативних показників ігрових ситуацій в табл. 4.

Таблиця 4
Характеристика результуючих показників ігрових ситуацій вибору стратегії управління ризиком господарської діяльності підприємства

№ куба	Характеристика впливу гравців на показники		Результуючий показник (узагальнена оцінка впливу на рентабельність / загальний рівень ризику)
	рентабельності	загального рівня ризику	
1	+1; +1; -1	-1; -1; -1	+1 / -3
2	+1; 0; -1	-1; 0; -1	0 / -2
3	+1; -1; -1	-1; +1; -1	-1 / -1
4	0; +1; -1	0; -1; -1	0 / -2
5	0; 0; -1	0; 0; -1	-1 / -1
6	0; -1; -1	0; +1; -1	-2 / 0
7	-1; +1; -1	+1; 0; -1	-1 / 0
8	-1; 0; -1	+1; 0; -1	-2 / 0
9	-1; -1; -1	+1; +1; -1	-3 / +1
10	+1; +1; 0	-1; -1; 0	+2 / -2
11	+1; 0; 0	-1; 0; 0	+1 / -1
12	+1; -1; 0	-1; +1; 0	0 / 0
13	0; +1; 0	0; -1; 0	+1 / -1
14	0; 0; 0	0; 0; 0	0 / 0
15	0; -1; 0	0; +1; 0	-1 / +1
16	-1; +1; 0	+1; -1; 0	0 / 0
17	-1; 0; 0	+1; 0; 0	-1 / +1
18	-1; -1; 0	+1; +1; 0	-2 / +2
19	+1; +1; +1	-1; -1; +1	+3 / -1
20	+1; 0; +1	-1; 0; +1	+2 / 0
21	+1; -1; +1	-1; +1; +1	+1 / +1
22	0; +1; +1	0; -1; +1	+2 / 0
23	0; 0; +1	0; 0; +1	+1 / +1
24	0; -1; +1	0; +1; +1	0 / +2
25	-1; +1; +1	+1; -1; +1	+1 / +1
26	-1; 0; +1	+1; 0; +1	0 / +2
27	-1; -1; +1	+1; +1; +1	-1 / +3

Як бачимо із табл. 4, серед можливих ситуацій можна визначити декілька крайніх випадків:

- куб 1 характеризує найменший рівень ризику при сприятливих умовах для забезпечення прийнятного рівня рентабельності підприємства;
- куб 27 характеризує ситуацію найвищого рівня ризику за несприятливих умов для забезпечення прийнятного рівня рентабельності;
- куб 19 забезпечує найбільш сприятливі умови для забезпечення прийнятного рівня рентабельності за порівняно низького рівня загального ризику;
- куб 9 характеризує найгірші умови для забезпечення рентабельної роботи підприємства при наявності ризику.

Характеризуються найбільш вірогідною нейтральною ситуацією по відношенню до загального рівня ризику та забезпеченню рентабельної роботи підприємства куби 12, 14 та 16.

Найбільш вірогідні в цілому позитивні результати гри характеризують позиції: 10, 11, 13, 20, 22. Найбільш вірогідну стабільну ситуацію відображають куби: 2, 4. Вірогідні задовільні результати гри характерні для кубів: 3, 5, 7, 21, 23, 25. Переважно вірогідними негативними результатами гри слід вважати позиції: 6, 8, 15, 17, 18, 24, 26.

Рішення матричної гри (рис. 1) відбувається при повній невизначеності, що означає відсутність інформації про ймовірнісні стани середовища («природи»), наприклад, про ймовірності тих або інших варіантів реальної ситуації; у найкращому разі відомі діапазони значень розглянутих величин.

Під грою із природою розуміється операція, коли гравець має справу з $w_1 = f_1(x, y)$, де фактори у описують стан природи, точніше, якого-небудь об'єктивного явища. Інтереси природи, як правило, вважаються невідомими. Так, якщо припустити відсутність у природи будь-яких цілей, то формально варто покласти її критерій ефективності $w_N = f_N(x, y) = const$. Природність такого опису слідує хоча б з того, що у випадку двох гравців, інтереси яких не збігаються, інтереси природи не можуть бути протилежними одночасно інтересам обох.

Природа байдужна до виграшу й не прагне перетворити у свою користь промахи гравця, причому не можна відкидати ті або інші стратегії «природи», тому що вона може реалізувати їх поза залежністю від того, вигідні вони гравцеві чи ні.

При рішенні таких ігор виникають дві ситуації:

- гравцеві невідомі ймовірності p_j , з якими природа реалізує свої стани;
- ймовірності p_j відомі.

Для ухвалення рішення в таких іграх використовують різні критерії. У нашому випадку ймовірності p_j станів природи невідомі, в зв'язку із цим, на наш погляд, доцільно використовувати критерії Вальда, Лапласа, Сэвиджа, Гурвица та ін.

Основне розходження між названими критеріями визначається стратегією поведінки особи, що приймає рішення в умовах невизначеності.

Критерій Лапласа опирається на принцип недостатнього обґрунтування, по якому вважається, що настання всіх станів природи рівновірогідне, тобто $p_i = \frac{1}{n}$, а оптимальною вважається стратегія A_i , що забезпечує

$$\max_i \left(\frac{1}{n} \sum_j a_{ij} \right) \quad (1)$$

Критерій Вальда є найбільш обережним, оскільки його засновано на виборі найкращої з найгірших можливостей:

$\max_i (\min_j a_{ij})$ – у випадку знаходження виграшу;

$\min_j (\max_i a_{ij})$ – у випадку знаходження втрат.

Слід зазначити, що в цілому це песимістичні критерії.

Критерій Сєвиджа «виправляє» положення введенням нової матриці втрат, у якій a_{ij} замінюються на r_{ij} , обумовлені в такий спосіб:

$$r_{ij} = \begin{cases} \max_k \{a_{kj}\} - a_{ij}, & \text{если } a_{ij} - \text{доход,} \\ a_{ij} - \min_k \{a_{kj}\}, & \text{если } a_{ij} - \text{потери.} \end{cases} \quad (2)$$

Це означає, що r_{ij} є різниця між найкращим значенням у стовпці j й значенням a_{ij} .

По суті, r_{ij} висловлює співчуття особи, що приймає рішення, із приводу того, що він не вибрав найкращої дії щодо стану j . Матриця $R = \{r_{ij}\}$ називається матрицею жалю або матрицею ризику.

Критерій Гурвица при виборі рішення рекомендує керуватися деяким середнім результатом, що характеризує стан між крайнім песимізмом і крайнім оптимізмом.

Критерій Гурвица встановлює баланс між випадками крайнього оптимізму й песимізму зважуванням обох способів поведінки з відповідними вагами α й $1-\alpha$, де $0 \leq \alpha \leq 1$.

Якщо a_{ij} – прибуток, то вибирається стратегія за правилом:

$$\max_i \left\{ \alpha \max_j a_{ij} + (1-\alpha) \min_j a_{ij} \right\}$$

Якщо a_{ij} – витрати, гравець вибирає стратегію, що дає

$$\min_i \left\{ \alpha \min_j a_{ij} + (1-\alpha) \max_j a_{ij} \right\}$$

Параметр α інтерпретується як показник оптимізму; при $\alpha = 1$ критерій занадто оптимістичний, при $\alpha = 0$ він занадто

песимістичний. Значення α між 0 і 1 може визначитися залежно від схильності особи, що приймає рішення, до песимізму або оптимізму. $\alpha = 0.5$ представляється найбільш розумним.

Отже, в результаті проведеного дослідження визначено, що найбільш оптимальним інструментом вирішення поставленої задачі вибору стратегії управління ризиком господарської діяльності зернопереробного підприємства є використання критерію Сєвиджа. Недоліком використання критерію Лапласа є припущення, що події рівновірогідні. Критерій Гурвица оснований на використанні параметру α , який необхідно вибрати самостійно виходячи зі своєї інтуїції, що значно знижує точність розрахунків. Критерій Вальда настільки песимістичний, що може привести до нелогічних висновків. Наприклад, при наступній матриці втрат.

	B_1	B_2	
A_1	11000	90	(3)
A_2	10000	10000	

Застосування критерію Вальда приводить до вибору стратегії A_2 , хоча вже інтуїтивно можна вибрати A_1 , тому що при цьому виборі можна сподіватися програти 90, тоді як вибір A_2 завжди приводить до втрат в 10000 одиниць при будь-якому стані природно-кліматичних умов.

У випадку використання критерію Сєвиджа для кожного значення гравця «природа» j перебуває функція

$$B_k(j) = \max_i w_k(i, j), \quad (4)$$

яка показує, яке найкраще значення показника $w_k(i, j)$ можна одержати при кожному значенні i гравця «підприємство».

Будуємо нові показники:

$$\begin{aligned} V_k(i, j) &= B_k(j) - w_k(i, j) = \\ &= \max_i w_k(i, j) - w_k(i, j), \end{aligned} \quad (5)$$

де k – є різні значення гравця ринок – $k \in \{PB, PC, PH\}$.

Показник $V_k(i, j)$ називається функцією ризику. Він показує втрати для кожного випадку управління i при всіх значеннях природи j .

Критерій Сєвиджа складається у виборі рішення на основі функції ризику $V_k(i, j)$ з використанням принципу гарантованого результату, тобто шукається таке рішення, при якому досягається:

$$w_k^* = \min_i \max_j \left(\max_i w_k(i, j) - w_k(i, j) \right) \quad (6)$$

Використання цього підходу дозволяє зменшити ризик при ухваленні рішення. Вибір же k складової ОПР (особою, що приймає рішення) здійснює виходячи з кон'юнктури ринку.

Таким чином, розкладемо тривимірну матрицю гри на три складові $k = \overline{1,3}$.

Таблиця 5

Висока кон'юнктура ринку

$k = 1$ РРВ		Природа		
		ПС	ПН	ПНС
Підприємство	ППО	$w_1(1,1)$	$w_1(1,2)$	$w_1(1,3)$
	ППЗ	$w_1(2,1)$	$w_1(2,2)$	$w_1(2,3)$
	ППР	$w_1(3,1)$	$w_1(3,2)$	$w_1(3,3)$

Таблиця 6

Середня кон'юнктура ринку

$k = 2$ РРС		Природа		
		ПС	ПН	ПНС
Підприємство	ППО	$w_2(1,1)$	$w_2(1,2)$	$w_2(1,3)$
	ППЗ	$w_2(2,1)$	$w_2(2,2)$	$w_2(2,3)$
	ППР	$w_2(3,1)$	$w_2(3,2)$	$w_2(3,3)$

Таблиця 7

Низька кон'юнктура ринку

$k = 3$ РРН		Природа		
		ПС	ПН	ПНС
Підприємство	ППО	$w_3(1,1)$	$w_3(1,2)$	$w_3(1,3)$
	ППЗ	$w_3(2,1)$	$w_3(2,2)$	$w_3(2,3)$
	ППР	$w_3(3,1)$	$w_3(3,2)$	$w_3(3,3)$

Отже, матриця оцінки ризиків у загальному виді буде мати такий вигляд (таблиця 8): З матриці ризиків знаходимо

$$Q_{ППО}^k = \max \{B_k(1) - w_k(1,1), B_k(2) - w_k(1,2), B_k(3) - w_k(1,3)\},$$

$$Q_{ППЗ}^k = \max \{B_k(1) - w_k(2,1), B_k(2) - w_k(2,2), B_k(3) - w_k(2,3)\},$$

$$Q_{ППР}^k = \max \{B_k(1) - w_k(3,1), B_k(2) - w_k(3,2), B_k(3) - w_k(3,3)\}.$$

Звідси вже знайдемо шукану стратегію підприємства відповідно до критерію Сэвиджа.

$$\min(Q_{ППО}^k, Q_{ППЗ}^k, Q_{ППР}^k) \quad (7)$$

Слід зазначити, що перспективним і дієвим напрямом зниження рівня господарського ризику господарюючого суб'єкта є застосування адаптивного підходу, який передбачає використання адаптивних моделей в процесі вибору і реалізації

стратегії управління ризиками господарської діяльності на зернопереробних підприємствах.

Під адаптивною моделлю системи управління соціально-економічним об'єктом розуміють модель, у якій в результаті зміни характеристик внутрішніх і зовнішніх властивостей об'єкта, відбувається відповідна зміна структури і параметрів регулятора управління з метою забезпечення стабільності функціонування даного об'єкта [7, с. 135].

У рамках реалізації адаптивної моделі управління відбувається практична реалізація принципу активного пізнання керованого об'єкта, який полягає в доповненні й уточненні інформації про об'єкт в процесі управління ним [8, с. 150].

Особливістю застосування адаптивного підходу до формування стратегії управління ризиком господарської діяльності із застосуванням інструментарію теорії ігор є можливість переходу від однієї стратегії управління ризиком господарської діяльності до іншої безпосередньо в процесі гри у відповідно до динаміки зміни умов здійснення господарської діяльності. Згідно до концепції адаптивного управління ризиком господарської діяльності, гравці на початку гри мають недостатньо інформації про вплив факторів ризику, однак, в ході гри мають можливість коректувати свої стратегії у відповідності до інформації про вплив факторів ризику, отриманої та уточненої в процесі самої гри.

Однак, право коректувати свої дії має лише один гравець ПП (підприємство), яке у відповідності до інформації про вплив факторів ризику, отриманої в ході гри має право змінювати свою стратегію та, відповідно, переходити з одного кубу до іншого. При цьому, підприємство має обмежену кількість можливих переходів протягом гри, яка визначається ступенем можливої оперативності змін в системі управління, організаційними та технічними можливостями, жорсткістю системи управління та обмеженнями часу.

Висновки. За результатами дослідження запропоновано інструментарій формування адаптивної стратегії управління ризиками господарської діяльності зернопереробного підприємства на основі використання теорії ігор і принципу адаптивності систем управління. Запропонований інструментарій створює передумови для підвищення обґрунтованості управлінських рішень в процесі вибору стратегії управління ризиками господарської діяльності та її коректування у відповідності до змін зовнішнього та внутрішнього середовища господарювання підприємства.

Таблиця 8

Матриця оцінки ризиків господарської діяльності зернопереробного підприємства

k		Природа		
		ПС	ПН	ПНС
Підприємство	ППО	$B_k(1) - w_k(1,1)$	$B_k(2) - w_k(1,2)$	$B_k(3) - w_k(1,3)$
	ППЗ	$B_k(1) - w_k(2,1)$	$B_k(2) - w_k(2,2)$	$B_k(3) - w_k(2,3)$
	ППР	$B_k(1) - w_k(3,1)$	$B_k(2) - w_k(3,2)$	$B_k(3) - w_k(3,3)$

Література

1. Мізюк Б.М. Стратегічне управління [підруч.] / Б.М. Мізюк. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – Львів: Магнолія-плюс, 2006. – 392 с.
2. Панов А.И. Стратегический менеджмент: [учеб. пособ.] / А.И. Панов, И.О. Коробейников. – 2-е изд. перераб. и доп. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2004. – 285 с.
3. Шершньова З.Є. Стратегічне управління: [підруч.] / З.Є. Шершньова. – 2-ге вид. перероб. і доп. – К.: КНЕУ, 2004. – 699 с.
4. Рыхтикова Н.А. Анализ и управление рисками организации: [учеб. пособ.] / Н.А. Рыхтикова. – М.: FORUM: ИНФРА-М, 2007. – 240 с.
5. Останкова Л.А. Анализ, моделювання та управління економічними ризиками: [навч. посіб.] / Л.А. Останкова, Н.Ю. Шевченко. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 256 с.
6. Киселева И.А. Моделирование рискованных ситуаций: [учеб.-практ. пособ.] / Евразийский открытый институт. – М.: МЭСИ, 2007. – 102 с.
7. Математические модели трансформационной экономики: [учеб. пособ.] / Т.С. Клебанова, Е.В. Раевнева, К.А. Стрижаченко и др. – Х.: ИД «ИНЖЭК», 2004. – 280 с.
8. Костирко Л.А. Аналітичний інструментарій оцінювання ефективності затрат на інноваційну діяльність підприємства: [монографія] / Л.А. Костирко, А.А. Мартинов, Г.О. Надьон. – Луганськ: вид-во «Ноулідж», 2011. – 246 с.

References

1. Miziuk B.M. Strategichne upravlinnya [pidruch.] / B.M. Miziuk. – 2-ge vid., pererobl. I dopovn. – L'viv: Magnoliya-plyus, 2006. – 392 s.
2. Panov A.I. Strategicheskij menedzhment: [ucheb. Posob.] / A.I. Panov, I.O. Korobejnikov. – 2-e izd. Pererab. I dop. – M.: YUNITI-DANA, 2004. – 285 s.
3. SHersh'n'ova Z.E. Strategichne upravlinnya: [pidruch.] / Z.E. SHersh'n'ova. – 2-ge vid. pererob. i dop. – K.: KNEU, 2004. – 699 s.
4. Rykhtikova N.A. Analiz i upravlenie riskami organizatsii: [ucheb. Posob.] / N.A. Rykhtikova. – M.: FORUM: INFRA-M, 2007. – 240 s.
5. Ostankova L.A. Analiz, modelyuvannya ta upravlinnya ekonomichnimi rizikami: [navch. posib.] / L.A. Ostankova, N.YU. SHEvchenko. – K.: TSentr uchbovoi literaturi, 2011. – 256 s.
6. Kiseleva I.A. Modelirovanie riskovykh situatsij: [ucheb.-prakt. Posob.] / Evrazijskij otkrytyj institut. – M.: MEHSI, 2007. – 102 s.
7. Matematicheskie modeli transformatsionnoj ehkonomiki: [ucheb. posob.] / T.S. Klebanova, E.V. Raevneva, K.A. Strizhachenko i dr. – KH.: ID «NZHENK», 2004. – 280 s.
8. Kostirko L.A. Analitichnij instrumentarij otsinyuvannya effektivnosti zatrat na innovatsijnu diyal'nist' pidpriemstva: [monografiya] / L.A. Kostirko, A.A. Martinov, G.O. ad'on. – Lugansk: vid-vo «Noulidzh», 2011. – 246 s.

Мартынова Л.В. Разработка инструментария формирования адаптивной стратегии управления рисками хозяйственной деятельности зерноперерабатывающего предприятия на основе теории игр

В статье определена приоритетность стратегической составляющей управления рисками хозяйственной деятельности зерноперерабатывающего предприятия как средства реализации целевого подхода в управлении. Предложено использование элементов теории игр для моделирования процесса принятия управленческих решений в области риск - менеджмента зерноперерабатывающих предприятий. Сформирована модель выбора стратегии управления рисками хозяйственной деятельности зерноперерабатывающего предприятия, формируется на базе инструментария теории игр с использованием адаптивного принципа.

Ключевые слова: стратегия, риск, стратегия управления рисками, теория игр, адаптивная модель

Martynova L. Development of tools of formation of adaptive strategy of risk management of economic activity of the grain processing enterprises based on theory of games

In article priority of a strategic component of risk management of economic activity of the grain processing enterprise as implementers of target approach in management is defined. Use of elements of the theory of games for modelling of process of adoption of administrative decisions in the field of a risk management of the grain processing enterprises is offered. The model of a choice of strategy of risk management of economic activity of the grain processing enterprise which characterizes a set game situations where three conditional players take part is created: the nature, the market and the enterprise, which orientation characterizes the relation to risk management of economic activity. In the course of model formation along with tools of the theory of games it is used the adaptive principle characterizing additional possibilities of the enterprise to correct strategy of risk management of economic activity according to information on influence of risk factors, received and specified in the course of the game. The offered model of a choice of strategy of risk management of economic activity the grain processing enterprises creates prerequisites for increase of efficiency of administrative decisions in area risk - management.

Keywords: strategy, risk, risk management strategy, game theory, adaptive model

Мартынова Лілія Володимирівна – аспірантка кафедри Економіки підприємства та управління трудовими ресурсами Луганського національного аграрного університету, e-mail: mar-sofi@rambler.ru

Рецензент: Гончаров В.М., завідувач кафедрою Економіки підприємства та управління трудовими ресурсами Луганського національного аграрного університету, д.е.н., проф., заслужений діяч науки і техніки України

Стаття подана 04.04.2014 р.

УДК 336.7

СУТНІСТЬ ФІНАНСОВОГО РИНКУ, ЙОГО РОЛЬ У ФІНАНСОВІЙ СИСТЕМІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Онiкiєнко О.В., Передерiєва С.О.

THE ESSENCE OF THE FINANCIAL MARKET, ITS ROLE IN THE FINANCIAL SYSTEM AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT

Onikienko O.V., Peredereeva S.A.

У статті уточнено сутність, функції та склад фінансового ринку, розглянуто взаємозв'язок між секторами економіки фінансового ринку держав, розвиток і вплив кредитного ринку на економічні аспекти розвитку фінансової системи.

Ключові слова: фінансовий ринок, фінансова система, цінні папери, фондовий ринок, кредитний ринок, аналіз, економічна система.

Постановка проблеми. Розвиток та становлення фінансового ринку України є необхідною передумовою розвитку інших секторів економіки держави. Добре функціонуючий страховий ринок, розвинені небанківські кредитні установи, пенсійні фонди та інші фінансові установи сприяють стабільному та прогнозованому розвитку усіх економічних процесів у суспільстві. Акумуляючи значні обсяги грошових коштів, фінансові установи є потужним джерелом інвестицій в економіку країни, що розвивається досить динамічно. Так, Європейський банк реконструкції та розвитку протягом 90-х років минулого сторіччя розраховував параметри просування до ринку за напрямками, які охоплюють чотири сфери – розвиток підприємництва; ринки і торгівля; розвиток фінансових установ; правова реформа [8].

Отже, оптимальна структура фінансового ринку, з точки зору належного рівня розвитку відповідних типів фінансових посередників, є необхідною умовою успішного розвитку ринкової економіки та ефективної взаємодії її фінансового та реального секторів.

Актуальність цього напряму дослідження обумовлена рядом причин. По-перше, потребою обґрунтування дослідження проблем, що мають місце на фінансовому ринку України. По-друге, відсутністю у вітчизняній науці теоретичних розробок правового характеру, що визначають здійснення регулювання фінансового ринку. По-третє, потребою в ефективних, у практичному відношенні, рекомендаціях стосовно подальшого

розвитку та становлення фінансового ринку України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженням цієї теми займалися: провідні вітчизняні та закордонні фахівці цієї сфери - Барановський О.І., Галенко Т.В., Гембала В., Ковалева А.В., Коваленко В.В., Мертенса, Б.Б., Науменкова С.В., Нечипорук Л.В., Олійник В.В., Юркевич О.М. та ін. Зокрема, глибоко досліджені такі його сегменти та відповідні фінансові посередники, як банківський та страховий ринки; система недержавного пенсійного забезпечення; інститути спільного інвестування; небанківські кредитні установи; бюро кредитних історій; фондовий ринок. Значна увага приділяється аналізу системи державного регулювання фінансового ринку та його окремих сегментів. Слід відзначити також дослідження впливу глобалізації та останньої світової фінансової кризи на динаміку фінансового ринку, взаємодії фінансового та реального секторів економіки, інноваційного потенціалу фінансових інститутів, стійкості фінансових ринків. На жаль, у науковій літературі переважає відокремлений аналіз загальнотеоретичних та прикладних аспектів формування сучасної організаційної структури фінансового ринку. Не достатньо досліджене питання чинників впливу на зміни інституційно-організаційної структури фінансового ринку України, адже чітке уявлення щодо цих чинників дозволяє отримати можливість впливати на них засобами державного регулювання та саморегулювання, нейтралізуючи можливі негативні наслідки дії окремих цих чинників.

Метою статті є дослідження взаємозв'язку між секторами економіки фінансового ринку держав, розвиток і вплив кредитного ринку на економічні аспекти розвитку фінансової системи.

Матеріали та результати дослідження.

Фінансовий сектор є однією з найважливіших ланок національної економіки. Фінансовий ринок - це вся система економічних відносин, що виникають між його прямими учасниками при формуванні попиту і

Таблиця 1

Трактування поняття "фінансовий ринок"

№ п/п	Автор	Суть визначення
1	Красавина Л.М.	"Світовий фінансовий ринок - це частина ринку позичкових капіталів, де переважно здійснюється емісія, купівля-продаж цінних паперів, у тому числі в євровалютах, і включає світовий грошовий ринок, світовий ринок капіталів і світовий фінансовий ринок" [5, С.112].
2	Бланк И.А.	"... у найбільш загальному вигляді фінансовий ринок є ринком, на якому об'єктом купівлі-продажу виступають різноманітні фінансові інструменти і фінансові послуги" [2, С.67]
3	Шелудько В.М.	"Фінансовий ринок являє собою систему економічних та правових відносин, пов'язаних із купівлею-продажем або випуском та обігом фінансових активів" [17, С.98].
4	Смолянська О.Ю.	"... є механізмом нагромадження та перерозподілу фінансових ресурсів країни; організованою або неформальною системою торгівлі фінансовими інструментами, основну роль в якій відіграють фінансові інститути, які направляють потоки грошових коштів від власників до позичальників" [13, С.45].
5	Опарін В.М.	"Фінансовий ринок - це сукупність обмінно-перерозподільних відносин, пов'язаних з процесами купівлі-продажу фінансових ресурсів, необхідних для здійснення виробничої та фінансової діяльності" [7, С.24].

пропозиції на специфічні послуги - фінансові послуги, пов'язані з процесом купівлі-продажу, розподілу та перерозподілу фінансових активів, які знаходяться у власності економічних суб'єктів національної, регіональної та світової економіки [6, С.56].

У зарубіжній та вітчизняній науковій літературі існує багато визначень поняття "фінансовий ринок", іноді взаємозаперечливих, що відображає складність даної категорії [3, С.35]. Наведемо приклади трактувань цього поняття зарубіжними та вітчизняними авторами в таблиці 1.

В.П. Ходаківська методологічні підходи різних авторів зводить до таких положень: «...фінансовий ринок - це складна економічна система, що є:

- сферою прояву економічних відносин при розподілі доданої вартості та її реалізації шляхом обміну грошей на фінансові активи;

- сферою прояву економічних відносин між продавцями і покупцями фінансових активів;

- сферою прояву економічних відносин між вартістю і споживчою вартістю тих товарів, що обертаються на цьому ринку [16, С. 234].

Як економічна категорія фінансовий ринок виражає економічні відносини між суб'єктами економіки з приводу реалізації вартості та споживчої вартості, укладеної у фінансових активах. Ці економічні відносини визначаються об'єктивними економічними законами і фінансовою політикою держави, впливом політичних партій та кланів (особливо в сучасній Україні на стадії становлення цивілізованої державності), які формують в остаточному підсумку сутність фінансового ринку, тобто зв'язки і відносини як на самому ринку, так і у його взаємозв'язку з іншими економічними категоріями. На фінансовому ринку діють закони попиту та пропозиції, граничної корисності, конкуренції, що зумовлюють реальні можливості функціонування всіх суб'єктів економіки відповідно до умов ринкової економіки. На фінансовому ринку відбувається суспільне визначення якості та ціни фінансів.

Від початку створення фінансовий ринок пройшов декілька етапів.

Перший етап розпочався в середині 90-х рр., коли став відбуватися бурхливий розвиток фінансових організацій – як кількісний, так і якісний, тобто створювалися все нові й нові їх різновиди. Саме формування організаційної структури фінансового ринку відбувалося значною мірою стихійно, без належного впливу з боку держави та зв'язку з суспільними потребами. Головним поштовхом для швидкого розвитку інститутів фінансового ринку стала приватизація. Гіперінфляція початку 90-х рр. минулого сторіччя стимулювала, з одного боку, бажання людей якимось чином зберегти свої заощадження, а з іншого боку, використати їх на збереження життєвого рівня в умовах різкого падіння ВВП. Додатковим чинником, що стимулював пропозицію фінансових послуг, стала відсутність державного нагляду за розвитком фінансового ринку в частині небанківських фінансово-кредитних установ. Отже, фінансовий ринок початку 90-х рр. розвивався переважно як стихійний, тіньовий, кримінальний та корумпований, що в цілому було характерним для розвитку усіх інших видів ринків у той час.

Завершення ваучерної приватизації наприкінці 90-х рр. уповільнило кількісне зростання інституційних одиниць фінансового ринку, після чого настав етап структурних змін, які відбувалися під впливом цілої системи чинників. Найбільший вплив справили такі загальні чинники, як завершення формування системи державного регулювання фінансового ринку; упорядкування компетенції державних регуляторів відносно його окремих сегментів; прийняття відповідних законів, що унормували діяльність окремих фінансових посередників. В цілому другий період розвитку фінансового ринку охопив другу половину 90-х – початок 2000 рр.

Починаючи з середини першого десятиріччя 21 ст., можна говорити про третій етап розвитку фінансового ринку в Україні, який тривав до 2008 – 2009 рр., тобто до світової фінансової кризи. Для

цього етапу був характерним відносно сталий розвиток фінансового ринку, що спирався на досягнуту відносно макроекономічну стабілізацію. Слід зауважити, що ззовні позитивна економічна динаміка в умовах політичної нестабільності містить в собі приховані загрози для самої економічної стабільності. В цих умовах тенденції розвитку фінансового ринку у зростаючій мірі знаходяться під впливом олігархічної системи.

Фінансовий ринок є цілісною системою, яка складається із взаємопов'язаних та взаємодоповнюючих елементів, кожний з яких спроможний окремо впливати на розвиток цієї системи. Розглянемо складові фінансового ринку (див. рис. 1) [1, С.76]:

Якщо розглядати фінансовий ринок з точки зору функціонуючих на ньому суб'єктів, то можна представити інституціональну структуру фінансових ринків. Основними суб'єктами ринку є: інститути позафінансової сфери, держава, населення, фінансові інститути, інститути інфраструктури, іноземні учасники ринку.

Залежно від характеру руху відповідних фінансових потоків фінансовий ринок поділяється на ринок прямого фінансування, де купівля-продаж фінансових ресурсів відбувається безпосередньо між продавцем і покупцем, та ринок непрямого фінансування - де купівля-продаж здійснюється через фінансових посередників.

На ринку фінансових послуг України сьогодні найактивнішими інституційними учасниками є комерційні банки, страхові компанії та фондові біржі, оскільки вони акумулюють найбільшу питому вагу фінансових ресурсів та справляють прямий вплив на розвиток виробництва в країні, інвестиційний клімат та добробут населення.

Роль і значення ринку банківських послуг у сучасному світі переоцінити важко. Як специфічний

фінансовий інститут банківський ринок забезпечує безперебійний грошовий обіг та обіг капіталу. Об'єднаний в економічну й організаційно-правову структуру - національну банківську систему, він здійснює управління грошовими коштами і ресурсами, реалізуючи економічні інтереси суспільства. Для того щоб розглянути сучасний стан розвитку банківської системи, необхідна проаналізувати динаміку основних показників діяльності банківських установ (табл. 2).

Отже, за даними табл. 2 можна стверджувати, що за період 2006-2012 років рівень облікової ставки НБУ знизився на 21,3 відсоткового пункту, тобто політика НБУ сприяла зниженню відсоткових ставок за кредитними операціями. Аналізуючи відсоткові ставки за кредитами і депозитами, слід відмітити, що за аналізований період спостерігається постійна тенденція до зниження як депозитних, так і кредитних ставок: за депозитами середня ставка знизилася на 5,7 %, за кредитами - на 24,6 %. Представлені дані свідчать про те, що за 2003-2009 роки банківська маржа скоротилася з 56,8% (40,3-13,5) до 8,4% (16,4-8,0), а отже дохідність діяльності банківської системи значно знизилася, підвищилася конкуренція між банківськими установами, що, в свою чергу, призвело до зниження ставок та підвищення якості банківського обслуговування та доступності кредитів.

Разом із позитивною тенденцією основних показників діяльності ринку банківських послуг майбутній економічний розвиток неможливий без достатнього розміру банківського капіталу і підвищення рівня його капіталізації. У різних державах комерційні банки використовують неоднакові методики розрахунку показників капіталізації банківських установ.

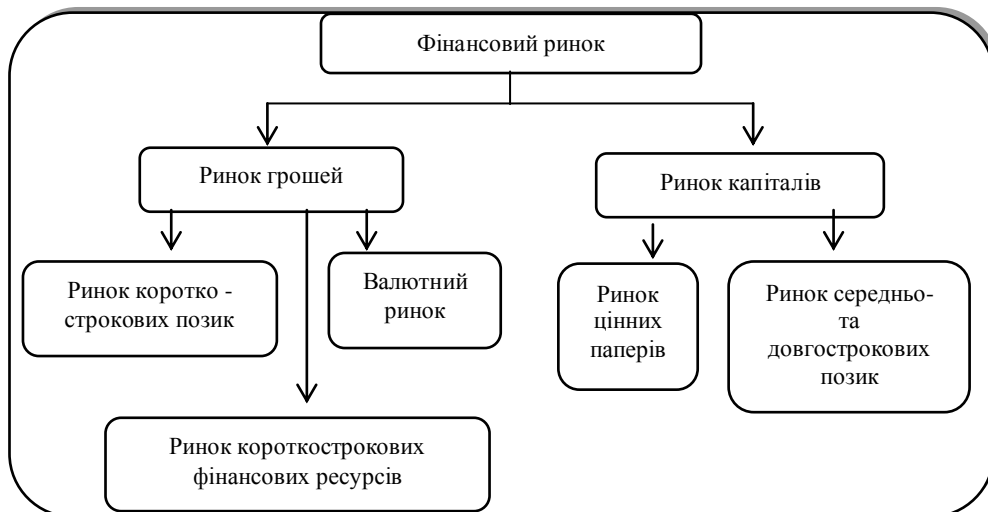

Рис. 1. Структура фінансового ринку залежно від строку обігу фінансових ресурсів

Таблиця 2

Основні показники діяльності банківських установ України за 2006-2012 роки [10]

Показник	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	Темп зростання, %
Кількість зареєстрованих банків	195	189	182	179	182	186	188	96,4
Чисті активи, млн. грн.	37129	47591	63896	100234	134348	213878	239729	645,7
Власний капітал банків, млн. грн.	6450	7854	9981	12882	18421	25451	28128	436,0
Зобов'язання банків, млн. грн.	30622	39676	53913	87352	115927	188427	211601	691,0
Облікова ставка НБУ, %	30,6	19,7	9,5	7,0	7,5	9,3	9,3	-21,3
Норматив обов'язкового резервування НБУ, %	15,0	6-14	0-12	0-12	6-7	6-8	6-8	-7
Відсоткова ставка по кредитах, %	40,3	31,9	24,8	17,7	17,8	16,4	15,7	-24,6
Відсоткова ставка по депозитах, %	13,5	11,2	7,8	8,0	6,3	8,0	7,8	-5,7
Чистий спред, %	7,1	8,45	7,20	6,97	5,72	5,78	5,59	-1,51

Не менш важливим сегментом ринку фінансових послуг в Україні є ринок страхування, повноцінне існування якого є важливою умовою не лише для підвищення добробуту населення, але й для сталого економічного розвитку країни. Темпи зростання основних показників, що характеризують сучасний стан розвитку ринку страхових послуг, обумовлені насамперед збільшенням обсягів добровільного страхування майна, що становить 80-85% від усіх страхових премій.

Основні показники діяльності страхового ринку за 2010-2012 роки згруповано у табл. 3.

Як видно із даних табл. 3 кількість страхових компаній в Україні на кінець 2012 року становила 398, утому числі 50 страховиків, що здійснюють страхування життя, та 343 страховиків, що здійснюють інші види страхування. У порівнянні із

2010 роком кількість страхових компаній збільшилася на 41, або на 11,5 %, що свідчить про динамічний розвиток даного сегменту ринку фінансових послуг.

Отже, на основі проведеного аналізу можна стверджувати, що в Україні спостерігаються активізація як страхової діяльності самих страховиків, так і активності споживачів страхових послуг.

Одним із головних чинників розвитку фондового ринку в Україні є його вплив на соціальний і економічний стан, зокрема на сприяння розвитку інвестиційних процесів, забезпечення впевненості і довіри інвесторів, ефективності використання капіталу та діяльності товариств.

Таблиця 3

Динаміка основних показників діяльності страхового ринку України за 2010-2012 роки [10]

Показники	Роки			Темпи приросту, %	
	2010	2011	2012	2011/2010	2012/2010
Кількість страховиків	375	387	398	8,4	11,5
В тому числі, страховики, які мають право здійснювати страхування життя	30	45	50	50	66,7
Обсяг сплачених статутних фондів, млн. грн.	3523,9	5514,5	6641,0	56,5	88,5
Обсяг сформованих страхових резервів, млн. грн.	3885,0	8272,2	5045,8	119,1	33,7
Загальна сума активів, млн. грн.	9029,8	17543,3	12381,7	94,3	37,2
Валові страхові премії, млн. грн.	9135,6	19431,4	12853,5	112,7	40,7
Чисті страхові премії, млн. грн.	6894,4	9664,5	7482,8	40,2	8,5
Валові страхові витрати, млн. грн.	860,6	1540,3	1894,2	79,0	120,0
Рівень валових виплат, %	9,4	7,9	14,7	-1,5	+5,3
Чисті страхові виплати, млн. грн.	799,5	1410,6	1546,7	76,4	93,5
Рівень чистих витрат, %	11,6	14,6	20,7	+13,0	+9,1

Фондовий ринок України динамічно розвивається. Станом на 31.12.2012 р. загальний обсяг випуск цінних паперів, зареєстрованих комісією, становив 207,0 млрд. грн. У 2012 році зареєстровано випуск цінних паперів на суму 61,9 млрд. грн., з них: акцій - на 24,8 млрд. грн. (з вирахуванням скасування випуску); облігацій підприємств — на суму 12,7 млрд. грн.; облігацій місцевих позик - на 350,0 млн. грн.; опціонів - на суму 160,5 млн. грн.; інвестиційних сертифікатів пайовими інвестиційними фондами - на суму 23,0 млрд. грн.; акцій корпоративними інвестиційними фондами - на суму 836,8 млн. грн. Серед фінансових інструментів найбільші обсяги у 2012 році зареєстровано з акціями - 43,3%, що на 13,9% перевищує їх питому вагу в 2011 році.

При цьому необхідно відмітити, що незважаючи на тенденцію зростання сегмента ринку акцій, питома вага векселів у загальних обсягах угод з цінними паперами залишається високою. При цьому незначними були обсяги угод з іншими цінними паперами.

В цілому фінансовий ринок можна умовно поділити на три сегменти – банківський, сегмент небанківських фінансово-кредитних установ та сегмент фондового ринку. Такий поділ вітчизняного фінансового ринку, з одного боку, відображає його сьогоdnішній стан з точки зору головних груп його учасників, а з іншого боку, враховує історичний процес його формування упродовж останніх 20 років. Такий підхід в цілому відповідає з поділом фінансового ринку на ринок грошей та ринок капіталу: ринок грошей представлений переважно комерційними банками та фінансовими компаніями, а ринок капіталу – інститутами фондового ринку, а також недержавними пенсійними фондами та страховими компаніями.

Аналізуючи інституційну динаміку фінансового ринку [4, С.59-60], слід звернути увагу на значне переважання кількості небанківських фінансово-кредитних установ над банками, що спостерігається протягом усього періоду незалежності України. Така ситуація нібито свідчить про високий рівень розвитку небанківського сектору фінансового ринку країни. Але для порівняння ваги банківського та небанківського сегментів слід порівняти їх за розмірами активів (див. табл. 4). А тут ситуація зовсім інша. За даними табл. 4 банківська система не має конкурентів з точки зору її потенціалу, оскільки на неї припадає більш ніж 90 % усіх активів фінансового ринку і така ситуація зберігається упродовж усього періоду незалежного розвитку України.

У 2012 році частка банків у загальних активах фінансового ринку склала 92,5 %. Решта 7,5 % характеризується абсолютним домінуванням страхових компаній (59,2 %) серед небанківських фінансово-кредитних установ. Питома вага інститутів спільного інвестування склала усього 0,9

% від усіх активів та 11,5 % від активів небанківських фінансово-кредитних установ. Така ж картина і з кредитними спілками (відповідно 0,3 % та 4,5 %), фінансовими компаніями (відповідно 0,8 % та 10,4 %), недержавними пенсійними фондами (відповідно 0,1 % та 1,5 %), ломбардами (відповідно 0,1 % та 1,2 %).

Таку організаційну структуру фінансового ринку можна пояснити, з одного боку, тим, що небанківський сегмент практично був відсутній на фінансовому ринку ще за часів СРСР, і тому домінування банків є своєрідною інерцією. З іншого боку небанківський сегмент не в змозі наростити достатню потужність, щоб успішно конкурувати на фінансовому ринку з банками в умовах особливого характеру української економіки (тіньові механізми перерозподілу влади, відсутність належних гарантій прав власності тощо).

Незважаючи на це, держава намагається різними шляхами стимулювати оптимізацію організаційної структури фінансового ринку у напрямі зменшення кількості фінансових посередників при одночасному зростанні середньої їх потужності. Але цей процес є досить суперечливим та неоднозначним. З одного боку, зростання відкритості національних фінансових ринків, як наслідок глобалізації є об'єктивним процесом, який потребує створення умов для ефективної конкуренції національних та зовнішніх фінансових інститутів, і в цьому аспекті постійне підвищення стандартів та нормативів діяльності фінансових посередників з боку держави сприяє зменшенню їх кількості з одночасним підвищенням конкурентоспроможності. З іншого боку, фінансовий ринок у своєму розвитку має відповідати рівню реального сектору економіки та його потребам.

Складено та розраховано за даними річних звітів та офіційних сайтів НБУ [9], ДКЦПФР [11] та Держфінпослуг [12].

Отже, аналіз процесу становлення організаційної структури фінансового ринку України, кількісний та якісний склад фінансових посередників знаходиться під впливом складної взаємодії різнопланових чинників, головними з яких є наступні:

- виникнення суспільної потреби в певних фінансових послугах;
- суспільні очікування;
- затвердження державою відповідних правових та регуляторних механізмів та їх дія;
- якість норм і правил діяльності на фінансовому ринку;
- вплив зовнішніх фінансових ринків;
- рівень довіри учасників ринку до відповідних інституцій;
- ефективність діяльності системи державного регулювання фінансового ринку.

Таблиця 4

Динаміка активів фінансового ринку України у 2010-2012 рр. (млрд. грн.)

Рік Тип фінансового посередника	2010 р.	2011 р.	2012 р.	Структура активів фінансового ринку у 2012 р., %	
				З банками	Без банків
Комерційні банки	973,3	1001,6	942,1	92,5	-
Кредитні спілки	6,06	4,22	3,43	0,3	4,5
Інші кредитні установи	3,25	3,09	2,5	0,2	3,2
Юридичні особи публічного права	3,27	4,51	6,43	0,6	8,4
Страхові компанії	-	41,97	45,23	4,44	59,2
НПФ	0,61	0,86	1,14	0,1	1,5
Інститути спільного інвестування (крім венчурних фондів)	н.д.	н.д.	0,0088	0,9	11,5
Довірчі товариства	0,0003	0,0003	0,0003	0,00	0,01
Фінансові компанії	6,01	7,3	7,9	0,8	10,4
Ломбарди	0,53	0,62	0,89	0,1	1,2
Разом	993,03	1064,17	1018,39	100,0	-
У тому числі без банків	19,73	62,57	76,29	-	100,0

В Україні вже зроблено перші кроки на шляху стратегічного аналізу та прогнозування розвитку окремих видів фінансових установ та ринків, зокрема здійснено аналіз банківської системи, ринку цінних паперів, страхового ринку [13, С.37]. Подальший розвиток економіки є не можливим без розвинутого, стабільного, надійного та ефективного фінансового ринку нашої держави. Таким чином, однією з найважливіших цілей нинішнього етапу розвитку економіки країни є втілення обґрунтованих та системних реформ у фінансовому секторі для забезпечення додаткових джерел фінансування економічного зростання.

В Україні слід впровадити цілісну довгострокову стратегію розвитку фінансового сектору України, а також для координації дій різних органів влади в сфері впровадження заходів щодо розвитку фінансового сектору [6, С.34].

Основною метою діяльності цієї стратегії повинно бути:

- створення ефективної системи регулювання та нагляду за діяльністю небанківських фінансових установ, зокрема тих їх видів, щодо яких не існує чіткого та повноцінного законодавчого поля та відсутній орган регулювання та нагляду.

- створення узгодженого законодавства та стабільного політичного і економічного середовища.

- розроблення та узгодження концепції створення та діяльності незалежного органу регулювання та нагляду за діяльністю небанківських фінансових установ. Цей документ має визначати засади створення та діяльності органу регулювання та нагляду, його функції та механізми їх реалізації.

- розроблення та узгодження концепції розвитку законодавчого поля фінансового сектора. Ця концепція має передбачати стратегію розробки та прийняття ряду законопроектів, що регламентують діяльність окремих видів небанківських фінансових установ та доповнюють

вже існуючу законодавчу базу по фондовому ринку та банківському сектору.

- розроблення та прийняття єдиної стратегії розвитку фінансового сектору України та визначення в її рамках довготермінової програми, спрямованої на створення сприятливих умов для розвитку небанківського фінансового сектору в цілому та окремих видів небанківських фінансових установ зокрема.

Розвиток фінансового ринку неможливий без підвищення рівня довіри до фінансових посередників. Неврегульованість окремих аспектів діяльності фінансових посередників призводить до порушення прав та інтересів як їх самих, так і інших суб'єктів ринку. Пріоритетними для посередників мають бути стратегії інвестиційного спрямування, що забезпечують реалізацію сукупності реального й фінансового інвестування, досягнення високої рентабельності вкладень, збереження реальної вартості вкладених коштів протягом терміну інвестування, можливість швидкої реалізації фінансових активів. Підвищенню довіри до фінансових посередників сприятимуть: удосконалення корпоративного управління з метою забезпечення ефективності планування, контролю та оптимізації управління ризиками; розкриття інформації про фінансово-господарську діяльність, структуру власності, емісію та укладені угоди з купівлі-продажу цінних паперів на вторинному ринку. Формуванню попиту у фінансовому секторі сприятиме розвиток пенсійних систем і переорієнтація страхових послуг у бік накопичувальних видів страхування.

Державні регуляторні органи особливу увагу мають приділяти: забезпеченню дієвого нагляду за фінансовими посередниками на основі консолідованого обліку ризиків відповідно до міжнародних стандартів; узгодженню механізму надання податкових пільг для небанківських

установ з метою обмеження диспропорційного розвитку одних установ за рахунок інших; стимулюванню розвитку механізмів гарантування безпеки внесків юридичних та фізичних осіб, зокрема шляхом введення обов'язкового страхування таких банківських ризиків, як страхування великих депозитів і професійної відповідальності банкірів.

Висновки. Результати комплексного аналізу діючої інфраструктури в Україні та інфраструктурних перетворень, відповідних глобальним процесам у світовій та вітчизняній економіці, свідчать про те, що найбільш розгалуженою можна вважати банківську систему, а також (меншою мірою) - страхову справу та кредитні спілки.

За умов глобальної інтеграції ринків фінансових послуг надзвичайно важливим завданням для кожної країни є забезпечення функціонування конкурентоспроможного ринку фінансових послуг. Відсутність узгодженого законодавства та ефективних принципів регулювання та нагляду за діяльністю небанківських фінансових установ є однією з серйозних проблем розвитку фінансового сектора в цілому. Недосконалість сучасного законодавства про небанківські фінансові установи та неадекватність системи регулювання та нагляду за діяльністю небанківських фінансових установ також перешкоджає ефективному впровадженню політики уряду, направленої на поліпшення системи соціального забезпечення, в тому числі проведення медичної та пенсійної реформ.

Література

- Беленький П.Ю. та ін. Фінансовий ринок та його інфраструктура в умовах глобалізації (проблеми, перспективи, регіональні аспекти) / Беленький П.Ю., Шевченко-Марсель В.І., Другов О.О.; Ін-т регіон, дослідж. НАН України. - Львів, 2006 - 523 с.
- Бланк И.А. Основы финансового менеджмента. - К.: Ника-Центр, 1999. - Т.1. - 185-259 с.
- Еш С. М. Фінансовий ринок: Навч. посіб. — К.: Центр учбової літератури, 2009. — 528 с.
- Інституційні чинники розвитку фінансового сектору економіки в умовах ринкової трансформації: монографія / кол. авторів; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. В.М. Соболева. — К.: УБС НБУ, 2010. — 350 с.
- Красавина Л.М. Международные валютно-кредитные и финансовые отношения. - М.: Финансы и статистика. - 1994. - 643 с.
- Оскольський В.В. Ринок цінних паперів України: погляд через призму діяльності Української фондової біржі. - К.: УФБ, 2008. - 584 с.
- Опарін В.М. Фінанси (Загальна теорія): Навч. посіб. - 2-ге вид., доп. і перероб. - К.: КНЕУ, 2002.
- Офіційний сайт Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України [Електронний ресурс]. Режим доступу: // <http://www.dfp.gov.ua>.
- Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. Режим доступу: // <http://www.nbu.gov.ua>.
- Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. Режим доступу: // <http://www.minfm.gov.ua>.
- Поворозник В. До питань про розвиток інститутів спільного інвестування та їх інвестиційний потенціал [Електронний ресурс]. Режим доступу: // <http://old.niss.gov.ua/Monitor/desember08/4.htm>.
- Приказнюк Н.В. Державне регулювання страхового ринку України: тенденції та перспективи розвитку // Фінанси України. — 2010. - №7 — С.101-108.
- Смолянська О.Ю. Фінансовий ринок: Навч. посіб. — К.: Центр навчальної літератури, 2005. - 384 с.
- Фінансовий ринок: Навч. посіб. для студ. спец. 8.050104 та 7.050104 базового напрямку 6.0501 усіх форм навчання / М.К.Колісник, О.О.Маслак, Є.М.Романів; Нац. ун-т «Львів, політехніка». - Львів, 2008 - 389 с.
- Фінансовий ринок: Теорія і практика: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Маслова С.О., Опалов О.А.; Житомир, інж.-технол. ін-т. - Житомир, 2007 - 502 с.
- Ходаківська В.П., Беляєв В.В. Ринок фінансових послуг: теорія і практика: Навч. посіб. - Київ: ЦУЛ, 2002. - 616 с.
- Шелудько В.М. Фінансовий ринок: Навч. посіб. - 3-те вид., випр. і доп. - К.: Знання-Прес, 2008. - 535 с.
- Школьнік І. О. Фінансовий ринок України: сучасний стан і стратегія розвитку: Монографія. — Суми: ВВП «Мрія – 1» ЛТД, УАБС НБУ, 2008. — 348 с.
- Юхименко П. І., Федосов В. М., Лазебник Л. Л. та ін. Теорія фінансів:

References

- Byelyen'kyj P.Yu. ta in. Finansovyj ry'nok ta jogo infrastruktura v umovax globalizaciyi (problemy, perspektyvy, regionalni aspekty) / Byelyen'kyj P.Yu., Shevchenko-Marsel' V.I., Drugov O.O.; In-t region, doslidzh. NAN Ukrayiny. - L'viv, 2006 - 523 s.
- Blank Y.A. Osnovy finansovogo menedzhmenta. - K.: Ny'ka-Centr, 1999. - T.1. - 185-259 s.
- Esh S. M. Finansovyj ry'nok: Navch. posib. — K.: Centr uchbovoyi literatury, 2009. — 528 s.
- Insty'tucijni chy'nny'ky` rozvy'tku finansovogo sektoru ekonomiky` v umovax ry'nkovoyi transformaciyi: monografiya / kol. Avtoriv; za zag. red. d-ra ekon. nauk, prof. V.M. Sobolyeva. — K.: UBS NBU, 2010. — 350 s.
- Krasavy'na L.M. Mezhdunarodnyevalyutno-kredy'tnye y` fy'nansovyetnoosheny'ya. - M.: Fy'nansy y` staty'sty'ka. - 1994. - 643 s.
- Oskol's'kyj V.V. Ry'nok cinn'y'x paperiv Ukrayiny`: poglyad cherez pry`zmu diyal'nosti Ukrayins`koyi fondovoyi birzhi. - K.: UFB, 2008. - 584 s.
- Oparin V.M. Finansy` (Zagal'na teoriya): Navch. posib. - 2-ge vy`d., dop. i pererob. - K.: KNEU, 2002.
- Oficijnyj sajt Derzhavnoyi komisiyi z regulyuvannya ry'nkiv finansovy'x poslug Ukrayiny` [Elektronnyj resurs]. Rezhy'm dostupu: // <http://www.dfp.gov.ua>.
- Oficijnyj sajt Nacional'nogo banku Ukrayiny` [Elektronnyj resurs]. Rezhy'm dostupu: // <http://www.nbu.gov.ua>.
- Oficijnyj sajt Ministerstva finansiv Ukrayiny` [Elektronnyj resurs]. Rezhy'm dostupu: // <http://www.minfm.gov.ua>.
- Povorozny'k V. Do py'tan` pro rozvy'tok insty'tutiv spil'nogo investuvannya ta yix investy'cijnyj potencial

- [Elektronny`j resurs]. Rezhym dostupu: // <http://old.niss.gov.ua/Monitor/desember08/4.htm>
12. Pry`kaznyuk N.V. Derzhavne reguluvannya straxovogo ry`nku Ukrainy`: tendencyi ta perspekty`vy` rozvy`tku // Finansy` Ukrainy`. – 2010. - #7 – S.101-108.
  13. Smolyans`ka O.Yu. Finansovy`j ry`nok: Navch. posib. - Ky`yiv: Centr navchal`noyi literatury`, 2005. - 384 s.
  14. Finansovy`j ry`nok: Navch. posib. dlya stud. specz. 8.050104 ta 7.050104 bazovogo napryamu 6.0501 usix form navchannya / M.K.Kolisny`k, O.O.Maslak, Ye.M.Romaniv; Nacz. un-t «L`viv, politexnika». - L`viv, 2008 - 389 s.
  15. Finansovy`j ry`nok: Teoriya i prakty`ka: Navch. posib. dlya stud. vy`shh. navch. zakl. / Maslova CO., Opalov O.A.; Zhy`tomy`r, inzh.-texnol. in-t. - Zhy`tomy`r, 2007 - 502 s.
  16. Ходаківс`ка V.P., Byelyayev V.V. Ry`nok finansovy`x poslug: teoriya i prakty`ka: Navch. posib. - Ky`yiv: CzUL, 2002. - 616 s.
  17. Shelud`ko V.M. Finansovy`j ry`nok: Navch. posib. - 3-te vy`d., vy`pr. I dop. - K.: Znannya-Pres, 2008. - 535 s.
  18. Shkol`nik I. O. Finansovy`j ry`nok Ukrainy`: suchasny`j stan i strategiya rozvy`tku: Monografiya. – Sumy`: VVP «Mriya – 1» LTD, UABS NBU, 2008. – 348 s.

Онникенко Е.В., Передериева С.А. Сущность финансового рынка, его роль в финансовой системе и перспективы развития.

В статье уточнены сущность, функции и цели финансового рынка, рассмотрена взаимосвязь между секторами экономики финансового рынка государства,

развитие и влияние кредитного рынка на экономические аспекты развития финансовой системы.

Ключевые слова: *финансовый рынок, финансовая система, ценные бумаги, фондовый рынок, кредитный рынок, анализ, экономическая система.*

Onikienko O.V., Peredereeva S.A. The Essence of the financial market, its role in the financial system and prospects of development.

Article clarified the nature, function and purpose of the financial market, examined the relationship between economic sectors financial market of the States, development and the impact of the credit market on practical applications on economic development of the financial system.

Key words: *financial market, the financial system, securities, stock market, credit market, the analysis of economic system.*

Онікієнко Олена Вячеславівна – к.е.н., доцент кафедри фінансів і кредиту Луганського національного аграрного університету. elena_onikienko@ukrpost.ua

Передерієва Світлана Олександрівна – к.е.н., доцент кафедри фінансів і кредиту Луганського національного аграрного університету.

Рецензент: Костирко Л.А., доктор економічних наук, професор, завідувача кафедрою фінансів Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Луганськ, Україна.

Стаття подана 15.05.2014 р.

УДК 339.166.5

КОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТ ТРАНСФЕРУ ТЕХНОЛОГІЙ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ

Пеліпей А.О.

COMMUNICATIVE ASPECT OF TECHNOLOGY TRANSFER IN AN INFORMATION ECONOMY

Peliyey A.O.

У статті визначено роль та місце трансферу технологій в умовах переходу до інформаційного типу економіки. Структуровано проблеми та визначено тенденції розвитку системи трансферу технологій у вітчизняній економіці. Досліджено особливості системи державного регулювання системи трансферу технологій в Україні. Розроблена принципова схема системи адаптивного управління інноваціями та трансфером технологій, побудована на основі поєднання системного та адаптивного підходів в управлінні.

Ключові слова: інформація, комунікації, інформаційне суспільство, наукові дослідження, інновації, трансфер технологій, адаптація.

Постановка проблеми. Неминучим та своєчасним етапом розвитку сучасної соціально-економічної системи в Україні є перехід до нового типу економіки, що функціонує в умовах інформаційної моделі постіндустріального суспільства. Особливістю інформаційного суспільства є формування умов, за яких традиційні фактори, що складають основу індустріальної економіки, поступово уступають своє місце інформації. Все це призводить до домінування інформаційного сектору економіки.

В умовах формування в Україні сучасного інформаційного суспільства найважливішим ресурсом стабілізації та розвитку економіки стають прогресивні та конкурентоздатні технології виробництва. Формування дієвої системи трансферу технологій здатне значно підвищити ступінь використання наявного інноваційного потенціалу та забезпечити його підвищення в результаті активізації інноваційного розвитку в усіх сферах матеріального виробництва. В зв'язку із цим, дослідження трансферу технологій як компоненту системи комунікації в інноваційній сфері в умовах інформаційної економіки є актуальним науковим завданням.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню проблем інноваційної економіки та питань організації трансферу технологій присвячені

праці багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених, серед яких: А.І. Анчішкін, В.М. Аньшин, Д. Белл, С.Ю. Глазьев, М.Д. Кондратьєв, Л.Е. Мінделі, Л.М. Гохберг, П. Ромер, П. Друкер, Б. Санто, Р. Солоу, К. Фрімен, Б. Твісс, Й. Шумпетер, М. Портер, Ф. Котлер, Ю.В. Яковец та інші. Але й досі проблема не є остаточно вирішеною. Відсутні цілісні дослідження трансферу технологій як ключової системної складової інноваційного процесу. Потребують подальшого дослідження питання розвитку та удосконалення системи трансферу технологій як складової інформаційного забезпечення інноваційного процесу в умовах інформаційної економіки.

Мета статті. Основною метою представленої наукової статті, є вивчення трансферу технологій як компоненту системи комунікації інноваційної сфери в умовах інформаційної економіки і формування підходів до удосконалення системи трансферу технологій з метою підвищення ефективності використання інноваційного потенціалу вітчизняної економіки.

Матеріали і результати дослідження. Визначення базових категорій трансферу технологій надається в нормативно-правових актах, що регулюють сферу обміну технологіями. Основним нормативно-правовим документом, що регулює правовідносини в сфері трансферу технологій - є Закон України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» № 143-V від 14.09.06 р.

Цей нормативно правовий акт визначає трансфер технології – як передачу технології, що оформляється шляхом укладення двостороннього або багатостороннього договору між фізичними та/або юридичними особами, яким установлюються, змінюються або припиняються майнові права і обов'язки щодо технології та/або її складових (ст. 1) [17].

В процесі трансферу технологій у виробничій сфері здійснюється передавання науково-технічної інформації про новий чи удосконалений спосіб

виробництва існуючого продукту, спосіб виробництва нового продукту (робіт, послуг), рекомендацій щодо застосування нової науково-технічної розробки в практичній діяльності господарюючого суб'єкта. В зв'язку із цим, поняття «інформація» виступає однією з базових категорій в системі категоріального апарату трансферу технологій.

Поняття «інформація» має комплексний, багатозмістовний характер та, поряд із такими категоріями як «матерія», та «енергія», входить до кола фундаментальних (первинних) категорій науки, визначення яких ускладнене в зв'язку із неможливістю розчленування їх на складові. Фундаментальні категорії виступають основою для визначення всіх інших понять зовнішньої природи.

Походження поняття «інформація» пов'язане із латинським словом «informatio», що означає – роз'яснення, виклад та освідчення. При цьому інформація може розглядатися в декількох аспектах: як відомості, повідомлення про що-небудь, що передаються людьми; невизначеність, що зменшується, знімається в результаті отримання повідомлень; передавання, відображення різноманітності [3, с. 187].

Як відображення явищ реального миру, поняття «інформація» є основною категорією кібернетики та розкривається за допомогою визначення дій, в яких вона приймає участь: передавання, перетворення та зберігання [4, с. 243].

Як вказують А.В. Олійник та В.М. Шацька сучасна наука трактує поняття інформації як окремої самостійної субстанції, яка може передаватися та породжувати новий інформаційний простір. При цьому, дуже важко провести межу між енергетичними та інформаційними явищами та визначити первинність дії чи інформації що поступила [5, с. 42].

Закон України «Про інформацію» від 02.02.1992 №2657-ХІІ визначає інформацію як будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді [7]. В свою чергу науково-технічна інформація нормативно визначається, як будь-які відомості та/або дані про вітчизняні та зарубіжні досягнення науки, техніки і виробництва, одержані в ході науково-дослідної, дослідно-конструкторської, проектно-технологічної, виробничої та громадської діяльності, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді [8].

В сфері комерційного трансферу технологій відповідно оформлена та упорядкована інформація, представлена у вигляді технології, виступає в якості товару, цінність якого визначається потенційними вигодами від застосування даної технології у виробництві чи іншій сфері. Здійснення операцій, пов'язаних із купівлею-продажем інформації та передачею майнових прав щодо інформації обумовлює формування інформаційного ринку.

Інформаційний ринок визначається як система економічних, організаційних і правових відносин щодо продажу і купівлі інформаційних ресурсів, технологій, продукції та послуг [8].

Бурхливий розвиток інформаційних технологій та необхідність впорядкування відносин в інформаційній сфері обумовили виникнення галузі інформаційного права. Як вказує В.А. Копилов інформаційне право уявляє собою комплексну галузь права та водночас міжгалузеву юридичну науку. При цьому комплексність галузі інформаційного права пояснюється тим, що ця галузь регулює відносини, що виникають при виробництві, передаванні, обробці, розповсюдженні, пошуку, отриманні та споживанні інформації, тобто практично в усіх сферах людської діяльності, пов'язаних з інформацією чи діяльністю в інформаційній сфері [1, с. 6].

Сьогодні інформація займає провідне місце серед факторів виробництва та багато в чому визначає конкурентні переваги виробників на вітчизняному та міжнародному ринках. Прискорення розвитку інформаційних технологій є фактором формування інформаційного суспільства.

Інформаційне суспільство – це суспільство, в якому більшість працюючих зайнята виробництвом, зберіганням, обробкою та реалізацією інформації, особливо вищої її форми – знань. Інформаційне суспільство уявляє собою концепцію постіндустріального суспільства, тобто нову історичну фазу розвитку цивілізації, в якій головними продуктами виробництва є інформація і знання [6, с. 11].

Важливість формування сучасного інформаційного суспільства закріплюється в національному законодавстві України, яке пов'язує інформаційний розвиток із технологічним оновленням виробничої та невиробничої сфер держави. При цьому наголошується на необхідності посилення позицій України в міжнародному інформаційному просторі, забезпечення ефективного взаємовигідного співробітництва в сфері обміну технологіями.

Так, в межах Національної політики розвитку інформаційного суспільства в Україні визначається пріоритетність науково-технічного та інноваційного розвитку держави та наголошується на необхідності інтеграції до міжнародного інформаційного суспільства [9]. Впровадження новітніх технологій у систему виробництва і споживання та розвиток високотехнологічного машинобудування, згідно до положень Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні, затвердженої Розпорядженням КМУ від 15.05.2013 р. №386-р, є однією із умов розвитку інформаційного суспільства в Україні [11]. Національна система індикаторів розвитку інформаційного суспільства поряд із іншими індикаторами включає: рівень технологічного розвитку, рівень інноваційної активності, рівень використання науковцями

інформаційних технологій та рівень використання науковцями та дослідниками Інтернету [10].

Пріоритети та спрямування державного регулювання інформаційної сфери, закріплені в нормативно-правових актах України, відповідають міжнародним нормативно-правовим документам, ратифікованим Україною, серед яких: «Окінавська Хартія глобального інформаційного суспільства», прийнята 22.07.2000 року [12] та «Декларація принципів «Побудова інформаційного суспільства – глобальне завдання в новому тисячолітті», прийнята 12.12.2003 року [13].

Отже, як свідчить аналіз джерел наукової літератури та нормативно-правової бази, взаємопов'язані процеси розвитку інноваційної діяльності та формування адекватної сучасним ринковим вимогам системи трансферу технологій є невід'ємними складовими становлення та розвитку інформаційного суспільства в Україні, формування якого є необхідною умовою виходу країни із кризового стану та стабілізації соціально-економічної сфери в довгостроковому періоді.

Не зважаючи на динамічний розвиток нормативно-правової бази регулювання інноваційної діяльності та трансферу технологій, здійснення комплексних заходів, спрямованих на посилення інноваційної складової економіки, існує низка проблем в цій галузі.

Основними проблемами трансферу технологій в Україні є:

1) Наявність негативної динаміки за окремими показниками розвитку науки та інновацій, а саме:

- зниження кількості організацій, які виконують дослідження та розробки. Так, за останні вісім років спостерігається стійка тенденція до зниження кількості організацій, які виконують наукові дослідження і розробки (з 1510 у 2005 році до 1208 у 2012 році). Знижується питома вага обсягу виконаних наукових і науково-технічних робіт у ВВП (з 1,09% в 2005 році до 0,8% у 2012 році). При цьому загальний обсяг виконаних наукових та науково-технічних робіт зростає з 4818,6 млн. грн. у 2005 році до 11252,7 млн. грн. у 2012 році. Структура виконаних наукових і науково-технічних

робіт в Україні за період з 2005 по 2012 рік графічно зображена на рис. 1 [14].

- зниження питомої ваги наукових та науково-технічних робіт у загальному обсязі ВВП в Україні. На наш погляд, питома вага обсягу наукових та науково-технічних робіт, що складає 0,8% в загальному обсязі ВВП в Україні, яка була досягнута в 2012 році, в сучасних економічних умовах є недостатньою для забезпечення інноваційного розвитку економіки. Тенденцію до зменшення питомої ваги виконаних наукових і науково-технічних робіт, навіть за умови збільшення їх обсягу в абсолютному виразі не можна назвати позитивною.

Як бачимо з рис. 1, протягом аналізованого періоду майже всі показники в абсолютному виразі зростають, крім показника обсягу науково-технічних послуг, який знижується в 2012 році порівняно із 2011 роком на 88,3 млн. грн. або на 6,8%. При цьому, найбільшу питому вагу в загальному обсязі виконаних наукових та науково-технічних робіт за період з 2005 по 2012 рр. складають розробки, друге місце за питомою вагою складають фундаментальні дослідження, а найменшу питому вагу мають науково-технічні послуги.

Якщо в 2005 році обсяг фундаментальних досліджень в загальному обсязі виконаних наукових та науково-технічних робіт складав 18,7%, прикладних – 14,7%, розробок – 50%, а науково-технічних послуг – 16,6%, то в 2012 році обсяг фундаментальних досліджень в загальному обсязі виконаних наукових та науково-технічних робіт становив 23%, прикладних – 18,3%, розробок – 47,7%, а науково-технічних послуг – 10,7%. Отже протягом останніх восьми років сталися зміни в структурі виконаних наукових та науково-технічних робіт, які характеризують збільшення питомої ваги фундаментальних досліджень в загальному обсязі виконаних наукових та науково-технічних робіт на 4,3%, збільшення питомої ваги прикладних досліджень на 3,6%, зменшення питомої ваги розробок – на 2,3% та науково-технічних послуг на 4,9%.

Рис. 1. Характеристика структури виконаних наукових та науково-технічних робіт за період з 2005 по 2012 рр.

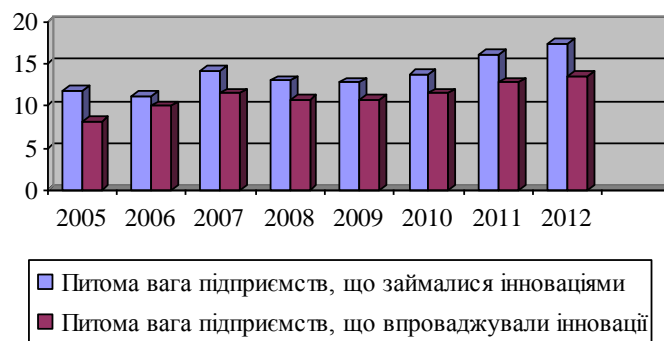

Рис. 2. Питома вага вітчизняних підприємств, що займалися інноваціями та впроваджували інновації протягом 2005-2012 рр.

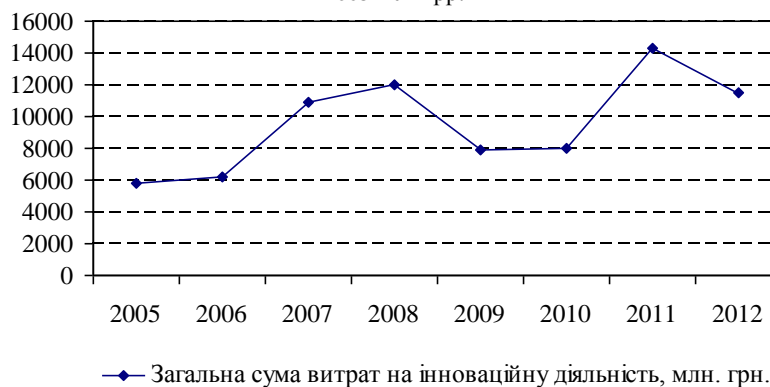

Рис. 3. Динаміка витрат на інноваційну діяльність на підприємствах України в 2005-2012 рр.

Важливим результатом наукової та науково-технічної діяльності є реалізація інновацій, що відображає впровадження новітніх наукових та науково-технічних розробок в реальному виробництві.

Так, як засвідчує аналіз офіційних статистичних даних за останні роки спостерігається збільшення питомої ваги підприємств, що займалися інноваціями (з 11,9% у 2005 році до 17,4% в 2012 році, тобто питома вага збільшилась на 4,5%). Зростає також питома вага підприємств, що впроваджували інновації з 8,2% в 2005 році до 13,6% в 2012 році (отже, збільшення складає 5,4%). Проте, слід зазначити, що темпи приросту показників інноваційної активності суб'єктів господарювання є недостатніми для забезпечення сталого розвитку інноваційної сфери та подолання кризових явищ у сфері виробництва, обумовлених низькою конкурентоспроможністю вітчизняних виробників, пов'язаною із тотальним технологічним відставанням українських підприємств.

Крім того, як бачимо не всі підприємства, які займалися інноваціями дійшли до стадії впровадження інновацій у виробництві. Графічна інтерпретація показників інноваційної активності підприємств, що характеризують здійснення інноваційної діяльності та впровадження інновацій на підприємствах протягом 2005-2012 рр. наведена на рис. 2 [14].

Як бачимо з рис. 2 протягом 2005-2006 року питома вага підприємств, що займалися інноваціями зменшується на 0,7%. Питома вага підприємств, що

впроваджували інновації навпаки збільшується в 2006 році порівняно із рівнем 2005 на 1,8%. В 2007 році відбувається різкий зріст показників, за яким спостерігається новий спад на протязі 2007-2009 років (питома вага підприємств, що займалися інноваціями зменшується 2009 році порівняно із 2007 на 1,4%, а питома вага підприємств, що впроваджували інновації за той же період зменшується на 0,8%). Ситуація стабілізується в 2010-2012 роках: питома вага підприємств, що займалися інноваціями збільшується на 3,6%, а питома вага підприємств, що впроваджували інновації зростає на 2,1%.

Станом на 2012 рік лише 17,4% підприємств займалися інноваціями, дійшли до стадії впровадження інновацій в 2012 році лише 13,6% вітчизняних підприємств. Це свідчить про низьку інноваційну активність підприємств в Україні та необхідність здійснення заходів, спрямованих на розширення кола суб'єктів інноваційної діяльності.

Динаміка загальної суми витрат, пов'язаних із здійсненням інноваційної діяльності українськими підприємствами протягом 2005-2012 років графічно зображена на рис. 3 [14].

Як бачимо з рис. 3 в 2012 році порівняно із показниками 2011 року знижується обсяг витрат підприємств на інноваційну діяльність (на 2853,3 млн. грн. в абсолютному виразі або на 20% у відносному виразі). Однак, порівняно із показниками 2005 року в 2012 році обсяг витрат на інноваційну діяльність зріс на 5729 млн. грн. або на 99,6% (майже в два рази).

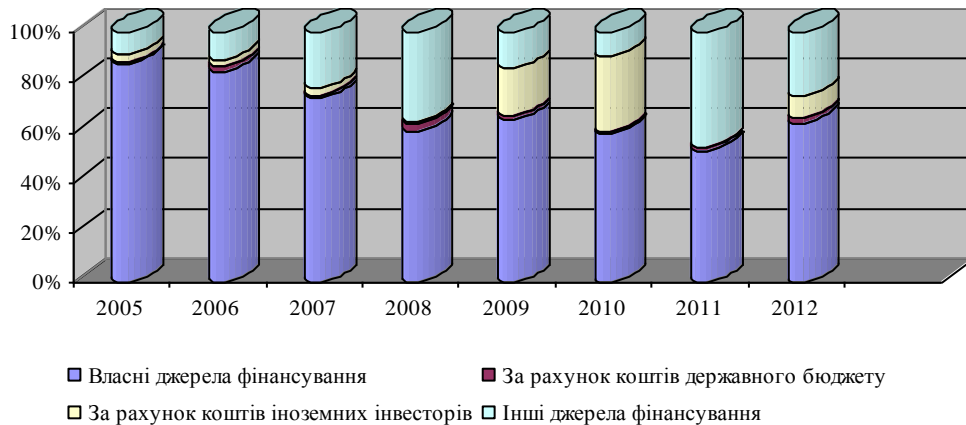

Рис. 4. Структура джерел фінансування витрат на інноваційну діяльність протягом 2005-2012 років

2) Низький рівень державної фінансової підтримки інноваційної діяльності в Україні та залучення коштів іноземних інвесторів. Непослідовність державної політики регулювання інновацій та трансферу технологій в Україні.

Структуру джерел фінансування витрат на інноваційну діяльність на підприємствах України протягом 2005-2012 рр. проілюстровано на рис. 4 [14].

Як бачимо з рис. 4 кошти державного бюджету протягом аналізованого періоду займають найменшу питому вагу серед усіх джерел фінансування витрат на інноваційну діяльність. В 2012 році питома вага коштів державного бюджету в загальному обсязі фінансування витрат на інноваційну діяльність складає лише 2%. Найбільшу питому вагу в фінансуванні витрат на інноваційну діяльність займають власні кошти (в 2012 році питома вага власних коштів в фінансуванні витрат на інноваційну діяльність складає 64%). Кошти іноземних інвесторів в 2012 році досягають 8,7%, а інші джерела фінансування в 2012 році сягають 25,5%.

Згідно до офіційних статистичних даних в 2005-2012 роках збільшилась кількість впроваджених нових технологічних процесів та кількість нових інноваційних видів продукції, виробництво яких було освоєно на підприємствах України. Так, в 2012 році було впроваджено 2188 нових технологічних процесів, що більше на 380 процесів ніж в 2005 році. В 2012 році було освоєно виробництво 3403 нових інноваційних видів продукції проти 3152 видів інноваційної продукції в 2005 році. Однак, питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промисловості зменшується з 6,5% в 2005 році до 3,3% в 2012 році [14].

Отже, як бачимо з аналізу статистичних даних щодо розвитку науки та впровадження інновацій в Україні за останні вісім років, стан й динаміка розвитку наукової та інноваційної сфери є незадовільними. Зменшується кількість організацій, що приймають участь у проведенні наукових досліджень. Знижується кількість науковців, хоча і при покращенні якісного складу наукових кадрів. Для інноваційної сфери характерною є низька

інноваційна активність, при цьому, фінансова допомога держави в інноваційній сфері є незначною. Темпи зростання показників фінансування інноваційної сфери та інноваційної активності є недостатніми для системного вирішення проблем інноваційного розвитку в Україні.

Для реалізації нововведень 209 українських підприємств в 2012 році придбали нові технології, з них 80 підприємств придбали технології за кордоном. В 2012 році спостерігається зменшення кількості придбаних технологій порівняно із рівнем 2011 року. Так, якщо в 2011 році українськими промисловими підприємствами було придбано 872 технології, то в 2012 році – 739 нова технологія. При цьому відбулося зменшення кількості технологій, придбаних за кордоном – в 2011 році за межами України було придбано 200 технологій, а в 2012 році – 168 технологій. Загальна динаміка кількості технологій, придбаних промисловими підприємствами в 2005-2012 роках наведена на рис. 5 [16, с. 117].

Як бачимо з рис. 5 найбільшу питому вагу серед технологій, придбаних українськими підприємствами, займають технології, придбані в Україні. Це свідчить про переважне придбання вітчизняного продукту науково-технічної та дослідницької діяльності. Динаміка кількості придбаних технологій має хвилюватий характер, в зв'язку із чередуванням періодів спаду та збільшення активності підприємств щодо придбання нових технологій.

Проте, в цілому, за період з 2005 по 2012 рік спостерігається збільшення кількості придбаних технологій з 383 технологій до 739 технологій.

Як свідчать офіційні дані, в загальній кількості придбаних технологій переважає придбання технологій із устаткуванням (в 2012 році їх питома вага становила 54,4% або 402 технології в абсолютному виразі). З них 139 технологій, отриманих із устаткуванням були придбані за кордоном. Найбільшу питому вагу серед суб'єктів трансферу технологій в 2012 році займають підприємства з виробництва машин та устаткування (загальний обсяг трансферу в цій галузі становив 146 технологій) [16, с. 118].

Рис. 5. Динаміка кількості технологій, придбаних українськими промисловими підприємствами в 2005-2012 роках

3) Відсутність затвердженої на державному рівні стратегії здійснення трансферу технологій в Україні.

Слід зазначити, що формування ефективної системи трансферу технологій в Україні потребує вибору адекватної ринковим умовам та найбільш ефективної стратегії із врахуванням міжнародного досвіду та особливостей умов обміну технологіями в Україні.

М.І. Дідівський на основі аналізу інноваційної політики країн, що досягли успіхів у реалізації нововведень, випуску й експорті наукомісткої продукції, виокремлює такі типи стратегій трансферу технологій:

- стратегія перенесення, яка полягає у використанні закордонного науково-технічного потенціалу і перенесенні нововведень у власну економіку;

- стратегія запозичення, яка полягає в тому, що, маючи дешеву робочу силу і використовуючи власний науково-технічний потенціал, країни освоюють виробництво продукції, що виготовлялась раніше в більш розвинутих країнах;

- стратегія нарощування, яка передбачає на базі використання власного науково-технічного потенціалу, залучення закордонних вчених і фахівців, інтеграції фундаментальної і прикладної науки створення нових продуктів, високих технологій, що реалізуються у виробництві та соціальній сфері [2, с. 60-61].

В умовах системної фінансової кризи та, пов'язаного із нею гострого дефіциту вільних фінансових ресурсів в економіці, які можуть бути залученими до інноваційної сфери, придбання новітніх технологій для України пов'язано із проблемою пошуку джерел фінансового забезпечення технологічного оновлення економіки. На наш погляд, за умови впровадження вираженої державної політики, спрямованої на стимулювання інноваційної діяльності та активізацію процесу обміну технологіями, для України можуть стати придатними стратегія перенесення та стратегія запозичення в сфері трансферу технологій. Використання стратегії нарощування в сфері трансферу технологій в Україні потребує формування відповідної фінансової, матеріально-технічної, наукової бази та організаційно-економічного забезпечення інноваційної сфери, що

може стати результатом подолання технологічного відставання України в перспективі та переходу від стадії стабілізації економіки до стадії зростання.

Непослідовність у проведенні державної політики у сфері наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності та недостатня підтримка державою процесу впровадження, у першу чергу в Україні, результатів діяльності у науково-технічній та інноваційній сферах перетворюють Україну в державу, яка експортує сировину або продукцію з незначною часткою доданої вартості та своїми людськими ресурсами бере участь в інноваційному розвитку та підвищенні конкурентоспроможності інших країн [15, с. 7].

Сьогодні, в урядових колах західних країн отримала визначення концепція технологічного динамізму, або постійної технологічної революції. Відповідно до неї науково-технічне лідерство розвиненої країни визначається не лише потужним розвитком новітніх галузей промисловості, а й здатністю до динамічної та безперервної перебудови всіх сфер економіки для створення і взаємопроникнення новітніх технологій [8, с. 42].

Тобто, необхідною умовою активізації процесу технологічного оновлення виробничого комплексу в Україні є здійснення структурних зрушень в економіці, спрямованих на створення сприятливих умов для технологічного розвитку, концентрації необхідних фінансових ресурсів в інноваційній сфері. В цьому аспекті ключовим завданням державного регулювання економічної сфери є сприяння скорішому формуванню інформаційної економіки із розвиненим сектором трансферу технологій, створенню умов для побудови необхідних структур та інституцій необхідних для забезпечення науково-технічного розвитку та інтенсифікації інноваційного процесу.

На наш погляд, підґрунтям до удосконалення системи державного регулювання трансферу технологій в Україні, як ключового компоненту інноваційної діяльності, може стати поєднання системного та адаптивного підходів до управління. За результатами проведеного дослідження проблемного поля інноваційної діяльності та трансферу технологій в Україні було сформовано принципову схему системи адаптивного управління інноваціями та трансфером технологій (рис. 6).

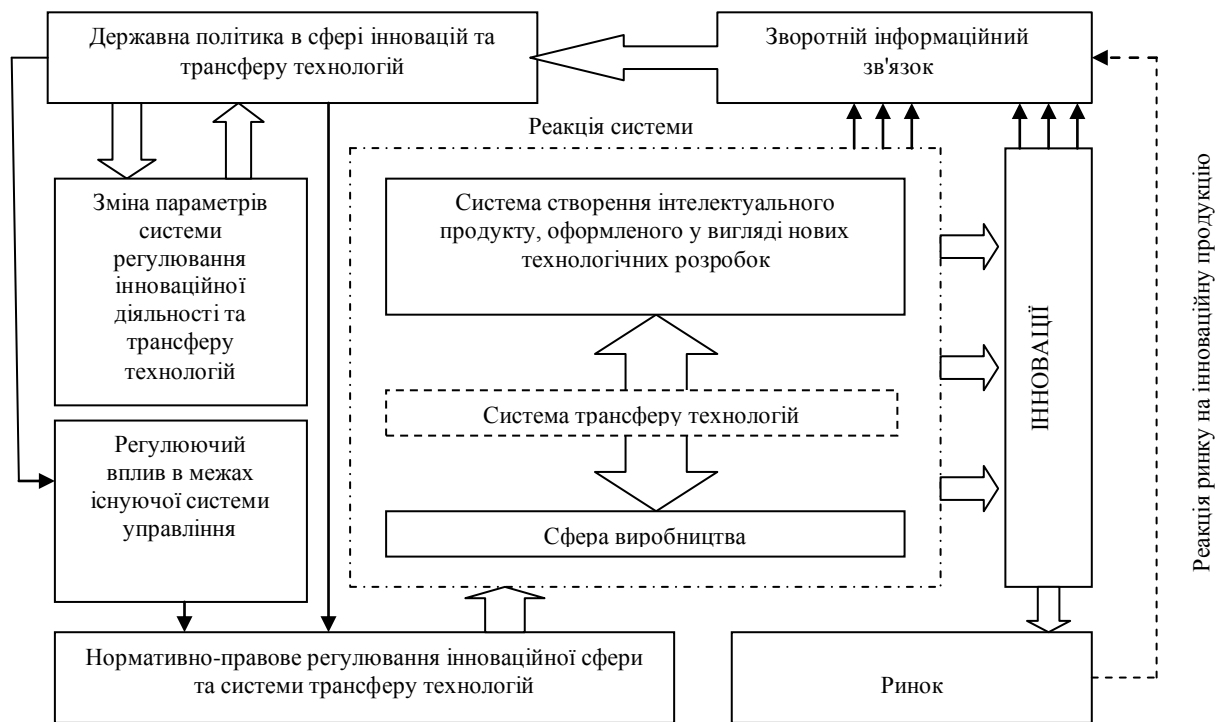

Рис. 6. Принципова схема системи адаптивного управління інноваціями та трансфером технологій

Ключовими компонентами представленої системи є елементи, що характеризують вплив держави на сферу інновацій та трансферу технологій, елементи, що охоплюють процес створення, передавання результатів інтелектуальної діяльності та їх реалізації у вигляді інновацій, а також ринок, який виступає головним індикатором, мірою ефективності та забезпечує безпосереднє споживання результатів інноваційної діяльності. Об'єктивний попит виробничого сектору на інновації, обумовлений виникненням протиріч між реальними можливостями виробничої системи та потребами в нових технологіях та продуктах, нових організаційних рішеннях, знаходить свій вираз в інвестиціях в інноваційну сферу. Однак, високий ризик, пов'язаний із реалізацією інноваційних проєктів, обумовлює вразливість інноваційної системи та необхідність пошуку інструментів та механізмів захисту від надмірно високого впливу факторів невизначеності в інноваційній системі. Отже, заходи спрямовані на зниження ризиків інноваційної діяльності переважно забезпечують зниження рівня невизначеності умов та результатів реалізації інноваційних проєктів.

В цьому аспекті важливе значення має системне упорядкування елементів системи інновацій та трансферу технологій, визначення ролі регулюючих компонентів та використання гнучких підходів в управлінні. Вирішення цих завдань забезпечує використання системного та адаптивних підходів в управлінні.

Використання системного підходу визначає процедури представлення процесу інновацій та трансферу технологій у вигляді системи, інтеграцію

та узагальнене взаємопов'язане вивчення окремих його складових. Адаптивний підхід характеризує розгляд економічних процесів, що мають місце в межах системи інновацій та трансферу технологій, у вигляді динамічної системи, здатної змінюватися та пристосовуватися то змінюваних умов зовнішнього та внутрішнього середовища господарювання.

Адаптація системи управління інноваціями та трансфером технологій повинна здійснюватися на основі отриманих сигналів компоненту зворотного зв'язку щодо стану й розвитку системи інновацій та трансферу технологій за двома основними рівнями: у вигляді коректування регулюючого управлінського впливу в межах існуючої системи управління та шляхом здійснення зміни параметрів системи управління, внесення суттєвих змін в державну політику щодо регулювання інноваційної діяльності та трансферу технологій та відповідних коректив в нормативно-правовій базі інноваційної діяльності та трансферу технологій.

Ключовою умовою ефективної реалізації запропонованої схеми є підвищення ролі держави в регулюванні інноваційного процесу та обміну технологіями, здійснення державою комплексу заходів, спрямованих на створення сприятливих умов для розвитку інноваційного сектору економіки, захист інтересів учасників трансферу технологій, безпосередню фінансову підтримку інноваційних ініціатив.

Висновки. Таким чином, визначено, що розвиток інноваційної системи та взаємопов'язаного із нею елементу – трансферу технологій, здійснюється в межах загальноекономічної тенденції переходу до інформаційного типу

економіки. Обґрунтовано, що інформація, сьогодні, стає головним ресурсом інтенсивного економічного розвитку. В зв'язку із цим, державна підтримка системи трансферу технологій в Україні має стратегічний характер і є запорукою забезпечення сталого розвитку національної економіки, формування умов для підвищення рівня конкурентоспроможності національних товаровиробників.

Окреслено основні тенденції та проблеми реалізації інноваційної діяльності та функціонування системи трансферу технологій в Україні. Визначено, що на сьогоднішньому етапі розвитку інноваційної системи доцільною є переважна орієнтація на використання стратегії перенесення та стратегії запозичення в сфері трансферу технологій із поступовим переходом, в процесі подолання фінансової кризи, до стратегії нарощування в секторі технологічного трансферу.

За результатами проведеного дослідження запропоновано використання системно-адаптивного підходу до удосконалення системи трансферу технологій, як ключового компоненту інноваційної системи. Розроблено принципову схему системи адаптивного управління інноваціями та трансфером технологій, що забезпечує гнучкість системи управління інноваціями та трансфером технологій, й можливість пристосування системи управління до швидко змінюваних умов середовища господарювання.

Л і т е р а т у р а

1. Копылов В.А. Информационное право: Учебник. — 2-е изд., перераб. и доп. - М.: Юрист, 2002. - 512с.
2. Дідівський М.І. Міжнародний трансфер технологій: [навч. посіб.] / М.І. Дідівський. — К.: Знання, 2011. — 365 с.
3. Политехнический словарь / [гл. ред. И.И. Артоболевский]. — М.: "Советская энциклопедия", 1976. — 608 с.
4. Словарь по кибернетике: Св. 2000 ст. / [под ред. В.С. Михалевича]. — 2-е изд. — К.: гл. ред. УСЭ им. М.П. Бажана, 1989. — 751 с.
5. Олійник А.В., Шацька В.М. Інформаційні системи і технології у фінансових установах: [навч. посіб.] / А.В. Олійник, В.М. Шацька. — Львів: «Новий світ-2000», 2006. — 436 с.
6. Інформаційні системи в менеджменті: [підруч.] / В.О. Новак, Ю.Г. Симоненко, В.П. Бондар та ін. — К.: Каравела; Піча Ю.В., 2008. — 616 с.
7. Закон України «Про інформацію» від 02.02.1992 №2657-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. — 1993. - № 33. - Ст. 345.
8. Дедіков О.І. Проблеми інноваційного розвитку економіки України в контексті глобальних змін / О.І. Дедіков // Бізнесінформ. — 2011. - №7(2). — С. 40-42.
9. Закон України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2016 роки» від 09.01.2007 року №537-V // Відомості Верховної Ради України. — 2007. - № 12. - Ст. 102.
10. Постанова Кабінету Міністрів України «Про запровадження Національної системи індикаторів

розвитку інформаційного суспільства» від 28.12.2012 №1134 // Офіційний вісник України. — 2012. - №93. — С. 166. — Ст. 3782.

11. Постанова Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні» від 15.05.2013 №386-р // Офіційний вісник України. — 2013. - №44. — С. 79. — Ст. 1581.
12. «Окінавська Хартія глобального інформаційного суспільства», прийнята 22.07.2000 року [Електронний ресурс] : Офіційний сайт Верховної Ради України. Законодавство України. Міжнародні документи. Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/998_163.
13. «Декларація принципів «Побудова інформаційного суспільства – глобальне завдання в новому тисячолітті», прийнята 12.12.2003 року [Електронний ресурс] : Офіційний сайт Верховної Ради України. Законодавство України. Міжнародні документи. Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_c57.
14. Офіційний сайт Державної служби статистики України. Статистична інформація. Інвестиції та буд. діяльність. — Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2013/ibd/ibd_rik/ibd_u/ki_rik_u.htm.
15. Інформаційно-аналітичний звіт про діяльність Державного комітету України з питань науки, інновацій та інформатизації в 2010 році [Електронний ресурс] : Офіційний сайт Державного агентства з питань науки, інновацій та інформатизації України. Діяльність агентства. Звіти. — Режим доступу: <http://dknii.gov.ua/?q=node/1029>.
16. Аналітична довідка «Про стан розвитку науки і техніки, результати наукової, науково-технічної, інноваційної діяльності, трансферу технологій за 2012 рік» [Електронний ресурс] : Офіційний сайт Державного агентства з питань науки, інновацій та інформатизації України. Діяльність агентства. Звіти. — Режим доступу: <http://dknii.gov.ua/?q=node/1029>.
17. Закон України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» від 14.09.06 р. № 143-V // Відомості Верховної Ради України. — 2006. - № 45. - Ст.434.

References

1. Kopylov V.A. Informatsionnoe pravo: Uchebnik. — 2-e izd., pererab. i dop. - M.: YUrist', 2002. 512s.
2. Didivs'kij M.I. Mizhnarodnij transfer tekhnologij: [navch. posib.] / M.I. Didivs'kij. — K.: Znannya, 2011. — 365 s.
3. Politekhnikeskij slovar' / [gl. red. I.I. Artobolevskij]. — M.: "Sovetskaya ehntsiklopediya", 1976. — 608 s.
4. Slovar' po kibernetike: Sv. 2000 st. / [pod red. V.S. Mikhalevicha]. — 2 e izd. — K.: gl. red. USEH im. M.P. Bazhana, 1989. — 751 s.
5. Olijnik A.V., SHats'ka V.M. Informatsijni sistemi i tekhnologii u finansovikh ustanovakh: [navch. posib.] / A.V. Olijnik, V.M. SHats'ka. — L'viv: «Novij svit-2000», 2006. — 436 s.
6. Informatsijni sistemi v menedzhmenti: [pidruch.] / V.O. Novak, YU.G. Simonenko, V.P. Bondar ta in. — K.: Karavela; Picha YU.V., 2008. — 616 s.
7. Zakon Ukraini «Pro informatsiyu» vid 02.02.1992 №2657-KHII // Vidomosti Verkhovnoi Radi Ukraini. — 1993. № 33. St. 345.

8. Dedikov O.I. Problemi innovatsijnogo rozvitku ekonomiki Ukraïni v konteksti global'nikh zmin / O.I. Dedikov // Biznesinform. – 2011. №7(2). – S. 40-42.
9. Zakon Ukraïni «Pro osnovni zasadi rozvitku informatsijnogo suspil'stva v Ukraïni na 2007-2016 roki» vid 09.01.2007 roku №537-V // Vidomosti Verkhovnoï Radi Ukraïni. – 2007. № 12. St. 102.
10. Postanova Kabinetu Ministriv Ukraïni «Pro zaprovadzhennya Natsional'noï sistemi indikatoriv rozvitku informatsijnogo suspil'stva» vid 28.12.2012 №1134 // Ofitsijnij visnik Ukraïni. – 2012. №93. – S. 166. – St. 3782.
11. Postanova Kabinetu Ministriv Ukraïni «Pro skhvalennya Strategii rozvitku informatsijnogo suspil'stva v Ukraïni» vid 15.05.2013 №386-r // Ofitsijnij visnik Ukraïni. – 2013. №44. – S. 79. – St. 1581.
12. «Okinavs'ka KHartiya global'nogo informatsijnogo suspil'stva», priinyata 22.07.2000 roku [Elektronnij resurs] : Ofitsijnij sayt Verkhovnoï Radi Ukraïni. Zakonodavstvo Ukraïni. Mizhnarodni dokumenti. Rezhim dostupu: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/998_163.
13. «Deklaratsiya printsipiv «Pobudova informatsijnogo suspil'stva – global'ne zavdannya v novomu tisyacholitti», priinyata 12.12.2003 roku [Elektronnij resurs] : Ofitsijnij sayt Verkhovnoï Radi Ukraïni. Zakonodavstvo Ukraïni. Mizhnarodni dokumenti. Rezhim dostupu: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_c57.
14. Ofitsijnij sayt Derzhavnoï sluzhbi statistiki Ukraïni. Statistichna informatsiya. Investitsii ta bud. diyal'nist'. – Rezhim dostupu: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2013/ibd/ibd_r_ik/ibd_u/ki_rik_u.htm.
15. Informatsijno-analitchnij zvit pro diyal'nist' Derzhavnogo komitetu Ukraïni z pitan' nauki, innovatsij ta informatizatsii v 2010 rotsi [Elektronnij resurs] : Ofitsijnij sayt Derzhavnogo agentstva z pitan' nauki, innovatsij ta informatizatsii Ukraïni. Diyal'nist' agentstva. Zviti. – Rezhim dostupu: <http://dknii.gov.ua/?q=node/1029>.
16. Analitchna dovidka «Pro stan rozvitku nauki i tekhniki, rezul'tati naukovoï, naukovo-tekhnichnoï, innovatsijnoï diyal'nosti, transferu tekhnologij za 2012 rik» [Elektronnij resurs] : Ofitsijnij sayt Derzhavnogo agentstva z pitan' nauki, innovatsij ta informatizatsii Ukraïni. Diyal'nist' agentstva. Zviti. – Rezhim dostupu: <http://dknii.gov.ua/?q=node/1029>.
17. Zakon Ukraïni «Pro derzhavne reguluvannya diyal'nosti u sferi transferu tekhnologij» vid 14.09.06 r. № 143-V // Vidomosti Verkhovnoï Radi Ukraïni. – 2006. № 45. St.434.

Пелипей А.А. Коммуникативный аспект трансфера технологий в условиях информационной экономики

В статье определена роль и место трансфера технологий в условиях перехода к информационному типу экономики. Структурированы проблемы и определены тенденции развития системы трансфера технологий в отечественной экономике. Исследованы особенности системы государственного регулирования системы трансфера технологий в Украине. Разработана принципиальная схема системы адаптивного управления инновациями и трансфером технологий, построенная на основе сочетания системного и адаптивного подходов в управлении.

Ключевые слова: информация, коммуникации, информационное общество, научные исследования, инновации, трансфер технологий, адаптация.

Pelipey A. Communicative aspect of technology transfer in an information economy

In article the role and a place of a transfer of technologies in the conditions of transition to information type of economy is defined. The orientation of development of economic system in the direction of domination of information resource is proved. The main problems are structured and tendencies of development of system of a transfer of technologies in domestic economy are defined.

Features of state regulation of system of a transfer of technologies in Ukraine are investigated. The key role of the state in the course of an intensification of innovative process and creation of conditions for expansion of a transfer of technologies in industrial sector is proved. The schematic diagram of system of adaptive management by innovations and a transfer of the technologies, constructed on the basis of a combination of system and adaptive approaches in management is developed.

Keywords: information, communications, information society, scientific researches, innovations, transfer of technologies, adaptation.

Пеліпей Алла Олександрівна – аспірантка кафедри управління персоналом і економічної теорії Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. pelipey.alla@ukr.net

Рецензент: Гончаров В.М., завідувач кафедрою Економіки підприємства та управління трудовими ресурсами Луганського національного аграрного університету, д.е.н., проф., заслужений діяч науки і техніки України

Стаття подана 11.05.2014 р.

УДК 368.9

РОЗВИТОК ДОБРОВІЛЬНОГО МЕДИЧНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ**Перловська Н.В.****DEVELOPMENT OF VOLUNTARY HEALTH INSURANCE IN UKRAINE****Perlovska N.V.**

В статті проведено дослідження сутності та видів добровільного медичного страхування відповідно до законодавства України, визначено страхові ризики та страхові випадки за видами страхування. Визначено найбільш розповсюджені програми з добровільного медичного страхування та їх доступність за регіонами України, наведено результати аналізу страхового ринку з добровільного медичного страхування та проблеми його розвитку. За результатами аналізу надані рекомендації з підвищення якості й доступності медичного страхування в Україні, що враховують сукупність економічних, правових і соціальних факторів розвитку страхового ринку.

Ключові слова: добровільне медичне страхування, договір страхування, предмет страхування, страховий випадок, страхові ризики, страховий платіж, страхова сума, страховий ринок.

Постановка проблеми. Розбудова в Україні соціально-орієнтованої економіки відбувається суперечливо та дуже стриманими темпами. Реалізація Концепції розвитку охорони здоров'я населення в Україні, прийнятої у 2000 році, не надала очікуваних результатів щодо підвищення рівня суспільного здоров'я та якості медичної допомоги, вдосконалення механізмів фінансового захисту громадян у разі захворювання, задоволення потреб громадян в охороні здоров'я та медичній допомозі [1]. В умовах недостатності фінансових ресурсів на забезпечення реорганізації сфери охорони здоров'я на першому плані з'являються питання щодо самофінансування громадянами своїх медичних потреб, у тому числі через використання механізму добровільного медичного страхування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Гострість та актуальність розвитку даного виду страхування обумовили значний науковий та практичний інтерес до розробки теоретичних та правових засад добровільного медичного страхування. Цим питанням присвячували роботи такі вітчизняні науковці, як: Білик О.І., Бурлаєнко С.В., Гришан Ю.П., Капшук О.Г., Кісельов Є.М., Кірпа І.Г., Нагайчук Н.Г., Пашенко В.М., Ситник А.П., Солдатенко О.В., Стецюк Т.І. та інші [2-7]. Разом з тим, наявність невирішених питань щодо законодавчого забезпечення здійснення

ефективного та комплексного медичного страхування, низький рівень життя та здоров'я громадян, висока вартість медичних послуг, необґрунтованість страхових тарифів та збитковість страховиків у галузі медичного страхування потребують поглибленого теоретичного осмислення сучасних основних проблем та перспектив поширення даного виду страхування.

Метою статті є дослідження сутності добровільного медичного страхування та проблем його розвитку, розробка рекомендацій щодо підвищення якості й доступності медичного страхування в Україні.

Матеріали і результати дослідження. Добровільне медичне страхування має на меті забезпечити страхувальникові (застрахованому) гарантії повної або часткової компенсації страховиком додаткових витрат, пов'язаних із зверненням до лікувально-профілактичної установи за послугою, яка надається згідно з програмою добровільного медичного страхування.

Основними завданнями, які вирішуються у процесі застосування добровільного медичного страхування, є [6]:

- 1) забезпечення охорони здоров'я та відтворення населення;
- 2) розвиток медичного обслуговування;
- 3) фінансування системи охорони здоров'я;
- 4) перерозподіл коштів, що використовуються на оплату медичних послуг між різними верствами населення.

Класичний продукт ДМС у країнах з розвинутою системою страхування - це довгостроковий договір страхування, який забезпечує значний обсяг страхового покриття (оплату різноманітних страхових послуг, у тому числі дорогих) за рахунок щомісячних чи щорічних страхових внесків, які накопичуються роками [6].

Правовими основами здійснення добровільного медичного страхування в Україні є Закон України «Про страхування», Постанова КМУ «Про встановлення розміру плати за видачу ліцензії на проведення конкретного виду страхування», Розпорядження Державної комісії з регулювання ринку фінансових послуг в Україні «Про затвердження характеристики та класифікаційних

ознак видів добровільного страхування», які визначають види добровільного медичного страхування: медичне страхування (безперервне страхування здоров'я), страхування здоров'я на випадок хвороби, страхування медичних витрат [8-10].

Безперервне страхування здоров'я – вид страхування, за яким предметом договору страхування є майнові інтереси, що не суперечать закону, пов'язані зі здоров'ям та працездатністю страхувальника чи застрахованої особи, визначеної страхувальником у договорі страхування за згодою застрахованої особи.

Даний вид страхування передбачає обов'язок страховика за встановлену договором страхування плату (страховий внесок, страховий платіж, страхову премію) здійснити страхову виплату відповідно до умов договору страхування в розмірі страхової суми або її частини шляхом [10]:

- оплати вартості медико-санітарної допомоги певного переліку та якості в обсязі обраної страхувальником програми медичного страхування, яка була надана застрахованій особі закладами охорони здоров'я, до яких вона звернулася під час дії договору, у зв'язку із захворюванням, загостренням хронічного захворювання або розладом здоров'я внаслідок нещасного випадку, іншої допомоги, передбаченої правилами та договором страхування, що пов'язана з наданням медико-санітарної допомоги;

- відшкодування понесених застрахованою особою документально підтверджених витрат на отримання медико-санітарної допомоги.

Страховим випадком за цим видом страхування є захворювання застрахованої особи, яке триває не менше двох тижнів. При настанні страхового випадку страховик здійснює послідовність страхових виплат (страхових анuitетів) застрахованій особі протягом періоду захворювання в межах терміну та місяця дії договору страхування. Розрахунок страхових тарифів проводиться на підставі відповідної статистики захворюваності з врахуванням індивідуальних характеристик застрахованої особи: вік, стать, професійна діяльність, місце проживання, житлові умови, генетичні особливості, стан здоров'я [10].

Серед переліку розширених послуг, які включають програми страхування, такі види допомоги як:

- невідкладна швидка допомога (у тому числі і стаціонарна);
- амбулаторно-поліклінічна;
- стоматологічна;
- профогляд;
- медикаментозне забезпечення;
- супровід вагітності і пологи;
- лікувально-оздоровчі процедури;
- консультативно-діагностична медична допомогу, в тому числі УЗД, рентген і томографія;
- хірургічні операції;

- видача лікарняних листків, медичних висновків, довідок;

- повноцінне індивідуальне харчування з врахуванням лікувальної дієти договором страхування, згідно з обраними програмами ДМС.

Перелік видів такої допомоги визначається договором страхування або асистуючою компанією.

Страхування здоров'я на випадок захворювання передбачає обов'язок страховика за встановлену договором страхування плату здійснити страхову виплату відповідно до умов договору страхування в розмірі страхової суми або її частини у випадку смерті застрахованої особи, тимчасової втрати нею працездатності, встановлення їй інвалідності внаслідок хвороби або у випадку її захворювання на хворобу, передбачену договором страхування, яка сталася із застрахованою особою під час дії договору страхування [10].

Даний вид страхування передбачає виплату страхової суми або оплату наданих медичних послуг у разі встановлення застрахованому діагнозу захворювання, передбаченого вибраною програмою (кожна програма включає окрему групу захворювань згідно з міжнародною класифікацією хвороб). При настанні страхового випадку застрахована особа отримує суму відшкодування через касу страхової компанії.

Договір страхування може бути укладений на умовах таких програм: інфекційні та паразитарні хвороби, новоутворення, ендокринні хвороби, хвороби крові та кровотворних органів, хвороби нервової системи, хвороби органів дихання, хвороби сечостатевої системи, хвороби шкіри та підшкірної клітковини, хвороби кістково-м'язової системи, травми та отруєння, вакцинація.

Розмір страхового платежу залежить від розміру страхової суми та програми страхування, які обрані при укладенні договору страхування та складає від 0,4 до 15% від страхової суми [11].

Розмір страхової виплати: у разі встановлення діагнозу захворювання - в відсотках від страхової суми залежно від виду та тяжкості захворювання, у разі встановлення застрахованій особі інвалідності - від 60 до 100% залежно від групи, у разі смерті - вигодонабувач одержує 100% страхової суми [11].

Страхування медичних витрат передбачає обов'язок страховика за встановлену договором страхування здійснити страхову виплату відповідно до умов договору страхування в розмірі страхової суми або її частини шляхом відшкодування документально підтверджених витрат на отримання застрахованою особою медико-санітарної та іншої допомоги у зв'язку з захворюванням, загостренням хронічного захворювання, розладом здоров'я застрахованої особи внаслідок нещасного випадку або її смертю, що сталися під час здійснення застрахованою особою подорожі (поїздки) [10].

Класифікацію видів добровільного медичного страхування в Україні та їх особливостей наведено у табл. 1.

Таблиця 1

Класифікація видів добровільного медичного страхування в Україні

Види ДМС	Безперервне страхування здоров'я	Страхування здоров'я на випадок хвороби	Добровільне страхування медичних витрат
Предмет страхування	майнові інтереси, що не суперечать діючому законодавству України, пов'язані з життям, здоров'ям та працездатністю		
Страхові ризики	страхування проводиться на випадок настання хвороби, що потребувало надання невідкладної медичної допомоги (екстреної допомоги) та/або невідкладного стаціонарного лікування та виникнення хвороби, визначеної договором страхування		захворювання (раптова хвороба), нещасний випадок, смерть застрахованої особи внаслідок нещасного випадку або раптової хвороби
Страховий випадок	захворювання застрахованої особи, яке триває не менше двох тижнів; виставлення вимог на оплату вартості наданих медичною установою послуг	встановлення застрахованій особі первинного діагнозу захворювання, передбаченого програмою страхування або смерть застрахованої особи в результаті захворювання	виставлення вимог на оплату вартості наданих медичною установою послуг, пов'язаних із захворюванням, нещасним випадком або іншими подіями
Програми страхування (покриття витрат)	невідкладна швидка допомога (та стаціонарна), амбулаторно-поліклінічна, стоматологічна, профогляд, супровід вагітності і пологи, лікувально-оздоровчі процедури	невідкладна медична допомога (екстреної допомоги) та/або невідкладне стаціонарне лікування.	витрати на лікування, витрати на транспортування, витрати на утримання супроводжувачої особи, витрати на репатріацію тіла в разі смерті застрахованої особи

Добровільне медичне страхування може бути індивідуальним і колективним. При індивідуальному страхуванні страхувальниками виступають окремі громадяни, які уклали договір із страховиком про страхування себе або третьої особи (дітей, батьків, родичів) за рахунок своїх власних доходів.

При колективному страхуванні страхувальником є підприємство, організація, установа, яка уклала договір із страховиком про страхування своїх працівників або інших фізичних осіб (членів сімей працівників, пенсіонерів тощо). Юридичні особи сплачують страхові внески з одержаного прибутку.

Страховий платіж за видами добровільного медичного страхування залежить від програми страхування, страхової суми, групи здоров'я особи, що приймається на страхування та категорії медичної установи, в якій надаватиметься медична допомога.

Страхова компанія має право відмовити у виплаті страхового відшкодування, якщо застрахована особа отримала не передбачену договором страхування медико-санітарну допомогу або медико-санітарну допомогу і у закладах охорони здоров'я, не передбачених договором страхування без попереднього погодження зі страховиком (асистуючою компанією). При цьому рішення про відмову у виплаті приймає експертна комісія страховика на підставі висновків закладу охорони здоров'я.

Проведений аналіз страхового ринку за договорами добровільного медичного страхування в

Україні дозволив визначити суперечливі чинники його розвитку. З одного боку, все активніше цікавляться цим видом страхування вітчизняні підприємства, що турбуються про соціальний захист своїх працівників. Ринок добровільного медичного страхування розвивається основним чином за рахунок колективного страхування. Корпоративні клієнти для страхової компанії є прибутковішими, оскільки ризик виплат розкладається на 100-500 працівників (часто за найдорожчою програмою з великим набором послуг), з яких більшість не має потреби звертатися до лікарів. Страхування ж фізичних осіб як правило є збитковим для страховиків, оскільки купуючи медичну страховку, клієнт прагне пролікуватися за рахунок страховика.

Однак слід зазначити, що основними користувачами програм ДМС є мешканці Києва, за регіонами розвитку медичного страхування бракує співробітництва з державними медичними закладами та приватних медичних клінік з визначеною платою послуг належної якості. У табл. 2 наведено види медичної допомоги, та кількість закладів медичної допомоги за регіонами, що можуть бути використані за програмами медичного страхування АХА Страхування [11].

Як видно з табл. 3 найбільш розповсюдженими програмами з добровільного медичного страхування є амбулаторно-поліклінічна допомога в умовах поліклініки та лабораторна діагностика. Недостатньо забезпеченими в Україні є програми надання швидкої медичної допомоги, невідкладна стаціонарна допомога дітям, плановий патронаж вагітних жінок та дітей до 1 року.

Таблиця 2

Розвиток ДМС в Україні на прикладі програм компанії «АХА Страхування»

Кількість медичних установ за регіонами / Послуги	Амбулаторно-поліклінічна допомога в умовах поліклініки	Лабораторна діагностика	Невідкладна стаціонарна допомога	Швидка медична допомога
Київ	125	96	25	13
Вінницька обл.	10	6	1	1
Дніпропетровська обл.	19	8	3	3
Донецька обл.	31	22	1	4
Запорізька обл.	9	7	4	3
Луганська обл.	5	4	-	-
Львівська обл.	13	7	5	1
Одеська обл.	12	7	3	1
Харківська обл.	13	10	3	2

Таблиця 3

Показники результативності діяльності страхових компаній за договорами ДМС у 2013 році [13]

Компанії	Сума страхових платежів, млн. грн	Сума страхових виплат, млн. грн	Рівень виплат, %
PZU Україна	4 210,0	8 869,1	210,67
Кредо	925,3	2056,9	223,30
Оранта	2 665,4	4 303,7	161,47
Гарант-Авто	5 976,4	9 295,9	155,54
ІНГО Україна	59 230,5	58 275,4	98,39
ТАС СГ	14 487,3	13 691,6	94,51
Провідна	84 079,1	65 324,6	77,69
Альфа Страхування	25 097,6	17 190,1	68,49
АХА Страхування	20 572,0	10150,0	49,34

Важливою перешкодою розвитку медичного страхування в Україні є відсутність реального механізму контролю з боку страховиків за якістю наданих страхувальнику послуг та важелів впливу на поліпшення якості обслуговування в закладах охорони здоров'я. Незадоволеність клієнтів щодо отриманих послуг за придбаними програмами полісу призводить до нівелювання інтересу в подальшому співробітництві зі страховою компанією. З метою створення позитивного іміджу щодо якості надання послуг, страхові компанії як правило воліють співпрацювати з приватними медичними закладами, що зважаючи на високу вартість послуг (а відповідно й полісу) унеможливує отримання доступного медичного страхування для більшості українських громадян.

Посилення конкуренції на ринку медичного страхування спричинило демпінг цін на пропоновані послуги з медстрахування зі сторони деяких страхових компаній. За умови фінансово-економічної кризи, скорочення обсягів продажу полісів, таке неузгоджене з тарифною політикою падіння цін призвело до недоотримання прибутку (або навіть отримання збитку) провідними страховими компаніями. Так, за даними журналу Insurance TOP, за 1 півріччя 2013 року рівень виплат у компанії «PZU Україна» по добровільному медичному страхуванню досяг 210,67%, у страховій компанії «Кредо» – 223,3%, в СК «Оранта» – 161,47%, що призвело до отримання значних

збитків за цим напрямком діяльності [13]. В цілому ряду інших страховиків даний показник перевищив 70%-ий бар'єр, після якого цей вид страхування стає нерентабельним (табл. 3).

Не сприяють розвитку медичного страхування й загальнодержавні проблеми в Україні: політична та економічна нестабільність, непослідовний підхід до реформування соціального сектора, недооцінка ролі недержавних фінансових інститутів. Зростання рівня доходів населення на 8,2% впродовж 2013 року за умов високих інфляційних очікувань (до 14%) та збільшення кількості громадян, що мають статус безробітних, постають чинниками зниження попиту населення на послуги медичного страхування [14]. Відсутність економічних стимулів для роботодавців за умов падіння обсягів продажів та збереження високого податкового навантаження (20% за ПДВ та 18% з податку на прибуток) замість очікуваного зниження – призводить до зниження активності й корпоративного сектору щодо ДМС.

За цих умов в Україні відбувається скорочення ринку добровільного медичного страхування, частка ДМС в портфелі премій страховиків знижується до 5-11% [13].

Висновки. Стимулювання розвитку добровільного медичного страхування в Україні потребує комплексного підходу до вирішення цього питання з врахуванням економічних, правових і соціальних чинників.

По-перше, необхідним є створення повноцінної нормативної бази щодо медичного страхування, прийняття відповідного закону, який би законодавчо визначив види добровільного медичного страхування, умови отримання ліцензії страховиками, їх відповідальність та критерії надійності у сфері ДМС, порядок розрахунку страхових тарифів для забезпечення фінансової стійкості й прибутковості компаній.

Вдосконалення потребує порядок взаємодії страховиків з медичними установами, забезпечення контролю за використанням єдиних стандартів усіма медичними установами, що працюють у системі добровільного медичного страхування, незалежно від їх відомчої підпорядкованості та організаційно-правової форми.

Економічними заходами з підтримки добровільного медичного страхування можуть бути: зниження ставок оподаткування за ДМС для страхових компаній; звільнення від оподаткування коштів роботодавців, призначених на добровільне медичне страхування співробітників; створення умов для підвищення зайнятості та рівня доходів населення для отримання доступу до програм ДМС.

Окремої уваги потребує роз'яснювальна робота серед населення, створення позитивного іміджу страхових компаній щодо виконання обов'язків зі страхових виплат, стимулювання переходу від тіньової медицини до отримання якісних передплачених страховим полісом медичних послуг.

Така система заходів дозволить підвищити якість медичної допомоги та її доступність, зменшить навантаження на державний і місцеві бюджети щодо соціальних виплат, сприяє формуванню соціально-орієнтованої економіки, покращенню рівня та тривалості життя в Україні.

Л і т е р а т у р а

1. Концепція розвитку охорони здоров'я населення України : затверджена Указом Президента України від 7 грудня 2000 року № 1313/2000 режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1313%2F2000>
2. Білик О.І. Медичне страхування у фінансовому забезпеченні системи охорони здоров'я в Україні // Вісник Національного університету „Львівська політехніка» №739. – 2012.
3. Гришан Ю.П. Необхідність реформування галузі охорони здоров'я: впровадження обов'язкового медичного страхування в Україні / Ю.П. Гришан // Фінанси, облік і аудит. - 2010. - № 15. - С. 42-50.
4. Капшук О.Г. Сучасний стан і перспективи розвитку добровільного медичного страхування в Україні / О.Г. Капшук, А.П. Ситник, В.М. Пашенко // Фінансові послуги. - 2007. - №2. - С.17-21.
5. Кісельов Є.М. Актуальні проблеми розвитку медичного страхування в Україні / Є.М. Кісельов, С.В. Бурлаєнко, І.Г. Кірпа // Фінансові послуги. - 2009. - №1. - С.24-27.
6. Нагайчук Н.Г. Суб'єктна складова добровільного медичного страхування / Н.Г. Нагайчук // Вісник КНТЕУ. - 2006. - № 1. - С. 64 - 69.
7. Стецюк Т.І. Показники розвитку ринку добровільного медичного страхування в Україні / Т. І. Стецюк // - Наука й економіка. - 2009. - №4 (16), Т.1. - С. 143-147.
8. Закон України «Про страхування» від 07.03.1996 № 85/96-ВР // <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/85/96-вр/page>
9. КМУ. Постанова «Про встановлення розміру плати за видачу ліцензії на проведення конкретного виду страхування» від 13 квітня 2005 р. N 286// <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/286-2005-п>
10. Державна комісія з регулювання ринку фінансових послуг в Україні. Розпорядження «Про затвердження характеристики та класифікаційних ознак видів добровільного страхування» від 09.07.2010 N 565, редакція від 13.08.2013 // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1119-10>
11. AXA Страхування. Офіційний сайт. // <http://axa-ukraine.com/insurance/health-insurance/dms>
12. Європейський страховий альянс. Страхування на випадок хвороби // <http://www.eia.com.ua/ua/products/yur/personal/?view=154>
13. Insurance TOP. Рейтинг страхових компаній України. // <http://insurancetop.com/>
14. Державна служба статистики України. Офіційний сайт. // <http://www.ukrstat.gov.ua/>

References

1. . The concept of public health in Ukraine: approved by the President of Ukraine on December 7, 2000 № 1313/2000: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1313%2F2000>
2. Byluk O.I. Health insurance in the financial provision of public health services in Ukraine // Visnik of the National University "Lviv Polytechnic" - №739. – 2012.
3. Grishan Y.P. The need to reform the health care industry: the introduction of mandatory health insurance in Ukraine / Y.P. Grishan // Finance, Accounting and Auditing. - 2010. - № 15. - p. 42-50.
4. Kapshuk O.G. Current status and prospects of voluntary health insurance in Ukraine / O.G. Kapshuk, A.P. Sytnyk, V.M. Pashchenko // Financial Services.- 2007. - №2. - p.17-21.
5. Kiselev E.M. Actual problems of health insurance in Ukraine / E.M. Kiselev, S.V. Burlayenko, I.G. Kirpa // Financial Services. - 2009. - № 1. - p.24-27.
6. Nahaychuk N.G. Subjective component of voluntary health insurance / N.G. Nahaychuk //Bulletin KNTEU. - 2006. - № 1. - p. 64 - 69.
7. Stetsyuk T.I. Indicators of the market of voluntary health insurance in Ukraine / T.I. Stetsyuk // - Science and Economics. - 2009. - № 4 (16), Vol.1. - P. 143-147.
8. Law of Ukraine "On Insurance" dated 07.03.1996 № 85/96-VR // <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/85/96-вр/page>
9. CMU. Decree "On establishment of fees for the particular type of insurance license issuance" from April 13, 2005 N 286 // <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/286-2005-п>
10. Resolution "On approval of specifications and classifications types of voluntary insurance" from 09.07.2010 N 565, as amended on 13.08.2013 // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1119-10>
11. AXA Insurance. Official Site// <http://axa-ukraine.com/insurance/health-insurance/dms>
12. European Insurance Alliance. Health insurance // <http://www.eia.com.ua/ua/products/yur/personal/?view=154>
13. Insurance TOP. Rating of insurance companies of Ukraine// <http://insurancetop.com/>

14. State Statistics Service of Ukraine. Official Site//
<http://www.ukrstat.gov.ua/>

Перловская Н.В. Развитие добровольного медицинского страхования в Украине.

В статье приведено исследование сущности, социального значения, основных задач добровольного медицинского страхования. Систематизированы виды добровольного медицинского страхования согласно законодательства Украины, определены предмет договора, страховые риски и страховые случаи по видам страхования. Проведено исследование наиболее распространенных программ по добровольному медицинскому страхованию и их доступность по регионам Украины. Представлены результаты анализа страхового рынка по добровольному медицинскому страхованию, определены причины снижения активности и убыточности страховых компаний. По результатам анализа предоставлены рекомендации по повышению качества и доступности медицинского страхования в Украине, учитывающие экономические, правовые и социальные факторы развития страхового рынка.

Ключевые слова: добровольное медицинское страхование, договор страхования, предмет страхования, страховой случай, страховые риски, страховой платеж, страховая сумма, страховой рынок.

Perlovska N. Development of voluntary health insurance in Ukraine.

The article presents the study of the essence, social values, and main tasks of voluntary health insurance. The types of voluntary health insurance according to law are systematized, the subject of the contract, insurance risk and insurance cases by type of insurance are defined. The most common programs on voluntary medical insurance and their availability in Ukraine are studied. The results of analysis of the insurance market of voluntary health insurance are given; reasons for the decline and loss of activity of insurance companies are identified. Recommendations to improve the quality and accessibility of health insurance in Ukraine according to the analysis are provided; they consider the economic, legal and social elements of the insurance market development.

Keywords: voluntary health insurance, the insurance contract, the subject of insurance, the insurance case, insurance risks, insurance coverage, the insured amount, the insurance market.

Перловська Наталія Вікторівна – к.е.н., доцент кафедри фінансів Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. perlovska@rambler.ru

Рецензент – Костирко Л.А., д.е.н., проф., зав. кафедрою фінансів Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля

Стаття подана 25.03.2014 р.

УДК 68.334: 658

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЕКСПЕРТНОЇ ОЦІНКИ У ВИМІРЮВАННІ НАСЛІДКІВ ЗМІН ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА ПОСТІНВЕСТИЦІЙНОГО ПЕРІОДУ

Рахмана І.А.

THE SPECIFICS OF EXPERT EVALUATION USAGE APPLIED TO THE CHANGES EFFICIENCY ASSESSMENT FOR AN ENTERPRISE'S ACTIVITIES IN THE POSTINVESTMENT PERIOD

Rakhmana I.A.

У статті розглянуто експертна оцінка симптомів вияву наслідків змін в діяльності підприємства за функціональними підсистемами та експертна оцінка симптомів зовнішнього посилення вияву наслідків змін в діяльності підприємства. Залежно від результатів вияву наслідків змін в діяльності, надані рекомендації щодо прийняття управлінських рішень та впровадження певних заходів.

Ключові слова: експертна оцінка, зміни, симптоми, підсистеми, системний аналіз.

Постановка проблеми. Наслідки змін в діяльності підприємства у післяінвестиційному періоді є неоднозначними, потребують особливої уваги, а їх вимірювання вимагає пошуку підходів, методів, способів та інструментарію, що дозволяє вносити корективи в режимі реального часу. Вони повинні знаходитися під постійним контролем для того, щоб мінімізувати вплив негативних і максимізувати вплив позитивних наслідків змін в діяльності підприємства. Виявлення та оцінювання наслідків змін в діяльності підприємства у післяінвестиційному періоді повинне обов'язково проводитися підприємствами, які системно займаються інвестиційною діяльністю, прагнуть враховувати всі можливі варіації впливу чинників зовнішнього та внутрішнього інвестиційного середовища, а також звести до мінімуму негативні й максимізувати позитивні наслідки змін в діяльності підприємства від реалізації інвестицій. Періодичність такого вимірювання повинна співвідноситися з інвестиційною активністю, тобто частою реалізацією інвестицій на підприємстві.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Зміни, спричинені впровадженням інвестиційних проектів, мають бути контрольованими та прогнозованими. Засадничі положення теорії організаційних змін розроблено в наукових працях вітчизняних і зарубіжних учених: Т.Є. Андрєєвої, О.Г. Туровця, В.М. Родіонової, І.Т. Фролова,

Дж. Харрінгтона, Д. Фрайлінгера, У. Баррета, Х. Олдрич, Дж. П. Коттера, І. Фішера, Н. Філіповича та ін.

Мета статті. Основною метою статті є вивчення особливостей використання експертних оцінок, як інструменту системного аналізу, для вимірювання наслідків змін діяльності підприємства.

Матеріали і результати дослідження. Системний підхід розглядає підприємство як цілісну сукупність різних видів діяльності та об'єктів, що перебувають у суперечливій єдності та взаємозв'язку з зовнішнім середовищем, передбачає аналіз впливу всіх чинників на діяльність підприємства та акцентує увагу на взаємозв'язку між його елементами. Це дає змогу, не вдаючись до експериментів на реальних фізичних системах, оцінити різного роду робочі гіпотези щодо доцільності тих або інших дій, використовуючи відповідну абстрактну систему, і розробити найбільш бажане рішення [1, 2, 3].

Системний аналіз – це впорядкований, логічно обґрунтований підхід до дослідження проблем і використання наявних методів їхнього розв'язання, які можуть бути розроблені в межах інших наук. Системний аналіз призначений для розв'язання, перш за все, слабкоструктурованих проблем (проблем, склад елементів і взаємозв'язків між якими встановлено лише частково) та завдань, що виникають, зазвичай, у ситуаціях, які характеризуються наявністю чинника невизначеності і містять елементи, що є неформалізованими.

Системний аналіз – це систематизовані методи надання особі, яка приймає рішення, допомоги при виборі напряму дій шляхом вивчення всієї проблеми в цілому, визначення кінцевих цілей і різних шляхів їх досягнення з урахуванням можливих наслідків. Для отримання кваліфікованого судження стосовно певних проблем використовують відповідні методи, по можливості – аналітичні.

Розглянемо використання системного аналізу, за допомогою експертних оцінок вияву наслідків змін в діяльності ПАТ "Завод "Сімферопольсільмаш".

Почнемо з експертної оцінки симптомів вияву наслідків змін в діяльності підприємства за функціональними підсистемами та експертна оцінка симптомів зовнішнього посилення вияву наслідків змін в діяльності підприємства.

Оцінка проводилася за шкалою від 0 до 1 від меншого до більшого (чим вище рівень вияву симптомів, тим вище вияв наслідків змін в діяльності підприємства). Експертні оцінки симптомів вияву наслідків змін в діяльності підприємства наведено в табл. 1.

Як бачимо, в експертних оцінках симптомів вияву наслідків змін в діяльності ПАТ "Завод

"Сімферопольсільмаш" спостерігається однозначність та узгодженість думок експертів. Незначні розбіжності спостерігаються при оцінці симптомів фінансової підсистеми ПАТ "Завод "Сімферопольсільмаш" (зниження рівня самофінансування, вилучення коштів з обігу), маркетингової підсистеми (клієнтела). Інтервали коливань симптомів за функціональними підсистемами в більшості своїй складають від 0,5 до 0,9, деякі значення симптомів належать до інтервалу [0; 0,49]. Це свідчить про те, що сигнали симптомів слабкі, їх активність не передбачає суттєвих змін навіть при наявності зовнішнього посилення. Тому надалі ми спочатку визначимо симптоми зовнішнього посилення вияву наслідків змін в діяльності підприємства та скоригуємо отримані результати (табл. 2).

Таблиця 1

Експертні оцінки симптомів вияву наслідків змін в діяльності ПАТ "Завод "Сімферопольсільмаш"

Симптоми	Значення експертної оцінки				
	Експерт 1	Експерт 2	Експерт 3	Експерт 4	Експерт 5
Складність у здійсненні контролю	0,70	0,60	0,60	0,70	0,65
Неефективність менеджменту	0,70	0,60	0,65	0,60	0,70
Високий рівень управлінського ризику	0,40	0,3	0,45	0,50	0,40
Зростання операційних витрат	0,85	0,70	0,80	0,85	0,75
Рівень інноваційності	0,70	0,70	0,65	0,65	0,60
Зростання відходоємності	0,70	0,65	0,60	0,65	0,65
Незбалансованість енерго-, ресурсовитрат	0,80	0,70	0,85	0,75	0,8
Збільшення ресурсозалежності	0,40	0,30	0,45	0,50	0,40
Зниження рівня прибутковості	0,95	0,90	0,90	0,80	0,85
Дефіцит / надлишок грошових коштів	0,70	0,60	0,65	0,75	0,70
Зниження рівня самофінансування	0,90	0,80	0,95	0,85	0,90
Вилучення коштів з обігу	0,95	0,80	0,90	0,85	0,85
Зменшення можливості залучення інвестиційних ресурсів	0,65	0,60	0,60	0,70	0,65
Реструктуризація капіталу	0,80	0,80	0,80	0,80	0,85
Зменшення обсягів продажів	0,90	0,75	0,80	0,85	0,75
Зниження рівня конкурентоспроможності товару	0,70	0,60	0,60	0,60	0,65

Таблиця 2

Експертні оцінки симптомів зовнішнього посилення вияву наслідків змін в діяльності ПАТ "Завод "Сімферопольсільмаш"

Симптоми	Значення експертної оцінки				
	Експерт 1	Експерт 2	Експерт 3	Експерт 4	Експерт 5
Стан податкової системи	0,75	0,80	0,85	0,80	0,70
Інфляція	0,60	0,70	0,65	0,80	0,60
Динаміка рівня реальних доходів населення	0,75	0,85	0,85	0,80	0,75
Стан банківської системи	0,65	0,75	0,70	0,60	0,70
Стабільність національної валюти	0,80	0,90	0,85	0,80	0,80
Безробіття	0,60	0,75	0,50	0,75	0,60
Характер економічної ситуації в країні	0,65	0,80	0,80	0,90	0,70
Динаміка ставки відсотка на фінансовому ринку	0,65	0,65	0,60	0,60	0,55
Конкуренція	0,65	0,70	0,50	0,65	0,70
Стан валютного ринку	0,90	0,70	0,90	0,85	0,65
Інноваційність виробництва	0,45	0,55	0,50	0,55	0,50
Динаміка тіньового сектора в економіці	0,75	0,75	0,80	0,85	0,65

В експертних оцінках симптомів зовнішнього посилення вияву наслідків змін в діяльності ПАТ "Завод "Сімферопольсільмаш" відмінність від попередніх є більш вираженою. Це пов'язано з тим, що вплив чинників зовнішнього середовища на діяльність підприємства, по-перше, є суттєвим, по-друге, досить невизначеним. Отриманий масив значень змінюється в інтервалі [0,6; 0,95] і тільки 10% показників змінюються в інтервалі [0,45; 0,55]. Така кількість є незначною і для розрахунків в економічних дослідженнях є припустимою. Отже, ми можемо впевнено говорити про те, що симптомокомплекс є однорідним, а отримані значення мають високий коефіцієнт стійкості ряду

значень. Тому розбіжність в оцінках симптомів зовнішнього посилення вияву наслідків змін в діяльності будь-якого підприємства є допустимою.

У зв'язку з тим, що вияв наслідків змін в діяльності підприємства оцінювався п'ятьма експертами, для зручності подальших розрахунків визначимо усереднене значення вияву наслідків змін та проведено їх калібрування, яке надалі буде використовуватися для вимірювання масштабу вияву наслідків змін в діяльності ПАТ "Завод "Сімферопольсільмаш". Усереднені експертні оцінки внутрішніх і зовнішніх симптомів для ПАТ "Завод "Сімферопольсільмаш" наведено в табл. 3.

Таблиця 3

Середні експертні оцінки внутрішніх і зовнішніх симптомів ПАТ "Завод "Сімферопольсільмаш"

Симптоми	Усереднене значення експертних оцінок	Враховується симптом чи ні (згідно зі значеннями експертних оцінок)	Значення експертних оцінок, що були враховані
Складність у здійсненні контролю	0,65	так	0,65
Неефективність менеджменту	0,65	так	0,65
Високий рівень управлінського ризику	0,41	ні	
Зростання операційних витрат	0,79	так	0,79
Рівень інноваційності	0,66	так	0,66
Зростання відходоємності	0,65	так	0,65
Незбалансованість енерго-, ресурсовитрат	0,78	так	0,78
Збільшення ресурсозалежності	0,41	ні	
Зниження рівня прибутковості	0,88	так	0,88
Дефіцит / надлишок грошових коштів	0,68	так	0,68
Зниження рівня самофінансування	0,88	так	0,88
Вилучення коштів з обігу	0,87	так	0,87
Зменшення можливості залучення інвестиційних ресурсів	0,64	так	0,64
Реструктуризація капіталу	0,81	так	0,81
Зменшення обсягів продажів	0,81	так	0,81
Зниження рівня конкурентоспроможності товару	0,63	так	0,63
Стан податкової системи	0,78	так	0,78
Інфляція	0,67	так	0,67
Характер демографічної ситуації	0,70	так	0,70
Динаміка рівня реальних доходів населення	0,80	так	0,80
Стан банківської системи	0,68	так	0,68
Стабільність національної валюти	0,83	так	0,83
Безробіття	0,64	так	0,64
Характер економічної ситуації в країні	0,77	так	0,77
Динаміка ставки відсотка на фінансовому ринку	0,61	так	0,61
Конкуренція	0,64	так	0,64
Стан валютного ринку	0,80	так	0,80
Інноваційність виробництва	0,51	так	0,51
Динаміка тіньового сектора в економіці	0,76	так	0,76

Після розрахунку усереднених значень експертних оцінок симптомів вияву наслідків змін в діяльності підприємства проводиться процедура їх ідентифікації, за якою оцінки в інтервалі [0; 0,49] не враховуються. Це пов'язано з тим, що симптоми, які входять до цього інтервалу, викликають незначні відхилення в діяльності ПАТ "Завод "Сімферопольсьільмаш". Сукупність даних симптомів є настільки незначною, що ми можемо ними ігнорувати та вважати такими, які будуть усунуті за короткий термін у межах поточного управління діяльністю підприємства. Отже, майже всі симптоми в межах діяльності ПАТ "Завод "Сімферопольсьільмаш" мають високий рівень вияву. Симптоми, які не були враховані в діяльності ПАТ "Завод "Сімферопольсьільмаш", характеризуються низьким рівнем управлінського ризику, не спричиняють порушень комунікацій; підприємство не є ресурсозалежним настільки, що це могло б зумовити певні зміни у виробництві, а саме підвищити низький рівень браку. Підприємство забезпечено кадрами відповідного рівня професіоналізму. Крім цього, діяльності ПАТ "Завод "Сімферопольсьільмаш" властиві реальне стратегічне управління та відсутність проблем з досягненням встановлених цілей.

Висновки. Залежно від результатів вияву наслідків змін в діяльності керівництво підприємства має приймати управлінські рішення та впроваджувати певні заходи, а саме:

ігнорування чи спостереження та дотримання техніко-технологічних вимог;

створення центрів відповідальності щодо утримання активного вияву наслідків змін в діяльності підприємства;

залежно від організаційно-правової форми власності підприємства проведення зборів, укладання установчих і правових договорів із здійсненням в подальшому заходів щодо реструктуризації підприємства чи входження до складу стратегічного альянсу на паритетних правах.

Література

1. Савчук В.П. Диагностика предприятия: поддержка управленческих решений / В. П. Савчук. — М.: "БИНОМ", 2010. — 175 с.
2. Суворова И. А. Сопrotivlenie izmeneniyam: prichiny vozniknoveniya i metody preodoleniya [Elektronnyy resurs] / И. А. Суворова. — Режим доступа : http://www.iteam.ru/publications/project/section_40/article_2653/.
3. Теория систем и системный анализ в управлении организациями : учеб. пособ. / [Баринов В. А.,

Болотова Л. С., Волкова В. Н. и др.]. — М.: Финансы и статистика, 2006. — 848 с. : ил.

References

1. Savchuk.V. Diagnostika predpriyatiya: podderzka upravlencheskih reshenij / W.P. Savchuk. — M.: "BINOM", 2010. — 175 s.
2. Suvorova I.A. Sprotivlenie izmeneniyam: prichiny vozniknoveniya i metod ipreodoleniya [Elektronnyy resurs] / I. A. Suvorova. — Режим доступа : http://www.iteam.ru/publications/project/section_40/article_2653/.
3. Teoriya system ssystemnij analiz v upravlenii organizacijami : ucheb. posob. / [Barinov W. A., Bolotova L. S., Volkova V. N. idr.]. — M.: Finansy I statistika, 2006. — 848 s. : il.

Рахманая И.А. Особенности использования экспортной оценки в измерении последствий изменений деятельности предприятия постинвестиционного периода

В статье рассмотрена экспертная оценка симптомов проявления последствий изменений в деятельности предприятия по функциональным подсистемам и экспертная оценка симптомов внешнего усиления проявления последствий изменений в деятельности предприятия. В зависимости от результатов проявления последствий изменений в деятельности, предоставлены рекомендации относительно принятия управленческих решений и внедрения определенных мероприятий.

Ключевые слова: экспертная оценка, изменения, симптомы, подсистемы, системный анализ.

Rakhmana I.A. The specifics of expert evaluation usage applied to the changes efficiency assessment for an enterprise's activities in the post investment period

The article considers expert estimation for symptoms of consequences of work changes in the enterprise functional subsystems and the expert estimation of external amplification of consequences effects of changes in the enterprise work. Depending on the effects of consequences changes of the work, provided recommendations for management decision-making and implementation of particular activities.

Keywords: expert estimation, changes, symptoms, subsystems, system analysis.

Рахмана Ирина Анатоліївна – к.е.н., доц. кафедри «Фінанси» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. rahmanna@mail.ru

Рецензент: Костирко Л.А., доктор економічних наук, професор, завідувача кафедрою фінансів Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Луганськ, Україна.

Стаття подана 29.05.2014 р.

УДК 336.025.22

ДОСЛІДЖЕННЯ УМОВ ФІНАНСУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ

Розмислов О.М.

FORECASTING FINANCING TERMS OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT

Rozmyslov A.N.

Проаналізовані показники соціально – економічного стану регіонів та принципи прогнозування фінансового потенціалу та фінансовій самодостатності регіонів. Вивчені причини міжрегіональних диспропорцій в Україні та принципи регіональної політики, спрямованої на досягнення ключових цілей, що стоять перед країною в довгостроковій перспективі. Було встановлено, що основним змістом дослідження питань фінансового забезпечення регіонів є вироблення концепції розвитку регіональної економічної системи з урахуванням конкретних економічних і соціальних цілей, що стоять перед регіоном. За результатами дослідження сформовані критерії фінансування та відповідні їм показники соціально-економічного розвитку регіонів.

Ключові слова: фінансування, регіон, соціально – економічний розвиток, прогнозування, розвиток, система.

Постановка проблеми. Соціально-економічний потенціал як показник економічної могутності країни набуває величезне значення в розвитку економіки, особливо в даний період її розвитку, коли в Україні є величезні національні багатства і існує необхідність у створенні економічних, господарських, виробничих, соціальних умов і можливостей для більш інтенсивного розвитку економіки за рахунок якісних чинників зростання.

Соціально-економічний розвиток регіонів, як і в Україні в цілому, наштовхується в останнє десятиліття на дуже серйозні труднощі. В Україні йде процес не соціально-економічного розвитку, а соціально-економічної деградації. Соціально-економічний розвиток - це підвищення життєвого рівня всього населення. В якості цілей соціально-економічного розвитку регіону використовуються такі, як збільшення доходів, поліпшення освіти, харчування та охорони здоров'я, зниження рівня бідності, оздоровлення навколишнього середовища, рівність можливостей, розширення особистої свободи, збагачення культурного життя.

Для оцінки динаміки розвитку доцільно використовувати показники, що оцінюють темпи економічного зростання в регіоні: темпи зростання душевого доходу, продуктивності праці, а також темпи структурної трансформації виробництва і

суспільства. Вплив на темпи економічного зростання - життєво важливе питання для економічної політики як країни в цілому, так і окремого регіону.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблемам оцінки впливу фінансових ресурсів на стан соціально-економічного розвитку регіонів приділена увага в наукових працях Н. Гавкалова, М. Бугка [1], З. Варналія [2], В. Гейця [3], М. Долішнього, Б. Кліяненка, О. Осики [4], Е. Лібанової [5], Д. Стеценка [6] та ін.

Разом з тим варто визнати, що в Україні розробка комплексних програм розвитку регіонів на основі принципів оцінки фінансових резервів поки не має чіткої та єдиною логіки. Певну складність при розробці регіональної стратегії держави представляє недостатнє методичне та інструментальне забезпечення таких робіт.

Метою статті є вивчення принципів оцінки соціально – економічного стану регіонів та надання рекомендацій щодо рівня фінансування регіону залежно від його фінансової самостійності.

Матеріали і результати дослідження.

Удосконалення механізмів фінансування розвитку регіонів України стає одним з найбільш актуальних питань у сфері підвищення загальної якості управління народним господарством країни. Регіони в Україні мають істотний потенціал розвитку, який за певних умов може стати додатковим джерелом зростання рівня економічного росту країни. Разом з тим існуючі міжрегіональні диспропорції здатні в довгостроковій перспективі виявитися серйозним обмежувачем зростання національної економіки. У цьому зв'язку політика держави щодо регіонів не повинна зводитися до вибудовування міжбюджетних відносин та реалізації окремих інвестиційних проектів. У сучасних умовах невід'ємною частиною стратегії розвитку країни має стати вироблення єдиної регіональної політики, спрямованої на досягнення ключових цілей, що стоять перед країною в довгостроковій перспективі.

Крім визначення ключових завдань і орієнтирів довгострокового розвитку національної економіки необхідно чітко розуміння того, за рахунок

використання яких чинників можна домогтися заявлених цілей. У зв'язку з цим невід'ємною частиною стратегії держави в цьому питанні має стати комплексний прогноз соціально-економічного розвитку країни, що відображає динамічні та структурні характеристики розвитку економіки, в тому числі з урахуванням регіональної компоненти. При цьому необхідною умовою є впровадження нових методичних підходів до прогнозування розвитку регіонів країни.

Комплексний прогноз територіального розвитку країни складається на основі матеріалів, що надходять з органів виконавчої влади на місцях. У свою чергу відповідні департаменти адміністрацій в регіонах самостійно розробляють прогнози на середньо і довгостроковий період, керуючись сценарними умовами.

Фахівці, що розробляють прогнози розвитку регіонів, володіють унікальним набором знань про економіку відповідного регіону. Водночас доводиться визнати, що регіональні кадри часто мало знайомі з сучасним модельним інструментарієм, що практично виключає можливість використання розрахунків необхідного рівня складності і комплексності, що дозволяють забезпечити належну якість прогнозів.

Отримувані показники не пов'язані в єдину розрахункову схему і, є недостатньо узгодженими. Слід брати до уваги той факт, що прогнозна діяльність економічних департаментів адміністрацій в регіонах більшою мірою націлена на супровід бюджетного процесу та поточної діяльності адміністрації усередині регіону і в меншій - на обґрунтування стратегій і програм, тим більше регіонального рівня.

Для підвищення якості робіт з вироблення стратегії регіонального розвитку необхідно створювати методичний апарат і інструментарій, що дозволяє отримувати узгоджені прогнози соціально-економічного розвитку на рівні держави.

В якості цілей соціально-економічного розвитку регіону використовуються такі, як збільшення доходів, поліпшення освіти, харчування та охорони здоров'я, зниження рівня бідності, оздоровлення навколишнього середовища, рівність можливостей, розширення особистої свободи,

збагачення культурного життя. Деякі з цих цілей ідентичні, але в певних умовах вони можуть мати суттєві відмінності. Обмежені кошти можна направити або на розвиток охорони здоров'я, або на охорону навколишнього середовища. Виникає конфлікт між цілями розвитку. Водночас зрозуміло, що чим більш чистою буде навколишнє середовище, тим здоровіше буде населення і тим більшою мірою буде досягнута кінцева мета - здоров'я людей. Тому в даному випадку конфлікт між цілями не носить абсолютно нерозв'язного характеру. Однак в інших випадках конфлікт цілей розвитку вимагає особливого розгляду і спеціальних методів вирішення.

Відповідно цілям розвитку регіонів будується система критеріїв (характеристик розвитку) і показників, які вимірюють ці критерії. Незважаючи на ієрархії цінностей і в цілях розвитку, міжнародні організації оцінюють ступінь розвитку країн і регіонів за деякими універсальними інтегральними показниками.

Поряд з інтегральними показниками можна використовувати і окремі показники розвитку регіону. Серед них:

- національний дохід на душу населення;
- рівень споживання окремих матеріальних благ;
- ступінь диференціації доходів;
- тривалість життя; рівень фізичного здоров'я;
- рівень освіти; ступінь щастя населення.

Доцільно виділяти довгострокові і короткострокові цілі і відповідні їм критерії економічного розвитку країни. Серед довгострокових цілей - становлення і розвиток постіндустріального суспільства, створення робочих місць вищої кваліфікації для майбутніх поколінь, підвищення рівня життя всіх громадян країни, включаючи рівень охорони здоров'я, освіти і культури. Як короткострокові цілі можна розглядати подолання кризи і досягнення конкретних величин приросту валового національного продукту в наступному році, кварталі, місяці і ін. Довгострокові і короткострокові цілі за своїм змістом достатньо сильно розрізняються, заходи з їх досягнення також неоднакові.

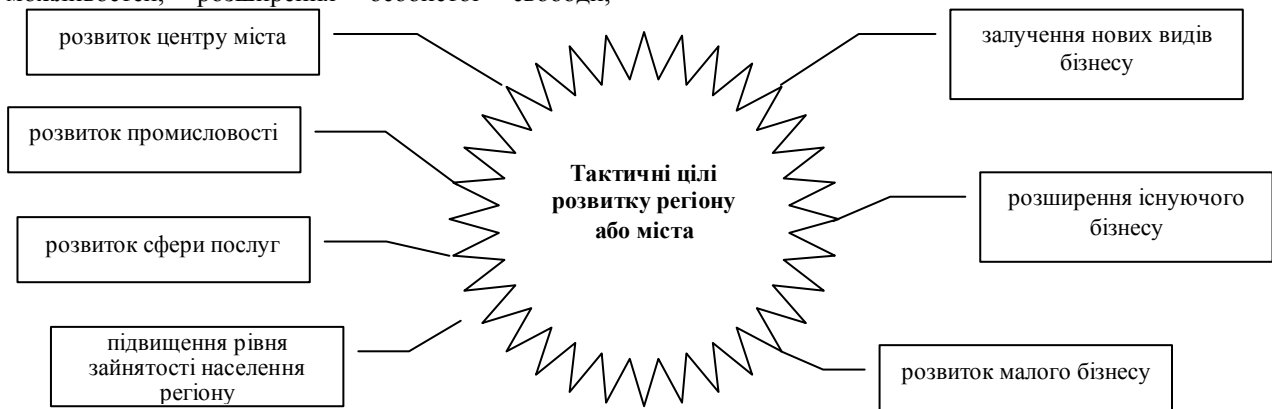

Рис. 1. Тактичні цілі розвитку регіону або міста

Критерії економічного розвитку не завжди відіграють роль цілей або цільових орієнтирів, і навпаки. Нерідко як тактичних цілей регіонального розвитку виступають проміжні завдання, що відіграють роль необхідних умови успішного розвитку. Тактичні цілі розвитку регіону або міста наведені на рис. 1.

Особливе значення у визначенні рівня економічного розвитку регіону мають традиційні показники, що оцінюють рівень виробництва і споживання благ і зростання цього рівня з розрахунку на душу населення (валовий національний дохід (ВНП), валовий внутрішній продукт (ВВП), реальний ВНП на душу населення, темпи зростання цих показників).

У будь-якому регіоні можна виділити основну промисловість, тобто ту, продукція якої в основному вивозиться з регіону, і допоміжне виробництво, продукція якого споживається переважно в межах регіону. Зазвичай при розширенні основного виробництва збільшується і вся обслуговуюча його інфраструктура; виникає так званий мультиплікативний ефект: основне виробництво можна розглядати як своєрідний прискорювач економічного зростання.

Основне виробництво може бути не тільки прискорювачем, але і гальмом розвитку, зокрема в тому випадку, коли кількість робочих місць в основному виробництві скорочується в процесі структурної перебудови. Довгострокове процвітання регіону залежить від того, наскільки розвинена в ньому інфраструктура і наскільки вона готова взяти на себе навантаження нового основного виробництва. Чим більше розвинена інфраструктура (допоміжне виробництво), тим більше гнучкою є вся економіка регіону, тим на більш міцній основі базується його економічний розвиток і процвітання.

На стадії індустріального розвитку в місті або регіоні діють закономірності, зумовлені роллю провідних галузей, «локомотивів індустрії», які створюють так званий мультиплікативний ефект і визначають весь хід розвитку міста або регіону в цілому. Провідна галузь створює додаткові робочі місця, вся інша інфраструктура міста як би обслуговує основне виробництво. У цих умовах нерідко формуються міста з моногалузевою структурою, коли одне або декілька підприємств однієї галузі визначають стан економіки та соціальної сфери всього міста.

На постіндустріальній стадії розвитку міста або регіону головним чинником, що визначає його добробут, стає рівень розвитку міської інфраструктури. Наскільки розвинені дороги, зв'язок, житловий сектор, сфера послуг та індустрія розваг, наскільки доступні офісні приміщення, наскільки низький рівень злочинності та забезпечений місто кваліфікованими кадрами - все це визначає потенціал розвитку постіндустріального міста. Наскільки вся інфраструктура міста здатна прийняти нові види бізнесу і нових людей,

наскільки швидко і ефективно може вся міська інфраструктура пристосуватися до нових умов - все це визначає потенціал постіндустріального розвитку.

Методологічними передумовами прогнозу фінансових резервів регіону є наступні положення:

1) регіон являє собою цілісну підсистему загальної системи суспільного виробництва;

2) погіршення показників економічної діяльності регіону здатне викликати негативні зміни у функціонуванні всієї системи суспільного виробництва чи соціально-економічної системи суспільства;

3) необхідний рівень результатів функціонування регіональної економічної системи до заданого моменту часу не може бути забезпечений при сформованих інерційних тенденціях регіонального розвитку;

4) перетворення режиму функціонування регіональної економічної системи в рамках існуючої системи територіального управління та при даних ресурсах в заданий термін неможливо.

Процес розробки прогнозу включає в себе три блоки: аналітичний, концептуальний і прогнозний.

У рамках аналітичного блоку необхідно досліджувати внутрішню зв'язаність даних території, визначити суттєві структурні зв'язки, економічне ядро регіональної системи та виробництва, що визначають ефективність функціонування системи в цілому. Це дає можливість визначити ті ланки регіонального господарства, які виконують основну функцію регіону в системі суспільного розподілу праці.

Основним змістом досліджень в рамках концептуального блоку є вироблення концепції розвитку регіональної економічної системи з урахуванням що стоять перед регіоном економічних і соціальних цілей. При розробці концепції регіонального розвитку можна виділити два основних етапи:

1) формування цілей і їх конкретизація у вигляді певних завдань, спрямованих на вирішення відповідних проблем;

2) визначення пріоритетів цілей і завдань економічного і соціального розвитку та розробка на цій основі стратегії регіонального розвитку.

Специфіка цілей, конкретних проблем і чинників розвитку в кожному даному регіоні не дозволяє уніфікувати рішення цієї проблеми.

Основним завданням в рамках прогнозного блоку є визначення кількісних параметрів і показників розвитку регіональної економічної системи в перспективі. При цьому використовуються три типи прогнозів: загальноекономічні прогнози розвитку регіональної економічної системи в цілому; прогнози розвитку окремих галузей і виробництв регіонального господарства; прогнози розвитку окремих адміністративно-територіальних одиниць регіону (міст, районів і т.д.).

Основним методом розробки вказаних прогнозів є складання сценарію перспективного розвитку. У цих сценаріях описуються ймовірні ситуації майбутнього розвитку регіональної економічної системи та її структур, її взаємозв'язок з іншими системами, визначаються оптимальні показники розвитку регіональної економіки при різних поєднаннях факторів і умов регіонального розвитку.

Можна виділити три групи сценаріїв загальноекономічного розвитку регіону:

1) сценарії, які визначаються умовами розвитку економіки країни, що надають вплив на параметри росту виробництва в регіональній системі;

2) сценарії, які визначаються внутрішньорегіональними факторами розвитку виробництва;

3) сценарії загальноекономічного розвитку регіону, що поєднують умови, що складаються при збереженні галузевого підходу до прогнозування розвитку економіки окремих регіонів.

При побудові сценаріїв розвитку окремих галузей і виробництв необхідно керуватися тим, що поєднання факторів та умов розвитку для різних груп галузей різна. Всю сукупність галузей матеріального виробництва необхідно розділити на однорідні групи з точки зору поєднання чинників і умов перспективного розвитку:

1) галузі народногосподарської спеціалізації;

2) галузі регіонального значення.

Для обох груп галузей необхідно розробити два варіанти сценарію або прогнозу розвитку: пошуковий і нормативний.

Прогнозні оцінки розвитку окремих регіонів пов'язані з виявленням в них регіональних мультиплікаторів економічного зростання і можливостей їх ефективного використання на практиці. Для переважно сировинних або аграрних регіонів мультиплікатор зростання полягає в випереджаючому розвитку переробних, доповнюють і обслуговуючих виробництв, а також інфраструктурних галузях.

У регіонах з переважанням підприємств ВПК імпульс зростанню покликана дати конверсія, в процесі якої будуть встановлюватися технологічні зв'язки між військовим і цивільним секторами промисловості, що забезпечують прогресивні структурні перетворення в масштабі регіону.

У регіонах з відносною збалансованістю галузей спеціалізації, доповнюють і обслуговуючих виробництв мультиплікатором зростання має стати технічне переозброєння машинобудування та пріоритетний розвиток високотехнологічних виробництв.

У будь-якому випадку розвиток регіонів пов'язано з певними структурними перетвореннями і зрушеннями в їх економіці.

Таким чином, на рівні регіону можна розглядати такі критерії і відповідні їм показники соціально-економічного розвитку:

ВНП або ВВП (абсолютна величина і на душу населення) і темпи зростання цих показників;

середній рівень доходів населення і ступінь їх диференціації;

тривалість життя, рівень фізичного і психічного здоров'я людей;

рівень освіти;

рівень споживання матеріальних благ і послуг (продуктів харчування, житла, телефонних послуг), забезпеченість домашніх господарств товарами тривалого користування;

рівень охорони здоров'я (забезпеченість поліклініками, аптеками, лікарнями, діагностичними центрами і послугами швидкої допомоги, якість медичних послуг);

стан навколишнього середовища;

рівність можливостей людей, розвиток малого бізнесу;

збагачення культурного життя людей.

В умовах швидкої зміни основних виробництв головним чинником стійкого економічного розвитку стає ступінь розвиненості всієї міської інфраструктури. Це дає підставу по-новому поглянути на роль так званих допоміжних виробництв, оцінити їх як первинний фактор економічного розвитку і запорука його процвітання в майбутньому.

Висновки. Таким чином, вищою метою влади будь-якого рівня при вирішенні питань фінансування того чи іншого регіону є - створення умов для підвищення добробуту і якості життя проживаючих на її території громадян. Коли у громадян є хороша робота і гідна зарплата, нормальні умови для народження і виховання дітей, наявність зручного житла, можливість користування гарантованими послугами охорони здоров'я і соціального забезпечення, коли в наявності політична стабільність, екологічна та громадська безпека, освітні, культурні та дозвіллієві можливості, тоді від них можна чекати творчого підйому і самореалізації в будь-якій сфері діяльності. Для досягнення поставленої мети спрямовуються значні кошти бюджетів усіх рівнів, приватні інвестиції, спонсорська допомога.

На сьогодні складна політико-економічна ситуація в країні створює протиріччя між очікуваннями суспільства, що все більша частина його ресурсів спрямовуватиметься на пріоритетні для нього потреби, такі як соціальна сфера та соціальний захист, і готовністю держави виділяти необхідні для цього кошти.

Л і т е р а т у р а

1. Бутко М.П. Формування інформаційного забезпечення в системі державного управління: монографія / М.П. Бутко, М.Ю. Дітковська. – Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2010. – 244 с.
2. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку: монографія / за ред. З.С. Варналія. – К.: Знання, 2005. – 498 с.

3. Геєць В. М., Кизим М.О., Клебанова Т.С., Черняк Т.С. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство / Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України / В.М. Геєць (ред.). – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2006. – 240 с.
4. Кліяненко Б.Т., Осика О.П. Соціально-економічний розвиток господарського комплексу регіону: методика і практика аналізу. – Луганськ: Вид-во СХУ ім. В. Даля, 2008. – 227с.
5. Людський розвиток регіонів України: аналіз та прогноз (колективна монографія) / за ред. чл.-кор. НАНУ, д.е.н., проф. Е.М. Лібанової. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2007. – 328 с.
6. Стеченко Д.М. Програмно-цільова орієнтація в управлінні соціально-економічним розвитком регіону [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.univer.km.ua/visnyk/1375.pdf>
7. Державне управління регіональним розвитком України: монографія / [за ред. В.С. Вороніна, Я.А. Жаліла]. – К.: НІСД, 2010. – 288 с.

References

1. Butko M.P. Formuvannya informacijnogo zabezpechennya v sy`stemi derzhavnogo upravlinnya: monografiya / M.P. Butko, M.Yu. Ditkovs`ka. – Nizhy`n: TOV «Vy`davny`ctvo «Aspekt-Poligraf», 2010. – 244 s.
2. Regiony` Ukrainy`n: problemy` ta priory`tety` social`no-ekonomichnogo rozvy`tku: monografiya / za red. Z.S. Varnaliya. – K.: Znannya, 2005. – 498 s.
3. Geyecz` V.M., Ky`zy`m M. O., Klebanova T. S., Chernyak T.S. Modelyuvannya ekonomichnoyi bezpeky`: derzhava, region, pidpry`emstvo / Naukovo-doslidny`j centr industrial`ny`x problem rozvy`tku NAN Ukrainy`n / V.M. Geyecz` (red.). – X.: VD «INZhEK», 2006. – 240 s.
4. Kliyanenko B.T., Osiy`ka O.P. Social`no-ekonomichny`j rozvy`tok gospodars`kogo kompleksu regionu: metody`ka i prakty`ka analizu. – Lugans`k : Vy`d-vo SNU im. V. Dallya, 2008. – 227 s.
5. Lyuds`ky`j rozvy`tok regioniv Ukrainy`n: analiz ta prognoz (kolekty`vna monografiya) / za red. chl.-kor. NANU, d.e.n., prof. E. M. Libanovoyi. – K.: In-t demografiyi ta social`ny`x doslidzhen` NAN Ukrainy`n, 2007. – 328 s.
6. Stechenko D.M. Programno-cil`ova oriyentaciya v upravlinni social`no-ekonomichny`m rozvy`tkom regionu [Elektronny`j resurs]. – Rezhy`m dostupu: <http://www.univer.km.ua/visnyk/1375.pdf>
7. Derzhavne upravlinnya regional`ny`m rozvy`tkom Ukrainy`n : monografiya / [za red. V.Ye. Voronina, Ya.A. Zhalila]. – K.: NISD, 2010. – 288 s.

Розмыслов А.Н. Исследования условий финансирования социально-экономического развития регионов

Проанализированы показатели социально - экономического состояния регионов и принципы прогнозирования финансового потенциала и финансовой самодостаточности регионов. Изучены причины межрегиональных диспропорций в Украине и принципы региональной политики, направленной на достижение ключевых целей, стоящих перед страной в долгосрочной перспективе. Было установлено, что основным содержанием исследования вопросов финансового обеспечения регионов является выработка концепции развития региональной экономической системы с учетом конкретных экономических и социальных целей стоящих перед регионом. По результатам исследования сформированы критерии финансирования и соответствующие им показатели социально-экономического развития регионов.

Ключевые слова: финансирование, регион, социально-экономическое развитие, прогнозирование, развитие, система.

Rozmyslov A.N. Research funding conditions of socio-economic development of regions

Analyzed indicators of socio - economic status of regions and principles of forecasting financial capacity and financial sustainability of the regions. Studied the causes of regional disparities in Ukraine and principles of regional policy aimed at achieving the key goals of the country in the long term. It was found that the main content of the research questions of financial security is to develop the concept of regional development regional economic system to the specific economic and social objectives facing the region. The study formed the funding criteria and corresponding indicators of socio-economic development of regions.

Keywords: finance, region, socio-economic development, forecasting, development of the system.

Розмыслов Олександр Миколайович – доц. каф. «Облік і аудит» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. roz-m-aleksandr@yandex.ua

Рецензент: Костирко Л.А., доктор економічних наук, професор, завідувача кафедрою фінансів Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Луганськ, Україна.

Стаття подана 15.05.2014 р.

УДК 330.322.21: 631.173

ВИРІШЕННЯ КОНФЛІКТУ ІНТЕРЕСІВ ЕКОНОМІЧНИХ ТА ПРИРОДНИХ СИСТЕМ В РАМКАХ ТЕХНОЛОГІЇ ЗЕМЛЕРОБСТВА

Рудова А.Ю.

THE CONFLICT RESOLUTION OF INTERESTS OF ECONOMIC AND NATURAL SYSTEMS IN THE FRAMEWORK OF THE AGRICULTURE TECHNOLOGY

Rudova A.Y.

У статті представлено дослідження протиріччя цілей та інтересів економічної та природної систем з точки зору теорії управління конфліктами. Виявлено основні характерні особливості поведінки в системі «економіка-екологія». Запропоновано спосіб інтерпретації технологічних систем сільськогосподарського виробництва з точки зору теорії конфліктності для формування адекватної стратегії техніко-технологічного розвитку.

Ключові слова: технологія, управління конфліктом, протиріччя, економічна система, екологічна система, стратегія технологічного розвитку.

Постановка проблеми. Економіка завжди була спрямована на задоволення матеріальних потреб суспільства. В процесі еволюції суспільні потреби збільшувалися, роблячи необхідним подальший розвиток технології. В результаті у XXI столітті економічний розвиток вже не мислимо без науково-технічного прогресу, забезпечення і підтримки постійних темпів зростання виробництва, що передбачає все більшу залежність від природних ресурсів. В даний час проблеми людства загострюються через те, що все більшу частину ресурсів доводиться витратити не на розвиток виробництва, а на порятунок навколишнього середовища. В іншому випадку її знищення починає гальмувати зростання валового національного продукту й ефективність інвестицій в його збільшення падає.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сучасні екологічні проблеми певною мірою породжені відставанням економічної думки. Ні класики економічної науки А. Сміт і Д. Рікардо, ні наступні економічні школи і науковці, включаючи К. Маркса, Д. Кейнса, А. Маршалла, не надавали належного значення екологічним обмеженням в економічному розвитку. І лише останнім часом різко загострилися екологічні проблеми поставили перед економічною наукою завдання осмислення сформованих тенденцій еколого-економічного розвитку і розробки принципово нових концепцій.

Метою статі є дослідження теоретичних та практичних основ розробки концепції технологічних змін на сільськогосподарських підприємствах, що збалансовує інтереси екологічної та економічної підсистем виробничої системи підприємства.

Матеріали і результати дослідження. Внутрішня протилежність екологічних і економічних інтересів заснована на тому, що екологічні інтереси суспільства вимагають збереження стабільної недоторканності природного середовища проживання, а економічні інтереси, спрямовані на задоволення постійно зростаючих матеріальних і духовних потреб суспільства, вимагають зростаючих масштабів впливу на природне середовище і, отже, порушення її цілісності.

Взаємодія суспільства з природою само по собі суперечливо. Сприяючи розвитку суспільства, воно зазнає руйнування природного середовища проживання. Тому будь-яка форма природокористування внутрішньо суперечлива і розвивається через вирішення протиріч, які долаються, але при цьому виникають нові, що вимагають свого вирішення. Основним і головним способом вирішення цих протиріч є удосконалення засобів взаємодії з середовищем і формування адекватних їм економічних відносин.

Розглянемо принципові теоретичні моменти в екологізації економічного розвитку. Необхідність аналізу ефективності природокористування з позицій кінцевих економічних результатів, дослідження цілісної природно-продуктової системи добре показує реальні межі і об'єкт економіки природокористування як науки. Більшість наявних уявлень про економіку природокористування є «звуженими», вони зазвичай розглядають проблеми використання власне природних ресурсів фактично тільки на перших етапах природно-продуктового ланцюжка, боротьбу з руйнуванням навколишнього середовища як наслідок економічного розвитку. Зараз необхідний макропідхід, подання економіки

природокористування як якоїсь метанауки, в рамках якої необхідно досліджувати все народне господарство з позицій екологізації економічного розвитку, зниження навантаження на навколишнє середовище. Тільки розібравшись в сформованих економічних структурах, особливості функціонування народногосподарських комплексів і галузей, можна ефективно вирішити загострені екологічні проблеми.

Спроби вирішувати екологічні проблеми на основі звужених підходів, розробляти екологічні програми на локальному, а не на макрорівні не завжди ефективні. В першу чергу, необхідно переорієнтувати економіку на макрорівні на екологічно збалансовані цілі.

У зв'язку з цим потрібна й інша ієрархія, послідовність у розв'язанні екологічних проблем. Потрібна нова ідеологія природокористування, потрібні принципово відмінні від «природних» підходи. Доцільна наступна пріоритетність в екологізації економіки та вирішенні екологічних проблем:

- альтернативні варіанти вирішення екологічних проблем (структурна перебудова економіки, зміна експортної політики, конверсія);
- розвиток маловідходних і ресурсозберігаючих технологій, технологічні зміни;
- прямі природоохоронні заходи (будівництво різного роду очисних споруд, фільтрів, створення охоронюваних територій, рекультивация тощо).

Перелічені напрямки є основними в вирішенні проблем екологізації економічного розвитку, формування сталого типу економічного зростання. Як це не парадоксально звучить, зараз найбільш екологічно і економічно ефективним напрямом вирішення природоохоронних проблем є розвиток «позаприродних» галузей і видів діяльності.

В першу чергу необхідно реалізувати альтернативні варіанти вирішення екологічних проблем, тобто варіанти, які безпосередньо не пов'язані з природо експлуатуючою і природоохоронною діяльністю. Безпосередньо прямі природоохоронні заходи, заходи з охорони навколишнього середовища повинні реалізовуватися лише при неможливості вирішення екологічних проблем при даному технологічному рівні на основі альтернативних варіантів або маловідходних і безвідходних технологій.

Альтернативні варіанти вирішення екологічних проблем являють собою сукупність таких економічних варіантів, які базуються на розвитку галузей та видів діяльності, безпосередньо не пов'язаних з експлуатацією природних ресурсів і охорони навколишнього середовища. І тут, перш за все, треба відзначити величезний потенціал екологічного покращення ситуації за рахунок радикальної структурної перебудови економіки.

Для здійснення позитивних структурних змін в економіці необхідна розробка ефективної

структурної політики. Це система цілеспрямовано здійснюваних заходів щодо формування, підтримання і зміни пропорцій в економіці для більш ефективного використання всіх видів ресурсів і більш повного задоволення суспільних потреб. Структурна політика передбачає виділення пріоритетів у вирішенні економічних, екологічних, соціальних, регіональних, науково-технічних та інших проблем і згідно з цими пріоритетами розвиток певних галузей і видів діяльності. До засобів реалізації структурної політики відносяться інвестиційна політика, система ринкових стимулів (податки, кредити, субсидії тощо), правове регулювання і т.д.

Суть екологічно орієнтованої зміни структури економіки полягає в стабілізації зростання та обсягів виробництва природо експлуатуючих галузей при швидкому розвитку на сучасній технологічній основі всіх виробництв природно-продуктової вертикалі, пов'язаних з перетворенням природної речовини і отриманням на його основі кінцевого продукту. Мова йде про глобальний перерозподіл трудових, матеріальних, фінансових ресурсів у народному господарстві на користь ресурсозберігаючих, технологічно передових галузей і видів діяльності. Така структурна перебудова народного господарства дозволить значно зменшити природоємність виробленої продукції і послуг, знизити навантаження на навколишнє середовище, скоротити загальну потребу у природних ресурсах.

Найскромніші оцінки показують, що структурно-технологічна раціоналізація економіки може дозволити вивільнити 20-30% використовуваних зараз неефективно природних ресурсів при збільшенні кінцевих результатів. В країні спостерігається гігантське структурне переспоживання природних ресурсів, що створює уявні дефіцити в енергетиці, сільському та лісовому господарствах і т.д.

З раціональним рівнем споживання природних ресурсів на мікрорівні можна пов'язати використану в західних країнах як в теорії, так і на практиці концепцію «найкращої наявної технології» (Best Available Control Technology, Best Available Technology Not Entailing Excessive Cost тощо), що спирається на високі науково-технічні стандарти для використовуваного обладнання. Так, у США і Англії влади задають такі стандарти, вибираючи найбільш досконалу технологію, яка комерційно прийнятна, легко контролюється і має розумну ціну. Тому розглянемо перспективи становлення такої технології в сільському господарстві України.

Погіршення в країні екологічних умов, посилення процесів деградації ґрунтів, проблеми з виробництвом безпечних для людини продуктів харчування породжують потребу змінити усталену в Україні стратегію розвитку землеробства. Очевидно, що шлях подальшої інтенсифікації землеробства за допомогою техногенно-хімічних засобів і заходів –

економічно нереальний і екологічно небезпечний. Одночасно і орієнтація на органічне (біологічне) землеробство, розрекламоване в країнах Західної Європи, США, пов'язана з реальним господарським і економічним ризиком. В цих умовах доцільні вивчення та розробка нових екологічно безпечних, зональних, адаптованих до конкретних ґрунтово-кліматичних умов систем землеробства, які поєднували б у собі позитивні ознаки інтенсивного (промислового) і органічного (біологічного) землеробства.

У зв'язку з цим на наш погляд доцільно дослідити такі системи землеробства:

- інтенсивна (промислова);
- екологічна;
- органічна (біологічна);
- система землеробства No-till.

Системи землеробства складено за ознакою їх ресурсного забезпечення з розширеним відтворенням родючості ґрунту:

1. Інтенсивна – пріоритетне використання промислових агрохімікатів для відновлення родючості ґрунту з внесенням на гектар сівозмінної площі мінімальних обсягів гною, мінеральних добрив і інтенсивним застосуванням хімічних засобів захисту.

2. Екологічна – пріоритетне використання для відновлення родючості ґрунту органічних добрив, застосування хімічних і біологічних препаратів для захисту рослин за критерієм еколого-економічного порогу наявності шкідливих організмів.

3. Органічна (біологічна) – застосування тільки природних ресурсів з внесенням органіки для відновлення родючості ґрунту, використання біологічних засобів захисту від шкідливих організмів.

4. Система землеробства No-till – з економічної, соціальної та екологічної точки зору її вважають системою землеробства майбутнього. По-перше, така система забезпечує захист ґрунту від ерозії, збереження і накопичення органічної речовини в ґрунті і сталий розвиток галузі землеробства. Вирішальними ланками такої системи землеробства: сівозміни. Якщо немає механічного обробітку ґрунту, значення сівозмін зростає вдвічі. Сівозмінним фактором значно вирішується проблема фітосанітарного стану посівів – бур'янів, шкідників, хвороб. За системи землеробства No-till з сівозмін вилучають культури, що формують урожай в ґрунті (буряк, картопля та інші) і вимагають механічного обробітку. Системі No-till найбільш відповідають такі культури, як озимі та ярі зернові, кукурудза, соя, ріпак, гречка. Узагальнюючи свої наукові дослідження і результати роботи багатьох країн світу, доцільно виділити переваги і застереження при застосуванні системи землеробства No-till.

Переваги:

- підвищення родючості ґрунту;
- поліпшення структури ґрунту;

- захист ґрунту від водної і вітрової ерозії;
- поліпшення водного режиму ґрунту і стійкості до посухи;
- підвищення біологічної активності ґрунту;
- зменшення навантаження на ґрунт сільськогосподарських машин;
- зменшення матеріальних витрат і трудомісткості вирощування сільськогосподарських культур;
- підвищення стійкості та конкурентоспроможності господарств;
- зменшення витрат палива до 50-70%;
- зменшення витрат на придбання сільськогосподарської техніки;
- збільшення рівня доходів від галузі землеробства;
- зменшення забруднення територій та водоймищ шкідливими речовинами;
- зменшення надходження в атмосферу парникових газів (вуглекислого газу).
- Застереження:
- система землеробства No-till потребує вищої кваліфікації агрономічного, інженерного і технічного персоналу;
- повільніше прогрівається ґрунт навесні;
- зростає щільність ґрунту, особливо на перших етапах вирощування (2-3 роки);
- значної уваги потребує захист посівів від бур'янів, шкідників і хвороб;
- особливої уваги потребує живлення рослин і розробка систем здобрення.

Для відображення особливостей впровадження технологій в практику землекористування сільськогосподарських підприємств варто сформулювати відповідний інструмент візуалізації характеристик систем землеробства. Як було зазначено раніше, в основі системи землеробства сільськогосподарських підприємств покладено конфлікт цілей економічних та природних (екологічних) систем. Тому варто спроектувати елементи управління соціальними конфліктами на систему землекористування, як систему конфлікту учасників суспільства та природи.

Управління конфліктом припускає уміння підтримувати його нижче того рівня, на якому він стає загрозливим для групи, відносин у системі. Вміле управління конфліктом може призвести до його вирішення, тобто до усунення проблеми, що викликала конфлікт, і відновленню взаємин сторін в тому обсязі, який необхідний для забезпечення діяльності. Управління конфліктом може виражатися у врегулюванні, завершенні, запобіганні, досягненні консенсусу, ослабленні, придушенні, відстроченні і т.д.

Міжособистісне управління конфліктом відображається відомою схемою Томаса, що описує різні стратегії поведінки в конфліктній ситуації в залежності від двох основних характеристик: ступеня наполегливості в задоволенні власних

інтересів і ступеня співробітництва в задоволенні інтересів інших. У термінології Томаса це уникнення (ухилення), пристосування, конкуренція (придушення), компроміс і співпраця. Оцінка інтересів у конфлікті – це якісна характеристика обраного поведінки. У моделі Томаса-Килмена вона співвідноситься з кількісними параметрами: низьким, середнім чи високим рівнем спрямованості на інтереси.

Графічно двовірна модель стратегій поведінки в конфлікті Томаса-Килмена представлена на рис. 1.

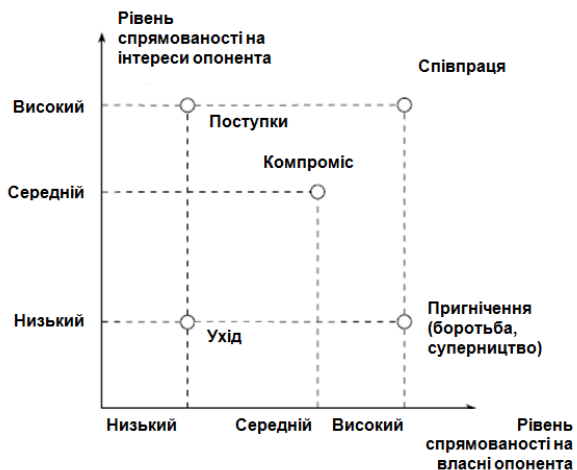

Рис. 1. Двовірна модель стратегій поведінки в конфлікті Томаса-Килмена

Необхідно дати поняття використаних у графіку термінів:

Конкуренція: суперництво, уникнення, відкрита боротьба за свої інтереси, відстоювання своєї позиції.

Пристосування: зміна своєї позиції, перебудова поведінки, згладжування протиріч, відмова від своїх інтересів.

Уникнення: ухилення від конфлікту, прагнення вийти з конфліктної ситуації, не вирішуючи її.

Компроміс: врегулювання розбіжностей через взаємні поступки.

Співпраця: спільний пошук рішення, що задовольняє інтереси обох сторін.

Враховавши зазначені позиції спроектуємо систему управління конфліктами інтересів на систему технологічного забезпечення сільськогосподарського підприємства. Результат відображено на рис. 2.

За даними, що відображені на рис. 2 можна зробити висновки, що більшість сучасних технологій орієнтовані на поступки інтересам природної системи задля забезпечення умов співпраці, яка проявляється у достатніх рівнях урожайності сільськогосподарських культур, що забезпечує достатній рівень ефективності аграрного виробництва. Особливу увагу варто сконцентрувати на системі землеробства No-till, яка своїми заходами спрямована на уникнення конфлікту природної та економічної системи через комбінування заходів агротехнічного характеру та прийомів інтенсифікації на початковій стадії впровадження. Таким чином, система землеробства No-till є компромісом між чисто природноорієнтованими технологіями (екологічна, органічна) та інтенсивною технологією, яка є цілеспрямованою технологією політики реалізації економічних інтересів суб'єктів господарювання.

Рис. 2. Технології землеробства в системі конфлікту Томаса-Килмена

Висновки. Стійка тенденція зростання руйнівного впливу господарювання на природне середовище, пов'язана зі сформованою в практиці нашого суспільного виробництва різноспрямованістю екологічних і економічних інтересів. І лише через подолання цієї різноспрямованості можливе припинення згубного для живої природи впливу. Тільки в результаті взаємоузгодження екологічних і економічних інтересів може відбутися становлення еколого-економічних інтересів, що мають в основі своїй взаємополагаючий і взаємовиключний початок.

Література

1. Хвесик М.А. Стратегічні імперативи раціоналізації землекористування в контексті соціально-економічного піднесення України // Економіка АПК. – 2009. – № 3. – С. 24-30.
2. Голян В.А. Еколого-економічні проблеми землекористування в Україні / Голян В. А., Крисак А.І. // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 1. – С. 117–124.
3. Єдинак О.М. Еколого-економічне моделювання в розрізі основних видів економічної діяльності України: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.11 / О.М. Єдинак; Міжнар. наук.-навч. центр інформ. технологій та систем НАН України. – К., 2009. – 20 с.
4. Зось-Киор Н.В. Стратегія технологічного розвитку екологічного сільського господарства / Н.В. Зось-Киор, А.В. Ковнеров // Збірник наукових праць Донецького державного університету управління: «Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища» / Т.Х, вип.. 134. – Донецьк, 2010. – 274 с.

References

1. Hvesik M.A. Strategichni imperativi racionalizacii zemlekoristuvannja v konteksti social'no-ekonomichnogo pidnesennja Ukraїni // Ekonomika APK. – 2009. – № 3. – S. 24-30.
2. Goljan V.A. Ekologo-ekonomichni problemi zemlekoristuvannja v Ukraїni / Goljan V. A., Krisak A. I. // Aktual'ni problemi ekonomiki. – 2007. – № 1. – S. 117–124.
3. Ćdinak O.M. Ekologo-ekonomichne modeljuvannja v rozri-zi osnovnih vidiv ekonomichnoї dijalnosti Ukraїni: avto-ref. dis... kand. ekon. nauk: 08.00.11 / O.M. Ćdinak; Mizhnar. nauk.-navch. centr inform. tehnologij ta sistem NAN Ukraїni. – K., 2009. – 20 s.
4. Zos'-Kior N.V. Strategija tehnologicheskogo razvitija jekologicheskogo sel'skogo hozjajstva / N.V. Zos'-Kior, A.V. Kovnerov // Zbimik naukovih prac' Donec'kogo derzhavnogo universitetu upravlinnja: «Ekonomika pri-

rodokoristuvannja ta ohoroni navkolishn'ogo seredovishha» /Т.Н, вип.. 134. – Donec'k, 2010. – 274 s.

Рудова А.Ю. Разрешение конфликта интересов экономических и природных систем в рамках технологии земледелия

В статье представлено исследование противоречия целей и интересов экономической и природной систем с точки зрения теории управления конфликтами. Выявлены характерные особенности поведения в системе «экономика-экология». Предложен способ интерпретации технологических систем сельскохозяйственного производства с точки зрения теории конфликтности для формирования адекватной стратегии технико-технологического развития.

Ключевые слова: технология, управление конфликтом, противоречие, экономическая система, экологическая система, стратегия технологического развития.

Rudova A.Y. The conflict resolution of interests of economic and natural systems in the framework of the agriculture technology

The research of the contradictions of the goals and interests of economic and natural systems in terms of conflict management is presented in the article. The specific features of the activity in the system «economy-environment» are identified. Theoretical aspects in greening economic development and management model designed elements of social conflicts in land use system are considered in the article. A method of interpretation of the technological systems of agricultural production in terms of conflict management for the strategy formation of technological renovation is proposed. Use of farming No-till, that its measures aimed at avoiding conflict, natural and economic system by combining measures of character and crop intensification techniques at an early stage of implementation, is suggested.

Keywords: technology, conflict management, conflict, economic system, ecological systems, the strategy of technological renovation.

Рудова Анна Юрійвна – аспірант каф. економіки підприємства і управління трудовими ресурсами Луганського національного аграрного університету e-mail: anya51188@yandex.ru

Рецензент: Гончаров В.М., завідувач кафедрою Економіки підприємства та управління трудовими ресурсами Луганського національного аграрного університету, д.е.н., проф., заслужений діяч науки і техніки України

Стаття подана 04.04.2014 р.

УДК 330

ПРІОРИТЕТИ ФІНАНСОВОГО АНАЛІЗУ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ

Саліта С.В.

PRIORITIES OF FINANCIAL ANALYSIS OF ACTIVITY OF ENTERPRISES IN THE CONDITIONS OF FINANCIAL CRISIS

Salita S.V.

В статті розкрито пріоритетні напрями фінансового аналізу діяльності підприємств в умовах фінансової кризи. Обґрунтовано сутність та завдання фінансового аналізу підприємства. Розглянуто класифікацію фінансового аналізу за видами та ознаками. Особлива увага приділена розкриттю внутрішнього і зовнішнього фінансового аналізу. На основі аналізу існуючих методик виявлено недоліки та визначено напрями удосконалення аналізу фінансового стану підприємств. Доведено необхідність формування аналітичної інформації залежно від потреб її користувачів. Показана значущість проведення комплексного фінансового аналізу та використання його результатів для прогнозування результатів діяльності підприємства.

Ключові слова: фінансовий аналіз, підприємство, фінансовий стан, фінансова криза, фінансова стійкість підприємства, аналітична інформація

Постановка проблеми. На сучасному етапі перед більшістю підприємств гостро стоять завдання підвищення ефективності своєї діяльності та мобілізації всіх фінансових ресурсів для забезпечення їх стійкого розвитку. Одним з основних інструментів вирішення цього завдання є фінансовий аналіз. Аналіз показників фінансово-господарської діяльності надає інформацію щодо фінансового стану, резервів підвищення ефективності та розробки заходів з вдосконалення фінансового управління. Система показників і методи фінансового аналізу дозволяють повною мірою виявити причини поліпшення або погіршення фінансового стану підприємства. Крім того, виявлення відхилень в поточних і перспективних планах і їх усунення на стадії планування дає можливість заздалегідь побачити негативні тенденції і попередити настання банкрутства. Більшість існуючих методик аналізу і оцінки не враховують особливості різних сценаріїв розвитку подій і оцінюють фінансовий стан підприємств за даними за один часовий період, що призводить до зниження достовірності аналітичної інформації. В зв'язку з цим особливого значення набуває

вдосконалення методів фінансового аналізу, використання яких дозволяє оцінити потенціал стійкого розвитку підприємств.

Аналіз останніх досліджень та публікацій показує, що фінансовий аналіз є предметом численних наукових досліджень, які відображають різні його аспекти. Зокрема, проблема фінансового аналізу започатковані працями зарубіжних дослідників Р.С. Сейфулін, Е. Хелфер, С. В. Бріггем, Г.Г. Кірейцев тощо; слід відзначити роботи вітчизняних вчених: Н.В. Тарасенко, І.М. Вагнер, В.О. Подольська, О.В. Ярош, Ю.С. Цал-Цалко, О.О. Шеремет, Б. М. Литвин, М. В. Стельмах. Не зважаючи на наявність наукових розробок в цій сфері подальшого висвітлення потребують питання щодо уточнення завдань фінансового аналізу підприємств в умовах фінансової кризи.

Мета статті – уточнення сутності та завдань фінансового аналізу підприємства в умовах фінансової кризи.

Матеріали і результати дослідження. Ефективна організація фінансової діяльності неможлива без уміння аналізувати господарські процеси, що відбуваються. Якщо аналітична робота побудована грамотно, то підприємство здібне швидко відреагувати на можливі негативні обставини. Класифікаційні ознаки фінансового аналізу займають важливе місце як для визначення методи дослідження, так і для організації аналітичного процесу (табл. 1).

Базовим структурним елементом фінансового аналізу є формування мети і завдань фінансового аналізу. Складність цього процесу полягає в тому, що в умовах світової кризи збільшується зона невизначеності в результаті дії факторів, спричинених нею і яка призводить до зміни ринкової кон'юнктури, проходить орієнтація не лише і не стільки на проміжні, скільки на кінцеві виробничо-фінансові результати.

Таблиця 1

Класифікація фінансового аналізу за видами (напрямами) та ознаками	
Ознака	Вид (напрямок)
Користувачі інформаційних ресурсів	Внутрішній Зовнішній
Інтереси користувачів	Прийняття управлінських рішень Оцінка економічної політики Діагностика рівня господарювання Планування діяльності Організація контролю
Часовий період	Квартальний Піврічний За 9 місяців Річний Динамічний
Обсяг дослідження	Комплексний Тематичний
Просторова форма	Господарючий суб'єкт Регіон Загальнодержавний Міждержавний
Класифікаційні ознаки господарюючих суб'єктів	Види економічної діяльності Форми власності Організаційно-правові форми господарювання Органи управління
Повнота охоплення об'єктів	Суцільний Вибірковий
Рівень автоматизації робіт аналітичного дослідження	Ручний Комп'ютеризований Автоматизований
Організаційна система	Централізований Децентралізований
Динаміка формування вихідних інформаційних ресурсів	Одноразовий Періодичний
Етапи управління	Стратегічний (перспективний) Поточний Попередній (проектний) Операційний (ситуаційний) Ретроспективний (наступний)
За функціональною ознакою	внутрішньофірмовий; фінансовий; перспективний; фундаментальний; міжгосподарський; ретроспективний; управлінський; внутрішньогосподарський; вибірковий; поточний; соціально-економічний.
За галузевою ознакою	внутрішньофірмовий; фінансовий; міжгалузевий; перспективний; фундаментальний; ретроспективний; управлінський; вибірковий; поточний; соціально-економічний; галузевої.
За просторовій ознаці	внутрішньофірмовий; фінансовий; перспективний; фундаментальний; міжгосподарський; ретроспективний; управлінський; внутрішньогосподарський; вибірковий; поточний; соціально-економічний.

Фінансовий аналіз покликаний виявляти сильні і слабкі сторони фінансово-господарської діяльності організації. Аналіз фінансового стану - важливий етап розробки його фінансової стратегії і тактики, оскільки робить можливим встановити відхилення показників від середньогалузевих і більш сильних конкурентів. Він дозволяє також приймати більш обґрунтовані управлінські рішення.

Головна мета аналізу — своєчасно виявляти й усувати недоліки у фінансовій діяльності і знаходити резерви поліпшення фінансового стану підприємства і його платоспроможності. Аналіз фінансового стану підприємства має три основні цілі:

перша – оцінити минулу фінансову діяльність підприємства;

друга – підготувати інформацію, необхідну для прогнозування майбутньої діяльності підприємства;

третя – порівняти показники діяльності підприємства з показниками інших підприємств галузі.

За допомогою чітко організованого аналізу можна вчасно відстежити погіршення фінансового стану підприємства, коли поряд із показниками стабільності фінансового стану з'являються показники, що характеризують негативні тенденції у виробничій та господарській діяльності, які можуть призвести до банкрутства. Тому одним з основних завдань аналізу фінансового стану є оцінка прибутковості підприємства у співвідношенні з ризиком акціонерів, які вкладають у нього гроші [13, с. 124].

Основними завданнями аналізу фінансового стану підприємства є [10, с. 32]:

— оцінка динаміки складу і структури активів, їх стан і рух;

— оцінка динаміки складу і структури джерел власного і позикового капіталу, їх стан і рух;

— аналіз абсолютних і відносних показників фінансової стійкості підприємства й оцінка зміни її рівня;

— аналіз платоспроможності підприємства і ліквідності активів його балансу.

Аналіз фінансового стану підприємства є науковою базою прийняття управлінських рішень у бізнесі: з його допомогою вивчаються тенденції розвитку, ґрунтовно й системно досліджуються фактори зміни результатів діяльності, обґрунтовуються бізнес-плани, проводиться своєчасне виявлення і ліквідація недоліків у фінансовій діяльності, виявляються резерви підвищення ефективності виробництва, оцінюються результати діяльності підприємства, розробляється економічна стратегія його розвитку.

Фінансовий стан підприємства – це комплексне поняття, яке є результатом взаємодії всіх елементів системи фінансових відносин підприємства, визначається сукупністю виробничо-господарських чинників і характеризується системою показників, що відображають наявність, розміщення й

використання фінансових ресурсів [8, с. 115]. Фінансовий стан підприємства залежить від результатів його виробничої, комерційної та фінансово-господарської діяльності. Тому на нього впливають усі ці види діяльності підприємства. На фінансовий стан підприємства позитивно впливають безперебійний випуск і реалізація високоякісної продукції. Зазвичай, чим вищі показники обсягу виробництва і реалізації продукції, робіт, послуг і нижча їх собівартість, тим вища прибутковість підприємства, що позитивно впливає на його фінансовий стан [2].

Систематичний аналіз фінансового стану підприємства, його платоспроможності, ліквідності та фінансової стійкості необхідний для оцінювання дохідності будь-якого підприємства, розмір його прибутку багато в чому залежать від його платоспроможності.

Основними видами фінансового аналізу є:

1) аналіз горизонтальних відсоткових змін, який характеризує зміни окремих статей фінансової звітності за кілька періодів (років, кварталів, місяців);

2) аналіз вертикальних відсоткових змін характеризує співвідношення статей фінансової звітності стосовно вибраної однієї статті (обсяг продажів, валюта балансу);

3) порівняльний аналіз – співвідношення окремих показників підприємства і показників інших аналогічних підприємств або середньогалузевих показників;

4) аналіз коефіцієнтів ґрунтується на розрахунку окремих співвідношень показників і його використовують для дослідження взаємозв'язку між компонентами фінансової звітності [14, с.209].

Крім того, розрізняють внутрішній і зовнішній аналіз фінансового стану. Внутрішній аналіз задовольняє потреби управління підприємством. Його мета – забезпечити інформацію щодо надходження і розподілу власних і позикових коштів для нормального функціонування підприємства.

Зовнішній аналіз здійснюється для потреб інвесторів, постачальників матеріальних і фінансових ресурсів, контролюючих органів на основі публічної звітності. Його мета – установити можливість вигідно вкласти кошти, щоб забезпечити максимум прибутку й унеможливити ризик втрати.

У методологічному аспекті важливим, на наш погляд, є поділ фінансового аналізу на зовнішній (аналіз фінансової звітності) та внутрішній фінансовий аналіз, як складову управлінського аналізу, оскільки вони різняться за метою, суб'єктами аналізу, складом інформаційної бази, спрямованістю та інструментарієм. У процесі аналізу, як і будь-якого дослідження, першим та обов'язковим етапом є визначення мети, з якою він проводиться і в залежності від якої формуються інструментарій та інформаційна база.

Різні суб'єкти економічних відносин формують мету аналізу, виходячи з власних потреб та інтересів. Зовнішні по відношенню до конкретного учасника ринкових відносин суб'єкти аналізу, як правило, ставлять за мету одержання достовірної оцінки фінансового стану компанії. Основою інформаційної бази при проведенні зовнішнього аналізу є публічна фінансова звітність, тому в міжнародній практиці цей розділ заведено називати аналізом фінансової звітності. Слід зауважити, що призначення звітності полягає в максимальному узгодженні інтересів різних груп користувачів, а її пріоритетна роль як основного засобу комунікацій між суб'єктами економічних відносин проявляється в тому, що мета та вимоги, яким вона має відповідати, є наріжним каменем концептуальних основ теорії бухгалтерського обліку.

Мета внутрішнього аналізу полягає в піднесенні ефективності управлінського процесу і суттєво залежить від цілей, яких бажає досягти менеджмент компанії. Пріоритетність мети по-різному пояснюється в межах досі відомих теорій організації бізнесу, але здебільшого максимізація ринкової вартості компанії розглядається як стратегічна мета, що не виключає наявності системи короткотермінових чи проміжних цілей, таких як: лідерство (виживання) в конкурентному середовищі; задовільні темпи зростання економічного потенціалу; задоволення потреб клієнтів; мінімізація витрат та ін.

За умов нестабільності, які характеризують вітчизняний ринок, стратегічна мета може формулюватися як досягнення адекватної рівноваги в мінливому ринковому середовищі зі збереженням тенденцій зростання показників прибутковості. Інформаційна база внутрішнього аналізу значно ширша і включає будь-яку інформацію, що циркулює всередині компанії (включаючи і фінансову звітність) або одержана з ринкових джерел (часто-густо остання є найціннішою). Основним критерієм відбору інформації є її релевантність (корисність для прийняття управлінських рішень).

Особливістю внутрішнього аналізу є націленість на майбутнє, тобто його перспективний характер, на відміну від зовнішнього, який переважно є ретроспективним. Зауважимо, що іноді означені відмінності ігноруються, і термін «фінансовий аналіз» вживається як синонім зовнішнього аналізу за аналогією з бухгалтерським обліком [2, с.37].

Міжнародна практика організації аналізу господарської діяльності підприємств показує, що зовнішній фінансовий аналіз розкриває зміст фінансових показників у їхньому зв'язку з виробництвом, спираючись на періодичну публічну (регламентовану державою) звітність підприємства. Основною його метою є оцінювання та економічна діагностика фінансового стану підприємства за

даними фінансової звітності. Внутрішній фінансовий аналіз використовує всі існуючі джерела інформації. Основна його мета – визначити фінансовий стан підприємства, оцінити ефективність використання необігових та обігових активів, ефективність використання власних та позичених коштів, визначити фінансову структуру тощо. Основне призначення результатів цього аналізу – прийняти правильні управлінські рішення, спланувати фінансовий стан підприємства, що забезпечує планомірне надходження грошових коштів, отримати максимально можливий прибуток, уникнути ризиків банкрутства [6, с.77].

Аналіз фінансового стану підприємства ґрунтується здебільшого на відносних показниках, які можна порівнювати з:

- загальноприйнятими «нормами» для оцінки ступеня ризику й прогнозування можливості банкрутства;

- аналогічними даними інших підприємств, що дає змогу виявити сильні й слабкі сторони підприємства та його можливості;

- аналогічними даними за попередні роки для вивчення поліпшення або погіршення фінансового стану підприємства.

З огляду на це основними завданнями аналізу фінансового стану є:

- дослідження рентабельності та фінансової стійкості підприємства;

- дослідження ефективності використання майна (капіталу) підприємства, забезпечення підприємства власними оборотними коштами;

- об'єктивна оцінка динаміки та стану ліквідності, платоспроможності й фінансової стійкості підприємства;

- оцінка становища суб'єкта господарювання на фінансовому ринку та кількісна оцінка його конкурентоспроможності;

- аналіз ділової активності підприємства та його стану на ринку цінних паперів;

- оцінка ефективності використання фінансових ресурсів;

- довгострокове й короткострокове прогнозування фінансової стійкості.

Особливе значення має всебічне вивчення проблем, пов'язаних із інформаційним забезпеченням фінансового аналізу. Джерелами інформації фінансового аналізу можуть бути дані оперативного, бухгалтерського та статистичного обліку, нормативно-довідкові дані, дані спеціальних обстежень тощо. Однак в сучасних умовах джерела фінансового аналізу діяльності великих підприємств не обмежуються внутрішньою інформацією. До уваги часто беруться статистичні показники стану ринку, економічної ситуації в країні тощо. Кількість і якість інформації повинна відповідати вимогам системних досліджень згідно з визначеними цілями, завданнями і глибиною аналізу. Якщо потрібної інформації немає, то її треба отримати всіма можливими засобами, оскільки ефективність

методики аналізу визначають не можливостями інформаційного забезпечення, а потребами менеджменту.

За ознакою предмета методи та прийоми фінансового аналізу традиційно поділяють на: вертикальний, горизонтальний та відносних показників (коефіцієнтів). Вертикальний аналіз полягає у визначенні у відсотках структури досліджуваного об'єкта, наприклад структури активів. Вертикальний аналіз зменшує вплив на вартісні показники інфляційного фактора. Горизонтальний аналіз має на меті дослідити зміни показників у часі з розрахунками абсолютних і відносних відхилень (темлів). Горизонтальний та вертикальний аналізи доповнюють один одного. На практиці складають аналітичні таблиці, де одночасно використовують прийоми вертикального та горизонтального аналізів.

Вибір відносних показників залежить від мети, завдань та об'єкту фінансового аналізу. Відомо понад 200 відносних аналітичних показників, які можна розраховувати на основі фінансової звітності. Досвід свідчить, що кілька правильно вибраних коефіцієнтів містять потрібну інформацію. Тому до здійснення аналізу необхідно з'ясувати, з погляду якого користувача він виконується, його мету та регламентовані або рекомендовані кількісні значення показників [17, с.36]. Перспективи подальшого розвитку фінансового аналізу пов'язані насамперед з розробкою нових аналітичних коефіцієнтів, а також з розширенням інформаційної бази аналізу. Аналітичні розрахунки, особливо перспективного характеру, не можуть виконуватися лише за даними фінансової звітності, аналітичні можливості якої, безперечно, обмежені.

Визначальним етапом розроблення сучасної методики фінансового аналізу є процес його моделювання. Моделювання дає змогу: визначити оптимальну структуру інформаційних потоків для розв'язку всієї сукупності задач, передбачених методикою аналізу; забезпечити максимальну оперативність та економічність аналітичного процесу; виявити взаємозв'язки у розв'язку задач за видами фінансового аналізу; досягти максимальної адаптації методики аналізу до запиту користувачів [15, с. 203].

Актуальним на сучасному етапі залишається питання внутрішньої структуризації фінансового аналізу. На нашу думку, при визначенні напрямів проведення внутрішнього фінансового аналізу необхідно враховувати специфічні особливості та галузеву приналежність об'єкта аналізу. У сучасній практиці управління важливе місце займає проблема якісного та кількісного обґрунтування управлінських фінансових рішень, ефективне прийняття яких неможливе без використання фінансового аналізу. Водночас значна частина управлінських фінансових рішень потребує комплексного (інтегрального) підходу до дослідження об'єкта аналізу. Це, у свою чергу,

визначає об'єктивну необхідність визначення загальних принципів і формулювання ефективних методик організації та проведення комплексного фінансового аналізу.

У новітній практиці управління корпоративними фінансами помітні тенденції до домінування методів фінансового аналізу, спрямованих на дослідження об'єкта управління як цілісної системи взаємопов'язаних фінансових відносин. Звичайно, такі методи засновані на загальних принципах та прийомах фінансового аналізу. Однак їх використання характеризується модифікацією підходу до формування вхідної та вихідної інформаційної бази, інтерпретації результатів дослідження, що визначається насамперед специфікою завдань, які ставляться перед комплексним фінансовим аналізом. За таких умов суб'єкт господарювання досліджується як економічна особа, наприклад дослідження господарської діяльності господарського товариства, фінансово-промислової групи, бізнес-групи, спільної діяльності без створення юридичної особи, господарських альянсів (інших форм об'єднання підприємств чи їх відокремлених структурних підрозділів) тощо.

У такій ситуації постає питання щодо узагальнення результатів дослідження окремих фінансових аспектів операційної, інвестиційної та фінансової діяльності підприємства з метою формування єдиного (інтегрального) показника як індикатора ефективності фінансового менеджменту на підприємстві, що є об'єктом дослідження. Практичне забезпечення такої потреби здійснюється проведенням зведеного фінансового аналізу [13, с. 114].

У зарубіжній практиці аналіз фінансового стану проводиться переважно шляхом коефіцієнтного аналізу (ratio analysis) за окремими напрямками. Це дозволяє аналізувати різні підприємства, незважаючи на масштаби їх діяльності, визначаючи ефективність і прибутковість їх діяльності. Перевага віддається проведенню порівняльного аналізу (дані підприємства порівнюються з встановленими нормативами або показниками підприємств - конкурентів), трендового аналізу (trend analysis), який включає в себе вертикальний аналіз (common - size analysis), горизонтальний аналіз відносних показників (percent change analysis). Широко застосовується також факторний аналіз, особливо за допомогою моделі Дю Понта [7]. Так, в зарубіжному досвіді в якості характеристики майнового стану підприємства виступають показники оборотності, що визначають ефективність використання вкладеного капіталу у виробничий процес [8]. У вітчизняному досвіді, крім певного підходу, існує також оцінка майнового стану, яка включає в себе розрахунок показників придатності основних фондів підприємства, завантаженість оборотних і визначає

загальну забезпеченість підприємств активами для здійснення виробничої діяльності [9].

У зарубіжній практиці використовується ряд показників, які дозволяють частково усунути вищеназвані недоліки. У зростанні прибутку зацікавлені як підприємство, так і держава. На підприємствах приріст прибутку досягається не лише завдяки збільшенню трудового внеску колективу підприємств, але і за рахунок багатьох інших факторів. Саме тому на кожному підприємстві необхідно систематично аналізувати формування, розподіл і використання прибутку. Цей аналіз надзвичайно важливий і для зовнішніх суб'єктів (місцевих бюджетів, фінансових і податкових органів, банків).

Підходи зарубіжних і вітчизняних авторів для визначення прибутковості діяльності підприємства є аналогічними і відрізняються тільки методами визначення та розрахунку розміру прибутку підприємства, що викликано особливостями податкового, бухгалтерського обліку зарубіжних країн. Будь-якого користувача фінансової звітності, перш за все, цікавить питання про ліквідність і платоспроможність підприємства. Для цього за даними балансу підприємства визначають комплекс оціночних показників [8].

Під час фінансової кризи підприємству потрібно нестандартно (креативно) мислити, прогнозувати та аналізувати. Креативний фінансовий аналіз здатний запропонувати нові методи моделювання, недоступні стандартної математики. Креативний (нестандартний) фінансовий аналіз має багату внутрішню структуру класичних математичних об'єктів, наповнених як доступними, так і тільки уявними елементами. Принципова відмінність класичного фінансового аналізу від креативного полягає в тому, що роль нестандартного аналізу істотно ширше, ніж засоби спрощення апарату звичайної математики. Для цього необхідно використовувати коефіцієнти швидкої і поточної ліквідності, методика розрахунку практично збігається з вітчизняною практикою.

Аналіз відносних величин, які характеризують фінансову стійкість підприємства, збігається з аналізом пасивів в зарубіжній практиці. Крім загальних показників, що характеризують залежність підприємства від зовнішнього фінансування, використовуються також показники покриття відсотків за запозиченнями - процес обслуговування боргу.

У зарубіжному досвіді одним з основних напрямків аналізу фінансового стану підприємств є аналіз їхньої ринкової вартості. Аналіз ринкової вартості проводиться за допомогою аналізу наступних показників:

- прибутковість акцій (Price - earnings ratio) - визначає, яка частина від чистого прибутку надходить на одну випущену акцію, визначається діленням чистого прибутку на кількість випущених акцій;

- коефіцієнт «ціна/грошовий потік» (price/cash flow) - визначає прибутковість акції за грошовими потоками, які проходять через підприємство при його діяльності, на одну акцію;

- коефіцієнт ринкової ціни (market - to - book value) - характеризує в якій мірі ринкова ціна акції перевищує її балансову вартість і визначається відповідним співвідношенням.

Необхідно відзначити, що недоліками методик діагностики фінансового стану як вітчизняних, так і зарубіжних авторів, є ігнорування галузевих особливостей. Так, застосування в Україні деякими економістами міжнародних систем оцінок фінансового стану, неадаптованих до умов вітчизняної економіки, як наслідок, викликає прийняття неправильних управлінських рішень, використання в низькорентабельних напрямках діяльності, затвердження стратегії розвитку підприємства, не відповідає сучасним реаліям розвитку ситуації на ринку.

Отже, в складних економічних умовах ведення фінансово-господарської діяльності фахівцям з фінансового аналізу на підприємстві потрібно правильно обрати методику проведення аналізу та обґрунтувати рекомендації з урахуванням можливості прийняття нестандартних та креативних рішень та розробити рекомендації щодо покращення фінансового стану.

Висновки. В сучасних умовах фінансовий аналіз слугує основним інструментом оцінки результативності діяльності господарюючих суб'єктів. Фінансовий аналіз дає можливість виявити сигнали кризи, оцінити рівень кризової ситуації та виявити причини її виникнення. Інформація, отримана в ході фінансового аналізу, є основою для розробки антикризової стратегії. Фінансовий стан - найважливіша характеристика економічної діяльності підприємств. На основі аналізу фінансового стану визначається конкурентоспроможність, фінансовий потенціал, оцінюється ступінь гарантування економічних інтересів підприємства і його партнерів у фінансовому і виробничому відношенні. Результати аналізу фінансового стану будь-якого суб'єкта господарювання показують рівень ефективності його фінансово-господарської діяльності та відображають перспективи поточного операційного, інвестиційного і фінансового розвитку. Будь-якому рішенню повинні передувати аналіз ситуації, що склалася, і прогноз можливих наслідків його прийняття або не прийняття. На основі даних аналізу фінансового стану організації здійснюється прогнозування результатів діяльності підприємства в майбутньому.

Подальшим напрямом дослідження є розкриття методичних засад фінансового аналізу підприємства в умовах фінансової кризи.

Література

- Соколов Ю.А. Финансовая устойчивость с позиции оценки финансовых рисков [Текст] / Ю.А. Соколов, Н.В. Балабанова. – Иван. гос. хим.-технолог. ун-т. Иваново, 2008. – 94 с.
- Аналіз фінансового стану як інструмент запобігання кризі та виведення підприємства з неї/О. М. Барановська //Вісник Придніпровської державної академії будівництва та архітектури. – Дніпропетровськ: ПДАБА, 2008. – № 12. – С. 36–40
- Антикризове управління підприємством: Навч. посіб. / З. Є. Шершньова, В. М. Багацький, Н. Д. Гетьманцеві: За заг. ред. З. Є. Шершньової - К.: КНЕУ, 2007 - 680 с.
- Вергун А. І. Аналіз ефективності операційної діяльності як критерію привабливості реальних інвестиційних проектів / А. І. Вергун // Наук. вісн. Чернівецького нац. ун-ту : зб. наук. праць. Вип. 367. Економіка. – Чернівці : «Рута», 2008.- С.69-73
- Вергун А.І. Оцінка власного капіталу в аналізі фінансового стану підприємства / А. І. Вергун // Наук. вісн. ЧТЕІ КНТЕУ. Вип. IV. Економічні науки. – Чернівці, 2005. – С. 473-481
- Галенко О.М. Комплексна модель аналізу діяльності підприємств з метою упередження банкрутства / О.М. Галенко // Науково-практичний збірник — К.: КНДУ" НДІРоМ", 2009. — 148с.
- Галенко О.М. Обліково-аналітичні аспекти банкрутства підприємств України: [монографія] / Галенко О.М. — К.: КНЕУ, 2008. — 264с.
- Деєва Н.М., Дедіков О.І. Фінансовий аналіз: Навч. посіб. – К.: ЦУЛ, 2007. – 328 с.
- Досяк О.І. «Система автоматизованого аналізу фінансового стану підприємства» // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.3
- Ковалев В. В. Анализ хозяйственной деятельности предприятий : учебное пособие / В. В. Ковалев, О. Н. Волкова. — М. : ТК Велби, Изд-во Проспект, 2005. — 386 с.
- Левицька О.О. Основи фінансового та управлінського аналізу господарської діяльності підприємств при впровадженні інноваційних проектів // Вісник НУВГП. – 2008. – с.164-171.
- Лисенко Р.С. Фінансово-економічна криза в Україні: причини виникнення та необхідні заходи для відновлення фінансової стійкості банківської системи / Р.С. Лисенко // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/tppe/2009_20/Zb_20_03.pdf – 28.02.10
- Литвин Б.М. Фінансовий аналіз: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів [Текст] /Б.М.Литвин, М.В. Стельмах,-К.:Хай-Тек Прес,2008.- 335 с.
- Подольська В.О. Фінансовий аналіз: Навч. посібник [Текст] /В.О. Подольська, О.В. Ярш.-К.: Центр навчальної літератури, 2007. – 488с.
- Прокопенко І.Ф., Ганін В.І. Методика і методологія економічного аналізу: Навч. посіб. – К.: ЦУЛ, 2008. – 430 с.
- Прокопенко І.Ф., Ганін В.І., Москаленко В.В. Аналіз фінансово-господарської діяльності із застосуванням ПК. – К.: ЦНЛ, 2006. – 336 с.
- Салига С. Я. Фінансовий аналіз : навч. посіб. / С. Я. Салига, Н. В. Дацій. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 210 с.
- Статистичний бюлетень НБУ (електронне видання) /Департамент статистики та звітності Національного банку України, 2008-2010. – Офіційний сайт Національного банку України [Електронний Ресурс] – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/Statist/elbul.htm> – 28.02.10
- Терещенко О. О. Антикризове фінансове управління на підприємстві: Монографія - К.: КНЕУ, 2008 - 272 с.

References

- Cokolov Ju.A. Finansovaja ustojchivost' s pozicii ocenki finansovyh riskov [Tekst] / Ju.A. Sokolov, N.V. Balabanova. – Ivan.gos.him.-tehnolog.un-t. Ivanovo, 2008. –94 s.
- Analiz finansovogo stanu jak instrument zapobigannja krizi ta vivedennja pidpriemstva z nei/O. M. Baranovs'ka //Visnik Pridniprovsk'oi derzhavnoi akademii budivnictva ta arhitekturi. – Dnipropetrovs'k: PDABA, 2008. – № 12. – S. 36–40
- Antikrizove upravlinnja pidpriemstvom: Navch. posib. / Z. Є. Shershn'ova, V. M. Bagac'kij, N. D. Get'mancevi: Za zag. red. Z. Є. Shershn'ovoї - K.: KNEU, 2007 - 680 s.
- Vergun A. I. Analiz efektyvnosti operacijnoi dijial'nosti jak kriteriju privablivosti real'nih investicijnih projektiv / A. I. Vergun // Nauk. visn. Chernivec'kogo nac. un-tu : zb. nauk. prac'. Vip. 367. Ekonomika. – Chernivci : «Ruta», 2008.- S.69-73
- Vergun A.I. Ocinka vlasnogo kapitalu v analizi finansovogo stanu pidpriemstva / A. I. Vergun // Nauk. visn. ChTEI KNTEU. Vip. IV. Ekonomichni nauki. – Chernivci, 2005. – S. 473-481
- Galenko O.M. Kompleksna model' analizu dijial'nosti pidpriemstv z metoju uperedzhennja bankrutstva / O.M. Galenko // Naukovo-praktichnij zbimik — K.: KNDU" NDIRoM", 2009. — 148s.
- Galenko O.M. Oblikovo-analitchni aspekti bankrutstva pidpriemstv Ukraini: [monografija] / Galenko O.M. — K.: KNEU, 2008. — 264s.
- Deeva N.M., Dedikov O.I. Finansovij analiz: Navch. posib. – K.: CUL, 2007. – 328 s.
- Dosjak O.I. «Sistema avtomatizovanogo analizu finansovogo stanu pidpriemstva» // Naukovij visnik NLTU Ukraini. – 2009. – Vip. 19.3
- Kovalev V. V. Analiz hozjajstvennoj dejatel'nosti predprijatij : uchebnoe posobie / V. V. Kovalev, O. N. Volkova. — M. : TK Velbi, Izd-vo Prospekt, 2005. — 386 s.
- Levic'ka O.O. Osnovi finansovogo ta upravlins'kogo analizu gospodars'koї dijial'nosti pidpriemstv pri vprovadzheni innovacijnih projektiv // Visnik NUVGP. – 2008. – s.164-171.
- Lisenko R.S. Finansovo-ekonomichna kriza v Ukraini: prichini viniknennja ta neobhidni zahodi dlja vidnovlennja finansovoї stijkosti bankivs'koї sistemi / R.S. Lisenko // [Elektronnij resurs] – Rezhim dostupu: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/tppe/2009_20/Zb_20_03.pdf – 28.02.10
- Litvin B.M. Finansovij analiz:navch. posib. dlja stud. vishh. navch. zakladiv [Tekst] /B.M.Litvin, M.V. Stel'mah,-K.:Haj-Tek Pres,2008.- 335 s.
- Podol's'ka V.O. Finansovij analiz: Navch. posibnik [Tekst] /V.O. Podol's'ka, O.V. Jarish,-K.:Centr navchal'noi literaturi, 2007. – 488s.

15. Prokopenko I.F., Ganin V.I. Metodika i metodologija ekonomichnogo analizu: Navch. posib. – K.: CUL, 2008. – 430 s.
16. Prokopenko I.F., Ganin V.I., Moskalenko V.V. Analiz finansovo-gospodars'koї dijal'nosti iz zastosuvannjam PK. – K.: CNL, 2006. – 336 s.
17. Saliga S. Ja. Finansovij analiz : navch. posib. / S. Ja. Saliga, N. V. Dacij. – K.: Centr navchal'noї literaturi, 2006. – 210 s.
18. Statistichnij bjuleten' NBU (elektronne vidannja) /Departament statistiki ta zvitnosti Nacional'nogo banku Ukraїni, 2008-2010. – Oficijnij sajt Nacional'nogo banku Ukraїni [Elektronnij Resurs] – Rezhim dostupu: <http://www.bank.gov.ua/Statist/elbul.htm> – 28.02.10
19. Tereshhenko O. O. Antikrizove finansove upravlinnja na pidpriemstvi: Monografija - K.: KNEU, 2008 - 272 s.

Салита С.В. Приоритеты финансового анализа деятельности предприятий в условиях финансового кризиса

В статье раскрыты приоритетные направления финансового анализа деятельности предприятий в условиях финансового кризиса. Обоснована сущность и задание финансового анализа предприятия. Рассмотрена классификация финансового анализа по видам и признакам. Особенное внимание уделено раскрытию внутреннего и внешнего финансового анализа. На основе анализа существующих методик выявлены недостатки и определены направления усовершенствования анализа финансового состояния предприятий. Доказана необходимость формирования аналитической информации в зависимости от потребностей ее пользователей. Показана значимость проведения комплексного финансового анализа и использования его результатов для прогнозирования результатов деятельности предприятия.

Ключевые слова : *финансовый анализ, предприятие, финансовое состояние, финансовый кризис, финансовая устойчивость предприятия, аналитическая информация*

Salita S.V. Priorities of financial analysis of activity of enterprises in the conditions of financial crisis

In the article priority directions of financial analysis of activity of enterprises are exposed in the conditions of financial crisis. Essence and task of financial analysis of enterprise is reasonable. Classification of financial analysis is considered on kinds and signs. The special attention is spared to opening of internal and external financial analysis. On the basis of analysis of existent methods defects are educed and directions of improvement of analysis of the financial state of enterprises are certain. The necessity of forming of analytical information is well-proven depending on the necessities of her users. Meaningfulness of realization of complex financial analysis and drawing on his results is shown for prognostication of results of activity of enterprise.

Keywords: *financial analysis, enterprise, financial state, financial crisis, financial stability enterprises, analytical information*

Саліта Світлана Вікторівна - к.е.н., доцент кафедри фінансів Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Луганськ, Україна. svetlanaluga@yandex.ru

Рецензент: Чиж В.І. - доктор економічних наук, професор, завідувача кафедрою обліку і аудиту Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Луганськ, Україна.

Стаття подана 07.06.2014 р.

УДК 336.148

ПЕРЕДУМОВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ БЮДЖЕТНОГО МОНІТОРИНГУ В УКРАЇНІ

Серебрянська Д.С.

PREREQUISITES FOR IMPROVING BUDGET MONITORING SYSTEM IN UKRAINE

Serebrynska D.S.

У статті обґрунтовано теоретичні аспекти бюджетного моніторингу як основного інструменту контролю за виконанням місцевих бюджетів. Наведено принципи та методи реалізації бюджетного контролю. Також запропоновані шляхи оптимізації та вдосконалення системи бюджетного моніторингу через розширення підходів та методів оцінки та аналізу виконання бюджетних програм.

Ключові слова: місцевий бюджет, бюджетний моніторинг, бюджетна програма, видатки та доходи бюджету, оптимізація системи моніторингу.

Постановка проблеми. Однією з найважливіших складових управління виконанням місцевих бюджетів є моніторинг даного процесу. Йдеться не тільки про спостереження за тим, скільки коштів надійшло і на що їх було використано, а й про такий аналіз, який буде основою оптимізації управління виконанням місцевих бюджетів. Такий аналіз повинен включати в себе розрахунок показників ефективності, раціональності використання коштів, повноти надходження сум до місцевих бюджетів і знаходити резерви наповнення бюджету.

Функціонування держави з позиції фінансів означає здійснення видатків за відповідного забезпечення доходами. Тобто державне управління перебуває у функціональній єдності з бюджетним контролем, а отже, є частиною загальнодержавного менеджменту. Чимало правопорушень у бюджетному процесі відбуваються саме через обмежений вплив на нього бюджетного контролю. З огляду на це актуальним аспектом, що потребує подальшого дослідження і вирішення, є питання вдосконалення інструментарію фінансового контролю за використанням коштів бюджетів як з боку держави, так і з боку громадськості.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням різних аспектів проблеми бюджетного моніторингу займалося багато вітчизняних науковців-економістів. Серед них варто виокремити: О. Д. Василюк, П. К. Германчука, А.О. Єпіфанова, О. П. Кириленко, Є. В. Калюгу,

В. Мельничука, А. О. Монаєнка, В. Л. Плєскача, Т. М. Рєву, І. Б. Стефанюка, В. О. Шевчука. Проте ступінь розроблення питання контролю за використанням бюджетних коштів в Україні ще не досить високий і часто має поверхневий характер. Можна виділити відсутність чітко окреслених шляхів вирішення проблем бюджетного контролю, які склалися на сучасному етапі розвитку бюджетних відносин через недосконалість законодавчої бази організації контрольної діяльності та неефективність механізму застосування інструментарію бюджетного контролю використання коштів бюджетів. Необхідно звернути увагу саме на останні складові бюджетного контролю, оскільки вони є фундаментальними у сфері контрольної діяльності, а правильне їх застосування є важливою складовою належного регулювання бюджетних відносин.

Метою статті є дослідження теоретичних засад моніторингу виконання місцевих бюджетів, а також формування пропозицій, спрямованих на вдосконалення даного процесу.

Матеріали і результати дослідження. Взагалі поняття «моніторинг» являє собою сукупність заходів щодо постійного контролю суб'єктів фінансового моніторингу з метою виявлення, аналізу та перевірки інформації про фінансові операції стосовно того, чи можуть вони бути пов'язані з легалізацією доходів незаконного походження для передання їх правоохоронним органам.

Бюджетний моніторинг є різновидом державного фінансового контролю, що здійснюється в бюджетному процесі та спрямований на забезпечення законності, достовірності, економічної ефективності функціонування учасників бюджетного процесу. За своєю сутністю бюджетний контроль є системою заходів органів та органів місцевого самоврядування, спрямованих на забезпечення законності дій учасників бюджетного процесу під час складання, розгляду, затвердження, внесення змін, виконання бюджетів і звітування про

їх виконання з використанням специфічних форм і методів їх організації.

Бюджетний моніторинг спрямований на ефективне й результативне управління бюджетними коштами і повинен забезпечувати: оцінку управління ними (включаючи проведення державного фінансового аудиту); правильність ведення бухгалтерського обліку та достовірність фінансової і бюджетної звітності; досягнення економії бюджетних коштів, їх цільового використання, ефективності та результативності в діяльності розпорядників бюджетних коштів шляхом прийняття обґрунтованих управлінських рішень; проведення аналізу й оцінки стану фінансової і господарської діяльності розпорядників бюджетних коштів; запобігання порушенням бюджетного законодавства та забезпечення інтересів держави у процесі управління об'єктами державної власності; обґрунтованість планування надходжень і витрат бюджету.[3]

Існують спеціальні фактори, що мають безпосередній вплив на ефективність та продуктивність процесу бюджетного моніторингу як основного інструменту контролю за виконанням місцевих бюджетів.

Ефективність бюджетного контролю вирішальним чином залежить від правильної його організації та розмежування повноважень між суб'єктами його здійснення. На сучасному етапі в Україні функції державного бюджетного контролю здійснюють: Верховна Рада України та Рахункова палата – в частині законодавчого, супровідного контролю на всіх етапах бюджетного процесу від планування бюджету до звіту про його виконання; Міністерство фінансів України – шляхом контролю дотримання бюджетного законодавства на кожному етапі бюджетного процесу як щодо державного, так і місцевих бюджетів; Міністерство доходів і зборів України – застосуванням фіскальної політики на етапі збирання доходів і формування бюджетних ресурсів; Державна казначейська служба України – шляхом поточного контролю на етапі виконання бюджету; Державна фінансова інспекція України – застосуванням поточного і наступного контролю на етапі здійснення видатків і складання звітності; інші органи виконавчої влади – шляхом проведення спеціалізованого контролю, визначеного законодавством.

Моніторинг передбачає постійне спостереження за процесом виконання програм, а також їх оцінку на різних етапах бюджетного процесу. Показники виконання дозволять оцінити соціально вагомий ефект від виконання програми, який є головною метою реалізації бюджетної програми. На основі отриманої інформації оцінюється економічний ефект і результативність програми та приймаються належні адміністративні рішення. Застосування моніторингу при проведенні контролю за витрачанням коштів державного бюджету вже стало звичним процесом. Зовсім інша

ситуація складається із застосуванням цієї форми на рівні місцевих бюджетів. На разі виникла необхідність реформування підходу до процесу контролю на місцевому рівні, адже виконання місцевого бюджету, складеного із застосуванням програмно-цільового методу, передбачає виконання низки заходів, пов'язаних як із фінансуванням програми, так і з управлінням видатками. Своєчасно отримана обґрунтована аналітична інформація є необхідною умовою підвищення оперативності регулювання процесу виконання бюджету, зокрема прийняття рішення про внесення змін або корегувань у програму чи стратегію її виконання, про обсяги асигнувань або перерозподіл коштів у межах програми, про продовження чи припинення програми [2].

Дієвими інструментами, що забезпечують отримання потрібних даних, є моніторинг та оцінка, які є спорідненими, але відрізняються рівнем складності та методологічними підходами. Цей тандем інструментів бюджетного контролю є невід'ємним елементом ефективного процесу управління програмами. Як моніторинг, так і оцінка передбачають проведення постійного і безперервного аналізу бюджетних процесів, визначення проблем, причин їх виникнення та творчого пошуку відповідних рішень цих проблем. Слід зазначити, що моніторинг та оцінка можуть бути результативними тільки у випадку надання ними якісної аналітичної інформації та готовності відповідальних осіб приймати рішення на її основі. Вагомим аспектом є те, що системи моніторингу та оцінки мають розроблятися залежно від потреб тих, хто використовує їхні результати.

Під моніторингом видатків місцевого бюджету потрібно розуміти підсистему соціально-економічного управління на регіональному рівні – спеціалізований проблемно-орієнтований систематичний комплекс спостереження, організації, первинної обробки й накопичення даних, аналізу, моделювання і прогнозування фінансового стану регіону, виявлення тенденцій, закономірних змін, можливостей виникнення несприятливих і ризикових ситуацій, а також вироблення механізмів їх попередження з метою прийняття управлінських рішень щодо забезпечення стійкого фінансового стану регіону [5, с.167-185].

Моніторинг покликаний забезпечувати безперервний процес збору та обробки даних про показники виконання доходів місцевого бюджету та виконання бюджетних програм. Він дає можливість отримувати достовірну, своєчасну і комплексну інформацію про стан виконання доходів місцевого бюджету та реалізації бюджетних програм з метою проведення якісної оцінки і своєчасного прийняття обґрунтованих управлінських рішень.

Оцінка ефективності роботи органів місцевого самоврядування щодо використання бюджетних коштів дозволяє своєчасно запобігти можливим проблемам, пов'язаним із забезпеченням виконання

бюджетних програм, визначити тенденції, встановити причинно-наслідкові зв'язки існування певних тенденцій та розробити заходи для покращення якості суспільних послуг й ефективності бюджетних програм. Результати оцінки ефективності бюджетних програм, у тому числі висновки органів виконавчої влади, уповноважених на здійснення фінансового контролю за дотриманням бюджетного законодавства, є підставою для прийняття рішень про внесення в установленому порядку змін до бюджетних призначень поточного бюджетного періоду, відповідних пропозицій до проекту бюджету на плановий бюджетний період та до прогнозу бюджету на наступні за плановим два бюджетні періоди, включаючи зупинення реалізації відповідних бюджетних програм [4, с.81-83].

Оцінка ефективності виконання бюджетних програм, на відміну від моніторингу, має зосереджуватися не на відстеженні певних показників та порівнянні запланованих показників з фактичними, а на забезпеченні ефективності діяльності, досягнутих результатах та якості суспільних послуг або продукту, які було надано чи вироблено за рахунок витрачання певної суми бюджетних коштів. Крім того, відмінності існують у частоті застосування інструментів бюджетного контролю. Якщо моніторинг зосереджується на поточних операціях, оцінці тенденцій та порівнянні показників і здійснюється на постійній основі, то оцінка фокусується більше на кінцевому результаті та на аналізі впровадження бюджетної програми і

проводиться за потреби, але не рідше ніж 1 раз на рік [4, с.84-91].

Система вдосконалення процесу бюджетного моніторингу в Україні наведена на рис. 1.

Висновки. Отже, зважаючи на сучасний стан бюджетного контролю в Україні, необхідно провести низку заходів, що сприятимуть покращенню результативності застосування його інструментарію.

Для отримання можливості вироблення оптимального механізму міжбюджетного регулювання (дотацій вирівнювання; додаткових дотацій; субвенцій, зокрема інвестиційних) з метою забезпечення збалансованого розвитку територій надати Кабінету Міністрів України та Міністерству фінансів України механізм зворотного зв'язку», використовуючи який МФУ та КМУ могли б в подальшому коригувати державну політику щодо міжбюджетних відносин.

З метою узгодженості всіх органів державної та місцевої влади, що задіяні у процесі контролю за виконанням місцевих бюджетів та використанням їх коштів, доцільно створити електронну базу результатів моніторингу та оцінки й забезпечити доступ до неї усіх суб'єктів бюджетного контролю. Призначенням системи моніторингу доходів і видатків місцевих бюджетів є забезпечення успішної реалізації фінансової політики держави, процесу формування бюджетів та ефективного використання фінансових ресурсів в усіх ланках фінансової системи.

Рис. 1. Оптимізація процесу бюджетного моніторингу виконання місцевих бюджетів

Л і т е р а т у р а

1. Бюджетний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
2. Концепція застосування програмно-цільового методу у бюджетному процесі, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14.09.2002 №538-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
3. Методичні рекомендації щодо здійснення оцінки ефективності бюджетних програм, затв. Наказом Міністерства фінансів України від 17.05.2011 № 608 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
4. Монаєнко А. О. Повноваження органів державної влади щодо здійснення фінансово-бюджетного контролю місцевих бюджетів / А. О. Монаєнко // Економіка та держава. – 2006. – № 7. – С. 81–91.
5. Рева Т. М. Місцеві фінанси : навч. посібник / Т. М. Рева, К. Ф. Ковальчук, Н. В. Кучкова; – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 208 с.

R e f e r e n c e s

1. Byuddzhetnyy kodeks Ukrayiny [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : <http://zakon.rada.gov.ua>.
2. Kontseptsiya zastosuvannya prohramno-tsil'ovoho metodu u byudzhethnomu protsesi, skhvalena rozporядzhennyam Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 14.09.2002 No538-r [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon.rada.gov.ua>.
3. Metodychni rekomendatsiyi shch odo zdiysnennya otsinky efektyvnosti byudzhetykh prohram, zatv. Nakazom Ministerstva finansiv Ukrayiny vid 17.05.2011 No 608 [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon.rada.gov.ua>.
4. Monayenko A. O. Povnovazhennya orhaniv derzhavnoyi vlady shchodo zdiysnennya finansovo-byudzhethnoho kontrolyu mistsevykh byudzhetyv / A. O. Monayenko // Ekonomika ta derzhava. – 2006. – No 7. – S. 81–91.
5. Reva T. M. Mistsevi finansy : navch. posibnyk / T. M. Reva, K. F. Koval'chuk, N. V. Kuchkova; – K. : Tsentр uchbovoyi literatury, 2007. – 208 s.

Серебрянская Д.С. Предпосылки совершенствования системы бюджетного мониторинга в Украине

В статье обоснованы теоретические аспекты бюджетного мониторинга как основного инструмента контроля за исполнением местного бюджета. Приведены принципы и методы реализации бюджетного контроля. Также предложены пути оптимизации и совершенствования системы бюджетного мониторинга через расширение подходов и методов оценки и анализа выполнения бюджетных программ.

Ключевые слова: местный бюджет, бюджетный мониторинг, бюджетная программа, расходы и доходы бюджета, оптимизация системы мониторинга.

Serebrynska D.S. Prerequisites for improving budget monitoring system in Ukraine

This article is about theoretical aspects of the budget monitoring as the main instrument of control over the execution of local budgets. An principles and methods for implementing budgetary control. We also propose ways to optimize and improve budget monitoring system by expanding the approaches and methods of assessment and analysis of budget programs.

Keywords: local budget, budget monitoring, budget program, expenditure and income budget monitoring system optimization.

Серебрянская Дар'я Сергіївна - аспірант кафедри «Фінанси» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. darina_007@mail.ru

Рецензент: Костирко Л.А., доктор економічних наук, професор, завідувача кафедрою фінансів Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Луганськ, Україна.

Стаття подана 15.06.2014 р.

УДК 336.13 + 658.1

СТРАТЕГІЯ ФІНАНСУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ**Серета О.О.****STRATEGY OF FINANCING OF ACTIVITY OF ENTERPRISES****Sereda O.O.**

На основі системного аналізу основних теорій структури капіталу і стратегій фінансування визначено передумови розвитку механізму стратегії фінансування діяльності підприємств. Наведено фінансові критерії, що дозволяють визначити потребу у фінансуванні та доступність джерел фінансування. Визначено чинники, що впливають на оптимальну структуру капіталу підприємств. Надано характеристику стратегії самофінансування та інвестиційної фінансової стратегії. Розкрито сутність та виокремлено складові фінансової гнучкості підприємств. Розглянуто базові підходи до формування системи фінансування підприємства.

Ключові слова: стратегія фінансування, структура капіталу, підприємство, фінансова гнучкість, джерела фінансування, система фінансування.

Постановка проблеми. Однією з умов успішного функціонування компанії є визначення її стратегії фінансування. Вибір стратегії фінансування є одним з ключових параметрів потенціалу компанії, її стратегічного зростання і його стимулювання в перспективі. Стратегія фінансування на підставі вибору джерел фінансування передбачає стратегічні орієнтири розвитку компанії та досягнення цілей, які ставлять перед менеджментом власники бізнесу. Проблеми фінансування і управління джерелами коштів в цілому, тісно взаємозв'язані. Управління фінансуванням підпорядковане цілям забезпечення необхідної потреби відповідними фінансовими ресурсами і оптимізації структури джерел формування цих ресурсів. З урахуванням цієї мети будеться політика та стратегія фінансування. Політика фінансування є частиною фінансової політики, що полягає в оптимізації обсягу і структури фінансових джерел, їх формування з позицій забезпечення ефективного використання капіталу і фінансової стійкості підприємств. Тому проблема розробки стратегії фінансування як інструменту управління є актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вирішення проблеми оптимізації структури джерел фінансування господарської діяльності підприємства в її класичній постановці почалася з середини ХХ століття і в першу чергу знайшло відображення в роботах М. Міллера і Ф. Модільяні.

Теоретичні моделі структури капіталу і стратегії фінансування висвітлені у роботах таких зарубіжних вчених як Н. Мейлаф, С. Росс, М. Дженсен, У. Меклінг, М. Харріс, А. Равів, Д. Даймонд, Р. Шульц, І. Уелш, Д. Хіршлейфер. Дослідження, спрямовані на розробку кількісних методів оптимізації структури джерел фінансування господарської діяльності підприємства, знайшли відображення в роботах таких зарубіжних вчених, як Р. Брейлі, С. Майєрс, Ф. Блек, М. Шоулз, А. Дамодаран, Дж. Ван Хорн, Ю. Брігхем, Л. Гапенські, Л. Гітман, М. Джонк, Ч. Лі, Дж. Фіннерті. Наукові розробки вітчизняних економістів в цій області переважно спрямовані на адаптацію існуючих моделей і методів до умов вітчизняної економіки. Серед учених, що займалися цією проблемою в Україні, можна відмітити наступних: І.О. Бланка, В.Г. Борнос, А.В. Івко, З.Д.Калініченко, Л.О.Коваленко, В.В. Ковальова, Л.А.Костирко, З.А. Круша, О.В. Люту, А.М. Поддєрьогіна, В.О. Подольську, Л.М. Ремньову, Г.А. Семенова, О.С. Стоянову, Т.В. Теплоу, Н.Н. Тренева, О. О. Терещенко, О.В. Яріша [2-7]. Незважаючи на наявність теоретичних і емпіричних досліджень стратегії фінансування і формування структури капіталу компанії, нині не існує наукових розробок, що дозволяють системно підійти до проблеми вибору стратегії фінансування як інструменту фінансового управління компанії. На практиці підприємства не мають ефективного інструментарію, що дозволяє враховувати усі особливості, притаманні джерелам фінансування їх діяльності. Також компанії не приділяють достатньої уваги питанню вибору стратегії фінансування, що часто призводить до несприятливих наслідків – банкрутства або примусового продажу за заниженою вартістю.

Метою статті є обґрунтування теоретичних положень формування стратегії фінансування та розкриття її взаємозв'язку зі структурою капіталу підприємств.

Матеріали і результати дослідження. Під стратегією фінансування підприємства розуміється сукупність стратегічних рішень, орієнтованих на

формування, розподіл і ефективне використання фінансових ресурсів з метою зростання вартості підприємства. Відповідно, в такій постановці завдання можна говорити про пошук стратегії, що дозволяє досягти поставленої мети з урахуванням зовнішніх обмежень. Правильний вибір структури капіталу і стратегії фінансування дозволяє збільшити як вартість компанії, так і добробут її власників.

Систематизація і аналіз основних теорій структури капіталу і стратегій фінансування дозволяють зробити наступні висновки:

1. Існуючі теорії структури капіталу не враховують зв'язок стратегії фінансування і наявного потенціалу відтворення вартості підприємства.

2. Поняття доступності джерел фінансування не розглядається як чинник, що впливає на вибір структури капіталу.

3. Не розкриті такі важливі питання як яким чином узгоджується стратегія фінансування зі стратегією розвитку підприємства.

4. Не приділяється достатньої уваги розробці моделей оцінки керованості параметрів фінансової гнучкості підприємства. Динамічні моделі структури капіталу істотно обмежені стосовно непублічних компаній.

Для вирішення проблеми формування стратегії фінансування підприємства в контексті зростання вартості необхідним є виділення фінансових критеріїв, що дозволяють визначити потребу у фінансуванні та доступність джерел фінансування. Такими критеріями є:

- прибутковість операційної діяльності, яка визначається середньою очікуваною рентабельністю активів;

- необхідний рівень інвестицій для забезпечення темпів зростання активів компанії;

- ризик вкладення капіталу у зв'язку з динамічністю зміни ціни капіталу.

Ці критерії засновані на характеристиках активної сторони балансу (прибутковість), а також ринкових умов (необхідний рівень інвестицій).

Джерела фінансування здійснюють подвійний вплив на фінансовий стан підприємства. При залученні до обороту тільки власних коштів існує ризик вимушеного скорочення або повної зупинки виробництва у разі їх виснаження, що призводить до серйозних фінансових наслідків. Але рішення проблем тільки за допомогою позикових коштів викликає зростання залежності підприємства від зовнішніх джерел фінансування внаслідок збільшення зобов'язань. Це може привести до погіршення фінансового стану підприємства, втрати власних оборотних коштів, зниження фінансової самостійності.

Вибір структури фінансування значною мірою залежить від маркетингової політики. Це проявляється на стадії підготовки і доведення до інвесторів інформації про поточний стан, тактичні і

стратегічні плани підприємства, яка здатна вплинути на кредитний рейтинг компанії і її ринкову вартість.

Вартість фірми визначається її реальними активами. Тому фактичним джерелом зростання вартості можуть бути зниження ризиків і зростання кредитоемності компанії за рахунок відповідності характеристик грошових потоків активів і зобов'язань з урахуванням таких чинників як процентні ставки, темпи інфляції, валютнообмінні курси. Це знижує ризики і сукупні витрати по залученню капіталу і збільшує вартість компанії.

При визначенні оптимальної структури капіталу необхідно враховувати наступне:

• Обсяг податкових платежів – планування стабільного прибутку на період боргових зобов'язань для отримання переваг податкового захисту процентних платежів.

• Діловий ризик – більшість ризикових проектів фінансуються за рахунок власного капіталу.

• Якість активів – витрати конфлікту інтересів і вірогідність фінансових ризиків вище у тих компаній, вартість яких значною мірою залежить від перспектив зростання або вартості нематеріальних активів.

• Доступність фінансування – формування структури капіталу ґрунтується на принципі максимізації вартості компанії, а не мінімізації витрат на капітал.

Стратегія фінансування залежить від джерел фінансування реалізації фінансових цілей компанії. Тому можна умовно позначити два її види: стратегія самофінансування та інвестиційна фінансова стратегія.

Стратегія самофінансування передбачає реінвестування частини отриманого компанією прибутку для збільшення обсягів бізнесу шляхом його масштабування і зростання вартості компанії. Сильними сторонами такої стратегії є побудова компанії за єдиними стандартами і з єдиними бізнес-процесами, а також з єдиною корпоративною культурою.

Інвестиційна фінансова стратегія (за рахунок коштів акціонерів або позикових коштів на ринку) припускає наявність інвестиційного проекту, який служить інтересам досягнення цільових фінансових показників стратегічного плану. Від стратегії самофінансування інвестиційна стратегія відрізняється тим, що фінансові ресурси для розвитку компанії виділяються на платній основі, при цьому методи розрахунку "величини платежу" за представлені ресурси можуть бути самими різними. Проте найбільш поширеним з них є класичне дисконтування грошового потоку. Тому така стратегія припускає здійснення ряду етапів: розробку інвестиційного проекту, реалізацію проекту і оцінку ефективності реалізації проекту.

Здатність підприємства отримувати, розподіляти і використовувати фінансові ресурси в

поточному і майбутньому періодах можна оцінити за допомогою показника фінансової гнучкості.

Фінансова гнучкість підприємства – це гранична здатність в стислі терміни мобілізувати фінансові ресурси для здійснення різних заходів, спрямованих на максимізацію ринкової вартості компанії в змінних умовах функціонування.

Ключовими складовими фінансової гнучкості є:

- здатність за рахунок фінансових ресурсів протидіяти виникаючим фінансовим ускладненням;
- здатність залучати фінансові ресурси для реалізації вигідних інвестиційних можливостей.

Здатність залучати кошти важлива для пошуку джерел грошових коштів в моменти гострої потреби в них, а також тоді, коли підприємству необхідно пролонгувати свою короткострокову заборгованість. Заздалегідь підготовлене фінансування і відкриті кредитні лінії - надійніші джерела грошових коштів в моменти гострої необхідності, чим потенційне фінансування [1, с. 421].

В якості базових підходів до формування системи фінансування підприємства пропонується використовувати основні елементи процесу фінансування впродовж одного циклу розвитку: цілі фінансування, джерела фінансування, механізми повернення вкладених фінансових коштів і фінансові ризики.

Базовий підхід до формування системи фінансування з точки зору його цілей передбачає вибір фінансових інструментів і використання фінансових механізмів залежно від конкретної мети фінансування на кожному етапі розвитку.

Підхід до формування системи фінансування з точки зору його джерел передбачає вибір фінансових інструментів залежно від потреб у фінансових ресурсах, від можливостей підприємства по використанню власних коштів на кожному етапі розвитку і наявної фінансової інфраструктури.

Підхід до формування системи фінансування з точки зору можливостей підприємства з повернення вкладених фінансових коштів передбачає вибір фінансових інструментів залежно від можливостей підприємства з повернення позикових і вкладених сторонніми інвесторами фінансових коштів і використовуваних фінансових інструментів, а також від перспектив покриття заборгованості підприємства за рахунок прибутку.

Самим неоднозначним є підхід до формування системи фінансування з точки зору фінансових ризиків і зниження їх негативного впливу. Оскільки повне врахування ризиків підприємства досить проблематичне, а зниження їх негативного впливу не завжди можливо внаслідок високої вірогідності прояву випадкових не врахованих ризиків і високих витрат з їх усунення або зниження їх впливу.

Висновки. Вибір джерел фінансування актуальний для різних галузей економіки, особливо, для капіталомістких і фондомістких галузей. Стратегія фінансування орієнтується на

забезпечення достатності фінансових ресурсів, необхідних для реалізації планів розвитку компанії. Вона повинна враховувати фінансові цілі компанії, її потреби у фінансових ресурсах, дивідендну політику, ризик ділових операцій і конкурентну позицію. Вибір стратегії фінансування безпосередньо впливає на фінансування розвитку і запобігання несприятливому впливу на фінансовий стан зміни зовнішніх умов. Аналіз стану ринку і ефективності управління компанією на основі ринкової капіталізації дозволяє здійснити попередню оцінку потенціалу зростання вартості компанії для розробки стратегії фінансування її розвитку. Виявлення протиріч інтересів різних учасників фінансових відносин сприяє формуванню підходів до залучення оптимальних джерел капіталу, що підвищують фінансовий потенціал підприємства. Фінансова гнучкість досягається шляхом формування структури капіталу, яка дозволяє скорочувати або збільшувати частку різних фінансових інструментів залежно від тенденцій на ринку капіталу.

Подальші дослідження передбачають висвітлення методичних положень щодо формування адаптивного механізму фінансового регулювання діяльності підприємств.

Література

1. Бернстайн Л.А. Анализ финансовой отчетности: теория, практика и интерпретация: Пер.с англ./ Научн. ред. перевода чл.-корр. РАН И.И. Елисеєва. Гл. редактор серии проф. Я.В. Соколов. - М.: Финансы и статистика, 2003. - 624 с.
2. Боронос В. Г. Формування механізму оптимізації структури капіталу та його вплив на фінансовий потенціал підприємства / В. Г. Боронос // Механізм регулювання економіки. - 2010. - № 3. -Т. 1. - С.154-166.
3. Івко А.В. Комплексний показник оптимальної цільової структури капіталу підприємства / А.В. Івко // Європейський вектор економічного розвитку. — 2011. — N 2 (11). — С. 105-110.
4. Калініченко З. Д. Використання методу левериджу в управлінні структурою прибутку й капіталу/ Калініченко З. Д. // Економічний аналіз. — 2008. — № 2(18). — С. 212-214.
5. Костирко Л.А. Фінансовий механізм сталого розвитку підприємств: стратегічні орієнтири, системи забезпечення, адаптація: монографія. – Луганськ: Вид-во «Ноулідж», 2012. – 474 с.
6. Люта О.В. Теоретичні підходи до оптимізації структури капіталу підприємства з погляду сучасної фінансової теорії / О.В. Люта // Інноваційна економіка. – 2012. – № 1. – С. 92-96.
7. Семенов Г. А. Оцінка ефективності структури капіталу акціонерного товариства / Г. А. Семенов, О. О. Сропутова, А. В. Єлькін // Стратегія і механізми регулювання промислового розвитку. - 2012. - С. 75-89.

References

1. Bernstajn L.A. Analiz finansovoj otchetnosti: teorija, praktika i interpretacija: Per.s angl./ Nauchn. red.

- perevoda chl.-korr. RAN I.I. Eliseeva. Gl. redaktor serii prof. Ja.V. Sokolov. - M.: Finansy i statistika, 2003. - 624 s.
2. Boronos V. G. Formuvannja mehanizmu optimizacii strukturi kapitalu ta jogo vpliv na finansovij potencial pidpriemstva / V. G. Boronos // Mehanizm reguljuvannja ekonomiki. - 2010. - № 3. -Т. 1. - S.154-166.
  3. Ivko A.V. Kompleksnij pokaznik optimal'noї cil'ovoї strukturi kapitalu pidpriemstva / A.V. Ivko // Єvropejs'kij vektor ekonomičnogo rozvitku. — 2011. — N 2 (11). — S. 105-110.
  4. Kalinichenko Z. D. Viktoristannja metodu leveridzhu v upravlinni strukturoju pributku j kapitalu/ Kalinichenko Z. D. // Ekonomičnij analiz. — 2008. — № 2(18). — S. 212-214.
  5. Kostirko L.A. Finansovij mehanizm stalogo rozvitku pidpriemstv: strategični orientiri, sistemi zabezpečennja, adaptacija: monografija. – Lugans'k: Vid-vo «Noulidzh», 2012. – 474 s.
  6. Ljuta O.V. Teoretični pidhodi do optimizacii strukturi kapitalu pidpriemstva z pogljadu suchasnoї finansovoї teorii / O.V. Ljuta // Innovacijna ekonomika. – 2012. – № 1. – S. 92-96.
  7. Semenov G. A. Ocinka efektivnosti strukturi kapitalu akcionernogo tovaristva / G. A. Semenov, O. O. Crobotova, A. V. Єl'kin // Strategija i mehanizmi reguljuvannja promislavogo rozvitku. - 2012. - S. 75-89.

Середя Е.А. Стратегия финансирования деятельности предприятий

На основе системного анализа основных теорий структуры капитала и стратегий финансирования определены предпосылки развития механизма стратегии финансирования деятельности предприятий. Приведены финансовые критерии, которые позволяют определить потребность в финансировании и доступность источников финансирования. Определены факторы, которые влияют на оптимальную структуру капитала предприятий. Приведена характеристика стратегии самофинансирования и инвестиционной финансовой стратегии. Раскрыта сущность и выделены

составляющие финансовой гибкости предприятий. Рассмотрены базовые подходы к формированию системы финансирования предприятия.

Ключевые слова: стратегия финансирования, структура капитала, предприятие, финансовая гибкость, источники финансирования, система финансирования.

Sereda O.O. Strategy of financing of activity of enterprises

On the basis of analysis of the systems of basic theories of capital and strategies of financing structure pre-conditions of development of mechanism of strategy of financing of activity of enterprises are certain. Financial criteria over, which allow to define a requirement in financing and availability of sourcing (profitability of operating activity, necessary level of investments, risk of investment of capital), are brought. Factors which influence on an optimal capital of enterprises structure are certain: volume of tax payments, business risk, quality of assets, availability of financing. Description of strategy of self-finance and investment financial strategy is given. Essence is exposed and the constituents of financial flexibility of enterprises are distinguished. Base approaches are considered to forming of the system of financing of enterprise on signs: whole financing, sourcing, mechanisms of returning of the inlaid financial means and financial risks.

Keywords: strategy of financing, capital structure, enterprise, financial flexibility, sourcing, system of financing.

Середя Олена Олександрівна асистент кафедри "Фінанси" Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. sered10@mail.ru

Рецензент: Костирко Л.А., доктор економічних наук, професор, завідувача кафедрою фінансів Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Луганськ, Україна.

Стаття подана 18.05.2014 р.

УДК 330.341.1

ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ АГРАРНИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ ЩОДО РЕСУРСОЗБЕРІГАЮЧИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА ОСНОВІ SWOT-АНАЛІЗУ

Соломатина Т.В.

DECISION-MAKING AGRICULTURAL ENTERPRISES RELATIVELY RESOURCE-SAVING TECHNOLOGIES ON THE BASIS OF THE SWOT ANALYSIS

Solomatina T.V.

SWOT-аналіз аграрного підприємства при намірі впровадження ресурсозберігаючих технологій, проводиться в контексті визначених параметрів. За результатами, оцінюються відповідні фактори з урахуванням вагомості кожного, що дозволяє сформулювати конкретний перелік слабких і сильних сторін аграрного підприємства. Все це є передумовою побудовання матриці стратегічної системи управління рішеннями при впровадженні ресурсозберігаючих технологій.

Ключові слова: SWOT-аналіз, ресурсозбереження, система управління рішеннями аграрних підприємств

Постановка проблеми. Будь-яке підприємство в процесі своєї діяльності, стикається з необхідністю прийняття управлінських рішень, спрямованих на досягнення його цілей. Особливу значущість такі рішення набувають на етапах впровадження інноваційно-інвестиційних заходів, до яких належить і застосування ресурсозберігаючих технологій. Саме тоді, рішення потребують найретельнішого дослідження, одним з яких є SWOT-аналіз.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам прийняття управлінських рішень посвячено чимало трудів вітчизняних та закордонних вчених, зокрема Бутинця Ф.Ф., Василенко В. А., Колпакова В. М., Наконечного С. І., Пітере Т., Сааті Т. Л. Ульяновченко О. В. тощо. Проте, особливості аграрного виробництва, та й ще при намірі застосування ресурсозберігаючих технологій, не знайшли широкого відображення у науковій літературі.

Формування мети статті. Застосування сучасних методів оцінки управлінських рішень для подальшої інноваційної діяльності аграрних підприємств, перед усім впровадження ресурсозберігаючих технологій.

Матеріали і результати дослідження. Одним з методів оцінки управлінських рішень є SWOT-аналіз, методологія якого передбачає, по-перше, виявлення внутрішніх сильних і слабких сторін підприємства, а також зовнішніх можливостей і

загроз, і, по-друге, встановлення зв'язків між ними [1,2]. SWOT-аналіз при впровадженні ресурсозберігаючих технологій на конкретному аграрному підприємстві (ПП «Агро») допоможе відповісти на такі питання:

- Чи використовує ПП «Агро» внутрішні сильні сторони або відмітні переваги у своїй стратегії ресурсозбереження? Якщо ПП «Агро» не має відмітних переваг, то які з його потенційних сильних сторін можуть ними стати?

- Чи спостерігатимуться слабкості ПП «Агро» при впровадженні ресурсозберігаючих технологій у порівнянні з конкурентами? Які слабкості вимагають коректування, виходячи зі стратегічних міркувань?

- Які сприятливі можливості дають ПП «Агро» реальні шанси на успіх при використанні її кваліфікації і доступу до відповідних ресурсів?

- Які загрози повинні найбільш турбувати управлінців і які стратегічні дії вони повинен зробити для достатнього захисту?

Спочатку складемо перелік параметрів, за яким буде оцінене ПП «Агро» виходячи з цілей впровадження ресурсозберігаючих технологій. Сюди можна віднести:

- фактори зовнішнього середовища аграрного підприємства: економіка держави, державна політика та можливості фінансування аграрної сфери; система оподаткування; технологічні можливості;

- фінанси: ліквідність; достатність чистого обігового капіталу, фінансова незалежність з урахуванням величини чистого обігового капіталу; ринок недорогих джерел фінансування; оцінка оптимальності фінансування; фінансове планування;

- маркетинг: управління маркетингом, ринки, споживач, ціноутворення, збут продукції;

- виробництво: управління, обсяги, технологія, організація, ефективність, охорона праці на виробництві;

- управління персоналом: управління персоналом, структура, вербування та відбір

персоналу, навчання та розвиток персоналу, мотивація;

- інноваційна діяльність: управління розвитком і дослідженням; інноваційна політика; інноваційний потенціал; використання наукових досліджень;

- система управління організацією: організаційна структура управління; внутрішня система комунікацій; організаційна культура; залучення зовнішніх консультантів;

- аналіз результативності та ефективності: показники ефективності та результативності діяльності; аналіз зростання масштабів діяльності; оцінка підвищення вартості підприємства.

За результатами аналізу інформації по різних сферах діяльності ПП «Агро» можна скласти наступну матрицю SWOT-аналізу (табл. 1).

Аналогічно здійснюється аналіз загроз та будується матриця загроз. Наслідки, до яких може призвести реалізація загроз, можуть проявитися через руйнування організації, приведення організації до критичного стану, важкого стану або легких пошкоджень. Надалі проводиться оцінка факторів внутрішнього середовища методом визначення його профілю, з урахуванням вагомості кожного фактору, що дозволяє сформулювати конкретний перелік слабких і сильних сторін аграрного підприємства.

Для встановлення взаємозв'язків між найбільш впливовими слабкими і сильними сторонами досліджуваного підприємства, будується підсумкова матриця SWOT-аналізу (табл. 2).

Таблиця 1

Матриця SWOT-аналізу ПП «Агро» щодо впровадження ресурсозберігаючих технологій рослинництва

	МОЖЛИВОСТІ "O" — OPPORTUNITIES	ЗАГРОЗИ "T" — THREATS
Зовнішнє середовище	1. Нові ресурсозберігаючі технології 2. Нові види продукції 3. Спрощена система оподаткування 4. Співпраця з іншими компаніями 5. Підвищення інвестиційної привабливості галузі 6. Державна підтримка сільськогосподарської галузі 7. Підвищення попиту населення через скорочення імпорту сільськогосподарської продукції в країну	1. Значні фінансові впливання 2. Високий рівень конкуренції 3. Тривалий період окупності інвестицій в ресурсозберігаючі технології 4. Значна залежність цін від ситуації на ринку сільськогосподарської продукції 5. Дефіцит кадрів відповідної кваліфікації 6. Законодавче регулювання 7. Економічний спад
	ПЕРЕВАГИ "S" — STRENGTH	НЕДОЛІКИ "W" — WEAKNESS
Внутрішнє середовище	1. Мінімальне використання виробничих ресурсів 2. Поступове нарощування обсягів виробництва продукції 3. Великий досвід роботи на ринку 4. Високі виробничі потужності 5. Якісна техніка і обладнання провідних вітчизняних та закордонних фірм 6. Значна кількість постійних клієнтів 7. Згуртований персонал	1. Недостатність оборотних коштів 2. Залежність від зовнішнього фінансування 3. Великі сезонні витрати 4. Висока залежність від природно - кліматичних умов та стану ґрунтів 5. Низька рентабельність діяльності та рентабельність продукції 6. Високий операційного ризику, що спричиняє велику залежність від умов зовнішнього середовища 7. Низька мотивація робітників

Таблиця 2

Підсумкова матриця SWOT-аналізу аналізу ПП «Агро» щодо впровадження ресурсозберігаючих технологій рослинництва

Теперішнє	Взаємний вплив														Майбутнє		
	Можливості							Загрожуючі проблеми									
Сильні сторони	1	2	3	4	5	6	7	1	2	3	4	5	6	7	Можливості		
S1	+	0	0	+	+	+	0	+	0	+	0	0	0	0	6	O1	
S2	+	0	+	0	+	0	0	+	0	0	+	+	0	+	7	O2	
S3	+	+	+	+	+	+	0	+	+	+	+	0	0	+	11	O3	
S4	+	+	+	0	+	0	0	+	0	0	0	0	0	0	5	O4	
S5	+	+	+	0	0	0	0	+	+	0	+	+	0	0	7	O5	
S6	+	0	0	+	0	0	0	+	0	+	0	0	0	0	4	O6	
S7	+	+	+	0	+	0	0	+	0	0	0	0	0	0	5	O7	
Слабкі сторони															Загрози		
W1	-	-	-	-	0	0	0					-	0	0	0	-8	T1
W2	-	0	0	-	-	-	0	-	0	-	0	0	0	0	-6	T2	
W3	-	-	-	-	0	0	0					0	0	0	-8	T3	
W4	-	0	-	-	0	0	0					0	-	0	-8	T4	
W5	-	-	-	-	0	-	0	-	0	-	-	-	0	-	-10	T5	
W6	-	-	-	-	0	0	0	-	-	-	-	0	0	-	-9	T6	
W7	-	0	-	0	0	-	0	-	0	-	-	-	-	-	-9	T7	

На перетині SW з ОТ проставляється експертна оцінка їх взаємного впливу в балах. Підсумкова сума балів по рядках і стовпцях показує пріоритетність урахування того чи іншого чинника при формуванні стратегії, яка направлена на зниження загроз та слабких сторін фірми.

За підсумками SWOT-аналіз складається матриця стратегічних заходів (табл. 3):

SO - заходи, які необхідно провести, щоб використовувати сильні сторони для збільшення можливостей компанії;

WO - заходи, які необхідно провести, долаючи слабкі сторони і використовуючи представлені можливості;

ST - заходи, які використовують сильні сторони організації для запобігання загроз;

WT - заходи, які мінімізують слабкі сторони для запобігання загроз.

Таблиця 3.

Матриця стратегічної системи управління рішеннями при впровадженні ресурсозберігаючих технологій на прикладі ПП «Агро»

Складові SWOT-аналізу	Можливість		Загрози		
	А. Нові ресурсозберігаючі технології		а) Значні фінансові вливання		
	Б. Нові види продукції		б) Дефіцит кадрів відповідної кваліфікації		
	В. Спрощена система оподаткування		в) Значна залежність цін від ситуації на ринку с.г. продукції		
	Г. Співпраця з іншими компаніями		д) Законодавче регулювання		
	Д. Підвищення інвестиційної привабливості галузі		е) Економічний спад		
	Е. Державна підтримка сільськогосподарської галузі		ф) Високий рівень конкуренції		
	Є. Підвищення попиту населення через скорочення імпорту сільськогосподарської продукції в країну		г) Тривалий період окупності інвестицій в ресурсозберігаючі технології		
		д) Законодавче регулювання			
		е) Економічний спад			
		ж) Високий рівень конкуренції			
		з) Тривалий період окупності інвестицій в ресурсозберігаючі технології			
		и) Законодавче регулювання			
		к) Економічний спад			
Сильні сторони		SO-стратегії		ST-стратегії	
1. Мінімальне використання виробничих ресурсів		Впровадження ресурсозберігаючих технологій (А), (а), (б), дозволять при мінімальному використанні ресурсів нарощувати обсяги маржинального доходу та підвищити економічну ефективність за допомогою спрощеної системи оподаткування сільського господарства (В), (д) та можливо отриманням державної підтримки (Е), (ж)			
2. Поступове нарощування обсягів виробництва		Завдяки новітнім технологіям (А), (а), (б), ПП «Агро», буде спроможне дотримуватися технології, скоротивши свої втрати. це позитивно вплине на підвищення попиту населення через скорочення імпорту сільськогосподарської продукції в країну (Є), (і)			
Сильні сторони		SO-стратегії		ST-стратегії	
3. Великий досвід роботи на ринку		Використання вже здобутого досвіду та знань щодо вподобань споживачів для розширення обсягів та ринку збуту продукції (Б), (в), (Г), (е), (ф), залучення інвестицій (Д), (г)			
4. Високі виробничі потужності – 97592 га ріллі, 1867 од.техніки		Нарощування обсягу продукції унаслідок застосування ресурсозберігаючих технологій (А), (а), (б), підвищення попиту населення (Є), (і), (Г), (е), (ф)		Утримання існуючих позицій щодо виробництва продукції за будь – яких економічних обставин (Г), (е), (ф)	
5. Якісна техніка і обладнання провідних вітчизняних та закордонних фірм		Застосування нових технологій у виробництві (А), (Г) та вирощування нових видів продукції (Б), при особливостях оподаткування (В)		Використання цих факторів як конкурентні переваги (а), (в), (е), (ф), (В), (д)	
6. Згуртований персонал					
7. Значна кількість постійних клієнтів		Збільшення обсягів виробництва та вирощування нових видів продукції рослинництва має високу ймовірність її успішного продажу (А), (Г), (е), (ф) та сприятиме підвищенню інвестиційної привабливості), ПП «Агро» (Д), (г)			
Слабкі сторони		WO-стратегії		WT-стратегії	

Продовження табл. 3

1. Недостатність оборотних коштів	Економія ресурсів завдяки застосуванню новітніх технологій (А), збільшення обсягу отриманого прибутку (А), (Б), (Г), (С), (с), (е), скорочення податків (В), (д) та можливість державної підтримки (Е), (h)
2. Залежність від зовнішнього фінансування	Підвищення рівня фінансової автономії (Б), (Е), (Д), (С), (с), (d), (e)
3. Великі сезонні витрати	Впровадження зваженої кредитної політики (Г), (е), (f), управління грошовими кошами завдяки отриманим прибуткам (А), (Б), (с)
4. Висока залежність від природно – кліматичних умов та стану ґрунтів	Впровадження в виробництво більш засухоустійких культур (Б), (с), при допомозі новітніх ресурсозберігаючих технологій (А), (а) та розширеної клієнтської бази (Г), (е), (f)
5. Низька рентабельність діяльності та рентабельність продукції	Підвищення продуктивності праці, зниження витрат на виробництво та реалізацію продукції, підвищення ефективності управління (А), (Б), (С), (b), (c)
6. Високий рівень операційного левериджу, що спричиняє велику залежність від умов зовнішнього середовища	Зниження обсягу постійних витрат шляхом удосконалення контролінгу витрат (А), (Б), (В), (Г), (a), (b), (c), (e)
7. Низька мотивація робітників	Усунення дублювання функцій робітників на підприємстві і як наслідок – переоплачування їх праці; переглядання норм праці, які залишилися незмінними незважаючи на вдосконалення технологій (А), (Б), економічні та соціально психологічні стимули (b)

За результатами проведеного SWOT-аналізу встановлено, що досліджуване ПП «Агро» має ряд сильних сторін і можливостей на аграрному ринку. Йому можна впроваджувати конкретні стратегії з ресурсозбереження, бо присутня наявність високих потенціальних можливостей за умови врахування й обмеження впливу слабких сторін і загроз, що забезпечить ПП «Агро» підвищення ефективності господарської діяльності.

Кожну можливу ресурсозберігаючу технологію рослинництва потрібно деталізувати за принципом «цілі, задачі, заходи», тобто уточнити задачі стратегій до рівня конкретних заходів і окремих дій. Після цього за допомогою експертної оцінки визначають переваги та недоліки обраних технологій, далі їх ранжують за ступенем важливості. Заходи та окремі дії вибраних ресурсозберігаючих технологій оформлюють у вигляді детальних планів, які ув'язують в часі з роботою окремих підрозділів ПП «Агро» та призначають конкретних виконавців для майбутнього контролю за їх реалізацією.

Оцінювання потенційних ресурсозберігаючих стратегій завершується фінансовим обґрунтуванням за принципом «витрати — результати». При цьому визначається оптимальна стратегічна поведінка підприємства, яка уможливіє використання сильних сторін для отримання віддачі від можливостей і зменшення впливу загроз, а також усунення слабких сторін за умови сприяння з боку виявлених можливостей та зменшення впливу загроз.

Висновки. Застосування SWOT-аналізу в системі управління рішеннями при впровадженні ресурсозберігаючих технологій може стати універсальним аналітичним інструментом, який допоможе підприємству як у виборі стратегії розвитку, так і в ринковому аналізі зовнішнього та внутрішнього середовища, що буде сприяти

підвищенню фінансових результатів та ефективності діяльності підприємства.

Література

1. SWOT-аналіз – основа формування маркетингових стратегій: Навчальний посібник/За ред. Л.В.Балабанової. – 2-ге вид., випр. і доп. – К.: Знання, 2005.–301 с.
2. Мошенський С.З., Олійник О.В. Економічний аналіз: Підручник для студентів економічних спеціальностей ВНЗ/За ред. д.е.н., проф., заслуженого діяча науки і техніки України Ф.Ф.Бутиця. – 2-ге вид., доп. і перероб. – Житомир: ПП «Рута», 2007. – 704 с.

References

1. SWOT-analiz – osnova formuvannja marketingovih strategij: Navchal'nij posibnik/Za red. L.V.Balabanovoї. – 2-ge vid., vipr. i dop. – K.: Znannja, 2005.–301 s.
2. Moshens'kij S.Z., Olijnik O.V. Ekonomichnij analiz: Pidruchnik dlja studentiv ekonomichnih special'nostej VNZ/Za red. d.e.n., prof., zaslužhenogo dijacha nauki i tehniki Ukraїni F.F.Butincja. – 2-ge vid., dop. i pererob. – Zhitomir: PP «Ruta», 2007. – 704 s.

Соломатина Т.В. Принятие управленческих решений аграрными предприятиями относительно ресурсосберегающих технологий на основе swot-анализа

SWOT-анализ аграрного предприятия при внедрения ресурсосберегающих технологий, проводится в контексте определенных параметров. По результатам, оцениваются соответствующие факторы с учетом весомости каждого, что позволяет сформировать конкретный список слабых и сильных сторон аграрного предприятия. Все это является предпосылкой построения матрицы стратегической системы управления решениями при внедрении ресурсосберегающих технологий.

Ключевые слова: SWOT-анализ, ресурсосбережения, система управления решениями аграрных предприятий

Solomatina T.V. Decision-making agricultural enterprises relatively resource-saving technologies on the basis of the swot analysis

SWOT analysis of the agricultural enterprise with the intention of the introduction of resource-saving technologies, is carried out in the context of certain parameters. According to the results, evaluated the relevant factors, taking into account the weight of each, enabling you to create a specific list of weaknesses and strengths of the agricultural enterprise. All of this is a prerequisite for building a matrix strategic management system solutions for the implementation of resource-saving technologies.

Keywords: *SWOT analysis, resource, management system solutions agricultural enterprises*

Соломатіна Тетяна Василівна, к.е.н., доцент, доцент кафедри «Фінанси» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, t.solomatina@i.ua

Рецензент: Костирко Л.А., доктор економічних наук, професор, завідувача кафедрою фінансів Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Луганськ, Україна.

Стаття подана 17.05.2014 р.

УДК 369.034

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

Степура В.В.

ANALYSIS OF THE CURRENT STATE AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF NON-STATE PENSION PROVISION IN UKRAINE

Stepura V.V.

В статті проведено аналіз сучасного стану системи недержавного пенсійного забезпечення. Проаналізовано динаміку основних показники діяльності недержавних пенсійних фондів за останні роки. Розглянуто структуру активів недержавних пенсійних фондів та напрями їх інвестування. Розглянуто динаміку кількості укладених пенсійних контрактів та кількості вкладників за останні роки. Обґрунтовано значущість функціонування недержавних пенсійних фондів для економіки та переваги для використання недержавних пенсійних фондів в якості інструмента для створення особистих накопичень.

Ключові слова: пенсійна система, пенсійне забезпечення, недержавний пенсійний фонд, пенсійні активи, внески.

Постановка проблеми.

Конституція України визначила право громадян на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом.

Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними. Проте, сьогодні обов'язкова державна система пенсійного забезпечення не здатна надати високий рівень пенсії при низьких розмірах обов'язкових пенсійних відрахувань і несприятливих демографічних умовах.

Важливим кроком на шляху до забезпечення права громадян на соціальний захист і забезпечення гідного рівня життя при досягненні пенсійного віку було реформування пенсійної системи і створення додатково до гарантованого державою джерела пенсійних виплат недержавної системи пенсійного забезпечення.

Так, 1 січня 2004 року набрав чинності Закон України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування", який визначив структуру

системи пенсійного забезпечення в Україні, яка складається з трьох рівнів – загальнообов'язкового державного пенсійного страхування у вигляді солідарної та накопичувальної системи та добровільного пенсійного забезпечення. Її сутність полягає в тому, що вона дозволяє зробити пенсійну систему нашої країни фінансово збалансованою та стійкою. В такій системі ризики, пов'язані з демографічною та економічною ситуаціями, будуть розподілені між трьома її рівнями, що дозволить захистити майбутніх пенсіонерів від зниження загального рівня доходів. Сьогодні багаторівневі пенсійні системи створені практично в усіх країнах світу, а їх елементи успішно апробовані впродовж багатьох років у цивілізованих країнах [10].

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Вагомий внесок у дослідження наукової сторони функціонування недержавних пенсійних систем впродовж останніх років внесли такі вітчизняні вчені, як Внукова Н.М., Мальований М.І., Юрій С.І., Конопліна Ю. С., Кропельницька С.О., Науменкова С.В., Карлін М.І. та багато інших. Проте до сьогодні не в повній мірі досліджено усі аспекти функціонування системи добровільного пенсійного забезпечення, через що, в значній мірі вона не користується такою популярністю в нашій країні, як за кордоном.

Метою статті є висвітлення сучасного стану системи недержавного пенсійного забезпечення України та перспектив її розвитку.

Матеріали і результати дослідження. Для об'єктивної оцінки системи недержавного пенсійного забезпечення (далі НПЗ), перспектив та напрямів її подальшого розвитку необхідно проаналізувати стан та динаміку її загальних показників за останні роки.

За даними Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг у 2013 році кількість учасників недержавних пенсійних фондів відповідно до укладених контрактів становила 840,6 тис осіб, що на 43,8% більше, ніж у попередньому році. Отримані

результати свідчать про позитивну динаміку довіри громадян до третього рівня системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні (табл. 1) [7].

Завдяки зростанню кількості учасників НПФ сума пенсійних внесків станом на 31.12.2013 становила 1 587,5 млн. грн., що на 20,8% більше або на 273,8 млн. грн. порівняно з кінцем 2012 року. Зростання обсягів внесків за результатами року пояснюється значним збільшенням учасників системи НПЗ на 255,8 тис. осіб.

Загальна кількість зареєстрованих НПФ за 2013 рік зменшилась на 13,8 % у порівнянні з 2012 роком та становить 81 недержавних пенсійних фонди. За

територіальним принципом у Києві зосереджено біля 75,3 % усіх НПФ.

Кількість відкритих НПФ є найбільшою і на кінець звітного періоду становила 65, що пояснюється їх більшою доступністю до широких верств населення, тоді як учасниками професійних чи корпоративних НПФ можуть бути лише фізичні особи, які пов'язані за родом їх професійної діяльності або перебувають у трудових відносинах з роботодавцями-засновниками або роботодавцями-платниками. Станом на 31.12.2013 року кількість корпоративних фондів становить дев'ять, професійних – сім (табл. 2, рис. 1) [7].

Таблиця 1

Динаміка основних показників діяльності недержавних пенсійних фондів [7]

Показники	Станом на 31.12.2011	Станом на 31.12.2012	Станом на 31.12.2013	Темпи приросту, %	
				станом на 31.12.2012/ станом на 31.12.2011	станом на 31.12.2013/ станом на 31.12.2012
Загальна кількість укладених пенсійних контрактів, тис. шт.	75,0	61,4	61,4	-18,1%	0,0%
Кількість учасників за укладеними пенсійними контрактами, тис. осіб	594,6	584,8	840,6	-1,6%	43,7%
Загальні активи НПФ, млн. грн.	1 386,9	1 660,1	2 089,8	19,7%	25,9%
Пенсійні внески, всього, млн. грн.	1 102,0	1 313,7	1 587,5	19,2%	20,8%
у тому числі:					
- від фізичних осіб	50,6	58,6	66,5	15,8%	13,5%
- від фізичних осіб-підприємців	0,2	0,2	0,2	0,0%	0,0%
- від юридичних осіб	1 051,2	1 254,9	1 520,5	19,4%	21,2%
Пенсійні виплати, млн. грн.	208,9	251,9	300,2	20,6%	19,2%
Кількість осіб, що отримали/ отримують пенсійні виплати, тис. осіб	63,1	66,2	69,0	4,9%	4,2%
Сума інвестиційного доходу, млн. грн.	559,9	727,0	953,3	29,9%	31,1%
Прибуток від інвестування активів недержавного пенсійного фонду, млн. грн.	473,3	620,3	818,0	31,1%	31,9%
Сума витрат, що відшкодовуються за рахунок пенсійних активів, млн. грн.	86,6	106,6	135,3	23,1%	26,9%

Таблиця 2

Кількість НПФ станом на 31.12.2013 року

Вид НПФ	30.09.2013	31.12.2013	Зміна за 4-й квартал 2013
Відкриті	62	65	4,84%
Корпоративні	8	9	12,50%
Професійні	7	7	0,00%
Всього	77	81	5,19%

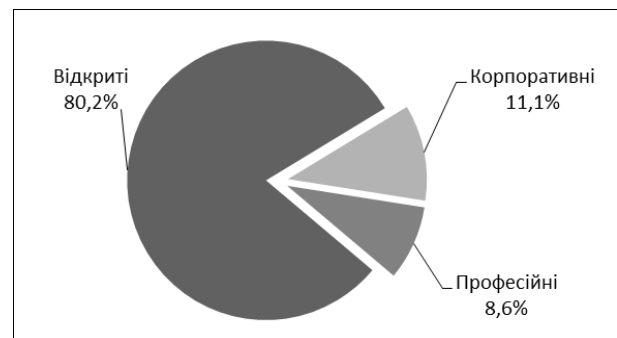

Рис. 1. Кількість НПФ станом на 31.12.2013 року

За результатами 2013 року спостерігається концентрація ринку НПФ. Вартість активів 10 найбільших НПФ становить 1847,9 млн. грн., або 88,4 % від вартості активів усіх недержавних пенсійних фондів. Кількість фондів, у яких вартість активів перевищує 10 млн. грн., за 2013 рік

збільшилась на 2 фонди та станом на 31.12.2013 складає 19 установ. В структурі активів НПФ провідне місце займають цінні папери та грошові кошти 357 млн. грн. та 323 млн. грн. відповідно. (табл. 3, рис. 2) [9].

Таблиця 3

Структура активів НПФ станом на 31.12.2013 року

Вид НПФ	Грошові кошти	Цінні папери	Банківські метали	Нерухомість	Інші активи	Всього
Відкриті	229 558 585	242 577 521	13 583 653	15 740 553	5 960 760	507 421 072
Корпоративні	59 025 157	60 661 123	1 107 380	0	511 048	121 304 708
Професійні	34 467 688	53 824 182	0	5 050 939	3 375 000	96 717 809
Всього	323 051 430	357 062 826	14 691 033	20 791 492	9 846 808	725 443 589

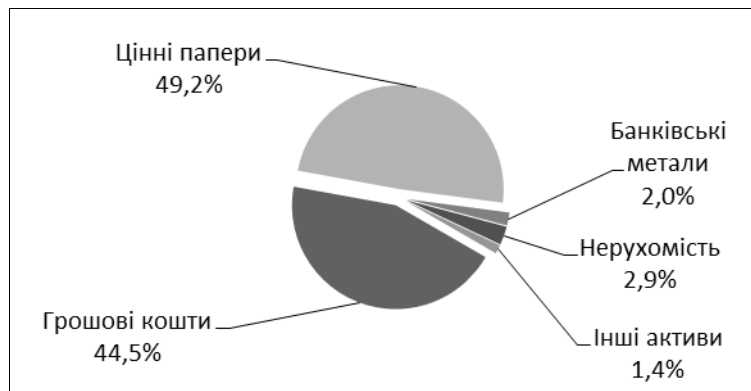

Рис. 2. Структура активів НПФ станом на 31.12.2013 року

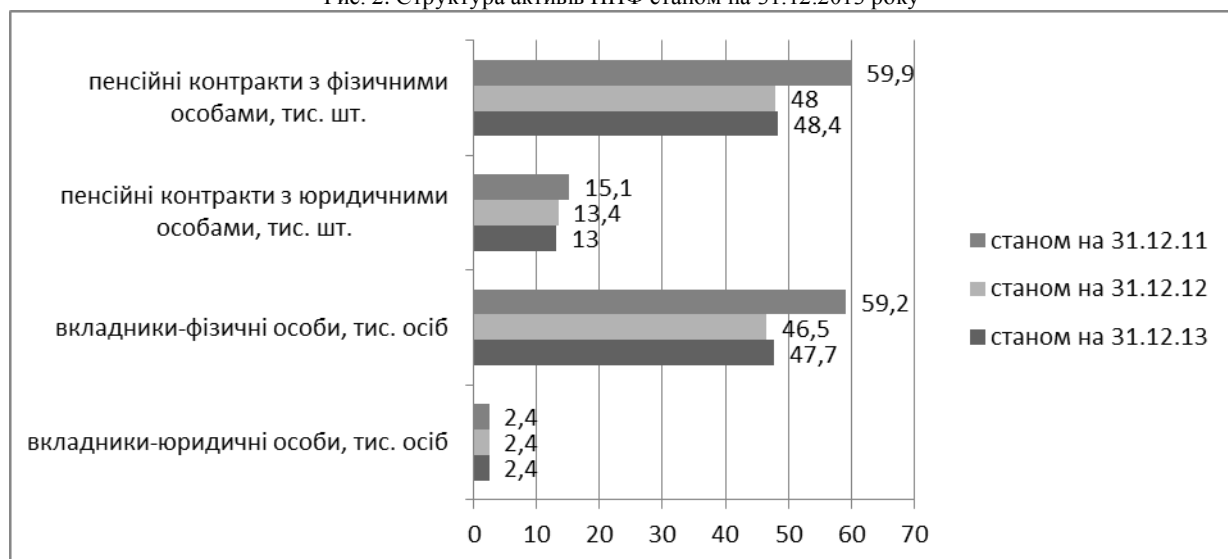

Рис. 3. Динаміка кількості укладених пенсійних контрактів та кількості вкладників за 2011 – 2013 рр.

Також, слід відмітити, що структура активів НПФ за останні роки практично не змінювалася. Досить велика частина активів знаходиться в грошових коштах, що пов'язано з браком надійних фінансових інструментів та нестабільністю в державі.

Кількість адміністраторів, які мають ліцензію на здійснення діяльності з адміністрування недержавних пенсійних фондів, за 2013 рік зменшилась на 2 та становить 28 установ.

Станом на 31.12.2013 адміністраторами недержавних пенсійних фондів було укладено 61 409 пенсійних контрактів з 50 068 вкладниками, з яких 2 373 вкладники – юридичні особи (4,7 % від загальної кількості вкладників), на яких припадає

1 520,5 млн. грн. внесків або 95,8 % від пенсійних внесків у системі недержавного пенсійного забезпечення (далі – НПЗ), а 47 695 вкладники – фізичні особи (95,3 % від загальної кількості вкладників), на яких припадає 66,7 млн. грн. внесків або 4,2 %.

При цьому, порівняно з кінцем 2012 року кількість контрактів з юридичними особами зменшилась на 3,0%, а з фізичними особами зросла на 0,8 % (рис. 3) [7].

Одним із основних якісних показників, які характеризують систему НПЗ, є сплачені *пенсійні внески*. Станом на 31.12.2013 сума пенсійних внесків становила 1 587,5 млн. грн., що на 20,8% більше або на 273,8 млн. грн. порівняно з кінцем

2012 року. Загальний обсяг активів, сформованих пенсійними фондами, станом на 31.12.13 становив 2 089,8 млн. грн. Усього за 2013 рік активи недержавних пенсійних фондів зросли на 20,6% або на 429,7 млн. грн. (рис. 4) [7].

Слід зазначити, що в системі НПЗ серед вкладників спостерігається тенденція до скорочення або тимчасового припинення сплати внесків на користь своїх учасників, що спричинена нестабільною економічною а політичною ситуацією, що на даний момент має місце в Україні.

Для НПФ властиво формувати портфель, до якого входять об'єкти інвестування з мінімальним ступенем ризику. Тому особливого значення

набуває вибір інвестиційних інструментів, використовуючи які НПФ зможуть забезпечити захист грошових коштів населення від інфляційних процесів і при цьому отримувати визначений приріст капіталу.

Станом на 31.12.2013 року переважними напрямками інвестування пенсійних активів стали депозити в банках (36,4% інвестованих активів), облигації підприємств, емітентами яких є резиденти України (31,0%), акції українських емітентів (13,3%), цінні папери, дохід за якими гарантовано Кабінетом Міністрів України (11,5%) (рис. 5) [7].

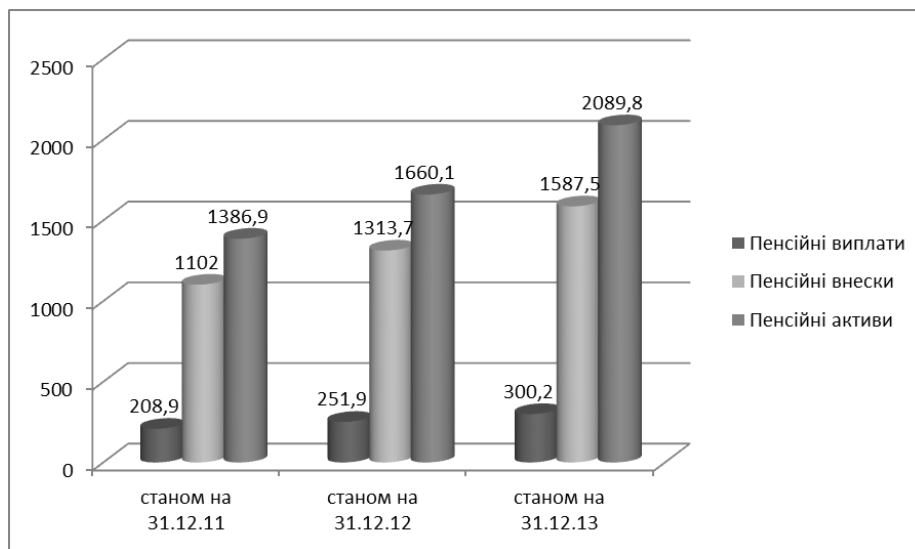

Рис. 4. Динаміка основних показників системи НПЗ за 2011 – 2013 рр. (млн. грн.)

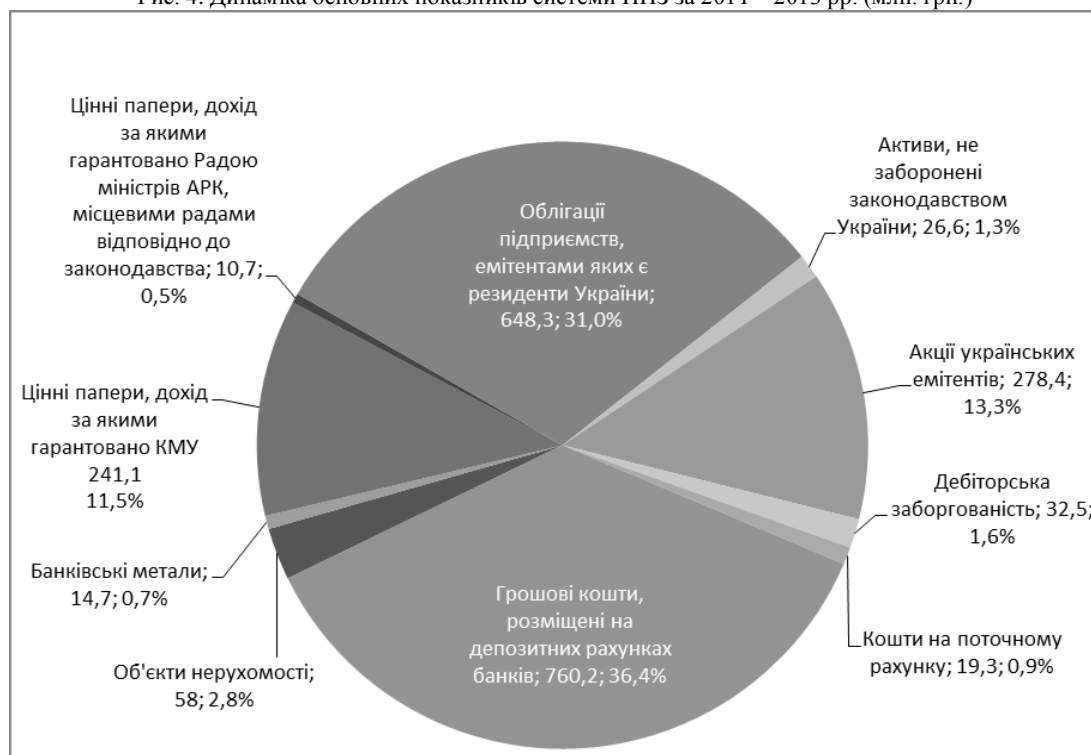

Рис. 5. Структура інвестованих пенсійних активів станом на 31.12.2013 (млн. грн.)

Метою інвестування пенсійних активів є, насамперед, збереження пенсійних заощаджень громадян. Тому стратегія інвестування недержавних пенсійних фондів є більш консервативною, ніж у інших фінансових установ.

Загальна вартість доходу, отриманого від інвестування пенсійних активів, станом на 31.12.2013 становила 953,3 млн. грн. або 60,1% від суми залучених внесків, збільшившись протягом 2013 року на 226,3 млн. грн., або на 31,1% [7].

Загалом, за даними Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, за дев'ять років функціонування у системі недержавних пенсійних фондів накопичено 2 089,2 млн. грн.

Отже, як можна побачити з вище приведених даних, основні показники, що характеризують діяльність НПФ, незважаючи на сучасні негативні економіко-політичні явища, мають стабільну тенденцію до зростання.

Насамперед, це пов'язано з недостатністю ресурсів системи обов'язкового пенсійного страхування, яка не може фінансово забезпечити зростаючий дисбаланс між працюючими та пенсіонерами. А зважаючи на обмеженість фінансових інструментів створення заощаджень НПФ є ефективним засобом накопичення особистих пенсійних заощаджень, оскільки дозволяє скористатися наступними перевагами:

фінансова незалежність після закінчення активної трудової діяльності завдяки отриманню додаткової до гарантованої державою пенсії, розмір якої залежить від розміру пенсійних внесків, періоду накопичення та суми заробленого на них інвестиційного прибутку;

самостійність вибору розміру пенсійного внеску та його періодичності – законодавство не встановлює обмежень щодо мінімальної або максимальної суми пенсійних внесків та періодичності їх сплати. Укладаючи пенсійний контракт, вкладник самостійно визначає ці параметри, а також коригувати їх у разі зміни фінансового стану;

примноження пенсійних коштів – акумульовані в НПФ кошти інвестуються в різні інвестиційні активи (акції, облігації, дорогоцінні метали, нерухомість тощо). Таким чином їх розмір зростає завдяки отриманому на них інвестиційному прибутку, як на етапі накопичення, так і впродовж періоду пенсійних виплат;

персоніфікація пенсійних накопичень – для кожного учасника відкривається персональний пенсійний рахунок для обліку пенсійних внесків і результатів їх інвестування;

право власності на пенсійні кошти – незалежно від того, хто сплачував пенсійні внески на користь учасника НПФ, ці пенсійні внески, а також кошти, отримані в результаті їх інвестування, є власністю такого учасника НПФ;

податкові пільги – пенсійні внески, зроблені на власну користь, не оподатковуються податком з доходів фізичних осіб (шляхом віднесення пенсійних внесків до складу податкового кредиту) у межах суми податкової соціальної пільги;

можливість успадкування пенсійних коштів – на відміну від пенсії, яка отримується із солідарної системи, пенсійні накопичення, сформовані в системі недержавного пенсійного забезпечення успадковуються;

самостійність визначення пенсійного віку – отримувач недержавної пенсії самостійно обирає свій пенсійний вік, після досягнення якого він має право на отримання пенсійних виплат, у рамках +/- 10 років від загальноновстановленого в Україні;

самостійність вибору пенсійної виплати відповідно до законодавства – учасник НПФ має право на три види пенсійних виплат, за рахунок коштів, акумульованих ним в НПФ:

пенсія на визначений строк, яка виплачується після досягнення пенсійного віку;

одноразова пенсійна виплата, яка виплачується у разі настання інвалідності, критичного стану здоров'я учасника НПФ (підтвердженого медично); виїзду учасника НПФ на постійне проживання за межі України; недостатності пенсійних коштів для здійснення мінімальних пенсійних виплат учаснику НПФ протягом року; смерті учасника НПФ (пенсійні кошти виплачуються спадкоємцям);

довічна пенсія (ануїтет), яка виплачується страховою компанією за рахунок накопичень в НПФ на підставі укладеного з нею учасником НПФ договору страхування довічної пенсії;

самостійність визначення умов, періодичності та тривалості здійснення пенсійних виплат – визначається отримувачем пенсії при укладенні з НПФ договору про виплату пенсії на визначений строк, але така пенсія розраховується не менше, ніж на 10 років;

контроль особистих пенсійних накопичень – в будь-який час учасник НПФ має право отримати виписку про стан індивідуального пенсійного рахунку, а один раз на рік така виписка надається йому безоплатно;

можливість заміни НПФ – вкладник (за умови розірвання пенсійного контракту) може перевести свої пенсійні накопичення до іншого НПФ, страхової компанії, банку, які здійснюють недержавне пенсійне забезпечення [10].

Висновки. Розглянувши систему недержавного пенсійного забезпечення та зокрема НПФ, можна сказати, що вони є досить потужними учасниками національного ринку фінансових послуг і мають велике значення як для окремого індивіду так і економіки в цілому. По-перше, НПФ є дієвим фінансовим інструментом створення власних пенсійних заощаджень. По-друге, використання акумульованих пенсійних активів дає можливість вивільнити до цього незадіяний капітал населення, що знаходився у формі власних заощаджень, та перевести його у реальний сектор економіки у формі інвестицій.

Л і т е р а т у р а

1. Роз'яснення Міністерства юстиції України щодо системи недержавного пенсійного забезпечення від 13.06.12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0022323-12>

2. Внукова, Н. М., Кузьминчук Н. В. Соціальне страхування: Кредитно-модульний курс [Текст]. / Н. М. Внукова, - Навч. посіб. - К.: Центр учбової літератури, 2009. - 412 с.
3. Конопліна, Ю. С. Соціальне страхування [Текст] : навчальний посібник / Ю. С. Конопліна. - Суми : Університетська книга, 2008. - 224 с.
4. Мальований М.І., Бечко П.К., Бечко В.П. Соціальне страхування [Текст]. Навч. посіб. - К.: Центр учбової літератури, 2012. - 496 с.
5. Юрій, С. І. Соціальне страхування [Текст] : підручник / С. І. Юрій, М. П. Шаварина, Н. В. Шаманська. - К. : Кондор, 2006. - 464 с.
6. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. Концепція розвитку ринків небанківських фінансових послуг України на 2013-2014 роки [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://nfp.gov.ua/files/docs/Prezentacia_syn.pdf
7. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 31.12.2013 року [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/NPF/NPF_IV_kv%202013.pdf
8. Національна система загальнообов'язкового державного соціального страхування: сучасні проблеми та стратегія розвитку: монографія [Текст] / [Лібанова Е.М., Новіков В.М., Макарова О.В. та ін.]. - К.: Ін-т демографії та соц. дослідж. НАН України, 2006. - 178 с.
9. Українська Асоціація Інвестиційного Бізнесу. Статистика НПФ в управлінні КУА у 4 кварталі 2013 року [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.uaib.com.ua/files/articles/1942/88/NPF_Q4%202013.xls
10. Українські фонди [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.ukrfunds.com.ua/ua/non-governmental-pension-provision/system/>

References

1. Roz'yasnennya Ministerstva yusty`ciyi Ukrainy`n` shhodo sy`stemy` nederzhavnogo pensijnogo zabezpechennya vid 13.06.12 [Elektronny`j resurs]. - Rezhym`m dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0022323-12>
2. Vnukova, N. M., Kuz'my`nchuk N. V.. Social'ne straxuvannya: Kredy`tno-modul'ny`j kurs [Tekst]. / N. M. Vnukova, - Navch. Posib. - K.: Centr uchbovoyi literatury`, 2009. - 412 s.
3. Konoplina, Yu. S. Social'ne straxuvannya [Tekst] : navchal'ny`j po`sibny`k / Yu. S. Konoplina. - Sumy` : Universy`tets`ka kny`ga, 2008. - 224 s.
4. Mal'ovany`j M.I., Bechko P.K., Bechko V.P. Social'ne straxuvannya [Tekst]. Navch. Posib. - K.: Centr uchbovoyi literatury`, 2012. - 496 s.
5. Yurij, S. I. Social'ne straxuvannya [Tekst] : pidruchny`k / S. I. Yurij, M. P. Shavary`na, N. V. Shamans`ka. - K. : Kondor, 2006. - 464 s.
6. Nacional'na komisiya, shho zdijnsnyuye derzhavne reguluvannya u sferi ry`nkiv finansovy`x poslug. Konceptiya rozvy`tku ry`nkiv nebankivvs`ky`x finansovy`x poslug Ukrainy`n` na 2013-2014 roky` [Elektronny`j resurs]. - Rezhym`m dostupu: http://nfp.gov.ua/files/docs/Prezentacia_syn.pdf
7. Nacional'na komisiya, shho zdijnsnyuye derzhavne reguluvannya u sferi ry`nkiv finansovy`x poslug. Pidsumky` rozvy`tku sy`stemy` nederzhavnogo pensijnogo zabezpechennya stanom na 31.12.2013 roku [Elektronny`j resurs]. - Rezhym`m dostupu:

- http://nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/NPF/NPF_IV_kv%202013.pdf
8. Nacional'na sy`stema zagal'noobov'язkovogo derzhavnogo social'nogo straxuvannya: suchasni problemy` ta strategiya rozvy`tku: monografiya [Tekst] / [Libanova E.M., Novikov V.M., Makarova O.V. ta in.]. - K.: In-t demografiyi ta socz. doslidzh. NAN Ukrayiny`, 2006. - 178 s.
9. Ukrayins`ka Asociaciya Investy`cijnogo Biznesu. Staty`sty`ka NPF v upravlinni KUA u 4 kvartali 2013 roku [Elektronny`j resurs]. - Rezhym`m dostupu: http://www.uaib.com.ua/files/articles/1942/88/NPF_Q4%202013.xls
10. Ukrayins`ki fondy` [Elektronny`j resurs]. - Rezhym`m dostupu: <http://www.ukrfunds.com.ua/ua/non-governmental-pension-provision/system/>

Степура В.В. Анализ современного состояния и перспективы развития негосударственного пенсионного обеспечения в Украине

В статье проведен анализ современного состояния системы негосударственного пенсионного обеспечения. Проанализирована динамика основных показателей деятельности негосударственных пенсионных фондов за последние годы. Рассмотрена структура активов негосударственных пенсионных фондов и направления их инвестирования. Рассмотрена динамика количества заключенных пенсионных контрактов и количества вкладчиков за последние годы. Обоснована значимость функционирования негосударственных пенсионных фондов для экономики и преимущества для использования негосударственных пенсионных фондов в качестве инструмента для создания личных накоплений.

Ключевые слова: пенсионная система, пенсионное обеспечение, негосударственный пенсионный фонд, пенсионные активы, взносы.

Stepura V.V. Analysis of the current state and prospects of development of non-state pension provision in Ukraine

This article analyzed the current state of the system of non-state pension provision. Statistical analysis was carried out in an article supported by explanations and conclusions for understanding the studied issue. The dynamics of main indicators of activity of non-government pension funds in recent years is analyzed. The structure of assets of non-government pension funds and directions of its investment is considered. The dynamics of the number of pension contracts and the number of contributors over the years is considered. Analysis of the studied parameters held separately for deeper study of the topic of the article. This article grounded the importance of the functioning of non-government pension funds for the economy and benefits for the use of non-government pension funds as a tool for creating personal savings.

Key words: pension system, pension, non-government pension fund pension assets, contribution.

Степура Віктор Вікторович - к.е.н., доцент кафедри «Фінанси» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, Україна. svmail@meta.ua

Рецензент: Костирко Л.А., доктор економічних наук, професор, завідувача кафедрою фінансів Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Луганськ, Україна.

УДК 336.71.078.3

РЕЗЕРВУВАННЯ, ЯК СПОСІБ БАНКІВСЬКОГО НАГЛЯДУ**Тітова Т.І., Коба О.В.****BACKUPING, AS METHOD OF BANKS UPERVISION****Titova T.I., Koba O.V.**

Стаття присвячена проблемам формування та основним інструментам і методам керування кредитними ризиками в комерційному банку за допомогою яких формуються резерви для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями.

Проведено аналіз ризиків неповернення кредиту. Були розглянуті шляхи формування банківських резервів, не просто як засобу боротьби з ризиком конкретного банку, а й важливого інструмента регулювання грошової пропозиції в країні. Розглянута політика обов'язкових резервних вимог, що використовується центральним банком, як засіб антициклічної та антиінфляційної політики, та резервні вимоги, які, насамперед пов'язані з показниками грошової маси, і їх взаємодія з іншими макроекономічними показниками. Також запропоновано напрями пошуку шляхів підвищення ефективності та вдосконалення формування банківських резервів.

Ключові слова: Банківські резерви, прибуток, фінансовий стан, комерційний банк, зобов'язання, ринок, ліквідність, витрати, процентна ставка.

Постановка проблеми. На сучасному етапі основною метою грошово-кредитної

політики центральних банків багатьох країн є досягнення та підтримка цінової стабільності, що здійснюється за допомогою активного використання таких інструментів як політика обов'язкового резервування, облікова політика, регулювання обсягів рефінансування комерційних банків, операції на відкритому ринку. Забезпечення стійкого економічного зростання економіки України робить надзвичайно важливим питання організації протидії кризовим явищам і відродження функціонування банківського сектору. Кожен з вітчизняних банків, працюючи стабільно, чи з кризовими симптомами у діяльності, повинен враховувати неминучість виникнення ризикових ситуацій, які можуть призвести до суттєвої дестабілізації.

Сьогодні грошово-кредитна система України виявилась неспроможною протистояти негативним змінам макроекономічних показників.

Банківський сектор України переживає такий період, який спонукає банки підвищувати рівень централізації капіталу, власну

конкурентоспроможність, активно використовувати один із головних антикризових інструментів - обов'язкове резервування, яке є надзвичайно потужним, дієвим та простим у застосуванні інструментом грошово-кредитної політики з прямим характером дії. Обов'язкове резервування є інструментом подвійної дії: за його допомогою можна регулювати, по-перше, співвідношення між сукупними банківськими резервами і більш широкими грошовими агрегатами, по-друге - ліквідність банківської системи.

Вивчення даної проблеми зумовило необхідність розв'язання таких завдань:

- методології формування резервів під кредитні операції як одного із шляхів мінімізації кредитних ризиків;
- провести аналіз формування резервів покриття можливих втрат за кредитними операціями та використання резерву для відшкодування безнадійної заборгованості позичальників.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Огляд публікацій за окресленою тематикою дає змогу зробити висновок, що дана тема широко досліджується вітчизняними науковцями та практиками з банківської справи. Ці питання розглядали: Адамик Б.П. В.В. Вітлінський В.В., Пернарівський О.В., Наконечний Я.С., Великоіваненко Г.І., Ляховський В.С., Коробейников Д.В., Серебряков П.А., Примостка Л.О. [4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11] та ін. Сучасне трактування мінімальних резервів передбачає їх переважне використання у практиці грошово-кредитного регулювання для розв'язання довготермінових проблем стабілізації грошового обігу й антиінфляційної боротьби.

Метою статті є аналіз економічної сутності банківських резервів та їх видів. Визначення методології та практики формування резервів для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями комерційних банків, як процесу та методу зниження банківських ризиків.

Матеріали і результати дослідження.

Обов'язкове резервування можна умовно розділити на такі елементи, сукупність яких визначає його загальний характер і спрямованість: база

резервування; величина нормативу резервування; пільги по резервуванню; спосіб розрахунку коштів, що підлягають резервуванню; спосіб і період підтримки резервів; можливість використання резервів; склад активів, прийнятних для виконання резервних вимог; можливість отримання доходів від зарезервованих коштів. Обов'язкові резерви, як правило, встановлюються відносно пасивів банківських установ або окремих їх статей, хоча є випадки їх встановлення стосовно активів. База для розрахунку обов'язкових резервів може розподілятися за строками депозитів та їх абсолютними сумами.

Використання того чи іншого інструмента регулювання кредитної діяльності, що є складовою регулювання грошово-кредитного ринку залежить від історичних традицій використання фінансових інструментів у державі, розвитку ринкових відносин, наявності банківсько-фінансових установ, загальнодержавного стану економіки, урегульованості питань фіскальної політики та інше. Тоді як здійснення регулювання кредитної діяльності, як складової проведення грошово-кредитної політики, відбувається за допомогою інструментів (засобів та методів), що забезпечують надійність кредитної діяльності як запоруки економічного зростання країни та підтримки високого рівня зайнятості населення.

Формування ринкової інфраструктури в Україні зумовили появу відповідних ризиків для тих суб'єктів господарювання, які проводять фінансову та господарську діяльність. Найбільш ризиковою в сучасних умовах вважають банківську діяльність.

Формування банківських резервів – не просто засіб боротьби з ризиком конкретного банку, а й важливий інструмент регулювання грошової пропозиції в країні. Політика обов'язкових резервних вимог використовується центральними банками як засіб антициклічної та антиінфляційної політики. Резервні вимоги, звичайно, насамперед пов'язані з показниками грошової маси, і їх взаємодія з іншими макроекономічними показниками відбувається через трансмісійний механізм впливу змін грошової пропозиції на реальний сектор економіки - на ринок інвестицій, рівень цін тощо. Ураховуючи такі властивості резервних вимог, центральний банк із метою стимулювання, наприклад, інвестиційної активності проводить політику, спрямовану на зниження норм резервних вимог, а тимчасове збільшення норми обов'язкового резервування за певних умов спричиняє зниження інфляційного тиску.

Для банків України показники кредитного ризику, характеризуємі простроченою і сумнівною заборгованістю в їх кредитних портфелях, у два-три рази перевищують рівень аналогічних показників банків розвинутих країн. Тому дослідження особливостей формування банківських резервів є особливо актуальною проблемою.

Зростання у 2010-2012 роках абсолютного обсягу кредитного портфелю АКБ «Приватбанк» з рівня 8,1 млрд. грн. до рівня 40,1 млрд. грн. змінило рівень питомої ваги резервів на кредитні ризики з 12,9% обсягу кредитного портфелю (2010 рік) до 10,05% обсягів кредитного портфелю (2012 рік) практично тільки за рахунок зміни співвідношення обсягів кредитів юридичних осіб до обсягів кредитів фізичним особам з рівня 1,86 до 1,31 [12].

Зміна нормативів обов'язкового резервування справляє на пропозицію грошей потужний вплив. Проте застосування цього інструмента викликає певні труднощі в роботі комерційних банків і зменшує їхню прибутковість. За цих обставин нормативи обов'язкового резервування, як правило, не використовуються для вирішення поточних проблем грошового ринку, а є інструментом досягнення довгострокових цілей монетарної політики.

У міру розвитку ринкових процесів у трансформаційних економіках спостерігається тенденція зниження ефективності регуляторного впливу обов'язкового резервування на сферу фінансового посередництва, що пов'язано з об'єктивними та суб'єктивними факторами. До об'єктивних факторів відносять: посилення інтеграції зі світовими фінансовими ринками завдяки динамічному розвитку внутрішніх ринків капіталу і поступовій лібералізації валютних обмежень; зростання інтересу банків доперереорієнтації з традиційних кредитних на інші сегменти фінансового ринку через розширення можливостей фондового інвестування і посилення ролі фінансових ринків при перерозподілі капіталу; посилення ролі надлишкової банківської ліквідності через зростання грошової бази, зумовленої припливом капіталу з-за кордону, на фоні обмеженого зростання грошової маси. До суб'єктивних – вплив політики зближення з Єврозоною на організацію системи інструментів грошово-кредитної політики банків перехідних економік.

З огляду на якість активів обсяги сформованих резервів (насамперед, спеціальних) відіграють роль індикатора якості банківських кредитних портфелів, портфелів цінних паперів, дебіторської заборгованості.

Створення резервів - це визнання витрат для відображення реального результату діяльності банку із урахуванням погіршення якості його активів або підвищення ризикованості його операцій [1,2].

Банківські керівники у більшості випадків вирішують як головну не проблему отримання максимального прибутку від операцій, а проблему досягнення оптимального співвідношення між прибутковістю та ризикованістю операцій. Ризик є в кожній банківській операції.

Кредитний ризик визначається науковцями як внутрішній ризик в основній діяльності банку. Його суть полягає у вірогідності збитків від непогашення

позичальником основної суми боргу та процентів за кредитом [7].

Проте невиконання боржником своїх зобов'язань перед банком не обмежується лише несплатою процентів і неповерненням позики. У цьому разі підривається репутація фінансово-кредитного інституту, тому що значний обсяг проблемних кредитів веде до загрози неплатоспроможності банку, яка відлякує потенційних вкладників і інвесторів. Підвищення втрат від позичкових операцій викликає вплив із банку кваліфікованих спеціалістів через зниження обсягу прибутку як джерела їхнього матеріального заохочення. Слід враховувати й необхідність для фінансово-кредитного закладу здійснювати додаткові витрати, пов'язані із стягненням проблемного кредиту, а також те, що певна частина банківського капіталу «мертвіє» в непродуктивних активах, що знижує доходність банку.

Ця проблема виявляється актуальною для України, бо закінчився період отримування значних інфляційних прибутків. Перед банками постала необхідність переходу від екстенсивних методів роботи до інтенсивних (таких, що вимагають поліпшення якості кредитного портфеля). А останні в свою чергу передбачають активізацію внутрішнього потенціалу банку. Зупиняючись на кредитуванні, це означає високий професіоналізм при роботі із позичальником, це застосування останніх наукових розробок, та інше.

Одним із засобів зниження ступеня ризику є створення резервів на покриття ймовірних втрат за кредитними операціями. В Україні формування таких резервів є обов'язковим. Комерційні банки зобов'язані створювати резерви для відшкодування втрат за основним боргом за усіма видами кредитів. Не створюються резерви за бюджетними кредитами і депозитами, а також за кредитами та депозитами між установами в системі одного банку [4].

У банківській справі розрізняють обов'язкові, загальні та спеціальні резерви. Обов'язкові резерви — це акумульовані комерційним банком кошти, які зберігаються на резервному рахунку у центральному банку з метою забезпечення ліквідності депозитної заборгованості чи інших пасивних операцій банків. Загальні резерви — це кошти, мобілізовані банком за рахунок прибутку банку після оподаткування для відшкодування непередбачених збитків від різних видів невизначених ризиків. Для покриття збитків від банківської діяльності в цілому за результатами фінансового року комерційні банки створюють резервний фонд, який, по суті, є загальним резервом, тобто резервом коштів для покриття збитків від статутної діяльності. Спеціальні резерви — це кошти, мобілізовані комерційним банком, на покриття сумнівних боргів, непередбачених втрат, збитків від проведення активних операцій. Формування спеціальних резервів здійснюється за рахунок витрат банку.

Отже, і обов'язкові, і спеціальні, і загальні резерви створюються для страхування ризиків: обов'язкові — для страхування ризику невиконання зобов'язань комерційних банків за депозитами та іншими пасивними операціями, спеціальні — для страхування певних ризиків невиконання зобов'язань клієнтів, контрагентів перед банком за кредитами та іншими активними операціями. Загальні резерви — для страхування невизначених ризиків, що притаманні діяльності банків.

Усі зазначені резерви формуються банками шляхом віднесення на витрати. Кожен з них має свій власний напрям використання акумульованих коштів — це покриття збитків від конкретної активної операції, тобто резерв за одним видом активних операцій не може використовуватись банком для покриття збитків за іншими видами активних операцій. Саме тому резерви за активними операціями часто називають відповідними резервами. Фактично створені резерви за активними операціями не використовуються на покриття збитків від банківської діяльності в цілому [6].

До недоліків обов'язкового резервування відносять: негнучкість, неоперативність, жорсткість, вилучення частини позичкового капіталу з реального сектора, збільшення ціни банківських ресурсів, податковий характер обов'язкових резервів, дестабілізуючий вплив змін порядку і норм обов'язкового резервування на банківську систему. Залежність між нормами обов'язкового резервування та ціновою стабільністю є оберненою. Втім, надмірне підвищення норм резервування може викликати зниження ділової активності, неможливість ефективного використання банками залучених ресурсів та спричинити кризу банківської системи.

Таким чином, із переходом до ринкової економіки банківські ризики (кредитні, валютні, втрати платоспроможності) зростають, а тому зростає і роль банківських резервів, які беруть на себе складну функцію їх зменшити чи нейтралізувати, з метою уникнути негативних наслідків для клієнтів та власників банку. Формування резервів виходить за межі інтересів кожного окремого банку, адже банківське резервування є інструментом грошово-кредитної політики, що свідчить про наявність ознак публічності в таких правовідносинах.

Висновки. У науковій економічній літературі наводяться різноманітні пропозиції стосовно удосконалення політики обов'язкового резервування:

1. Диференціація обов'язкових резервів залежно від: типу кредитної установи, терміну її діяльності, величини активів, особливостей регіону і стану грошового ринку, видів і строків кредиту, складу і структури активів комерційних банків, належності депонованої суми до певного агрегату грошової маси.

2. Виключення з бази резервування коштів у національній та іноземній валюті, залучених від населення (або нижчий норматив обов'язкового резервування).

3. Зменшення суми коштів, що підлягають депонуванню для виконання резервних вимог, на величину довгострокових кредитів підприємствам.

4. Об'єднання кореспондентського рахунку кредитної організації і рахунку, на якому депонуються її обов'язкові резерви, в єдиний кореспондентський рахунок з обов'язковою умовою забезпечення потрібного рівня ліквідності на рахунок протягом місяця.

Щодо ефективності запровадження диференціювання обов'язкового резервування з метою його удосконалення серед науковців існує багато думок. На думку деяких вчених, доцільним є запровадження в Україні системи диференціювання обов'язкових резервів залежно від абсолютних сум депозитів та видів кредитних установ, їх розмірів та вибору пріоритетів при здійсненні активних операцій. Інші вчені вважають, що більш ефективним при організації обов'язкового резервування є скорочення різних видів диференціацій та преференцій, що запобігає виникненню спроб відхилень кредитних організацій від виконання встановлених резервних зобов'язань. Відсутність диференціації резервних ставок залежно від виду зобов'язань, що резервуються, нівелює стимули перетікання коштів між ними. На переконання деяких вчених, ефективним є створення центральними банками єдиних умов обов'язкового резервування при визначенні усіх основних параметрів; надання йому загального характеру шляхом максимального розширення кількості кредитних організацій-резидентів та філій іноземних банків, що підлягають обов'язковому резервуванню.

З метою підвищення ефективності та гнучкості обов'язкового резервування як інструмента грошово-кредитного регулювання вважаємо за доцільне запровадити в Україні:

- систему диференціювання обов'язкових резервів залежно від абсолютних сум депозитів та видів кредитних установ, їх розмірів та вибору пріоритетів при здійсненні активних операцій, що стимулювало б комерційні банки до роботи з дрібними вкладниками, мало позитивний вплив на стан ліквідності кредитної системи внаслідок широкої диверсифікації банківських пасивів та дало можливість центральному банку впливати на динаміку грошової маси, кредитну політику комерційних банків, склад і структуру кредитної системи, інтенсивніше розвиваючи ті інститути, які є найбільш конкурентоспроможними щодо виконання вимог обов'язкового резервування, і встановлюючи для них пільгові ставки резервування (критеріями зазначеного диференціювання і пільгової підтримки можуть бути величина статутного фонду банку, його територіальне

розміщення або кредитування тих чи інших програм відповідно до завдань економічної політики держави);

- нижчий норматив обов'язкового резервування коштів у національній та іноземній валюті, залучених від населення;

- меншу суму коштів, що підлягають депонуванню для виконання резервних вимог, на величину довгострокових кредитів підприємствам.

Література

1. Закон України "Про Національний банк України" від 20.05.1999
2. Положення НБУ "Про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями від 06.07.2000 р. № 279 // Нормативні акти НБУ. – 2000.- №9 - с.50.
3. Положення НБУ "Про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями від 06.07.2000 р. № 279 // Нормативні акти НБУ. – 2000.- №9 - с.50.
4. Адамик Б.П. Національний банк і грошово-кредитна політика: Навчальний посібник. – Тернопіль: Карт-бланш, 2002. – 278 с.
5. Коваленко В.В. Обов'язкове резервування як інструмент грошово-кредитної політики// Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: Зб. наук. праць. Т. 9. – Суми: ВВП «Мрія-1» ЛТД, УАБС, 2004. – С. 162-166.
6. Найденов В.С., Сменковский А.Ю. Инфляция и монетаризм. Уроки антикризисной политики. – Белая Церковь: ОАО «Белоцерковская книжная фабрика», 2003. – 352 с.
7. Беляков А.В. Банковские риски: проблемы учета, управления и регулирования - М.: Издательская группа "БДЦ-ПРЕСС", 2011.- 256 с.
8. Задерей Н. Перше всеукраїнське бюро кредитних історій// Український діловий тижневик "Контракти" / № 24 від 13-06-2012, www.kontrakty.com.ua
9. Кредитний ризик комерційного банку. Навч. посіб./ Вітлінський В.В., Пернарвіський О.В., Наконечний Я.С., Великоіваненко Г.І.; за ред. Вітлінського В.В.-К.: Т-во "Знання", КОО, 2011.- 251с.
10. Ляховский В.С., Коробейников Д.В., Серебряков П.А. Справочник по управлению рисками банковской деятельности. - М.: Гелиос АРВ, 2006.- 575 с.
11. Примостка Л.О. Фінансовий менеджмент у банку: Підручник. — 2-е вид. доп. і перероб. — К.: КНЕУ. 2012. — 468 с
12. Статистичні дані www.bank.gov.ua

References

1. Zakon Ukrainy "Pro Natsional'nyy bank Ukrainy" vid 20.05.1999
2. Polozhennya NBU "Pro poryadok formuvannya ta vykorystannya rezervu dlya vidshkoduvannya mozhlyvykh vtrat za kredytnymy operatsiyamy vid 06.07.2000 r. # 279 // Normatyvni akty NBU. – 2000.- №9 - s.50.
3. Polozhennya NBU "Pro poryadok formuvannya ta vykorystannya rezervu dlya vidshkoduvannya mozhlyvykh vtrat za kredytnymy operatsiyamy vid 06.07.2000 r. № 279 // Normatyvni akty NBU. – 2000.- №9 - s.50.

4. Adamyk B.P. Natsional'nyy bank i hroshovo-kredytna polityka: Navchal'nyy posibnyk. – Ternopil': Kart-blansh, 2002. – 278 s.
5. Kovalenko V.V. Obov'yazkove rezervuvannya yak instrument hroshovo-kredytnoyi polityky// Problemy i perspektyvy rozvytku bankiv's'koyi systemy Ukrainy: Zb. nauk. prats'. T. 9. – Sumy: VVP «Mriya-1» LTD, UABS, 2004. – S. 162-166.
6. Naydenov V.S., Smenkovskyy A.Yu. Ynflyatsyya y monetaryzm. Uroky antykrizysnoy polityky. – Belaya Tserkov': OAO «Belotserkovskaya knyzhnaya fabryka», 2003. – 352 s.
7. Belyakov A.V. Bankovskye rysky: problemy ucheta, upravlenyya y rehyulirovaniya - javascript:___do Post Back M.:Yzdatel'skaya hruppa "BDTs-PRESS", 2011.- 256 s.
8. Zaderey N. Pershe vseukrayins'ke byuro kredytnykh istoriy// Ukrainy's'kyy dilovyy tyzhnevyyk "Kontrakty" / № 24 vid 13-06-2012, www.kontrakty.com.ua
9. Kredytnyy ryzyk komertsyynoho banku. Navch. posib./ Vitlins'kyy V.V., Pernariv's'kyy O.V., Nakonechnyy Ya.S., Velykoivanenko H.I.; za red' Vitlins'koho V.V..- K.: T-vo "Znannya", KOO, 2011.- 251s.
10. Lyakhovskyy V.S., Korobeinykov D.V., Serebryakov P.A. Spravochnyyk po upravlenyyu ryskamy bankovskoy deyatelnosti. - M.:Helyos ARV, 2006.- 575 s.
11. Prymostka L.O. Finansovy menedzhment u banku: Pidruchnyyk. — 2-e vyd., dop. i pererob. — K.: KNEU. 2012. — 468 s
12. Statystychni dani www.bank.gov.ua

Тітова Т.И., Коба Е.В. Резервирование, как способ банковского надзора

Статья посвящена проблемам формирования и основным инструментам, и методам управления кредитными рисками в коммерческом банке, с помощью которых формируются резервы для возмещения возможных потерь по кредитным операциям.

Проведён анализ рисков невозврата кредита. Рассмотрена политика обязательных требований, которая используется центральным банком, как средство антициклической и антиинфляционной политики, и резервные требования, которые, в первую очередь связаны с показателями денежной массы, и их взаимодействия с другими макроэкономическими показателями. А также предложены направления поиска

путей повышения эффективности и совершенствования формирования банковских резервов.

Ключевые слова: *банковские резервы, прибыльность, финансовое состояние, коммерческий банк, обязательства, рынок, ликвидность, затраты, процентная ставка.*

Titova T.I., Koba O.V. Backuping, as method of banks upervision

The article is sanctified to the forming problems to both the basic instruments and management methods credit of risk in a commercial bank, by means of that backlogs, are formed for the compensation of possible losses on credit operations.

The analysis of risks of failure to return of credit is conducted. There were the considered ways of forming of bank backlogs, not simply as to the means of fight against the risk of concrete bank, but also important instrument adjusting of money suggestion in a country. Considered politics of obligatory reserve requirements, that is used by a central bank, as means of countercyclical and antiinflationary politics, and reserve requirements that are first related to the indexes of amount of money, and them co-operating with other macroeconomic indexes. Directions of search of ways of increase of efficiency and perfection of forming of bank are also offered.

Keywords: *banking reserves, profitability, financial stat, commercialbank, obligations, market, liquidity, expenses, interest rate.*

Тітова Тетяна Іванівна, к.е.н., доцент кафедри «Банківська справа і фінансова безпека» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Луганськ, koffesta@gmail.com

Коба Олена Володимирівна, асистент кафедри «Фінанси, облік та банківська справа» Луганського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Луганськ, koffesta@gmail.com

Рецензент: Костирко Л.А., доктор економічних наук, професор, завідувача кафедрою фінансів Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Луганськ, Україна.

Стаття подана 23.05.2014 р.

УДК 658.011.47

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ СПРОМОЖНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА

Темнікова Н.В.

INFORMATIVE PROVIDING IN SYSTEM MANAGEMENT FINANCIAL POSSIBILITY OF ENTERPRISE

Temnikova N.V.

Обґрунтовано роль та завдання інформаційного забезпечення в системі управління фінансовою спроможністю підприємств. Уточнено сутність поняття «фінансова спроможність підприємств». Розкрито послідовність аналізу фінансової спроможності для формування інформаційної бази розробки фінансової політики підприємства. Розроблено методичний підхід до аналізу фінансової спроможності підприємств. Запропоновано інтегральний показник для оцінки рівня фінансової спроможності підприємств за нормативним, динамічним і нормативно-динамічним критеріями.

Ключові слова: інформаційне забезпечення, фінансова спроможність, управління, підприємство, аналіз, інтегральний показник.

Постановка проблеми. В сучасних умовах інформація стає невід'ємною частиною ринкового механізму господарювання, оскільки на макrorівні вона формує основу, що забезпечує функціонування ринкової інфраструктури, а на мікрорівні створює необхідні умови для ефективної роботи кожного господарюючого суб'єкта. Від інформації тепер залежить не лише успіх, але і виживання підприємств. Ряд проблем забезпечення фінансової спроможності підприємств пов'язаний, передусім, з недосконалістю системи управління, неможливістю адаптуватися до змін умов господарювання. Одним з найбільш дієвих засобів підвищення ефективності управління є вдосконалення його інформаційного забезпечення. Глибокі соціально-економічні перетворення вимагають значної трансформації традиційних методів і форм інформаційного забезпечення, зміни структури і організації потоків інформації, створення умов для формування нових інформаційних систем. Використання сучасних інформаційних технологій у сфері управління фінансовою спроможністю підприємств забезпечить підвищення якості економічної інформації, її точності, об'єктивності, оперативності, і як наслідок цього, можливості прийняття своєчасних управлінських рішень. Своєчасне доведення інформації до суб'єктів управління, а також їх

здатність приймати правильні рішення - це своєрідний ключ до виживання в умовах ринкової економіки. Інформаційні технології, в умовах дефіциту інвестицій, можуть стати ефективним механізмом виведення підприємств з кризи. Це обумовлює необхідність дослідження теоретичних і методичних питань ефективного інформаційного забезпечення управління фінансовою спроможністю підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідження в сфері інформаційного забезпечення управління підприємствами розвиваються в контексті загальносвітових тенденцій становлення інформаційного суспільства та інформаційної економіки. Вони здебільшого присвячені проблемам прикладного застосування в діяльності підприємств різних інформаційних концепцій, пов'язаних з використанням інформаційних технологій і вдосконаленням інформаційного забезпечення. В зарубіжній науці дослідженню інформаційних проблем економічної діяльності різних суб'єктів ринку присвячені роботи таких вчених як: Ч. Бебідж, Ф. Хайек, Ф. Найт, К. Боулдінг, Д. Стіглер, Й. Стігліц, Д. Акерлоф, Р. Коуз, К. Ероу, Д. Норт, М. Спенс, Ф. Махлуп, Т. Умесао, Й. Масуда, М. Маклюен. В результаті їх досліджень сформувався такий напрям, як економічна теорія інформації. В частині розгляду питань впливу інформації і інформаційних технологій на розвиток виробництва на особливу увагу заслуговують роботи Т. Сакаї, В. Іноземцева, Т. Стюарта, П. Пільцера, Л. Едвінсона, М. Мелоуна, Е. Вайцекера. Вивчення питань застосування різних інформаційних технологій в управлінні підприємствами займалися П. Дракер, П. Страсман, Д. Траут, С. Бір, Р. Акоф, Й. Малхотра, Т. Давенпорт, Б. Голдстайн, Г. Попель, Л. Прусак, Б. Лев, М. Эрл. Проблематиці підвищення ефективності систем управління на основі вдосконалення інформаційного забезпечення присвячено роботи таких вітчизняних авторів як О.А.Бережної, І.П.Босак, М.П. Денисенко, І.В. Колос, К.В. Орехова, О.О. Плахотнік,

О.В. Чернявська, А. О. Яремко [1-6]. Проте в економічній літературі не отримали достатнього висвітлення питання, що стосуються підвищення ефективності управління через вдосконалення його інформаційного забезпечення. Не дивлячись на те, що інформаційні ресурси та інформаційні технології вважаються найважливішим економічним активом, механізми його використання для забезпечення фінансової спроможності підприємств досліджені недостатньо.

Метою статті є розкриття методичних засад щодо формування інформаційного забезпечення управління фінансовою спроможністю підприємств.

Матеріали і результати дослідження. Інформація є одним з найбільш необхідних і важливих стратегічних ресурсів розвитку будь-якого підприємства. В науковій літературі існує велика кількість визначень терміну "інформація", що відображають ту або іншу сторону цього поняття. Найбільш поширеними підходами до тлумачення сутності цього поняття є:

кількісно-інформаційна концепція, згідно з якою інформація є важливим ресурсом, аналогічним матеріальним, трудовим і фінансовим ресурсам;

кібернетична концепція - визначає інформацію як будь-які повідомлення, що сприймаються людиною або приладом;

логіко-семантична концепція - трактує інформацію як знання, які використовуються для управління;

функціональний підхід - розглядає інформацію як властивість систем, яка виникає і збагачується в процесі їх становлення і розвитку.

Потреба в інформації для управління фінансовою спроможністю підприємств постійна, оскільки ефективне управління неможливе без належного інформаційного забезпечення. Завдання інформаційного забезпечення в системі управління фінансовою спроможністю підприємств полягають в наступному:

1. Задоволення інформаційних потреб органів управління, надання своєчасної, актуальної, стратегічно важливої інформації.

2. Формування, розміщення, наповнення, підтримка, актуалізація і використання інформаційних ресурсів підприємства.

3. Створення баз даних в проблемних областях, формування архіву різних ситуацій і їх рішень.

4. Розвиток і вдосконалення систем обробки, зберігання і передачі інформації, своєчасне впровадження необхідних технічних засобів.

В сфері управління фінансовою спроможністю підприємств постійно виникає необхідність рішення завдань, пов'язаних з формуванням і ефективним використанням їх інформаційних ресурсів. Насьогодні інформація стає важливим чинником виробництва, що залучає до обігу значну частину матеріальних ресурсів. Посилення ролі інформаційного забезпечення в управлінні фінансовою спроможністю підприємств викликає

необхідність його вдосконалення за такими основними напрямками:

1) використання сучасних комунікаційних засобів та можливостей електронних ринків продуктів і послуг;

2) збільшення частки інвестицій в інформаційні технології, які дозволяють будь-якому підприємству підвищувати ефективність діяльності;

3) розширення сектора інформаційних продуктів і послуг для підприємства, що обумовлено зниженням вартості інформаційного забезпечення.

Необхідність отримання якісного інформаційного забезпечення управління фінансовою спроможністю визначається наступними обставинами: недостатність інформації для адаптації до динамічних змін внутрішнього і зовнішнього середовища; невпорядкованість аналітичної інформації щодо фінансової спроможності; недостатність інформації щодо стану фінансової спроможності та рівня ризику її зниження; недосконалість методів її узагальнення для потреб розробки фінансової політики підприємства.

Аналіз фінансової спроможності підприємств складає значну частину інформаційного забезпечення для прийняття обґрунтованих управлінських рішень, спрямованих на виявлення резервів підвищення платоспроможності, фінансової стійкості та ефективності діяльності. Моделювання фінансової спроможності дозволяє визначити можливі варіанти подальшого розвитку підприємств в цілях ухвалення ефективних управлінських рішень в сфері фінансової політики, а також побудови і реалізації стратегії підприємства. Мета моделювання полягає в розробці варіантних ситуацій розвитку діяльності підприємства на основі даних аналізу його фінансової спроможності. Прогнозування фінансової спроможності підприємств за допомогою його моделювання цілком залежить від наявності проблем і бажання результатів. За допомогою моделювання можливо своєчасно вносити зміни в програму розвитку підприємств і ефективно управляти ресурсами для досягнення максимального фінансового результату.

Сучасні умови господарювання вносять свої корективи в методичні підходи до аналізу фінансової спроможності як елементу фінансової безпеки підприємства. Для формування інформаційної бази розробки фінансової політики підприємства пропонується здійснювати аналіз фінансової спроможності за такими етапами:

- аналіз якісних і кількісних характеристик фінансової спроможності;

- використання відносних фінансових показників та індексів їх зростання для забезпечення умови порівняності різномірних економічних величин;

- динамічний і статичний аналіз фінансової спроможності;

- співставлення з нормативними значеннями показників;

- перевірка дотримання динамічного нормативу (співвідношення темпів зростання показників); - врахування тенденцій зміни показників за ряд періодів, що відображують якісний характер зміни фінансової спроможності; - формування інтегральних показників фінансової спроможності на основі значень її складових. Перший етап передбачає визначення типів фінансової спроможності та їх характеристика в розрізі складових фінансової спроможності. Фінансова спроможність підприємств є однією з ключових характеристик, яка дозволяє забезпечувати розвиток підприємства за умов несприятливого впливу ризиків та постійних змін економічного середовища.

Проведені дослідження дали змогу виділити два підходи до визначення фінансової спроможності підприємства: пряме (функціональне) і зворотне (негативне) визначення. Пряме визначення містить ознаки, які характерні для економічної системи в стані фінансової спроможності: забезпеченості фінансовими ресурсами, фінансової рівноваги, платоспроможності, фінансового потенціалу, віддачі на вкладений капітал, ділової активності, запасу фінансової міцності та фінансової незалежності. У зворотному визначенні фінансова спроможність

тракується як відсутність фінансової неспроможності. До другого підходу відносяться визначення фінансової спроможності, що використовуються в антикризовому управлінні.

Дослідження фінансової спроможності підприємств з позицій її ролі у забезпеченні фінансової безпеки дало підстави стверджувати, що фінансова спроможність – це сукупність наявних та потенційних фінансових можливостей щодо забезпечення фінансової безпеки підприємства шляхом збільшення власного капіталу, адаптації до змін ринкового середовища, захисту від ризиків за умов дотримання фінансових інтересів підприємства. Таке визначення базується на динамічному підході до розуміння сутності фінансової спроможності протягом тривалого періоду.

Другий етап передбачає визначення критеріїв та умов досягнення фінансової спроможності. Фінансову спроможність підприємства пропонується оцінювати за трьома критеріями (табл. 1): нормативний – відповідність показників, що характеризують складові фінансової спроможності, нормативним (рекомендованим); динамічний – відповідність тенденції (зростання, позитивній, негативній, зниження); нормативно-динамічний – відповідність динамічному нормативу.

Таблиця 1

Методичний підхід до аналізу фінансової спроможності підприємств

Показники	Алгоритм розрахунку
1	2
Інтегральна оцінка фінансової спроможності за нормативним критерієм	$IFC^H = \sum_{k=1}^m PZC_k \left(\sum_{i=1}^{n_k} HP_i \right) = PZC^{n,l} \sum_{i=1}^{n_{nl}} HP_i + PZC^{p,m} \sum_{i=1}^{n_{pm}} HP_i + PZC^{fc} \sum_{i=1}^{n_{fc}} HP_i; HP_i = BPI_i^k \cdot \frac{PI_i}{PI_{max}^k};$ $BPI_i^k = \frac{PI_i^{\sigma}}{PI_{max}^{\sigma} \cdot \sum_{i=1}^{n_k} PI_i^{\sigma}}; i=1,2,\dots,n_k; k=1,2,\dots,m; \sum_{i=1}^{n_k} BPI_i^k = 1; \sum_{k=1}^m PZC_k = 1$
Інтегральна оцінка фінансової спроможності за нормативно-динамічним критерієм	$IFC^{H\sigma} = \sum_{k=1}^m PZC_k \left(\frac{1}{z_k} \sum_{i=1}^{s_k} \sum_{j=1}^{s_k} PB_{ij} \right) = IFC^{n,l} PZC^{n,l} + IFC^{p,m} PZC^{p,m} + IFC^{fc} PZC^{fc};$ $IFC_k^{H\sigma} = \frac{1}{z_k} \sum_{i=1}^{s_k} \sum_{j=1}^{s_k} PB_{ij}; \sum_{k=1}^m PZC_k = 1;$ $PB_{ij} = \begin{cases} 1, & \text{за умови відповідності нормативному порядку} \\ 0, & \text{за умови невідповідності нормативному порядку} \end{cases}$
Інтегральна оцінка фінансової спроможності за динамічним критерієм	$IFC^{\sigma} = \sum_{k=1}^m PZC_k I_k \frac{1}{PZT_1} \sum_{q=1}^5 PZT_q \left(\frac{1}{n_k} \sum_{i=1}^{n_k} \epsilon_{iq} \right) = PZC^{n,l} I_{n,l} \sum_{q=1}^5 PZT_q \left(\frac{1}{n_{n,l}} \sum_{i=1}^{n_{n,l}} \epsilon_{iq} \right)$ $+ PZC^{p,m} I_{p,m} \sum_{q=1}^5 PZT_q \left(\frac{1}{n_{p,m}} \sum_{i=1}^{n_{p,m}} \epsilon_{iq} \right) + PZC^{fc} I_{fc} \sum_{q=1}^5 PZT_q \left(\frac{1}{n_{fc}} \sum_{i=1}^{n_{fc}} \epsilon_{iq} \right);$ $I_k = \sqrt[n_k]{\prod_{i=1}^{n_k} (1 - III_i^H)}; III_i^H = \frac{III_{max} - III_i^c}{III_{max} - III_{min}}; \sum_{q=1}^5 PZT_q = 1; \sum_{k=1}^m PZC_k = 1$

Продовження табл. 1

1	2
Інтегральний показник фінансової спроможності підприємства	$I_{\phi c} = \sqrt{KZ_n \left(\sum_{k=1}^m PZC_k \left(\sum_{i=1}^{n_k} HP_i \right) \right)^2 + KZ_{no} \left(\sum_{k=1}^m PZC_k \left(\frac{1}{z_k} \sum_{i=1}^{s_k} \sum_{j=1}^{s_k} PB_{ij} \right) \right)^2 + KZ_o \left(\sum_{k=1}^m PZC_k I_k \sum_{q=1}^h \frac{PZT_q}{\max(PZT_q)} \left(\frac{1}{n_k} \sum_{i=1}^{n_k} e_{iq} \right) \right)^2}$
<p>Позначення: PZC_k – показник значущості k-ої складової фінансової спроможності ($PZC^{пл}$ – платоспроможності; $PZC^{рr}$ – рентабельності; $PZC^{\phi c}$ – фінансової стійкості); m – кількість складових; HP_i – нормовані показники; n_k – кількість показників, що характеризують k-ту складову; Π_i^{ϕ} – бальна оцінка відповідності i-го показника (Π_i) стану фінансової спроможності; Π^{max}, Π_{max}^{ϕ} – максимальне значення серед показників та бальних оцінок; VP_i^k – вагові коефіцієнти i-го показника j-ої складової; KZ_n, KZ_{nd}, KZ_d – показники значущості критеріїв; s_k – кількість показників у динамічному нормативі k-ої складової; z_k – кількість нормативних співвідношень темпів зростання у динамічному нормативі k-ої складової; PB_{ij} – показник відповідності нормативному порядку між i-м і j-м показниками; I_k – інтегральний індекс зміни показників k-ої складової; PZT_q – показник значущості q-ої тенденції; h – кількість тенденцій; V_{iq} – елементи матриці відповідності темпу приросту показників фінансової спроможності q-й тенденції; Π_i^c, Π_i^h – середній фактичний за досліджуваний період (середня геометрична) і нормований темпи росту i-го показника, Π_{max}, Π_{min} – максимальний і мінімальний середні темпи росту серед показників фінансової спроможності</p>	

Третій етап – розрахунок інтегрального показника фінансової спроможності за критерієм співвідношення показників з нормативними значеннями. Систему показників оцінки рівня фінансової спроможності підприємств сформовано в розрізі її складових (платоспроможність, фінансова стійкість, рентабельність), а також експертним шляхом визначено порогові значення цих показників за типами стану фінансової спроможності (абсолютна, нормальна, порушений, передкризовий, кризовий).

Четвертий етап передбачає розрахунок інтегрального показника фінансової спроможності підприємства за нормативно-динамічним критерієм. Оцінка відповідності динамічному нормативу дозволяє визначити міру потенційної можливості відхилення від цих цілей внаслідок зміни динамічних параметрів фінансової спроможності.

П'ятий етап – розрахунок інтегрального показника фінансової спроможності підприємства за динамічним критерієм. Пропонується використовувати систему матричних індикативних моделей, на основі яких визначається відповідність динаміки показників, що характеризують фінансову спроможність підприємства, певній тенденції: зростання, зниження, позитивна, негативна, невизначена.

Шостий етап – розрахунок інтегрального показника фінансової спроможності підприємства – здійснюється на підставі узагальнення оцінок, отриманих за нормативним, динамічним і нормативно-динамічним критеріями, та використання методу розрахунку евклідової відстані від еталону (максимальні значення за шкалою).

Сьомий етап передбачає ідентифікацію типу фінансової спроможності підприємства на підставі шкали значень інтегрального показника.

Розроблений методичний підхід до інтегральної оцінки фінансової спроможності підприємства на відміну від існуючих, дозволяє: 1) оцінювати фінансову спроможність за різноаспектними змістовними характеристиками (платоспроможність, рентабельність, фінансова стійкість) та різними критеріями (нормативний, динамічний, нормативно-динамічний); 2) враховувати відхилення від порогових значень індикаторів фінансової спроможності, їх динаміку та відповідність співвідношень між ними; 3) оцінювати досягнення цілей забезпечення фінансової спроможності, які не можуть бути виражені ні одним окремим показником.

Висновки. Ефективне управління фінансовою спроможністю підприємств неможливе без адекватного сучасній економіці інформаційного забезпечення, оскільки інформація є невід'ємною частиною процесу прийняття управлінських рішень і оцінки результатів їх реалізації. Визначальною передумовою удосконалення інформаційного забезпечення є приведення у відповідність встановленим вимогам якості: повнота, оперативність, достовірність, гнучкість, надійність, корисність, універсальність. Механізм управління фінансовою спроможністю підприємства спирається на інформаційну базу, яка об'єднує інформацію, що надходить за результатами дії різних методів цього механізму: планування, обліку, аналізу, контролю, прогнозування. Аналіз фінансової спроможності підприємства представлено за трьома напрямками: кількісний – засновується на порівнянні фактичних значень показників з нормативними; якісний – реалізується шляхом аналізу тенденцій зміни показників фінансової спроможності; комбінований – з використанням порівняльного аналізу динамічного нормативу з фактичними темпами

зростання показників. Використання розробленого інтегрального показника фінансової спроможності підприємств, розрахованого на базі статистичних даних, дозволить врахувати її вплив при оцінці фінансової безпеки держави. Результати аналізу фінансової спроможності підприємств є інформаційною базою формування фінансової політики.

Подальшим напрямом дослідження передбачається розкриття пріоритетних напрямів аналізу впливу фінансової спроможності на фінансову безпеку підприємств.

Л і т е р а т у р а

1. Бережної О.А. Інформаційно-аналітичне забезпечення прийняття ефективних управлінських рішень / О.А.Бережної // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – №9. – С. 26—30.
2. Босак І. П. Інформаційне забезпечення управління підприємством: економічний аспект / І.П.Босак // Регіональна політика. – 2007. – №4. – С. 193–195.
3. Денисенко М.П., Колос І.В. Інформаційне забезпечення ефективного управління підприємством // Економічна наука. – 2006. – № 7. – с.19-24.
4. Орехова К.В. Інформаційно-аналітичне забезпечення системи управління фінансовою безпекою підприємства / К. В. Орехова // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. - 2013. - Вип. 2. - С. 203-212.
5. Плахотнік О.О. Інформаційне забезпечення управління виробничим та фінансовим потенціалом металургійних підприємств в умовах сільової економіки / О.О. Плахотнік // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки) [Текст] / Тавр. держ. агротехнол. ун-т; Ф-т економіки та бізнесу; [редкол. : Кривко М. Ф. (наук. ред.) та ін.]. - Мелітополь : ТДАТУ : Льюкс. - № 1 (21), Т. 2. - 2013. - 394 с. - С.232-238.
6. Чернявська О.В. Інформаційне забезпечення управління фінансовими результатами торговельного підприємства / О.В. Чернявська, О. А. Горбунова // Вісник Маріупольського державного університету. Сер. : Економіка. - 2011. - Вип. 2. - С. 107-114.
7. Яремко А. О. Полівекторність інформаційно-аналітичного забезпечення фінансового менеджменту торговельних підприємств / А.О. Яремко // Економічні науки. Сер. : Облік і фінанси. - 2012. - Вип. 9(3). - С. 531-538.

References

1. Berezhnoj O.A. Informacijno-analichne zabezpechnnja priijnattja effektivnih upravlins'kih rishen' / O.A.Berezhnoj // Aktual'ni problemi ekonomiki. – 2004. – №9. – С. 26—30.
2. Bosak I. P. Informacijne zabezpechnnja upravlinnja pidpriemstvom: ekonomichnij aspekt / I.P.Bosak // Regional'na politika. – 2007. – №4. – С. 193–195.
3. Denisenko M.P., Kolos I.V. Informacijne zabezpechnnja effektivnogo upravlinnja pidpriemstvom // Ekonomichna nauka. – 2006. – № 7. – с.19-24.
4. Orehova K. V. Informacijno-analichne zabezpechnnja sistemi upravlinnja finansovuju bezpekoju pidpriemstva / K. V. Orehova // Finansovo-kreditna dijal'nist': problemi teorii ta praktiki. - 2013. - Vip. 2. - S. 203-212.
5. Plahotnik O.O. Informacijne zabezpechnnja upravlinnja virobnychim ta finansovim potencialom metalurgijnih pidpriemstv v umovah sil'ovoi ekonomiki / O.O. Plahotnik

// Zbirnik naukovih prac' Tavrijs'kogo derzhavnogo agrotehnologichnogo universitetu (ekonomichni nauki) [Tekst] / Tavr. derzh. agrotehnol. un-t; F-t ekonomiki ta biznesu; [redkol. : Kropivko M. F. (nauk. red.) ta in.]. - Melitopol' : TDAU : Ljuks. - № 1 (21), T. 2. - 2013. - 394 s. - S.232-238.

6. Chernjavs'ka O.V. Informacijne zabezpechnnja upravlinnja finansovimi rezul'tatami torgovel'nogo pidpriemstva / O. V. Chernjavs'ka, O. A. Gorbunova // Visnik Mariupol'skogo derzhavnogo universitetu. Ser. : Ekonomika. - 2011. - Vip. 2. - S. 107-114.
7. Jaremko A.O. Polivektornist' informacijno-analichnogo zabezpechnnja finansovogo menezhmentu torgovel'nih pidpriemstv / A.O. Jaremko // Ekonomichni nauki. Ser. : Oblik i finansi. - 2012. - Vip. 9(3). - S. 531-538.

Темникова Н.В. Информационное обеспечение в системе управления финансовой состоятельностью предприятия

Обоснованы роль и задачи информационного обеспечения в системе управления финансовой состоятельностью предприятий. Уточнена сущность понятия "финансовая состоятельность предприятий". Раскрыта последовательность анализа финансовой состоятельности для формирования информационной базы разработки финансовой политики предприятия. Разработан методический подход к анализу финансовой состоятельности предприятий. Предложен интегральный показатель для оценки уровня финансовой состоятельности предприятий по нормативному, динамическому и нормативно-динамическому критериям.

Ключевые слова: информационное обеспечение, финансовая состоятельность, управление, предприятие, анализ, интегральный показатель.

Темникова N.V. Informative providing in system management financial possibility of enterprise

The role of the informative providing is reasonable in control system by financial possibility of enterprises. Going is reflected near interpretation of essence of concept "information": in-informative, cybernetic, logiko - semantically, functional. A task and directions of perfection of the informative providing is certain in control system by financial possibility of enterprises. Essence of concept financial possibility of enterprises" is specified and certainly her rich in content descriptions: solvency, profitability, financial firmness. Maintenance of the stages of analysis of financial possibility is exposed for forming of informative base of development of financial policy of enterprise. The methodical going is worked out near the analysis of financial possibility of enterprises. Reasonable indicators and criteria of analysis of financial possibility of enterprise are for determination of her level and integral estimation. The integral index of financial possibility of enterprises is offered after normative, dynamic and normatively-dynamic criteria.

Keywords: informative providing, financial possibility, management, enterprise, analysis, integral index.

Темнікова Наталія Василівна, к.е.н., доцент кафедри "Фінанси" Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, tnv_vnu@ukr.net

Рецензент: Костирко Л.А., доктор економічних наук, професор, завідувача кафедрою фінансів Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Луганськ, Україна.

Стаття подана 19.05.2014 р.

УДК 336.6

РЕЗУЛЬТАТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Тищенко В.В.

THE RESULTS OF FUNCTIONING OF THE SYSTEM OF ECONOMIC SAFETY OF THE ENTERPRISE

Tishchenko V.V.

У статті досліджено функціонування системи економічної безпеки підприємств. Розглянуто можливі внутрішні і зовнішні загрози впливу на економічну безпеку. Виділено сукупність дестабілізуючих факторів за функціональними складовими економічної безпеки та їх наслідки для підприємства. Виділено результати функціонування системи економічної безпеки підприємств.

Ключові слова: результати, функціонування, система, економічна безпека, загрози, фактори, підприємство.

Постановка проблеми. Головною метою формування системи економічної безпеки підприємства є забезпечення ефективного функціонування та використання наявних ресурсів, забезпечення певного рівня трудового життя персоналу та якості господарських процесів підприємства, а також постійного стимулювати нарощування наявного потенціалу та його стабільного розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. 3 точки зору загальної теорії систем функціонування систем вивчалось такими вченими як А.М. Аверьянов, Д. Клиланд, В.П. Кузьмин, А.А. Маліновський, А. Раппопорт, М.І. Сетров, О.М. Сичивица, Е.М. Сороко, Б.С. Украинцев, У.Р. Ешбі та ін.

Метою статті є виділення результатів функціонування системи економічної безпеки підприємства.

Матеріали і результати дослідження. Під функціонуванням можна розуміти діяльність, роботу системи без зміни головної мети системи. При функціонуванні системи не відбувається якісної зміни інфраструктури системи; при розвитку системи її інфраструктура якісно змінюється [1].

Необхідною умовою правильного функціонування системи є оптимальне співвідношення між управлінням і самоуправлінням [2, с. 16].

Кожен з елементів системи економічної безпеки підприємства, в більшості випадків, може існувати тільки тому, що отримує підтримку або

деякі властивості від інших елементів, тобто постійно знаходиться у взаємозв'язку і взаємозалежності з усіма елементами системи. Властивості господарської системи як цілого не тотожні простій сумі властивостей, що входять до неї структурних елементів, з'являються нові якості, нові властивості [3; 4, с.145].

Однією із найважливіших умов забезпечення стійкого зростання підприємства та отримання позитивних результатів його діяльності є функціонування ефективної системи економічної безпеки, яка забезпечить захист підприємства від зовнішніх та внутрішніх загроз [5, с. 210].

На думку Г.Л. Лянного [6, с. 17] економічна безпека представляє стан його захищеності підприємства від негативного впливу зовнішніх і внутрішніх загроз та дестабілізуючих факторів. Таким чином, при вивченні результатів функціонування системи економічної безпеки підприємства, треба приділяти особливу увагу виділенню загроз, що є джерелами негативних впливів на систему економічної безпеки.

Під загрозою розуміють сукупність умов, процесів, факторів, які перешкоджають реалізації економічних інтересів суб'єктів господарської діяльності чи створюють небезпеку для них [7, с. 131].

Джерелами негативних впливів на стабільність та безпеку підприємства можуть бути [8, с. 466]:

– свідомі чи несвідомі дії окремих посадових осіб і суб'єктів господарювання (органів державної влади, міжнародних організацій, підприємств-конкурентів;

– збіг об'єктивних обставин (стан фінансової кон'юнктури на ринках даного підприємства, наукові відкриття та технологічні розробки, форс-мажорні обставини тощо).

Таким чином, загрози економічній безпеці підприємства можна поділити на внутрішні та зовнішні, що дає можливість виявити джерело (місце) утворення загрози, суб'єкта, який її спричиняє, розвиток у просторі, природу її

виникнення (об'єктивні, суб'єктивні), можливість впливу на неї, рівень керованості [9, с. 143-144].

По суті загрози економічній безпеці – це дія дестабілізуючих факторів, пов'язаних з недобросовісною конкуренцією та порушенням законів і норм, що може спричинити потенційні або реальні витрати для підприємства [10, с. 32].

Вивчення дестабілізуючих факторів дозволить виявити взаємозв'язок між ознаками досліджуваного явища, оцінити їх вплив і виявити приховані залежності в детермінованих та стохастичних моделях. Під дестабілізуючими факторами слід розуміти причини або суттєві обставини загроз [11, с. 706; 12, с. 326; 13, с. 1244].

Класифікація дестабілізуючих факторів являє собою розподіл їх по групах в залежності від їх загальних ознак, вона дозволяє глибше розібратися в причинах зміни досліджуваних явищ, точніше оцінити місце і роль кожного фактора у формуванні величини результативних показників [14, с. 81].

Нами було проаналізовано джерела виникнення та основні взаємозв'язки між дестабілізуючими факторами, які впливають на економічну безпеку. Так А.І. Чужмаров [15] процес забезпечення

економічної безпеки підприємства розглядає як процес запобігання можливих збитків від негативних, як зовнішніх, так і внутрішніх, впливів та оптимізації окремих аспектів управління фінансово-господарської діяльністю і планування (див. рис. 1).

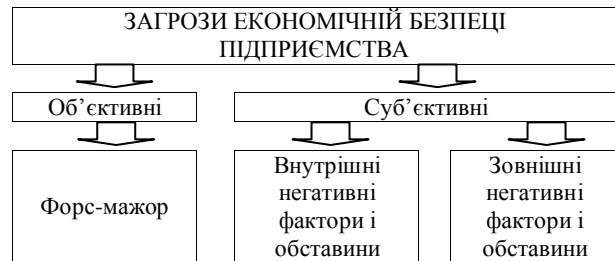

Рис. 1. Загрози економічній безпеці підприємств

Зовнішні загрози не залежать від діяльності підприємства, вони відносяться до факторів ризику довкілля, в якому працює підприємства. Зовнішні загрози впливу на економічну безпеку підприємств наведено в табл. 1.

Таблиця 1.

Зовнішні загрози впливу на економічну безпеку підприємств

Ознака	Загрози
Економічні	Запровадження реформ Купівельна спроможність споживачів Доступність кредитних ресурсів Податкова політика Інфляційні процеси Експортно-імпортна політика
Правові	Організаційно-правові форми підприємницької діяльності Правові основи підприємництва Нормативно-правові акти монетарної та фіскальної політики Регулювання валютної та митної політики
Ринкові	Захоплення нових ринків збуту Бажання споживачів Переваги конкурентів Тривалість життєвого циклу продукції
Технологічні та технічні	Нова альтернативна техніка Рівень розвитку НТП Якісна сировина та матеріали
Географічні	Розміщення підприємства Регіональна підприємницька політика Кліматичні умови та наявність природних ресурсів Доступність транспорту та зв'язку
Соціально-культурні	Культурні цінності споживання Національна свідомість Охорона культурних та національних цінностей
Міжнародні	Зацікавленість в українському ринку Міжнародні інвестиції Міжнародне торговельне право

Внутрішні загрози зумовлені економічними процесами, які пов'язані із залученням ресурсів на підприємство, забезпеченням їх збереження та використання, а також отриманням та ефективним застосуванням результатів діяльності підприємства тощо. В основному ці загрози проявляються в процесі незадовільної роботи підрозділів

підприємства, зокрема і служби безпеки підприємства, використання застарілої техніки у виробництві тощо [16, с. 107].

Класифікація загроз економічній безпеці підприємства від внутрішнього середовища приведено в табл. 2.

Таблиця 2

Внутрішні загрози впливу на економічну безпеку підприємства

Тип загроз	Види загроз	Підвиди загроз
Людський	Професійні	Класифікація та досвід роботи Рівень організаційних та творчих здібностей
	Культурні	Національно-культурна свідомість Політичні ідеологічні погляди Внутрішня культура
	Соціально-психологічні	Особливості типу характеру Бажання навчатись Вміння працювати в колективі Лідерські якості
Інформаційний	Пошук та ідентифікація даних	Сприяння та пошук нової інформації Вміння синтезувати та аналізувати дані Вміння робити висновки та зберігати інформацію
Технічне забезпечення	Користування	Вміння користуватися сучасною технікою для оброблення та аналізу інформації
Системний	Організація	Тип організаційної структури Тип стратегії Організація праці Мотивація до праці

Наведені загрози економічній безпеці можуть бути потенційно можливими або реальними діями зловмисників чи конкурентів які здатні завдати матеріальну або моральну шкоду, що виявляється як сукупність факторів і умов, що створюють небезпеку для нормального функціонування суб'єкта господарювання.

При дослідженні факторів, які мають вплив на економічну безпеку важливим є їх розподіл на ті, що позитивно і негативно впливають на результати функціонування підприємства.

На думку Т.Г. Васильціва [17, с. 121] «...з урахуванням сучасних умов та характеристик середовища підприємницької діяльності видається доцільним виокремлення сукупності внутрішніх та зовнішніх загроз (дестабілізуючих факторів узагальнених за структурними складовими економічної безпеки)». Сукупність дестабілізуючих факторів за функціональними складовими економічної безпеки підприємства показано в табл. 3.

Таблиця 3

Сукупність дестабілізуючих факторів за функціональними складовими економічної безпеки підприємства

Внутрішні 1	Зовнішні 2
Фінансово-економічна складова	
втрати значних обсягів фінансових ресурсів через недостатньо ефективне управління ними; прорахунки в інвестиційній політиці; використання неефективних інструментів управління економічним ризиком у контрактах; критичне погіршення фінансової стійкості та ліквідності внаслідок нерациональної структури активів та пасивів	ускладнення доступу та збільшення вартості фінансових ресурсів; зростання інфляції, дефляції; значне посилення конкуренції; ускладнення державного нагляду у сфері господарської діяльності, що призводить до штрафів, санкцій; критичне зниження обсягів фінансових ресурсів; непередбачувані зміни умов інвестування; введення цінового контролю на певні види товарів; заборона (обмеження) обміну національної валюти у валюту платежу, здійснення грошових переказів у країну та за її межі
Інтелектуально-кадрова складова	
погіршення ефективності управління підприємством; навмисні неправомірні дії чи бездіяльність працівників підприємства; збільшення втрат робочого часу	недоліки в системі підготовки кадрів; непередбачувані зміни ринкової кон'юнктури; переманювання провідних фахівців; зміна величини та складу трудових ресурсів на території діяльності підприємства
Техніко-технологічна складова	
критичний знос матеріально-технічної бази; зменшення фондів віддачі; втрати страхових товарних запасів; погіршення ефективності використання обладнання; критичне відставання від конкурентів за рівнем техніко-технологічного забезпечення	значне зростання вартості обладнання; погіршення якості гарантійного обслуговування обладнання та устаткування; істотні зміни науково-технічного прогресу; погіршення умов лізингу

Продовження табл. 3

1	2
Продуктова складова	
критичне зниження рівня якості чи конкурентоспроможності продукції; втрата чи псування продукції (у процесі їх транспортування, зберігання, підготовки до реалізації, переробки та реалізації); збільшення кількості продукції, що не відповідає якості та стандартам; істотне зменшення попиту, зумовлене помилками при обранні ринкових сегментів	негативні дії суб'єктів ринку; раптова зміна кон'юнктури ринку; зміни в сезонності реалізації продукції; псування чи втрата продукції у процесі транспортування; значне зниження ринкових цін на продукцію; збільшення пропозиції конкурентоспроможної продукції
Інформаційна складова	
втрата важливої комерційної інформації; погіршення достовірності та втрата доступу до інформації	істотне збільшення вартості програмного забезпечення; надмірний знос програмного забезпечення; розголошення третіми особами конфіденційної інформації, що завдає шкоди фінансово-господарській діяльності підприємства; втрата інформації
Інституційно-правова складова	
отримання істотних штрафних санкцій чи збитків внаслідок недосконалості (невідповідності) внутрішньої нормативної документації вимогам чинного законодавства; погіршення ефективності організаційної структури; прорахунки при укладенні договорів на поставку товарних запасів у неадекватних розмірах; погіршення договірних взаємовідносин; втрата контрактів та договорів через підробку фінансових та інших документів персоналом підприємства	збитки через несвоєчасне врахування змін державного нормативно-правового регулювання, його часті зміни; негативні дії суб'єктів ринку; втрати, зумовлені недоліками системи захисту прав власності та інтересів інвесторів; форс-мажорні обставини, включно із загостренням внутрішньополітичної ситуації, націоналізацією, конфіскацією товарів і підприємств, введенням ембарго; обмеження доступу інвесторів до управління активами
Екологічна складова	
збитки та втрати через невідповідність екологічним нормам, продаж екологічно небезпечної продукції, недотримання правил та норм утилізації відходів, зниження витрат на природоохоронну діяльність	природно-кліматичні та техногенні форс-мажорні обставини; зміни норм екологічного законодавства
Силова складова	
втрати внаслідок низького рівня фізичного захисту персоналу, майна підприємства, порушення пропускового та внутрішньо-об'єктного режимів, виникнення фізичної чи моральної небезпеки для керівництва, працівників підприємства, непередбачуваних технічних проблем контролю та спостереження за безпекою на підприємстві	погіршення умов діяльності через зростання рівня корупції; втрати через дії кримінальних угруповань, рейдерство, напад на персонал, пограбування, крадіжки, знищення чи псування майна підприємства

З урахуванням сукупності дестабілізуючих факторів за функціональними складовими економічної безпеки підприємства необхідно сформулювати адаптивні заходи щодо можливих загроз, що сприятиме стабільному й ефективному функціонуванню підприємства сьогодні та розвитку в майбутньому.

На думку З.В. Якубович [16, с. 109] одним з важливих завдань у діяльності підприємства є прогнозування, своєчасне виявлення, попередження і нейтралізація зовнішніх і внутрішніх загроз економічній безпеці підприємства, виявлення напрямку і сили їх впливу. Дестабілізуючі фактори які сприяють виникненню загроз економічній безпеці підприємства та їх наслідки виділено в табл. 4.

Треба сказати, що дестабілізуючі фактори, які впливають на виникнення загроз економічній безпеці підприємства, тісно пов'язані між собою. Ідентифікація загроз за впливом на складові економічної безпеки підприємства дасть змогу розробити конкретні заходи щодо усунення цих загроз.

Управління системою економічної безпеки підприємства необхідне для забезпечення її цілеспрямованої поведінки при зміні умов зовнішнього середовища або умов її функціонування. Управління досягається за рахунок відповідної організації системи, під якою розуміють її структуру та спосіб функціонування. Функціонування системи економічної безпеки підприємства не може бути зведено до функціонування окремих її компонентів. Сукупне функціонування взаємозв'язаних елементів системи економічної безпеки підприємства породжує якісно нові функціональні властивості системи. Звідси випливає важливий висновок: система не зводиться до простої сукупності елементів; розділяючи систему на частини, досліджуючи кожен з них окремо, неможливо пізнати всі властивості системи в цілому. Емерджентність є результатом виникнення між елементами системи так званих синергічних зв'язків, які забезпечують загальний ефект функціонування системи економічної безпеки підприємства, більший, ніж сума ефектів елементів системи, діючих незалежно [18].

Таблиця 4

Дестабілізуючі фактори які сприяють виникненню загроз економічній безпеці підприємства та їх наслідки

Фактори, що впливають на виникнення загроз	Загрози економічній безпеці	Можливі наслідки загроз
Інформаційно-аналітична складова		
Відсутність документації, що регламентує рівень конфіденційності інформації та інструкцій щодо обмеженого доступу до неї працівників підприємства	Розголошення конфіденційної інформації	Використання комерційної таємниці конкурентами
Виробничо-технологічна складова		
Банкрутство постачальника	Зрив договорів постачання	Припинення постачання певного виду матеріальних ресурсів
Незадовільні умови збереження матеріальних ресурсів	Зниження якісних характеристик товарно-матеріальних цінностей, недостатня забезпеченість виробництва сировиною	Порушення ритмічності виробництва
Використання застарілого обладнання, його зношеність	Порушення технічних вимог щодо виробництва продукції	Зростання незворотних відходів
Екологічна складова		
Недотримання норм щодо вмісту шкідливих речовин, які потрапляють у навколишнє середовище та недотримання екологічних параметрів щодо продукції, яка виробляється	Неспроможність експортувати продукцію в економічно розвинені країни	Втрата значного сегменту зарубіжного ринку
Кадрова складова		
Перехід працівника до конку	Втрата кваліфікованого персоналу	Використання досвіду та знань колишніх працівників підприємства конкурентами, зокрема, ідей, винаходів, ноу-хау, технічних проектів
Відсутність системи підвищення кваліфікації працівників підприємства		Неспроможність працівників професійно виконувати свою роботу через недостатній рівень кваліфікації
Конфлікти працівників між собою та з керівництвом підприємства		Зниження продуктивності праці
Фінансова складова		
Нестабільне становище банківської системи	Відмова у кредитуванні	Зростання дефіциту грошових коштів
Низька конкурентоспроможність продукції	Повернення покупцями продукції, зменшення обсягів реалізації продукції	Зниження репутації підприємства, зменшення прибутку підприємства
Законодавчо-правова складова		
Неефективна робота юридичного відділу підприємства	Збільшення кількості програних судових справ	Накладені штрафні санкції на підприємство
Силова складова		
Відсутність ефективної системи охорони на підприємстві	Силовa рейдерська атака	Силове рейдерське захоплення підприємства

Висновки. Найбільш бажаним результатом функціонування системи економічної безпеки підприємства є стан рівноваги, тобто здатність системи зберігати свій стан як можна довше. Однак такий результат, за умов наявності зовнішніх збурюючих впливів, досягти, на постійній основі, дуже проблематично, тому більш досяжним результатом функціонування системи економічної безпеки підприємства можна вважати стан стійкості

під яким можна розуміти здатність системи повертатися в стан рівноваги після виведення її з цього стану під впливом зовнішніх збурень.

Л і т е р а т у р а

1. Функционирование и развитие системы [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ideafix.co/UNIVERSITY/SYSAN/3.pdf>

2. Таран-Лала О.М. Адаптивно-гомеостатичні показники нормального функціонування системи / О.М. Таран-Лала // *Економіка. Менеджмент. Підприємництво*. – 2013. – № 25 (II). – С. 13-26.
3. Экономические системы [Электронный ресурс] / сайт Большой Научной Библиотеки. – Режим доступа: http://www.rf-u.ru/ekonomika_i_ekonomicheskaya_teoriya/ekonomicheskie_sistemy_4.php
4. Экономический потенциал административных и производственных систем: моногр. / Под общ. ред. О.Ф. Балацкого. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2006. – 973 с.
5. Якубович З.В. Організаційні аспекти формування та забезпечення функціонування системи економічної безпеки підприємства / З.В. Якубович // *Проблеми та перспективи розвитку економіки і підприємництва та комп'ютерних технологій в Україні: збірник тез за матеріалами VIII Науково-технічної конференції науково-педагогічних працівників, 26-31 березня 2012 р.* / Національний університет «Львівська політехніка», Інститут підприємництва та перспективних технологій. – Львів, – 2012. – С. 210-211.
6. Лянной Г.Л. Система экономической безопасности предприятия / Г.Л. Лянной // *BOS – журнал о личной и коммерческой безопасности*. – 2006. – № 7. – С. 16-19.
7. Васильців Т.Г. Чинники та джерела загроз економічної безпеки підприємства / Т.Г. Васильців, М.Б. Пасічник // *Науковий вісник НЛТУ України*. – 2008. – Вип. 18.10. – С. 128-135.
8. Економіка підприємства: підруч. / За заг. ред. С.Ф. Покропівного. – К.: КНЕУ, 2001. – 528 с.
9. Антикризове управління підприємством: навч. посіб. / З.С. Шершньова, В.М. Багацький, Н.Д. Гетьманцева; За заг. ред. З.С. Шершньової / – К.: КНЕУ, 2007. – 680 с.
10. Мойсеєнко І.П. Управління фінансово-економічною безпекою підприємства: навч. посіб. / І.П. Мойсеєнко, О.М. Марченко. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2011. – 380 с.
11. Нечволод Л.І. Сучасний словник іншомовних слів / Л.І. Нечволод. – Х.: Торсінг Плюс, 2007. – 768 с.
12. Словник української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sum.in.ua/p/11/326/2>
13. Большой экономический словарь / Под ред. А.Н. Азрилияна. – М.: Институт новой экономики, 1997. – 1376 с.
14. Савицкая Г.В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия: Учеб. пособие / Г.В. Савицкая. – 7-е изд., испр. – Мн.: Новое знание, 2002. – 704 с.
15. Обеспечение экономической безопасности промышленных предприятий как основной фактор эффективного функционирования отрасли промышленности [Электронный ресурс] / А.И. Чужмаров. – Режим доступа: <http://koet.syktu.ru/vestnik/2006/2006-4/3.htm>
16. Якубович З.В. Ідентифікація загроз економічної безпеки машинобудівного підприємства / З.В. Якубович // *Галицький економічний вісник*. – 2010. – №3(28). – С.107-112.
17. Васильців Т.Г. Фінансово-економічна безпека підприємств України: стратегія та механізми забезпечення: монографія / Т.Г. Васильців, В.І. Волошин, О.Р. Бойкевич, В.В. Каркавчук [За ред. Т.Г. Васильціва]. – Львів: Ліга-Прес, 2012. – 386 с.
18. Засади загальної теорії систем [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.eco.com.ua/sites/eco.com.ua/files/lib1/navch_mat/sa_t1.pdf

References

1. Funkcionirovanie i razvitie sistemy [Jelektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: <http://ideafix.co/UNIVERSITY/SYSAN/3.pdf>
2. Taran-Lala O.M. Adaptivno-gomeostaticzni pokazniki normal'nogo funkcionuvannja sistemi / O.M. Taran-Lala // *Ekonomika. Menedzhment. Pidpriemnictvo*. – 2013. – № 25 (II). – S. 13-26.
3. Jekonomicheskie sistemy [Jelektronnyj resurs] / sajт Bol'shoj Nauchnoj Biblioteki. – Rezhim dostupa: http://www.rf-u.ru/ekonomika_i_ekonomicheskaya_teoriya/ekonomicheskie_sistemy_4.php
4. Jekonomicheskij potencial administrativnyh i proizvodstvennyh sistem: monogr. / Pod obshh. red. O.F. Balackogo. – Sumy: ITD «Universitetskaja kniga», 2006. – 973 s.
5. Jakubovich Z.V. Organizacijni aspekti formuvannja ta zabezpechennja funkcionuvannja sistemi ekonomichnoї bezpeki pidpriemstva / Z.V. Jakubovich // *Problemi ta perspektivi rozvitku ekonomiki i pidpriemnictva ta komp'juternih tehnologij v Ukraїni: zbirnik tez za materialami VIII Naukovo-tehničnoї konferencії naukovo-pedagogichnih pracivnikov, 26-31 bereznja 2012 r.* / Nacional'nij universitet «L'viv'ska politehnika», Institut pidpriemnictva ta perspektivnih tehnologij. – L'viv, – 2012. – S. 210-211.
6. Ljannoj G.L. Sistema jekonomicheskoy bezopasnosti predprijatija / G.L. Ljannoj // *BOS – zhurnal o lichnoj i kommercheskoj bezopasnosti*. – 2006. – № 7. – S. 16-19.
7. Vasil'civ T.G. Chinniki ta dzherela zagroz ekonomichnij bezpeci pidpriemstva / T.G. Vasil'civ, M.B. Pasichnik // *Naukovij visnik NLTU Ukraїni*. – 2008. – Vip. 18.10. – S. 128-135.
8. Ekonomika pidpriemstva: pidruch. / Za zag. red. S.F. Pokropivnogo. – K.: KNEU, 2001. – 528 s.
9. Antikrizove upravlinnja pidpriemstvom: navch. posib. / Z.S. Shersh'n'ova, V.M. Bagac'kij, N.D. Get'manceva; Za zag. red. Z.S. Shersh'n'ovoї / – K.: KNEU, 2007. – 680 s.
10. Mojseenko I.P. Upravlinnja finansovo-ekonomichnoju bezpekoju pidpriemstva: navch. posib. / I.P. Mojseenko, O.M. Marchenko. – L'viv: L'viv's'kij derzhavnij universitet vnutrishnih sprav, 2011. – 380 s.
11. Nechvolod L.I. Suchasnij slovník inshomovnih sliv / L.I. Nechvolod. – H.: Torsing Pljus, 2007. – 768 s.
12. Slovník ukraїns'koї movi [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <http://sum.in.ua/p/11/326/2>
13. Bol'shoj jekonomicheskij slovar' / Pod red. A.N. Azrilijana. – M.: Institut novoj jekonomiki, 1997. – 1376 s.
14. Savickaja G.V. Analiz hozjajstvennoj dejatel'nosti predprijatija: Ucheb. posobie / G.V. Savickaja. – 7-e izd., ispr. – Mн.: Novoe znanie, 2002. – 704 s.
15. Obespechenie jekonomicheskoy bezopasnosti promyshlennyh predprijatij kak osnovnoj faktor jeffektivnogo funkcionirovanija otrasli promyshlennosti [Elektronnij resurs] / A.I. Chuzhmarov. – Rezhim dostupu: <http://koet.syktu.ru/vestnik/2006/2006-4/3.htm>
16. Jakubovich Z.V. Identifikacija zagroz ekonomichnij bezpeci mashinobudivnogo pidpriemstva / Z.V. Jakubovich // *Galic'kij ekonomichnij visnik*. – 2010. – №3(28). – S.107-112.

17. Vasil'civ T.G. Finansovo-ekonomichna bezpeka pidpriemstv Ukraїni: strategija ta mehanizmi zabezpechennja: monografija / T.G. Vasil'civ, V.I. Voloshin, O.R. Bojkevich, V.V. Karkavchuk [Za red. T.G. Vasil'civa]. – L'viv: Liga-Pres, 2012. – 386 s.
18. Zasadi zagal'noї teorii sistem [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: http://www.eco.com.ua/sites/eco.com.ua/files/lib1/navch_mat/sa_t1.pdf

Тищенко В.В. Результаты функционирования системы экономической безопасности предприятия.

В статье исследовано функционирование системы экономической безопасности предприятий. Рассмотрены возможные внутренние и внешние угрозы воздействия на экономическую безопасность. Выделена совокупность дестабилизирующих факторов по функциональным составляющим экономической безопасности и их последствия для предприятия. Выделено результаты функционирования системы экономической безопасности предприятий.

Ключевые слова: результаты, функционирования, система, экономическая безопасность, угрозы, факторы, предприятие.

Tishchenko V.V. The results of functioning of the system of economic safety of the enterprise

The article examines the functioning of the system of economic security of enterprises. The possible internal and external threats impact on economic security. The selected set of destabilizing factors on the functional components of economic security and their implications for the enterprise. Selected results of functioning of the system of economic security of enterprises.

Keywords: the results of functioning of the system, economic security, threats, factors, enterprise.

Тищенко Владимир Валентинович – старший викладач кафедри «Банківська справа і фінансова безпека» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. dr_vlad@ukr.net

Рецензент: Ляшенко О.М. – д.е.н., проф., зав. каф. «Банківська справа і фінансова безпека» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, Україна.

Стаття подана 16.06.2014 р.

УДК 658:341

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТІ**Фірсова С.М.****THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF MANAGEMENT OF INNOVATIVE ACTIVITY IN INDUSTRIAL ENTERPRISES OF LUHANSK REGION****Firsova S.N.**

В статті розглянуто сутність поняття «інноваційна діяльність» та типологія результатів інноваційної діяльності підприємств. Досліджено вплив інновацій на результати діяльності підприємств, приведені основні чинники впливу на їх інноваційний розвиток. Узагальнено ефекти за напрямками інноваційного розвитку підприємства. Проведено аналіз обсягу виконаних науково-технічних робіт та інноваційної активності промислових підприємств Луганської області.

Ключові слова: інновації, інноваційна діяльність, управління підприємством, промислові підприємства.

Постановка проблеми. У світовій науці інноваційна діяльність визначається як один з ключових чинників розвитку економіки, як взагалі країни так і підприємств зокрема. На сучасному етапі в Україні, розвиток інноваційної діяльності підприємств має здебільш фрагментарний характер. Обмеженість підприємств в інвестиційних ресурсах та відсутність досвіду організації процесу управління інноваціями, призводить до неефективності результатів. Проте, слід звернути увагу, що інноваційна діяльність підприємств характеризується значним ступенем невизначеності кінцевих результатів.

Сьогодні, як ніколи, інноваційна діяльність на підприємствах усе більш стає важливою у зв'язку зі стрімкою глобалізацією світового господарства й інтеграцією України в систему міжнародного поділу праці. Розвиток міжнародних зв'язків вимагає підвищення конкурентоздатності української продукції, як на зовнішніх, так і на внутрішніх ринках. На жаль, Україна на світовому ринку високотехнологічної продукції перебуває на позиціях аутсайдера, тому що не належить ні до однієї із провідних груп постачальників такої продукції і не має досить розвинених механізмів взаємодії та інтеграції внутрішнього і світового ринків.

Бажання підприємств отримати як можна більший прибуток зумовлює необхідність здійснення різноманітних видів діяльності, серед яких однією із найважливіших та найризикованіших

є інноваційна. Здійснення інноваційної діяльності зумовлює появу певних результатів, які характеризують ефективність її здійснення. Разом з тим ефективність будь-якої діяльності залежить значною мірою від ефективності управління нею. Саме тому досить важливим є визначення ефективності управління інноваційною діяльністю з метою залучення додаткових фінансових ресурсів та визначення напрямів підвищення ефективності її здійснення.

Аналіз досліджень та публікацій. Результати інноваційної діяльності підприємства розглядаються в наукових працях вчених здебільшого у вигляді різних видів ефектів. Питання сутності та типології результатів інноваційної діяльності підприємства досліджені в наукових працях В.В. Баранова, Н.М. Богдана, О.В. Васильєва, О.І. Волкова, М.П. Денисенка, С.М. Ілляшенка, С.Д. Ільєнкової, А.Г. Поршнева, А.В. Ромашова, П.С. Харіва, О.С. Єфремова та ін.

Метою статті є розгляд теоретичних та практичних аспектів управління інноваційною діяльністю промислових підприємств Луганської області та вплив на її результативність.

Матеріали і результати дослідження. Як зазначено в філософській енциклопедії, результат – це «об'єктивно досягнутий стан, продукт процесу або діяльності в якій застосовуються певні засоби, спрямовані на реалізацію мети». Стосовно діяльності, її результатом є «продукт діяльності». Нині серед учених немає остаточної думки щодо визначення результатів інноваційної діяльності та управління нею. Деякі вчені вважають, що інноваційна діяльність підприємства сприяє збільшенню фінансових, соціальних, екологічних та інших результатів діяльності.

Зокрема, С.М. Ілляшенко метою управління інноваційною діяльністю та інноваційним розвитком підприємства вважає «завоювання більшої частки ринку, збільшення прибутку в поточному періоді чи в перспективі, забезпечення високих темпів сталого економічного розвитку та ін.» [2], М. В. Ніколайчук та І. Ю. Єпіфанова

визначили, що «інноваційний розвиток надає підприємству можливість отримати значні прибутки» [3].

Слід погодитись з думкою П. С. Харіва, який вважає, що результатом інноваційної діяльності є інновація. Результат інноваційної діяльності є певною сукупністю «наукових, технічних, організаційних чи соціально-економічних новинок, які можуть бути отримані на будь-якому етапі інноваційного процесу» [4]. Інші дослідники вважають, що одним з «найважливіших результатів інноваційної діяльності є створення наукомісткої і конкурентоспроможної продукції» та відзначають «можливість отримання позитивних і негативних результатів інноваційної діяльності» [5].

На думку С. Д. Ільєнкової, «в результаті інноваційної діяльності народжуються нові ідеї, нові і вдосконалені продукти, нові або вдосконалені технологічні процеси, з'являються нові форми організації і управління різними сферами економіки і її структурами. Результати інноваційної діяльності виражаються у вигляді інноваційної продукції, яка може мати конкретну речову форму або бути в нематеріальній формі. Нематеріальним результатом інноваційної діяльності є, наприклад, ноу-хау, які є повністю або частково конфіденційними знаннями, досвідом, навиками, що включають відомості технічного, економічного, адміністративного, фінансового і іншого характеру. Права на винаходи, товарні знаки і інші результати інноваційної діяльності оформляються ліцензією. Матеріальні результати інноваційної діяльності виступають у вигляді створених і освоєних нових машин, устаткування, апаратів, приладів і засобів автоматизації. Створені і освоєні зразки машин, устаткування, апаратів, приладів і засобів автоматизації поділяються на нові, модернізовані і модифіковані» [6].

Деякі вчені схильні до ототожнення результату інноваційної діяльності з ефектом від неї. Зокрема О. І. Волков і М. П. Денисенко відзначали, що ефект – це «досягнутий результат від інноваційної діяльності в його матеріальному, грошовому та соціальному вимірах. Таким результатом від інноваційної діяльності може бути: підвищення якості продукції; скорочення часу виробництва і обігу; вивільнення ресурсів тощо. Результати інноваційної діяльності можуть бути якісними та кількісними, у т.ч. в натуральному, трудовому та вартісному вимірах. Залежно від результатів та витрат дослідники виділили такі види ефектів від інноваційної діяльності: економічний, науково-технічний, податковий, соціальний, ресурсний та екологічний. Причому автори зазначали, що будь-який результат інновацій у вартісному виразі узагальнюється економічним ефектом. Науково-технічні, соціальні, екологічні та інші результати, що не можуть бути оцінені у вартісному виразі, не поглинаються економічним ефектом й існують самостійно. Проте економічні результати інноваційної діяльності пов'язані із науково-

технічними, податковими і соціальними, а ресурсний й екологічний результати виникають лише як наслідок науково-технічного прогресу й опосередковано впливають на економічний результат інноваційної діяльності. Економічний результат може бути позитивним у випадку економії або отримання прибутку і негативним у випадку отримання збитків» [7].

Саме ототожнення результату інноваційної діяльності з ефектом від неї спонукало деяких вчених до подання певної типології результатів або ефектів інноваційної діяльності. Зокрема, С.Д. Ільєнкова визначила «економічний, соціальний, фінансовий, науково-технічний, екологічний види ефекту від впровадження інновацій» [6].

С.М. Ілляшенко виділяє такі основні види ефектів інноваційної діяльності [8]:

1. Економічний ефект, який проявляється у вигляді прямої економічної вигоди від впровадження результатів інноваційної діяльності: економії часу, отримання (зростання) прибутку, зменшення витрат тощо.

2. Науково-технічний ефект, який полягає в прирості практично-орієнтованих (прикладних) науково-технічних знань і умінь. У більшості випадків науково-технічний ефект проявляється разом з економічним, соціальним та іншими ефектами інноваційної діяльності і його важко виокремити.

3. Науковий ефект, який проявляється у вигляді прирощення наукових, науково-технічних та інших знань щодо закономірностей розвитку природи і суспільства. Кількісно оцінити даний ефект досить важко, в основному про нього можна судити з темпів розвитку певних галузей науки, виникнення нових галузей чи нових напрямків у традиційних галузях.

4. Соціальний ефект, який полягає у створенні більш сприятливих умов для життєдіяльності особи, групи людей, суспільства в цілому. На рівні інноваційного підприємства чи установи його оцінюють такими показниками: покращення умов праці працівників; приріст доходів персоналу; зміни в структурі персоналу з погляду рівня кваліфікації, співвідношення чоловіків і жінок тощо; покращення стану здоров'я персоналу; збільшення тривалості вільного часу при зменшенні тривалості робочого часу без зменшення чи зі збільшенням рівня оплати праці і т.ін.

5. Екологічний ефект. Полягає в зменшенні екодеструктивного впливу на довкілля та поліпшенні якості навколишнього середовища. Підлягає вартісній оцінці, методи оцінки достатньо відомі і перевірені практикою.

Окрім ефектів інноваційної діяльності підприємства С. М. Ілляшенко узагальнив ефекти за напрямками інноваційного розвитку підприємства (табл. 1) [2].

О.С. Єфремов співвідносить результати управління інноваційним розвитком підприємства та результати його інноваційної діяльності: під результатом управління інноваційним розвитком

підприємства він розуміє «якісну зміну стану підприємства з використанням результатів інноваційної діяльності» [9]. Результат, за думкою О. С. Єфремова, є «певним узагальнювальним параметром процесу або зміни стану системи, тому

для його опису слід використовувати множину показників [9].

Для опису результатів інноваційної діяльності підприємств на рівні регіону можна, зокрема, проаналізувати обсяг виконаних наукових та науково-технічних робіт підприємств (табл. 2).

Таблиця 1

Ефекти за напрямками інноваційного розвитку підприємства [2]

Напрямок інноваційного розвитку	Зміст очікуваного ефекту
Продуктовий	Очікуваний прибуток, отриманий у результаті впровадження та реалізації нової і/або оновленої продукції
Технологічний	Очікуваний прибуток від реалізації додаткового обсягу продукції, отриманого внаслідок скорочення терміну виробничого циклу, збільшення продуктивності праці тощо, в результаті впровадження нової техніки, технології; очікуване зниження собівартості продукції в результаті економії ресурсної бази
Організаційно-управлінський	Очікуваний прибуток від підвищення ефективності системи управління (отриманий, наприклад, унаслідок економії трудових ресурсів тощо)
Ресурсний	Збільшення ресурсозабезпеченості, ресурснезалежності, зменшення ресурсомісткості продукції, якщо нові ресурси дають можливість більш економно їх витратити, тощо
Ринковий	Очікуваний прибуток від реалізації продукції на нових ринках (регіонах, сегментах) збуту

Таблиця 2

Обсяг виконаних наукових та науково-технічних робіт підприємств Луганської області

Рік	Всього, у фактичних цінах, тис. грн	У тому числі			
		фундаментальні дослідження	прикладні дослідження	розробки	науково-технічні послуги
1995	21657,3	456,9	3700,8	16418	1081,5
	100%	2%	17%	76%	5%
1996	24624,4	1299,7	4510,2	17469,4	1345,1
	100%	5%	18%	71%	5%
1997	26708,4	1369,5	4034,7	19821	1483,2
	100%	5%	15%	74%	6%
1998	24719,7	1188,6	3266	18470,7	1794,4
	100%	5%	13%	75%	7%
1999	29637	1370,9	4157,6	22506,8	1601,7
	100%	5%	14%	76%	5%
2000	43364,3	977,7	6467,4	33525,3	2393,9
	100%	2%	15%	77%	6%
2001	85358,5	1429,7	9364,7	69299,2	5264,9
	100%	2%	11%	81%	6%
2002	49605,2	1744,3	9888,3	35059	2913,6
	100%	4%	20%	71%	6%
2003	124864,6	2025,8	10094,6	105234,4	7509,8
	100%	2%	8%	84%	6%
2004	55571,7	2043,2	13594,5	32888,5	7045,5
	100%	4%	24%	59%	13%
2005	69053	2853,9	14552,6	43227,3	8419,2
	100%	4%	21%	63%	12%
2006	70316,7	3981,6	13022,3	49376,3	3936,5
	100%	6%	19%	70%	6%
2007	85271	5292,4	17196,8	57973	4808,8
	100%	6%	20%	68%	6%

Продовження табл. 2

2008	120855,5	5451,2	19306,5	90474,6	5623,2
	100%	5%	16%	75%	5%
2009	107152,3	5260,2	17992,1	76025,4	7874,6
	100%	5%	17%	71%	7%
2010	127827,9	5987,8	19071	96876,5	5892,6
	100%	5%	15%	76%	5%
2011	175397	6068,9	20422,8	139215,5	9689,8
	100%	3%	12%	79%	6%

Таблиця 3

Інноваційна активність промислових підприємств Луганської області

Роки	Питома вага підприємств, що займалися інноваціями, %	Загальна сума витрат, тис. грн	У тому числі за напрямками					
			дослідження і розробки	у тому числі		придбання інших зовнішніх знань	придбання машин та обладнання, що пов'язані з упровадженням інновацій	інші витрати
				внутрішні НДР	зовнішні НДР			
2007	11,3	1343373,5	19403	10233,1	9169,9	3159,5	1278324,5	42486,5
		100,0%	1,4%			0,2%	95,2%	3,2%
2008	10,2	2178970,6	33825,5	11363,2	22462,3	1280,6	1160157,7	983706,8
		100,0%	1,6%			0,1%	53,2%	45,1%
2009	9,9	111093,5	13588,1	6809,1	6779	13747,5	62868	20889,9
		100,0%	12,2%			12,4%	56,6%	18,8%
2010	11,2	243096,7	14033,4	11846,1	2187,3	49678,8	119478,6	59905,9
		100,0%	5,8%			20,4%	49,1%	24,6%
2011	13,5	167051,0	13923,5	12079,7	1843,8	19403,7	70929,1	62794,7
		100,0%	8,3%			11,6%	42,5%	37,6%

З табл. 2 можна побачити, що обсяг виконаних наукових та науково-технічних робіт підприємств Луганської області змінюється неоднозначно. Протягом деяких років спостерігається зростання обсягу робіт, а у деяких роках можна побачити їхнє різке зниження. Так, наприклад, у 2002 році обсяг робіт був меншим майже в 2 рази ніж у 2001 році, а у 2003 році – більшим у 2,5 рази ніж у 2002 році. Зниження темпів зростання обсягу наукових та науково-технічних робіт підприємств Луганської області спостерігається також у 2004 і 2009 роках. В останні – 2010 і 2011 роки – обсяг робіт має тенденцію до зростання.

Стосовно структури обсягу наукових та науково-технічних робіт підприємств Луганської області можна відзначити, що найбільша частка належить розробкам: підприємства витрачають приблизно від 59 до 84% коштів у різні роки саме на здійснення розробок. Далі за часткою витрат йдуть прикладні дослідження – їхня частка у загальному обсязі робіт складає від 8 до 21% у різні роки. Науково-технічні послуги займають третю позицію за обсягом частки в структурі виконаних наукових та науково-технічних робіт – вони складають від 5 до 13%. Найменша частка належить фундаментальним дослідженням: максимальна частка за всі роки склала 6% у 2007 році, але часто підприємства Луганської області витрачають на фундаментальні дослідження лише 2-5% коштів. Це можна пояснити високою ризикованістю та низькою

окупністю фундаментальних досліджень порівняно з розробками. Крім того, як правило, фундаментальні дослідження приводять до отримання знань, які неможна комерціалізувати. Проте найчастіше підприємствам не вистачає коштів на інноваційну діяльність і вони намагаються вкладати кошти в найбільш успішні за вірогідністю проекти.

Окрім обсягу виконаних наукових та науково-технічних робіт підприємств для аналізу результатів інноваційної діяльності підприємств на рівні регіону можна звернутися до доступних даних Держкомстату стосовно загальної інноваційної активності підприємств Луганської області, які наведені в табл. 3.

Виходячи з табл. 3 можна зробити висновки, що питома вага підприємств, які займаються інноваційною діяльністю, останніми роками має тенденцію до зростання.

2011 року інноваційною діяльністю займалось 13,5% підприємств із загальної кількості промислових підприємств Луганської області, що у 1,36 рази більше за 2009 рік, коли питома вага інноваційно активних підприємств складала лише 9,9% і є найменшою за останні п'ять років. Незважаючи на факт зростання питомої ваги підприємств, що займалися інноваційною діяльністю, загальна сума витрат на інноваційну діяльність у 2011 році знизилася порівняно з 2010 роком майже на 32%. У 2010 році загальна сума

витрат на інноваційну діяльність була більшою більш ніж в 2 рази порівняно з 2009 роком. Але у 2009 році сума витрат на інноваційну діяльність промислових підприємств Луганської області була найменшою за п'ять років і складала лише 5% від попереднього 2008 року. Зниження витрат на інноваційну діяльність і питомої ваги промислових підприємств, які займалися інноваційною діяльністю, у 2009 році відбулося через глобальну фінансово-економічну кризу, коли відбувалося зниження обсягів виробництва підприємств у всьому світі.

Щодо структури витрат промислових підприємств на інноваційну діяльність можна зазначити, що найбільшу частку займають витрати на придбання машин та обладнання, що пов'язані з упровадженням інновацій. У 2011 році частка таких витрат складала 42,5%. Проте частка витрат промислових підприємств на придбання машин і обладнання знижується кожного року. На дослідження і розробки припадає лише 8,3% витрат у 2011 році, що є найменшою часткою серед всіх складників витрат. Незважаючи на те, що порівняно з 2010 роком частка витрат на дослідження і розробки збільшилася (з 5,8% до 8,3%), сам обсяг витрат залишився майже таким же як і у попередньому році. З них більшу частину займають внутрішні НДР: обсяг витрат на внутрішні НДР є в 6,5 разів більшим за обсяг витрат на зовнішні НДР у 2011 році. Витрати на придбання інших зовнішніх знань у 2011 році складають 11,6%, а інші витрати – 37,6%.

Висновки. На підставі аналізу відношення витрат підприємств Луганської області на інноваційну діяльність за етапами інноваційного процесу до загальної суми витрат на виробництво продукції встановлено, що відповідні показники для аналізованих підприємств суттєво нижче (в 10, а інколи в 100 разів!) показників обраного еталонного підприємства. Це свідчить про все ще недостатню увагу керівництва аналізованих підприємств до інноваційної діяльності та до підвищення її результативності.

Отже, за результатами аналізу витрат підприємств Луганської області на інноваційну діяльність за етапами інноваційного процесу та їхнього порівняння із значеннями еталонного підприємства виявлено причини низької результативності управління нею, до яких віднесено: відсутність стимулів у робітників підприємства до здійснення інноваційної діяльності; відсутність окремих підрозділів, які сприяють впровадженню на підприємствах інновацій; нерозуміння з боку керівництва та аналітичних підрозділів підприємств необхідності здійснення інноваційної діяльності; відсутність на підприємствах інформаційної бази управління інноваційною діяльністю; відсутність придатного у застосуванні на підприємстві аналітичного забезпечення планування та контролю інноваційної

діяльності. Серед причин низької результативності управління інноваційною діяльністю вітчизняних підприємств виявлено недостатню увагу їхнього керівництва до стратегічного контролінгу.

Література

1. Философская энциклопедия. В 5-и т. / [под ред. Ф.В. Константинова.] — М.: Советская энциклопедия.
2. Ілляшенко С.М. Управління інноваціями : [навч. посіб.] / С.М. Ілляшенко — Суми: ВТД «Університетська книга», 2005.
3. Ніколайчук М.В. Сучасний стан та перспективи інноваційного розвитку промислових підприємств / М.В. Ніколайчук, І.Ю. Єпіфанова // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. — 2010. — № 6.
4. Харів П.С. Інноваційна діяльність підприємства та економічна оцінка інноваційних процесів : [монографія] / П.С. Харів. — Тернопіль: «Економічна думка», 2003.
5. Управление организацией / [под ред. Поршнева А.Г., Румянцевой З.П., Саломатина Н.А.] — [2-е изд., перераб. и доп.]. — М.: Инфра-М, 2000.
6. Инновационный менеджмент / [под ред. С.Д. Ильенковой]. — М.: ЮНИТИ, 2000.
7. Економіка та організація інноваційної діяльності : підручник / [Волков О.І., Денисенко М.П., Гречан А.П. та ін.]; за ред. О.І. Волкова та М.П. Денисенка. — [3-те вид.]. — К.: Центр навч. літер., 2007.
8. Ілляшенко С.М. Інноваційний менеджмент: Підручник. — Суми: ВТД «Університетська книга», 2010.
9. Єфремов О.С. Управління інноваційним розвитком підприємства: аспекти методології : [монографія] / Олександр Сергійович Єфремов. — Луганськ: СНУ ім. В. Даля, 2012.
10. Статистична інформація. Офіційний сайт Головного управління статистики у Луганській області. — Режим доступу: <http://www.lugastat.lg.ua>.

References

1. Fy'losofskaya ency'klopedy'ya. V 5-y' t. / [pod red. F.V. Konstanty'nova.] — M.: Sovetskaya ency'klopedy'ya, (1960–1970).
2. Ilyashenko S.M. Upravlinnya innovaciyamy` : [navch. posib.] / S.M. Ilyashenko — Sumy` : VTD «Universy'tets'ka kny'ga», 2005.
3. Nikolajchuk M.V. Suchasny`j stan ta perspekty`vy` innovacijnogo rozvy'tku promy'slovy`x pidpry'emstv / M.V. Nikolajchuk, I.Yu. Yepifanova // Visny`k Hmel'ny'cz`kogo nacional'nogo universy'tetu. Ekonomichni nauky`. — 2010. — # 6.
4. Hariv P.S. Innovacijna diyal'nist` pidpry'emstva ta ekonomichna ocinka innovacijny`x procesiv` : [monografiya] / P.S. Hariv. — Ternopil` : «Ekonomichna dumka», 2003.
5. Upravleny'e organy`zacy`ej / [pod red. Porshneva A.G., Rumyancejov Z.P., Salomaty`na N.A.] — [2-e y`zd., pererab. y` dop.]. — M.: Ynfra-M, 2000.
6. Y`nnovacy'onnyj menedzhment / [pod red. S.D. Yl'enkovoj]. — M.: YuNYTY`, 2000.
7. Ekonomika ta organizacija innovacijnoyi diyal'nosti : pidruchny`k / [Volkov O.I., Deny'senko M.P., Grechan A.P. ta in.]; za red. O.I. Volkova ta M.P. Deny`senka. — [3-tye vy`d.]. — K.: Centr navch. liter., 2007.

8. Ilyashenko S.M. Innovacijny`j menedzhment : Pidruchny`k. – Sumy` : VTD —Universy`tets`ka kny`ga, 2010.
9. Yefremov O.S. Upravlinnya innovacijny`m rozvy`tkom pidpry`yemstva: aspekty` metodologiyi : [monografiya] / Oleksandr Sergijovy`ch Yefremov. — Lugans`k: SNU im. V. Dala, 2012.
10. Staty`sty`chna informaciya. Oficijny`j sajт Golovного upravlinnya staty`sty`ky` u Lugans`kij oblasti. — Rezhy`m dostupu: <http://www.lugastat.lg.ua>.

Фирсова С.Н. Теоретические и практические аспекты управления инновационной деятельностью промышленных предприятий Луганской области

В статье рассмотрена сущность понятия «инновационная деятельность» и типология результатов инновационной деятельности предприятий. Исследовано влияние инноваций на результаты деятельности предприятий, приведены основные факторы влияния на их инновационное развитие. Обобщены эффекты по направлениям инновационного развития предприятия. Проведен анализ объема произведенных научно-технических работ и инновационной активности промышленных предприятий Луганской области.

Ключевые слова: инновации, инновационная деятельность, управление предприятием, промышленные предприятия.

Firsova S.N. Theoretical and practical aspects of management of innovative activity in industrial enterprises of Luhansk region

In the article were considered the essence of concept «Innovative activity» and typology of results of innovative activity of enterprises. The influence of innovations on the performance of enterprises was investigated, basic factors of influence on their innovative development were presented. Effects in the directions of innovative development of enterprise were generalized. The analysis of volume of the produced scientific and technical works and innovative activity of industrial enterprises of Luhansk region was conducted.

Keywords: innovations, innovative activity, management of enterprise, industrial enterprises.

Фірсова Світлана Миколаївна, к.е.н., доцент кафедри економіки підприємства Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, firsova_sveta@mail.ru

Рецензент: Максимов В.В. д.е.н., проф., завідувач кафедри економіки підприємств Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля, Україна.

Стаття подана 13.06.2014 р

УДК 336.13 + 658.1

ВПЛИВ ІННОВАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ НА ПРИБУТКОВІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА**Чернодубова Е.В.****INFLUENCE OF INNOVATIVE POLICY IS ON PROFITABILITY OF ENTERPRISE****Chernodubova E.V.**

Визначено чинники, що впливають на інноваційну політику та інноваційний потенціал підприємств. Обґрунтовано елементи та послідовність формування інноваційної політики підприємств. Розкрито методичні засади оцінки інноваційного потенціалу підприємств. Запропоновано підхід до аналізу впливу інноваційної політики на прибутковність підприємств та вибору альтернативних варіантів цієї політики на різних стадіях їх розвитку. Критерії обґрунтування рішення щодо інноваційної політики підприємства доповнено показником приросту рентабельності власного капіталу.

Ключові слова: інноваційна політика, підприємство, прибутковність, інноваційний прибуток, інноваційний потенціал.

Постановка проблеми. Розробка і реалізація ефективної інноваційної політики є одним з основних напрямів підвищення прибутковості підприємств в сучасних умовах. Гостра конкуренція між підприємствами примушує їх шукати оптимальні стратегії розвитку на ринку, удосконалювати технології управління і впроваджувати інновації. З одної сторони, для підвищення конкурентоспроможності на світовому і внутрішньому ринках слід переорієнтуватися з інвестицій в приріст виробництва на інвестування технічного переозброєння, підвищення якості та охорону навколишнього середовища, що характерно для передових індустріальних держав. З іншої сторони, досягнення кінцевого результату інноваційного процесу пов'язане з вищими ризиками в порівнянні із здійсненням інвестиційних проектів. Аналіз сучасної ситуації в сфері інноваційної діяльності свідчить про низку проблем: низький попит підприємств на науково-технічні досягнення, що посилює технологічне відставання; недостатнє фінансування інноваційної діяльності; висока вартість нововведень; слабо розвинений ринок науково-технічної продукції; високий ступінь морального і фізичного зносу основних виробничих засобів; низька зацікавленість кредитно-фінансових установ, які фінансують інноваційні заходи, у впровадженні інновацій; концентрація інноваційної активності в галузях металургійної, хімічної промисловості та машинобудування (до 70 %

інноваційно-активних підприємств). Для обґрунтування доцільності розробки і реалізації інноваційної політики на підприємствах слід розглянути її в аспекті впливу інноваційних процесів на прибутковність підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В економічній літературі глибоко і багатосторонньо досліджуються проблеми науково-технічного прогресу, формування і використання інноваційного потенціалу, визначення соціально-економічної ефективності нововведень, удосконалення організації і управління інноваційною діяльністю. Серед зарубіжних авторів слід зазначити роботи Акофа Р., Андерсона М., Ансофа І., Друкера П., Карлсона Ч., Лундвала Б., Менсфілда Е., Портера М., Санто Б., Твіса Б., Туомі І., Уотермана Р., Фостера Р., Шумпетера І. Проблеми формування інноваційної політики підприємств в сучасний період стають пріоритетними у дослідженнях багатьох вітчизняних вчених, серед яких Буреніков Ю. Ю., Костирко Л. А., Мазаракі А., Микитюк П. П., Орлов П. А., Сотнікова Ю. В., Чабан Г. В., Ястремська О. М. [1-7; 9; 10]. В той же час залишається значний розрив між теорією і практикою інноваційної діяльності. Несприйнятність до нововведень, відрив від світових тенденцій науково-технічного розвитку призвели до економічного відставання. Тому на сьогодні стає необхідною розробка теоретико-методичних основ і практичних рекомендацій по формуванню і функціонуванню організаційно-економічного механізму інноваційної політики підприємств.

Метою статті є обґрунтування методичних засад аналізу впливу інноваційної політики на прибутковність підприємств.

Матеріали і результати дослідження. Інноваційна політика є складовою фінансової політики забезпечення прибутковості підприємства. Основними елементами її формування є: тип політики, умови формування, критерії вибору, систему показників впливу на прибутковність.

Вплив на прибутковність інноваційної політики підприємства пропонується оцінювати на основі

показника приросту рентабельності власного капіталу. Графічна інтерпретація на рис. 1 відображає інноваційну траєкторію розвитку підприємства і агрегований ефект від впровадження інновацій, отриманий від економії робочого часу, досягнення запланованих цілей і приросту ринкових можливостей.

Обсяг реалізованої продукції підприємств з урахуванням здійснених інновацій визначається на основі чинників приросту виробничої потужності підприємства за рахунок додаткових інноваційних витрат ($\Delta ВП_{ін}$) та терміну корисного використання нововведень ($T_{кв}$):

$$OP = (ВП_{п} + \Delta ВП_{ін}) * T_{кв} * K_{вп} * K_{рп}, \quad (1)$$

де $ВП_{п}$ – поточна річна виробнича потужність підприємства; $K_{вп}$ – фактичний коефіцієнт використання виробничої потужності; $K_{рп}$ – частка реалізованої продукції в річному випуску товарної продукції.

Вплив інноваційного прибутку на зміну прибутку підприємства визначається за формулою [8, с. 108-109]:

$$\Delta П_{t,(t-1)} = \Delta П_{ін,t} + \Delta П_{інш,t} = П_t - E_n \cdot ЗР_t + \Delta П_{інш,t}, \quad (2)$$

де $П_{ін,t}$ – інноваційний прибуток, сформований тільки за рахунок інноваційних чинників і отриманий в результаті здійснення інноваційної діяльності; $\Delta П_{інш,t}$ – прибуток, отриманий за рахунок інших (окрім інноваційних) чинників у періоді t ; $П_t$ – прибуток підприємства в періоді t ; $ЗР_t$ – витрати ресурсів, використаних в процесі здійснення інновацій (інноваційні витрати); E_n –

нормативний коефіцієнт ефективності (базове значення рентабельності підприємства в періоді $(t-1)$).

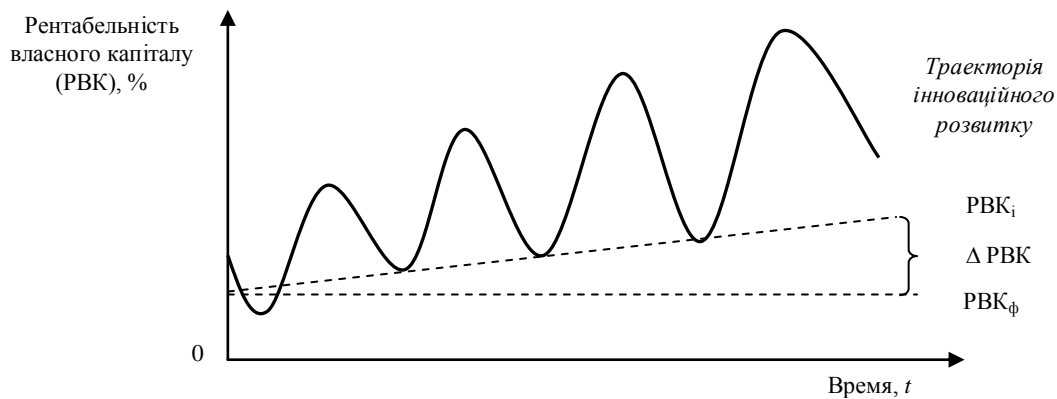
З точки зору бухгалтерського обліку на таку ж величину повинна зрости і вартість активів підприємства (ΔB_a). Використання методу капіталізації прибутку дозволяє визначити додатково створену вартість активів підприємства:

$$\Delta B_a = \sum_{t=0}^T \frac{\Delta П_{ін,t}}{(1 + НД)^t}, \quad (3)$$

де $\Delta П_{ін,t}$ – додатковий прибуток, отриманий в періоді t в результаті інновацій; $НД$ – норма дисконту; t – номер періоду у часовому інтервалі створення активу ($t=0,1,\dots,T$).

Для формування інноваційної політики підприємства запропонована послідовність, наведена на рис. 2. В контексті даного дослідження серед цілей інноваційної політики підприємства на перший план стає мета забезпечення його прибутковості. Цілі інноваційної політики повинні бути збалансовані, оскільки, з одного боку, вони є очікуваним результатом, а з іншого – виступають обмеженнями для інноваційних заходів.

В процесі розробки інноваційної політики підприємства необхідно враховувати такі чинники: інноваційну активність, інноваційний потенціал, стадію життєвого циклу, наявність довгострокових джерел фінансування. Оцінка інноваційної активності та інноваційного потенціалу підприємства здійснюється на основі результатів аналізу зовнішнього і внутрішнього середовища.

Позначення: $РВК_{ф}$ – фактична рентабельність власного капіталу, $РВК_i$ – рентабельність власного капіталу після реалізації інноваційної політики, $\Delta РВК$ – приріст рентабельності власного капіталу в результаті реалізації інноваційної політики

Рис. 1. Графічна інтерпретація впливу інноваційної політики на прибутковість підприємства

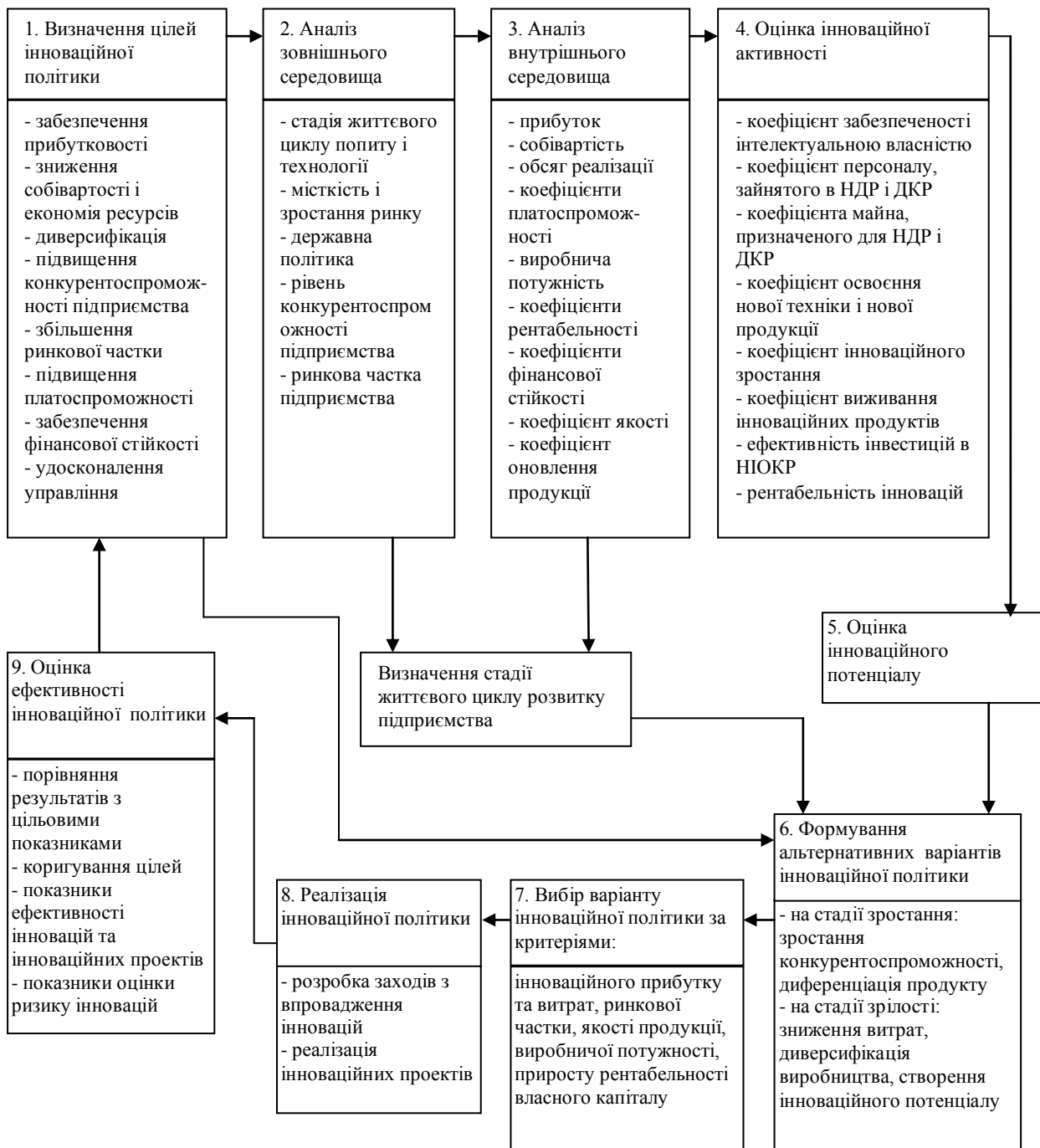

Рис. 2. Послідовність формування інноваційної політики підприємства

Інноваційний потенціал визначає максимальні можливості підприємства генерувати високу інноваційну активність. Оцінку інноваційного потенціалу пропонується здійснювати за двома аспектами (здатності до впровадження нових знань і технічних рішень і готовності до реалізації нововведення) і трьома складовими (кадровий, матеріальний і нематеріальний потенціал):

$$\begin{aligned}
 \text{ІП} = & k_1 \cdot (a_1 \cdot K_3 + a_2 \cdot KГ) + k_2 \cdot (b_1 \cdot M_3 + b_2 \cdot MГ) + \\
 & + k_3 \cdot (c_1 \cdot \text{НМЗ} + c_2 \cdot \text{НМГ})
 \end{aligned}
 \quad (4)$$

де $K_3, M_3, \text{НМЗ}$ – оцінка здатності кадрового, матеріального і нематеріального потенціалу до впровадження нових знань; $KГ, MГ, \text{НМГ}$ – оцінка готовності кадрового, матеріального і нематеріального потенціалу до реалізації нововведення; $a_1, a_2, k_1, k_2, k_3, b_1, b_2, c_1, c_2$ – коефіцієнти вагомості відповідних показників.

Основними чинниками, що визначають рівень інноваційного потенціалу підприємства, є забезпеченість підприємства ресурсами і якість ресурсної бази, яка використовується в інноваційній діяльності. Для оцінки кожної складової інноваційного потенціалу використовуються

відносні значення вхідних показників шляхом порівняння з максимально можливим значенням, яке приймається за 100 %. Орієнтиром для зіставлення залежно від конкретного підприємства можуть виступати відповідні показники підприємства-лідера, основних конкурентів, максимальних по галузі. Слід зазначити, що перелік показників, які використовуються для оцінки інноваційного потенціалу, не є фіксованим і варіюється залежно від специфіки діяльності досліджуваного підприємства.

Альтернативні варіанти інноваційної політики формулюються залежно від стадії життєвого циклу підприємства, оскільки можливості впровадження інновацій на різних стадіях розвитку змінюються. Найбільша необхідність в підвищенні інноваційного потенціалу і активізації інноваційної діяльності у підприємства, що знаходиться на стадії зрілості. Засобом зміцнення його конкурентної позиції на ринку є диверсифікація продукції шляхом розробки і впровадження технологічних інновацій. Підприємству, яке знаходиться на стадії уповільненого зростання, слід орієнтуватися на розширення частки на ринку, що дозволить укріпити конкурентну позицію і перейти на нову фазу життєвого циклу. Для підприємства, яке знаходиться на стадії активного зростання, доцільною є інноваційна політика, що забезпечить диференціацію продукції.

Вибір та обґрунтування рішення щодо інноваційної політики підприємства ґрунтується на критеріях інноваційного прибутку та витрат, ринкової частки, якості продукції, виробничої потужності, які доповнено показником приросту рентабельності власного капіталу.

Інноваційна політика реалізується через комплекс заходів щодо інвестування в реалізацію інноваційних технологій з метою забезпечення прибутковості, досягнення конкурентних переваг і зростання власного капіталу підприємства. Найважливішою умовою реалізації інноваційної політики є наявність у підприємств стабільних довгострокових джерел фінансування інвестицій (амортизаційні відрахування, прибуток). Через недостатність внутрішніх джерел фінансового забезпечення інвестицій вітчизняним підприємствам для досягнення позитивної динаміки конкурентоспроможності необхідно переорієнтуватися на залучення кредитів. Для цього слід змінити структуру собівартості на користь зростання питомої ваги основних засобів, збільшення частки заробітної плати та екологічного обґрунтування інвестиційних проектів (особливо важливе для залучення прямих іноземних інвестицій).

Висновки. Розробка збалансованої інноваційної політики, яка забезпечує узгодження якісних і кількісних зв'язків всіх елементів інноваційної діяльності підприємства, створить умови для безперервного інноваційного розвитку

підприємства, підвищення його прибутковості і зростання конкурентоспроможності в довгостроковій перспективі. Основними елементами формування інноваційної політики підприємства визначено: тип політики, умови формування, критерії вибору, систему показників впливу на прибутковість. Вибір та обґрунтування рішення щодо інноваційної політики підприємства ґрунтується на критеріях інноваційного прибутку та витрат, ринкової частки, якості продукції, виробничої потужності, які доповнено показником приросту рентабельності власного капіталу. Він є індикатором впливу інноваційної політики на прибутковість підприємств та відображає агрегований ефект від економії робочого часу, досягнення запланованих цілей і приросту ринкових можливостей при проведенні збалансованої інноваційної політики.

Подальшим напрямом дослідження є розробка підходу до оптимізації структури джерел фінансування реалізації інноваційної політики підприємства.

Л і т е р а т у р а

1. Буренніков Ю. Ю. Фінансове стимулювання інноваційної діяльності промислових підприємств / Ю. Ю. Буренніков, І. Ф. Острий // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Економіка. – 2004. – № 71. – С. 43–45.
2. Костирко Л. А. Аналітичний інструментарій оцінювання ефективності затрат на інноваційну діяльність підприємства : монографія / Л. А. Костирко, А. А. Мартинов, Г. О. Надьон. – Луганськ: Ноулідж, 2011. – 246 с.
3. Костирко Л.А., Чернудубова Е.В. Фінансовий механізм забезпечення прибутковості підприємств: проблеми, інструменти, перспективи: Монографія / Л.А. Костирко, Е.В. Чернудубова. – Луганськ: Вид-во «Ноулідж», 2013. – 180 с.
4. Мазаракі А. Інновації як джерело стратегічних конкурентних переваг / А. Мазаракі, Т. Мельник // Вісник КНТЕУ. – 2010. – №2. – С. 5-17.
5. Микитюк П. П. Аналіз впливу інвестицій та інновацій на ефективність господарської діяльності підприємства: Монографія / П. П. Микитюк. – Тернопіль: Екон. думка, 2007. – 296 с.
6. Орлов П.А. Моніторинг впливу інноваційної політики на виробничий потенціал машинобудування / П.А. Орлов, В.М. Тимофеев, О.П. Косенко // Вісник Національного технічного університету „Харківський політехнічний інститут»: зб. наук. праць. Тематичний випуск: Технічний прогрес і ефективність виробництва. – Харків: НТУ „ХПІ». – 2010. – № 58. – С. 148-152.
7. Сотнікова Ю. В. Моделі організації інноваційно-інвестиційної діяльності підприємства // Управління розвитком: Зб. наук. праць. - Харків: ХДЕУ, 2003. – №2. – С.120–122.
8. Турило А.М. Показники і критерії оцінки якості прибутку на стадії його формування в системі менеджменту підприємства / А.М. Турило, О.А. Зінченко // Фінанси України. – 2008. – № 10. – С. 106-115.

9. Чабан Г.В. Сутність і зміст інноваційної політики на сучасному етапі // Економічний вісник університету: зб. наук. пр. / Г.В. Чабан. – Переяслав-Хмельницький, 2010. – Вип. 15/1. – С. 131-143.
10. Ястремська О. М. Стратегічне управління інноваційним розвитком підприємства [Текст] / О. М. Ястремська. – Х.: ІНЖЕК, 2010. – 392 с.

References

1. Burennikov Ju. Ju. Finansove stimuljuvannja innovacijnoї dijāl'nosti promislovih pidpriemstv / Ju. Ju. Burennikov, I. F. Ostrij // Visnik Kiїvs'kogo nacional'nogo universitetu imeni Tarasa Shevchenka. Serija: Ekonomika. – 2004. – № 71. – S. 43–45.
2. Kostirko L. A. Analitichnij instrumentarij ocinjuvannja efektivnosti zatrat na innovacijnu dijāl'nist' pidpriemstva : monografija / L. A. Kostirko, A. A. Martinov, G. O. Nad'on. – Lugans'k : Noulidzh, 2011. – 246 s.
3. Kostirko L.A., Chernodubova E.V. Finansovij mehanizm zabezpechennja pributkovosti pidpriemstv: problemi, instrumenti, perspektivi: Monografija / L.A. Kostirko, E.V. Chernodubova. – Lugans'k: Vid-vo «Noulidzh», 2013. – 180 s.
4. Mazaraki A. Innovacii jak dzherelo strategichnih konkurentnih perevag / A. Mazaraki, T. Mel'nik // Visnik KNTEU. – 2010. – №2. – S. 5-17.
5. Mikitjuk P. P. Analiz vplivu investicij ta innovacij na efektivnist' gospodars'koi dijāl'nosti pidpriemstva: Monografija / P. P. Mikitjuk. – Ternopil' : Ekon. dumka, 2007. – 296 s.
6. Orlov P.A. Monitoring vplivu innovacijnoї politiki na virobничij potencial mashinobuduvannja / P.A. Orlov, V.M. Timofeev, O.P. Kosenko // Visnik Nacional'nogo tehničnogo universitetu „Harkivs'kij politehničnij institut»: zb. nauk. prac'. Tematičnij vipusk: Tehničnij progres i efektivnist' virobništva. – Harkiv: NTU „HPI». – 2010. – № 58. – S. 148-152.
7. Sotnikova Ju. V. Modeli organizacii innovacijno-investicijnoї dijāl'nosti pidpriemstva // Upravlinnja rozvitkom: Zb. nauk. prac'. - Harkiv: HDEU, 2003. – №2. – S.120–122.
8. Turilo A.M. Pokazniki i kriterii ocinki jakosti pributku na stadii jogo formuvannja v sistemi menedzhmentu pidpriemstva / A.M. Turilo, O.A. Zinchenko // Finansi Ukraїni. – 2008. – № 10. – S. 106-115.
9. Chaban G.V. Sutnist' i zmist innovacijnoї politiki na suchasnomu etapi // Ekonomičnij visnik universitetu : zb. nauk. pr. / G.V. Chaban. – Perejaslav-Hmel'nic'kij, 2010. – Vip. 15/1. – С. 131-143.
10. Jastrems'ka O. M. Strategične upravlinnja innovacijnim rozvitkom pidpriemstva [Текст] / О. М. Jastrems'ka. – Н.: ІNZhEK, 2010. – 392 с.

Чернодубова Э.В. Влияние инновационной политики на прибыльность предприятия

Определены факторы, которые влияют на инновационную политику и инновационный потенциал предприятий. Обоснованы элементы и последовательность формирования инновационной политики предприятий. Раскрыты методические принципы оценки инновационного потенциала предприятий. Предложен подход к анализу влияния инновационной политики на прибыльность предприятий и выбору альтернативных вариантов этой политики на разных стадиях их развития. Критерии обоснования решения по инновационной политике предприятия дополнены показателем прироста рентабельности собственного капитала.

Ключевые слова: инновационная политика, предприятие, прибыльность, инновационная прибыль, инновационный потенциал.

Chernodubova E.V. Influence of innovative policy is on profitability of enterprise

Factors which influence on an innovative policy (innovative activity, innovative potential, stage of life cycle, presence of long-term sourcings) and innovative potential of enterprises (material well-being of enterprise and quality of resource base, which is used in innovative activity, resources) are certain. The elements of forming of innovative policy of enterprises are reasonable: type of policy, forming condition, criteria of choice, system of indexes of influence on profitability. Methodical principles of estimation of innovative potential of enterprises are exposed. Offered approach to the analysis of influence of innovative policy on profitability of enterprises and choice of alternative variants of this policy on the different stages of their development. Worked out sequence of choice of innovative policy of enterprise after criteria: income from innovative activity, innovative charges, market share, quality of products, production capacity. The criteria of ground of decision in relation to the innovative policy of enterprise are complemented by the index of increase of profitability of property asset.

Keywords: innovative policy, enterprise, profitability, innovative income, innovative potential.

Чернодубова Елеонора Валеріанівна, к.е.н., доцент кафедри "Фінанси" Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, ella.cher.lg@gmail.com

Рецензент: Костирко Л.А., доктор економічних наук, професор, завідувача кафедрою фінансів Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Луганськ, Україна.

Стаття подана 22.05.2014 р.

УДК 502.36

ВПЛИВ ПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ АПК НА ЯКІСТЬ ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА РЕГІОНУ**Ширяєва І.В.****THE INFLUENCE OF THE PROCESSING ENTERPRISES OF AGRARIAN AND INDUSTRIAL COMPLEX ON THE QUALITY OF THE NATURAL ENVIRONMENT OF THE REGION****Shyryaeva I. V.**

В статті розглянуто аспекти впливу підприємств АПК на природне середовище. Визначений вплив переробних підприємств на якість природного середовища регіону. Запропоновано заходи у галузі охорони навколишнього природного середовища для своєчасного вживання заходів з усунення виявлених порушень та попередження негативного впливу підприємства на довкілля та ресурсну базу.

Ключові слова: якість, підприємство, відходи, переробка, утилізація.

Постановка проблеми. Екологічні чинники мають значний вплив на якість продукції підприємств АПК. Екологічні чинники і умови роботи підприємств впливають на стан ресурсної бази підприємств АПК, тим самим загрожують якості продукції, що випускається. Тому підприємства мають враховувати екологічні вимоги на всіх стадіях життєвого циклу підприємств. Для досягнення високої якості продукції вони мають не тільки задовольняти традиційні вимоги споживачів, але також позитивно впливати на навколишнє середовище, ресурсний стан, відповідні технології та екологічну гармонію. Дослідити вплив екологічних чинників на стан ресурсної бази підприємств можна за допомогою екологічного аудиту. Проведення екологічного аудиту і оцінка стану екологічного менеджмент-маркетингу охоплює різні сфери діяльності підприємства, що дозволяє робити багатофакторний аналіз стану природоохоронної діяльності, оскільки на діяльність, пов'язану з охороною навколишнього природного середовища підприємства, мають вплив усі процеси, що відбуваються на підприємстві.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В наукових працях розглядаються різні аспекти впливу переробних підприємств АПК на якість природного середовища [1-7]. Роботи вчених досліджують і характеризують різні напрями забезпечення охорони природи від впливу переробних підприємств. проте в роботах здебільше досліджуються загальнотеоретичні аспекти цієї

проблеми. Проте дослідження суто теоретичних питань недостатне для забезпечення якості продукції, що випускається, адже вхідна сировина дуже залежить від стану природного середовища. Отже з метою визначення програм випуску якісної продукції із якісної сировини, попередження негативного впливу на підприємства, доцільно встановити основні види впливу переробних підприємств АПК на якість природного середовища.

Мета статті. Наведення результатів з визначення структури впливу переробних підприємств АПК на якість природного середовища регіону.

Матеріали і результати дослідження. Переробні підприємства, що навіть заощаджують ресурси та які виконують екологічні вимоги, не є беззастережно безпечними для навколишнього середовища. Це пов'язано з відсутністю даних про довгостроковий вплив викидів у навколишнє середовище, а також з наявністю занадто ліберальних екологічних норм. Екологічно безпечні процеси мають цілком відповідати таким вимогам, як: відсутність забруднюючих речовин; безвідходність виробництва; безпека для здоров'я персоналу; безпека продукції; низький рівень енергоспоживання; ефективність ресурсоспоживання.

У м'ясній промисловості продукти повторної переробки становлять 25,0% маси туші та можуть бути використані на корм худобі. Відходи м'ясної промисловості використовуються переважно для виробництва сухих і варених тваринних кормів. Більш перспективним і економічним є виробництво сухих тваринних кормів, які зручно зберігати, транспортувати і вводити в кормові ємності. Значна кількість кормових відходів входить до раціону курчат і курей-несучок. Іноді ці відходи використовують як добавку до корму хутрових звірів, свиней. Раціональне використання субпродуктів дозволить додатково отримати значну кількість варених ковбас, паштетів, збільшити виробництво сухого і вареного комбікорму [2].

У відходи виробництва картопляного крохмалю переходить близько 40,0% сухих речовин картоплі. Якщо використання картопляної мезги можна вважати задовільним, то клітинний сік і сокові води поки що не знаходять застосування і забруднюють атмосферу. Клітинний сік можна використати для кормових дріжджів.

Відходами хлібопекарського і макаронного виробництва є пил і крихта. Середній їх вихід становить 0,15% до маси переробленої сировини – борошна. Ці відходи в основному реалізуються на корми тваринам. З мірошницького пилу, витрясок і борошняного змету, що використовується нерационально, можна отримати кислотний декстрин.

Основними відходами плодоовочевої промисловості при виробництві консервів і соків є вижимки і витертки томатів, яблук, томатний м'якуш, вижимки моркви і буряку, відходи очищення різних плодів і овочів. В асортименті фруктових сировини близько 70,0% припадає на яблука, вижимки яких складають 35,0–40,0%. Яблучні вижимки можуть застосовуватися як добавка у виробництві, отриманні оцту, спирту, пектинових препаратів [7].

Рослинні відходи посідають значне місце серед загальної кількості відходів харчової промисловості. Відходи моркви відрізняються своїм хімічним складом, який дозволяє їх вважати цінним джерелом клітковини, пектинових речовин, вітамінного комплексу, зокрема, каротину.

Незмінним етапом у переробці моркви є її очищення після відмивання забруднень. Видалення шкірки, некондиційних екземплярів передують розвалюванню моркви перед її протиранням у технології морквяних соків. Ця технологія найбільш поширена з огляду на обсяги промисловості переробки моркви. Відходи моркви у значній кількості утворюються також при її нарізанні на шматочки правильної геометричної форми при консервуванні.

Як і більшість відходів технологічного характеру, відходи моркви швидко псуються під впливом мікроорганізмів, що ускладнює їх подальшу переробку з метою отримання харчових добавок, комбікормів для сільськогосподарських тварин і птиці, медичних препаратів тощо. Високоєфективним способом консервування відходів моркви є сушіння. З урахуванням подальших напрямків переробки відходів з метою їх повної утилізації, сушіння є ще й найбільш доцільним методом зберігання кондицій цінної сировини, який дозволяє залучати потужності переробних заводів у міжсезонний період. Пропонувалося застосовувати морквяні відходи у свіжому вигляді як корм великій рогатій худобі або як сировину для виготовлення спирту, живильного середовища для мікроорганізмів, зокрема, плісневих грибів і вітамінних концентратів каротину. Проблема утилізації подібних відходів з

одночасним вилученням цінних компонентів може бути успішно вирішена тільки за умов належного запасу сировини. Морква, яка доставляється на переробку без гички, мисться, очищується від шкірки, вузької частини коренеплоду і залишків гички. Коренеплоди очищують на заводі механічним способом, який відрізняється, підвищеною кількістю відходів. Очищені коренеплоди нарізають кубиками. Така технологія властива виготовленню овочевих натуральних і закусочних консервів. При очищенні, митті та нарізанні відходи моркви досягають 10,5% від маси вихідної сировини. Аналіз морквяних відходів за загальноприйнятими методиками показав їх високу цінність. Так, у перерахунку на абсолютно сухі речовини вміст у відходах становить (%): сахаридів – 10,2; клітковини – 68; жирів – 3,9. Очистки моркви мають у порівнянні зі шкіркою більш високий вміст без азотистих екстрактивних речовин (до 65%), 8,5% протеїну. Середня проба сукупних морквяних відходів містить 125 мг% каротину, що свідчить про їх перспективність для отримання вітамінних концентратів. Уміст пектину у відходах складає 2–2,2% на сиру масу, що також визначає їх як сировину для екстрагування цього полісахариду.

Аналіз технології отримання морквяного соку показав, що миту, очищену та бланшовану моркву подрібнюють і потім протирають до пюреподібного стану. У цьому випадку у відходи потрапляє до 40% вихідної сировини.

Сушіння у завислому шарі з попередньою грануляцією відходів є перспективним напрямком утилізації рослинних відходів коренеплодів з подальшим їх використанням як сировини для комбікормів, мікробіологічної, фармацевтичної та інших галузей національної економіки.

Впроваджуються технології одержання фруктових-глюкозних порошоків із фруктових жмивів, які утворюються в процесі виробництва соків та екстрактів. Ця цінна сировина, яка містить багато білку, цукру, вітамінів, в основному йде на корм тваринам. Але з неї можна виробляти цукерки, мармелад та інші кондитерські вироби.

З усіх галузей харчової промисловості найбільшу масу відходів отримують у цукровому виробництві. Відходами цукрової промисловості при переробці буряка є жом, меляса, дефекація, жомпресова і дифузійна вода, рафінадна патока. Тільки відходи жому становлять 83,0% до маси переробленого буряка (65–70 млн. т за рік). Жом є цінним кормовим продуктом, але в кислому вигляді він втрачає 50,0% сухих речовин. Сушці підлягає лише 10,0–12,0%. Збільшення питомої ваги сушеного жому дозволяє економити велику кількість грубих кормів і зерна [7].

Важлива утилізація бурякового жому – найбільшого за обсягом відходу харчової промисловості. Жом має багато амінокислот та азотистих речовин. У свіжому вигляді худобі згодовується 84%, у сушеному – 16%. Така

структура споживання призводить до великих втрат (при зберіганні жом втрачає до 50% цінних речовин), 20–25% корисних речовин втрачається при транспортуванні.

Найбільш раціональним способом зберігання жому з найменшими втратами цінних речовин є його сушіння. Для налагодження випуску сухого жому треба здійснити перехід на комбінування цукрового виробництва з жомосушильним.

В АПК є комбіновані підприємства, які випускають продукцію з відходів. У цукровій промисловості це сухий жом та добрива, у м'ясній – кормова мука та лікарські препарати, у молочній – замітники незбираного молока та молочний цукор, у спиртовій – вуглекислота, харчові та кормові дріжджі, у крохмале-патоковій – сухі білкові корми тощо.

Утилізація стоків – одна з найважливіших проблем, що постають перед підприємствами харчової промисловості, зокрема, спиртовими заводами. Серед ефективних прийомів розв'язання завдання – згущення рідких стоків методом випарювання з них води. Стічні води спирто-дріжджових заводів – висококонцентровані й важко окислювальні відходи. Для ефективного їх очищення застосовують різні методи – анаеробні, аеробні та фізико-хімічні.

У процесі комплексної переробки цукрової меляси на спирт, хлібопекарські й кормові дріжджі утворюються стічні води з високим вмістом органічних речовин. Для очищення цих вод найбільш економічно й екологічно прийнятними є анаеробні процеси з одержанням цінного енергоносія – метану. Анаеробне очищення порівняно з аеробним має ряд переваг: менше витрачається електроенергії; приблизно у десять разів менший приріст біомаси, що обумовлює й менші витрати на обробку надлишкового мулу, який до того ж не потрібно стабілізувати; концентрація анаеробної біомаси лімітована лише її реологічними властивостями; анаеробні реактори стійкі до тривалих перерв у подачі стічної води, що дає змогу ефективно їх використовувати для очищення стоків сезонних виробництв.

Однак в анаеробних системах швидкість окислення значно менша, ніж в аеробних, що пояснюється незначною швидкістю росту метаногенів. Тому робота сучасних анаеробних реакторів базується на принципі утримання біомаси в споруді, завдяки чому значно інтенсифікується процес очищення. Цьому сприяють великі дози мікроорганізмів.

При анаеробному очищенні концентрованих стічних вод використовують різні типи очисних споруд, зокрема, контактні метантенки. Ефективність анаеробного процесу оцінюється за ступенем очищення, навантаженням, тривалістю перебування стоків у реакторі, температурою, об'ємною швидкістю виходу біогазу.

Досліджено також мезофільний і термофільний режими очищення. Так, при 53 °С очищення проходило гірше, ніж при 35 °С. Анаеробне очищення здійснюють методом складного біоценозу бактерій, з біохімічного погляду його проводять у 2 фази. Бактерії першої фази розщеплюють складні органічні речовини до більш простих (органічних кислот, спиртів тощо), бактерії ж другої фази перетворюють ці речовини на метан.

Встановлено, що граничний ступінь очищення стічних вод спиртових заводів в анаеробних реакторах по БПК 2000–3000 міліграмів на літр, тому потрібне ще аеробне доочищення метанової бражки. Подальші дослідження виявили, що стічну воду після анаеробної обробки, яка містила не окислені органічні речовини (до 4000 міліграмів на літр) можна очистити, не розбавляючи в аеротенках-змішувачах за двоступінчастою схемою.

Існуюче анаеробне і аеробне очищення стічних вод є недосконалим. Разом з викидами до водойм потрапляє чимало сполук азоту, фосфору, зольних елементів, барвників. Доочищають такі води в біологічних ставках, але більшість їх працює неефективно. Тому стоїть завдання створити технологію додаткового очищення стічних вод у біореакторах за допомогою спеціальних мікрободоростей-ціанобактерій.

Практика підтверджує доцільність і ефективність застосування мікрободоростей (переважно хлорели) при доочищенні різних промислових і побутових стоків. Використання водоростей у різних типах очисних споруд свідчить про високу ефективність видалення стічних вод органічно-мінеральних сполук, зменшення БПК і ХПК й одержання біомаси, придатної для кормових добавок. Ціанобактерії поєднують здатність до біоконверсії різних забруднювальних сполук з високою засвоюваністю і поживністю біомаси.

На сьому добу росту ціанобактерій амонійного азоту утилізовано 21–51%, нітратного – 90–97%, фосфору – 50–81%. Забарвленість стічних вод знижується (залежно від виду культури) на 35–64% при доочищенні стоків. За час культивування ціанобактерій ХПК знижувався на 45–71%, а БПК – на 75–92%. Адаптовані культури ціанобактерій здатні засвоювати із стічних вод спиртового виробництва сполуки азоту й фосфору, зменшувати їхню забарвленість, ХПК, БПК і водночас збагачувати культивоване середовище киснем. Таким чином, комбіноване анаеробно-аеробне очищення стічних вод спиртозаводів дає змогу зменшити БПКП на 99,8%, ХПК – на 87,7%. Перед скиданням у водойми такі стічні води бажано доочищувати в біологічних ставках.

Основним недоліком спиртодріжджових підприємств, які переробляють мелясу, є утворення великої кількості після спиртової й після дріжджової барди для подальшої утилізації. Це призводить до утворення високо іонізованих стоків з рН 3,5–5; неповної утилізації органічних речовин меляси й

мелясної барди; площі сільгоспугідь під полями фільтрації перетворюються на відстійники барди і стічних вод.

На заводах, що переробляють бурякоцукрову мелясу на етанол, хлібопекарські й кормові дріжджі, діоксид вуглецю, утворюється понад шість мільйонів тонн за рік стоків, які необхідно знешкодити чи утилізувати. Ці стічні води належать до висококонцентрованих і важкоокислюваних.

Існуючі способи їх біологічного очищення мають недоліки. Це, передусім, проблема утилізації надлишкової біомаси, при аеробному очищенні з кілограма органічних речовин її утворюється 0,4 кг, а при анаеробному – 0,05 кг. Для таких складних багатокомпонентних стічних вод найкраще підходить комбіноване очищення (біологічне й фізико-хімічне). Було випробувано вплив імпульсного електричного струму й озонування на органічні й неорганічні сполуки з метою їх деструкції. Технологія очищення базується на використанні принципу електролізу рідини із застосуванням розчинних електродів. Цей процес супроводжується рядом електрохімічних явищ і реакцій. При цьому в оброблюваній рідині внаслідок електрокоагуляції відбувається агрегація колоїдних і зважених частинок дисперсної системи, їх взаємодія з гідроксидами металів, одержаними електрохімічним шляхом. У цьому випадку рівновага дисперсної системи зміщується, частинки випадають в осад і виводяться із системи. Очищену рідину піддають озонуванню, завдяки чому можна одночасно досягти знебарвлення, усунення присмаку, запаху й знезараження (унаслідок окислювального впливу на деякі органічні й неорганічні сполуки).

Таким чином, за допомогою фізико-хімічних методів можна досягти високих показників очищення концентрованих стічних вод спиртових заводів, причому ці методи можна використати для глибокого доочищення стічних вод після біологічного.

Разом з тим підкреслюється, що для очищення висококонцентрованих стічних вод доцільно впроваджувати процес метанового зброджування. Для досягнення високої ефективності процесу необхідно застосовувати технології двоступінчастого метанового бродіння з рециркуляцією активного мулу, а стабільність процесу підтримувати за рахунок мікрофлори, іммобілізованої на носіях. Економічність процесу залежить від глибини зброджування органічних сполук, тривалості оброблення стоків та утилізації корисних продуктів метанового бродіння – використання отриманого біогазу як палива та застосування забродженої біомаси як сировини для виробництва БВК.

Високий ступінь очищення стоків – 83,4% (з 11700 до 1940 мг O_2 /л) та 85,1% за ХСК (з 11700 до 1746 мг O_2 /л) – може бути досягнутий за умов ведення процесу відповідно при 37 та 55 +2°C.

Щодо збільшення концентрації активного мулу з метою інтенсифікації процесу біотрансформації органічних забруднень, наявних у ЖСВ, за температури 45 +2°C встановлено, що оптимальною концентрацією активного мулу є 19 г./л, а збільшення завантаження не сприяє підвищенню ступеня очищення цих стоків [7].

Стічні води молокопереробних підприємств, а також відходи їхнього очищення забруднюють навколишнє середовище і характеризуються високим вмістом органічних речовин молока (молочного жиру, білка, лактози). Була розроблена технологія щодо переробки органічних відходів, що забруднюють стічні води молокопереробних підприємств. Створено технології утилізації відходів за двома напрямками. Перший – це виробництво кормових добавок з органічних речовин молока, що потрапляють у стічні води під час переробки сировини. Другий – технологія переробки відходів, що утворюються під час загального стоку.

Стає зрозумілим, що екологічний аспект буде складати все більш вагомий частину забезпечення якості продукції підприємств АПК. Нові інноваційні рішення підприємств у сфері управління процесами, новою продукцією мають також враховувати екологічні аспекти, адже споживач, здійснюючи вибір нової продукції, вже звертає увагу не тільки на наявність інноваційних рішень, а на безпеку й екологічність продукції.

Висновки. Комплексність екологічно свідомої та спрямованої діяльності підприємств передбачає наявність великої кількості показників такої діяльності підприємства, тому виникає необхідність в їх угрупованні й дослідженні з метою встановлення правильності, коректності й раціональності такої діяльності, визначення впливу екологічної діяльності на конкурентоспроможність підприємства. Визначити характеристики екологічної діяльності можна за допомогою екологічного аудиту. Екологічний аудит, експертиза й аналіз діяльності та звітності підприємства звичайно проводяться уповноваженими на те юридичними або фізичними особами, або якщо є, то власними структурами підприємства для визначення відповідності діяльності підприємства чинному екологічному законодавству, екологічним нормативним актам, стандартам, сертифікатам, правилам, вимогам, постановам і розпорядженням державних і природоохоронних органів із забезпечення екологічної безпеки, для проведення консультацій і видачі рекомендацій. Головною метою екологічних перевірок є збір даних про стан внутрішніх підконтрольних елементів підприємства, дотримання підприємством вимог законодавства, норм і правил у галузі охорони навколишнього природного середовища для своєчасного вживання заходів з усунення виявлених порушень та попередження негативного впливу підприємства на довкілля та ресурсну базу.

Л і т е р а т у р а

1. Андрийчук В. Г. Агропромислове виробництво і земельні ресурси / В.Г. Андрийчук. – К.: ННЦ "ІАЕ", 2009. – 189 с.
2. Артеменко В.О. Конкурентоспособность мясopеpаbаtывающих предприятий / А.Н. Щеглова, В.А. Артеменко// Збірник наукових праць Луганського національного аграрного університету: зб. наук. пр. Вип. 51 (74). – Луганськ: ЛНАУ, 2005. – С. 148-152.
3. Коробкин В.И. Экология / Коробкин В. И. – М.: Феникс, 2010. – 608 с.
4. Котляров М.О. Екологічний маркетинг / М.О. Котляров. – К.: Думка, 2009. – 311 с.
5. Коуп Р. Экология / Р. Коуп. – М.: Махаон, 2009. – 139 с.
6. Попов Н. А. Организация сельскохозяйственного производства / Н.А. Попов. – М.: Техника, 2007. – 320 с.
7. Родіонов О.В. Формування екологічної безпеки підприємств регіону: монографія / О.В. Родіонов, Ю.О. Свіноров. – Луганськ: Вид-во «Нолідж», 2011. – 232 с.

References

1. Andriichuk V.G., Agricultural production and land resources / VG Andriichuk. - K.: NSC "AEI", 2009. – 189 s.
2. Artemenko V. A. Competitiveness of meat processing enterprises / A.N. Shcheglova, VA Artemenko// proceedings of the Lugansk national agrarian University: ZB. of Sciences. other Issue. 51 (74). - Lugansk: LNU, 2005. - S. 148-152.
3. Korobkin V.I. Ecology / Korobkin V.I. - M: Phoenix, 2010. - 608 s.
4. Kotlyarov N.A. Environmental marketing / N.A Kotlyarov. - K.: Idea, 2009. - 311 S.
5. Cope, Ecology / Year Cope. - M: Makhaon, 2009. - 139 s.
6. Popov N. A. Organization of agricultural production / N.A. Popov. - M: Technics, 2007. - 320 s.
7. Rodionov A.V. Formation of ecological safety of the enterprises of the region: monograph / Rodionov A.V., Y.A. Svinarov. - Kiev: "Nolj", 2011. – 232

Ширяева И.В. Влияние перерабатывающих предприятий АПК на качество природной среды региона

В статье рассмотрены аспекты влияния предприятий АПК на природную среду. Определено влияние перерабатывающих предприятий на качество природной среды региона. Предложены мероприятия в области охраны окружающей природной среды для своевременного принятия мер по устранению выявленных нарушений и предупреждению негативного воздействия предприятия на окружающую среду и ресурсную базу.

Ключевые слова: качество, предприятие, отходы, переработка, утилизация.

Shyryaeva I.V. The influence of the processing enterprises of agrarian and industrial complex on the quality of the natural environment of the region

The article considers the influence aspects of agricultural enterprises on the environment. A certain influence of the processing enterprises on the quality of the natural environment of the region. The proposed activities in the field of environmental protection for timely taking measures on elimination of the revealed infringements and prevention of negative influence of the enterprise on the environment and resource base Characteristics of environmental activities is determined using the ecological audit, the main purpose of which is to collect data about the internal state of controlled items of the company and compliance with the requirements of the legislation, norms and rules

Keywords: quality, enterprise, waste, recycling, and disposal.

Ширяева І.В. – аспірант кафедри аудиту і контролінгу, Луганського національного аграрного університету. inna_kolesnikova@mail.ua

Рецензент: Чиж В.І. - доктор економічних наук, професор, завідувача кафедрою обліку і аудиту Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Луганськ, Україна.

Стаття подана 26.05.2014 р.

**ВІСНИК
СХІДНОУКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
імені ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ**

№ 8(215) 2014

Науковий журнал

Відповідальний за випуск
Редактори

Технічний редактор
Оригінал-макет

Л.А. Костирко
З.І. Андронова
Л.В. Бугокова
О.О. Мартинцева
М.В. Кліпаков
О.М. Розмислов
Т.В. Погорєлова

Підписано до друку 06.06.2014 р.
Формат 60x84 ¹/₈. Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Друк офсетний. Умов. друк. арк. 25,81. Обл. друк. арк. 26,94.
Наклад 300 прим. Вид. № 3002. Замовлення № 1469. Ціна вільна.

**Видавництво
Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля**

Свідоцтво про реєстрацію: серія ДК № 1620 від 18.12.03 р.

Адреса видавництва: 91034, м. Луганськ, кв. Молодіжний, 20 а,
Телефон (0642) 41-34-12. Факс (0642) 41-31-60.
E-mail: izdat.snu@gmail.com, <http://publish.snu.edu.ua/>

Надруковано у видавництві «НОУЛІДЖ»
Свідоцтво про реєстрацію серія ДК № 2884 від 26.06.2007
91051, м. Луганськ, кв. Якіра, 3/316,
тел. (050) 475-35-13, e-mail: nickvnu@gmail.com